МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 22 квітня 2026 року

Том 1

Одеса
2026

УДК 34:004:316.4(477)
С 70

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 23.04.2026 р.)

За загальною редакцією академіка ***С. В. Ківалова***

С70 **Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху**: сучасні виклики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 квітня 2026 р.) / заг. ред. С. Ківалова ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2026. – Т. 1. – 704 с.

ISBN 978-617-8763-15-2

Матеріали конференції узагальнюють результати наукових досліджень і практичних напрацювань учених, фахівців та представників професійних спільнот, виконаних в умовах воєнного часу та глибоких суспільних трансформацій.

У збірнику представлено широкий спектр наукових розвідок і практико-орієнтованих досліджень, що охоплюють актуальні проблеми публічного та приватного права, функціонування держави, судової та правоохоронної системи, а також трансформації суспільних процесів у цифрову епоху. Значну увагу приділено питанням адміністративного, фінансового, конституційного, міжнародного, морського та митного права, а також сучасним викликам у сфері кримінального права, кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Окремі наукові секції присвячені проблемам удосконалення судоустрою, діяльності прокуратури, адвокатури та інших правоохоронних органів, розвитку трудового права і права соціального забезпечення, а також реформуванню цивільного, господарського, земельного, екологічного та енергетичного права. Збірник відображає також міждисциплінарний характер сучасних досліджень, охоплюючи питання філософії права, світових соціально-політичних процесів, соціології та психології, економіки та підприємництва в умовах війни і повоєнного відновлення. Важливе місце посідають дослідження у сфері інформаційних технологій, кібербезпеки, штучного інтелекту та математичного моделювання як ключових чинників забезпечення національної безпеки.

Крім того, у збірнику висвітлено проблематику педагогіки, лінгвістики права, перекладознавства, журналістики, фізичної та військової підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розрахований на науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти та практиків у галузях права, економіки, соціології, психології, політології, інформаційних технологій і суміжних дисциплін.

УДК 34:004:316.4(477)

Відповідальний за випуск професор ***М. Р. Аракелян***

Матеріали видано в авторській редакції.

ISBN 978-617-8763-15-2

© НУ «Одеська юридична академія, 2026
© Автори статей, 2026

Зміст

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ», АКАДЕМІКА СЕРГІЯ КІВАЛОВА 16

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Ківалов Сергій Васильович
СПОРИ У СФЕРІ МЕДІА ТА ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ 18

Тодощак Олег Володимирович
ЗМІНА ВИДУ ТА РОЗМІРУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ СУДОМ: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ВТРУЧАННЯ. 21

Біла-Тіунова Любов Романівна
КАР'ЄРА ЯК БАГАТОВИМІРНЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ 25

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна
ПРАВОПОРУШЕННЯ В СФЕРІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 29

Голоядова Тетяна Олексіївна
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ МЕТОДІВ ОПТИМАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ 32

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна
ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) В ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ 34

Закаленко Олена Василівна, Осадчий Анатолій Юрійович
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ 38

Козачук Діана Анатоліївна
САМОКОРЕКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА: ПРАВОВІ ФОРМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ 40

Негара Родіон Віталійович
АДМІНІСТРАТИВНІ АКТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ВЕЛИКОЇ КІЛЬКОСТІ ОСІБ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ 44

Назарчук Анастасія Валеріївна
ЩОДО ПІДХОДІВ ДО ГРАДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНИХ АКТІВ. 47

Панфілов Олег Євгенович
ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЮ ЮРИСДИКЦІЄЮ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ 49

Сідор Михайло Іванович
ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 53

Стрельников Андрій Вікторович
ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ»ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ» ТА «АНТИКОРУПЦІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ» 57

Фролова Євгенія Ігорівна
ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ 60

Глиняний Іван Володимирович
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. 63

Бевзюк Ангеліна Костянтинівна
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ.... 66

Пітьо Ігор Юрійович
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА СКОЄННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОСТУПКІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 68

Данілов Олександр Дмитрович
ПРАВОВИЙ СТАТУС КЕРІВНИКА АПАРАТУ СУДУ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ 72

Зільберт Валентина Сергіївна
МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ТА АНТИКОРУПЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ 75

Костюк Михайло Анатолійович
ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ТА ЗМІСТУ ГАРАНТІЙ ДЕРЖАВИ ЩОДО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ..... 77

Малюта Владислав Васильович
ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СФЕРИ ДІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» ТА ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН» ПРИ РОЗГЛЯДІ СКАРГ 80

Негара Олена Віталіївна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ НАДАВАЧІВ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ 82

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНА ГРАНІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Завальнюк Володимир Васильович
НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ПРАВОВІ ВИКЛИКИ 86

Мельничук Ольга Степанівна
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ ДОКТРИН У КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ACQUIS ЄС 89

Кравченко Сергій Петрович
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ПРАВА 93

Чувакова Ганна Михайлівна
АНОМАЛІЇ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 96

Рязанов Михайло Юрійович
НОРМАТИВНИЙ ФАКТ ЯК ФОРМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ..... 98

Антошина Ірина Володимирівна
ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПРАВА У ЦИФРОВУ ЕРУ 102

Ковбасюк Степан Валерійович
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИТЕРІЇ ІЄРАРХІЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ..... 105

Іванчук Віра Євстафіївна
ЗАВДАННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВА 107

Грунь Олександр В'ячеславович
ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВПЛИВУ ІКТ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ 110

Лисак Станіслав-Юрій Юрійович
РОЗВИТОК АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 113

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Аніщук Ніна Володимирівна
ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРИ ЄФИМЕНКО У РОЗВИТОК ЖІНОЧОГО РУХУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. 116

Горяга Оксана Вікторівна
КНЯГИНЯ ОЛЬГА – ВИДАТНА ЖІНКА ТА ДЕРЖАВНА ДІЯЧКА 118

Єфремова Наталя Володимирівна
ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЖИТЕЛІВ-ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 121

Корнієнко Ірина Валеріївна
ОСВІТА ТА КНИГОДРУКУВАННЯ У ДОБУ ГЕТЬМАНЩИНИ 124

Завальнюк Ірина Володимирівна
ПРАВОВА ЕТНОЛОГІЯ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ 128

Артур Ліс
LEX SALICA ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПИ: МІЖ ЗВИЧАЄМ ТА ПИСАНИМИ НОРМАМИ 131

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч
ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВІД ПОСТУПОВОГО ВИЗНАННЯ ДО СУЧАСНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ (1970-ТІ – 2025) 134

Саранчук Олександра Валеріївна
СОВІСНІ СУДИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ЯК ФОРМА НАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.) 137

Еміль Сальчинський
ЦЕРЕКВІЦЬКИЙ ТА НЕШАВСЬКИЙ ПРИВІЛЕЇ 1454 РОКУ: ПРИЧИНИ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА І ЗНАЧЕННЯ 142

СЕКЦІЯ 4. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Львова Єлизавета Олегівна
НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ 146

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ПРИМУСОВОЇ АСИМІЛЯЦІЇ 150

Mishyna Natalia
LA LIBERTÉ COGNITIVE FACE AUX NEUROTECHNOLOGIES: ENJEUX JURIDIQUES À L'ÈRE DE L'INTELLIGENCE ARTIFICIELLE 153

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна
ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ШЛЯХОМ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ ЯК ГАРАНТІЯ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ 155

Батан Юрій Дмитрович
КОЛЕКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ 158

Волкова Дарія Євгенівна
СВОБОДА АСОЦІАЦІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТА СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ 162

Животовська Ірина Юріївна
ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ СВІТСЬКОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН 165

Іванцова Зоя Анатоліївна
КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ АЛГОРИТМІЧНОГО ВПЛИВУ 169

Панасюк Віта Миколаївна
ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТА ПІДТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ 171

Ігнатова Анастасія Сергіївна
МОВНІ ПРАВА У СУДОЧИНСТВІ: РОЛЬ РЕЄСТРУ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН 173

Козирь Дмитро Валерійович
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ЯКИМ МАЄ БУТИ МАЙБУТНЄ? 177

Бугаєнко Каріна Вікторівна
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ КОНСТИТУЦІЇ АРАБСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЄГИПЕТ .. 181

Матковський Микита Сергійович
ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПІСЛЯ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ 183

Ваньчак Марта Володимирівна
«ГАЛЮЦИНАЦІЇ» ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАГРОЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРИНЦИПАМ СУДОЧИНСТВА 185

Шлентов Юрій Сергійович
ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ 188

СЕКЦІЯ 5. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА БЕЗПЕКА, ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У XXI СТОЛІТТІ

Бехруз Хашматулла
ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ 191

Аракелян Мінас Рамзесович
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ..... 193

Бєлогубова Оксана Олександрівна
ЕНЕРГЕТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЄС: МІЖНАРОДНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР..... 196

Грушко Мальвіна Валеріївна
ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ ОБМЕЖЕННЯ 198

Vladyslav Dronov
MEDIA AS A TOOL FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS..... 201

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В ДІЯЛЬНОСТІ УВКБ ООН 205

Мануїлова Катерина Вікторівна
ПРАВА ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ..... 207

Форманюк Вікторія Василівна
МЕРЕЖА АГЕНТСТВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ КООРДИНАЦІЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ АГЕНТСТВ ЄС..... 210

Цибульська Ольга Юріївна
ПРОЦЕДУРА «EXEQUATUR» В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 213

Ярмакі Володимир Христофорович
БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРИВАТНІСТЮ: ЦИФРОВИЙ КОНТРОЛЬ У ВОЄННИЙ ЧАС КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ 216

Бірюков Руслан Миколайович
БОРОТЬБА З КІБЕРЗАГРОЗАМИ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 219

Войтович Павло Петрович
ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПІД ЗАГРОЗОЮ?..... 222

Hrebeniuk Dmytro
BETWEEN UNIVERSALISM AND FRAGMENTATION: THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS 225

Бугаєць Альона Сергіївна
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА 228

Бондарюк Ольга Олегівна
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ 230

Галат Владислав Ігорович
ЗАКОНОДАВЧА ЕВОЛЮЦІЯ СТАТТІ 25 КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО МІЖНАРОДНУ КУПІВЛЮ-ПРОДАЖ ТОВАРІВ: ВІД ПРОЄКТУ ДО СУЧАСНОГО ФОРМУЛЮВАННЯ 234

Жакун Маргарита Юріївна
ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 237

Івахненко Єлизавета Олександрівна
СТАНОВЛЕННЯ НОРМАТИВНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ 241

Ковальчук Андрій Трохимович
МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗАГРОЗ 245

Омельченко Іван Ігорович
СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ 248

Островерхий Олександр Олександрович
ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НАЙВИЩОГО КЕРІВНИЦТВА ДЕРЖАВИ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ У XXI СТОЛІТТІ 251

Раздорожний Герман Юрійович
УЧАСТЬ АДВОКАТІВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ 253

Редченко Ярослав Олександрович
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 255

Ругало Богдан Андрійович
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 259

Самойлюк Дмитро Геннадійович
ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 262

Taylor Alla Valeriivna
UNIVERSAL PERIODIC REVIEW AS A MECHANISM FOR MONITORING HUMAN RIGHTS IN ISLAMIC STATES 265

Фасій Анастасія Володимирівна
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ В УМОВАХ ГУМАНІТАРНИХ КРИЗ: КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА СТАНДАРТІВ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я 268

Чернявський Марк Віталійович
ЦИФРОВІЗАЦІЯ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ООН ЯК НОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ 272

Ciornii Inesa
ANTARCTICA, HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY: UKRAINE'S LEGAL PERSPECTIVE FROM THE AKADEMIK VERNADSKY STATION 274

СЕКЦІЯ 6. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кормич Борис Анатолійович
ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ТА ІННОВАЦІЇ ДЛЯ ПОРТІВ УКРАЇНИ 279

Аверочкіна Тетяна Володимирівна
РИЗИКИ ДЛЯ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УРАЗЛИВИХ ЕКОНОМІК: ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ 282

Федотов Олексій Павлович
ДОПЕРЕВІРОЧНИЙ АНАЛІЗ МИТНИХ ДЕКЛАРАЦІЙ, МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ ЯКИХ ЗАВЕРШЕНО 285

Коваль Наталія Олексіївна
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСТУПУ ЖІНОК ДО МОРСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ 289

Малєєва Ганна Леонідівна
СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ МОРСЬКИХ КАТАСТРОФ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР 292

Сергєєв Юрій Володимирович
ВПЛИВ РОСІЙСЬКОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ НА МІЖНАРОДНЕ СУДНОПЛАВСТВО 296

Гайдаржи Роман Андрійович
ПІДСУМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ «АВТОРИЗОВАНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ОПЕРАТОР» В УКРАЇНІ 299

Кузнєцов Сергій Сергійович
ЦИФРОВІ ІННОВАЦІЇ У МОРСЬКІЙ ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ: НАПРЯМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 304

Насарая Артем Валерійович
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ БАЗИС ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ 307

СЕКЦІЯ 7. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Бакаянова Нана Мезенівна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА АДВОКАТІВ НА УЧАСТЬ В РЕФОРМІ АДВОКАТУРИ 311

Косюта Михайло Васильович
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА УПРАВЛІННЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ 316

Костенко Сергій Костянтинович
ПРОБЛЕМА НОРМАТИВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗАСАД СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ 322

Свида Олексій Георгійович
ОБРАННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ 326

Кісліцина Ірина Олександрівна
ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 328

Кравченко Марина Олександрівна
ЩОДО ЗНАЧЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 333

Храпенко Олена Олегівна
ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ АДВОКАТА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ 336

Синицин Павло Миколайович
БРОНЮВАННЯ АДВОКАТІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 339

Щербатий Роман Романович
ПОНЯТТЯ «КОНКУРСНІ ПРОЦЕДУРИ» У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ. 340

Нестерчук Лілія Петрівна
«AMICUS CURIAE» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ 343

Курганський Олександр Валерійович
ОКРЕМІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ В МІСЦЕВИХ СУДАХ. 347

Григоренко Юрій Сергійович
СПОСОБИ, ПРИЙОМИ ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ ПРАВ КЛІЄНТА В ЦИФРОВОМУ ВИМІРІ 351

Зубрицький Олександр Олександрович
СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ. 355

Мозгальов Віктор Юрійович
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З ТОРГІВЛІ ГЛАДКОСТВОЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ НЕВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ 358

Осадчук Ілля Олегович
ЗАХИСТ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ДОСЛІДЖЕННЯ 361

Чорний Максим Михайлович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОРГАНАМИ ДБР 363

СЕКЦІЯ 8. ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Чанишева Галія Інсафівна
ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ПЛАТФОРМНУ ЗАЙНЯТІСТЬ: ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ. 367

Бориченко Катерина Валеріївна
ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У ВИДІ ПЕНСІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 371

Панченко Анна Олександрівна
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНУ ПРАКТИКУ 375

Lagutina Iryna Victorivna
THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF FLEXIBLE FORMS OF EMPLOYMENT 379

Pozharova Oksana
INTERNATIONAL OCCUPATIONAL SAFETY STANDARDS. 382

Наньєва Марія Іванівна
ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. 385

Кіліміченко Анна Олегівна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 389

Горбаченко Ерік Сергійович
ПРАВОВИЙ СТАТУС РОБОТОДАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ 392

Карпенко Олександр Олександрович
СТОРОНИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС 395

Мензатул Дмитро Володимирович
СПРАВЕДЛИВІ УМОВИ ПРАЦІ ЗА АКТАМИ ЄС ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ 398

Сітніков Микита Романович
ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ПРАВА НА ВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ З УКЛАДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ УГОД І ДОГОВОРІВ. 402

Соколов Дмитро Сергійович
ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ 405

СЕКЦІЯ 9. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Степаненко Оксана Василівна
ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМАТИЧНОСТІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПРИ НАЯВНОСТІ КІЛЬКОХ ПОТЕРПІЛИХ 409

Стрельцов Євген Львович
ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПРАВА 412

Туляков Вячеслав Олексійович
DESISTANCE, СТИГМАТИЗАЦІЯ ТА ПРОФАЙЛІНГ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР . . . 414

Колодін Денис Олексійович
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МИРУ ТА ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ. 418

Полянський Євген Юрійович
ПРО ПРАВО ЛЮДИНИ НА СМЕРТЬ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕВТАНАЗІЇ 421

Мирошниченко Наталія Анатоліївна
ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРОЕКТУ КК УКРАЇНИ 424

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна
ПРАВОВИЙ СТАТУС БІОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ. 427

Бубен Каріна Вікторівна
ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ. 429

Берш Анастасія Яковлівна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ 431

Бойченко Віталій Петрович
МЕЖІ ДОПУСТИМОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМА ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ 434

Горбачова Ірина Михайлівна
НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ТА ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕДУРА ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ 437

Іванова Вероніка Петрівна
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ. 440

Козаченко Олександр Васильович
ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ: В ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ 443

Kuzmin Eduard Eduardovych
THE «WHAT QUESTION» IN INTERNATIONAL PUNISHMENT: SHAPING THE CONTOURS OF ASKING WITHIN THE DISCOURSE OF SENTENCING PRACTICE AT THE ICTY 446

Мусиченко Ольга Михайлівна
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВО 448

Павлова Олександра Сергіївна
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗМЕЖУВАННЯ 452

Тавлуй Олена Вікторівна
ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУДОВА ПРАКТИКА 454

Тімофєєва Лілія Юріївна
ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ 456

Хильченко Анастасія Сергіївна
ПРИНЦИПИ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ 460

Хімченко Світлана Анатоліївна
ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ 462

Чугуніков Ігор Іванович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НЕНАРОДЖЕНОГО ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ 465

Забавський Дмитро Олександрович
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ: НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ 469

Ігнатов Євген Євгенович
УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ 472

Калитаєв Володимир Володимирович
ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ФОРМИ КАРАЛЬНОГО ТА НЕКАРАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ 475

Коновальчук Сергій Сергійович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ 478

Мусиченко Віталій Олександрович
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПРИТОНОУТРИМАННЮ: ДО ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ 481

Перстинчик Дмитро Олегович
КОНТРАБАНДА ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 484

Продун Олена Сергіївна
ПЕРСПЕКТИВИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ 486

Рутковська Анастасія Русланівна
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПОНЯТТЯ «ТРОФЕЙНОЇ ЗБРОЇ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 489

Фартух Олександр Олександрович
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В СФЕРІ ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 493

Цвеліх Павло Володимирович
МЕТА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ІНТЕРЕСАМ ДЕРЖАВИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 332-2 КК УКРАЇНИ 495

СЕКЦІЯ 10. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Аленін Юрій Павлович, Торбас Олександр Олександрович
ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ ПОСАДОВОЮ ОСОБОЮ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 208 КПК УКРАЇНИ 499

Дрьомін Віктор Миколайович
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЇ 502

Ракіпова Інна Василівна
ЩОДО ІНСТИТУТУ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ В УКРАЇНІ (КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ) 505

Волошина Владлена Костянтинівна
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ 508

Гуртієва Людмила Миколаївна
ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО ЗА ФОРМОЮ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ 511

Завтур Віктор Андрійович
ЗМІНА ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ З ПІДСТАВИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ Ч.6 СТ. 616 КПК УКРАЇНИ: НОРМОТВОРЧІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ 514

Лукащук Каріна Русланівна
СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ 517

Мурзановська Аліна Владиславівна
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО АДВОКАТА: ПИТАННЯ ЗАКОННОСТІ 519

Melnychuk Tetiana
RULE OF LAW OR RULE OF SECURITY: RETHINKING LEGAL RESPONSES TO ORGANISED CRIME AMID HYBRID THREATS 523

Підгородинська Анастасія Вікторівна
ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТРЕТІХ ОСІБ, ЩОДО МАЙНА ЯКИХ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ 527

Пожар Вадим Георгійович
ЩОДО ДИСКРЕЦІЇ ПРОКУРОРА ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 532

Степаненко Андрій Сергійович
ВИКОРИСТАННЯ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ (LLM) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: РИЗИКИ «ГАЛЮЦИНАЦІЙ» ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАГУВАННЯ 535

Сидорчук Владислав Васильович

Сидорчук Інна Сергіївна
ОКРЕМІ ФАКТИЧНІ ОБСТАВИНИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЇ 538

Стародубов Сергій Вікторович
ОЦІНКА КАТЕГОРІЇ «СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОД 541

Федчун Наталія Олександрівна
МЕДІАКРИМІНОЛОГІЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ 543

Цитряк Віктор Ярославович
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ КОРУПЦІЙНОГО ПІДКУПУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ 545

Альбещенко Олексій Станіславович
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПВК «ВАГНЕР» У СИСТЕМІ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ВІД ВОЄННОЇ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ ДО КОНТРОЛЮ НАД КРИТИЧНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ТА РЕСУРСАМИ 548

Вересюк Ольга Володимирівна
КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ АДВОКАТІВ: КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ 550

Дармопук Едуард Валерійович
ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІЗ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КОНТРАБАНДИ 553

Іоніді Костянтин Володимирович
ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 556

Красіловський Вадим Олександрович
ЩОДО ПЕРЕДУМОВ І ПІДСТАВ НАБУТТЯ СТАТУСУ ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 560

Маркіна Анна Валеріївна
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 564

Мишак Дмитро Едуардович
УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА НА ЗАВЕРШАЛЬНИХ ЕТАПАХ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 567

Мельник Олександр Леонідович
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ СТРОКІВ ДІЇ ОБОВ'ЯЗКІВ ОСОБИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ 569

Нечипорук Володимир Олександрович
ЩОДО ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРИРОДИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 572

Понурко Тарас Андрійович
ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ 574

Шугалевич Ігор Васильович
ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН 576

СЕКЦІЯ 11. КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА ПОЛІГРАФОЛОГІЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Аркуша Лариса Ігорівна
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 579

Ващук Олеся Петрівна
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ WIKIPEDIA ДЛЯ ПОШИРЕННЯ НАУКОВИХ ЗНАНЬ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ 581

Загородній Віктор Євстафійович
ДІЇ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ НА МІСЦІ ПОДІЇ В УМОВАХ ПУБЛІЧНОГО ТИСКУ 583

Черемнова Антоніна Іванівна
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 588

Басалюк Наталія Василівна
ЦИФРОВА АКТИВНІСТЬ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ДОКАЗІВ (ЗА СТ. 436-2 КК УКРАЇНИ) ... 591

Бєлік Лариса Степанівна
ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИ НА ДОСТОВІРНІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. 595

Гресь Юлія Олегівна
ТРАНСФОРМАЦІЯ СЛІДІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРИСЛИВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ТРАДИЦІЙНА СЛІДОВА КАРТИНА ТА НОВІ ВИКЛИКИ ЕРИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ 596

Загородній Ігор Вікторович
КОНВЕРГЕНЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. 599

Колодіна Анна Сергіївна
МОЖЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ. 602

Чернов Олександр Віталійович
ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ СУДОВОЇ ЕНТОМОЛОГІЇ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЧАСУ НАСТАННЯ СМЕРТІ 605

Чіпко Наталія Василівна, Лисяк Назар Васильович
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ПОСЯГАННЯ ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ 608

Чумак Сергій Прокопійович, Фалінський Павло Миколайович
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У ЦИФРОВІЗОВАНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ. 610

Федорчук Олександр Вікторович
ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ПОБУДОВИ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. 614

Хижняк Євген Сергійович
ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ 616

Стаурська Олександра Миколаївна
ПОСТЦИФРОВА ТРАСОЛОГІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ 620

Винокуров Юрій Олегович
МІСЦЕ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ 623

Височанська Софія Олегівна, Чурілова Єлизавета Вадимівна
РОЛЬ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗНИЖЕННІ РІВНЯ СМЕРТНОСТІ НА ДОГОСПІТАЛЬНОМУ ЕТАПІ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ. 625

Гриневич Вікторія Юріївна
ПОЛІГРАФ У СИСТЕМІ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПЕРЕВІРКИ СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ. 628

Пишненко Ірина Юріївна
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У СИСТЕМІ ПЕРЕВІРКИ ВЕРСІЙ ЩОДО ІНСЦЕНУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ 631

Волос Владислав Олександрович
РОЛЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ 634

Гончарук Владислава Ігорівна
СОЦІЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА МЕСЕНДЖЕРИ ЯК ЦИФРОВІ ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВЕРБУВАННЯМ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ОСІБ.....636

Дрига Єлизавета Вадимівна
КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ «ЧОРНОГО РИНКУ» ЗБРОЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....638

Єрофєєва Ольга Сергіївна
ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ СПАДКОВИМ МАЙНОМ.....641

Загородній Андрій Ігорович
ЦИФРОВА ПЛАТФОРМА ДЛЯ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ СЛІДЧОГО, ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ТА ЕКСПЕРТА.....643

Згода Юлія Анатоліївна
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ.....646

Кіліміченко Сергій Олегович
ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....648

Кіліміченко Христина Юріївна
ВИКОРИСТАННЯ ЕМОЦІЙНИХ ЧИННИКІВ І СІМЕЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЖІНОК, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОПУСТИМИЙ ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ЧИ ЗАБОРОНЕНИЙ ЗАКОНОДАВСТВОМ.....651

Ляховецький Сергій Олександрович
ДО ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА.....654

Манжос Кирило Олегович
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ.....656

Мунтяну Юліан Іванович
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ.....658

Паламарчук Олексій Олександрович
ЗНАЧЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ.....661

Радецький Сергій Віталійович
ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....664

Стародубов Олександр Сергійович
ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗОВОЇ ЗАВЕРШЕНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....667

Черниш Юрій Петрович
ДО ПОНЯТТЯ СУТНОСТІ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ.....670

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ.....675

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ», АКАДЕМІКА СЕРГІЯ КІВАЛОВА

Шановні колеги, науково-педагогічні працівники, докторанти, аспіранти, представники професійної спільноти!

Прийміть щирі вітання з нагоди відкриття Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-політична та правова система України в цифрову епоху: сучасні виклики», яка об'єднала широку аудиторію учасників – представників академічного середовища, молодих науковців та фахівців-практиків.

Проведення цьогорічної конференції відбувається в умовах підвищеної складності та триваючої агресії проти нашої країни. Стрімка трансформація суспільних процесів, поява нових викликів у сфері освіти й науки істотно впливає на повсякденну діяльність як окремих дослідників, так і освітніх інституцій загалом.

Тривала повномасштабна війна суттєво змінила всі сфери суспільного життя, зокрема й освітньо-наукову. Вона поставила перед науковцями та викладачами нові завдання, водночас загострivши моральні, психологічні та матеріальні виклики, з якими щоденно доводиться працювати в умовах постійної небезпеки.

За таких обставин особливого значення набуває спроможність наукових і освітніх інституцій забезпечувати безперервність своєї діяльності, зберігати якість освітнього процесу та підтримувати розвиток наукових досліджень. Незважаючи на всі труднощі, університетське середовище демонструє стабільність, організованість і результативність, що дає змогу підтримувати активний науковий діалог і проводити заходи такого рівня.

Важливими чинниками подальшого розвитку є консолідація академічної спільноти, взаємна підтримка та розширення наукового партнерства. Саме спільні зусилля науковців, викладачів і практиків дозволяють не лише зберігати інтелектуальний потенціал, а й забезпечувати його подальше зростання в умовах сучасних викликів.

Конференція виступає не лише усталеною академічною традицією, а й ефективною платформою для обміну науковими ідеями, вироблення нових підходів і визначення стратегічних орієнтирів розвитку сучасної науки. Вона створює можливості для презентації результатів досліджень, їх осмислення у міждисциплінарному вимірі та формування нових напрямів співпраці.

Наукові заходи такого рівня відіграють ключову роль у розвитку як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Вони сприяють оновленню наукових підходів, інтеграції знань і пошуку ефективних рішень на перетині теорії та практики. Саме в такому середовищі формуються нові ідеї, започатковуються спільні ініціативи та зростає нове покоління дослідників.

Особливою цінністю конференції є можливість відкритого професійного діалогу. Дискусії, обмін досвідом і критичне осмислення існуючих підходів стають рушійною силою розвитку науки. У цьому полягає сутність академічної взаємодії – у взаємному збагаченні, здатності чути один одного та спільно шукати відповіді на складні питання сучасності.

Висловлюю щиру вдячність кожному учаснику за активну позицію, наукову ініціативність і відданість своїй справі. Саме завдяки вашій наполегливості, відкритості до співпраці та прагненню до розвитку стало можливим проведення цієї конференції.

Бажаю всім плідної роботи, змістовних обговорень і натхнення для подальших наукових досягнень.

Сергій КІВАЛОВ,
президент, голова Вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор
академік НАПрН України, академік НАПН України,
Заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 1.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ, ФІНАНСОВОГО ПРАВА

Керівник секції: *в.о. завідувача кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор Біла-Тіунова Любов Романівна*
Секретар секції: *асистент кафедри адміністративного і фінансового права Назарчук Анастасія Валеріївна*

Ківалов Сергій Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія», президент, голова Вченої ради, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист України

СПОРИ У СФЕРІ МЕДІА ТА ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ

Спори у сфері медіа, що виникають у зв'язку із здійсненням державного регулювання, набувають все більшої актуальності у зв'язку з розвитком правового режиму діяльності медіа та посиленням ролі регуляторних органів. Особливості провадження у таких спорах визначені ст. 289-4 КАС України [1], яка встановлює диференційовану процесуальну форму їх розгляду і вирішення адміністративним судом. Застосування цієї норми виявляє проблему, пов'язану з об'єднанням різних за своєю природою спорів. Така уніфікація процесуальної форми ставить під сумнів її відповідність функціональній природі зазначених спорів та потребує доктринального осмислення.

Справи у сфері медіа, на які поширюється дія ст. 289-4 КАС України, не утворюють однорідної за своєю правовою та процесуальною природою категорії, що зумовлює необхідність їх розмежування за функціональним критерієм. У межах відповідної процесуальної форми поєднуються різні за своїм змістом види адміністративних справ, які відрізняються як за суб'єктним складом, так і за характером судової діяльності. До основних видів належать: 1) справи щодо оскарження рішень регулятора; 2) справи, ініційовані самим регулятором з метою застосування передбачених законом заходів впливу. Поряд із зазначеними видами справ, КАС України передбачає особливий різновид провадження, визначений ч. 8 ст. 289-4, відповідно до якої суд за заявою регулятора встановлює факт порушення законодавства у сфері медіа у разі неможливості ідентифікації особи порушника. Така категорія справ виходить за межі класичного двостороннього адміністративного спору, оскільки допускає розгляд за відсутності відповідача та спрямована не на вирішення спору про право, а на встановлення юридично значущих обставин.

Об'єднання у межах ст. 289-4 КАС України різних справ зумовлює проблему застосування єдиної процесуальної форми до правовідносин, які потребують відмінного процесуального підходу. Уніфікація порядку розгляду у цьому випадку не враховує сутнісних відмінностей між контрольними, владно-реалізаційними та установчими формами судової діяльності, що безпосередньо впливає на зміст процесуальних гарантій і характер здійснення правосуддя.

У справах щодо оскарження рішень регулятора адміністративний суд виконує функцію судового контролю, перевіряючи правомірність уже прийнятого рішення. Така категорія справ вимагає забезпечення повноцінних процесуальних гарантій сторін, достатнього часу для підготовки правової позиції та можливості всебічного дослідження доказів. Натомість у справах, ініційованих регулятором з метою застосування заходів впливу, суд фактично бере участь у реалізації владних повноважень держави, що обґрунтовує потребу в оперативності розгляду, але одночасно вимагає підвищених стандартів обґрунтованості втручання у права суб'єкта [2]. Ще більш специфічний характер мають справи, передбачені частиною восьмою ст. 289-4 КАС України, у яких відсутній класичний спір між сторонами, що трансформує характер судової діяльності та зумовлює необхідність інших підходів до доказування і процесуальних гарантій.

Застосування єдиної процесуальної форми до зазначених різнорідних категорій справ призводить до нівелювання їх функціональних відмінностей. Уніфіковані строки розгляду, порядок відкриття провадження та інші процесуальні параметри не враховують специфіку кожного виду справ, що може спричиняти як обмеження процесуальних можливостей сторін у контрольних справах, так і недостатню визначеність меж судового втручання у справах владно-реалізаційного характеру, а також спрощення процедурних гарантій у справах установчого типу. Проблема полягає не у самій наявності спеціальної процесуальної форми, а у відсутності її внутрішньої диференціації залежно від процесуальної природи відповідних справ, оскільки єдина модель розгляду не забезпечує належного врахування зазначених відмінностей, що обумовлює необхідність перегляду підходів до застосування ст. 289-4 КАС України.

Аналіз ст. 289-4 КАС України у системному зв'язку з іншими нормами, що встановлюють особливості провадження у окремих категоріях справ, свідчить про відсутність єдиного підходу законодавця до конструювання спеціальних процесуальних форм адміністративного судочинства. Так, у ряді випадків законодавець застосовує модель чіткої типізації справ та процесуальних вимог: у справах за зверненням податкових і митних органів передбачено вичерпний перелік підстав для звернення до суду, а також встановлено процесуальний фільтр у вигляді заборони розгляду заяви за наявності спору про право. Інший варіант законодавчої техніки демонструє регулювання справ, пов'язаних із реалізацією права на свободу мирних зібрань, де законодавець не лише встановлює скорочені строки розгляду, але й безпосередньо закріплює вимоги щодо обґрунтування пропорційності втручання та визначає обов'язок

суду застосовувати найменш обтяжливий спосіб обмеження. У цьому випадку процесуальна форма адаптована до матеріально-правової природи відповідних правовідносин. У ст. 284 КАС України використано модель максимально концентрованого процесу, що передбачає розгляд справи у закритому судовому засіданні без участі особи, щодо якої ухвалюється рішення, та ухвалення рішення у надзвичайно стислі строки. На відміну від наведених підходів, у ст. 289-4 КАС України законодавець встановлює уніфіковані строки та загальні процесуальні параметри, не враховуючи відмінності відповідних справ. Таким чином, у законодавстві простежуються щонайменше три різні моделі юридичної техніки: диференційована типізація справ, матеріально орієнтована процесуальна форма та спеціалізована судова процедура. На цьому тлі конструкція ст. 289-4 КАС України виглядає як недостатньо узгоджена модель, що потребує подальшого вдосконалення.

У зв'язку з цим можна сформулювати такі напрями вдосконалення правового регулювання. По-перше, необхідним є нормативне розмежування видів справ, що охоплюються ст. 289-4 КАС України, із закріпленням окремих процесуальних особливостей для кожного з них. Зокрема, справи щодо оскарження рішень регулятора, справи за позовами регулятора про застосування заходів впливу та справи про встановлення факту порушення повинні мати диференційовані процесуальні параметри. По-друге, доцільним є уточнення процесуальних гарантій залежно від характеру судового розгляду. У контрольних справах пріоритет має надаватися забезпеченню повноцінної змагальності та можливості ефективного захисту прав особи, тоді як у справах владно-реалізаційного характеру – підвищеним стандартам обґрунтованості та пропорційності втручання. У справах про встановлення факту порушення необхідно забезпечити баланс між оперативністю розгляду та мінімально необхідним рівнем процесуальних гарантій. По-третє, потребує доктринального осмислення саме поняття диференційованої процесуальної форми в адміністративному судочинстві, а також критерії її застосування. Відсутність єдиного підходу до конструювання спеціальних проваджень у КАС України свідчить про необхідність формування узгодженої концепції диференціації процесуальних форм залежно від характеру публічно-правового спору.

Таким чином, вдосконалення ст. 289-4 КАС України має здійснюватися не шляхом уніфікації процесуальних правил, а через їх внутрішню диференціацію, що дозволить забезпечити належний баланс між ефективністю судового розгляду та гарантіями прав учасників відповідних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6.07.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

2. Лимар О. Л. Контроль та нагляд за діяльністю засобів масової інформації в інтересах забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського на-*

ціонального університету. Серія: Право. 2025. Т. 3. №. 90. С. 261-270. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/342011

Ключові слова: адміністративне судочинство, спори у сфері медіа, диференційована процесуальна форма, судовий контроль, заходи державного впливу, непозовні провадження.

Key words: administrative justice, media-related disputes, differentiated procedural form, judicial review, measures of state enforcement, non-adversarial proceedings.

Тодощак Олег Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, професор

ЗМІНА ВИДУ ТА РОЗМІРУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СТЯГНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИМ СУДОМ: МЕЖІ ДОПУСТИМОГО ВТРУЧАННЯ

Судовий контроль у справах про адміністративні правопорушення виступає ключовим інструментом забезпечення законності рішень суб'єктів владних повноважень, однак його реалізація має відбуватися в межах чітко визначеної процесуальної функції. Відповідно до ст. 286 КАС України адміністративний суд здійснює перевірку постанов у справах про адміністративні правопорушення, що зумовлює особливий характер такого провадження як контрольного, а не деліктного за своєю суттю. Водночас на практиці виникає проблема визначення меж повноважень суду при перегляді відповідних постанов, зокрема щодо можливості зміни виду та розміру адміністративного стягнення. Відсутність чітких законодавчих орієнтирів у цій частині створює ризик трансформації судового контролю у повторний розгляд справи по суті з підміною функцій адміністративного органу. Саме ця проблема потребує доктринального уточнення з урахуванням співвідношення норм КАС України та КУпАП.

Визначення меж втручання адміністративного суду у справах про оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення безпосередньо залежить від правильного розуміння співвідношення повноважень адміністративного органу та суду як різних за своєю природою суб'єктів публічно-правової діяльності. Адміністративний орган, уповноважений розглядати справи про адміністративні правопорушення відповідно до положень КУпАП, здійснює повноцінну адміністративно-деліктну юрисдикцію. Така діяльність охоплює встановлення фактичних обставин правопорушення, їх юридичну кваліфікацію, оцінку доказів, а також обрання виду та розміру адміністративного стягнення в межах санкції відповідної норми. Вказані повноваження мають виразний дискреційний характер, оскільки передбачають можливість вибору між альтернативними варіантами реагування з урахуванням обставин справи, особи правопорушника та принципу індивідуалізації відповідальності. Дискреція адміністративного органу

при призначенні адміністративного стягнення має складну структуру та включає: 1) визначення виду стягнення як вибір характеру публічно-правового впливу; 2) визначення його розміру як встановлення інтенсивності такого впливу.

Натомість адміністративний суд, діючи в межах КАС України, здійснює перевірку законності та обґрунтованості прийнятого рішення, що прямо випливає із змісту контрольної функції адміністративного судочинства. Відповідно до ст. 286 КАС України суд за результатами розгляду може залишити постанову без змін, скасувати її або прийняти інше рішення в межах, визначених процесуальним законом, однак ці повноваження не трансформують суд у суб'єкта адміністративно-деліктної юрисдикції. Розгляд справи адміністративним судом не змінює природи відповідного провадження: воно залишається контрольним, а не каральним [1]. Суд не наділений повноваженнями встановлювати адміністративну відповідальність як таку, а лише перевіряє, чи була вона застосована правомірно уповноваженим органом, відтак суд не може підміняти адміністративний орган у здійсненні дискреційних повноважень, зокрема щодо вибору виду адміністративного стягнення. Ігнорування розмежування двох функцій: деліктної (притягнення до відповідальності) та контрольної (перевірка законності) – призводить до розширення меж судового втручання та створює передумови для фактичного повторного вирішення справи по суті, що не відповідає природі адміністративного судочинства.

Однією з найбільш дискусійних проблем у межах перегляду постанов у справах про адміністративні правопорушення є питання зміни адміністративним судом виду адміністративного стягнення. Йдеться про ситуації, коли суд, встановивши порушення при притягненні особи до відповідальності, не обмежується скасуванням постанови, а фактично замінює один вид стягнення іншим.

Аналіз положень ст. 286 КАС України свідчить, що передбачені цією нормою варіанти реагування: залишення постанови без змін, її скасування або прийняття іншого рішення, не можуть тлумачитися як надання суду права на повноцінне вирішення питання про вид відповідальності, яке, згідно КУпАП, прямо і безальтернативно закріплено за органом (посадовою особою), уповноваженим розглядати справу. Фактично, зміна виду адміністративного стягнення судом означає ухвалення нового рішення по суті справи замість органу, який здійснює адміністративно-деліктну юрисдикцію. Кожен вид адміністративного стягнення відображає різну модель державного реагування, що відрізняється за своєю правовою природою, цілями та інтенсивністю впливу. Вибір конкретного виду стягнення передбачає здійснення балансу між цілями, що є сутнісною ознакою дискреції. Зміна виду адміністративного стягнення означає відмову від первісно обраної моделі відповідальності та заміну її іншою. Така заміна неможлива без повторного оцінювання всіх релевантних обставин справи та нового визначення належного способу реагування на правопорушення. Отже, вона неминуче передбачає здійснення нового дискреційного вибору, а не виправлення окремого дефекту застосування норми. Саме тому зміна виду адміністративного стягнення

виходить за межі перевірки правомірності та переходить до здійснення власної оцінки доцільності застосування того чи іншого виду стягнення, що не відповідає його процесуальній ролі.

Узагальнення судової практики підтверджує обережний підхід до цього питання: адміністративні суди, як правило, утримуються від зміни виду стягнення, обмежуючись скасуванням постанови та направленням справи на новий розгляд у разі встановлення істотних порушень.

Порівняно зі зміною виду адміністративного стягнення, питання допустимості зміни його розміру адміністративним судом має більш складний і менш однозначний характер. Це зумовлено тим, що як вид, так і розмір адміністративного стягнення визначаються в межах санкції відповідної норми КУпАП, що формально створює простір для альтернативного правозастосування. Водночас, сама по собі обставина, що певні види стягнень або їх розміри передбачені санкцією як альтернативні, не означає, що адміністративний суд наділений правом здійснювати відповідний вибір замість адміністративного органу. І у випадку зміни виду, і у випадку зміни розміру стягнення вирішальним є не формальна наявність альтернативи в межах санкції, а функціональна природа повноважень суб'єкта, який здійснює відповідне рішення.

Відповідно до положень КУпАП, адміністративний орган при призначенні стягнення реалізує дискреційні повноваження, враховуючи характер правопорушення, особу правопорушника, ступінь вини, майновий стан та інші обставини. Саме на цій стадії відбувається індивідуалізація відповідальності, що передбачає не лише вибір виду стягнення з-поміж альтернативних, але й визначення його конкретного розміру. Таким чином, як вибір виду, так і визначення розміру стягнення є результатом єдиного дискреційного процесу. У цьому контексті втручання адміністративного суду у визначення розміру стягнення також може розглядатися як втручання у сферу дискреції адміністративного органу. Водночас специфіка судового контролю полягає у забезпеченні не лише формальної законності, але й обґрунтованості та пропорційності застосованого стягнення. Якщо розмір санкції визначено з порушенням вимог закону, зокрема без урахування обов'язкових критеріїв або із явним відхиленням від принципу пропорційності, постає питання про допустимі межі коригування такого рішення судом.

У науковій доктрині та судовій практиці сформувалися два підходи до цього питання. Перший виходить із повної недопустимості зміни розміру стягнення судом, прирівнюючи таке втручання до підміни дискреційних повноважень адміністративного органу [2, с. 81-82]. Другий підхід допускає обмежене втручання суду у випадках очевидної незаконності або непропорційності призначеного стягнення [3, с. 312]. Цей підхід є більш конструктивним за умови чіткого окреслення його меж. Адміністративний суд не повинен здійснювати власний вибір розміру стягнення, навіть у межах санкції, оскільки це означало б повторне вирішення справи по суті. Водночас він може усунути дефект правозастосування, якщо розмір санкції визначено з очевидним порушенням вимог закону.

Визначення допустимих меж втручання адміністративного суду у питання призначення адміністративного стягнення безпосередньо пов'язане з вибором належного процесуального способу реагування на встановлені порушення. У цьому контексті ключового значення набуває розмежування ситуацій, у яких суд повинен обмежитися скасуванням постанови, та випадків, коли можливе обмежене коригування її змісту. Якщо під час розгляду справи встановлено істотні порушення процесуального характеру, зокрема пов'язані з недослідженням доказів, порушенням права особи на захист, неправильним встановленням фактичних обставин або неповнотою розгляду справи, належним процесуальним наслідком має бути скасування постанови з направленням справи на новий розгляд. У таких випадках суд не має можливості усунути відповідні порушення власними процесуальними засобами без фактичного повторного вирішення справи по суті, що виходить за межі його контрольної функції.

Натомість у ситуаціях, коли встановлені порушення стосуються виключно неправильного визначення виду або розміру адміністративного стягнення за умови належного встановлення всіх фактичних обставин справи, постає питання про можливість іншого способу реагування. Виходячи із загальної логіки адміністративного судочинства, зміна виду стягнення, навіть у межах санкції, не може визнаватися допустимою, оскільки передбачає здійснення судом дискреційного вибору, притаманного адміністративному органу. Щодо зміни розміру стягнення, така можливість може розглядатися як виняток за умови, що всі фактичні обставини справи встановлені належним чином, а порушення має виключно правовий характер і полягає у неправильному застосуванні санкції. Такий дефект може проявлятися у виході за межі санкції, ігноруванні обов'язкових критеріїв індивідуалізації відповідальності або очевидній непропорційності застосованого стягнення. У подібних випадках втручання суду не спрямоване на заміну адміністративного органу у здійсненні дискреційних повноважень, оскільки суд не формує нового рішення щодо доцільності чи інтенсивності відповідальності. Натомість його діяльність має характер усунення дефекту правозастосування, який полягає у приведенні вже прийнятого рішення у відповідність до вимог закону. Таким чином, корекція розміру адміністративного стягнення не є реалізацією судом дискреції, а виступає формою відновлення законності без зміни сутності прийнятого рішення.

Список використаних джерел:

1. Зубенко В. С. Судовий контроль за дискреційними повноваженнями органів публічної адміністрації в адміністративному судочинстві України. *Український політико-правовий дискурс.* 2025. № 21. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/596/493.

2. Муза О. особливості провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності в адміністративному судочинстві України. *Юридичний вісник.* 2025. № 2. С. 77-83. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v2_2025/10.pdf.

3. Мельник О. Д., Степаненко А. О. Особливості здійснення адміністратив ного судочинства у справах про притяг нення до адміністративної відповідаль ності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 310–314. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/74.pdf.

Ключові слова: адміністративне судочинство, адміністративне правопорушення, адміністративне стягнення, дискреційні повноваження, судовий контроль, пропорційність.

Key words: administrative justice, administrative offense, administrative sanction, discretionary powers, judicial review, proportionality.

Біла-Тіунова Любов Романівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор юридичних наук, професор

КАР'ЄРА ЯК БАГАТОВИМІРНЕ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЯВИЩЕ

З'ясування сутності службової кар'єри як категорії адміністративного права є можливим через означення сутності та змісту кар'єри з огляду на те, що її дослідженням займалися різні науки. Найбільше кар'єра вивчена соціологією і впродовж останніх років в ній закріпилося її розуміння як просування людини по сходинках виробничої, майнової, соціальної, адміністративної й іншої ієрархії, розгляд її як послідовних занять, що виконуються індивідом протягом його трудового життя. У більшості визначень соціологів кар'єра представлена у вигляді моделі сфери переміщення індивідів із нижчестоящих суспільних позицій на вищестоящі [1, с. 171; 2, с. 158; 3, с. 75, 76]. Польський соціолог Я. Щепаньский вважає, що, досліджуючи проблему кар'єри, «насамперед ми зіштовхуємося з мобільністю індивідів, що полягає в проходженні встановлених сходів у будь-якій ієрархічній системі, що ми називаємо особистою кар'єрою». До розуміння кар'єри він включає проходження індивідом ієрархічних щаблів «престижу», «доходу», «влади» [3, с. 75]. Натомість, соціальна психологія концентрує свою увагу на вивченні залежності трудової кар'єри від типу особистості, що формується під впливом певних соціальних факторів, її взаємодії з мікросередовищем [3, с. 75; 4; 5].

Кар'єра належить також до сфери наукових і практичних інтересів менеджменту. Але інтерес до проблеми кар'єри не завжди був пильним і залежав від ролі людського фактора в менеджменті. Методологічні основи вивчення ділової кар'єри було закладено управлінською школою «людських відносин», а також досягненнями психології й соціології. Подальший розвиток досліджень кар'єри відбувалося в рамках менеджменту організації, кадрового менеджменту, менеджменту людських ресурсів, тобто його характеризує зростання інтересу до людського фактора [3, с. 76]. Менеджмент людських ресурсів, який виник в 60-

ті рр. минулого століття, розглядає співробітників як джерело невикористаних резервів, як актив підприємства, людський капітал, як найважливішу можливість налагодити більш раціональне планування і прийняття рішень. У менеджменті людських ресурсів ділова кар'єра розглядається як сполучна ланка між прагненнями індивіда й еволюцією соціальних структур і вона не обмежується впливом виробничих факторів, а визначається як особистим потенціалом працівника, стилем життя, накопиченим соціальним досвідом, так і культурою, соціальними нормами, цінностями, соціальними ієрархіями й організаційними формами [3, с. 76; 5].

У менеджменті організацій управління діловою кар'єрою розглядається як один із напрямків процесу управління персоналом і трактується як суб'єктивно усвідомлені власні судження працівника про своє трудове майбутнє, очікувані шляхи самовираження й задоволення працею і розглядається як поступове просування по службових сходинках, зміна навичок, здібностей, кваліфікаційних можливостей і розмірів винагороди, пов'язаних із діяльністю працівника, це просування вперед по один раз обраному шляху діяльності, наприклад: одержання більших повноважень, більш високого статусу, престижу, влади, матеріальних багатств. Але кар'єра – це не тільки просування по службі, оскільки життя людини поза роботою має значний вплив на кар'єру, є частиною кар'єри [5, с. 10–11]. Можна говорити про кар'єру домогосподарок, матерів, учнів та ін.

Слід зазначити, що в управлінні дуже часто змішують поняття «кар'єра» і «службово-професійне просування», тоді як вони є близькими, але не тотожними. Термін «службово-професійне просування» є найбільш звичним, тоді як термін «кар'єра» в українській спеціальній літературі й на практиці фактично не використовувався. Під службово-професійним просуванням розуміється пропонована організацією послідовність різних щаблин (посад, робочих місць, становищ у колективі). Натомість, кар'єра є більш широким поняттям, яке становить система взаємообумовлених і взаємопов'язаних елементів.

Якщо розглядати поняття кар'єри з позицій сучасних теорій мотивації, то напрошується висновок, що кар'єра як елемент управління персоналом має безпосереднє відношення до мотивації їхньої діяльності. Відповідно до теорії А. Маслоу, в основі поведінки людини лежать її потреби, які можна поділити на п'ять груп: а) фізіологічні потреби, необхідні для виживання людини (їжа, вода, відпочинок); б) потреби у безпеці і впевненості у майбутньому, тобто захист від фізичних та інших небезпек із боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби задовольнятимуться і в майбутньому; в) соціальні потреби, тобто необхідність у соціальному оточенні (у спілкуванні з людьми, відчуття «ліктя» й підтримки тощо); г) потреби у пошані, у визнанні оточуючих і прагненні до особистих досягнень; д) потреба самовираження, тобто потреба у власному зростанні і в реалізації своїх потенційних можливостей [3, с. 78].

Згідно з теорією очікувань В. Врума, потреба є не тільки необхідною умовою мотивації людини для досягнення мети, але й обраним типом поведінки.

Процесуальні теорії очікування встановлюють, що поведінка співробітників визначається поведінкою: а) керівника, який за певних умов стимулює роботу співробітника; б) співробітника, який упевнений, що за певних умов йому буде видано винагороду; в) співробітника і керівника: керівник допускає, що при певному поліпшенні якості роботи робітника, йому буде видано певну винагороду; г) співробітника, який зіставляє розмір винагороди із сумою, яка є необхідною йому для задоволення певної потреби [5, с. 24]. Отже, теорія очікувань свідчить, що у будь-якій ситуації люди прагнуть: а) одержати максимум бажаного, у тому числі й просування по службі; б) знання перспектив свого росту.

Із теорії справедливості випливає, що очікувана залежність між рівнем ефективності роботи й просуванням по службі сприяє підвищенню трудової активності працівника [3, с. 79]. Так, ефективність мотивації оцінюється працівником не за певною групою чинників, а системно, з урахуванням оцінки винагород, виданих іншим працівникам, що працюють в аналогічному системному оточенні. Співробітник оцінює свій розмір заохочення у порівнянні із заохоченнями інших співробітників. При цьому він ураховує умови, в яких працює він та інші співробітники, наприклад, керівник не забезпечує співробітника тією роботою, яка відповідає його кваліфікації, або чи був у нього доступ до інформації, необхідної для виконання роботи, тощо.

Таким чином, можна визначити, що в залежності від галузі знань, поняття «кар'єра» трактується по різному: а) соціологія – модель переміщення індивідів із нижчестоящих суспільних позицій на вищестоящі; б) психологія – уявлення про етапність індивідуального розвитку; в) соціальна психологія – залежність трудової кар'єри від типу особистості, яка формується під впливом певних соціальних факторів її взаємодії з мікросередовищем; г) соціоніка – залежність кар'єри від самопізнання особистості та вибору професії, найбільш відповідної своєму типу; д) менеджмент людських ресурсів – кар'єра як сполучна ланка між прагненнями індивіда та еволюцією соціальних структур; ж) менеджмент організацій – суб'єктивні власні судження працівника про своє трудове майбутнє, очікувані шляхи самовираження та задоволення працею, тобто це поступове переміщення по службових сходинках, зміна здатностей, кваліфікаційних можливостей та розмірів винагороди, які пов'язані з діяльністю робітника.

Слід звернути увагу на те, що у публікаціях вітчизняних і зарубіжних авторів із питань кар'єри використовуються різні акценти щодо визначення цього поняття і, як результат, запропоновано різні його визначення, аналіз яких дає підстави виокремити три основні підходи:

1) у загальному аспекті кар'єра – це: а) динаміка соціально-економічного становища, статусно-рольові характеристики, форми соціальної активності особистості у трудовій діяльності; б) послідовність розвитку людини в основних сферах життєдіяльності, динаміка її становища та активність; в) активне просування людини в опануванні та вдосконаленні способів діяльності, що забезпечує її стійкість у соціальному житті;

2) в об'єктивно-організаційному аспекті кар'єра – це: а) поступове просування працівників установи службовими сходинками в міру підвищення їх компетентності, набуття професійного досвіду та навичок, виходячи із кваліфікаційно-посадових можливостей; б) переміщення службовців згідно з рангами та категоріями посад у структурно-управлінській ієрархії державної служби; в) передбачене отримання державним службовцем вищих рангів та категорій посад або послідовна зміна сфер діяльності в межах однієї установи;
3) у суб'єктивно-індивідуальному аспекті кар'єра – це: а) суб'єктивно усвідомлені власні судження працівника про своє службове майбутнє, очікувані шляхи самовиявлення та отримання задоволення від роботи; б) сукупність взаємопов'язаних рішень особи про вибір того чи іншого варіанту майбутньої діяльності, виходячи з можливостей подолання розбіжностей між реальним і бажаним її службовим становищем; в) усвідомлення обраного шляху, що реалізується, професійного чи посадового просування до статусу, який гарантує службовцю самоствердження; г) індивідуально усвідомлена послідовність зміни поглядів, пізнання та поведінки, пов'язаних із досвідом роботи та діяльністю протягом трудового життя [7, с. 186–192].

Список використаних джерел:

1. Малахова М. Службова кар'єра. Соціологічна енциклопедія: Серія «Енциклопедія ерудита» / уклад. В. Г. Городенко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

2. Беккер Г. С. Службова кар'єра. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / уклад.: В. М. Піча, Ю. В. Піча, Н. М. Хома та ін. Київ: Каравела, Львів: Новий світ-2000. 2002. 480 с.

3. Біла-Тіунова Л. Р. Службова кар'єра в Україні: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 540 с.

4. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління: навч. посіб. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 695 с.

5. Савельєва В. С., Єськов О. Л. Управління персоналом: навч. посіб. Краматорськ: ДДМА, 2004. 384 с.

6. Савельєва В. С., Єськов О. Л. Управління діловою кар'єрою: навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2007. 176 с.

7. Одінцова Г. Управління діловою кар'єрою державних службовців : зб. наук. праць Української Академії держ. управл. при Президентові України / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князєва, Г. Одінцова. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. У 4 ч. Ч. 1. 380 с. С. 186–192.

Ключові слова: кар'єра, ділова кар'єра, просування по службі, проходження служби, публічно-правова сфера, службова кар'єра.

Key words: career, professional career, promotion, career progression, public law sphere, civil service career.

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент, докторант кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОПОРУШЕННЯ В СФЕРІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Наукова діяльність постає фундаментом інноваційного розвитку будь-якої держави, а тому забезпечення її чесності, прозорості та дотримання правових норм є питанням як державного, так і суспільного значення. Через глобалізацію та цифровізацію наукових процесів, а також активне поширення відкритого доступу до результатів наукових досліджень значно зростає ризик правопорушень, зокрема плагіату, фальсифікації даних, недобросовісного використання результатів чужої наукової діяльності тощо. Такі ситуації призводять не лише до втрати довіри до наукових установ, а й сприяють дискредитації дослідників та зниженню якості вітчизняної науки.

Проблема юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з науковою діяльністю, особливої актуальності набувають в контексті реформи освіти в Україні, коли посилюється увага до академічної доброчесності, а університети та наукові установи повинні впроваджувати внутрішні механізми контролю за дотриманням етичних та правових норм. Водночас, чинне законодавство не завжди містить чіткі правові механізми реагування, а притягнення винних до відповідальності часто ускладнюється слабкою доказовою базою, відсутністю системи фіксації порушень тощо. Окрім того, розширення міжнародного співробітництва у сфері науки вимагає від науковців дотримання високих стандартів доброчесності та юридичної відповідальності за невиконання даних норм, а тому потреба в удосконаленні правового регулювання в сфері наукової діяльності та покращення юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з науковою діяльністю, стає все дедалі актуальнішими.

Дослідження юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з науковою діяльністю, неможливе без визначення самого переліку правопорушень, що мають бути включені до даної групи. Зазначимо, що правопорушенням є відхід від встановлених норм та правил в окремих сферах суспільного життя, які є унормованими та регламентованими державою. Такою сферою, зокрема, є сфера здійснення наукової діяльності. У загальному розумінні, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не конкретизує, що саме розуміти під порушенням норм у сфері здійснення наукової діяльності [1]. Водночас, наукова діяльність регламентована частково й Законами України «Про авторське право і суміжні права» [2] та «Про освіту» [3], що дає підстави умовного розподілення правопорушень, пов'язаних з науковою діяльністю на три групи:

1) порушення авторського права під час здійснення наукової діяльності. Так, регламентація наукової діяльності здійснюється Законом України «Про

авторське право і суміжні права» лише у випадку приведення такої діяльності до наукового результату та набуття останнім матеріального вираження (у вигляді як наукової статті, наукової доповіді, монографічного та дисертаційного дослідження, підручника, навчального посібника тощо). Відповідно до ч. 2 ст. 53 Закону, до порушень особистих немайнових або майнових авторських прав віднесено наступні дії: плагіат (опублікування твору чи його частини під іменем особи, яка не є його автором); піратство у сфері авторського права (тобто відтворення та розповсюдження твору без згоди автора); дії, спрямовані на підроблення, зміну чи вилучення інформації, яка ідентифікує об'єкт авторського права або ж автора тощо [2]. Всі ці види порушень беззаперечно є такими, що можуть бути застосовані до наукових результатів, зокрема наукових статей, монографічного та дисертаційного досліджень, але найбільш глобальною у науковій спільноті проблемою залишається використання плагіату;

2) інші порушення під час здійснення наукової діяльності. До даної групи правопорушень віднесено тих, які виникають, переважно, вже у процесі організації, фінансування, виконання або оприлюднення результатів наукових досліджень та не пов'язані із порушенням авторського права. Чіткого переліку таких правопорушень чинним законодавством не передбачено. Водночас, ст. 35 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» передбачено, що правопорушеннями у даній сфері є такі: проведення експертизи всупереч її основному цільовому призначенню; фальсифікація висновків наукової і науково-технічної експертизи; примушування або створення для експертів і експертних комісій обставин, які зумовлюють незаконне чи необ'єктивне проведення наукової і науково-технічної експертизи або підготовку необгрунтованих чи свідомо недостовірних висновків; залучення до проведення наукової і науково-технічної експертизи науково-дослідних робіт і науково-технічних розробок посадових осіб та фахівців, які є їх авторами або безпосередньо заінтересованими особами тощо [4]. Таким чином, дана група правопорушень під час здійснення наукової діяльності не стосується авторського права, але усе одно шкодить суспільним інтересам у даній сфері. Сюди також доцільно віднести ситуацію, коли відбувається подання фіктивної інформації в заявці на отримання гранту на наукові дослідження, порушення умов дослідницького контракту або ж примушування до небезпечних або неетичних досліджень;

3) порушення вимог академічної доброчесності під час здійснення наукової діяльності. Закон України «Про освіту» до порушень академічної доброчесності відносить чимало протиправних дій [3]. Серед них у відповідності до ч. 4 ст. 42 наведемо наступні: академічний плагіат; самоплагіат, тобто оприлюднення власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів; фабрикація (вигадування даних чи фактів); фальсифікація (модифікація вже наявних даних); списування; обман; необ'єктивне оцінювання тощо [3]. Такі правопорушення безсумнівно є такими, що порушують етичні норми та норми академічної доброчесності, а тому у разі їх вчинення доцільно говорити

про настання соціальної, а не юридичної відповідальності. Такими, наприклад, у контексті наукових працівників є відмова у присудженні або позбавлення наукового ступеня чи вченого звання, позбавлення права брати участь у роботі певних органів органів чи займати визначені законом посади (ч. 5 ст. 42 Закону) [3]. Вказаний стан справ обумовлений, насамперед, тим, що академічна доброчесність є етичною категорією, яка не завжди перетинається з порушенням саме юридичних норм в сфері наукової діяльності. Звідси слідує, що не всі порушення академічної доброчесності є порушеннями вимог закону, проте всі порушення закону в сфері наукової діяльності є порушеннями академічної доброчесності.

Доцільним є покращення нормативної бази у сфері юридичної відповідальності за правопорушення у сфері наукової діяльності через впровадження поняття та відповідальності за порушення академічної доброчесності до Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, що дасть змогу ефективніше реагувати на факти плагіату, фальсифікації чи маніпуляцій у науковій сфері (а також перевести відповідальність із категорії «соціальна» у «юридична»). Важливим напрямком покращення юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з науковою діяльністю, є створення єдиного державного реєстру для обліку порушень академічної доброчесності та прав науковців. Наслідком таких дій, на нашу думку, має стати інституційне зміцнення системи академічної доброчесності, її правова визначеність та підзвітність на всіх рівнях. За вчинення правопорушень у сфері наукової діяльності чинним законодавством України передбачено настання як юридичної відповідальності (цивільно-правової, адміністративної, дисциплінарної та кримінальної відповідальності), так і соціальної відповідальності, яка настає за порушення етичних норм та норм академічної доброчесності. Доцільним є впровадження відповідальності за порушення академічної доброчесності чинного законодавства, щоб трансформувати її в категорію юридичної.

Список використаних джерел:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 року № 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text

2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 року № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text

3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

4. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 року № 51/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text

Ключові слова: наукова діяльність, плагіат, академічна доброчесність, юридична відповідальність, авторське право.

Key words: scientific activity, plagiarism, academic integrity, legal responsibility, copyright.

Голоядова Тетяна Олексіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ МЕТОДІВ ОПТИМАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Питання розбудови оптимальної та збалансованої моделі оподаткування в Україні не втрачає своєї актуальності, оскільки є фундаментом економічної стабільності держави. У сучасних реаліях реформування податкової моделі має базуватися на послідовній реалізації стратегічних цілей державної політики. Важливим вектором цього процесу виступає євроінтеграція, яка вимагає від України гармонізації національного законодавства з нормативами ЄС. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз методів податкової оптимізації.

Податкову оптимізацію слід розуміти як правомірну діяльність суб'єкта господарювання, спрямовану на зниження обсягу податкових зобов'язань через використання всіх інструментів, передбачених законом: пільг та переваг. На відміну від оптимізації, ухилення від сплати податків базується на незаконних діях, таких як приховування об'єктів оподаткування або подання недостовірної звітності. Такі дії тягнуть за собою адміністративну та кримінальну відповідальність, тому їх не можна вважати методами оптимізації оподаткування.

Сьогодні в Україні сформувалося кілька основних методів правомірної оптимізації. По-перше, це використання механізму перерозподілу доходів через фізичних осіб-підприємців (ФОП), які перебувають на спрощеній системі оподаткування. У цій моделі прибуток компанії спрямовується на оплату послуг ФОП, що дозволяє суттєво зменшити базу оподаткування податком на прибуток для підприємств на загальній системі. Ця практика набула особливого поширення в ІТ-секторі, де відбувається залучення фахівців як незалежних контрагентів-платників єдиного податку.

По-друге, поширеним методом є реєстрація бізнесу за кордоном, що передбачає акумулювання прибутку в юрисдикціях із більш сприятливим кліматом (так звані «офшори»). Власник вибудовує ланцюг контрольованих операцій, щоб змістити центр прибутку в зону з низькою або нульовою ставкою податку. Проте варто зауважити, що цей шлях стає дедалі ризикованішим. Державна податкова служба України посилює контроль за трансфертним ціноутворенням, що може призвести до значних донарахувань [2]. Реєстрація бізнесу за кордоном приваблює підприємців не лише низькими ставками, а й спрощеним обліком. Наприклад, у європейських офшорних юрисдикціях вимоги до бухгалтерії мінімальні, хоча обов'язковим залишається щорічний аудит [3]. Глобальна тенденція боротьби з деофшоризацією, яку підтримують МВФ та центральні банки, поступово звужує можливості для використання таких схем.

Важливим інструментом оптимізації є система податкових пільг. Згідно з Податковим кодексом України, вони можуть реалізуватися через податкові вирахування (знижки), зменшення вже нарахованих зобов'язань, застосування знижених ставок або повне звільнення від платежів на певний період (податкові канікули) [1]. Знижки поділяються на лімітовані та нелімітовані, залежно від обсягу витрат, що можуть бути враховані. Також бізнес може застосовувати механізми відстрочки платежів, наприклад, через податковий кредит. Важливо пам'ятати, що використання пільг є правом, а не обов'язком платника (за винятком ПДВ), і невикористані пільги не підлягають перенесенню на майбутні періоди чи відшкодуванню.

Додатковими методами управління податковим навантаженням є делегування обов'язків та об'єктне регулювання. Делегування передбачає передачу функцій зі сплати основних податків спеціалізованим структурам для мінімізації ризиків та оптимізації прибутку. Об'єктне регулювання полягає у виведенні певних операцій з-під оподаткування без шкоди для основної господарської діяльності. Крім того, слід зазначити про метод відстрочки платежу, який дозволяє синхронізувати момент сплати податку з моментом фактичного отримання доходу або виникнення об'єкта оподаткування.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що комплексний підхід до податкової оптимізації має поєднуватися зі стратегічними цілями держави. Збільшення бюджетних надходжень повинно відбуватися не через податкове навантаження на існуючих платників податків, а шляхом розширення їхньої кількості та підвищення прозорості адміністрування. Ключовим аспектом ефективного функціонування податкової системи є чітке розмежування між легальною оптимізацією та протиправним ухиленням від сплати податків. Оптимізація оподаткування – це виключно законний процес використання платником можливостей, наданих державою (пільги, спеціальні режими, канікули), натомість будь-які спроби маніпуляції звітністю чи приховування доходів виходять за межі оптимізації оподаткування та повинні мати наслідком притягнення до юридичної відповідальності.Оптимізація оподаткування в Україні є необхідною умовою для підтримки конкурентоспроможності бізнесу та стимулювання інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Податковий кодекс України: Закон, Кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

2. Державна податкова служба України. Офіційний портал. URL: https://tax.gov.ua/.

3. Шелудько В. М. Фінансовий ринок. Навчальний посібник. Київ: Знання – Прес, 2007. 535 с.

Ключові слова: методи оптимального оподаткування, податкова система, оптимізація.
Key words: optimal processing methods, tax system, optimization.

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ) В ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

З прийняттям (16.11.2022) та набранням чинності (11.12.2022) Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» [1] у чинне національне законодавство України було офіційно введено поняття «мобінг (цькування)» та впроваджено механізм запобігання та протидії йому. З урахуванням предметної спрямованості актів, до яких зазначеним законом внесено зміни (Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) та Закон України «Про колективні договори і угоди»), зрозуміло, що поняття «мобінгу (цькування)» та заходи запобігання та протидії йому встановлюються у законодавстві про працю, з метою упорядкування відносин між працівниками у трудовому колективі та/або з роботодавцем, а також визначенні обов'язків останнього щодо запобігання, протидії, припинення мобінгу (цькування) та відновлення порушених внаслідок його вчинення прав. Поряд з цим, цілком логічно, що це безпосередньо вплинуло й на визначення мобінгу (цькування) в інших сферах, передусім, наближених до сфери праці, зокрема, у сфері державної служби, у тому числі, на законодавчому рівні.

Положення профільного законодавчого акту у сфері державної служби – Закону України «Про державну службу» [2] не визначають мобінгу (цькування). Проте, слід згадати загальне правило, встановлене положеннями ч. 3 ст. 5 Закону України «Про державну службу», згідно з яким дія норм законодавства про працю поширюється на державних службовців у частині відносин, не врегульованих цим Законом [2]. Отже, формально законодавчим підґрунтям для визначення мобінгу (цькування) у державній службі є відповідні положення законодавства про працю.

На рівні підзаконного регулювання майже через три місяці наказом Національного агентства України з питань державної служби (далі – НАДС) від 13.03.2023 № 37-23 [3] було внесено зміни до Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, затверджених наказом НАДС від 05.08.2016 № 158 [4] (далі – Загальні правила), якими встановлено, що: термін «мобінг (цькування)» вживається у значенні, наведеному у положеннях КЗпП України (п. 2 розділу І); визначено обов'язок державних службовців протидіяти мобінгу (цькуванню), вживати заходи, спрямовані на запобігання та його припинення, а також заходи щодо відновлення порушених внаслідок цього прав (абз. 10 п. 3 розділу ІІ) та негайно повідомляти безпосереднього керівника, керівника вищого рівня (у разі необхідності) якщо стало відомо про загрозу чи фактимобінгу (цькування) (п. 8 розділу ІІ); закріплено, що керів-

ники державних органів та їх структурних підрозділів, мають сприяти створенню комфортної психологічної атмосфери в трудовому колективі та не допускати випадків мобінгу (цькування) (абз. 11 п. 3 розділу ІІ) [3, 4].

Аналіз зазначених змін свідчить про поверхневе регулювання мобінгу (цькування) у державній службі (хоча в протилежному випадку існувала би суперечність положень КЗпП України [5] та Загальних правил, тобто між законом та підзаконним актом), яке обмежується загальними вказівками стосовно заборони мобінгу (цькування), запобігання та протидії йомуу сфері державної служби, без конкретизації форм, заходів, а також можливих наслідків та порядку захисту/поновлення порушених прав та інтересів.

Таким чином, фактично мобінг (цькування) у державній службі регулюється положення законодавства про працю, точніше КЗпП України, без врахування специфіки сфери державної служби, що не узгоджується із законодавчим підходом до регулювання відносин цієї сфери, започаткованим Законом України «Про державну службу». Визначення доцільності та ефективності такого підходу до законодавчого регулювання мобінгу (цькування) у державній службі зумовлює необхідністьаналізу відповідних положень КЗпП Українина предмет їх потенційно можливого застосування до відносин у сфері державної служби.

Якщо офіційне визначення поняття «мобінг (цькування)», наведене у ч. 1 ст. 2^2 КЗпП України в цілому може бути застосовано до відносин у сфері державної служби, то викладені у положеннях ч. 2 ст. 2^2 КЗпП України форми психологічного та економічного тиску або форми мобінгу (цькування) для цілей застосування до відносин у сфері державної служби потребують істотного доопрацювання. Наприклад, така форма як нерівність можливостей для навчання та кар'єрного ростуу сфері державної служби є малоймовірною, оскільки професійне навчання державних службовців здійснюється постійно, а його забезпечення покладається на орган та НАДС (п. 6 ч. 1 ст. 7, п. 5-8 ч. 3 ст. 13, ст. 48 Закону України «Про державну службу»), а кар'єрне зростання у державній службі реалізується шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу (ч. 1 ст. 40 Закону України «Про державну службу»);безпідставне позбавлення працівника частини виплат (премій, бонусів та інших заохочень) – з урахуванням оновлення законодавства про державну службу в частині оплати праці та впровадження сталої (посадовий оклад, надбавки за вислугу років та за ранг) та варіативної (премії)заробітної плати, а також гарантійних та компенсаційних виплат (ч. 2 ст. 50 Закону України «Про державну службу») мінімізується вплив безпосереднього керівника на визначення розміру оплати праці державного службовця, а тому і безпідставне позбавлення державного службовця частини виплат; необґрунтований нерівномірний розподіл роботодавцем навантаження і завдань між працівниками з однаковою кваліфікацією та продуктивністю праці, які виконують рівноцінну роботу – вимагає конкретизації, оскільки одним із прав державних службовців є право на чітке визначення посадових обов'язків (п. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про державну службу»), а інші обов'язки, визначаються у посадовій

інструкції та/або контракті про проходження державної служби, з урахуванням законодавства та положень про структурні підрозділи державних органів (абз. 15 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну службу»).

Отже, форми мобінгу (цькування), визначені ч. 2 ст. 2^2 КЗпП України, не враховують положень законодавства про державну службу та передбачених ним процедур вступу, проходження та припинення державної служби.

Окремої уваги потребує положення ч. 5 ст. 2^2КЗпП України, яким передбачається право осіб, які вважають, що вони зазнали мобінгу (цькування), звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю (Державну службу України з питань праці), та/або до суду [5].

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, а також здійснює функціональне управління державною службою є НАДС. У свою чергу, Державна служба України з питань праці повноважень у сфері державної служби немає, у зв'язку з чим позбавлена можливості ефективно реагувати на випадки мобінгу (цькування) у сфері державної служби. З урахуванням цього, досудовий захист прав та інтересів державних службовців у випадку мобінгу (цькування) також повинен здійснюватися НАДС.

Визначення юрисдикційної належності суду, до якого має право звернутися особа, яка вважає, що зазнала мобінгу (цькування), відсутнє. Проте, враховуючи, що саме до юрисдикції адміністративних судів належить вирішення справ у спорах з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (п. 2 ч. 1 ст. 19 Кодексу адміністративного судочинства України [6]), очевидно, що звернення до суду державних службовців, які вважають, що зазнали мобінгу (цькування), здійснюється за правилами адміністративного судочинства.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що проблематика запобігання та протидії мобінгу (цькування) є актуальною і для сфери державної служби, правове регулювання якого має ґрунтуватись на загальному розумінні мобінгу (цькування), але й враховувати специфічні характеристики державної служби як діяльності діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, а також принципи державної служби. На теперішній час запобігання та протидії мобінгу (цькування) у державній службі врегульовано виключно положеннями законодавства про працю (КЗпП України), без врахування специфіки відносин у сфері державної служби. Здійснена на рівні підзаконного регулювання спроба поверхневого врегулювання запобігання та протидії мобінгу (цькування) у Загальних правилах підтверджує цей висновок.

Встановлено, що правове регулювання запобігання та протидії мобінгу (цькування) у державній службі повинно здійснюватися положеннями законодавства про державну службу та наданням НАДС відповідних повноважень, оскільки лише у таким чином видається можливим забезпечити максимальну

ефективність заходів запобігання, протидії та припинення мобінгу (цькуванню) у сфері державної служби.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16.11.2022 № 2759-IX. Дата оновлення: 16.11.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text (дата звернення 03.04.2026).

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення: 11.03.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#top (дата звернення 03.04.2026).

3. Про внесення змін до Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 13.03.2023 № 37-23. Дата оновлення: 11.04.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0534-23#Text (дата звернення 03.04.2026).

4. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. Дата оновлення: 28.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text(дата звернення 03.04.2026).

5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#top(дата звернення 03.04.2026).

6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top (дата звернення 03.04.2026).

Ключові слова: державна служба, мобінг (цькування), етика, правила етичної поведінки, сфера державної служби, законодавство про державну службу, законодавство про працю.

Key words: stateservice, mobbing, ethics, rulesofethicalbehavior, stateservicesphere, stateservicelegislation, laborlegislation.

Закаленко Олена Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент
Осадчий Анатолій Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОЗОВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Ефективний судовий захист прав людини і громадянина виступає одним із ключових індикаторів демократичності суспільства та гарантований Конституцією України. Основний Закон має найвищу юридичну силу, його норми є нормами прямої дії, що зобов'язує суди під час розгляду конкретних справ передусім керуватися положеннями Конституції України. Частина 1 статті 55 Конституції України закріплює загальне право кожної особи на звернення до суду у разі порушення чи загрози порушення її прав і свобод, створення перешкод у їх реалізації або інших форм їх обмеження [1].

Наведена конституційна гарантія поширюється й на спори, що виникають у публічно-правових відносинах, чим обумовлено функціонування в Україні адміністративної юстиції. Конституційні положення, що гарантують право особи на судовий захист у сфері публічно-правових відносин віднайшли свій розвиток в нормах КАС України. Так, відповідно до статті 5 КАС України кожен має право звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що його права, свободи чи інтереси порушені рішеннями, діями або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень [2]. Крім того, передбачено право суб'єктів владних повноважень звертатися до суду у випадках, визначених Конституцією та законами України. Важливими складовими цієї норми є також заборона позбавлення особи права на розгляд її справи судом із дотриманням правил підсудності та забезпечення її участі у процесі розгляду справи.

Формою звернення до адміністративного суду за вирішенням публічно-правового спору виступає адміністративний позов. Натомість, на даний час дефініція «адміністративний позов» законодавчо не визначена, що підживлює дискусії щодо розуміння його правової природи. Варто зауважити, що адміністративний позов як категорія, що належить до ключових інститутів процесуального права, у науковій літературі тлумачиться в декількох підходах, які водночас не мають принципових суперечностей. Так, перша група дослідників вважає за доцільне розмежовувати поняття адміністративного позову у двох аспектах: процесуальному – як звернену до суду вимогу про захист порушених прав, свобод чи законних інтересів, і матеріальному – як матеріально-правову

вимогу позивача до відповідача [3, с. 208]. Друга група науковців обстоює підхід до розуміння адміністративного позову як єдиного цілісного явища, що поєднує у собі матеріально-правову та процесуальну складові [4, с. 155]. Водночас третя група вчених розглядає адміністративний позов передусім як процесуальний інститут, тобто як звернення до адміністративного суду з метою захисту прав, свобод і законних інтересів або реалізації повноважень у сфері публічно-правових відносин [5, с. 309].

Не зважаючи на те, що в літературі не раз відзначалася важливість матеріально-правового змісту позову, а деякі науковці вважають, що розгляд позову тільки в процесуальному аспекті збіднює його поняття, тому що практично виводить за його межі питання про матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, відзначимо, що важливість матеріально-правової вимоги не слід абсолютизувати. Навіть при зміні матеріально-правової вимоги сам хід процесу залишиться незмінним. [6, с. 157].

При цьому, для конструювання дефініції адміністративного позову слід брати до у ваги й те, що в адміністративному процесі судовий захист прав, свобод та інтересів особи здійснюється, зокрема, і у справах за позовами суб'єктів владних повноважень до фізичних та юридичних осіб у випадках, встановлених Конституцією та законами України. У цьому випадку мова йде про судове санкціонування вчинення певних дій, які пов'язані з реалізацією суб'єктами владних повноважень певних з т. з. «втручальних повноважень», що тягнуть суттєве обмеження прав та законних інтересів особи, у тому числі через покладення на неї обтяжливих обов'язків. При цьому, суд здійснює попередній контроль за діями, якими суттєво зачіпаються права особи, а отже і здійснює упереджувальний захист прав, свобод та інтересів особи, яка є відповідачем за позовом суб'єкта владних повноважень [7, с. 118]. Хоча випадки звернення з адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень у й узгоджуються з завданням адміністративного судочинства, позивач в даному випадку звертається до адміністративного суду не задля отримання від суду захисту своїх прав, свобод та інтересів, а задля реалізації покладених на нього повноважень. Таким чином, виступаючи інструментом захисту прав приватних осіб у публічно-правових відносинах, адміністративний позов може бути спрямований й на реалізацію владних повноважень відповідного суб'єкта.

Враховуючи наведене можна запропонувати розуміння адміністративного позову як звернення до адміністративного суду з вимогою про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах або на виконання повноважень, якщо за законом реалізація таких повноважень можлива внаслідок вирішення публічно-правового спору.

Список використаних джерел:

1. Конституція України Конституція від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15

3. Котенко В. М. Реалізація права на звернення з адміністративним позовом: передумови та зміст. *Форум права*. 2009. № 2. С. 207-211 URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09kvmptz.pdf.

4. Педько Ю. С. Адміністративний позов і предмет захисту в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2009. №4. С. 155-161.

5. Ківалов С. В., Картузова І. О., Осадчий А. Ю. Курс адміністративного процесуального права України. *Загальна частина*: підручник. Одеса: Фенікс, 2014. 342 с.

6. Ківалов С. В.,Осадчий А. Ю. Закаленко О. В. Адміністративний процес (загальна частина) : навчальний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса, 2019. 224 с.

7. Адміністративний процес (загальна частина) : навч.-метод. посіб. для здобувачів вищої освіти денної форми навчання [Електронне видання] / А. Осадчий, О. Закаленко, Д. Біленець ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 185 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/3dfcb075-2068-4e7a-9f77-f9f951fbf71a

Ключові слова: право на судовий захист, адміністративна юстиція, адміністративний суд, адміністративний процес, адміністративне судочинство, адміністративний позов.

Key words: right to judicial protection, administrative justice, administrative court, administrative process, administrative proceedings, administrative lawsuit

Козачук Діана Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

САМОКОРЕКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО АКТА: ПРАВОВІ ФОРМИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Сучасний розвиток адміністративного права характеризується посиленням вимог до якості та обґрунтованості рішень публічної адміністрації, що, у свою чергу, актуалізує питання можливості їх корекції. Особливого значення набуває здатність адміністративного органу самостійно реагувати на дефекти або зміну обставин, що впливають на чинність та доцільність прийнятого адміністративного акта. Закон України «Про адміністративну процедуру» [1] закріплює низку правових механізмів, за допомогою яких адміністративний орган може переглянути результати власної діяльності, зокрема шляхом відкликання правомірного адміністративного акта, визнання протиправного акта недійсним, а також визнання його нікчемним. Такі механізми не зводяться до єдиного інструменту,

а утворюють диференційовану систему засобів, спрямованих на усунення або корекцію юридичних наслідків адміністративного акта [2, с. 294].

Використання категорії «самокорекція адміністративного акта» дозволяє узагальнити зазначені механізми як прояв внутрішньої здатності адміністративного органу до перегляду власних рішень, реалізації ним повноважень, що поєднують елементи дискреції та обов'язку діяти відповідно до принципу законності. Попри нормативне закріплення відповідних інструментів, у науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення правової природи самокорекції адміністративного акта та меж її здійснення.

Закон України «Про адміністративну процедуру» закріпив різні правові форми самокорекції адміністративного акту, що відрізняються за характером втручання у його зміст та юридичними наслідками. У цьому зв'язку доцільно розмежовувати технічну та змістовну (субстантивну) самокорекцію. Технічна самокорекція пов'язана з виправленням описок, граматичних, стилістичних та арифметичних помилок, які не впливають на зміст адміністративного акта (ст. 73 Закону). Вона має допоміжний характер і спрямована на забезпечення точності зовнішнього вираження рішення адміністративного органу. Така самокорекція не змінює обсягу прав та обов'язків, встановлених актом, і не зачіпає його юридичної сутності. Змістовна самокорекція передбачає перегляд адміністративним органом юридичних наслідків власного акта. Вона охоплює випадки, коли орган змінює або припиняє дію акта у зв'язку з його дефектністю (ст. 77 Закону) або втратою підстав для подальшого існування (ст.ст. 86-89 Закону).

Змістовна самокорекція реалізується через декілька правових механізмів: 1) відкликання правомірного адміністративного акта, яке застосовується за відсутності юридичного дефекту, але за наявності підстав, пов'язаних зі зміною обставин або оцінки публічного інтересу. У цьому випадку адміністративний орган не заперечує правомірності первинного рішення, а припиняє його дію з перспективним ефектом (ex nunc), здійснюючи корекцію правового регулювання; 2) визнання протиправного адміністративного акта недійсним, що є формою реагування на юридичний дефект акта. Такий механізм спрямований на усунення акта з правового обігу як такого, що суперечить закону. На відміну від відкликання, підставою є саме порушення правових вимог, а наслідки можуть мати як ретроспективний, так і перспективний характер залежно від природи дефекту; 3) визнання адміністративного акта нікчемним, що пов'язане з констатацією такого ступеня дефектності, який ставить під сумнів саму можливість надання актові юридичної сили. У цьому випадку адміністративний орган не припиняє дію акта у звичайному розумінні, а фіксує його юридичну неспроможність. Це надає відповідному механізму особливого характеру, відмінного від визнання недійсності.

Зазначені форми змістовної самокорекції не є взаємозамінними, кожна з них має власні підстави застосування та функціональне призначення. Їх розмежування ґрунтується передусім на характері адміністративного акта (правомірний,

протиправний, нікчемний), а також на природі втручання (припинення дії акта, усунення його з правового обігу чи констатація відсутності юридичної сили).

Реалізація змістовної самокорекції адміністративного акта обумовлена необхідністю дотримання балансу між виправленням дефектів адміністративної діяльності та забезпеченням стабільності правового становища особи. У цьому зв'язку відповідні повноваження адміністративного органу не можуть розглядатися як необмежена дискреція і мають ґрунтуватися на принципі правової визначеності, який унеможливлює довільне втручання у вже сформовані правовідносини [3, с. 68]. Самокорекція не повинна призводити до непередбачуваного погіршення становища особи, яка добросовісно покладалася на чинність адміністративного акта.

Важливим критерієм допустимості самокорекції є також характер акта та підстави втручання. Чим більшою є інтенсивність втручання у права особи, тим вищими повинні бути вимоги до обґрунтованості відповідного рішення адміністративного органу. Це особливо актуально у випадках відкликання правомірних актів, де ризик порушення стабільності правовідносин є найбільш відчутним. Окрему роль відіграє процедурна гарантія участі особи, яка передбачає її інформування, можливість висловлення позиції та отримання мотивованого рішення. Недотримання цих вимог ставить під сумнів легітимність самокорекції незалежно від її підстав.

Важливим питанням для повноти розуміння самокорекції адміністративних актів є правова природа рішень, які приймаються в її наслідку. Рішення про відкликання, визнання недійсним або визнання нікчемності адміністративного акта доцільно розглядати як вторинні (похідні) адміністративні акти, тобто акти, спрямовані не на первинне регулювання суспільних відносин, а на корекцію правових наслідків раніше прийнятого адміністративного акта. Їх існування функціонально зумовлене попереднім актом, а зміст – визначається характером виявленого дефекту або зміною обставин.

Як і первинні адміністративні акти, такі рішення мають індивідуальний характер, зовнішню спрямованість та безпосередньо впливають на права й обов'язки конкретних осіб, що виключає їх віднесення до суто процедурних актів. Вони породжують самостійні юридичні наслідки, у тому числі можуть бути предметом окремого судового контролю. При цьому, їх правова природа є внутрішньо диференційованою. Рішення про відкликання правомірного адміністративного акта та про визнання його недійсним мають перетворювальний (конститутивний) характер, оскільки змінюють або припиняють юридичну силу відповідного акта. Натомість рішення про визнання адміністративного акта нікчемним має декларативний характер, оскільки не створює новий правовий стан, а лише офіційно фіксує відсутність у такого акта належної юридичної сили. Отже, вторинні адміністративні акти у сфері самокорекції виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є інструментом відновлення законності або адаптації правового регулювання, а з іншого – виступають самостійними актами владного волеви-

явлення, що підлягають оцінці з позицій законності, обґрунтованості та пропорційності.

Оскарження рішень про самокорекцію також має диференційований характер залежно від її форми. У випадку відкликання правомірного адміністративного акта ключовим є контроль за дотриманням меж дискреції, зокрема обґрунтованості втручання у сформовані правовідносини і захисту довіри до діяльності адміністративного органу. Щодо визнання адміністративного акта недійсним, контроль зосереджується на встановленні факту протиправності та правильності застосування відповідних правових підстав, що зближує такі спори з класичними моделями перевірки законності. Натомість у випадку визнання акта нікчемним виникає специфічна ситуація: оскарженню фактично підлягає не «створення» нового юридичного стану, а правильність констатації нікчемності, що потребує підвищеного стандарту доказування та обґрунтування.

Слід визнати, що нормативна модель самокорекції адміністративних актів загалом характеризується логічною диференціацією форм залежно від природи акта, однак питання оскарження таких рішень не отримало спеціальної деталізації, законодавство не встановлює процедурних особливостей для перегляду рішень про відкликання, визнання недійсним чи нікчемність, зоча, зважаючи на специфіку правової природи прийнятих за їх наслідками рішень, процедурна форма адміністративного оскарження повинна була б мати власні особливості.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text

2. Окунєв І. С. Форми припинення дії правових актів за волевиявленням суб'єктів права: теоретико-правовий аспект. *Альманах права*. 2023. С. 291-295. URL: https://almanahprava.org/en/assets/images/issues/14/almanah-prava-14-2023.pdf» \l «page=291.

3. Мілієнко О. А. Визнання недійсним протиправного адміністративного акта адміністративним органом, що його видав. *Науковий юридичний журнал* № 11. Херсон, 2020. С. 67-71. URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/112_2020/11-2_2020.pdf#page=67

Ключові слова: адміністративний акт, адміністративна процедура, самокорекція адміністративного акта, відкликання адміністративного акта, визнання акта недійсним, нікчемність адміністративного акта, адміністративне оскарження.

Key words: administrative act, administrative procedure, self-correction of an administrative act, withdrawal of an administrative act, invalidation of an administrative act, nullity of an administrative act, administrative appeal.

Негара Родіон Віталійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

АДМІНІСТРАТИВНІ АКТИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ВЕЛИКОЇ КІЛЬКОСТІ ОСІБ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Адміністративні акти, що стосуються великої кількості осіб передбачаються положеннями Закону України «Про адміністративну процедуру» [1] (далі – Закон) як окремий їх вид. Таким чином, такі адміністративні акти безпосередньо стосуються публічних інтересів, але поряд з цим, залишаються спрямованими на вирішення конкретної справи та права та/або обов'язки конкретної особи (осіб) як будь-який інший адміністративний акт.

Загалом у положеннях Закону адміністративні акти, що стосуються великої кількості осіб приймаються за результатами адміністративної справи, що стосується великої кількості осіб. Неможливо не відмітити пов'язаність справ, що стосується великої кількості осіб та відповідно адміністративних актів, що стосуються великої кількості осіб, із публічними інтересами, які у положеннях Закону визначаються зокрема як важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби (п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону [1]). У науково-практичному коментарі до Закону зазначається, що прикладом адміністративних проваджень із великою кількістю осіб може слугувати, зокрема, надання дозволу на будівництво об'єктів підвищеної небезпеки в безпосередній близькості від населених пунктів, адже таке будівництво безпосередньо може вплинути на реалізацію конституційного права на безпечне довкілля мешканців відповідних територій [2, с. 337]. Тобто йдеться про цілком конкретні справи, які можуть одночасно зачіпати права та інтереси великої кількості осіб – жителів населених пунктів або їх окремих районів, а тому вимагають встановлення процедурних особливостей їх здійснення.

Першочергово слід зазначити, що поняття «велика кількість осіб» є оціночним, під яким у положеннях абз. 1 ч. 1 ст. 59 Закону запропоновано розуміти, як правило, більше 10 осіб [1]. Вживання у наведеному положенні вставного словосполучення «як правило» свідчить про можливість визнання «великою кількістю» і меншу кількість осіб, хоча вочевидь правозастосовна практика буде зведена до формального визначення 10 осіб як мінімально необхідної кількості для кваліфікації справи такою, що стосується великої кількості осіб. Поряд з цим, максимального значення великої кількості осіб не встановлено та, мабуть, і не може бути законодавчо визначено, оскільки практично неможливо передбачити кількісний склад учасників конкретної адміністративної справи. Це повністю узгоджується із тим, що адміністративні акти завжди спрямовуються на набуття, зміну, припинення чи реалізацію прав та/або обов'язків окремої особи (осіб) (п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону). Водночас, конкретність особи (осіб), на

права та/або обов'язки якої (яких) спрямовується адміністративний акт, кількісного обмеження не містить, у зв'язку з чим фактично адміністративний акт може спрямовуватись на будь-яку кількість осіб, головне, щоб ці особи були персоніфіковані. Іншими словами адміністративні акти, що стосуються великої кількості осіб одночасно стосуються прав та/або обов'язків всіх і кожного із «великої кількості» таких осіб.

Формально адміністративним актам, що стосуються великої кількості осіб присвячено лише положення ч. 2 ст. 75 Закону, якими визначено, що такі адміністративні акти доводяться до відома осіб через офіційний веб-сайт адміністративного органу та/або шляхом публікації у друкованих медіа із зазначенням суті рішення, порядку ознайомлення з актом та порядку його оскарження [1]. Поряд з цим, у положеннях ч. 4 ст. 59 Закону передбачається, що про рішення, прийняте за результатами розгляду передбаченої частиною першою цієї статті справи, адміністративний орган повідомляє всім заінтересованим особам та громадськості [1], що, по-перше, вказує на те, що повідомляється про «усі» рішення, у тому числі процедурні, та, по-друге, про поширення цих рішень серед більш широкого кола осіб (не тільки заінтересованих осіб, а й громадськості). Окрім того, у другому реченні ч. 4 ст. 59 Закону додатково уточнено, що таке повідомлення може здійснюватися через медіа із зазначенням строків та порядку оскарження прийнятого рішення [1], що свідчить про неузгодженість із положеннями ч. 2 ст. 75 Закону.

Отже, особливістю адміністративних актів, що стосуються великої кількості осіб є встановлення спеціального порядку доведення їх до відома відповідних осіб, що вочевидь зумовлено необхідністю спрощення, оскільки звичайні способи доведення, зокрема вручення, надсилання поштою або на адресу електронної пошти, є, з одного боку занадто складними для застосування щодо великої кількості осіб та вимагають значного часу, а з іншого такими, що не завжди дозволяють охопити усіх осіб.

Важливе значення має визначення адміністративного акта таким, що стосується великої кількості осіб. Річ у тім, що не всі адміністративні акти, які стосуються прав та/або обов'язків десяти або більше осіб необхідно визнавати адміністративними актами, що стосуються великої кількості осіб. Для визначення адміністративного акта таким, що стосується великої кількості осіб важливим є момент коли стає відомо про його поширення на цих осіб. Якщо спрямування адміністративного акта на права та/або обов'язки великої кількості осіб стає відомо під час адміністративного провадження – адміністративний акт є таким, що стосується великої кількості осіб. У свою чергу, якщо вже після прийняття адміністративного акта виявляється, що він стосується прав та/або обов'язків великої кількості осіб – видова приналежність такого адміністративного акта не змінюється та передбачені положеннями Закону особливості адміністративного провадження справи, що стосується великої кількості осіб та відповідно до прийняття адміністративного акта і доведення його до відома таких осіб, не засто-

совуються. Іншими словами адміністративний акт, що стосується великої кількості осіб може бути прийнято виключно за результатами адміністративного провадження з розгляду та вирішення справи, що стосується великої кількості осіб. Таким чином, для визнання адміністративного акта таким, що стосується великої кількості осіб першочергове значення має визначення адміністративного провадження таким, що здійснюється у справі, що стосується великої кількості осіб та застосування особливостей, встановлених положеннями ст. 59 Закону.

Підсумовуючи викладене необхідно зазначити, що адміністративні акти, що стосуються великої кількості осіб є одним із законодавчо визначених видів адміністративних актів, які приймаються за результатами адміністративної справи, що стосується великої кількості осіб. Пов'язаність таких справ та прийнятих за результатами їх розгляду та вирішення адміністративних актів із публічними інтересами, зокрема важливими для великої кількості осіб інтересами та потребами, зумовлює встановлення спеціального порядку здійснення адміністративного провадження та доведення адміністративних актів до відома таких осіб. Встановлено, що прикладне значення має визначення адміністративного акта таким, що стосується великої кількості осіб. У зв'язку з цим, обґрунтовано, що адміністративним актом, що стосується великої кількості осіб є лише адміністративний акт, прийнятий за результатами розгляду та вирішення справи, що стосується цих осіб.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text (дата звернення 03.04.2026).

2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / за заг. ред. Тимощука В. П. Київ, 2023 545 с. URL: https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74413.pdf (дата звернення 03.04.2026).

Ключові слова: адміністративний акт, адміністративний акт, що стосуються великої кількості осіб, адміністративна процедура, адміністративне провадження, правове регулювання.

Key words: administrative act, administrative act concerning a large number of persons, administrative procedure, administrative proceedings, legal regulation.

Назарчук Анастасія Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри адміністративного і фінансового права

ЩОДО ПІДХОДІВ ДО ГРАДАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНИХ АКТІВ

Дослідження зарубіжного досвіду запобігання та протидії дискримінації у державній службі є необхідним елементом комплексного аналізу механізмів забезпечення принципу рівності у публічному управлінні. В умовах європейської інтеграції України та гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу особливого значення набуває вивчення підходів, моделей і практик, що застосовуються в державах із розвиненими системами публічної служби та сталими традиціями захисту прав людини.

Формування ефективних механізмів запобігання та протидії дискримінації у державній службі в державах з розвиненими правовими системами ґрунтується, насамперед, на міжнародних і європейських стандартах у сфері прав людини. Саме ці стандарти визначають мінімально допустимий рівень правового захисту, який має бути забезпечений у публічній службі незалежно від національних особливостей організації державного апарату [3].

На міжнародному рівні базові стандарти у сфері запобігання та протидії дискримінації сформульовані в системі універсальних і регіональних міжнародно-правових актів, ухвалених у межах ООН, Міжнародної організації праці (МОП) та Ради Європи, а також у праві Європейського Союзу [2].

Єдиного підходу до градації міжнародних антидискримінаційних актів не вироблено. З огляду на що можливо їх систематизувати за:

1) рівнем правового регулювання: універсальні (ООН); регіональні (Рада Європи, ЄС);
2) юридичною природою (силою): обов'язкові (конвенції, пакти); рекомендаційні (директиви, резолюції, керівні принципи);
3) функціональним призначенням: акти запобігання дискримінації (політики рівності, позитивні дії, інституційні гарантії); акти протидії дискримінації (судовий захист, відповідальність, відновлення прав);
4) за сферою впливу на державну службу: доступ до служби; проходження служби; кар'єрне просування; дисциплінарна відповідальність; припинення служби. Проведення систематизації дозволило розмежувати стандарти запобігання і протидії дискримінації та визначити їх значення для правового регулювання державної служби.

З урахуванням їх предмета, юридичної сили та функціонального призначення класифікуємо базові стандарти у сфері запобігання та протидії дискримінації за п'ятьма основними групами.

До першої групи під назвою «Універсальні акти загального характеру (ООН)» належать акти, що закріплюють принцип рівності та заборони дискримінації як

фундаментальну засаду правового статусу людини, незалежно від сфери реалізації прав: Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 1, 2); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 2, 26); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Означені міжнародні акти формують універсальний превентивний стандарт, оскільки: встановлюють загальну заборону дискримінації; зобов'язують держави утримуватися від дискримінаційних практик; покладають позитивний обов'язок створювати умови для рівного користування правами; функціональне призначення проявляється переважно через запобігання дискримінації.

Друга група базових стандартів у сфері запобігання та протидії дискримінації сформульовані отримала назву «Спеціалізовані універсальні конвенції (ООН)» та охоплює міжнародні договори, спрямовані на ліквідацію дискримінації за окремими ознаками: Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) (1979). Особливістю цих актів є: поєднання превентивних і реактивних механізмів; наявність моніторингових комітетів, індивідуальних повідомлень, рекомендацій; вимога активних позитивних дій держави; функціональне призначення проявляється через запобігання та протидію дискримінації [1].

Третя група базових стандартів у сфері запобігання та протидії дискримінації «Міжнародні трудові стандарти (МОП)» сформована ізактів МОП, зокрема: Конвенція МОП № 111 «Про дискримінацію в галузі праці та занять» (1958). Її специфіка полягає в тому, що: дискримінація розглядається у професійно-трудовому контексті; встановлюється обов'язок держав формувати національну політику рівності; допускається диференційоване ставлення, якщо воно об'єктивно зумовлене вимогами роботи; функціональне призначення реалізується через інституційне запобігання (політики) та одночасне реагування на виявлені порушення (скасування дискримінаційних норм).

Четверта група базових стандартів у сфері запобігання та протидії дискримінації отримала назву «Регіональні європейські стандарти (Рада Європи)», до неї належать: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 14); Протокол № 12 до Конвенції (загальна заборона дискримінації); Європейська соціальна хартія (переглянута). Їх ключова риса – сильний механізм протидії, реалізований через: практику Європейського суду з прав людини; індивідуальні скарги; стандарти пропорційності та обґрунтованості втручання; функціональне призначення проявляється переважно через протидію дискримінації шляхом судового захисту.

П'ята групабазових стандартів у сфері запобігання та протидії дискримінації під назвою «М'яке право» Ради Європи та ЄС» сформована із: резолюцій ПАРЄ; рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи; директив ЄС (зокрема, Директива 2000/78/ЄС); керівних принципів, стратегій рівності. Вони: формують превентивні управлінські стандарти; орієнтовані на інституційну практику; активно

використовуються у сфері публічної служби; функціональне призначення проявляється через системне запобігання дискримінації.

Таким чином, дослідження зарубіжного досвіду запобігання та протидії дискримінації у державній службі свідчить, що ефективність відповідних механізмів забезпечується комплексним поєднанням міжнародних, європейських та національних стандартів. Визначені п'ять груп базових стандартів відображають багаторівневу систему правового регулювання, яка охоплює як превентивні, так і реактивні інструменти впливу.

Систематизація цих стандартів дозволяє не лише чітко розмежувати підходи до запобігання та протидії дискримінації, але й визначити їх значення для формування ефективної моделі державної служби. У контексті євроінтеграції України це створює підґрунтя для вдосконалення національного законодавства, впровадження сучасних управлінських практик та забезпечення реального дотримання принципу рівності у публічному управлінні.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. Дата оновлення: 30.05.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text.

3. Зінсу О. І. Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід у сфері запобігання, протидії домашньому насильству. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 1. С.31-40.

Ключові слова: державна служба, протидія дискримінації, міжнародні стандарти, європейські стандарти, права людини, антидискримінаційна політика.

Key words: civil service, anti-discrimination, international standards, European standards, human rights, anti-discrimination policy.

Панфілов Олег Євгенович

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОЮ ЮРИСДИКЦІЄЮ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Актуальність теми зумовлена тим, що саме у сфері поліцейської юрисдикції найбільш інтенсивно перетинаються владні повноваження держави та гарантовані права і свободи людини. В умовах демократичної трансформації публічної

влади в Україні, євроінтеграційних процесів і воєнних викликів зростає потреба у забезпеченні законності, пропорційності та підзвітності поліцейських рішень. Суспільна довіра до поліції дедалі більше залежить не від формального обсягу її повноважень, а від якості процедур і рівня дотримання прав людини. Тому формування ефективної моделі управління поліцейською юрисдикцією є необхідною умовою зміцнення принципів верховенства права та належного врядування.

Метою цієї роботи є комплексний аналіз окремих аспектів управління поліцейською юрисдикцією в умовах демократичної трансформації публічної влади та обґрунтування напрямів удосконалення її нормативних, процедурних і управлінських засад відповідно до принципів верховенства права та захисту прав людини.

У сучасних умовах трансформації публічного управління питання здійснення та організації поліцейської юрисдикції набуває особливої актуальності. Саме в межах юрисдикційних повноважень поліції найбільш виразно перетинаються владні прерогативи держави та гарантовані права і свободи людини [2]. Поліція є тим інститутом, з яким громадянин стикається найчастіше, а отже якість її рішень і процедур безпосередньо впливає на рівень суспільної довіри та сприйняття демократичності державної влади.

Євроінтеграційний курс України, реформи сектору безпеки та оборони, а також функціонування державних інституцій в умовах воєнних викликів актуалізують необхідність переосмислення традиційної владно-примусової моделі поліцейської діяльності [8; 10]. На зміну підходу, що ґрунтується переважно на контролі та застосуванні примусу, поступово приходить модель сервісно-орієнтованої поліції, заснованої на принципах верховенства права, підзвітності, прозорості та поваги до прав людини [4].

Поліцейська юрисдикція є складовою адміністративної юрисдикції держави та охоплює систему законодавчо визначених повноважень органів Національної поліції щодо забезпечення публічного порядку, безпеки, захисту прав і свобод людини, а також протидії адміністративним правопорушенням [1]. Вона реалізується через превентивні заходи, адміністративне провадження, застосування примусових засобів та прийняття індивідуальних адміністративних актів [6].

У демократичній правовій державі межі поліцейської юрисдикції визначаються не лише обсягом компетенції, а й системою процесуальних гарантій. Ключового значення набувають такі принципи, як законність, пропорційність, обґрунтованість рішень, право особи бути вислуханою, можливість оскарження та прозорість адміністративної процедури [2; 6]. Прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» суттєво розширило вимоги до якості поліцейських рішень, поширивши загальні стандарти належного адміністрування на сферу юрисдикційної діяльності поліції [7].

Сутність забезпечення законності у діяльності органів поліції розглядається також у сучасних наукових дослідженнях, де підкреслюється значення проце-

дурного контролю та правових гарантій [3]. Отже, сучасна поліцейська юрисдикція постає не як необмежений інструмент державного примусу, а як регламентований правом механізм втручання, що функціонує під постійним контролем суспільства та державних інституцій.

Міжнародні стандарти, зокрема Європейський кодекс поліцейської етики, закріплюють вимогу мінімального необхідного втручання та підконтрольності поліції суспільству [4]. Додатково сучасні підходи до оцінювання діяльності поліції базуються на індикаторах доброчесності та підзвітності, запропонованих OECD [5] та розроблених у навчальних матеріалах з поліцейської доброчесності [14].

Система управління поліцейською юрисдикцією в Україні має багаторівневий характер. Її основу становлять законодавчі акти – Закон України «Про Національну поліцію» [1] та Закон «Про адміністративну процедуру» [7]. Стратегічний вимір управління визначено Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку на 2023–2027 роки [8] та Стратегією розвитку Національної поліції на 2026–2030 роки [9].

Практична реалізація управлінських механізмів відображається у звітності Національної поліції України [11], що дозволяє оцінювати динаміку впровадження стандартів доброчесності та процедурної якості.

Управління поліцейською юрисдикцією реалізується через різні процесуальні режими, включаючи адміністративне провадження та застосування заходів примусу. Особливого значення набуває система зовнішнього контролю, зокрема судового нагляду. У країнах континентальної Європи адміністративні суди мають повноваження визнавати поліцейські акти непропорційними, що підтверджується практикою Conseil d'État Франції [12]. В англосаксонській моделі важливу роль відіграють незалежні органи розгляду скарг, як-от Independent Office for Police Conduct у Великій Британії [13].

Таким чином, ефективність управління юрисдикцією залежить від збалансованості внутрішніх процедур і незалежних контрольних інституцій.

Сучасний підхід до управління поліцейською юрисдикцією передбачає інтеграцію концепції управління ризиками, що включає організаційний, операційний та індивідуальний рівні контролю [5]. Запровадження індикаторів доброчесності дозволяє змістити акцент із кількісних показників діяльності на якісні критерії – рівень довіри населення, обґрунтованість рішень та дотримання правових стандартів [5; 14].

У цьому контексті доцільним є впровадження алгоритму «принцип – інструмент – метрика – відповідальний суб'єкт», який узгоджується зі стратегічними документами реформування сектору безпеки [8; 9] та відповідає сучасним європейським підходам до оцінювання діяльності поліції.

Управління поліцейською юрисдикцією в умовах демократичної трансформації є багатовимірним процесом, що поєднує правові, процедурні, організаційні та етичні компоненти. Ефективність юрисдикційної діяльності поліції

визначається не обсягом повноважень, а якістю процедур їх реалізації, рівнем процесуальних гарантій і прозорістю прийняття рішень. Інтеграція принципів законності, пропорційності, підзвітності та сервісності є ключовою умовою формування моделі поліції, орієнтованої на права людини. Впровадження ризик-орієнтованого управління та індикаторів доброчесності дозволяє підвищити якість юрисдикційної діяльності та зміцнити суспільну довіру. У підсумку демократизація управління поліцейською юрисдикцією має привести до формування моделі, в якій кожне рішення поліції буде одночасно юридично правомірним, управлінські обґрунтованим та соціально легітимним.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/580-19#Text
2. Загальне адміністративне право України: підручник / за заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. 792 с. URL: https://doi.org/10.32837/11300.25545
3. Стрижевська В. Ю. Адміністративно-правові засади забезпечення законності в діяльності органів Національної поліції: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 «Право»; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2025. URL: https://uacademic.info/ua/document/0825U002351
4. Council of Europe. Recommendation Rec(2001)10 on the European Code of Police Ethics. Strasbourg, 2001. URL: https://www.refworld.org/legal/resolution/coeministers/2001/en/20548
5. OECD. Public Integrity Indicators: Methodology 2025. Paris, 2025. URL: https://oecd-public-integrity-indicators.org
6. Танько А. В. Адміністративно-правовий статус органів Національної поліції України як суб'єкта реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод людини. *Право і безпека*. 2020. № 1(76). С. 32-38. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f2f31601-bl60-435c-bc3c- ea38f79el0e4/content
7. Про адміністративну процедуру: Закон України № 2073-IX від 17.02.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/2073-20#Text
8. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/273/2023#Tex
9. Національна поліція України. Стратегія розвитку на 2026-2030 рр. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/uploaded-files/strategiia-rozvitku-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini-na-2026-2030-roki.pdf
10. Мащенко В. С. Адміністративно-правові аспекти діяльності НПУ в умовах повномасштабної збройної агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. Вип. 2. С. 188-193. URL: http://sulj.oduvs.od.Ua/archive/2024/2/34.pdf
11. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 р. URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti

12. Conseil d'Etat (France). Arret № 370499, 2015. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/ceta/id/CETATEXT000030445607

13. Independent Office for Police Conduct (UK). Annual Report 2023-24. London, 2024 URL: https://www.gov.uk/government/publications/independent-office-for-police-conduct-annual-report-and-accounts-2023-to-2024

14. DCAF. Training Manual on Police Integrity. Geneva, 2019. URL: https://www.dcaf.ch/training-manual-police-integrit

Ключові слова: поліцейська юрисдикція, управління поліцією, демократична трансформація, публічна влада, адміністративна процедура, права людини, принцип пропорційності, підзвітність, управління ризиками, доброчесність.

Key words: police jurisdiction, police management, democratic transformation, public authority, administrative procedure, human rights, principle of proportionality, accountability, risk management, integrity.

Сідор Михайло Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій та глобалізація фінансових ринків зумовили появу нового феномену – віртуальних активів. Вони стали важливим елементом сучасної економіки, що поєднує інноваційність, високі ризики та значний потенціал. При цьому правове регулювання цих питань залишається неповним та нерівномірним у більшості країн. Це створює виклики для держав, фінансових інституцій та учасників ринку.

Необхідність дослідження правових засад врегулювання операцій з віртуальними активами обумовлена їх місцем у становленні сучасної моделі світової економіки в цілому та фінансової безпеки відповідної держави. Враховуючи збільшення кількості здійснюваних операцій з віртуальними активами виникає нагальна потреба щодо формування нормативно-правового підґрунтя, що дасть можливість узгодити тенденції розвитку диджиталізації фінансових інструментів та формування системи забезпечення фінансової безпеки.

Здійснення досліджень в цьому напрямку також викликана потребами щодо приведення у відповідність національних механізмів врегулювання відносин з віртуальними активами до міжнародних стандартів. При цьому необхідно враховувати не лише рекомендації міжнародних чи профільних організацій, а й специфіку цифрових інструментів в економіці, що швидко трансформуються з подальшим розвитком інформаційних технологій. Запровадження дієвого

механізму правового регулювання системи обігу віртуальних активів дозволить здійснювати запобігання вчиненню правопорушень у фінансовій сфері, підвищить інвестиційний клімат в економіці та спонукатиме подальший розвиток застосування інноваційних технологій у фінансовій сфері.

Прогалини щодо правової регламентації операцій з віртуальними активами обумовлюють негативні наслідки у вигляді відповідних ризиків не лише для власників, а й для держави та суспільства. Це обумовлює необхідність в застосуванні системного підходу щодо врегулювання віртуальних активів, а саме встановлення чітких правових приписів, що регулюватимуть їх існування та обіг [1].

Системність підходу обумовлена відповідними викликами, до яких відносяться: відсутність єдиної термінології; неузгодженість між цивільним, фінансовим та податковим законодавством; невизначеність правового статусу різних видів віртуальних активів; використання віртуальних активів для ухилення від оподаткування; високий рівень ризику відмивання коштів та фінансування тероризму.

Відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження», під «віртуальний актив» необхідно розуміти цифрову форму вираження вартості, яка може виступати об'єктом торгівлі в цифровому середовищі або бути предметом переказу. Такі активи можуть використовуватися як для здійснення платіжних операцій, так і для інвестиційної діяльності [2]. При цьому віртуальний актив повинен відповідати певним ознакам. А саме він повинен мати вартість, у нього повинна бути здатність до обігу в цифровій формі та можливість обміну на інші об'єкти цивільних прав для платежів або інвестування.

Закон України «Про віртуальні активи», що був ухвалений ще в 2022 року і досі не набув чинності, містить іншу дефініцію «віртуального активу», і визначає його як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість і представлений у вигляді електронних даних. Такі активи можуть посвідчувати майнові права, включно з правами вимоги [3]. Важливим аспектом регулювання віртуальних активів в Україні є те, що Закон України «Про віртуальні активи» на сьогоднішній день ще не набрав чинності. Відповідно до п. 1 Прикінцевих та перехідних положень цього нормативно-правового акту, його введення в дію пов'язане з внесенням зміни до Податкового кодексу України, що дасть можливість визначити особливості оподаткування операцій із віртуальними активами. Це створює додаткові перепони для формування єдиної врегульованої системи відносин, потрібної для формування та подальшого розвитку ринку віртуальних активів в Україні.

Таким чином, для усунення правового дуалізму щодо визначення віртуальних активів, необхідно узгодити положення національного законодавства, позбутися розбіжностей між профільними нормативно-правовими актами.

Для усунення цих розбіжностей необхідно привести у відповідність понятійно-категоріальний апарат та чітко визначити правовий статус віртуальних

активів. Все це дасть можливість легально та повноцінно впровадити їх у фінансову систему нашої держави та створити чітко врегульовану систему відносин з віртуальними активами.

Наступною прогалиною, що вимагає негайного вирішення, є питання щодо оподаткування операцій із віртуальними активами.

Відсутність чітких приписів в податковому законодавстві щодо визначення порядку оподаткування доходів, отриманих від операцій із віртуальними активами, створює перепони та обмеження щодо їх використання як інструменту інвестування. Таким чином, приведення у відповідність національного законодавства до сучасних вимог та міжнародних стандартів є вкрай необхідним для реалізації інвестиційного потенціалу віртуальних активів у фінансовій системі країни [4, с. 103-104].

Оподаткування операцій з віртуальними активами, на сьогоднішній день, є надзвичайно важливим питанням, оскільки держава прагне запровадити цей фінансовий інструмент у національну економіку. І хоча віртуальні активи формально не є платіжним засобом, чи валютою, при цьому доходи від операцій з ними підлягають оподаткуванню і можуть забезпечувати суттєві надходження до бюджетної системи.

Визначення прозорого механізму оподаткування операцій з віртуальними активами є одним з основних етапів легалізації віртуальних активів. Це, в свою чергу, надасть можливість залучати додаткові зовнішні фінансові інвестиції, розширити та розвивати інфраструктуру віртуальних активів, налагодити міжнародну співпрацю в цій сфері, поглибити рівень фінансової, податкової та цифрової грамотності суспільства. Отже, встановлення механізму оподаткування операцій з віртуальними активами спричинить позитивні зрушення в економіці країни не лише шляхом збільшення податкових надходжень до бюджету, а й через формування прозорої системи гарантій для бізнес-структур, зниження потенційних ризиків від невизначеності, визначення правового статусу гравців на ринку віртуальних активів та формування системи додаткових заохочень.

Недоліки в системі регулювання операцій з віртуальними активами та прогалини чинного законодавства формують умови та можливості їх використання для відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Таким чином, удосконалення національного законодавства з цих питань є необхідною умовою запобігання використанню віртуальних активів з метою вчинення протиправних дій.

В сучасній українській практиці досить часто зустрічаються випадки, коли віртуальні активи використовуються у таких незаконних діях, як фінансування терористичних актів, підтримка сепаратистських дій, придбання зброї та заборонених речовин, а також виведення коштів, отриманих у якості неправомірної вигоди через анонімні операції. Наведенні приклади підтверджують доцільність розробки дієвого механізму запобігання зловживань за допомогою віртуальних активів.

Забезпечення ефективного правового регулювання віртуальних активів є ключовою умовою для їх безпечного впровадження у фінансову систему. Цьому передує комплексний підхід, що поєднує міжнародний досвід, сучасні технологічні реалії та потреби національної економіки. Лише гармонійна взаємодія всіх зацікавлених сторін дозволить мінімізувати ризики та максимізувати вигоди від використання віртуальних активів у сучасному суспільстві [5].

Віртуальні активи є невід'ємною складовою сучасної фінансової системи, що потребує комплексного правового регулювання. Виклики полягають у забезпеченні балансу між інноваційністю та безпекою, а перспективи – у створенні стабільної нормативної бази, яка сприятиме розвитку цифрової економіки та інтеграції України у світовий фінансовий простір.

Список використаних джерел:

1. Рехлицький М. Віртуальні активи: що це таке і навіщо нам їх законодавче регулювання? *Юридична газета онлайн*. 27 травня 2020. № 10 (716). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/virtualni-aktivi-shcho-ce-take-inavishcho-nam-yih-zakonodavche-regulyuvannya.html.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового ураження : Закон України № 361-IX від 06.12.2019 (Редакція від 01.01.2026 № 4622-IX) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text.

3. Про віртуальні активи : Закон України № 2074-IX від 17.02.2022. (Редакція від 15.11.2024 № 4017-IX) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text.

4. Яроцький В. О. Поняття та види віртуальних активів, що можуть перебувати і обігу за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 101-107.

5. Ямненко Т. М. Віртуальні активи у фінансовій системі: виклики для правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. №2. С. 273-275. URL: https://lsej.org.ua/2_2025/65.pdf.

Ключові слова: віртуальні активи, фінансова система, відмивання доходів, правове регулювання, оподаткування.

Key words: virtual assets, financial system, money laundering of proceeds from crime, legal regulation, taxation.

Стрельников Андрій Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ»ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ» ТА «АНТИКОРУПЦІЙНА СУБ'ЄКТНІСТЬ»

Функціонування дієвого механізму запобігання та протидії корупції є запорукою розбудови демократичної, соціальної та правової Української держави (відповідно до ст. 1 Конституції України [1]). В свою чергу, центральне місце в питанні ефективності антикорупційних заходів належить виокремленню системи суб'єктів, на яких вони мають спрямовуватися, а також визначенню обсягу антикорупційного впливу, який належить застосовувати до кожного окремого виду суб'єктів.

Більше того, дослідження питання поширення антикорупційного законодавства на функціонерів та квазіфункціонерів публічного сектору актуалізує потребу з'ясування змісту поняття «антикорупційна суб'єктність», яке використовується у наукових працях, водночас нормативне визначення (та/або застосування на законодавчому рівні) є відсутнім. При цьому, очевидною є наближеність за словотвірною формою та змістом досліджуваного поняття до категорії «правосуб'єктність», що в свою чергу обумовлює потребу визначення їх співвідношення.

На теоретичному рівні правосуб'єктність прийнято визначати як «здатність виступати суб'єктом правовідносин, що складається з правоздатності та дієздатності» [2, с. 198]. Слід підтримати думку О. Ф. Скакун, яка характеризуючи правосуб'єктність, її структурні компоненти, зазначає, що «правоздатність свідчить про правову здатність особи бути носієм цих прав і обов'язків, тобто правосуб'єктність – не кількісне вираження прав суб'єкта, а постійний громадянський стан особи; не саме володіння правами, а передумова, здатність здобувати і здійснювати суб'єктивні права» [3, с. 536].

В цьому контексті логічно допустити, що антикорупційна суб'єктність, подібно до правосуб'єктності, виступає здатністю бути учасником правовідносин у сфері запобігання корупції. За такого підходу антикорупційна суб'єктність є видом спеціальної правосуб'єктності. Так, І. С. Окунєв обґрунтував ідею поділу правосуб'єктності на такі види, як: загальна – «здатність особи бути суб'єктом права взагалі» [5, с. 14]; галузева – закріпленаправом здатність суб'єкта мати і реалізовувати конкретні (відповідно до галузей права) юридичні права та обов'язки: конституційні, адміністративні, цивільні, трудові тощо» [5, с. 14]; спеціальна – «здатність особи бути учасником лише певного кола правовідносин у межах даної галузі права» [5, с. 14]. Отже, антикорупційну суб'єктність можна визначати як спеціальну правосуб'єктність лише у випадку, якщо вона визначає

здатність особи, яка володіє адміністративною правосуб'єктністю, бути учасником правовідносин у сфері запобігання корупції.

Водночас, аналіз Закону України «Про запобігання корупції» [4] (далі – Закону), дозволяє зробити висновок про те, що учасником правовідносин у сфері запобігання і протидії корупції може бути будь-яка фізична особа, яка володіє загальною правосуб'єктністю. Так, відповідно до ч. 7 ст. 55 Закону «за ініціативою фізичних осіб, громадських об'єднань, юридичних осіб може проводитися громадська антикорупційна експертиза чинних нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів» [4]. Вбачається, що фізична особа, за наявності власного волевиявлення, може виступати учасником правовідносин щодо здійснення антикорупційної експертизи, та, відповідно, вступати у правовідносини, врегульовані законодавством у сфері запобігання корупції. Вказаним обґрунтовується неможливість визначення антикорупційної суб'єктності як виду спеціальної правосуб'єктності.

Структурними компонентами правосуб'єктності є правоздатність, дієздатність та деліктоздатність [6, с. 102]. Можливим видається характеристика змісту цих складових правосуб'єктності в контексті дослідження антикорупційної суб'єктності. Під правоздатністю в теорії права зазвичай розуміється «здатність особи мати суб'єктивні юридичні права та юридичні обов'язки» [2, с. 199]; дієздатність визначається як «здатність особи своїми діями набувати і здійснювати суб'єктивні права та юридичні обов'язки» [2, с. 200]; деліктоздатність являє собою «здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинене ним правопорушення» [6, с. 106]. В своїй єдності ці елементи і визначають наявність у особи правосуб'єктності та встановлюють її обсяг.

В межах розуміння правоздатності слід зазначити, що антикорупційна суб'єктність набувається особою не у зв'язку із наділенням її суб'єктивними юридичними правами та юридичними обов'язками, а у зв'язку із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (або функцій, прирівняних до них), тобто фактично із набуттям статусу кандидата у функціонери та/або квазіфункціонери публічного сектору, або власне заняття відповідної посади (отримання відповідного статусу).

Щодо дієздатності, варто зазначити наступне. Норми Закону прямо визначають антикорупційні обмеження, вимоги та заборони для суб'єктів (наприклад, встановлюють вимогу щодо фінансового контролю), які за фактом своєї належності до функціонерів та/або квазіфункціонерів публічного сектору мають їх дотримуватися. В той же час здатність функціонера та/або квазіфункціонера публічного сектору бути носієм спеціальних антикорупційних обмежень, вимог та заборон не є однаковою. Як приклад, обмеження щодо спільної роботи близьких осіб, передбачене ст. 27 Закону, поширюється лише на функціонерів публічного сектору; при цьому, абз. абз. 3-6 ч. 1 ст. 27 Закону встановлено суб'єктів, які під дію цього обмеження не підпадають, хоча належать до цієї ж групи.

Стосовно деліктоздатності, функціонерів та/або квазіфункціонерів публічного сектору може бути притягнуто до відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення на підставі чинного законодавства. При цьому, норми Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України в частині закріплення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень враховують специфіку поширення антикорупційних обмежень та заборон, а тому здебільшого склади адміністративних та кримінальних правопорушень в цій частині стосуються спеціального суб'єкта. Наприклад, ст. 172-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності [7]. При цьому, суб'єктом вчинення зазначеного правопорушення (згідно з приміткою) є функціонери публічного сектору, «за винятком депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі)» [7]. Враховуючи вищезазначене, слід зробити висновок, що правосуб'єктність та антикорупційна суб'єктність є змістовно різними правовими категоріями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.03.2026 р.).

2. Теорія держави та права: навчальний посібник / за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС. 2017. 320 с.

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 №1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 25.03.2026 р.)

5. Окунєв І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2009. 22 с.

6. Надьон В. В. Елементи правосуб'єктності в цивільному праві. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 100–109.

7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Дата оновлення: 11.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text (дата звернення: 25.03.2026 р.)

Ключові слова: запобігання корупції, антикорупційні обмеження, заходи запобігання корупції, антикорупційна суб'єктність, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність, деліктоздатність.

Keywords: corruption prevention, anti-corruption restrictions, corruption prevention measures, anti-corruption subjectivity, legal personality, legal capacity, capacity to act, tortious capacity.

Фролова Євгенія Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Право на державну службу є складовою системи публічно-службових прав громадян та закріплене у ст. 38 Конституції України [1], що гарантує участь громадян в управлінні державними справами, зокрема через зайняття посад у державних органах. Зазначене право має характер суб'єктивного публічного права та передбачає гарантовану можливість реалізації особою своїх професійних якостей у сфері публічної влади. Сучасний стан правового регулювання характеризується зростанням кількості адміністративних спорів, пов'язаних із доступом до державної служби, її проходженням і припиненням, що свідчить про наявність прогалин у механізмах адміністративно-правового забезпечення та захисту відповідного права.

Зміст права на державну службу конкретизується положеннями спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про державну службу» [2], та охоплює такі елементи: право на рівний доступ до служби; право на участь у конкурсних процедурах; право на просування по службі; право на захист у разі порушення службових прав. Вказане право безпосередньо пов'язане з адміністративно-правовим статусом особи та реалізується через встановлені адміністративні процедури.

Сутність права на державну службу має подвійний характер: з одного боку, воно є індивідуальним правом особи, а з іншого – виступає інструментом формування ефективного кадрового потенціалу держави. Відповідно, його порушення має як приватний, так і публічно-правовий вимір.

Ключовими адміністративно-правовими гарантіями реалізації права на державну службу є: нормативно визначена процедура конкурсного відбору; встановлення кваліфікаційних та етичних вимог до державних службовців; обов'язок суб'єктів владних повноважень дотримуватися принципів законності, обґрунтованості та процедурності; забезпечення можливості адміністративного та судового оскарження рішень.

Механізм захисту права на державну службу включає систему адміністративно-правових засобів, що охоплюють: інституційні гарантії (діяльність судів, Національного агентства з питань державної служби); процесуальні гарантії (встановлені процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень); матеріальні гарантії (поновлення на посаді, відшкодування шкоди, виплата заробітної плати за час вимушеного прогулу). У структурі механізму захисту виокремлюються превентивні та реактивні засоби. Превентивні спрямовані на запобігання порушенням (прозорі конкурсні процедури, оціню-

вання доброчесності кандидатів), тоді як реактивні забезпечують відновлення порушених прав через адміністративне та судове оскарження. Особливістю судового захисту у цій сфері є здійснення контролю за законністю рішень суб'єктів владних повноважень, що відрізняє такі спори від класичних трудових правовідносин [3]. Суд перевіряє дотримання адміністративної процедури, відповідність рішень принципам обґрунтованості, пропорційності та недискримінації.

Аналіз судової практики свідчить, що типовими категоріями спорів є: оскарження результатів конкурсів; поновлення на державній службі; оскарження відмов у призначенні; справи щодо дискримінації. Значна частина спорів виникає у зв'язку з порушенням процедурних вимог, що є підставою для визнання відповідних рішень протиправними.

Найбільш поширеним предметом судового оскарження у сфері державної служби є рішення конкурсних комісій та суб'єктів призначення. Визначальне значення при цьому має дотримання встановленої адміністративної процедури прийняття на державну службу, порушення якої у судовій практиці неодноразово визнавалося підставою для скасування відповідних управлінських актів як протиправних. Водночас роль судового механізму захисту не обмежується відновленням порушених прав, а полягає також у формуванні уніфікованої правозастосовної практики у сфері публічної служби. Узагальнення правових позицій Верховного Суду сприяє виробленню типових підходів до вирішення адміністративних спорів, що, у свою чергу, забезпечує підвищення рівня правової визначеності.

Особливу увагу в адміністративно-правовій доктрині та практиці приділено проблемі реалізації дискреційних повноважень суб'єктів призначення та конкурсних комісій. Дискреційні повноваження розглядаються як можливість вибору між кількома правомірними варіантами рішень у межах, визначених законом. Водночас реалізація дискреції обмежується вимогами обґрунтованості, пропорційності, прозорості та підконтрольності. Судовий контроль у таких випадках полягає не у підміні рішення органу влади, а у перевірці дотримання адміністративної процедури та наявності належної мотивації.

У сфері добору на державну службу дискреційні повноваження належать конкурсним комісіям та суб'єктам призначення, однак їх реалізація обмежується вимогами обґрунтованості, пропорційності та підконтрольності, передусім судовій. Адміністративні суди виходять із того, що така діяльність здійснюється в межах нормативно визначеної дискреції, яка передбачає можливість оцінювального вибору при прийнятті кадрових рішень.

Водночас судовий контроль спрямований переважно на перевірку дотримання адміністративної процедури, а не на підміну дискреційного рішення органу влади. Разом із тим у науковій та судовій практиці наголошується на ризиках зловживання дискрецією, зокрема через відсутність чітких критеріїв оцінювання, недостатню прозорість і належну мотивацію рішень, що може призводити до дискримінаційних проявів. Окремо підкреслюється неприпустимість зобов'я-

зання судом суб'єкта призначення до ухвалення конкретного рішення, оскільки це суперечить принципу поділу влади та виходить за межі функцій адміністративної юрисдикції [4; 5].

Отже, що ефективність захисту права на державну службу безпосередньо залежить від узгодженого поєднання превентивних і реактивних адміністративно-правових засобів. Водночас сучасна судова практика засвідчує наявність низки проблем, пов'язаних із формалізацією конкурсних процедур, недостатньою мотивацією рішень суб'єктів владних повноважень та ризиками зловживання дискреційними повноваженнями. У зв'язку з цим, актуальним є подальше вдосконалення адміністративно-правового механізму захисту права на державну службу, зокрема шляхом чіткого розмежування дискреції та свавілля, підвищення стандартів обґрунтованості управлінських рішень, а також розширення меж судового контролю відповідно до принципу верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII Дата оновлення: 01.04.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

3. Кодекс адміністративного судочинства: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 15.11.2024 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15

4. Рішення Окружного адміністративного суду міста Києва у справі №640/2194/20 від 14.07.2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98365446

5. Рішення Харківського окружного адміністративного суду у справі №520/13533/19 від 13.02.2020. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87554009

Ключові слова: державна служба, право на державну службу, дискреційні повноваження, конкурсна комісія, адміністративне судочинство, публічно-правовий спір, судовий контроль, адміністративний суд.

Keywords: civil service, right to civil service, discretionary powers, selection commission, administrative justice, public law dispute, judicial review, administrative court.

Глиняний Іван Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри адміністративного і фінансового права,
доктор філософії з права

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства та держави особливого значення набуває впровадження інформаційних технологій у сферу публічного адміністрування. Цифровізація виступає одним із ключових напрямів модернізації державного управління, спрямованим на підвищення його ефективності, прозорості та доступності для громадян і суб'єктів господарювання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю адаптації діяльності органів публічної влади до нових технологічних реалій, зокрема через запровадження електронних сервісів, автоматизованих систем обробки даних та цифрових реєстрів. Такі інструменти дозволяють оптимізувати адміністративні процедури, скоротити часові та фінансові витрати, а також мінімізувати корупційні ризики.

Водночас цифровізація публічного адміністрування породжує низку нових викликів, пов'язаних із забезпеченням захисту персональних даних, кібербезпекою, а також необхідністю удосконалення адміністративно-правового регулювання у відповідній сфері.

З огляду на це, метою дослідження є визначення ролі цифровізації публічного адміністрування як інструменту підвищення ефективності державного управління та окреслення основних напрямів її правового забезпечення в Україні.

Цифровізація публічного адміністрування не обмежується виключно вдосконаленням зовнішнього владного впливу на приватних осіб чи організаційно відокремлені суб'єкти. Вона охоплює також трансформацію внутрішньо-організаційної діяльності органів публічної влади, зокрема процесів прийняття рішень, обміну інформацією, координації дій та управління ресурсами. Таким чином, цифрові технології виступають універсальним інструментом модернізації як зовнішніх, так і внутрішніх аспектів функціонування публічної адміністрації [1].

У цьому контексті цифровізація публічного адміністрування безпосередньо впливає на підвищення ефективності державного управління, оскільки забезпечує швидкість обробки інформації, зменшення бюрократичних процедур та підвищення якості управлінських рішень. Використання електронних сервісів, цифрових реєстрів та автоматизованих систем дозволяє мінімізувати людський фактор, що, у свою чергу, сприяє зниженню корупційних ризиків та підвищенню рівня прозорості діяльності органів публічної влади.

Особливого значення цифрові технології набувають у сфері фінансового права, зокрема в процесах податкового адміністрування, бюджетного контролю

та фінансового моніторингу. Запровадження електронних кабінетів платників податків, автоматизованих систем аналізу фінансових операцій та інтегрованих державних реєстрів створює умови для більш ефективного контролю за формуванням і використанням публічних фінансів.

Водночас, поряд із позитивними аспектами, цифровізація публічного адміністрування потребує належного адміністративно-правового забезпечення, зокрема у частині захисту персональних даних, забезпечення кібербезпеки та встановлення чітких процедур використання цифрових інструментів у діяльності органів публічної влади.

Ілюстрацією комплексного впровадження цифрових рішень у сфері публічного адміністрування є використання програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада»«. Зазначена система спрямована на вдосконалення організації виконання повноважень органів публічної влади у сфері надання адміністративних послуг соціального характеру особам, які проживають у територіальних громадах. Як підкреслюється у нормативних актах Міністерства соціальної політики України, її впровадження забезпечує підвищення доступності відповідних послуг, оптимізацію процедур їх надання та покращення взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування [2].

Важливо зазначити, що процес цифровізації активно охоплює і сферу податкового адміністрування, де використання інформаційних технологій має системний характер та впроваджується протягом тривалого часу. Це зумовлено необхідністю підвищення ефективності адміністрування податків, забезпечення прозорості фінансових потоків та спрощення взаємодії між державою і платниками податків. У цьому контексті цифрові інструменти виступають ключовим засобом оптимізації процедур обліку, контролю та звітності.

Крім того, окремі послуги у сфері податкового адміністрування доступні платникам податків через портал «Дія». Зокрема, за допомогою цього цифрового інструменту забезпечується можливість отримання інформації про реєстраційні та облікові дані платника, відомості щодо відкритих банківських рахунків і стану розрахунків з бюджетом, а також доступ до даних з Державного реєстру фізичних осіб щодо нарахованих доходів і сплачених податків [3].

Водночас розвиток цифрових інструментів у сфері публічного адміністрування отримав належне нормативно-правове закріплення на законодавчому рівні. Зокрема, важливим етапом стало прийняття Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг», який визначає засади функціонування електронних публічних послуг, їх надання в автоматичному режимі, а також використання інформаційно-телекомунікаційних систем у діяльності органів публічної влади. [4]

Вказаний нормативний акт фактично закріплює перехід до моделі «paperless», за якої результати електронних послуг прирівнюються до паперових, а взаємодія між суб'єктами здійснюється через цифрові системи.

У цьому контексті цифровізація публічного адміністрування не лише спрощує доступ до адміністративних послуг, але й формує нову модель взаємодії між державою та особою, засновану на автоматизації процедур, інтеграції державних реєстрів та мінімізації участі людини у процесах прийняття рішень.

Отже, цифровізація публічного адміністрування виступає одним із ключових інструментів підвищення ефективності державного управління, забезпечуючи оптимізацію адміністративних процедур, підвищення прозорості діяльності органів публічної влади та покращення якості надання публічних послуг. Впровадження цифрових рішень, зокрема у сфері податкового адміністрування та соціальних послуг, свідчить про формування нової моделі взаємодії між державою і громадянами, заснованої на використанні інформаційних технологій. Водночас подальший розвиток цифровізації потребує належного адміністративно-правового забезпечення, з урахуванням викликів у сфері захисту персональних даних, кібербезпеки та нормативної узгодженості.

Список використаних джерел:

1. Тодощак О. В., Фролова Є. І. Оптимізація методів публічного адміністрування в умовах цифровізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281482/275718.

2. Про упровадження програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада»: наказ Міністерства соціальної політики України № 79 від 12 лютого 2021 року. URL: https://socgromada.ioc.gov.ua/static/media/nakaz79.8b0582e3.pdf.

3. Павлютін Ю. М. Цифровізація системи податкового адміністрування: національний та іноземний досвід. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 145–148. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3/28.pdf.

4. Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг : Закон України від 15.07.2021 № 1689-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-20#Text.

Ключові слова: цифровізація, публічне адміністрування, державне управління, інформаційні технології, електронні публічні послуги, адміністративні процедури, податкове адміністрування.

Key words: digitalization, public administration, public governance, information technologies, electronic public services, administrative procedures, tax administration.

Бевзюк Ангеліна Костянтинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант, асистент кафедри адміністративного та фінансового права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Адміністративно-правовий механізм протидії домашньому насильству в Україні є ключовим елементом державної політики у сфері захисту прав людини. Його особливість полягає у забезпеченні оперативного реагування на випадки насильства, захисту постраждалих осіб та запобігання повторним правопорушенням без обов'язкового переходу до кримінально-правових процедур за відсутності ознак злочину.

Зміст цього механізму становить сукупність правових норм, процедур і діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованих на превенцію, припинення та мінімізацію наслідків домашнього насильства. Нормативну основу складають Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та Кодекс України про адміністративні правопорушення. На відміну від кримінально-правового впливу, адміністративний механізм орієнтований передусім на негайне усунення загрози шляхом застосування обмежувальних заходів до кривдника (штраф, громадські роботи, адміністративний арешт) із посиленням відповідальності у разі повторності.

Домашнє насильство визначається як діяння фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, що вчиняються між членами сім'ї або особами, які спільно проживають чи проживали однією сім'єю. Окремого значення набуває насильство за ознакою статі, яке обумовлює необхідність спеціалізованих адміністративно-правових інструментів реагування. При цьому діти визнаються постраждалими не лише як безпосередні жертви, а і як свідки насильства, що відповідає сучасним підходам до захисту прав дитини.

Важливим елементом механізму є оцінка ризиків як процедура визначення ймовірності повторного вчинення насильства або настання тяжких наслідків. Статистичні дані 2025 року свідчать про тенденцію до зменшення кількості звернень до правоохоронних органів порівняно з аналогічним періодом 2024 року, що може вказувати на підвищення ефективності превентивних заходів. Водночас зберігається високий рівень латентності таких правопорушень.

Система адміністративно-правових заходів включає:

– терміновий заборонний припис, який виноситься поліцією строком до 10 діб і передбачає негайне обмеження контактів кривдника з постраждалою особою;
– обмежувальний припис, що застосовується судом на строк до шести місяців із можливістю продовження та може включати заборону спілкування, наближення, а також обов'язок проходження корекційних програм;

– програми для кривдників, спрямовані на зміну поведінкових моделей та подолання дискримінаційних установок;
– профілактичний облік, який забезпечує контроль за поведінкою кривдника з боку Національної поліції.

Зазначені заходи доповнюються діяльністю спеціалізованих служб підтримки, зокрема притулків, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги та консультативних центрів, що забезпечують комплексну допомогу постраждалим.

Ефективність механізму значною мірою залежить від узгодженої взаємодії суб'єктів: органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, Національної поліції, судів, прокуратури, служб у справах дітей та соціальних служб. Координація здійснюється через міжвідомчі протоколи, обмін інформацією та спільні програми, а також підлягає моніторингу з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Останні законодавчі зміни 2024–2025 років спрямовані на посилення адміністративно-правового впливу, зокрема шляхом розширення кола суб'єктів, удосконалення процедур реагування, підвищення відповідальності та гармонізації національного законодавства з положеннями Стамбульської конвенції. Важливим напрямом залишається розвиток державних програм, орієнтованих на підготовку фахівців та фінансове забезпечення відповідних сервісів.

Водночас воєнний стан суттєво ускладнює реалізацію зазначеного механізму. Зростання рівня стресу, наслідки бойових дій, поширення посттравматичних розладів та доступ до зброї обумовлюють підвищення ризиків домашнього насильства. У таких умовах особливого значення набуває адаптація адміністративно-правових інструментів, зокрема через розвиток дистанційних сервісів допомоги, посилення співпраці з громадськими та міжнародними організаціями, а також впровадження спеціалізованих програм для сімей військовослужбовців.

Отже, адміністративно-правовий механізм протидії домашньому насильству формує ефективну систему оперативного реагування та захисту постраждалих осіб. Водночас його подальший розвиток вимагає посилення ресурсного забезпечення, підвищення рівня міжвідомчої взаємодії та врахування викликів, пов'язаних із воєнним станом.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-19

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10

3. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : Наказ Мінсоцполітики України, МВС України від 13.03.2019 № 369/180. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0333-19

4. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою

статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF

5. Відсьогодні набуває чинності Закон, який посилює механізми захисту постраждалих від гендерно зумовленого та домашнього насильства. URL: https://mvs.gov.ua/news/vidsyogodni-nabuvaje-cinnosti-zakon-iakii-posiliuje-mexanizmi-zaxistu-postrazdalix-vid-genderno-zumovlenogo-ta-domasnyogo-nasilstva

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі : Закон України від 20.11.2024 № 4073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4073-20

7. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція від 10.10.2018 № 728-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80

8. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. URL: https://rm.coe.int/168046031c

9. Бондар В. Адміністративно-правовий механізм протидії домашньому насильству на територіях, на яких ведуться бойові дії: проблеми реалізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2024. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/60-2.pdf

10. Бевзюк А. К. Адміністративно-правові заходи протидії домашньому насильству за ознакою статі. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/597c76cc-0a60-4c32-878f-3295b2b0b15b

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, домашнє насильство, постраждалі особи, кривдники, заборонний припис, обмежувальний припис, оцінка ризиків, суб'єкти взаємодії, воєнний стан.

Key words: administrative-legal mechanism, domestic violence prevention, victims, offenders, restrictive measures, risk assessment, interaction of subjects, martial law.

Піть Ігор Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри адміністративного і фінансового права

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА СКОЄННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОСТУПКІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Модель юридичної відповідальності військовослужбовців, сформована в період незалежності України, є унікальною за своєю сутністю, багатоаспектністю, диференційованістю суб'єктного складу, об'єктами владного впливу, а також характером та метою запровадження деліктних заходів, що застосовуються до

правопорушників. Зазначена самобутність міжгалузевого інституту юридичної відповідальності військовослужбовців пов'язана як з історично сформованими умовами проходження військової служби в Україні (наприклад, переважає загальнообов'язкове проходження громадянами строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, аніж добровільне – за контрактом), так і зі специфічними особливостями провадження окремих напрямів публічної політики (зокрема виявлення та запобігання корупції у секторі безпеки і оборони, підвищення військової дисципліни в період правового режиму воєнного стану, гармонізація вітчизняного законодавства із законодавством ЄС тощо), реалізацію яких забезпечують деліктні інструменти.

Водночас, для всебічного сутнісного пізнання проблем вітчизняного механізму притягнення військовослужбовців ЗСУ до адміністративної відповідальності доцільно застосувати компаративістський підхід, дослідивши зарубіжні моделі притягнення військовослужбовців до відповідальності за вчинення адміністративних проступків.

З аналізу норм зарубіжного законодавства, які регулюють механізм притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності, вбачається, що у світовій практиці сформувалися дві основні моделі притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності: англосаксонська та континентально-європейська [1, с. 112]. До того ж, інституційна побудова військових судових систем варіюється від наявності постійних військових судів (США, Велика Британія, Швейцарія) до моделей змішаної юрисдикції або повної інтеграції військових справ у систему цивільного[1] судочинства у мирний час (Німеччина, Австрія, Данія) [1, с. 114]. Така варіативність обумовлює різноманітність підходів до визначення предметної юрисдикції справ, пов'язаних із вчиненням військовослужбовцями адміністративних проступків та, загалом, щодо кваліфікації і встановлення виду відповідальності, яку слід застосовувати до правопорушника.

Принципово важливим є те, що у більшості зарубіжних правових систем, зокрема і англосаксонської правової сім'ї, відсутнє класичне для української правової системи розмежування юридичних складів адміністративних, кримінальних та дисциплінарних правопорушень. Натомість домінує дихотомічна модель, у межах якої чітко виокремлюються військову юстицію (розглядає правопорушення, предметно пов'язані із військовою сферою): військові кримінальні правопорушення та військові дисциплінарні проступки; та цивільну юстицію (розглядають вчинені військовослужбовцями правопорушення, що не пов'язані із проходженням військової служби та не дотичні до військової сфери). При цьому, дисциплінарні проступки охоплюють значний масив діянь, зокрема і ті, що в українській правовій системі кваліфікуються як військові адміністративні проступки.

---

[1] Тут і далі за текстом поняття «цивільна» у контексті юрисдикції, відповідальності слід розуміти у значенні такої, що перебуває за межами військової юстиції, а не такої, що стосується галузі цивільного права.

Так, у США основним нормативно-правовим актом, що регулює суспільні відносини, пов'язані із притягненням військовослужбовців до юридичної відповідальності, є «Uniform Code of Military Justice» (далі – UCMJ), який не послуговується поняттями «адміністративні проступки, вчинені військовослужбовцями», «військові адміністративні проступки» або схожими за змістом категорії [2]. Натомість правопорушення поділяються на кримінальні та «minor offenses» (пер. з англ. – «незначні правопорушення»), котрі фактично є дисциплінарними проступками. При цьому, протиправні діяння військовослужбовців, які в цивільному праві кваліфікуються як адміністративні (наприклад, порушення правил дорожнього руху), залежно від обставин можуть або залишатися у сфері цивільної юрисдикції, або набувати дисциплінарного характеру, якщо вони впливають на військову дисципліну. Такий підхід ґрунтується на принципі «dual accountability» (пер. з англ. – «подвійна відповідальність»), відповідно до якого одне і те ж діяння може спричиняти як цивільно-правові, так і військово-дисциплінарні наслідки за наявності «military nexus», тобто зв'язку із військовою службою [2].

Аналогічний підхід притаманний і правовій системі Великої Британії, де військове право регулюється «Armed Forces Act 2006» [3]. Відповідно до положень цього нормативного документа, правопорушення поділяються на «service offences» (пер. з англ. – «службові правопорушення») та «civil offences» (пер. з англ. – «цивільні правопорушення»). Якщо перші розглядаються військовими судами або у спрощеному порядку командиром («summary hearing»), то останні розглядаються цивільними судами («magistrates' courts»), навіть якщо їх вчинено діючим військовослужбовцем. Підставою для притягнення військовослужбовця до дисциплінарної відповідальності може бути не лише вчинення конкретного діяння, яке за юридичним складом кваліфікується як дисциплінарне правопорушення, а також і юридичні склади цивільних правопорушень, які мають вплив на «good order and discipline» (пер. з англ. – «належний порядок та військова дисципліна») [3].

На відміну від англосаксонської, континентальна модель військової юстиції, притаманна державам Європи, базується на чіткому розмежуванні кримінальної та дисциплінарної відповідальності. Водночас, у таких правових системах адміністративні проступки, вчинені військовослужбовцями, як правило, також не виокремлюються в окрему категорію, а розглядаються у межах цивільної юстиції, у разі якщо не посягають на суспільні відносини, пов'язані із військовою сферою. Відтак, у таких правових системах відсутній аналог інституту «військових адміністративних правопорушень», натомість відповідні діяння зазвичай охоплюються категорією дисциплінарних проступків.

Так, у Німеччині у відповідності до положень «Wehrdisziplinarordnung» (пер. з нім. – «Дисциплінарний статут Бундесверу») дисциплінарні проступки охоплюють будь-які порушення службових обов'язків військовослужбовцями, включаючи діяння незначного ступеня суспільної небезпеки, які в інших правових си-

стемах могли б кваліфікуватися як військові адміністративні проступки. Водночас адміністративні правопорушення регулюються «Ordnungswidrigkeitengesetz» (закон про адміністративні правопорушення) та розглядаються цивільними органами на загальних підставах, без врахування спеціального статусу особи як військовослужбовця.

Таким чином, на відміну від української моделі, де адміністративна відповідальність військовослужбовців інституціоналізована як окрема складова міжгалузевого інституту юридичної відповідальності, у континентальних та англосаксонських правових системах вона не має самостійного нормативного вираження. Натомість реалізується через поєднання загальноцивільної адміністративної юрисдикції та військової, внутрішньої, дисциплінарної юрисдикції. У цьому контексті українська модель, яка передбачає існування спеціальної категорії адміністративних правопорушень, що застосовуються до військовослужбовців, зокрема військових адміністративних правопорушень, виглядає більш складною та менш узгодженою з міжнародною практикою. Це дозволяє поставити питання про доцільність подальшого розвитку національного законодавства у напрямі спрощення системи юридичної відповідальності військовослужбовців шляхом посилення ролі дисциплінарних механізмів та чіткого розмежування сфер цивільної та військової юрисдикції.

Список використаних джерел:

1. Беланюк М. В. Система військової юстиції США: досвід для України. *Інформація і право.* 2022. № 3(42). С. 110-118. URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.3(42).270247 (дата звернення: 30.03.2026).

2. 2024 Comprehensive Review and Assessment of the Uniform Code of Military Justice. *The military justice review panel.* 2024. URL: https://www.armfor.uscourts.gov/ConfHandout/2025ConfHandout/WMHillmanOsbornEwersMJRP2024ComprehensiveAndAssessmentOfTheUCMJ4abc.pdf (дата звернення: 30.03.2026).

3. Armed Forces Act 2006. *Legislation.gov.uk.* 2006. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents (дата звернення: 30.03.2026).

Ключові слова: військові адміністративні правопорушення, адміністративна відповідальність військовослужбовців, Збройні Сили України, зарубіжний досвід, військові адміністративні проступки.

Key words: military administrative offenses, administrative liability of servicemembers, Armed Forces of Ukraine, foreign experience, military administrative misdemeanors.

Данілов Олександр Дмитрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ПРАВОВИЙ СТАТУС КЕРІВНИКА АПАРАТУ СУДУ ЯК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Проблематика правового статусу посадових осіб судової системи залишається однією із найменш розроблених у вітчизняній науці адміністративного права. Попри значний масив досліджень, присвячених інститутові державної служби в цілому, питання щодо особливостей правового становища керівника апарату суду як самостійного та специфічного суб'єкта публічно-правових відносин досі не отримало належного концептуального осмислення. Ця прогалина набуває особливої актуальності в контексті конституційної та судової реформи, що розпочалася в Україні з ухваленням Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції 2016 року [1] та численних змін до нього, що відбувалися впродовж наступних років.

У теорії права під правовим статусом суб'єкта прийнято розуміти сукупність юридично закріплених прав, обов'язків, гарантій, відповідальності та компетенції особи у певній сфері правовідносин [2, с. 377]. Ця категорія є базовою для характеристики будь-якого учасника адміністративно-правових відносин, проте стосовно керівника апарату суду вона потребує специфікації, зумовленої подвійністю його правового становища: з одного боку – це державний службовець, на якого в повному обсязі поширюється дія Закону України «Про державну службу» 2015 року [3], а з іншого, посадова особа суду, чия діяльність безпосередньо забезпечує функціонування органу третьої гілки влади, що вимагає застосування спеціального правового регулювання.

Відповідно до статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», керівник апарату суду здійснює організаційне забезпечення роботи суду. Керівник апарату суду несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, інформує збори суддів про свою діяльність. Збори суддів можуть висловити недовіру керівнику апарату суду, що має наслідком звільнення його з посади. Керівника апарату місцевого суду, його заступника призначає за погодженням голови відповідного суду на посаду та звільняє з посади начальник відповідного територіального управління Державної судової адміністрації України, а керівників апаратів апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Верховного Суду, їх заступників призначає за погодженням голови відповідного суду на посаду та звільняє з посади Голова Державної судової адміністрації України [1].

Зазначені положення закріплюють ключову особливість правового статусу цього суб'єкта: попри те, що він є державним службовцем, його підзвітність встановлюється не перед органами виконавчої влади, а перед суддівськими ін-

станціями головою суду та зборами суддів. Ця конструкція є унікальною для вітчизняної системи державного управління, оскільки породжує специфічний режим відповідальності, що виходить за межі загальних механізмів службової підзвітності.

На основі вищезазначеного, доречно підкреслити спеціальний характер правового статусу керівника апарату суду. Підставою для такого висновку слугує декілька аргументів. По-перше, порядок призначення та звільнення цього суб'єкта має характерні відмінності від загального: відповідно до чинного законодавства, керівника апарату суду призначає на посаду та звільняє з посади голова суду за погодженням із зборами суддів відповідного суду. Ця процедура принципово відрізняється від стандартного конкурсного добору на посади державної служби, передбаченого статтями 21–28 Закону України «Про державну службу», оскільки кінцеве рішення ухвалюється органом судового самоврядування, а не органом виконавчої влади або її структурою.

По-друге, принципово значущою є специфіка функцій керівника апарату суду, що відрізняє їх від функцій керівників апаратів інших державних органів. Організаційне, кадрове, фінансове, матеріально-технічне, інформаційне забезпечення діяльності суду здійснюється в умовах конституційного принципу незалежності судової влади, закріпленого у статті 126 Конституції України [4]. Це означає, що керівник апарату суду при виконанні своїх функцій зобов'язаний не допускати будь-якого зовнішнього впливу на суд, а отже, несе додаткове правове навантаження, яке виходить за межі звичайної управлінської діяльності. Такий обов'язок не є прямо закріпленим у загальному законодавстві про державну службу, проте органічно випливає зі спеціального статусу суду як органу, що здійснює правосуддя.

По-третє, заслуговує окремого аналізу питання відповідальності керівника апарату суду. Чинне законодавство встановлює три рівні відповідальності цієї посадової особи: загальна юридична відповідальність відповідно до норм законодавства України; дисциплінарна відповідальність як державного службовця; нарешті – організаційна відповідальність перед головою суду та зборами суддів. Остання не охоплюється загальними нормами про дисциплінарну відповідальність державних службовців і становить унікальний елемент статусу, що підтверджує спеціальний характер правового становища керівника апарату суду. Спори, пов'язані з оскарженням рішень голів судів щодо звільнення керівників апарату, вирішуються із застосуванням як норм загального трудового та службового законодавства, так і спеціальних норм Закону «Про судоустрій і статус суддів», що підкреслює необхідність комплексного підходу до регулювання[5].

Окремого дослідження потребує питання взаємодії керівника апарату суду з Державною судовою адміністрацією України як центральним органом виконавчої влади, що забезпечує організаційне управління системою судів. З одного боку, керівник апарату суду перебуває в організаційно-правових відносинах із ДСА в частині матеріального, фінансового та інформаційного забезпечення

суду; з іншого – він не є підлеглим ДСА у питаннях, що стосуються безпосереднього функціонування конкретного суду. Ця дуалістична природа відносин між керівником апарату суду та ДСАУ є відображенням конституційного балансу між незалежністю судової влади та необхідністю адміністративного супроводу її діяльності.

Таким чином, керівник апарату суду є спеціальним суб'єктом державної служби, правовий статус якого характеризується рядом сутнісних ознак, що відрізняють його від статусу рядових державних службовців та керівників апаратів інших державних органів: особливий порядок призначення та звільнення із залученням органів судового самоврядування; специфічний зміст функцій, зумовлений конституційним принципом незалежності судової влади; трирівнева система відповідальності, що включає елементи організаційної підзвітності органам суддівського самоврядування; підвищені кваліфікаційні вимоги; дуалістична природа відносин із ДСА.

Отже, правовий статус керівника апарату суду доцільно визначати як комплексний і дуалістичний, що поєднує у собі ознаки державного службовця та посадової особи з управлінськими повноваженнями у сфері організаційного забезпечення здійснення правосуддя. Така правова природа зумовлює особливе місце цього суб'єкта у системі публічно-службових відносин, оскільки він не здійснює правосуддя, однак опосередковано впливає на умови його реалізації.

Керівник апарату суду виступає суб'єктом державної служби, на якого поширюється дія загального законодавства про державну службу та трудового права, водночас його правовий статус істотно модифікується спеціальними нормами законодавства про судоустрій, що визначають порядок призначення, звільнення, підпорядкованість та функціональні повноваження. Важливою характеристикою правового статусу керівника апарату суду є наявність управлінських та організаційно-розпорядчих повноважень, реалізація яких спрямована на забезпечення ефективної діяльності суду, включаючи кадрове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення. Водночас здійснення таких повноважень повинно відбуватися з дотриманням принципу незалежності суду, що вимагає чіткого нормативного визначення меж повноважень цієї посадової особи та запобігання будь-якому опосередкованому впливу на здійснення правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 31. Ст. 545. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

3. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 4. Ст. 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

4. Правові основи адміністрування у суді: навчальний посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / Л. М. Москвич, Іванцова та ін. Харків: Вид-во «Юрайт», 2018. 254 с.

5. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 06.12.2018 р. по справі № 823/1640/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78387706

Ключові слова: правовий статус, керівник апарату суду, державна служба, апарат суду, повноваження, компетенція, службові обов'язки, гарантії діяльності, юридична відповідальність, незалежність суду, організаційне забезпечення правосуддя.

Key words: legal status, head of the court staff, civil service, court apparatus, powers, competence, official duties, guarantees of activity, legal liability, judicial independence, organizational support of justice.

Зільберт Валентина Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: СУБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ТА АНТИКОРУПЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ

Сучасна актуальність дослідження інституту матеріальної відповідальності державних службовців значно посилюється в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення України. Концентрація значних фінансових ресурсів у сферах оборони, гуманітарної допомоги та відбудови інфраструктури, а також спрощення процедур публічного адміністрування об'єктивно формують нові ризики неефективного використання публічних коштів і зловживань владними повноваженнями. У таких умовах матеріальна відповідальність набуває не лише компенсаторного, але й стратегічного значення як інструмент забезпечення фінансової дисципліни, підзвітності та доброчесності публічної служби. У цьому контексті особливого значення набуває інститут матеріальної відповідальності державних службовців, який виступає не лише засобом відшкодування шкоди, але й важливим інструментом забезпечення доброчесності та ефективності діяльності представників публічної влади. Матеріальна відповідальність державних службовців має комплексний правовий характер і формується на стику адміністративного, трудового та фінансового права [3, с. 42]. Її сутність полягає у відшкодуванні шкоди, завданої державі внаслідок протиправних рішень, дій або бездіяльності службовців при здійсненні владних повноважень. Водночас у сучасному праворозумінні цей інститут набуває ширшого змісту, оскільки виконує превентивну функцію, спрямовану на запобігання порушенням, у тому числі корупційного характеру. Додаткового значення набуває також євроінтеграційний вектор розвитку України, який передбачає імплементацію стандартів належного врядування, підзвітності та антикорупційної політики, закріплених у прак-

тиках Європейського Союзу та міжнародних організацій [4]. У цьому контексті інститут матеріальної відповідальності має бути адаптований до європейських підходів, зокрема в частині забезпечення ефективних механізмів відшкодування шкоди, посилення персональної відповідальності посадових осіб, застосування альтернативних способів врегулювання конфліктів та медіації та запровадження дієвих процедур регресних вимог держави.

Наразі, відповідно до чинного Закону України «Про державну службу» ключовими принципами діяльності державних службовців є законність, професіоналізм, політична неупередженість, доброчесність та відповідальність [1]. Саме через призму цих принципів має оцінюватися питання настання матеріальної відповідальності. Державний службовець, як суб'єкт владних повноважень, несе підвищений рівень відповідальності за прийняті управлінські рішення, оскільки вони безпосередньо впливають на реалізацію публічного інтересу та використання бюджетних ресурсів [2, с. 205].

Також особливу увагу слід приділити визначенню кола суб'єктів матеріальної відповідальності. До них належать не лише державні службовці у вузькому розумінні, але й посадові особи, які здійснюють управлінські функції в системі органів виконавчої влади, беруть участь у прийнятті рішень щодо розпорядження публічними фінансами, державним майном та адміністративними ресурсами. У сучасних умовах розширюється також коло ризиків, пов'язаних із цифровізацією управлінських процесів, делегуванням повноважень та спрощенням процедур, що потребує уточнення підходів до визначення суб'єктного складу відповідальності.

В умовах воєнного стану значення матеріальної відповідальності істотно зростає, оскільки відбувається концентрація значних фінансових і матеріальних ресурсів у сфері оборони, гуманітарної допомоги та відбудови. У цьому контексті матеріальна відповідальність виступає важливим елементом антикорупційної політики, що забезпечує відновлення порушених інтересів держави та формує стримувальний механізм щодо можливих правопорушень. Разом із тим чинне законодавство характеризується певною фрагментарністю у регулюванні питань матеріальної відповідальності державних службовців. Відсутність чіткого системного підходу до визначення підстав, меж та порядку її застосування, а також неузгодженість між нормами різних галузей права ускладнюють ефективну реалізацію цього інституту на практиці. Це обумовлює необхідність його подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів, міжнародних стандартів та потреб антикорупційної політики.

Таким чином, матеріальна відповідальність державних службовців у сучасних умовах трансформується у важливий елемент системи публічного адміністрування та антикорупційного врядування. Її ефективне функціонування забезпечує не лише відшкодування шкоди, але й підвищення якості управлінських рішень, зміцнення інституційної спроможності держави та формування довіри до публічної влади. У цьому вимірі вдосконалення механізмів матеріальної від-

повідальності має розглядатися як один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної правової держави.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19 (дата звернення: 02.04.2026).
2. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2020. 624 с.
3. Дерев'янко Б. В. Юридична відповідальність у публічному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 384 с.
4. OECD. Government at a Glance 2023. Paris : OECD Publishing, 2023. 250 p. URL: https://www.oecd.org/gov/government-at-a-glance (дата звернення: 02.04.2026).

Ключові слова: матеріальна відповідальність державних службовців, публічне адміністрування, відшкодування шкоди, корупційні ризики, воєнний стан, медіація, антикорупційна політика.

Key words: material liability of civil servants, public administration, compensation for damages, corruption risks, martial law, mediation, anti-corruption policy.

Костюк Михайло Анатолійович
Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ТА ЗМІСТУ ГАРАНТІЙ ДЕРЖАВИ ЩОДО ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Конституційний обов'язок держави забезпечувати виконання судових рішень, встановлений ч. 2 ст. 129[1] Конституції України [1], передбачає встановлення ефективного законодавчого механізму виконання судових рішень. З урахуванням цього, держава зобов'язана забезпечувати повне та своєчасне виконання судових рішень, що є невід'ємним елементом права на судовий захист та безпосередньо передбачається положеннями ст. 6 та ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], та підтверджується практикою Європейського Суду з прав людини.

У відповідності до цього, головним чином питання примусового виконання судових рішень врегульовано положеннями Закону України «Про виконавче провадження» [3]. Цей закон є загальним, що визначає порядок примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) незалежно від суб'єктів, які є боржниками. Водночас, особливий статус держави як учасника суспільних відносин зумовив існування численних особливостей притаманних й суб'єктам, які є носіями публічної влади, та суб'єктам, утворених з метою ре-

алізації публічних інтересів. У примусовому виконанні судових рішень ці особливості виявляються, зокрема у забороні звернення стягнення на майно чи кошти окремих категорій боржників та забороні примусової реалізації їх майна. Наприклад, положеннями Закону України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» [4] встановлено мораторій на застосування примусової реалізації майна державних підприємств та господарських товариств, а також господарських товариств в оборонно-промисловому комплексі, а положеннями Закону України «Про відновлення платоспроможності державних вугледобувних підприємств» [5] зупинено виконавчі провадження та заходи примусового виконання рішень щодо державних вугледобувних підприємств.

Компенсування негативних наслідків зазначених вище виключень було здійснено шляхом встановлення положеннями Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [6]спеціального порядку виконання судових рішень. Таким чином, встановлюються гарантії держави щодо виконання судових рішень.

Обсяг зазначених гарантії держави щодо виконання судових рішень визначається насамперед за допомогою суб'єктного критерію. Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 2 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» гарантії поширюються на випадки стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, у разі якщо боржником є: (1) державний орган; (2) державне підприємство, установа, організація; (3) юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства [6]. Охарактеризуємо їх.

Державним органом у чинному законодавстві України визначається «орган державної влади, в тому числі колегіальний державний орган, інший суб'єктпублічного права, незалежно від наявності статусу юридичної особи, якому згідно із законодавством надані повноваження здійснювати від імені держави владні управлінські функції, юрисдикція якого поширюється на всю територію України або на окрему адміністративно-територіальну одиницю» (абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [7]). З цього визначення можливо виокремити такі ознаки державних органів, як: (а)має законодавчо визначений статус органу державної влади/колегіального органу або іншого суб'єктпублічного права; (б) здійснює від імені держави владні управлінські функції; (в) здійснює повноваження на всій території України або на території окремих адміністративно-територіальних одиниць.

Державним підприємством, установою, організацією є будь-які підприємства, установи та організації, утворені відповідно до законодавства України на основі державної власності уповноваженими органами. Іншими словами, державні підприємства, установи та організації утворюються за рішенням державних органів, а їх статутний капітал формується за рахунок державної власності.

Юридичною особою, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства, є будь-яка юридична особа публічного чи приватного

права, утворена відповідно до законодавства України, стосовно майна якої встановлено заборону на примусову реалізацію.

Отже, юридичних осіб, на яких як боржників поширюються гарантії держави щодо виконання судових рішень, характеризують такі ознаки: (а) юридична особа зареєстрована у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; (б) законодавством встановлено заборону на примусову реалізацію майна такої юридичної особи. При цьому, форма заборони примусової реалізації майна не конкретизується, а тому не має юридичного значення. У зв'язку з цим, це може бути вчинено як за допомогою вказівки на конкретну юридичну особу або шляхом встановлення певних ознак, зокрема сфери діяльності тощо.

Також слід зазначити про те, що обсягом та змістом гарантій держави щодо виконання судових рішень охоплюється компенсація у разі невиконання відповідного судового рішення. Положеннями ч. 1 ст. 5 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [6]встановлено, що така компенсація виплачується виключно у разі, якщо відповідне судове рішення не виконується протягом трьох місяців (тобто якщо протягом цього строку стягувачу не перераховуються кошти, стягнуті судовим рішенням) у розмірі 3% річних від невиплаченої суми.

Обов'язок щодо перерахування такої компенсації покладається на Державну казначейську службу України та її територіальні органи, за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Таким чином, встановлені положеннями чинного законодавствагарантії держави щодо виконання судових рішень забезпечуються відповідним компенсаційним механізмом, що безперечно підвищує їх ефективність та дієвість, а також хоча б частково відновлюються права стягувачів.

Отже, визначення обсягу та змісту гарантій держави щодо виконання судових рішень здійснюється за допомогою суб'єктного критерію, що полягає у визначенні переліку суб'єктів, до яких як до боржників встановлюється спеціальний порядок виконання судових рішень про стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20200101#Text (дата звернення 01.04.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 01.04.2026).

3. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. Дата оновлення: 11.03.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#top (дата звернення 01.04.2026).

4. Про введення мораторію на примусову реалізацію майна: Закон України від 29.11.2001 № 2864-III. Дата оновлення: 06.10.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2864-14#Text (дата звернення 01.04.2026).

5. Про відновлення платоспроможності державних вугледобувних підприємств: Закон України від 13.04.2017 № 2021-VIII. Дата оновлення: 11.03.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2021-19#Text (дата звернення 01.04.2026).

6. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 № 4901-VI. Дата оновлення: 01.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text (дата звернення 01.04.2025).

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення: 07.02.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення 01.04.2026).

Ключові слова: казначейство, центральний орган виконавчої влади, рішення суду, виконання рішення суду, правове регулювання.

Key words: treasury, centralexecutivebody, courtdecision, executionofcourtdecision, legalregulation.

Малюта Владислав Васильович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ СФЕРИ ДІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» ТА ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН» ПРИ РОЗГЛЯДІ СКАРГ

Актуальність теми дослідження полягає у необхідності подолання нормативно-правової невизначеності щодо ідентифікації юридичної природи «скарги» як інструменту ініціювання адміністративної процедури. Із набранням чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» виникла системна колізія між його положеннями та нормами Закону України «Про звернення громадян», що в умовах відсутності сталої практики може призвоити до помилкової кваліфікації правовідносин суб'єктами владних повноважень.

Критичним аспектом цієї проблеми є дефіцит чітких критеріїв, за якими орган влади має відмежовувати оскарження адміністративного акта від загальних звернень щодо недоліків у діяльності органу. За таких обставин наукового обґрунтування потребує механізм розмежування зазначених законів за предметом регулювання, суб'єктним складом та правовими наслідками. Розробка прикладного алгоритму такої диференціації є фундаментальною для забезпечення принципу юридичної визначеності, впровадження стандартів належного врядування та запобігання правозастосовному свавіллю, що й зумовлює нагальну потребу у комплексному аналізі окресленої проблематики.

Розмежування вказаних правових інститутів вимагає дослідження сфери застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» та Закону України «Про звернення громадян».

Частиною 1 ст. 78 Закону України «Про адміністративну процедуру» визначено: «Право на адміністративне оскарження відповідно до цього Закону має особа, яка вважає, що:1) прийнятим адміністративним актом чи його виконанням порушено або може бути порушено її право, свобода чи законний інтерес;2) процедурне рішення або дія, бездіяльність адміністративного органу негативно впливає на її права, свободи чи законні інтереси». Крім цього, зі змісту положень ч.ч. 3, 4 ст. 78 Закону України «Про адміністративну процедуру» вбачається, що об'єктом адміністративного оскарження за ЗАП, окрім кінцевого адміністративного акта, є також процедурні рішення та процедурні дії адміністративного органу. При цьому законодавець розмежовує їх на ті, що підлягають оскарженню до моменту прийняття основного рішення (зокрема, щодо доступу до матеріалів справи, відводу посадових осіб чи зупинення провадження), та ті, скарги на які розглядаються вже після завершення адміністративного провадження разом із оскарженням фінального акта [1].

Таким чином, процедура оскарження, встановлена Законом України «Про адміністративну процедуру», застосовується виключно до оскарження адміністративних актів та процедурних рішень в рамках адміністративної справи. Із системного тлумачення з визначенням адміністративної справи, натомість, вбачається, що скаргастосується публічно-правових відносин щодо усунення перешкод у процедурі забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, скасування адміністративного акта, який перешкоджає захисту її права, свободи чи законного інтересу.

Вказане варто порівняти із визначенням у ст. 3 Закону України «Про звернення громадян». Так, за цим визначенням, скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб. Зі змісту частин 1 та 2 статті 12 Закону України «Про звернення громадян» вбачається встановлення чіткого пріоритету спеціальної процедури: дія зазначеного Закону не поширюється на правовідносини, що належать до предмета регулювання Закону України «Про адміністративну процедуру», які відтепер мають розглядатись виключно у порядку, визначеному останнім [2].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Закон України «Про адміністративну процедуру» остаточно виокремив розгляд скарг як спеціальний процедурний механізм, що застосовується виключно для оскарження індивідуальних актів, дій чи бездіяльності, які безпосередньо впливають на правовий статус конкретного учасника адміністративної справи. Натомість за Законом України «Про звернення громадян» підлягають розгляду всі інші категорії скарг, що не мають

ознак адміністративної справи та спрямовані на загальне поновлення справедливості чи покращення публічного управління, зокрема: скарги на неналежну організацію роботи установ, етичну поведінку посадових осіб, незадовільний стан публічних благ тощо.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20 (дата звернення: 07.04.2026)

2. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 07.04.2026).

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративне оскарження, звернення громадян, адміністративна справа.

Key words: administrative procedure, administrative appeal, citizens' appeals, administrative case.

Негара Олена Віталіївна

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ НАДАВАЧІВ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Дослідження правового регулювання має важливе як теоретичне, так і практичне значення для функціонування правової системи, оскільки дозволяє більш ґрунтовно зрозуміти сутність права як особливого соціального регулятора, розкрити механізм його впливу на суспільні відносини та визначити ефективність дії правових норм. Як зазначає О. Мельник, «правове регулювання є різновидом юридичного впливу, що здійснюється шляхом закріплених державою загальних правил поведінки і поширюється не тільки на суспільні відносини та зв'язки між людьми, а й охоплює фактичні обставини, а також події, що відбуваються незалежно від волі та свідомості людей» [1, с. 134]. Вбачається, що дослідження правового регулювання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг зумовленопотребою: забезпечення прозорості та доброчесності їх діяльності;здійснення ефективного контролю за ними; виявлення прогалин у законодавстві та вдосконалення правових механізмів запобігання корупції у сфері публічного адміністрування.

Зважаючи на ієрархію законодавчих актів України, першочергово слід проаналізувати приписи Конституції України, що прямо та/або опосередковано регулюють питання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг [2]. Так, будучи Основним Законом держави, Конституція визначає засади формування та реалізації державної політики в усіх сферах суспільного життя, вод-

ночас відсутні окремі приписи, якими було би визначено засади державної антикорупційної політики. При цьому, змістовно важливими для формулювання стандартів належної поведінки функціонерів та квазіфункціонерів публічного сектору, є норми, якими визначено такі принципи, як: верховенство права (ч. 1 ст. 8 Конституції України), законність (ч. 2 ст. 19 Конституції України), рівність(ст. 24 Конституції України) тощо. Більше того,зазначені принципи є конституційним підґрунтям для формування та реалізації антикорупційної політики і визначення змісту та обсягу антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг.

Основне значення для правового регулювання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг має Закон України «Про запобігання корупції» (далі– Закон №1700-VII). Відповідно до преамбули, Закон №1700-VII «визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень» [3]. Разом з тим, варто акцентувати увагу на тому, що оскільки надавачі публічних послуг належать до специфічної групиквазіфункціонерів публічного сектору, тому не всі норми Закону №1700-VIIналежать до правових засад антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг. Зазначене обумовлює необхідність окреслення меж правового регулювання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг нормами Закону №1700-VII.

В першу чергу, слід згадати положення пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону №1700-VII, відповідно до якого встановлено приналежність надавачів публічних послуг до квазіфункціонерів публічного сектору (тобто осіб, прирівняних доосіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Окрім того, цією нормою здійснено обґрунтування наявності антикорупційної суб'єктностіу надавачів публічних послуг.

Правове регулювання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг охоплює як норми, щодо загальних засад запобігання корупції (ст. 1, 2 Закону №1700-VII), так і спеціальних антикорупційних обмежень та заходів запобігання корупції (Р. IV-VII, IX-XIЗакону №1700-VII). Проте, зважаючи на специфіку діяльності надавачів публічних послуг та їх квазі статус (порівняно із функціонерами публічного сектору), більшість положень зазначених розділів на них не поширюються, а тому не належать до сфери правового регулювання антикорупційної суб'єктнсоті надавачів публічних послуг.

Системний аналіз Закону №1700-VII дозволяє дійти висновку, що на надавачів публічних послуг поширюються такі антикорупційні заходи, як:»обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища» – ст. 22;»обмеження щодо одержання подарунків» – ст. 23;»запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними» – ст. 24; «запобігання та врегулювання конфлікту інтересів» – ст. 28;»вимоги щодо прозорості та доступу до інформації» – ст. 60.Уявляється, інші норми та положення Закону №1700-VII

до сфери правового регулювання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг не належать.

До сфери правового регулювання антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг слід віднести також нормативно-правові акти, якими визначено правовий статус кожного з них. Так, відповідно до пп. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону №1700-VII, «суб'єктами, на яких поширюється дія цього Закону, є особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», а саме «особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги (аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, а також експерти, арбітражні керуючі, незалежні посередники, члени трудового арбітражу, третейські судді під час виконання ними цих функцій, інші особи, визначені законом)» [3].

Зазначене обумовлює необхідність дослідження положень спеціального законодавства, яким здійснено унормування діяльності надавачів публічних послуг. Приміром, професійна діяльність аудиторів регулюється Законом України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [4], норми якого не лише визначають правовий статус та засади діяльності аудиторів в Україні, але й передбачають специфічні механізми запобігання корупції у їх діяльності, не передбачені Законом №1700-VII. Як приклад, відповідно до ч. 4 ст. 10Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» передбачається заборона на надання аудиторських послуг у разі наявності обставин, що створюють ризик залежності аудитора або конфлікту інтересів (приміром, коли «аудитор, суб'єкт аудиторської діяльності, його ключові партнери з аудиту, його власники (засновники, учасники), посадові особи та залучені до надання аудиторських послуг особи, включаючи працівників суб'єкта аудиторської діяльності та інших осіб, а також близькі родичі та члени сім'ї зазначених осіб беруть участь в операціях з фінансовими інструментами, емітованими, гарантованими або іншим чином підтримуваними юридичною особою, якій надаються аудиторські послуги, крім операцій в межах інститутів спільного інвестування» [4]). Вказане свідчить про розширення обсягу антикорупційної суб'єктності аудиторів як надавачів публічних послуг та розширення змісту антикорупційних заборон для досліджуваного виду надавачів публічних послуг.

Таким чином, потреба подальшого ґрунтовного дослідження антикорупційної суб'єктності надавачів публічних послуг не викликає жодних сумнівів, зокрема проведення належного системного аналізу нормативно-правових актів, якимиврегульовано питання діяльності кожного окремого виду надавачів публічних послуг.

Список використаних джерел:

1. Мельник О. М. Сфера правового регулювання: поняття, ознаки, види. *Право України*. 2010. № 9. С. 132–138.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 29.03.2026).

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 29.03.2026).

4. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. Дата оновлення: 26.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text (дата звернення: 29.03.2026).

Ключові слова: антикорупційна політика, антикорупційна суб'єктність, надавачі публічних послуг, запобігання корупції, антикорупційні обмеження, заходи запобігання корупції.

Key words: anti-corruption policy, anti-corruption subjectivity, public service providers, corruption prevention, anti-corruption restrictions, corruption prevention measures.

СЕКЦІЯ 2.
АКТУАЛЬНА ГРАНІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: *завідувач кафедри загальної теорії права та держави доктор юридичних наук, професор Завальнюк Володимир Васильович*
Секретар секції: *доцент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії в галузі права Іванчук Віра Євстафіївна*

Завальнюк Володимир Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ПРАВОВІ ВИКЛИКИ

Глобалізація у XXI столітті є складним багатовимірним процесом, що охоплює не лише економіку чи міжнародні комунікації, а й політику, право, інформаційну сферу, безпеку та цифрові технології. У цих умовах проблема національної держави постає вже не як питання її можливого зникнення, а як питання трансформації її функцій, меж суверенітету та здатності забезпечувати цілісність правового порядку. Сучасні дослідження свідчать, що глобалізація не ліквідує національну державу, а змінює форми реалізації її влади, посилюючи вплив наднаціональних інститутів, міжнародних стандартів і транснаціональних акторів [1, с. 203].

Попри ці зміни, національна держава залишається основною формою організації публічної влади, політичного представництва та легітимного правопорядку. Саме вона забезпечує нормативну єдність суспільства, гарантує права людини, підтримує інституційну стабільність і формує механізми захисту національних інтересів. Разом із тим глобалізація істотно ускладнила правове середовище існування держави, оскільки дедалі більший вплив на суспільні процеси мають міжнародні організації, цифрові платформи, транснаціональні корпорації та глобальні інформаційні мережі. Унаслідок цього держава функціонує в умовах багаторівневого нормативного середовища, де внутрішнє право постійно взаємодіє із зовнішніми регулятивними впливами. Це означає, що сучасна держава повинна не лише реагувати на зовнішні виклики, а й формувати власну стратегію правового самозбереження та інституційної адаптації. Інакше кажучи, її розвиток дедалі більше залежить від здатності поєднувати внутрішню правову послідовність із відкритістю до зовнішніх змін.

У цьому контексті особливого значення набуває проблема суверенітету. Якщо раніше він пов'язувався переважно з територіальним верховенством і по-

літичною незалежністю, то сьогодні йдеться також про інформаційний, цифровий, технологічний і безпековий суверенітет. Держава повинна бути спроможною не лише контролювати територію, а й забезпечувати захист інформаційного простору, критичної інфраструктури, цифрових сервісів, персональних даних та процедур публічного управління [2]. Для України це питання має особливе значення, оскільки захист інформаційного суверенітету безпосередньо пов'язаний із національною безпекою, стійкістю державних інститутів та збереженням правової суб'єктності в умовах зовнішнього тиску [3, с. 136]. Власне, інформаційна і цифрова сфера сьогодні стають не другорядним, а одним із центральних напрямів реалізації державної влади. Саме тут дедалі частіше вирішується питання про реальну спроможність держави захищати себе та підтримувати власний правовий порядок.

Для України проблематика національної держави в умовах глобалізації має не абстрактний, а безпосередньо практичний характер. Повномасштабна війна, інформаційні атаки, кібервтручання, масове переміщення населення та одночасне просування до членства в Європейському Союзі істотно змінили контекст функціонування української держави. У цих умовах вона стала головним інструментом мобілізації суспільства, організації спротиву, міжнародного представництва та правового захисту громадян. Саме в кризових умовах найвиразніше виявляється, що національна держава лишається ключовим суб'єктом, здатним забезпечувати координацію суспільних зусиль, правову визначеність та публічну відповідальність. Крім того, саме державні інститути забезпечують неперервність правового життя суспільства навіть тоді, коли зовнішні умови є вкрай нестабільними.

Це безпосередньо пов'язано з переосмисленням феномена нації. У сучасних умовах нація вже не може розглядатися виключно як культурно-мовна чи етнічна спільнота. Вона дедалі більше постає як політико-правова спільнота, об'єднана громадянством, конституційними цінностями, правовою пам'яттю, солідарністю та спільною відповідальністю за державу. Для України цей аспект особливо важливий, оскільки саме суспільна консолідація й правова єдність стали однією з передумов збереження державності в умовах війни [1, с. 214]. У цьому сенсі нація є не лише історико-культурною спільнотою, а й носієм політичної волі, що реалізується через державу та право. Вона є також тим соціальним середовищем, у межах якого право набуває легітимності, а державна влада – суспільного визнання.

Одним із ключових проявів глобалізації для України є європейська інтеграція. Її значення полягає не лише в політичному зближенні з Європейським Союзом, а насамперед у трансформації національного законодавства, адміністративних процедур, механізмів правозастосування та стандартів захисту прав людини. У сучасних дослідженнях слушно підкреслюється, що адаптація українського законодавства до європейських стандартів впливає не лише на зміст нормативних актів, а й на правову культуру, соціальну взаємодію, інституційну

довіру та демократичні практики [4, с. 216]. Водночас така адаптація не повинна зводитися до механічного запозичення зовнішніх моделей, оскільки її ефективність залежить від узгодженості європейських стандартів із внутрішніми потребами суспільства та структурою національного правопорядку [4, с. 218]. Тому євроінтеграція постає не просто зовнішньополітичним курсом, а формою глибокого правового оновлення держави. Вона водночас вимагає високої якості правотворення, інституційної послідовності та здатності держави зберігати власні пріоритети у процесі нормативної адаптації.

У цьому контексті особливого значення набуває принцип верховенства права. Саме він визначає, чи буде трансформація держави в умовах глобалізації суто зовнішньою модернізацією, чи набуде реального інституційного змісту. Для України особливого значення набуває не лише визнання принципу верховенства права як засадничої правової цінності, а й поглиблення його практичного втілення в діяльності судів, органів публічної влади та у сфері захисту прав людини. Тому сучасні правові виклики для національної держави пов'язані не просто з адаптацією до глобальних процесів, а із забезпеченням внутрішньої цілісності правового порядку, інституційної довіри та реальної дії правових принципів [5, с. 135]. Без цього будь-які зовнішні реформи ризикують залишитися декларативними. Саме верховенство права робить можливим поєднання модернізації держави з гарантуванням стабільності, передбачуваності та справедливості правового розвитку.

Отже, у сучасному світі національна держава не зникає під впливом глобалізації, а переходить у новий режим функціонування. Її стійкість визначається вже не лише територіальним контролем, а й здатністю діяти в умовах цифровізації, міжнародної інтеграції, інформаційної вразливості та безпекових ризиків. Саме тому головним завданням сучасної держави є не ізоляція від глобального світу, а вироблення такої правової моделі розвитку, яка поєднувала б відкритість до зовнішніх стандартів із захистом суверенітету, зміцненням інституційної спроможності та збереженням національної правової ідентичності. Саме в цьому й полягає основний виклик для національної держави у XXI столітті: не втратити себе у глобальному середовищі, але й не відмовитися від участі в ньому. Її майбутнє залежить від того, наскільки успішно вона зможе перетворити глобальні виклики на чинники власного правового й інституційного зміцнення.

Список використаних джерел:

1. Євтушенко О., Горенко Ю. Національна держава в умовах глобалізації та глобальної демократії. *Public Administration and Regional Development*. 2024. № 23. С. 199–224. DOI: https://doi.org/10.34132/pard2024.23.11

2. Roberts H. Digital sovereignty and artificial intelligence: a normative approach. *Ethics and Information Technology.* 2024. Vol. 26. Art. № 70. DOI: https://doi.org/10.1007/s10676-024-09810-5

3. Солодка О. Пріоритетні напрями забезпечення інформаційного суверенітету України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 85. Ч. 3. С. 134–138. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.20

4. Rybchenko S., Kosytsia O., Pluhatar T., Chalchynskyi V., Medvid F. The impact of globalisation on constitutional processes in Ukraine: Social consequences of the adaptation of legislation of Ukraine to European standards. *Social & Legal Studios.* 2024. Vol. 7, № 3. P. 213–222. DOI: https://doi.org/10.32518/sals3.2024.213

5. Dudchenko O. Yu. Rule of Law in the Context of Ukraine's European Integration: Challenges and Implementation in Criminal Justice. *Theory and Practice of Jurisprudence.* 2025. № 1(27). С. 133–144. DOI: https://doi.org/10.21564/2225-6555.2025.27.326911

Ключові слова: національна держава, глобалізація, суверенітет, верховенство права, європейська інтеграція.

Key words: nation-state, globalization; sovereignty, rule of law, European integration.

Мельничук Ольга Степанівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальної теорії права та держави,
доктор юридичних наук, професор

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ ДОКТРИН У КОНТЕКСТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ACQUIS ЄС

Процеси гармонізації правової системи України з acquis communautaire Європейського Союзу становлять не лише комплекс нормативних змін, але й глибинну трансформацію всієї правової реальності, включаючи правосвідомість, правову культуру та доктринальне осмислення права. У сучасних умовах європейської інтеграції Україна здійснює системну апроксимацію законодавства до права ЄС відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 2014 року, яка прямо передбачає обов'язок імплементації значної частини acquis communautaire у національну правову систему [1]. Водночас цей процес не обмежується формальним перенесенням норм, а супроводжується трансформацією правової системи. Європейська інтеграція зумовлює зміну парадигми праворозуміння від нормативно-формалістичної (позитивістської) до ціннісно-орієнтованої та інтерпретаційної.

Як підкреслюється у сучасній юридичній літературі: «Правова культура населення України трансформується під впливом сприйняття універсальних цінностей ЄС як ідейної основи європейської інтеграції. Євроінтеграційні процеси сприяють зростанню рівня обізнаності громадян щодо сутності базових правових принципів організації суспільного життя в європейських країнах. Водночас

вони впливають на зміну світоглядних орієнтирів молодого покоління, формуючи нову систему цінностей у процесі його правової соціалізації» [2, с. 90].

У цьому контексті гармонізація виступає як складний багаторівневий процес, що включає не лише імплементацію норм, але й інтеграцію принципів, підходів та правових ідей. Acquis communautaire охоплює не тільки вторинне законодавство ЄС, але й загальні принципи права, які мають фундаментальне значення для функціонування правової системи Європейського Союзу. Саме тому його імплементація в українське право неминуче веде за собою трансформацію правових доктрин як форм теоретичного осмислення права, що відображають глибинні зміни у правовому мисленні.

Однією з ключових трансформацій є зміна змісту доктрини верховенства права. Якщо у класичному розумінні вона асоціювалася переважно з формальним пріоритетом закону та обмеженням державної влади, то в умовах європейської інтеграції вона набуває матеріального змісту через включення таких принципів, як правова визначеність, заборона свавілля, пропорційність, захист легітимних очікувань тощо. У цьому сенсі верховенство права перетворюється на комплексну доктрину, що виступає критерієм оцінки законодавчих та адміністративних рішень.

Зокрема, українські учені дедалі частіше звертаються до обґрунтування та осягнення принципу пропорційності при оцінці обмежень прав людини, що прямо відображає вплив європейських стандартів. Наприклад, влучним прикладом видається аналіз принципу пропорційності щодо захисту прав та законних інтересів платників податків. Зазначається, що принцип пропорційності у сфері оподаткування проявляється через низку базових положень. Реалізація прав і свобод особи не повинна ставитися у залежність від факту сплати податків і зборів або їх розміру. Податкове навантаження має залишатися помірним, а самі податки не повинні створювати надмірного фінансового тиску на платника. Застосування цього принципу виступає важливим елементом забезпечення прав і свобод людини і громадянина, оскільки передбачає справедливий розподіл податкового тягаря. Такий розподіл має бути економічно обґрунтованим, відповідати фінансовим можливостям платника податків і не порушувати баланс між публічними інтересами держави та приватними інтересами особи [3, с. 269].

Трансформація доктрини прав людини також має системний характер. У праві ЄС вона ґрунтується на поєднанні норм установчих договорів, зокрема Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу, а також Хартії основних прав Європейського Союзу, яка після набуття чинності Лісабонським договором отримала обов'язкову юридичну силу [4]. У Хартії права людини структуровані не за класичними категоріями, а відповідно до базових цінностей: гідності, свободи, рівності, солідарності, що свідчить про новий аксіологічний підхід до їх розуміння. Це відображає загальну тенденцію переходу від формального закріплення прав до їх змістовного наповнення та активної інтерпретації.

Важливу роль у цьому процесі відіграє практика Європейського суду з прав людини, яка відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» сприяє формуванню нової моделі правозастосування, в якій судова практика набуває значення орієнтира для вирішення справ. В умовах гармонізації з acquis communautaire відбувається посилення значення судових рішень як джерела правових позицій та аргументації. Хоча формально Україна належить до континентальної правової сім'ї, вплив практики ЄСПЛ і Суду ЄС сприяє формуванню прецедентного мислення, що проявляється у системному врахуванні попередніх судових рішень. У наукових джерелах стверджується, що практика Європейського суду з прав людини «зумовлює значні зміни в законодавстві, пов'язані з імплементацією відповідних рішень у національний правопорядок; зокрема, зміни до Кодексу адміністративного судочинства у 2018 році були значною мірою спричинені впливом практики Європейського суду з прав людини» [5, с. 242].

Одночасно формується нова конфігурація правових доктрин, зумовлена імплементацією європейських стандартів. Так, доктрина гендерної рівності, яка в праві ЄС має системний характер і базується на численних директивах, поступово інтегрується у національне законодавство України. Це проявляється, зокрема, у прийнятті Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та імплементації відповідних положень acquis ЄС. Крім того, у сучасних дослідженнях обґрунтовується, що актуальним є впровадження у загальну теорію права і держави концепції сучасної правової доктрини, яка обґрунтовує існування доктрини гендерного права. Розвиток цієї сфери зумовлений формуванням нових наукових підходів і теоретичних ідей, які по-новому осмислюють феномен гендерної рівності в умовах сучасності [6, с. 3].

Іншим важливим напрямом є становлення доктрини належного врядування (Good governance), яка передбачає обов'язок держави діяти прозоро, послідовно та передбачувано. Ця доктрина відображена, зокрема, у статті 41 Хартії основних прав ЄС, що гарантує право на належне управління (right to good administration). В українському праві вона поступово набуває значення як стандарт діяльності публічної адміністрації, що змінює характер взаємодії між державою та особою.

Окремим, але концептуально важливим аспектом є формування лінгвістичної доктрини права. Багатомовність права ЄС зумовлює необхідність інтерпретації норм через порівняння різних мовних версій, що перетворює переклад на інструмент смислотворення. У цьому контексті мова права постає не як нейтральний носій норм, а як активний елемент правової реальності, що впливає на формування правового змісту. Для України це означає необхідність переосмислення ролі юридичної мови в умовах інтеграції у європейський правовий простір.

Таким чином, гармонізація правової системи України з acquis communautaire Європейського Союзу має комплексний характер і призводить до трансформації не лише законодавства, але й правових доктрин. Відбувається переосмислен-

ня базових принципів права, формування нових доктрин та зміна ролі судової практики. У результаті формується модель праворозуміння, що поєднує національні традиції з європейськими стандартами і відображає трансформаційний період, як для правової системи України, так і для її системи права.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014 № 984_011 зі змінами від 14.10.2025 р. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page#Text.
2. Петришин О. В., Кагановська Т. Є., Передерій О. С. Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2022. Т. 29. № 3. С. 89-107. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-89.
3. Тоцький Б. А. Застосування складових принципу пропорційності щодо захисту прав та законних інтересів платників податків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 269-277.
4. Хартія основних прав Європейського Союзу: міжнародний документ від 07.12.2000. *Official Journal of the European Union*. 2012. C. 326. P. 391-407.
5. Бондаренко А. В. Особливості застосування рішень ЄСПЛ в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 242-245. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/55.
6. Білоус О. А. Гендерне право: загальнотеоретичне та порівняльно-правове дослідження. : дис. … доктора філос.; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2026. 257 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/32256.

Ключові слова: право, методологія, правова система, acquis communautaire, правова доктрина, верховенство права, права людини, гендерна рівність, принцип пропорційності, належне врядування, судова практика.

Key words: law, methodology, legal system, acquis communautaire, legal doctrine, rule of law, human rights, gender equality, principle of proportionality, good governance, case law.

Кравченко Сергій Петрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДОКТРИНИ ПРАВА

У сучасній юридичній науці активно розвиваються дослідження, присвячені взаємозв'язку права та мови, зокрема в межах семіотики права [1], юридико-лінгвістичної теорії [2], правничої лінгвістики [3], «юрислінгвістики» [4] тощо. Водночас наявність сформованої теоретичної бази, зростання ролі мовного чинника у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів, а також цифрова трансформація правового простору зумовлюють необхідність переходу до формування цілісної лінгвістичної доктрини права.

У межах сучасних досліджень дедалі чіткіше простежується уявлення про право як складну знаково-мовну конструкцію, що функціонує через систему символів, текстів і значень. Правові норми не існують поза їх мовного вираження, оскільки саме через текст відбувається їх фіксація, передача та інституціоналізація. У цьому сенсі право розглядається як семіотично організована система, де юридичні поняття виступають знаками, що набувають значення у процесі їх тлумачення та застосування. Таке розуміння права узгоджується з положеннями юридичної герменевтики, відповідно до яких інтерпретація права ґрунтується на уявленнях про природу мови та тексту, а також на взаємодії між текстом і його інтерпретатором. Більше того, проводиться паралель, використовуючи методологічну метафору, між елементами естетики імпресіонізму та естетикою норм і правового тлумачення, пропонуючи подолати дихотомію між позитивізмом із його формально-буквальним підходом і постпозитивізмом із його творчою інтерпретацією через підхід, що зберігає правову визначеність, водночас визнаючи динамічну природу мови та нормативного значення [5].

Крім того, право постає не лише як текст, а як форма соціальної комунікації, що забезпечує узгодження поведінки та інтересів у суспільстві. Юридична мова виконує функцію не тільки передачі інформації, але й формування нормативного змісту, який визначає моделі поведінки суб'єктів. Як зазначає М. Гальдія, значення права виникає саме у дискурсивних практиках, тобто в процесі його застосування, інтерпретації та комунікації [6]. Правова реальність має інтерпретаційний характер і залежить від контексту, у якому відбувається правова комунікація. Така ситуація зумовлює необхідність врахування прагматичних і когнітивних аспектів мови права, що виходять за межі традиційного формально-логічного аналізу.

Особливої актуальності ця проблема набуває у зв'язку з виявленням обмеженості класичних підходів до тлумачення права. Орієнтація виключно на буквальний зміст норми не дозволяє врахувати її контекстуальність, багатознач-

ність і залежність від конкретної ситуації застосування. Як підкреслюється у дослідженнях з юридичної лінгвістики, правові тексти характеризуються складністю синтаксичних структур, спеціалізованою термінологією та потенційною неоднозначністю, що ускладнює їх однозначне розуміння і застосування [6]. Це, у свою чергу, вимагає залучення лінгвістичних і семіотичних підходів, здатних враховувати різні рівні значення правового тексту.

Суттєвим фактором, що підсилює значення мовного аспекту права, є цифрова трансформація правового простору. Сучасні правові системи дедалі більше функціонують у цифровому середовищі, де правові тексти перетворюються на дані, що підлягають автоматизованій обробці. Ученими зазначається, що: «Нова парадигма розвитку права полягає у «цифровізації» права, тобто використання цифрових технологій для оптимізації правового регулювання…» [7].

Розвиток великих мовних моделей і технологій обробки природної мови демонструє, що інтерпретація правових норм може здійснюватися не лише людиною, але й алгоритмічними системами [8]. Принципово змінюється характер правового аналізу, оскільки вимагає формалізації правових норм і підвищення рівня їх мовної визначеності. Водночас спроби перекладу правових норм у формалізовані алгоритмічні структури показують, що природна мова не завжди здатна забезпечити необхідний рівень точності, що відкриває нові напрями досліджень у сфері поєднання права, мови та технологій [9], формуючи певні доктринальні підстави.

Не менш важливою передумовою формування нової лінгвістичної доктрини права виступає глобалізація правового дискурсу, яка супроводжується багатомовністю правових систем і необхідністю уніфікації юридичної термінології. Міжнародні правові акти, перекладені різними мовами, повинні зберігати ідентичний зміст, що створює складні проблеми для правотворення і правозастосування.

Як підкреслюється у дослідженнях щодо мови та глобалізації: «Найбільші надії на збереження мовного розмаїття пов'язані з поступом технології машинного перекладу. У майбутньому він візьме на себе функції міжнародної мови: уможливить писемну й усну взаємодію всіх з усіма без необхідності знати мову одне одного. Удосконалений машинний переклад – це не тільки зручність для мовців, а й спосіб підтримати багатомовність, шанс уберегти від занепаду численні національні мови. Можна очікувати, що завдяки машинному перекладу різко послабиться конкуренція мов за сфери вжитку, натомість розпочнеться їхня коеволюція, тобто паралельний, безконфліктний розвиток» [10, с. 3].

У контексті глобалізаційних процесів і розвитку технологій машинного перекладу вищенаведена оптика набуває особливої актуальності, оскільки право дедалі більше функціонує у багатомовному середовищі, де жодна мовна версія норми не може претендувати на абсолютну смислову завершеність. Відтак переклад, наприклад, може перестати бути вторинним щодо «оригіналу» і почне перетворюватися на повноцінний механізм конструювання правового

значення, що, відповідно, буде сприяти коеволюції правових мов і зменшенню їх конкуренції. Це створює підґрунтя для формування нової лінгвістичної методології права, в якій багатомовність і технологічна опосередкованість комунікації розглядаються не як виклик, а як ресурс забезпечення балансу між нормативною стабільністю та адаптивністю правового змісту до змінних соціальних умов.

Таким чином, сучасні умови розвитку юридичної науки демонструють, що мовний вимір права набуває нових характеристик та при цьому не змінює своє вже усталене фундаментальне значення, а тільки його підтверджує. Сукупність мовно-семіотичних, комунікативних, інтерпретаційних та цифрових чинників формує об'єктивні передумови для формування *нової лінгвістичної доктрини права*. Така доктрина покликана інтегрувати різні підходи до аналізу мови права, об'єднати традиційні юридичні теорії з досягненнями лінгвістики та інформаційних технологій і створити цілісну концептуальну основу для дослідження права в умовах сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Bandura O., Lytvynov O., Maksymov S., Pavlyshyn O., Smaznova I. Semiotics of law in modern philosophical and legal research. *Cuestiones Politicas*. University of Zulia. 2022. Vol. 40. Iss. 72. P. 89-107. URL: https://hdl.handle.net/11300/18058.
2. Мінченко О. В. Юридико-лінгвістична теорія як складова загальнотеоретичної правничої науки: пропедевтичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2021. Вип. 63. С. 22-26.
3. Гребенюк А. В. Правнича лінгвістика: поняття, мета, функції та завдання. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3-4. С. 160-167. DOI: 10.17721/2413-5372.2020.3-4/160-167.
4. Швелідзе Л. Д., Мельник П. В. Юрислінгвістика: українсько-англійські еквіваленти юридичних термінів. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2019. Том 30 (69). № 1. Ч. 1. С. 168-174.
5. Santos F. B. Legal Norms as Artistic Painting: Hermeneutics and Impressionism in Law's Interpretation. *Int J Semiot Law*. 2026. URL: https://doi.org/10.1007/s11196-026-10427-8.
6. Galdia M. Lectures on Legal Linguistics. Berlin. Germany: Peter Lang Verlag. 2017. 600 p. DOI: 10.3726/b11443.
7. Ennan R. E. Digitalization of Law and formation of Digital Law. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Т. 1. № 83. С. 200-205. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.1.
8. Colombo P. et al. *SaulLM-7B: A Large Language Model for Law. arXiv.* 2024. URL: https://arxiv.org/abs/2403.03883.
9. Mérigoux D., Chataing N., Protzenko J. *Catala: A Programming Language for the Law. Proceedings of the ACM on Programming Languages.* 2021. № 5. URL: https://arxiv.org/abs/2103.03198.

10. Селігей П. О. Глобалізація і проблеми збереження мовного розмаїття. *Мовознавство*. 2022. № 4. С. 3-21. DOI: 10.33190/0027-2833-325-2022-4-001.

Ключові слова: право, методологія, методологія юриспруденції, лінгвістика права, мова права, правова доктрина, лінгвістична доктрина права.

Key words: law, methodology, methodology of jurisprudence, linguistics of law, language of law, legal doctrine, linguistic doctrine of law.

Чувакова Ганна Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

АНОМАЛІЇ ГАЛУЗЕВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із провідних чинників, який здійснює безпосередній вплив на реалізацію прав та свобод є ефективна юридична діяльність. Крім того юридична діяльність виступає складником національної правової системи. Тому кожній правовій системі притаманні свої характерні особливості, на яких базується юридична діяльність.

Юридична діяльність – це один із різновидів правової діяльності, яка обіймає всі сфери юридичної практики, здійснюється кваліфікованими (професійними) юристами з метою отримання правового результату для задоволення потреб й інтересів соціальних суб'єктів [1, с. 315].

Зі свого боку, галузева юридична діяльність являється специфічним різновидом професійної правової діяльності, яка здійснюється в межах тієї чи іншої галузі права і відрізняється застосуванням певних норм, принципів й методів правового регулювання. Вона певною мірою відображає процеси правотворчості, правозастосування, правоохоронної та правозахисної діяльності, які реалізуються з урахуванням особливостей конкретної галузі, наприклад, кримінального, цивільного або адміністративного права тощо. Разом із тим, галузева юридична діяльність характеризується наявністю власних процедур, суб'єктного складу, а також специфічних механізмів реалізації правових норм, чим і підтверджується її структурна різноманітність. Завдяки вказаній диференціації забезпечується ефективне функціонування правової системи загалом, адже при цьому враховуються особливості суспільних відносин, які підпадають під регулювання різних галузей права.

Сьогодні, в часи активного розвитку сучасної правової системи України більш актуальною є проблематика дослідження відхилень у здійсненні юридичної діяльності. Попри значне вдосконалення законодавства та інституцій, яке спостерігається останні роки, у правовій сфері все-таки продовжують існувати явища, які суперечать її головним принципам, а саме протистоять законності,

справедливості та верховенству права. Саме такі відхилення доцільно розглядати як аномалії юридичної діяльності.

Підкреслимо, що існування аномалій є не випадковим явищем, адже формуються вони під впливом численних соціально-правових процесів. Аналізуючи сутність аномалій юридичної діяльності, варто виходити із загального розуміння аномалій, тобто як відхилень від нормативно закріплених моделей поведінки. Такого роду відхилення здебільшого відображаються у деформації змісту права або самого процесу його реалізації, що, відповідно, має наслідком зниження ефективності правового регулювання.

На думку О. В. Ткалі, загальний характер відхилень означає, що хоч вони виникають в окремих юридичних явищах й процесах, але притаманні всім сторонам правової сфери життя та мають спільну природу [2, с. 48- 49].

Приміром, якщо порівняти юридичну діяльність та правову поведінку громадян – відмінності будуть ще більш очевидні. По-перше, правова поведінка не завжди є усвідомленою або умисною, однак юридична діяльність – завжди свідомо спрямована. Така цілеспрямованість пояснюється, передусім, тим, що перед суб'єктами юридичної діяльності в нормативно-правовому порядку встановлюються конкретно визначені цілі, компетенції, порядок здійснення відповідних юридичних дій тощо. По-друге, юридичній діяльності властий офіційний характер і оформлюється вона зазвичай в актах, документах. Правова поведінка може мати свій прояв і в діях, і в бездіяльності, тоді як юридична діяльність – тільки за допомогою конкретних дій та операцій [3, с. 393].

Аномальність юридично «значущої поведінки, спрямованої всупереч істинному призначенню права, реалізованої недобросовісно та з метою досягнення неправомірного результату або завдання шкоди іншим суб'єктам чи суспільству» [4, с. 6], обумовлена різними формами деформації правосвідомості, а також іншими негативними явищами та є проявом неправильного ставлення до права. Тобто деформації правосвідомості – це відхилення від норми, перекручене відображення правової реальності, яке в подальшому спонукає до вибору неправильної моделі поведінки.

Важливо розмежовувати «аномалії» від ширшого поняття «девіантна поведінка». Відмінності полягають у тому, що девіантна поведінка охоплює будь-які порушення соціальних норм, тоді як аномаліям у юридичній діяльності характерний більш вузький характер і вони безпосередньо пов'язані з функціонуванням правової системи. Через це вони становлять підвищену небезпеку, оскільки виникають у сфері, яка призначена для забезпечення стабільності і порядку у суспільстві.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що юридична діяльність вважається провідним засобом здійснення контролю й охорони соціальних благ, а також задоволення публічних та приватних інтересів, що й підтверджує її важливу роль у суспільстві.

Таким чином, аномалії галузевої юридичної діяльності можна охарактеризувати як складне і системне явище, яке виникає під впливом комплексу пов'яза-

них між собою факторів. Зазначені прояви аномалій підтверджують їх вагомий вплив на правову систему, адже, перш за все, вони призводять до порушення принципу верховенства права, який є основою демократичного суспільства. Крім того, поширення аномалій сприяє зниженню довіри громадян до державних інститутів, у результаті чого формується правовий нігілізм, який проявляється у зневажливому ставленні до права та небажанні його дотримуватися. Більше того, аномалії впливають на правову свідомість суспільства, деформуючи уявлення суспільства про справедливість і законність. Це, зі свого боку, може призвести до збільшення кількості правопорушень і соціальної напруженості.

Список використаних джерел:

1. Тичина Д. М., Грицюк І. В. Юридична діяльність як елемент правової системи: теоретико-правовий підхід. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 310-316. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.40)

2. Ткаля О. В. Різновиди правових аномалій: загальна характеристика. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 47-53. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.8

3. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf

4. Буроменська Н. Л. Поняття і правова природа принципу заборони зловживання правом: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 ; ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», Київ, 2021. 21 с.

Ключові слова: аномалія, правова аномалія, правосвідомість, аномалія правосвідомості, юридична діяльність, галузева юридична діяльність, девіація, девіантна поведінка, правова система.

Key words: anomaly, legal anomaly, legal consciousness, anomaly of legal consciousness, legal activity, industry legal activity, deviation, deviant behavior, legal system.

Рязанов Михайло Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНИЙ ФАКТ ЯК ФОРМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Проблема формування українського права посідає важливе місце в сучасній юридичній науці, оскільки охоплює не лише питання походження окремих норм та інститутів, а й ширший процес становлення правової свідомості, правової культури та національної правової ідентичності. Історія українського права де-

монструє, що його розвиток відбувався не лінійно, а через складну взаємодію внутрішніх і зовнішніх чинників, у межах якої право постійно оновлювалося, адаптувалося та набувало нових форм. Саме тому для пояснення механізмів переходу від правової ідеї до чинної норми важливим є звернення до поняття нормативного факту як особливого концепту, що поєднує юридичний, історичний, культурний і аксіологічний виміри права.

У традиційному юридичному розумінні нормативний факт пов'язується з актом або подією, які відповідно до чинного права зумовлюють виникнення, зміну або припинення правовідносин. У такому вузькому сенсі він є важливим елементом юридичного складу, без якого правова норма не набуває реального значення в конкретній життєвій ситуації. Проте такого розуміння недостатньо для пояснення процесів історичного розвитку права, адже право існує не лише як сукупність чинних норм, а і як культурна система, що формується впродовж тривалого часу. Саме тому нормативний факт доцільно розглядати і в ширшому значенні – як момент правової актуалізації, коли певна правова ідея, традиція, цінність чи інституційна модель отримує суспільне визнання, входить у правову свідомість і набуває нормативного значення [1, с. 125].

У широкому розумінні нормативний факт є моментом історичної, соціокультурної та духовної валідності правового смислу. Це не просто окрема подія, яка запускає дію правової норми, а ситуація, в якій певний правовий феномен стає частиною суспільної культури, ментальності та ідентичності. Саме завдяки цьому правова традиція перестає бути латентною або лише символічною і переходить у стан нормативно вираженого та соціально визнаного явища. У такому значенні нормативний факт виступає точкою переходу від потенційного до чинного, від правового уявлення чи цінності до їх формалізованого нормативного або інституційного закріплення.

Нормативний факт є структурною одиницею правової історії, оскільки він фіксує той момент, коли абстрактне ціннісне уявлення або правова традиція набувають конкретного правового вираження. Саме в нормативному факті відбувається перехід від потенційного до чинного, від неструктурованого правового уявлення до формалізованої норми чи інституційного рішення. Завдяки цьому нормативний факт виконує роль механізму переходу між різними правовими парадигмами, забезпечує спадкоємність правових моделей та інтегрує в єдину систему внутрішні й зовнішні впливи на розвиток права.

Нормативний факт не обмежується лише позитивно-правовою сутністю, а має також історико-культурне, символічне та соціальне значення. Саме тому він повинен розглядатися як багаторівнева категорія, що поєднує правову норму з культурою, правосвідомістю, політикою та історією. Його зміст неможливо звести лише до формальної дії закону, оскільки в багатьох випадках правове значення певної події визначається не тільки її юридичним оформленням, а й суспільним сприйняттям, символічною силою та здатністю транслювати нові правові смисли.

Показовим прикладом такого підходу є прийняття християнства, яке можна розглядати як нормативний факт цивілізаційного масштабу. Воно спричинило рецепцію візантійської церковно-правової традиції, сприяло появі нових форм трансляції права, а також заклало підвалини правової інституціоналізації духовно-моральних цінностей. У цьому випадку нормативний факт проявляється не лише як історична подія, а як переломний момент, що змінив сам характер правового мислення та правової культури. Аналогічно договори між громадами у дохристиянський період також можуть розглядатися як нормативні факти, оскільки вони виявляли внутрішню правову традицію, легітимовану звичаєм, суспільною згодою та моральною нормою.

Нормативний факт виконує кілька важливих функцій. Він забезпечує перехід від неструктурованих правових уявлень до формалізованих норм, сприяє суспільній легітимації нових правових смислів, акумулює історичну пам'ять і забезпечує трансляцію правової спадщини в новий історичний, політичний чи соціальний контекст. Саме через нормативні факти право не лише виникає, а й закріплюється як елемент правової культури та суспільної свідомості [2, с. 190].

Для повноцінного осмислення нормативного факту необхідний комплексний методологічний підхід, що поєднує юридичний, культурологічний, історико-правовий, соціологічний та аксіологічний виміри. З одного боку, нормативний факт є елементом юридичної конструкції, який запускає дію норми. З іншого – це форма правової актуалізації, що відображає рівень розвитку правосвідомості суспільства та закріплює нові правові смисли. Саме такий підхід дозволяє розмежувати нормативний факт і юридичний факт. Якщо юридичний факт функціонує переважно в межах позитивного права, то нормативний факт охоплює значно ширший простір правової дійсності, включаючи правотворчість, рецепцію, інституційне оформлення та символічне закріплення нових правових смислів.

У такому трактуванні нормативний факт дозволяє подолати вузьке позитивістське розуміння історії права. Він відкриває можливість розглядати правову спадщину як динамічну систему, у якій поєднуються зміст, форма, інститут і цінність. Нормативний факт постає як момент історичної актуалізації правового смислу, коли певна ідея, правовий інститут або практика набувають суспільного визнання та правового значення. Завдяки цьому він стає важливою ланкою, що об'єднує історію, культуру, правосвідомість, звичай, релігію та політику в єдиний правовий простір [3, с. 342].

Для систематизації проявів нормативних фактів доцільно поділяти їх на правотворчі, рецептивні, інституційні, трансляційні, символічні та цивілізаційні. Така класифікація відображає основні способи виникнення, запозичення, закріплення, передавання та оновлення правових смислів у процесі формування українського права. Правотворчі нормативні факти пов'язані зі створенням нових норм та інститутів; рецептивні – із запозиченням і адаптацією зовнішніх правових моделей; інституційні – з утвердженням або трансформацією право-

вих і державних інститутів; трансляційні – з передачею правової спадщини в часі; символічні – із закріпленням нових політико-правових смислів у суспільній свідомості; цивілізаційні – з масштабними змінами правової системи та її історико-культурної орієнтації.

Правотворчі нормативні факти відображають здатність суспільства самостійно виробляти нові правові форми та надавати їм загальнообов'язкового значення. Рецептивні нормативні факти демонструють відкритість правової системи до зовнішніх впливів, але водночас і її здатність перетворювати запозичене відповідно до власної культурної традиції, правової зокрема. Інституційні нормативні факти фіксують стабілізацію правопорядку через утворення або трансформацію державних органів і правових інститутів. Трансляційні нормативні факти забезпечують збереження та передавання правового досвіду між поколіннями. Символічні нормативні факти закріплюють новий правовий зміст у суспільній свідомості, а цивілізаційні – позначають масштабні історичні зміни, що визначають загальну траєкторію розвитку права.

Отже, нормативний факт є не просто юридично значущою подією, а складною категорією, що поєднує правотворчий, культурний, символічний та цивілізаційний виміри розвитку права. Він виступає точкою переходу від латентної традиції до її відкритого нормативного вираження, забезпечує легітимацію правових смислів, їх історичну передачу та інституційне закріплення. Саме через нормативні факти право входить у простір культури, стає частиною суспільної пам'яті та формує безперервність правового розвитку. У цьому полягає їхнє фундаментальне значення для осмислення української правової спадщини та для розуміння формування українського права як багаторівневого, історично тривалого й культурно зумовленого явища.

Список використаних джерел:

1. Дудченко В. В. Роль нормативних фактів у сучасному праворозумінні. *Право України*. 2010. № 4. С. 120–126.

2. Goodale M. Between Facts and Norms: Towards an Anthropology of Ethical Practice. *The Anthropology of Moralities*. 2009. Ch. 10. P. 182–199. DOI: doi.org/10.1515/9781845459383-011

3. Балинська О. Творення та споживання правових знаків. *Філософія права і загальна теорія права.* 2012. № 2. С. 314–349.

Ключові слова: нормативний факт, правова спадщина, формування права, правова традиція, актуалізація права.

Key words: normative fact, legal heritage, formation of law, legal tradition, actualization of law.

Антошина Ірина Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПРАВА У ЦИФРОВУ ЕРУ

Процеси глобалізації, що характерні для сучасного світу, інформатизація суспільства зумовлюють необхідність формування ефективного механізму функціонування права, належного забезпечення охорони й захисту прав людини та трансформації ролі права в умовах сучасного соціального розвитку. XXI століття характеризується всеосяжною цифровою трансформацією суспільних процесів, упровадженням автоматизованих систем прийняття рішень, а також стрімким розвитком технологій, що пронизує усі сфери суспільного життя. В свою чергу, всі ці процеси породжують нові виклики у сфері забезпечення прав і свобод людини, інформаційної безпеки та ін. Все це обумовлює значний інтерес до переосмислення функцій права у цифрову еру. На сучасному етапі розвитку функції права забезпечують належне функціонування політичної, соціальної й економічної сфер суспільства шляхом регулювання, координації та впорядкування відповідних суспільних процесів. Водночас функції права спрямовані на підтримання правопорядку, формування й розвиток правової культури як окремої особи, так і суспільства в цілому, а також на утвердження, гарантування й захист основоположних прав і свобод людини та громадянина.

Різноманітність форм і способів впливу права на суспільні відносини зумовлює існування розгалуженої системи його функцій, серед яких виокремлюють регулятивну, охоронну, виховну, інформаційну та інші. У реальному соціальному середовищі ці функції не існують ізольовано, а перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності, взаємодоповнюючи одна одну й утворюючи цілісну систему правового впливу. Така системність забезпечує ефективність правового регулювання, стабільність суспільних відносин і адаптацію правової системи до змінних умов розвитку сучасного суспільства.

У зв'язку з трансформаційними процесами, які характерні для сьогодення, інформаційна функція права набуває нового змісту та виходить на вищий рівень свого розвитку, виконуючи дедалі більш значущу роль у системі функцій права. В умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій право перестає бути виключно регулятором суспільних відносин і все більшою мірою виконує інформаційну функцію, забезпечуючи циркуляцію, доступність та достовірність правової інформації. Це зумовлює необхідність переосмислення змісту та значення інформаційної функції права. Дана функція не лише забезпечує інформування суб'єктів права про їхні права й обов'язки, але й виступає важливим інструментом організації інформаційних потоків, гарантування доступу до інформації, захисту прав та свобод, забезпечення інформаційної безпеки.

Тенденція інформатизації суспільства безпосередньо корелює з підвищенням ролі інформаційної функції права в усіх без винятку сферах життєдіяльності людини – від економічної та політичної до культурної й особистісної. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку правових механізмів регулювання інформаційних відносин, спрямованих на забезпечення балансу між свободою інформації, інноваційним розвитком та захистом прав і законних інтересів особи.

Як зазначає Є. Корж: «інформаційна функція права посідає ключове місце в системі його функцій, перебуваючи з ними у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Зокрема, реалізація як регулятивної, так і охоронної функцій права є неможливою без належного та своєчасного правового інформування суб'єктів щодо змісту правових норм, їхніх прав та обов'язків» [1, с. 199].

Інформаційну функцію права доцільно розглядати як основну, юридичну функцію, що має безперервний характер дії, не обмежений часовими чи просторовими рамками. Вона реалізується через інформаційно-правовий вплив на свідомість, волю та поведінку індивідів, забезпечуючи передумови для ефективного здійснення регулятивної, охоронної та виховної дії права. а також формує у громадян повагу до права, закону і правових цінностей [2, с. 4].

Переосмислення інформаційної функції в контексті правового регулювання в умовах цифровізації набуває особливого значення. Право покликане забезпечувати належні умови для прозорості функціонування алгоритмів і цифрових систем, що є необхідною передумовою довіри до сучасних технологій та їх легітимного використання. У контексті цифровізації суспільства правова інформація виходить за межі свого традиційного призначення – інформування громадян про їхні права та обов'язки – і набуває нових змістовних характеристик. Зокрема, вона має забезпечувати інформованість суб'єктів щодо принципів функціонування цифрових систем, алгоритмів і цифрових платформ, логіку їх побудови, межі застосування, потенційні ризики та наслідки використання. У цьому аспекті інформаційна функція права трансформується у важливий інструмент забезпечення технологічної прозорості та створює передумови для орієнтації особи в складному алгоритмічному середовищі та забезпечує можливість прийняття обґрунтованих рішень [3, с. 62]. Інформаційна функція права забезпечує здатність особи орієнтуватися у складному цифровому середовищі, сприяє формуванню навичок правового мислення та критичного аналізу інформації та відіграє важливу роль у протидії маніпулятивним інформаційним практикам, поширенню недостовірних або фальсифікованих джерел.

Цифрова трансформація посилює інформаційну функцію права за такими напрямами, як доступність права, а саме розвиток електронних баз даних (наприклад, державні реєстри, онлайн-платформи законодавства) забезпечує швидкий доступ до правової інформації; швидкість поширення інформації, правові норми миттєво доводяться до суб'єктів через цифрові канали; інтерактивність, користувачі можуть не лише отримувати, а й аналізувати правову ін-

формацію. Можна сказати, що інформаційна функція права виступає важливим фактором розвитку суспільного життя в цифрову еру, перетворюючись з інструменту інформування про норми на механізм забезпечення кібербезпеки.

Так, інформаційна функція виступає передумовою ефективного правового регулювання, оскільки забезпечує доступність, зрозумілість і публічність правової інформації, що, своєю чергою, сприяє формуванню правосвідомості та правової культури населення. Інформаційна функція права набуває особливого значення в умовах цифровізації суспільства, де швидкість поширення інформації та обсяг правових даних постійно зростають. Це зумовлює потребу у вдосконаленні механізмів правового інформування, використанні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та забезпеченні відкритого доступу до правових ресурсів, що в сукупності підвищує ефективність реалізації інших функцій права.

Таким чином, інформаційна функція права в цифрову епоху набуває системотворчого значення. Право виступає не тільки як регулятор, а й як інструмент передачі, обробки та захисту інформації. Ефективність реалізації даної функції права безпосередньо впливає на рівень правової культури суспільства, якість правозастосування і стійкість правової системи в умовах цифрових трансформацій. У сучасних умовах, інформаційна функція права виступає не лише засобом правового інформування, а й комплексним інструментом забезпечення інформаційної безпеки, стійкості суспільства до інформаційних викликів цифрової ери.

Список використаних джерел:

1. Корж Є. М. Реалізація інформаційної функції права в діяльності органів внутрішніх справ: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Запоріжжя, 2010. 237 с.

2. Антошина І. В. Інформаційна функція українського права: автореф. … дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 21 с.

3. Дубняк М. В. Функції права в епоху штучного інтелекту. *Інформація і право*. 2025. № 2 (53). С. 56-71.

Ключові слова: функції права, інформаційна функція права, інформація, правове інформування, цифрова ера.

Key words: functions of law, information functions of law, information, legal information, digital era.

Ковбасюк Степан Валерійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИТЕРІЇ ІЄРАРХІЗАЦІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Необхідність ієрархічної побудови системи нормативно-правових актів витікає з принципів верховенства права та законності. Питання ієрархії нормативно-правових актів має важливе практичне та теоретичне значення з огляду на його важливість в правозастосовні й діяльності. Прийняття закону України «Про правотворчу діяльність» на законодавчому рівні вирішило ряд проблемних питань пов'язаних з ієрархією нормативно-правових актів, порядком їх прийняття та застосування [1]. Здебільшого положення закону ґрунтуються на загальновизнаних положеннях вироблених юридичною наукою та практикою правозастосовної діяльності, однак залишаються невирішеними ряд питань, крім того, окремі положення закону, що стосуються ієрархії нормативно-правових актів є дискусійними і потребують уточнення. Також залишаються деякі лакуни в регулювання ієрархії нормативно-правових актів, що не були предметом належного аналізу в наукових роботах та законодавстві.

Зокрема в юридичній науці та практиці досі відсутня належним чином обґрунтована система критеріїв ієрархізації нормативно-правових актів. Загальновизнаним критерієм ієрірхізації нормативно-правових актів є їх юридична сила. Традиційно юридична сила нормативно-правових актів визначається як здатність породжувати правові наслідки [2, с. 476] та ступінь їх впливу відносини. [3, с. 37]. Однак таке розуміння є надто загальним та розмитим та потребує уточнення та аналізу, результатом якого може бути виокремлення складових юридичної сили конкретного нормативно-правового акту. Так основою юридичної сили нормативно-правого акту є компетенція суб'єкта правотворчості, обсяг повноважень, якими наділений відповідний суб'єкт.

Традиційно за юридичною силою всі нормативно-правові акти поділяються на закони та підзаконні нормативно-правові акти. Закони мають найвищу юридичну силу, регулюють найважливіші суспільні відносини, та приймаються в рамках спеціальної процедури [4, с. 129]. Підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі і на виконання положень закону і не повинні суперечити положенням законів. За юридичною силою закони поділяють на конституційні та звичайні, що зумовлено порядком їх прийняття та важливістю суспільних відносин, що ними впорядковуються.

Варто відзначити, що питання ієрархізації нормативно-правових актів нерозривно пов'язано з її класифікацією. Це зумовлено тим, що підстави їх класифікації фактично можуть ставати засобом ієрархізації нормативно-правових актів. Так особливості юридичної сили закону пов'язані з тим чи є закон

загальним та спеціальним. Сьогодні усталеною в доктрині є думка про пріоритет спеціального закону над загальним, що зумовлено правилами розв'язання колізій нормативно-правових актів. Спеціальним законом вважається такий, що більш детально врегульовує конкретні відносини [5, с. 78]. Це положення також знайшло відображення в законі України «Про правотворчу діяльність».

Також класичним правилом подолання колізій є звернення до його темпоральної дії Це підводить нас до такого критерію ієрархізації нормативно-правових актів як дія в часі. Відповідно до цього критерію закон, що прийнятий пізніше має пріоритет.

Форма нормативно-правового акту також може бути критерієм його ієрархізації. Незважаючи на дискусійний характер цього положення і пропозиції науковців зафіксувати більш складний порядок прийняття кодексів [6, с. 53]. Закон «Про правотворчу діяльність» закріпив законодавче положення теорії на якому наполягало багато науковців – а саме пріоритет кодифікованих актів.

Поділ нормативно-правових актів за територію їх дії також визначає їх положення в ієрархії: пріоритет мають акти загальної дії над актами локальної дії.

Підсумовуючи варто також відзначити, що в рамках розгляду питання юридичної сили та ієрархії підзаконних нормативно-правових актів справедливою видається пропозиція законодавчого визначення кола питань, що можуть регулюватися виключно законами, задля недопущення розмивання компетенції законодавчої влади [7, с. 14].

Подальшої доктринальної розробки та законодавчого регулювання потребують питання делегованої правотворчості та юридичної сили нормативно-правових актів, створених в рамках делегування повноважень.

Список використаних джерел:

1. Про правотворчу діяльність : Закон України від 19.09.2023 р. № 3354-IX. *Відомості Верховної ради України*. 2023. № 93. Ст. 7 С. 2.

2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6.

3. Вилегжаніна М. В. Класифікаційний аналіз нормативно-правових актів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2011. №11. С. 35-40.

4. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. *Підприємництво, господарство, право*. 2017. №4. С. 128-131. С. 129.

5. Берназюк Я. Застосування принципу Lex Specialis при вирішенні колізій у законодавстві: аналіз судової практики. *Слово Національної школи суддів України*. 2022. №1-2. С. 69-82.

6. Гайова О. В. Закони у системі джерел права України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2010. № 3. С. 50–56.

7. Романов Я. В. Підзаконні акти: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. … канд. юр. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків 2015. 20 с.

Ключові слова: нормативно-правовий акт, закон, підзаконний нормативно-правовий акт, ієрархізація нормативно-правових актів, юридична сила, дія нормативно-правого акту.

Key words: regulatory legal act, law, subordinate regulatory legal act, hierarchization of regulatory legal acts, legal validity, effect of a regulatory legal act.

Іванчук Віра Євстафіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальної теорії права та держави,
доктор філософії в галузі права

ЗАВДАННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВА

В умовах становлення правової держави та утвердження принципу верховенства права особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективності реалізації прав і свобод людини та громадянина. Сучасні трансформаційні процеси у правовій системі України, зумовлені як внутрішніми реформами, так і зовнішніми інтеграційними чинниками, вимагають удосконалення механізмів оцінювання якості правового регулювання та практики його застосування. У цьому контексті важливого значення набуває правовий моніторинг як інструмент системного спостереження, аналізу та оцінки стану законодавства і правозастосовної діяльності.

Правовий моніторинг виступає необхідною складовою процесу забезпечення ефективності права, оскільки дозволяє виявляти прогалини, колізії та інші недоліки нормативно-правових актів, а також оцінювати рівень їх фактичної реалізації. Його значення зростає в умовах динамічності суспільних відносин, коли правове регулювання має бути не лише формально досконалим, але й практично дієвим. Саме через правовий моніторинг забезпечується зворотний зв'язок між нормотворчістю та правозастосуванням, що сприяє підвищенню якості правових рішень.

Бахтіна Ю. С. обґрунтовує, що до ключових завдань правового моніторингу у сфері публічного адміністрування доцільно віднести такі напрями діяльності: акумулювання інформації щодо потреби у правовому врегулюванні суспільних відносин у сфері публічного управління; упорядкування та систематизацію нормативно-правових актів; виявлення законодавчих вад (зокрема колізій, прогалин, дублювань) з метою їх подальшого усунення; проведення комплексного аналізу, оцінювання та контролю за реалізацією законів і підзаконних нормативних актів; дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання відповідних суспільних відносин із подальшою імплементацією найбільш ефективних практик у національну правову систему; здійснення планування та прогнозування перспектив розвитку законодавчої діяльності; забезпечення функціонування безперервного механізму зворотного зв'язку між суб'єктами нормотворення та право-

застосування; а також підвищення рівня правової культури населення і подолання правового нігілізму шляхом залучення інститутів громадянського суспільства до процесів моніторингу законодавства та практики його застосування [1, с. 19].

До кола завдань правового моніторингу доцільно віднести такі взаємопов'язані напрями діяльності, спрямовані на підвищення якості правового регулювання та ефективності реалізації правових норм:

- здійснення коригуючого впливу на систему законодавства України шляхом своєчасного виявлення колізій, прогалин, дублювання та інших дефектів правового регулювання, а також оцінювання ефективності дії правових норм із метою їх подальшого вдосконалення, систематизації та гармонізації;
- забезпечення суб'єктів нормотворення об'єктивною, достовірною та аналітично опрацьованою інформацією щодо актуальних тенденцій і потреб правового регулювання відповідних суспільних відносин, що сприяє прийняттю обґрунтованих управлінських і правотворчих рішень;
- виявлення закономірностей розвитку національної системи законодавства, а також узагальнення і критичний аналіз зарубіжного досвіду формування нормативно-правової бази з метою подальшого запровадження ефективних правових моделей та вироблення пропозицій щодо вдосконалення вітчизняної законодавчої діяльності;
- здійснення постійного відстеження ефективності нормативно-правових актів та практики їх реалізації, зокрема у процесах організації взаємодії між органами державної влади різних гілок, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, інститутами громадянського суспільства та громадянами;
- формування системи зворотного зв'язку між нормотворчою та правозастосовною діяльністю, що дозволяє оперативно реагувати на недоліки правового регулювання та підвищувати рівень його адаптивності до суспільних змін;
- прогнозування подальшого розвитку законодавства на основі результатів моніторингу, включаючи визначення пріоритетних напрямів правового регулювання та оцінювання потенційних наслідків прийняття нормативно-правових актів;
- сприяння підвищенню рівня правової культури та правосвідомості населення, а також залучення громадськості до процесів оцінювання якості законодавства і практики його застосування як елементу демократичного контролю [2, с. 715].

Таким чином, правовий моніторинг виступає не лише інструментом аналізу стану законодавства, а й важливим механізмом його вдосконалення, що забезпечує узгодженість, ефективність і динамічний розвиток правової системи держави.

Слід зазначити, що правовий моніторинг постає як комплексний інструмент оцінювання та вдосконалення правової дійсності, що забезпечує не лише вияв-

лення недоліків правового регулювання, але й формування підґрунтя для підвищення ефективності реалізації прав і свобод людини.

Основне завдання наукового пізнання правового моніторингу полягає не лише у виробленні та вдосконаленні методологічних підходів, інструментів і процедур його здійснення, але й у визначенні оптимальних механізмів трансформації теоретичних знань про право, правовий моніторинг і юридичну техніку у площину практичного застосування [3, с. 150].

Ідеться, зокрема, про забезпечення ефективного поєднання доктринальних напрацювань із правотворчою та правозастосовною діяльністю, що сприяє підвищенню якості нормативно-правових актів і результативності їх реалізації. У цьому контексті правовий моніторинг виступає як інтегративний інструмент, що забезпечує взаємодію між теорією та практикою права, дозволяючи адаптувати наукові концепції до реальних потреб суспільного розвитку.

Важливим аспектом є формування науково обґрунтованих моделей впровадження результатів правового моніторингу у діяльність суб'єктів нормотворення та правозастосування, що передбачає розробку відповідних процедур, стандартів і рекомендацій. Це, у свою чергу, забезпечує підвищення рівня системності, узгодженості та ефективності правового регулювання, а також сприяє утвердженню принципу верховенства права у практичній площині.

Слід зазначити, що правовий моніторинг виступає невід'ємним елементом сучасного механізму забезпечення ефективності права, оскільки поєднує у собі аналітичну, оціночну та прогностичну функції. Його значення полягає у формуванні об'єктивного уявлення про стан правового регулювання, виявленні системних недоліків законодавства та практики його застосування, а також у виробленні науково обґрунтованих напрямів їх усунення.

Основні завдання правового моніторингу охоплюють: систематичне спостереження за дотриманням норм права; виявлення порушень прав і свобод людини; оцінювання ефективності функціонування правової системи та її інституцій; забезпечення суб'єктів нормотворення релевантною аналітичною інформацією; формування рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики; а також підвищення рівня правової культури та правосвідомості населення. У сукупності ці завдання формують цілісну систему впливу на якість правового регулювання та результативність реалізації права.

Правовий моніторинг є комплексним і багатофункціональним механізмом, що забезпечує підвищення ефективності реалізації права через удосконалення законодавства, оптимізацію правозастосовної діяльності та зміцнення правової культури суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бахтіна Ю. С. Правовий моніторинг як функція державного управління. *Legea si viata.* 2019. № 2. С. 18–22.

2. Іванчук В. Є. Правовий моніторинг: стан та шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 712–716. URL: http://lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-uncategorised/154-9-2022

3. Онищук І. І. Концепція правового моніторингу в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2014. № 2. С. 135–151. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/16565520-097a-427c-88e2-cb28b6f45c14/content

Ключові слова: правовий моніторинг, завдання правового моніторингу, реалізація права, нормативно-правовий акт.

Key words: legal monitoring, legal monitoring tasks, implementation of law, regulatory legal act.

Грунь Олександр В'ячеславович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальної теорії права та держави

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ВПЛИВУ ІКТ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства та цифрової трансформації правового простору особливого значення набуває дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій (надалі – ІКТ) на ключові елементи юридичної діяльності, зокрема на правову комунікацію. З огляду на зростання ролі цифрових платформ, використання сервісів заснованих на технологіях штучного інтелекту, мережевих форм взаємодії, традиційні підходи до розуміння правової комунікації зазнають суттєвої трансформації, що потребує їх переосмислення на теоретико-правовому рівні.

Інформаційно-комунікаційні технології є невід'ємною складовою сучасного суспільства та отримали закріплення на всіх рівнях правового регулювання. Так, в тексті Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, проголошено, що «Інформаційно-комунікаційні технології (ІТ) розширюють можливості, приносять користь та об'єднують людей у всьому світі, дозволяють громадянам світу висловлюватися, знати та поважати один одного. Вони також мають величезний потенціал для подальшого розвитку економіки, покращення добробуту країн та сприяння зміцненню соціальної згуртованості, а отже, процвітанню демократії. Тому доступ до цифрових можливостей має бути відкритим для всіх» [8].

В національному законодавстві України інформаційно-комунікаційні технології визначено як: «…результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік та послідовність виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформаційної продукції, надання інформаційних послуг» [6].

Перехід до цифрових моделей взаємодії сприяє підвищенню ефективності, оперативності та прозорості правових процесів, водночас формуючи нові стандарти професійної юридичної діяльності.

З цього приводу С. В. Ківалов зазначає: «…основною метою інформаційних технологій є оптимізація наших часових витрат на здійснення саме професійної діяльності, а також якісний і оптимальний та оперативний відбір потрібної для цього інформації» [4, с. 9].

У представленому контексті актуалізується необхідність комплексного аналізу як сучасних форм реалізації правової комунікації, так і перспектив її розвитку під впливом ІКТ, що дозволяє виявити нові закономірності функціонування права в умовах цифрової реальності.

Слід погодитися із В. Д. Великодним, що «Впровадження сучасних технологічних рішень сприяє підвищенню оперативності прийняття управлінських рішень, забезпечує ефективний обмін інформацією та створює умови для своєчасного реагування на виклики інформаційного суспільства. Однак успіх цього процесу залежить не лише від технічних аспектів, а й від розбудови правового поля, удосконалення організаційних процесів і постійного підвищення кваліфікації кадрів» [2, с. 263].

Інформаційно-комунікаційні технології здійснюють системний трансформаційний вплив на правову комунікацію, переводячи її з традиційних форм у цифрове середовище та змінюючи характер взаємодії суб'єктів права.

В енциклопедії сучасної України зазначено, що «…правова комунікація – суб'єкт-суб'єктна форма взаємодії в процесі інтеракцій для розв'язання складних проблем у сфері права, під час яких відбувається обмін інформацією, спрямований на досягнення результату» [3].

Цікавим, з наукової точки зору, є висловлений О. М. Макєєвою підхід до розуміння правової комунікації як «… спеціального комплексу, який містить у собі різноманітні інформаційні конструкції, є багатовекторним процесом розвитку професійних контактів між учасниками правових дій, який може здійснюватися та реалізовуватися в усній і писемній формі у ході створення, тлумачення та застосування правових норм» [5, с. 72].

Враховуючи зазначені положення, під правовою комунікацією в сучасному правовому просторі слід розуміти багаторівневу, системно організовану та технологічно опосередковану форму взаємодії суб'єктів права, що реалізується у процесі створення, тлумачення та застосування правових норм і передбачає обмін юридично значущою інформацією, в тому числі, і з використанням ІКТ.

А. С. Токарська слушно зауважує, що «Теорія правової комунікації пов'язана із уявленням про те, що право є формою людської комунікації, тобто воно пов'язане із мовою і з тим, як мова спроможна передавати людям необхідні їм правила поведінки таким чином, щоб їхня поведінка підпорядковувалася тим стандартам як загальнообов'язковим правилам» [7, с. 40].

Впровадження електронних сервісів, платформ і алгоритмічних інструментів, заснованих на технологіях штучного інтелекту, зумовлює перехід до мережевої, асинхронної та доступної моделі комунікації, що характеризується підвищеною швидкістю обміну інформацією, стандартизацією процедур і зростанням прозорості правових процесів.

Водночас така трансформація супроводжується появою нових ризиків, зокрема у сфері захисту персональних даних, цифрової нерівності та алгоритмічної упередженості, що актуалізує необхідність забезпечення балансу між ефективністю цифрових інструментів і гарантіями прав людини. У цьому контексті правова комунікація постає як комплексна, технологічно опосередкована система, яка потребує подальшого теоретико-правового осмислення та нормативного вдосконалення.

Враховуючи зазначені положення, В. А. Бондаренко та О. М. Федишин, зазначають: «Правова комунікація є ключовим аспектом юридичної професії, оскільки охоплює широкий спектр способів комунікації, що використовуються в різних правових контекстах. Це вимагає високого професіоналізму, уваги до деталей, об'єктивності, ясності та точності, своєчасності, конфіденційності, послідовності тощо. Професіонали в галузі права повинні знати особливості правової комунікації, щоб бути ефективними у своїй роботі, від складання юридичних документів до представлення аргументів у суді. Дотримуючись цих особливостей, професіонали в галузі права можуть переконатися, що їхня комунікація є дійсно ефективною, доцільною та відповідає інтересам їхніх клієнтів» [1, с. 18].

Відтак, перспективи впливу інформаційно-комунікаційних технологій на здійснення правової комунікації пов'язані з подальшою цифровізацією правового простору, що зумовлює перехід до інтегрованих, інтелектуалізованих та автоматизованих форм взаємодії суб'єктів права. Очікується посилення ролі штучного інтелекту та аналітичних систем у забезпеченні правового консультування, прийнятті рішень і супроводі юридичних процедур, що сприятиме підвищенню ефективності, оперативності та прогнозованості правової комунікації.

Водночас розвиток цифрових платформ і мережевих сервісів формуватиме нові моделі правової взаємодії, орієнтовані на відкритість, доступність і персоналізацію правових послуг. Разом із тим, зазначені тенденції актуалізують необхідність нормативного врегулювання питань відповідальності, захисту даних та забезпечення рівного доступу до цифрових правових ресурсів, що визначатиме подальшу еволюцію правової комунікації як складової цифрової правової реальності.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко В. А., Федишин О. М. Значення та особливості правової комунікації: зарубіжний досвід. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* №1. 2023. С. 15-19. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.1

2. Великодний В. Д. Інформаційно-комунікаційні технології в координації діяльності прокуратури та органів публічного управління: порівняльно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 259-263. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/60

3. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-883672 (дата звернення: 24.03.2026).

4. Ківалов С. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі в галузі права. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 64. 2019. С. 6-20. DOI: https://doi.org/10.32837/app.v0i64.185

5. Макеєва О. М., Літвінчук Б. С. Правова комунікація органів державної влади як засіб взаємодії в інформаційно-правовому просторі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 81(1). С. 68-72. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.10

6. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20/ed20221201#n22 (дата звернення: 24.03.2026).

7. Токарська А. С. Правова комунікація: теорія і її практика. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 25. С. 38-44.

8. Okinawa Charter on the Global Information Society. Adopted at the Group of Eight (G-8) Summit in Late July 2000. URL: https://g7.utoronto.ca/summit/2000okinawa/finalcom.htm (дата звернення: 24.03.2026).

Ключові слова: Інформаційно-комунікаційні технології, інформаційне суспільство, правова комунікація, правовий простір, суб'єкти права, цифрове середовище, юридична діяльність.

Key words: information and communication technologies, information society, legal communication, legal space, subjects of law, digital environment, legal activity.

Лисак Станіслав-Юрій Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальної теорії права та держави

РОЗВИТОК АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Корупція становить деструктивне соціально-правове явище, яке системно впливає на функціонування держави, підриваючи засади демократії, принципи законності та економічну стабільність. Її негативний вплив проявляється у зниженні авторитету держави та інституцій публічної влади, девальвації моральних цінностей у суспільстві, а також у проникненні кримінальних практик у сферу публічного адміністрування, суспільних відносин та корупцію в судовій системі [2, с. 350]. Крім того, корупція послаблює економічні та політичні основи державності, стримує надходження іноземних інвестицій і сприяє розширенню тіньового сектору економіки.

Варто зазначити, що сучасний етап розвитку України визначається комплексом безпрецедентних викликів, пов'язаних із наслідками повномасштабної війни, необхідністю відновлення держави та реалізацією євроінтеграційного курсу через прийняття відповідних законодавчих актів [1]. У цих умовах антикорупційна політика набуває системоутворюючого значення, оскільки виступає ключовою передумовою ефективного функціонування публічного адміністрування, забезпечення інституційної спроможності держави, раціонального використання публічних ресурсів та формування довіри суспільства і міжнародних партнерів [4, с. 23]. Актуальність дослідження зумовлена тим, що процес післявоєнного відновлення супроводжується концентрацією значних фінансових потоків, у тому числі міжнародної допомоги, що об'єктивно підвищує корупційні ризики та вимагає формування нових підходів до антикорупційного врядування. Антикорупційна політика в Україні тривалий час розвивалася фрагментарно, що проявлялося у недостатній узгодженості інституційних механізмів, дублюванні функцій та обмеженій ефективності їх реалізації. Водночас сучасні умови обумовлюють необхідність переходу до системної моделі антикорупційного врядування, яка передбачає інтеграцію правових, інституційних та технологічних інструментів у єдину цілісну політику. У цьому контексті антикорупційна політика має розглядатися не як окремий напрям діяльності, а як невід'ємна складова системи публічного адміністрування, що визначає її ефективність, прозорість та підзвітність.

Особливого значення набуває забезпечення прозорості та підконтрольності використання публічних ресурсів у процесі післявоєнної відбудови. Залучення міжнародних фінансових ресурсів, грантів та інвестицій потребує створення ефективних механізмів контролю, аудиту та моніторингу, що дозволяють мінімізувати ризики нецільового використання коштів та зловживань владними повноваженнями. У цьому контексті важливу роль відіграє цифровізація публічного адміністрування, яка забезпечує відкритість процедур, автоматизацію управлінських процесів та зниження впливу людського фактору, що традиційно виступає одним із ключових джерел корупційних ризиків. Власне, також важливим є ідентифікація державної антикорупційної політики як сукупності заходів, рішень, напрямів діяльності в сфері запобігання, протидії та боротьби з корупцією та порядку їх реалізації [3, с. 157]. Крім того, євроінтеграційний курс України визначає необхідність адаптації національної антикорупційної політики до стандартів Європейського Союзу. Показовим у цьому контексті є досвід Естонії, яка досягла суттєвого зниження рівня корупції завдяки впровадженню комплексної системи електронного врядування, відкритих реєстрів та автоматизованих адміністративних процедур. Такий підхід дозволив мінімізувати дискреційні повноваження посадових осіб, забезпечити прозорість прийняття управлінських рішень та підвищити рівень підзвітності публічної влади. Використання подібних інструментів в Україні є важливим напрямом розвитку антикорупційної політики в умовах післявоєнного відновлення. Не менш важливим

є формування нової управлінської культури, заснованої на принципах доброчесності, відповідальності та орієнтації на публічний інтерес. Це передбачає не лише вдосконалення нормативно-правового регулювання, але й підвищення професійного рівня державних службовців, розвиток етичних стандартів та запровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю.

Слід зазначити, що антикорупційна політика у післявоєнній Україні має трансформуватися у системний інструмент публічного адміністрування, який забезпечує ефективне функціонування держави, її інституційну стійкість та відповідність європейським стандартам. Корупція в умовах післявоєнного відновлення набуває нових форм і масштабів, що обумовлює необхідність переходу від реактивної до превентивної моделі антикорупційної політики. Ефективність цієї політики безпосередньо залежить від рівня інтеграції правових, інституційних та цифрових механізмів у систему публічного адміністрування. Водночас євроінтеграційний курс України визначає необхідність імплементації кращих європейських практик, зокрема забезпечення відкритості даних, підзвітності публічної влади та цифровізації управлінських процесів. Ключовим чинником успішності антикорупційної політики є також формування культури доброчесності та підвищення відповідальності суб'єктів публічної влади. Таким чином, розвиток антикорупційної політики має здійснюватися на основі комплексного підходу, що поєднує адміністративно-правові, інституційні та технологічні механізми, забезпечуючи прозорість, підзвітність та ефективність публічного адміністрування як основу сталого розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 03.04.2026)

2. Глущенко Н. В. Антикорупційна політика України : виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 349–354.

3. Наумчук К. М. Державна антикорупційна політика України. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2(104). С. 156–162.

4. European Commission. Ukraine 2023 Report. Brussels : European Commission, 2023. 120 p. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/strategy-and-reports_en (дата звернення: 03.04.2026 р.).

Ключові слова: антикорупційна політика, публічне адміністрування, післявоєнне відновлення, корупційні ризики, цифровізація, євроінтеграція, доброчесність.

Key words: anti-corruption policy, public administration, post-war recovery, corruption risks, digitalization, European integration, integrity.

СЕКЦІЯ 3.
ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор Аніщук Ніна Володимирівна*
Секретар секції: *асистент кафедри історії держави і права, доктор філософії у галузі права Завальнюк Ірина Володимирівна*

Аніщук Ніна Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри історії держави і права,
доктор юридичних наук, професор

ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРИ ЄФИМЕНКО У РОЗВИТОК ЖІНОЧОГО РУХУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

На початку ХХ ст. вітчизняний жіночий рух увійшов у нову стадію, визначальною особливістю якої є його політизація – становлення ідей виборчого права для жінок, оформлення жіночих секторів у політичних партіях і проголошення «жіночого питання» на порядку денному в їхніх програмах, організаційна діяльність жінок у сфері консолідації жіночого руху в країні. Завдяки ліберальним змінам в освіті зростала кількість жінок з фаховою чи вищою освітою, стало збільшувалась чисельність жінок у виробничій сфері, все більше осіб входило до революційних гуртків, набували досвіду участі в громадській діяльності, що впливало на їх статус і перетворювало жіноцтво у соціальну групу, з якою потрібно рахуватись. В українських землях Російської імперії жіночий рух був тісно пов'язаний із національним і включав не тільки гасла боротьби за права жінок, але й національного визволення. Громадські діячки й активістки, чиї імена у всіх на слуху, прагнули поширити ідеї жіночої емансипації, утворювали різноманітні жіночі організації, сприяючи консолідації та взаємопідтримці жінок, артикулюючи їхні вимоги, здійснюючи конкретні кроки допомоги та сприяння. На Наддніпрянщині жінки були задіяні у численних товариствах різноманітного спрямування – від релігійно-благодійницьких до радикально-революційних. Їх біографії знаходяться в центрі уваги істориків, які намагаються не тільки внести історичну справедливість у відношенні до жіночої половини людства, а й провести гендерний аналіз суспільства, довести вагомість діяльності своїх героїнь, які попри всі перепони, торували шлях до соціальної справедливості [1].

Однією з таких діячок, чия діяльність була присвячена боротьбі жінок за свої права, була Олександра Яківна Єфименко (1848-1918) – історик, етнограф, педагог, громадський діяч, перша в історії нашої держави жінка-доктор історії та професор. Між тим, тривалий час постать О. Єфименко залишалася недоо-

ціненою. За доби незалежності України її віднесли до видатних співвітчизників, діяльність яких пов'язана з Україною і стали славою та гордістю її народу. Зокрема, у 2002 р. постать Олександри Єфименко було включено до меморіального альманаху «Народжені Україною» [2, с. 612]. Нещодавно, у 2024 р. одну із вулиць Харкова перейменували на честь української історикині та етнографки **Олександри Єфименко** (колишня вулиця Добролюбова) [4].

Олександра Яківна Єфименко, як громадський діяч, виступала за жіночу емансипацію, за рівні права жінок і чоловіків. На початку ХХ ст. вона приймала активну участь у розвитку жіночого руху в Україні. Її відносять до одних із ініціаторів створення Харківського товариства взаємодопомоги трудящих жінок (ХТВТЖ) – жіночої громадської організації, яка проіснувала з 1902 по 1919 рр.

Статут ХТВТЖ після широкого обговорення був затверджений Міністерством внутрішніх справ 15 листопада 1902 р. У ньому закріплювалася мета товариства – поліпшення матеріальних і моральних умов існування своїх членів. Виходячи з цього, визначалися конкретні завдання: товариство «1) видає нужденним членам одноразові й щомісячні допомоги та позики; 2) влаштовує бюро для підшукування занять членам суспільства; 3) влаштовує для своїх членів і їх сімей...квартири, їдальні, лікарні, притулки для нужденних..., систематичні курси з предметів наукових і професійних, денний притулок та школу, дитячий садок, ... літні колонії для дітей членів товариства, ...бібліотеку й читальню при ній, майстерню й при ній вітрину для збуту рукодільних робіт» [3, с. 45].

На чолі ХТВТЖ стояв комітет із 15 осіб, що обиралися на три роки. На установчих зборах, що відбулися 15 і 22 грудня 1902 р. головою комітету було обрано Л. Є. Єфимович (головувала до 1905 р.), товаришем голови – О. Я. Єфименко [3, с. 45]. В подальшому, у 1906 р. Олександру Єфименко було обрано головою цієї організації. На цій посаді вона працювала до 1907 р., оскільки у цьому році вона переїхала до Петербургу.

Головною же справою ХТВТЖ стали засновані ними Вищі жіночі курси (ВЖК), навколо яких згуртувалися сотні кращих представників харківської громадськості – професори, вчителі, юристи, медики, підприємці, чиновники, творча інтелігенція, і, звичайно, жінки з різних станів – усі, хто розумів необхідність розвитку вищої жіночої освіти. На початку 1904 р. було сформовано комісію з організації ВЖК. Комісію очолила історик О. Я. Єфименко [3, с. 46]. 27 квітня 1907 р. Міністерство народної освіти дозволило ХТВТЖ відкрити Вищі жіночі курси. 30 травня 1907 р. харківський попечитель затвердив Положення про них [3, с. 47].

Таким чином, в історії розвитку жіночого руху в Україні важливе місце належить Харківському товариству взаємодопомоги трудящих жінок (ХТВТЖ), яке за 17 років роботи істотно вплинуло на формування та розвиток прав жінок. Об'єднавши навколо своїх установ широкі верстви населення, воно допомогло багатьом жінкам подолати життєві труднощі, дати освіту жінкам та самореалізуватися в різних сферах життєдіяльності українського суспільства. І неабияку

роль у цій організації відіграла видатна історикиня, етнографиня та громадська діячка Олександра Яківна Єфименко, яка була в керівництві цієї організації та завдяки зусиллям якої було створено Вищі жіночі курси (ВЖК).

Список використаних джерел:

1. Ніколаєнко О. Стійка захисниця жіночого рівноправ'я – В. М. Білоконська в жіночому русі на початку 20 ст. *Eminak*. 2023. Вип. 4 (44). С.42-56.

2. Олександра Єфименко. Народжені Україною. Меморіальний альманах. У 2-х т. Київ : ЄВРОМЕДЖ, 2002. Т.1.896с.

3. Павлова Т. Г. Харківське товариство взаємодопомоги трудящих жінок (1902-1919 рр.) *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. №1119. Вип. 18. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. С. 44-49.

4. У Харкові низку вулиць перейменували на честь відомих українок. URL: https://50vidsotkiv.org.ua/u-harkovi-nyzku-vulyts-perejmenuvaly-na-chest-vidomyh-ukrayinok (дата звернення: 15.03.2026).

Ключові слова: Олександра Єфименко, жіночий рух, права жінок, рівноправ'я жінок і чоловіків, жіноча емансипація.

Key words: Oleksandra Yefimenko, women's movement, women's rights, equality between women and men, women's emancipation.

Горяга Оксана Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

КНЯГИНЯ ОЛЬГА – ВИДАТНА ЖІНКА ТА ДЕРЖАВНА ДІЯЧКА

Княгиня Ольга – видатна жінка та державна діячка, мудра, сильна, харизматична постать із сторінок нашої багатовікової історії. Її походження достеменно не підтверджене. Існує декілька версій, але жодна з них на сто відсотків науково не підтверджена.

Ольга, у хрещенні відома як – Олена, 910 – 969 рр., була дружиною князя Ігоря, який був київським князем та після його загибелі восени 944 р. стала правити на київському столі. В шлюбі з князем Ігорем, княгиня Ольга, мала сина – Святослава Ігоровича. З правлінням княгині Ольги пов'язаний значущий, новий етап розвитку давньоруської державності. Саме княгиня Ольга в 945 р. ліквідувала племінне княжіння у Древлян [5].

У науковців виникають питання, чи дійсно княгиня Ольга помстилась Древлянам за вбивство свого чоловіка? Древлянські племена, що проживали на захід від Києва, дійсно брали участь у вбивстві князя Ігоря. Коли княгиня Ольга

прийшла до влади, вона здійснила каральні експедиції на території проживання древлян. Саме тоді були знищені їхні фортифікаційні споруди, гради та перенесені їхні центри правління. У часи правління Ольги древлянська земля була розорена, а землі були приєднані до Києва. Це був жорсткий крок, задля централізації влади Русі [4, с. 50-62].

Щодо помсти, описаної літописцями, то вона може мати міфологічне підґрунтя. Записи, щодо спалення міст птахами задля помсти зафіксовані в легендах різних індоєвропейських народів, а перекази про дії Ольги в 940-х роках літописець зафіксував аж у 1100-х роках, тож точно стверджувати про їхню достовірність не доводиться.

Княгиня Ольга була видатною реформаторкою свого часу. Вона, за часи свого правління здійснила успішні військові акції, унормувала фінансову систему Русі, окреслила кордони, вибудувала адміністративну систему. Правління княгині Ольги – це час стабільності та спокою у державі. Княгиня стабілізувала політичну ситуацію в князівстві та побудувала дипломатичні відносини з іншими державами, відкривши можливість їх візитів на Русь.

Княгиня Ольга провела першу адміністративно-фінансову реформу. Вона упорядкувала та унормувала збирання данини, започаткувавши стабільне стягнення податків. Кроками, щодо цієї реформи стало створення по всій країні князівських погостів та становищ – місць збирання та зберігання зібраної данини. Княгиня використала для цього стародавні центри сільських общин – погости. Ці місця також стали осередками судочинства і центрами влади [3, с. 19-27].

Княгиня Ольга в Київській Русі вперше окреслила землі, з яких збиралась та в які певні часові проміжки визначена кількість данини, таким чином встановивши першу стабільну фінансову систему [6].

Вона – окреслила землі, з яких стягувалася данина, встановила «уроки» – розміри данини та «оброки» та запровадила «устави», що впорядковували адміністративні й судові дії на місцях. Також Ольга, за князівською скарбницею закріпила «ловища» – землі, багаті на хутрових звірів і дичину. За правління княгині розбудовувався Київ [1].

У 967 році, під час перебування київського князя Святослава разом із військом в Болгарії, полчища печенігів обложили столицю Русі. Княгиня Ольга змогла очолити оборону міста та переконати нападників в швидкому поверненні Святослава, що змусило їх відступити [2].

У своїй зовнішній політиці княгиня Ольга притримувалась поглядів на підтримання дружніх стосунків із Візантією. Вона віддавала перевагу мирним засобам дипломатії. Дослідники припускають, що в 946 р. або 957 р. княгиня Ольга двічі відвідала Константинополь. Побувавши в столиці Візантії княгиня започаткувала мирні взаємовідносини з Константином VII Багрянородним -візантійським імператором. Внаслідок візиту княгині Ольги до Константинополя було відновлено русько-візантійські угоди. Від того часу війська перебували на службі візантійського імператора [5].

Як мудра діячка, княгиня Ольга прийняла нову для себе християнську віру, що призвело до зміцнення її авторитету та авторитету її держави серед інших християнських правителів Західної Європи та в очах Візантії.

Міжнародне становище Київської Русі зміцнило саме хрещення княгині Ольги, так як Костянтин VII – візантійський імператор став її хрещеним батьком.

Після хрещення, княгиня Ольга отримала ім'я – Олена. Однак прийняття християнства як державної релігії в Русі відбулося через 31 рік [5].

Княгиня Ольга, зробила першу спробу встановити дипломатичні відносини із Західною Європою, відправивши своїх послів до німецького короля.

Близько 959 р. вона відправила посольство до короля Германії Оттона І.

В 964 р. вона передала владу своєму сину – Святославу Ігоревичу. Князь Святослав не підтримував поглядів своєї матері щодо релігії. Він не підтримав ідею матері щодо хрещення Русі, яку княгиня Ольга бажала здійснити. За часів правління, князь Святослав активно здійснював військові походи та залишився язичником.

Однак свого онука, майбутнього Київського князя Володимира, княгиня Ольга виховала в дусі християнсьва. Князь Володимир в 988 році здійснив хрещення руських земель чим втілив в життя ідею княгині Ольги та закінчив розпочату нею справу.

По смерті княгиня Ольга була похована за християнським звичаєм. «Її горбочок і досі видно», – писав літописець. За років князювання Володимира Святославича (978–1015 рр.), останки княгині Ольги були перенесені до Десятинної церкви та почалось поклоніння їй як святій [5].

Список використаних джерел:

1. Історія держави і права України : у двох томах: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2003. 656 с.
2. Історія Київської Русі: княгиня Ольга. *Історія України: Зародження української нації.* URL: https://history.ed-era.com/utvorennya_kivsko_rusi/olga_bl_890-969
3. Гутів Б. І. Правові та організаційні механізми реалізації виконавчої влади Великим князем у Київській Русі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2025. Вип. 81. С. 19–27.
4. Журавель Я. В., Богайчук В. С. Система збирання данини та причини її реформування в Київській Русі. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2019. № 15. С. 50–62. URL: https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/view/185.
5. Котляр М. Ф. Ольга. *Енциклопедія історії України: Т. 7*: *Мі-О* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України ; Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Olha
6. Літописець Н. Повість минулих літ. URL: http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm.

Ключові слова: княгиня Ольга, реформаторка, адміністративно-фінансова реформа, данина, податки, погости, уроки, устави.

Key words: Princess Olga, reformer, administrative and financial reform, tribute, taxes, churchyards, lessons, charters.

Єфремова Наталя Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ ЖИТЕЛІВ-ЧЛЕНІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ В СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Актуалізація проблематики правової освіти жителів-членів територіальних громад України у сфері державної антикорупційної політики сформувалась та виникла в процесі послідовних реформ в державі. З початком взяття курсу на входження України до Європейського Союзу, в нашій країні загострились питання не тільки правової освіти населення, а й скерування її на основоположні задачі розвитку соціуму і держави, серед яких антикорупційна діяльність державних і самоврядних інституцій займає особливе місце.

Поняття «корупція» є дискусійним у сучасній юриспруденції. Так, наприклад, український дослідник М. Мельник тлумачить її як «різновид соціальної корозії, що руйнує органи державної влади та суспільство в цілому» [1, с. 34]. Розбіжності існують і у визначені способів та принципів боротьби з цим явищем. Так, наприклад, В. В. Щегорцова вважає, що: «Потреба у боротьбі із корупцією обумовлюється тим, що вона породжує цілий спектр інших системних проблем: загрожує верховенству права, моралі суспільства, стабільності демократичних процесів, підриває основи державного управління, підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції тощо» [2]. Але корупція суттєво загрожує не тільки державному управлінню, а й місцевому самоврядуванню, тобто самому соціально-нормативному простору, де людина здійснює свій життєвий цикл. Вагому роль для подолання корупції в державі має освіта, особливо правова. Ця точка зору не є новою, але лишається актуальною і сьогодні.

Враховуючи це, в Україні, ще з 2001 року, значну увагу у сфері боротьби з корупцією почали приділяти освітній реформі. Такий підхід актуалізував антикорупційні настанови та сприяв появі якісно нових підходів до організації антикорупційних заходів в межах територіальних локальних людських спільнот, включаючи й правову освіту населення в профільній сфері [3, с. 19].

У ординарному розумінні концепція розвитку правової освіти населення має за мету формування правової культури громадян, включаючи поширення правових знань, формування поваги до права та вміння захищати свої права. «Ан-

тикорупційна муніципальна правова освіта, своєю чергою, має більш конкретні завдання та телеологічні пріоритети, вона, насамперед, скерована на формування відповідного життєвого простору, заснованого на відсутності конфлікту інтересів між членами локального суспільства дотримуватися законної реалізації прав, свобод і обов'язків людини, її груп та асоціацій в повсякденному житті, а також належного виконання органами публічної влади своїх компетенційних повноважень, що повинні бути спрямовані на виконання відповідних положень Конституції та законів держави» [3. с. 19].

Традиційно вирішення наведених завдань в сфері правової освіти досягається шляхом створення ефективних освітніх програм, що відповідають потребам суспільства, формування відповідних знань, вмінь та навичок в сфері антикорупційної діяльності у населення – жителів-членів територіальних громад (далі – ТГ), підвищення кваліфікації муніципальних службовців. Ключові аспекти концепції правової освіти в сфері антикорупційної діяльності в основному співпадають з концепцією правової освіти населення, передбаченою Указом Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» [4] (далі – Програма). Так, наприклад, одними з телеологічних домінант Програми виступає: а) підвищення рівня правової підготовки та обізнаності населення; б) створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; в) формування у громадян свідомого ставлення до своїх прав та обов'язків; г) широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; г') забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; д) вдосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [4].

Мету Програми передбачалося досягти шляхом використання 13 інструментально-діяльнісних засобів, а саме: «а) утвердження гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей, високих моральних засад у суспільному житті; б) визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства; в) активної участі в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництв та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами;…» та інш. [4]. Але для боротьби з корупцією треба було змінювати і законодавство.

Для боротьби з корупцією 31 жовтня 2003 р. було прийнято Конвенцію ООН Проти корупції, де у Преамбулі наголошується, що «Корупція перестала бути «локальною проблемою», має вплив на всі країни, а тому «зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею» [5]. Окрема увага в Конвенції приділялася заходам запобі-

гання для державних посадових осіб, тобто тим, хто «виконує державну функцію» або надає «державну послугу». Державам-учасницям було рекомендовано врегулювати питання етики поведінки таких осіб, прийнявши «кодекси або стандарти поведінки для привального, добросовісного й належного виконання державних функцій» [6]. Цей документ став єдиним юридично обов'язковим інструментом у боротьбі з цією проблемою та наголошував на значенні правової освіти.

У 2014 році президент П. Порошенко оголосив корупцію національною проблемою та підписав низку антикорупційних законів: «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [7]. Намічена програма боротьби з корупцією в органах влади передбачала вдосконалення системи управління та підвищення якості юридичної освіти та професійної підготовки не тільки суддів, а і державних службовців у цілому.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що корумпована Україна не представляє інтерес для міжнародної спільноти та не сприймається нею як надійний стратегічний партнер в ЄС та поза його межами. Корупція утискає бізнес-інтереси, руйнує законність, права та свободи громадян та є небезпечною для незалежності держави. Антикорупційна політика в Україні є невід'ємною частиною реформування її державної служби та місцевого самоврядування. Вона здійснюється за допомогою цілої низки нормативно-правових актів, зокрема Конституцією України, Законом України «Про запобігання корупції», Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)» та іншими нормативно-правовими актами [8, с. 173]. Але особливе місце у боротьбі з корупцією займає правова освіта. Обізнаність громадян у сфері права збільшує їх відповідальність та загальну правову культуру в державі. Разом з антикорупційною політикою органів місцевого самоврядування в Україні, правова освіта спрямована на створення ефективної системи запобігання та протидії корупції на місцевому рівні, а також на усунення причин і умов її виникнення. З її допомогою громадяни збільшують обсяг правових знань та навичок необхідних для реалізації своїх прав і свобод, а також для виконання покладених на них обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. Київ : Парлам. вид., 2000. С. 34.

2. Щегорцова В. М. Шляхи запобігання і протидії корупції в органах публічного управління України. Державне будівництво. 2012. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeBu_2012_2_40.pdf.

3. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Єфремова Н. В. Правова освіта жителів-членів територіальних громад України в сфері муніципальної антикоруп-

ційної політики: концептуальні підходи до розуміння сутності та ролі в розвитку місцевого самоврядування. Transformational vectors of public administration, law, and humanities in the development of the modern educational system : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. P. 14-46. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/692

4. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001#Text

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. *Відомості Верховної Ради України.* 2007. № 49. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_c16

6. Янюк Н. В. Запобігання корупції на публічній службі: правове регулювання в Україні та досвід країн Європейського Союзу. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union* : Collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 1144-1162.

7. Президент України Петро Порошенко підписав антикорупційні закони. *Офіційний сайт Національної Асоціації Адвокатів України*. URL: http://radako.com.ua/news/prezident-ukrayinipetro-poroshenko-pidpisav-antikorupciyni-zakoni.

8. Баймуратов М., Кофман Б., Єфремова Н. Муніципальна антикорупційна політика: концептуальні підходи до розуміння сутності та визначення ролі і значення в розвитку територіальної громади. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія Право*. Ужгород. 2025. Вип. 92(1). С. 166-174. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/92-ch-1

Ключові слова: правова освіта, боротьба з корупцією, розвиток територіальної громади, реформа державної служби України.

Key words: legal education, fight against corruption, development of territorial community, reform of the civil service of Ukraine.

Корнієнко Ірина Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСВІТА ТА КНИГОДРУКУВАННЯ У ДОБУ ГЕТЬМАНЩИНИ

Історія України доби Гетьманщини – це етап становлення української державності, що став знаковим у процесі формування національної самосвідомості та політичної культури. Саме в цей період було закладено ідеологічні та інституційні підвалини майбутньої держави, що виявилося у розвитку політичної, соціальної й духовної сфер суспільства. Гетьманщина увійшла в історію як час розквіту національної культури, науки та мистецтва: з'являлися видатні пам'ятки архітектури, розвивалося літературне життя, поширювалася художня тради-

ція, а духовна музика набувала особливого звучання. Усі ці процеси справили відчутний вплив на подальшу еволюцію української історії та формування її культурного обличчя [1, с. 4].

У другій половині XVII – наприкінці XVIII століття освіта та книгодрукування в межах Гетьманщини утворили тісно взаємопов'язану систему, що стала основою інтелектуального й культурного розвитку суспільства. Освітні заклади – братські та парафіяльні школи, а також колегіуми – відігравали важливу роль у поширенні знань, водночас формуючи попит на навчальну, богословську й світську літературу. Друкарні, більшість з яких діяли при монастирях або братствах, забезпечували цей попит, випускаючи книги, що сприяли розвитку освіти, поширенню грамотності та збереженню культурної тяглості. Саме вони стали чинником формування української письмової культури, у якій гармонійно поєднувалися церковнослов'янська традиція та місцеві мовні особливості, що відбилося в унікальному мовно-стилістичному колориті видань доби Гетьманщини [2, с.162; 149].

Розвиток освіти в добу Гетьманщини був однією з ключових передумов реалізації державницьких і культурних проєктів, що мали на меті зміцнення української ідентичності. Витоки цього процесу сягають діяльності братств кінця XVI століття, які заклали основу освітньої системи, а також таких визначних діячів, як гетьман Петро Сагайдачний, отаман Іван Петражицький та митрополит Петро Могила. Саме вони сприяли поширенню ідеї освіти як суспільної потреби та складової національного розвитку. У період Гетьманщини освіта набула демократичного характеру, ставши вираженням прагнення українського народу до самопізнання, духовного зростання й державної самостійності. До кінця XVII століття сформувалася певна система початкової освіти, що охоплювала різні прошарки населення. Архівні джерела свідчать, що вже у 1732 році на території Слобідської України функціонувало 129 шкіл, а в період між 1740 і 1748 роками у семи з десяти полків Гетьманщини діяло 866 навчальних закладів. Це свідчить про доволі широкий доступ до освіти для дітей із козацьких, міщанських і навіть селянських родин, не кажучи вже про шляхетські родини. Хоча рівень викладання у багатьох школах, де навчали дяки, не завжди відповідав високим освітнім стандартам, саме там формувалися основи грамотності, любові до рідної мови й народної культури [3, с. 176].

Вплив народної та церковної традицій на освіту цього періоду можна простежити через постаті видатних діячів української культури. Так, у творчості Григорія Сковороди та Тараса Шевченка відчутна тісна єдність народного світогляду, церковної моралі та шкільної освіти. Дослідники припускають, що мовна і поетична своєрідність Шевченка значною мірою зумовлена впливом так званих шкіл-дяківок, які у Наддніпрянщині продовжували традиції братських шкіл і Києво-Могилянської академії. Саме там майбутній поет познайомився з релігійними текстами, творами Сковороди, народними піснями та псалмами, що згодом сформували його духовно-культурне підґрунтя. Особливе місце в освіт-

ньому та культурному просторі Гетьманщини належить Києво-Могилянській академії – одному з перших вищих навчальних закладів Східної Європи. Її історія починається з Київської братської школи, заснованої 1615 року, яка у 1632 році об'єдналася зі школою при Києво-Печерській лаврі, утворивши Києво-Могилянську колегію. Сучасники сприймали цей навчальний заклад як академію європейського зразка, хоча офіційного статусу університету він набув лише у 1701 році. Академія стала справжнім осередком освіти, науки та духовності, виховавши покоління діячів, які зробили вагомий внесок у розвиток української культури та державності [3, с. 176].

У системі освіти доби Гетьманщини простежувалася чітка ієрархія – від початкового рівня до вищої освіти, що свідчить про її достатньо розвинену структуру. Початкові знання здобувалися у братських, церковних, монастирських та січових школах, які діяли при полкових канцеляріях. Навчання охоплювало практично всі верстви населення – навіть діти-сироти мали можливість навчатися грамоті в церковних школах або у мандрівних дяків, що свідчить про високий рівень освітньої інклюзивності того часу. Середня освіта представлена народними училищами, семінаріями та колегіумами, які виконували не лише навчальну, а й виховну функцію, готуючи служителів церкви, урядовців та вчителів. Центральним осередком вищої освіти залишалася Києво-Могилянська академія – унікальний інтелектуальний центр, що поєднував традиції православної духовності з елементами західноєвропейської науки. Освітні програми в навчальних закладах включали вивчення граматики, арифметики, Святого Письма, історії, географії, фізики, архітектури, малювання – дисциплін, які формували гармонійно розвинену особистість та забезпечували інтелектуальне зростання суспільства [4, с. 56-57].

Водночас, друкарська справа – невід'ємна частина культурного поступу – зазнавала значного тиску з боку російського самодержавства. Після підпорядкування Київської митрополії московському патріархату у 1686 р. діяльність Києво-Печерської та Чернігівської друкарень, які відігравали провідну роль у поширенні освіти та духовності, була суттєво обмежена. Ці друкарні видавали богослужбові тексти та твори визначних діячів доби – І. Гізеля, А. Радивиловського, Л. Барановича, Д. Туптала та інших. Проте московські церковні ієрархи вбачали у київських книгах «чужі» впливи, зокрема грецькі та західноєвропейські ідеї, які вважали «мудрованими» і небезпечними. Це призвело до засудження на соборі 1690 р. творів Симеона Полоцького, Петра Могили, Іоаникія Галятовського, а також до спалення книг Кирила Ставровецького. Остаточним ударом по українському книгодрукуванню став указ Петра I від 5 жовтня 1720 р., який забороняв друкувати будь-які книги, окрім церковних, і лише за зразком «великоросійських видань». Цей акт фактично поставив крапку в розвитку самобутньої української друкарської традиції того часу [5].

Отже, освіта та книгодрукування в добу Гетьманщини стали потужними чинниками національного відродження, духовного поступу й культурного са-

мостверджения українського народу. Саме через освітні інституції – братські школи, колегіуми, Києво-Могилянську академію – формувався інтелектуальний прошарок суспільства, який зберігав і розвивав традиції української державності. Книгодрукування, у свою чергу, забезпечувало духовну єдність і підтримувало освітній процес, незважаючи на цензурні обмеження з боку московської влади. У цей період було створено міцний фундамент української науки, літератури та просвітництва, що згодом став основою для подальшого становлення національної культури й формування модерної української нації.

Список використаних джерел:

1. Петреченко І. Є. Історія України доби Гетьманщини: навчально-методичний посібник. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2022. 112 с.
2. Potapenko S. Family Library as a Site of Memory: the Rozumovskys'. Razumovskys' Book Collection from the Mid-Eighteenth to the Early Twenty-First Century. *Kyiv-Mohyla Humanities Journal*. 2023. № 10. P. 146-168.
3. Левицька Н. М. Українська освіта у новочасному європейському вимірі (ІІ пол. XVII – XVIII ст.). *Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference. Bordeaux, France*. 2021. С. 174-177.
4. Левицька Н. М. Розвиток освіти та наукових знань в добу бароко як свідчення духовного поступу українського народу. *The XXIV International Scientific and Practical Conference «Current scientific opinions on the development of current education»*. 2023. С. 56-60.
5. Береговий С. І., Левицька Н. М. Епохи розвитку української та світової культури у визначних пам'ятках і шедеврах: навчально-наочний посібник. Київ: НУХТ, 2017. 224 с.

Ключові слова: Гетьманщина, освіта, книгодрукування, братські школи, Києво-Могилянська академія, українська культура, історичний розвиток, національне відродження.

Key words: Hetmanshchyna, education, book printing, brotherhood schools, Kyiv-Mohyla Academy, Ukrainian culture, historical development, national revival.

Завальнюк Ірина Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри історії держави і права,
доктор філософії в галузі права

ПРАВОВА ЕТНОЛОГІЯ ЯК НАПРЯМ СУЧАСНОГО ПРАВОЗНАВСТВА: ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР ПРАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Правова етнологія є важливим напрямом сучасного правознавства, що досліджує право у зв'язку з етнічними, культурними та соціальними особливостями різних народів. Її значення полягає у вивченні не лише формально закріплених норм, а й звичаїв, традицій, ритуалів, колективних уявлень про справедливість і порядок, які формують правову культуру суспільства. Такий підхід дає змогу зрозуміти право як явище, тісно пов'язане з історичним досвідом народу, його ментальністю, культурною пам'яттю та національною самобутністю. Саме тому правова етнологія розглядає право не лише як механізм регулювання суспільних відносин, а і як важливий елемент духовного життя спільноти [1, с. 10].

У сучасних умовах глобалізації правова етнологія набуває особливої актуальності. Сучасний світ характеризується посиленням міжкультурних контактів, міграційними процесами, активним поширенням універсалізованих моделей права та зближенням різних правових систем. З одного боку, це створює нові можливості для розвитку правового діалогу між культурами, а з іншого – породжує ризик втрати національної правової самобутності. Саме тому проблема співвідношення глобального і локального в праві стає однією з центральних у сучасному правознавстві. Правова етнологія дає змогу осмислити, як уніфікаційні процеси впливають на традиційні правові системи та які механізми можуть бути використані для збереження їхньої унікальності [2, с. 13].

Етнокультурний підхід у праві дозволяє розглядати його не лише як систему норм, установлених державою, а як прояв історичного, морального та світоглядного розвитку суспільства. Право в цьому контексті є відображенням правових архетипів, звичаїв, колективних уявлень про справедливість, а також національних особливостей мислення. Воно формується не в абстрактному просторі, а в конкретному культурному середовищі, де на нього впливають мова, релігія, традиція, ментальні моделі поведінки та історична пам'ять народу. Саме тому вивчення права без урахування етнокультурного контексту є неповним і не дозволяє повною мірою зрозуміти його соціальну природу [1, с. 12].

Поняття «правова етнологія», «юридична етнологія» та «етнологія права» доцільно розглядати як взаємопов'язані напрями дослідження, що перебувають на стику правознавства, етнології, антропології, соціології та культурології. Вони мають спільну мету – вивчення соціокультурних аспектів права, які виявляються у правових традиціях, звичаєвому праві, системах цінностей, ритуалах і мо-

делях правової поведінки. Завдяки цьому правова етнологія стає міждисциплінарною галуззю, що дає можливість аналізувати право ширше, ніж це дозволяє формально-догматичний підхід.

Особливе значення для розвитку правової етнології має юридична антропологія. Вона досліджує людину в її правових формах існування, допомагає зрозуміти, як право функціонує в різних культурних середовищах, яким чином змінюються правові норми разом із розвитком суспільства та як вони відображають життєві потреби певної спільноти. Юридична антропологія відкриває можливість побачити, що правові системи не є однаковими для всіх народів і не можуть бути механічно перенесені з одного культурного середовища в інше. Такий підхід сприяє подоланню євроцентристського розуміння права і дозволяє точніше відобразити специфіку окремих правових культур [1, с. 13].

У межах правової етнології важливим є також поняття правового плюралізму. У багатьох суспільствах поряд із державним правом існують звичаєві норми, релігійні настанови, локальні правила спільнот та інші форми соціального регулювання. Це означає, що правовий простір є складним і багатошаровим. У такому розумінні право постає не лише як продукт державної волі, а як результат тривалої культурної еволюції.

У сучасному світі глобалізація значною мірою трансформує правові системи. Вона сприяє поширенню універсальних правових принципів, створенню наднаціональних механізмів регулювання, гармонізації законодавства та зміцненню міжнародних правових інститутів. Однак паралельно з цим глобалізація може призводити до стандартизації права, ослаблення локальних правових традицій і витіснення звичаєвих норм. Унаслідок цього виникає потреба в осмисленні тих культурних компонентів права, які забезпечують збереження самобутності конкретного народу. Саме правова етнологія допомагає знайти баланс між правовою гармонізацією та правом суспільства залишатися носієм власної правової культури [2, с. 15].

У контексті глобалізації особливо важливою стає проблема захисту прав національних меншин і збереження етнокультурної автономії. Сучасна правова етнологія розглядає етнокультурну автономію як один із важливих політико-правових механізмів збереження мови, традицій, цінностей та форм самоорганізації національних спільнот. Це дає змогу не лише формально декларувати права меншин, а й забезпечувати реальні умови для розвитку їхньої культурної самобутності. Таким чином, право в етнологічному вимірі виступає не тільки засобом регулювання, а й інструментом захисту колективної ідентичності [3, с. 212].

Ще одним важливим аспектом є розуміння права як культурного феномену. У межах сучасних правових теорій дедалі більшого значення набувають підходи, що виходять за межі вузького нормативізму. Право розглядається як явище, тісно пов'язане з моральними уявленнями, історичним досвідом, традиціями та

символічними структурами культури. Це означає, що для повноцінного осмислення права необхідно враховувати не лише юридичні тексти, а й колективні форми свідомості, через які суспільство сприймає справедливість, обов'язок, відповідальність і порядок. Саме такий підхід дозволяє глибше проникнути в сутність правової реальності.

Правова етнологія має також практичне значення для формування сучасної правової політики. Законодавство, що не враховує етнокультурних особливостей суспільства, часто виявляється неефективним або сприймається як зовнішнє й чуже. Натомість правові норми, які спираються на культурно зрозумілі моделі поведінки та враховують історичний досвід народу, мають значно вищий рівень легітимності. Це особливо важливо для багатонаціональних держав, у яких стабільність правової системи значною мірою залежить від здатності поєднати загальнодержавні правові стандарти з правом окремих спільнот на збереження своєї культурної самобутності [4, с. 68].

Для українського правознавства розвиток правової етнології має особливу цінність. Українська правова традиція формувалася впродовж тривалого історичного часу під впливом різних політичних, соціальних і культурних чинників. Тому осмислення права крізь призму етнокультурного підходу дає змогу глибше зрозуміти особливості національної правової системи, її зв'язок із правовими традиціями, обумовленість національною правовою пам'яттю та правовими цінностями. Це важливо не лише для історико-правових досліджень, а і для сучасного право та державотворення, оскільки дозволяє поєднати модернізацію права із збереженням його національного підґрунтя.

Сучасне правознавство дедалі більше потребує переходу від суто формального аналізу норм до ширшого культурно-антропологічного розуміння права. Правова етнологія відповідає цій потребі, оскільки дозволяє побачити право як живу систему, яка формується в межах конкретної культури, змінюється під впливом соціального досвіду та зберігає в собі риси колективної ідентичності народу. Саме тому вона виступає важливим напрямом гуманітарного знання, здатним поєднати теоретичне осмислення права з практичними завданнями захисту культурного різноманіття.

Отже, правова етнологія є перспективним і значущим напрямом сучасного правознавства, що дозволяє досліджувати право як культурно зумовлений феномен. Вона розкриває роль етнічних, традиційних і ментальних чинників у формуванні правових систем, допомагає глибше осмислити зв'язок права з культурною ідентичністю народу та сприяє виробленню підходів до збереження правової самобутності в умовах глобалізації. У сучасному світі, де посилюються процеси уніфікації та інтеграції, саме правова етнологія дає можливість зберегти баланс між універсальними правовими цінностями та унікальністю окремих правових культур. Тому її розвиток є необхідною передумовою формування сучасного, гуманістичного й культурно чутливого праворозуміння.

Список використаних джерел:

1. Бандура О. Антропологія права як складова філософської антропології (загальний нарис). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1. Том 17. С. 8–15.
2. Власенко В. В. Вплив процесів глобалізації на правові системи сучасності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. №1. С. 9–13.
3. Кресіна І. Етнокультурна автономія як політико-правовий інститут захисту прав національних меншин. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. Вип. 3–4 (99–100). Ча. ІІ. С. 204–223.
4. Хаустова М. Г., Липнік В. Вплив глобалізації на правову систему України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 66–70.

Ключові слова: правова етнологія, етнокультурний підхід, правова система, глобалізація, правова ідентичність.

Key words: legal ethnology, ethnocultural approach, legal system, globalization, legal identity.

Артур Ліс
Люблінський Католицький університет імені Яна Павла ІІ,
доктор історії та адміністрації, ад'юнкт кафедри Історії устрою і права факультету права, права канонічного і адміністрації

LEX SALICA ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПИ: МІЖ ЗВИЧАЄМ ТА ПИСАНИМИ НОРМАМИ

Поняття права як організуючого фактора в житті громади є однією з фундаментальних тем історії політичних систем і права. Вже в ранньому Середньовіччі робилися спроби впорядкувати суспільні відносини за допомогою норм, похідних від звичаєвих традиції, які поступово почали закріплюватися письмово.

Цей процес не передбачав просту «заміну» звичаю статутним правом, а скоріше його закріплення, уточнення та часткову формалізацію з метою підвищення передбачуваності рішень та зменшення конфліктів [4; 5].

Одним із найважливіших свідчень цього процесу є Lex Salica – Салічний закон франків, створений на рубежі V та VI століть і традиційно пов'язаний з правлінням Хлодвіга I [1, с. 1–5]. У літературі наголошується, що Салічний закон являє собою ранній етап переходу від звичаєвого права до права писаного. Він ще не є системою абстрактних правил у сучасному розумінні, а сукупністю казуїстичних положень, що стосуються конкретних соціальних ситуацій, особливо в сферах кримінального, процесуального та речового права [2, с. 15–22; 4, с. 45–60].

Метою цього дослідження є представлення Lex Salica як важливого елемента в розвитку правової системи ранньосередньовічної Європи, з особливим акцен-

том на його ролі, як перехідної форми між звичаєвим правом і писаним правом, а також як інструменту стабілізації суспільного життя.

Створення Lex Salica слід аналізувати в контексті політичних та соціальних змін, що відбулися в Західній Європі після падіння Західної Римської імперії. З утворенням Франкської держави виникла потреба впорядкувати правові відносини в етнічно та культурно різноманітному суспільстві [2, с. 15–22]. Написання Салічного закону, традиційно пов'язаного з Хлодвігом I, було спробою закріпити існуючі звичаї та забезпечити більшу стабільність у суспільному житті.

Важливо зазначити, що Lex Salica не можна вважати таким, що з'явився виключно в наслідок законодавчої діяльності монарха, а насамперед став наслідком закріплення звичаєвих норм, що функціонували в громаді. У цьому сенсі писаний закон мав упорядковуючий та стабілізуючий ефект: він закріплював практику та обмежував розбіжності у вирішенні спорів [1, с. 1–5].

Lex Salica також належить до категорії так званих *leges barbarorum* – законів германських народів, що виникли на стику усної традиції та писемної культури. Їхньою характерною особливістю було те, що вони функціонували як особисте право, що стосується певної спільноти, а не як єдина система державного права [2, с. 15–22; 5, с. 120–140; 6].

Однією з фундаментальних рис Lex Salica є його виразно казуїстичний характер. Цей закон не створює цілісної системи абстрактних норм, а радше являє собою сукупність положень, що стосуються конкретних соціальних ситуацій, насамперед у сфері кримінального та майнового права [2, с. 20–22; 4, с. 45–60]. Його текст поділено на редакційні одиниці (капітули), які визначають вид порушення та відповідну санкцію, найчастіше штраф. Така структура свідчить про тісний зв'язок між правом і судовою практикою та його функцію уніфікації судової практики [1, с. 10–15].

Ще однією важливою особливістю Lex Salica є те, що він не має єдиної, «остаточної» редакції. Текст зберігся в численних рукописних варіантах, які відрізняються розташуванням та змістом окремих положень, що свідчить про його динамічний характер та адаптацію до змінних соціальних і політичних умов [2, с. 21–22; 3; 6, с. 30–55]. З цієї причини, при вивченні Салічного закону особливе значення мають критичні редакції джерела, що дозволяють охопити передачу тексту та його рукописну традицію.

У цьому сенсі Lex Salica конституює право «на межі» двох порядків, де: з одного боку, воно зберігає риси звичаєвого права, з іншого – через письмову форму вводить елемент стійкості та повторюваності норм [2, с. 20–22].

Центральним елементом Lex Salica є система санкцій, пов'язаних з майном (*compositio*), яка слугувала основним механізмом регулювання суспільних відносин. Ці санкції були спрямовані насамперед на відновлення порушеної соціальної рівноваги, а не на репресії в сучасному розумінні [2, с. 20–22; 7, с. 210–230]. У суспільстві, де конфлікти часто носили приватний та сімейний характер, докла-

далися зусилля для обмеження спіралі відплати шляхом запровадження заздалегідь визначених ставок компенсації.

Особливу роль відігравав інститут вергельду, або цінності, що приписується людині на основі її соціального становища. Диференціація розмірів компенсації відображала соціальну структуру громади та пов'язувала правові норми із соціальною ієрархією [2, с. 20–22; 4, с. 70–85; 7]. Водночас ця система сприяла стандартизованим реакціям на порушення закону та підвищувала передбачуваність рішень.

Кримінальний закон Lex Salica охоплював широкий спектр правопорушень, від найсерйозніших, таких як убивство, до незначних правопорушень, таких як тілесні ушкодження або пошкодження майна. За кожне правопорушення було встановлено конкретну санкцію, що відображало прагнення обмежити дискреційні повноваження та підвищити передбачуваність судових рішень [1, с. 14–15].

«Lex Salica» був не просто зводом норм, що регулювали спори, він також став невід'ємним елементом організації суспільного життя. Правові норми були тісно пов'язані із соціальною структурою та системою цінностей, а межі між правом, звичаєм та мораллю були нестабільними [2, с. 20–22]. Право функціонувало як практичний інструмент, що застосовувався в конкретних ситуаціях, особливо в рамках судових зборів (*mallus*). Його метою було підтримувати соціальний баланс та стабільні відносини між членами громади.

У цьому контексті Lex Salica можна розглядати як елемент ранньої соціально-правової системи, в якій право – все ще вкорінене у звичаї, починає виконувати стабілізуючу та інтегруючу функцію в межах спільноти, сповіщаючи про подальший розвиток більш формалізованих нормативних систем [2, с. 21–22].

Lex Salica є одним із ключових свідчень розвитку ранньосередньовічної правової системи в Європі. Він демонструє перехід від звичаєвого права до його закріплення в письмовій формі та зростаючу роль права, як інструменту організації суспільного життя [1, с. 1–5; 2, с. 20–22; 4; 7]. Хоча салічний закон ще не є правовою системою в сучасному розумінні, він являє собою значний етап у розвитку європейської правової культури. Особливе значення в ньому отримала система санкцій, заснована на грошових штрафах, яка обмежувала приватну помсту та замінювала її механізмом компенсації, що служив відновленню соціальної рівноваги [1, с. 14–15].

Список використаних джерел:

1. Hube R. Prawo salickie podług textu rękopisu Biblioteki Głównej Warszawskiej. Warszawa 1867.

2. Behrend J. F. *Lex Salica*, Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1897.

3. Behrend J. F., Boretius A. (wyd.). *Lex Salica*, w: *Monumenta Germaniae Historica. Leges*, t. IV, Hannover 1883.

4. Rio A. Legal Practice and the Written Word in the Early Middle Ages. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

5. Pohl W. The Franks and the Making of the Early Middle Ages. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

6. Eckhardt K. A. Studien zur Lex Salica. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1955.

7. Berman H. J. Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983.

Ключові слова: Салічний закон, систематизація права, формування правової системи Європи.

Key words: Lex Salica, systematization of law, formation of the legal system of Europe.

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч
Військова академія (м. Одеса),
науковий співробітник науково-організаційного відділу
Національний університет »Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ГЕНДЕРНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВІД ПОСТУПОВОГО ВИЗНАННЯ ДО СУЧАСНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ (1970-ТІ – 2025)

Питання правового визнання гендерної ідентичності протягом останніх п'яти десятиліть пройшло складну еволюційну траєкторію – від цілковитої юридичної невидимості до поступової інституціоналізації та, нарешті, до системного регресу, що позначає сучасний етап. Зазначена динаміка є закономірним об'єктом дослідження в рамках історико-правового аналізу, оскільки дозволяє простежити механізми взаємодії між міжнародним правом, національним законодавством і суспільно-політичною кон'юнктурою. У структурі цієї динаміки виокремлюються чотири послідовні етапи.

Архаїчний етап (до 1970-х рр.) характеризувався відсутністю будь-якого спеціального правового регулювання статусу трансгендерних та небінарних осіб. Гендерна ідентичність як самостійна правова категорія не існувала: у правових системах провідних демократичних держав застосовувалася виключно біологічна концепція статі, закріплена в документах про народження. Прецедент Rees v. United Kingdom засвідчує, що навіть на рівні міжнародного правосуддя зазначена проблематика тривалий час залишалась поза межами визнаного правозахисного дискурсу: ЄСПЛ відмовив заявнику у праві на зміну юридичної статі, хоча й констатував актуальність питання [1].

Патерналістський етап (1980-ті – початок 2000-х рр.) ознаменувався першими кроками до легалізації процедур юридичного визнання гендеру (Legal Gender Recognition, LGR), однак у межах суворої медикалізованої парадигми.

Зміна юридичної статі, як правило, обумовлювалась обов'язковою хірургічною операцією, психіатричним діагнозом та нерідко – примусовою стерилізацією. Переломним у цьому контексті став прецедент Christine Goodwin v. United Kingdom (ЄСПЛ, 11 липня 2002 р.), в якому Велика палата вперше однозначно констатувала позитивне зобов'язання держави забезпечити право трансгендерних осіб на юридичне визнання гендерної ідентичності на підставі ст. 8 Конвенції [2]. Суд наголосив, що відмова держави визнавати юридичні наслідки медично здійсненої зміни статі ставить особу в «аномальне становище», поєднане з «почуттями вразливості, приниження та тривоги» [2]. Водночас рішення Суду ЄС у справі P. v. S. and Cornwall County Council (1996) заклало підґрунтя для поширення антидискримінаційного права ЄС на випадки зміни статі [3].

Ліберальний етап (2000-ні – 2023 рр.) відзначився поступовою де-медикалізацією LGR-процедур та розширенням суб'єктного охоплення відповідного законодавства. Мальта у 2015 р. першою серед країн ЄС запровадила процедуру самовизначення без медичних вимог (Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act) [4]. Данія (2014), Норвегія (2016), Бельгія (2017), Португалія (2018), Нідерланди (2023) та інші держави послідовно перейшли до моделей, заснованих на принципі самовизначення. Важливим орієнтиром стали Йогьякартські принципи (2006) та Йогьякартські принципи плюс 10 (2017) – попри їх статус м'якого права [5]. У 2024 р. ця тенденція набула нового виміру: Німеччина ухвалила Selbstbestimmungsgesetz (SBGG, 12 квітня 2024 р.), що замінив патерналістський Transsexuellengesetz 1980 р. і запровадив процедуру зміни гендерного запису за заявою без медичних умов [6]; Мальта та Швеція знизили вік юридичного визнання гендеру до 16 років [7]. 4 жовтня 2024 р. Велика палата Суду ЄС у справі M.-A. A. v. Direcţia de Evidenţă a Persoanelor Cluj (C-4/23, Mirin, ECLI:EU:C:2024:845) постановила, що держави-члени зобов'язані визнавати зміну гендерних маркерів, законно здійснену в іншій державі-члені, на підставі ст. 21 ДФЄС та ст. 7 Хартії основних прав ЄС [8].

Етап регресу та турбулентності (2024–2025 рр.) розпочався в умовах наростання антигендерних рухів і кристалізувався у системному законодавчому відкаті, насамперед у США. 20 січня 2025 р. Президент Д. Трамп підписав Виконавчий наказ 14168 «Defending Women from Gender Ideology Extremism and Restoring Biological Truth to the Federal Government», яким: скасував низку виконавчих наказів адміністрації Байдена (зокрема EO 13988 та EO 14075); закріпив федеральну політику визнання виключно бінарної, біологічно детермінованої статі; позбавив трансгендерних осіб можливості змінювати гендерні маркери у федеральних документах; припинив федеральне фінансування гендерно-афірмативної медичної допомоги [9]. У 2024 р. у Болгарії та Грузії було ухвалено законодавство, що обмежує права ЛГБТК+ осіб, тоді як Словаччина запровадила норми про заборону так званої «пропаганди» ЛГБТК+ [7]. Доповідь Ради Європи 2022 р. фіксує, що 26 з 46 держав-членів зберігають вимогу

медичного діагнозу як умову LGR, а 13 – досі вимагають стерилізації, що суперечить практиці ЄСПЛ [10].

Показово, що навіть у зазначений регресивний період правовий простір ЄС демонструє внутрішню стійкість. Рішення у справі Mirin (C-4/23) є свідченням того, що міжнародно-правові механізми виступають контрбалансом щодо національних регресивних тенденцій [8]. Таким чином, розвиток законодавства про гендерну ідентичність описується нелінійною траєкторією, яка на сучасному етапі демонструє чітку біфуркацію між лібералізаційним вектором у праві ЄС та системним регресом у США. Ця біфуркація формує новий геополітичний вимір гендерно-правових трансформацій і становить самостійний предмет подальших наукових досліджень – зокрема в контексті вироблення рекомендацій для правової системи України.

Список використаних джерел:

1. Rees v. The United Kingdom, Application No. 9532/81, European Court of Human Rights, Judgment of 17 October 1986.
2. Christine Goodwin v. The United Kingdom [GC], Application No. 28957/95, European Court of Human Rights, Grand Chamber Judgment of 11 July 2002. ECHR 2002-VI.
3. P. v. S. and Cornwall County Council, Case C-13/94, Court of Justice of the European Union, Judgment of 30 April 1996, ECLI:EU:C:1996:170.
4. Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act (GIGESC Act), Act No. XXIV of 2015, Malta, 14 April 2015.
5. Yogyakarta Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity. 2006; Yogyakarta Principles Plus 10. 2017. URL: https://yogyakartaprinciples.org
6. Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag und zur Änderung weiterer Vorschriften (SBGG), BGBl. 2024 I Nr. 111, Deutschland, 12. April 2024.
7. Middleton L. How LGBTQ+ Rights Changed in Europe in 2024 // Context by Thomson Reuters Foundation. 23 December 2024. URL: https://www.context.news/socioeconomic-inclusion/how-lgbtq-rights-changed-in-europe-in-2024
8. M.-A. A. v. Direcția de Evidență a Persoanelor Cluj and Others, Case C-4/23 (Mirin), Court of Justice of the European Union (Grand Chamber), Judgment of 4 October 2024, ECLI:EU:C:2024:845.
9. Executive Order 14168 «Defending Women from Gender Ideology Extremism and Restoring Biological Truth to the Federal Government», 20 January 2025. URL: https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/defending-women-from-gender-ideology-extremism-and-restoring-biological-truth-to-the-federal-government/
10. Council of Europe, CDADI. Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. Strasbourg, 7 July 2022. URL: https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3

Ключові слова: гендерне право, трансгендер, інтерсекс, права людини, ЛГБТ.
Key words: Gender law, transgender, intersex, human rights, LGBT.

Саранчук Олександра Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри історії держави і права

СОВІСНІ СУДИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ ЯК ФОРМА НАРОДНОГО СУДОЧИНСТВА (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Питання про народну участь у здійсненні правосуддя є одним з ключових у вітчизняній правовій історії. Довгий час дослідники зосереджувалися на станових та бюрократичних інститутах, лишаючи осторонь ті судові установи, де представники суспільства реально впливали на прийняття рішень. Совісні суди, запроваджені на підставі «*Установлення для управління губерній Всеросійської імперії*» від 7 листопада 1775 р. (далі – Установлення), якраз і становлять такий приклад. Засновуючи їх, Катерина ІІ, на думку вітчизняного дослідника В. Шандри, «намагалася зіпертися на європейські взірці, поклавши в основу діяльності цих інституцій головні ідеї та принципи Просвітництва – гуманізм, священне право приватної власності, повагу до людини з її слабкостями й вадами» [1, с. 14]. Одним з ключових аспектів реалізації цієї ідеї повинно було стати розширення впливу широких мас населення на відправлення правосуддя, роблячи його більш гуманним та справедливим.

Відзначимо, що «народне судочинство» як правова категорія передбачає безпосередню або інституційно опосередковану участь непрофесійних представників суспільства у відправленні правосуддя. У порівняльно-правовій науці розрізняють різноманітні форми реалізації, включаючи суди і суди присяжних, і суд шефенів (змішаний склад фахових суддів і непрофесіоналів), і виборних мирових суддів, а також інші прояви та різновиди участі населення у процедурі здійснення правосуддя. Совісний суд займає в цій типології особливе місце, оскільки поєднував риси одразу кількох моделей, що буде продемонстровано у нашому дослідженні.

Коротко охарактеризуємо правовий статус совісних судів. Відповідно до статей 395–402 «Установлення» 1775 р., до складу совісного суду входили головуючий совісний суддя, якого зазвичай призначали з числа авторитетних місцевих дворян та шість виборних засідателів. Засідателі обиралися по двоє від трьох основних вільних станів: дворянства, міського населення (міщан і купців) та державних селян (кріпаки права голосу не мали) та затверджувалися на своїх посадах губернатором або намісником. Під час слухання справи разом із суддею працювали переважно ті засідателі, які належали до того ж стану, що й учасники процесу.

Компетенція совісних судів охоплювала специфічні цивільні та кримінальні справи. У цивільному судочинстві вони діяли як третейські суди, розглядаючи майнові суперечки (найчастіше між родичами або сусідами) з метою схилити сторони до добровільної мирової угоди. У кримінальній сфері суд займався справами, де злочин був вчинений без прямого злого умислу або особами, які не могли повною мірою усвідомлювати свої дії. До цієї категорії належали правопорушення, вчинені малолітніми та психічно хворими («божевільними»); випадкове заподіяння шкоди; а також справи, пов'язані з марновірством чи чаклунством.

Процес створення совісних судів на Півдні України розтягнувся на кілька десятиліть (з 1780 по 1803 роки) і мав нерівномірний характер. Якщо в центральних регіонах Російської імперії перші подібні установи виникли в період 1775-1780-х років, то на землях України вони починають з'являтися лише на початку 80-х рр. XVIII століття. Перші совісні суди вникають у губернських центрах Північної та Східної України – Києві, Харкові, Чернігові, і лише на середину 80-х рр. ці установи були створені у південноукраїнських губернських центрах – Катеринославі (1783), Сімферополі (1784), Херсоні (1803). Їх створення відбувалося синхронно з утворенням намісництв і губерній, що свідчить про включення совісних судів до загальної моделі губернського управління. Характерною особливістю було те, що в умовах нестабільної адміністративно-територіальної структури ці суди неодноразово реорганізовувалися або поновлювали свою діяльність.

Які ознаки дозволяють віднести совісні суди до різновиду форми народного правосуддя? Першою та ключовою ознакою, на наш погляд є склад суду, який формувався з головуючого (совісного суддю) та засідателів. Головою суду призначався виключно представник дворянського стану. Закон не містив чітких вимог щодо віку, майнового стану, освіти чи наявності досвіду особи, обмежуючись загальною вказівкою на необхідність призначення на цю посаду людину наділену такими моральними чеснотами, як «здібність, совісність, розсудливість, справедливість, бездоганність» (ст. 63 «Установлень). Таким чином, формально цю посаду міг обіймати будь-який представник дворянського стану. Слід відзначити, що на практиці саме місцеві дворяни і ставали найчастіше головами совісних судів. Так, у Таврійській губернії совісний суд очолював спершу представник корінної татарської знаті Казнадер Мегмет-аґа, якому було присвоєно чин статського радника та капітан Євстигній Сарандинакі, грецького походження [1, с.73].

Засідателями ставали представники (по дві особи) від дворянського, міщанського та селянського стану. Як і у випадку з суддею совісного суду від них не вимагалося наявності професійних знань та досвіду, а основний акцент робився на моральних чеснотах. Таким чином, засідателі не були фаховими юристами, вони представляли свою суспільну верству і вносили у процес позаправові критерії –»голос совісті», місцевий звичай, суспільну доцільність. Важливо підкреслити ще одну особливість правового статусу засідателів, совісних судів, яка мала важ-

ливе значення для Півдня України – незважаючи на загалом імперський підхід при формуванні кадрів, наприкінці XVIII століття в совісних судах не діяли обмеження пов'язані з релігійною чи етнічною приналежністю.

Важливою інституційною ознакою совісних судів, що концептуально зближує їх із моделлю народного правосуддя, є електоральний (виборний) принцип формування судової присутності. На відміну від класичних імперських бюрократичних установ, склад яких жорстко призначався державною адміністрацією, совісний суд передбачав делегування судових повноважень представникам місцевих громад. Залучення виборних засідателів від різних соціальних страт (дворянства, міщанства та державних селян) створювало механізм партисипативності та мало на меті забезпечити суспільну довіру до суду. Такий підхід гіпотетично гарантував, що правосуддя здійснюватиметься особами, які є носіями локальної правосвідомості, звичаїв та етичних імперативів, що є іманентною характеристикою традиційного «суду рівних», де вердикт виносить сама громада.

Водночас практична реалізація цього демократичного принципу відзначалася глибокою непослідовністю, зумовленою станово-феодальними реаліями Російської імперії кінця XVIII – першої половини XIX століть. Головною суперечністю була жорстка соціальна сегрегація, оскільки виборче право поширювалося виключно на представників «вільних» станів. Відповідно, найчисельніша категорія тогочасного населення яку становили селяни-кріпаки, була повністю усунута від участі в цьому сегменті правосуддя. Крім того, навіть щодо засідателів виборчий механізм часто мав формальний характер: обрані кандидати підлягали обов'язковому затвердженню губернатором або іншими адміністративними органами, що створювало можливості для втручання влади у процес формування складу суду.

Серед дослідників немає одностайності щодо того, наскільки народна участь у совісних судах була реальною, а не декоративною. Американський історик Дж. П. ЛеДонн, аналізуючи губернську реформу 1775 р. у цілому, схильний інтерпретувати її передусім як інструмент зміцнення дворянського контролю над провінційним управлінням, а не як демократизацію правосуддя [3, с. 153]. З цим важко не погодитися частково: затвердження засідателів губернатором і реальна залежність совісного судді від місцевої адміністрації суттєво обмежували незалежність суду. Проте такий погляд не є вичерпним. Відмінність совісного суду від суто бюрократичного полягала у тому, що засідателі від міщанства і «сільського стану» фізично перебували у залі засідань і брали участь у примирному процесі, а отже, вносили у правосуддя суспільний вимір, відсутній в інших тогочасних судах. Це, нехай і в обмеженій формі, є суттєвою рисою народного судочинства.

У новоприєднаних регіонах, зокрема на Півдні України, тенденція обмеження виборності проявлялася ще більш яскраво, хоча і могла мати інші причини. Через дефіцит усталених станових структур та прагнення держави до посиленого контролю склад суду нерідко формувався шляхом призначень або підбору

«лояльних» осіб. М. Посунько у своєму дослідженні Катеринославського совісного суду встановила, що на першому етапі існування установи «її очільники радше призначалися, ніж обиралися з-поміж місцевого дворянства», а суд «змушений був керуватися не лише 'совістю' та російським законодавством, але й нормами Литовського статуту 1588 р., магдебурзького права» [4, с. 59–60]. Поліетнічність Півдня ставила окреме питання про саму природу «народного» представництва у суді. Закон вимагав обирати по два засідателі від кожного стану. Але яким чином формувати «сільський» стан у регіоні, де поруч жили українські переселенці, кримські татари, грецькі та сербські колоністи, менонітські громади? На Лівобережжі ця норма спрацьовувала в умовах відносно однорідного православного селянства. На Таврії чи в Херсонщині вона нерідко лишалася фікцією. С. І. Дегтярьов з цього приводу зазначає, що «станові суди на нових землях запроваджувалися фактично тоді, коли самі стани лише формувалися» [5, с. 5], а це означало, що виборні механізми систематично підмінялися адміністративним призначенням.

Попри ці структурні суперечності, юрисдикційна конструкція совісного суду сама по собі мала виразно «народний» характер. Суд розглядав справи примирного характеру, кримінальні справи щодо неповнолітніх і осіб з психічними розладами, а також справи «про чаклунство і забобони» [1, с. 31]. Саме ця остання категорія є найпоказовішою: держава вводила народні вірування і звичаєві практики у правове поле, визнаючи їхню соціальну реальність і водночас намагаючись їх регламентувати. Для Таврійського суду, що охоплював мусульманське населення Криму з його нормами шаріату та кримськотатарським звичаєвим правом, ця функція набувала особливої складності – і саме вона залишається майже невивченою у вітчизняній правовій історіографії. На цьому тлі примирний характер процесу був ще однією рисою, що наближала совісний суд до традиції народного вирішення конфліктів: на відміну від станових судів, де суддя виносив рішення ex officio, тут процес будувався навколо досягнення згоди між сторонами – принцип, добре знайомий як копному суду, так і звичаєво-правовій практиці всіх народів регіону.

Для обґрунтування народного характеру совісних судів принципово важливо розглянути їхній зв'язок із попередньою вітчизняною традицією громадського правосуддя. На українських землях ця традиція мала глибоке коріння –передусім у копних судах XIV–XVIII ст. Як встановив М. Бедрій, копний суд «являв собою народний суд, в якому брали участь усі вільні члени громади, а його засадничою рисою була «безпосередня участь простого народу у розслідуванні й вирішенні справ» [2, с. 45]. Совісний суд успадкував від копного принцип залучення непрофесіоналів, але переніс цю участь із сфери звичаєвого права у регламентоване законодавство. Зникла громадська стихія, натомість з'явилася виборна представницька структура. Відтак совісний суд можна розглядати не як суто «імпортований» просвітницький експеримент, а як трансформацію та бюрократизацію давнішої традиції народного правосуддя. Цю спадкоємність,

однак, не слід абсолютизувати: на відміну від копного суду, де «народ» діяв колективно і безпосередньо, засідателі совісного суду були представниками станів, а не безпосередніми учасниками громади.

Ліквідація совісних судів відбувалася поступово. Таврійський совісний суд припинив існування у 1852 р., Катеринославський – у 1855 р.; у 1866 р. функції совісних суддів були остаточно передані товаришам голів цивільної і кримінальної палат [6, с. 318]. Зникнення совісних судів було частиною ширшого процесу: судова реформа 1864 р. запропонувала суспільству принципово сильнішу форму народного правосуддя – суд присяжних. Поруч із незалежним вердиктом дванадцяти, рішення шести засідателів під наглядом губернаторського ставленика виглядало анахронізмом.

Аналіз функціонування совісних судів на Півдні України дає підстави кваліфікувати їх як специфічну історико-правову форму народного правосуддя, інтегровану в імперську судову систему. По-перше, їх інституційна організація ґрунтувалася на станово-представницькому принципі: до складу входили представники основних соціальних груп (дворянства, міщанства, селянства), що забезпечувало певний рівень соціальної репрезентативності та участі місцевого населення у здійсненні правосуддя. По-друге, важливою ознакою виступав виборний (частково виборний) характер формування складу суду, який сприяв залученню населення до процесу кадрового забезпечення судових установ, хоча й залишався під контролем імперської адміністрації. По-третє, процесуальна специфіка совісних судів полягала в їх примирній, медіаційній спрямованості: вирішення спорів здійснювалося не стільки на основі формалізованих норм права, скільки з урахуванням категорій справедливості, добросовісності та «совісті». По-четверте, характерною рисою було використання поряд із позитивним правом широкого кола неформальних регуляторів – звичаїв, локальних традицій та морально-етичних уявлень, що відображало правовий плюралізм регіону. У сукупності ці ознаки свідчать про подвійний характер совісних судів як інституту, що поєднував елементи державного судочинства та традиційних форм соціального регулювання.

Список використаних джерел:

1. Шандра В. С. Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII – середина XIX ст.). Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 266 с.

2. Бедрій М. Копні суди на українських землях у XIV–XVIII ст. : історико-правове дослідження. Львів : Галицький друкар, 2014. 264 с.

3. LeDonne J. P. Ruling Russia: Politics and Administration in the Age of Absolutism, 1762–1796. Princeton : Princeton University Press, 1984. 411 p.

4. Посунько О. М. Катеринославський совісний суд (1784–1855 рр.): етапи та особливості діяльності. *Український історичний журнал*. 2020. № 6. С. 57–68. DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2020.06.057

5. Дегтярьов С. І. Впровадження російського станового судочинства на території України (кінець XVIII – початок XIX ст.). *Вісник НТУУ «КПІ». Серія: По-*

літологія. Соціологія. Право. 2020. Вип. 4. С. 1–8. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/226488

6. Шандра В. С. Совісні суди останньої чверті XVIII ст. – початку 1860-х рр. в оцінці істориків та правознавців. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2009. Вип. 16. С. 306–317. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/13919

Ключові слова: правова етнологія, етнокультурний підхід, правова система, глобалізація, правова ідентичність.

Key words: legal ethnology, ethnocultural approach, legal system, globalization, legal identity.

Еміль Сальчинський

Люблінський католицький університет імені Яна Павла II,
магістр права і історії, докторант докторської школи
Науковий керівник: Мажена Діяковська – докторка хабілітат, професорка,
завідувачка кафедри Історії устрою і права факультету права, канонічного
права і адміністрації Люблінського католицького університету
імені Яна Павла II

ЦЕРЕКВІЦЬКИЙ ТА НЕШАВСЬКИЙ ПРИВІЛЕЇ 1454 РОКУ: ПРИЧИНИ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА І ЗНАЧЕННЯ

Після смерті останнього представника династії П'ястів, Казимира Великого, на польському престолі владу перебрав Людовік Угорський, монарх з династії Анжуйських. Він не мав спадкоємців чоловічої статі та, бажаючи забезпечити успадкування престолу своїй доньці, вирішив видати привілей від 17 вересня 1374 року, який історіографічно називається Кошицьким привілеєм. Це започаткувало так звану політику дворянських привілеїв, згідно з якою наступні правителі, прагнучи переконати знать у своїх рішеннях та отримати реальну підтримку, видавали різні привілеї.

З часом це призвело до поступового ослаблення влади монарха на користь зростаючого становища знаті, що зрештою призвело до формування системи дворянської демократії, в якій знать мала вирішальне слово в державно-політичних справах. Одним із таких привілеїв був Цереквіцько-Нешавський привілей, виданий у 1454 році.

Історія його запровадження пов'язана з конфліктом між Королівством Польським, Великим князівством Литовським та Тевтонським орденом. У 1409-1411 роках відбулася так звана Велика війна з Тевтонським орденом. Конфлікт формально завершився Першим Торунським миром 1411 року. За цим мирним договором Польське королівство повернуло собі Добжинську землю та отримало значну компенсацію за викуп військовополонених. Однак мир був нетривалим, а політичні відносини між суперниками були дуже напруженими.

Взаємний антагонізм збігся зі складною політичною та економічною ситуацією в Тевтонській державі. Це було зумовлено занепадом прусської економіки внаслідок воєнних руйнувань та значними затратами для бюджету через дороге утримання армії. Це значно збільшило фінансові зобов'язання перед підданими через запровадження нових податків, митних зборів та портових зборів, що погіршило рівень життя громадян.

У акті опору мешканці утворили т.зв. Прусську конфедерацію – організацію, спрямовану проти Тевтонських лицарів, що прагнула покращити їхнє особисте становище, здобувши політичні, судові та економічні права. До її складу входили шляхтичі, представники міст та дрібні землевласники. Побоюючись осуду з боку Римської курії, вони подали позов проти Ордену, звинувативши його у зловживаннях. Однак підтримки не отримали, оскільки після судового розгляду влада винесла вердикт, який однозначно засуджував Прусську конфедерацію та наказував її негайно розпустити.

Прихильники унії, прагнучи боротися за свої права, вирішили звернутися за підтримкою до Корони. Ігноруючи опозицію, тодішній король Казимир IV Ягеллончик вирішив надати підтримку. В результаті влада Прусської Конфедерації відмовилася від вірності Великому Магістру, видавши акт про підпорядкування Короні, а Польща вирішила включити Пруссію до складу Корони, виправдовуючи цей крок готовністю мешканців підкоритися. Це було відкритим оголошенням війни Тевтонському ордену, що увійшло до історії як Тринадцятирічна війна (1454-1466) [1, с. 209-214].

Але економічні питання були проблемою для обох сторін конфлікту. Успіх залежав від інвестування фінансових ресурсів для оплати дорогих найманських військ. Фінансова ситуація в Короні була дуже складною, що змушувало короля запроваджувати надзвичайні податки, стягнення яких, відповідно до попередніх привілеїв, залежало від згоди знаті [2, 35-41].

Незважаючи на початкові перемоги Польщі, на допомогу їм прийшли добре оплачувані професійні наймані війська з Тевтонського ордену. У відповідь король Казимир IV Ягеллончик прибув до Торуня та скликав шляхетський набір з Великопольщі та Куявії для організації військової експедиції. Шляхта, усвідомлюючи, що монарх зробить усе, щоб забезпечити їхню військову підтримку, скористалася цією можливістю, щоб скликати обозовий сейм провінційний, де вона висловила свої вимоги.

Вони наголошували на незаконності форми скликання посполитого рушення та рішуче заперечували проти відсутності консультацій з провінційним сеймом, а також проти переваги малопольської шляхти у прийнятті рішень з ключових питань у Польському королівстві.

Вони чітко обумовили свою участь у експедиції під Хойніцею видачею королем привілеїв, які враховували вимоги шляхти. Згідно з цим привілеєм, король погоджувався не скликати посполитого рушенія і не приймати нових законів без згоди воєводських зборів. Спочатку правило було обов'язковим лише для

шляхти Великої Польщі, але з часом його поширили в Нешаві для шляхти малопольської, на всю країну, звідси й назва, яка дала цьому привілею назву Цереквіцько-Нешавський [6, с. 17].

Значення цього привілею, безсумнівно, має вирішальне значення для подальшої історії Польщі. Перш за все, його положення значно послабили королівську владу на користь шляхти, оскільки передавали повноваження стягувати податки та вести війну представницьким органам. На практиці це означало, що король не міг стягувати масовий податок або накладати подальші фіскальні зобов'язання без згоди сейму. Ці повноваження було покладено в основу функціонування сильної королівської влади.

Згідно з цим привілеєм, діяльність монарха в цій сфері повністю залежала від згоди дворянства. Це був значний момент, коли шляхта отримувала дедалі більш вирішальний голос у здійсненні влади в державі. Це також продемонструвало слабкість королівської влади того часу, яку більше неможливо було здійснювати без урахування волі громадськості. Це повністю відповідало розумінню шляхетському республіканізму, в якому все монархічне сприймалося як посягання на свободи шляхти, а окрема особа мала бути підпорядкована колективній волі пануючого стану [5, с. 57-58].

Дослідження цієї теми також важливе для підкреслення унікального характеру політичної системи Корони. Більшість сусідніх держав прагнули централізувати владу, що зрештою призвело до розвитку систем абсолютної монархії. Цей привілей був значним кроком до розвитку іншої перспективи: системи шляхетської демократії, що існувала в Речі Посполитій, в якій воля шляхти була основним фактором влади. [4, с. 41-42].

Зрештою, обмеження королівської влади шляхом закріплення інституту земських сеймиків створило основу для розвитку парламентського представництва, що призвело до створення Вального сейму як центрального політичного інституту, в якому рішення щодо держави приймалися колективно шляхом переговорів та консенсусу.

Зрештою, це призвело до розвитку унікальної в Європі моделі, що поєднувала республіканські елементи з монархічною формою держави. Це стало унікальним політичним явищем, яке зробило Річ Посполиту гегемоном у Європі протягом так званого «Золотого віку». Тому розгляд цієї теми на цій конференції є важливим не лише для історичного аналізу, але й у контексті популяризації польської політичної думки, яка була здатна розробляти окремі та індивідуальні політичні рішення [3, с. 130-132].

Список використаних джерел:

1. Baczkowski K. Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370-1506). Kraków, 1999.

2. Biskup M., Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454-1466. Warszawa, 1967.

3. Kraskowski K., Krzymkowski M., Sikorska-Dzięgielewska K., Walachowicz J. Historia ustroju państwa. Poznań, 2002.

4. Maciejewski T., Historia ustroju i prawa sądowego Polski. Wyd. 5. Warszawa, 2017.

5. Tazbir J. Kultura szlachecka w Polsce. Rozkwit-upadek-relikty. Poznań, 2002.

6. Wrede M. Sejm i dawna Rzeczpospolita. Warszawa, 2011.

Ключові слова: Цереквіцькі та Нешавські привілеї 1454 р., політична система Польського королівства, парламентаризм.

Key words: The Tsarekwitz and Niszaw privileges of 1454, the political system of the Kingdom of Poland, parliamentarism.

СЕКЦІЯ 4.
КОНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Керівник секції: *завідувач кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор Львова Єлизавета Олегівна*
Секретар секції: *лаборант кафедри конституційного права Загорець Регіна Георгіївна*

Львова Єлизавета Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Конституційна стабільність і гарантії прав людини виступають взаємопов'язаними елементами сучасного конституціоналізму та характеризуються взаємним посиленням. Ефективне публічне управління, незалежність судової влади та узгодженість законодавства – це ключові правові чинники забезпечення стійкості конституційного ладу України.

Проте, в умовах воєнного стану в Україні стабільність Конституції, а саме здатність Основного Закону зберігати свою структуру та принципи, є правовою передумовою ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина.

Варто погодитись із відомим правником, доктором юридичних наук Костянтином Бабенком, який наголошує на виокремленні таких підходів до розуміння конституційної стабільності:

– формально-правовий (жорсткість процедур внесення змін);
– легітимаційний підхід (широка участь суспільства);
– підхід верховенства права;
– підхід балансу «жорсткості та гнучкості», тощо [1].

Конституційна стабільність передбачає досягнення балансу між незмінністю основоположних принципів і здатністю правової системи адаптуватися до суспільних трансформацій.

У сучасних дослідженнях правові принципи, що забезпечують стабільність Конституції, розуміються як основоположні положення, що закріплюють закономірності життєвого циклу Конституції. Принципи конституційної стабільності формуються, виходячи з правових властивостей Конституції та цінностей конституційного права. Важливо виділити такі принципи, що забезпечують стабіль-

ність Конституції України: верховенство права; демократичне правління; розподіл влади; найвища юридична сила Основного Закону; загальна конституційна спадщина; пропорційність; заборона перегляду окремих положень Конституції; система стримувань і противаг, дотримання спеціальної процедури внесення змін до Основного Закону; незворотність конституційних норм, прозорість тощо.

Досліджуючи конституційну стабільність, американський політолог Петер Ордешук називає принципи бікамералізму, виконавчого вето, та запланованих виборів. Також, характеризуючи історичні події в США 1960-х рр., він зазначає, що «…Загальновизнано, що Громадянська війна в Америці ілюструє конституційну нестабільність та єдиний приклад хаотичного провалу американської конституції. Звичайно, півмільйона смертей у битві не є ознакою конституційного успіху, але ті, хто погоджується з цією точкою зору, не уточнюють, що вважалося б успіхом на той час, або чи міг би будь-який конституційний устрій забезпечити кращий результат» [2].

Своєю чергою, дослідники зі Стендфордського університету Деніель Родрігез та Баррі Р. Вейнгаст підкреслюють, що «..Конституційна стабільність є необхідною, навіть якщо не достатньою, умовою для конституції, яка реалізує цілі та завдання, які ми цінуємо як державний устрій» [3]/

Отже, досвід правового режиму воєнного стану в Україні у забезпеченні конституційної стабільності демонструє важливість балансування між розвитком конституційного ладу та запобіганням соціальним конфліктам.

Вітчизяний дослідник Федір Веніславський визначає, що «визначальною і необхідною умовою стабільності конституційного ладу є перш за все стабільність і незмінність Основного Закону України, який закріпив його засади» [4, с. 40].

Український дослідник В. Шатіло зазначає, що внутрішня компетенція судів відіграє важливу роль у просуванні прав національних меншин. Він також додатково наводить таку класифікацію принципів конституційного механізму державної влади: гласність, юридична рівність, легітимність конституційного механізму, ідеологічний плюралізм, унітарно-територіальний устрій, субсидіарність, незалежність, колегіальність та єдиноначальність [5].

Вочевидь, що конституційна стабільність забезпечується також і узгодженістю законодавства та дотриманням в державному управлінні принципу демократичного розвитку громадянського суспільства. Зобов'язання України щодо вступу до ЄС вимагають дотримання міжнародних стандартів захисту прав національних меншин. Як відомо, на території України мешкає більш як сто національних меншин, які складають багатонаціональну структуру народу. Однак, на жаль, збройна агресія рф проти України актуалізувала проблематику гуманітарної безпеки, і зокрема проблематику захисту прав національних меншин. Права національних меншин посідають провідне місце в контексті розвитку національного та європейського соціально-правового простору. Також захист прав меншин є одним із ключових викликів сучасного правового розвитку та важливою складовою політики демократичних держав.

В Україні сформована нормативно-правова база забезпечення прав національних меншин, яка відповідає європейським стандартам. По-перше, Конституція України гарантує рівність перед законом, заборону дискримінації та право на освіту рідною мовою. Стаття 10 Конституції України закріплює дуалістичну модель: 1) забезпечення функціонування української мови як державної; 2) гарантування вільного розвитку, використання та захисту мов національних меншин [6].

По-друге, прийняття Закону України «Про національні меншини (спільноти)» 2022 року стало важливим етапом гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, передбачивши:

– розширення гарантій недискримінації;
– захист культурних, мовних і релігійних прав;
– забезпечення участі меншин у публічному житті. [7]

Отже, в контексті дотримання законності співпраці між органами державної влади та національними меншинами, необхідно підвищити участь судів в імплементації закону про корінні народи, оскільки саме суди забезпечують правозастосування та дотримання законів.

Відповідно, Конституційний Суд України не тільки відіграє ключову роль у забезпеченні верховенства Конституції та захисті основоположних прав і свобод, здійснюючи конституційний контроль та офіційне тлумачення норм Конституції, а також забезпечує дотримання принципів рівності та недискримінації (зокрема національних меншин) [8]. Прикладом цього може служити наступна інформація про активну міжнародну діяльність суддів Конституційного Суду України. Наприклад, 14 квітня 2025 року відбувся офіційний візит делегації суддів Конституційного Суду України до європейських інституцій, де обговорювалася роль конституційного правосуддя в європейському просторі. 9–10 квітня 2025 року у Відні делегація Конституційного Суду України зустрілася з дипломатами та представниками країн-донорів Програми підтримки ОБСЄ для України, обговорюючи правові питання. 25 квітня 2025 року судді Конституційного Суду України взяли участь у міжнародній конференції, присвяченій викликам демократії, верховенства права та прав людини. Конституційний Суд України бере участь у європейському судовому діалозі з питань прав та стабільності. Посилення судового нагляду, покращення законодавчої узгодженості та інтеграція міжнародних стандартів є важливими кроками для підтримки стабільного конституційного ладу в Україні, який враховує різноманітність та забезпечує демократичну стійкість [9]. 18 лютого 2026 року судді Конституційного Суду України взяли участь в першому засіданні Керівного комітету Ради Європи «Подальша підтримка реформ конституційної юстиції в Україні», що впроваджується на виконання Плану дій Ради Європи для України на 2023-2026 років [10].

Отже, ці положення узгоджуються з європейськими та міжнародними документами з прав людини та створюють основу для законодавчого та інституційного захисту прав меншин. Незважаючи на значний законодавчий прогрес,

залишається кілька проблем. В Україні це питання тісно пов'язане з мовною політикою, національною ідентичністю та державною безпекою.

Український досвід демонструє, що конституційна стабільність та захист прав меншин не повинні розглядатися як конкуруючі цілі. Навпаки, інклюзивна політика щодо меншин сприяє демократичній легітимності та соціальній стабільності. Судова практика демонструє прагнення досягти балансу між утвердженням державної мови та гарантуванням мовних прав нацменшин [11; 12].

Отже, варто зробити висновок, що конституційна стабільність і захист прав національних меншин є взаємопов'язаними та взаємозумовленими елементами сучасного демократичного правопорядку. Реалізація інклюзивної політики у сфері прав меншин сприяє зміцненню легітимності державної влади та підвищенню рівня соціальної стабільності. Для України ключового значення набуває подальше удосконалення інституційних механізмів, забезпечення незалежності судової влади та імплементація міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав національних меншин (спільно) та корінних народів.

Список використаних джерел:

1. Бабенко К. Проблема стабільності конституції в аспекті суспільних трансформацій. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/110-problema-stabilnosti-konstitutsiji-v-aspekti-suspilnikh-transformatsij.html
2. Ordeshook P. C. Constitutional stability. Constitutional political economy. 1992. Vol. 3. No. 2. P. 137-175.
3. Rodriguez D. B., Weingast B. R. Constitutional Stability and the Role of Countermajoritarian Rules (or How We Learned to Stop Worrying and Love our Antidemocratic Constitution). *Northwestern Public Law Research Paper*. 2025. No. 25-08. P. 50. URL: https://ssrn.com/abstract=5126993 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5126993
4. Веніславський Ф. Конституційна реформа в аспекті забезпечення стабільності конституційного ладу України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4–5 (102–103). С. 33-41.
5. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний та світовий досвід): монографія. Київ: Вид-во «Юридична думка». 2017. 364 с.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. №30. Ст. 141.
7. Про національні меншини (спільноти): Закон України від 13 грудня 2022 № 2827-IX. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text
8. Про Конституційний Суд: Закон України №2136-VIII від 13 липня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2017. №35. Ст. 376.
9. Судді КСУ та представники європейських інституцій обговорили роль конституційної юстиції в умовах викликів для демократії. URL: https://ccu.gov.

ua/novyna/suddi-ksu-ta-predstavnyky-yevropeyskyh-instytuciy-obgovoryly-rol-konstytuciynoyi-yustyciyi-v

10. Рада Європи та Конституційний Суд України узгодили подальші кроки реалізації Проєкту підтримки реформ конституційної юстиції. URL: https://ccu.gov.ua/novyna/rada-yevropy-ta-konstytuciynyy-sud-ukrayiny-uzgodyly-podalshi-kroky-realizaciyi-proyektu

11. Рішення Конституційного Суду України від 9 червня 1998 № 8-рп/98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-98#T

12. Рішення Конституційного Суду України від of 2 грудня 2019 № 11-р/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-19#Text

Ключові слова: конституційна стабільність, права національних меншин, верховенство права, Конституційний Суд України, воєнний стан, розподіл влади, європейська інтеграція.

Key words: constitutional stability, rights of national minorities, rule of law, Constitutional Court of Ukraine, martial law, separation of powers, European integration.

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ПРИНЦИП ЗАБОРОНИ ПРИМУСОВОЇ АСИМІЛЯЦІЇ

Міжнародний принцип заборони примусової асиміляції розглядається як складова системи захисту прав людини, зокрема прав національних меншин та корінних народів. У науковому розумінні цей принцип означає заборону державі здійснювати примусове або приховане знищення ідентичності окремих груп осіб шляхом нав'язування їм мови, культури, релігії, історичної пам'яті чи моделей поведінки домінуючої більшості. Йдеться не про заборону інтеграції, а саме про недопустимість асиміляції як форми примусу, яка позбавляє людину або спільноту можливості зберігати та розвивати власну ідентичність.

Проблематика примусової асиміляції проявляється у кількох контекстах: асиміляція на окупованих територіях, асиміляція національних меншин та корінних народів, асиміляція мігрантів [1].

По-перше, це політика держав-окупантів на тимчасово окупованих територіях, коли окупаційна влада намагається трансформувати політичний, правовий або культурний порядок шляхом впровадження власної адміністративної системи, освітніх стандартів чи мовної політики. У контексті окупації територій питання примусової асиміляції тісно пов'язане з нормами міжнародного гуманітарного права. Основоположним принципом є те, що окупаційна влада не набуває суверенітету над територією і повинна максимально зберігати існуючий правовий та суспільний устрій.

Одним із ключових джерел такого регулювання є Гаазькі правила про закони та звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року, які встановлюють загальне правило щодо збереження чинного правопорядку на окупованій території. Зокрема, у статті 43 зазначено: «З фактичним переходом до рук окупанта повноважень легітимної влади він вживає всіх залежних від нього заходів для того, щоб, по можливості, відновити і забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо» [2]. Додаткові обмеження містить Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (IV Женевська конвенція). У статті 47 передбачено: «Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції у зв'язку з будь-якими змінами, запровадженими стосовно керівних установ чи управління цією територією внаслідок її окупації…» [3]. Крім того, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року закріплює загальний принцип захисту цивільного населення від дій, спрямованих на підрив його ідентичності. У статті 75 встановлено, що особи, які перебувають під владою сторони конфлікту, користуються повагою до їхньої особистості, честі, переконань і релігійних практик [4]. Зазначені норми міжнародного гуманітарного права демонструють, що окупаційна влада зобов'язана утримуватися від політики, спрямованої на зміну культурної, національної чи соціальної ідентичності населення окупованих територій. Відповідно, примусова асиміляція в умовах окупації може розглядатися як порушення міжнародного гуманітарного права.

По-друге, проблема примусової асиміляції виникає у державній політиці щодо національних меншин або корінних народів, коли інтеграційні заходи фактично можуть призводити до втрати їхньої культурної, мовної чи етнічної самобутності. Міжнародне право визнає право таких спільнот зберігати власну ідентичність, традиції та культурні інституції. Зокрема, стаття 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права гарантує особам, що належать до етнічних, релігійних або мовних меншин, право користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та користуватися рідною мовою [5]. В європейській правовій традиції принцип заборони примусової асиміляції закріплено у Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року. Стаття 5 Рамковій конвенції прямо закріплює обов'язок держав утримуватися «… від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, проти їхньої волі і захищають цих осіб від будь-яких дій, спрямованих на таку асиміляцію» [6]. Важливо, що тут підкреслюється саме елемент волі: добровільна культурна інтеграція або індивідуальний вибір асиміляції не забороняються, адже це було б порушенням особистої автономії. Отже, міжнародне право не виключає політик інтеграції або адаптації, однак чітко розмежовує добровільну інтеграцію та примусову асиміляцію, яка може розглядатися як порушення міжнародних стандартів прав людини, прав меншин і корінних народів.

По-третє, дискусії щодо асиміляції виникають у контексті міграційної політики держав, які прагнуть зменшити культурні відмінності між іммігрантами та населенням країни. У цьому випадку міжнародні стандарти допускають інтеграційні політики, однак лише за умови, що вони не передбачають примусу до відмови від культурної ідентичності. Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей від 18 грудня 1990 року передбачає, що «трудові мігранти та члени їхніх сімей не повинні піддаватися примусу, який обмежував би їхню свободу сповідувати чи приймати релігію чи переконання на свій вибір» (стаття 12). Крім того, Конвенції закріплює, що «держави-учасниці забезпечують повагу культурної самобутності трудящих-мігрантів та членів їх сімей та не перешкоджають їм у підтримці культурних зв'язків зі своєю державою походження, а також можуть вживати відповідних заходів для надання допомоги та заохочення зусиль у цьому відношенні» (стаття 31) [7]. Отже, міжнародне право визнає проведення інтеграційної політики держав щодо мігрантів, проте встановлює межі її реалізації, забороняючи примус до відмови від культурної, релігійної чи мовної ідентичності.

Таким чином, міжнародне право формує комплексну систему правових гарантій, спрямованих на запобігання примусовій асиміляції, оскільки культурне різноманіття розглядається як цінність, що потребує правового захисту. Хоча держави мають право проводити політику інтеграції або культурної адоптації, така політика не повинна порушувати права людини, підривати культурну ідентичність груп населення або здійснюватися шляхом примусу. Особливо суворі обмеження діють у ситуаціях збройного конфлікту та окупації, де будь-які спроби змінити соціальну, правову або культурну структуру населення можуть розглядатися як порушення міжнародного гуманітарного права.

Список використаних джерел:

1. Kälin W. Assimilation, Forced. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. Oxford : Oxford University Press, 2020. URL: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e754.

2. Положення про закони і звичаї війни на суходолі : додаток до IV Гаазької конвенції від 18 жовт. 1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнародний документ від 08 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

6. Рамкова конвенція про захист національних меншин : міжнародний документ від 01 лют. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text

7. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families : adopted by UN General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers

Ключові слова: примусова асиміляція, окупація, національні меншини, корінні народи, ідентичність, особиста автономія, іммігранти.

Key words: forced assimilation, occupation, national minorities, indigenous peoples, identity, personal autonomy, immigrants.

Mishyna Natalia

Université nationale «Académie de droit d'Odessa», professeure au département de droit constitutionnel, docteure en droit, professeure

LA LIBERTÉ COGNITIVE FACE AUX NEUROTECHNOLOGIES: ENJEUX JURIDIQUES À L'ÈRE DE L'INTELLIGENCE ARTIFICIELLE

L'évolution des neurotechnologies et de l'intelligence artificielle soulève en effet des questions juridiques importantes concernant la protection de l'intégrité mentale. Si les décennies passées ont permis de développer un cadre normatif détaillé en matière de protection des données personnelles, notamment à travers le règlement général sur la protection des données (RGPD), les outils actuels rendent possible le suivi en temps réel de l'attention, de la charge cognitive et des états émotionnels des individus, en particulier dans le contexte professionnel. Ces pratiques, souvent présentées comme des moyens d'améliorer la productivité et de prévenir les risques psychosociaux, invitent à reconsidérer l'adéquation des droits fondamentaux traditionnels, comme le droit au respect de la vie privée et la liberté de pensée.

Historiquement, les atteintes à ce que l'on appelle aujourd'hui la liberté cognitive étaient très rares. Lorsqu'elles se produisaient, leur caractère exceptionnel en faisait le sujet de mythes et d'œuvres artistiques marquantes. Le philtre d'amour du livret de Tristan et Isolde de Richard Wagner en est un exemple emblématique : il illustre une intervention sur la volonté humaine sans consentement. Au XIXe siècle, un tel motif restait suffisamment inhabituel pour occuper une place centrale dans une grande œuvre lyrique. Ces récits traduisaient une crainte ancestrale de perdre le contrôle de son esprit.

Aujourd'hui, la situation a considérablement évolué. Les interventions ne se basent plus sur des éléments mythiques, mais sur des systèmes combinant intelligence artificielle, interfaces cerveau-ordinateur (ICO), capteurs EEG et algorithmes d'analyse affective. Contrairement aux époques précédentes, les troubles de la liberté cognitive ne sont plus l'exception : ils peuvent affecter chaque personne plusieurs fois au cours d'une

journée de travail. L'inhabituel devient rapidement la norme quotidienne. En milieu professionnel, des dispositifs de neuromonitoring mesurent régulièrement le niveau de concentration, la fatigue cognitive et l'engagement émotionnel, afin d'adapter les tâches et d'optimiser l'organisation du travail.

Cette évolution soulève deux séries de questions. D'une part, elle permet d'accéder à des données mentales intimes sous couvert d'objectifs d'efficacité et de bien-être. D'autre part, elle met en lumière les limites des instruments juridiques existants. L'article 8 de la Convention européenne des droits de l'homme protège la vie privée et la liberté de pensée est reconnue par la Déclaration universelle des droits de l'homme ainsi que par les constitutions nationales. Cependant, ces dispositions ont été élaborées à une époque où l'esprit humain restait difficilement accessible à une observation technique directe et continue. Elles rencontrent donc des difficultés pour appréhender pleinement les enjeux liés au décodage algorithmique des états mentaux ou à l'inférence sur les processus cognitifs.

Les catégories classiques du droit privé et pénal montrent certaines limites face à ces développements. Sonia Desmoulin-Canselier relève ainsi, dans son étude empirique sur l'usage de la neuro-imagerie dans le contentieux civil français, que « le recours à la neuro-imagerie est de plus en plus fréquent « et que « l'usage de l'imagerie cérébrale en justice est en constante progression et il s'agit d'un phénomène général «. Elle observe toutefois que, au regard des milliers d'arrêts rendus en matière civile durant la période étudiée (2007-2016), « la marque des neurosciences peut paraître bien faible «, tout en insistant sur l'importance d'examiner les conditions d'exploitation de cet élément probatoire et les risques d'interprétation [1].

Dans ce contexte, le concept de liberté cognitive apparaît comme une notion utile susceptible de compléter ou d'enrichir les protections existantes. Il s'agit du droit de ne pas voir ses processus mentaux mesurés, décodés ou influencés sans un consentement libre, éclairé, spécifique et révocable. Dans ses travaux, Hervé Chneiweiss souligne que les neurotechnologies, qui permettent de « lire « et potentiellement d'» écrire « dans le cerveau, appellent à une réflexion approfondie sur la préservation de l'intégrité mentale et de l'autonomie [2].

De son côté, Jean-Gabriel Ganascia observe que l'intelligence artificielle ne se limite plus à imiter les processus cognitifs, mais qu'elle tend à les modéliser et à les influencer, ce qui nécessite de repenser les cadres éthiques et juridiques applicables [3].

Une régulation exclusivement réactive, fondée sur une intervention a posteriori, semble dès lors insuffisante. Une approche plus proactive semble nécessaire. Elle pourrait inclure des restrictions claires sur l'usage non médical des neurotechnologies en milieu professionnel, des obligations de transparence renforcées, l'interdiction de l'inférence mentale non consentie, ainsi que des mécanismes de consentement adaptés et facilement révocables. Une telle évolution pourrait passer par une reconnaissance explicite de la liberté cognitive ou par l'adoption de dispositions sectorielles spécifiques.

En conclusion, la liberté cognitive est une piste importante pour actualiser la protection des droits fondamentaux à l'ère des neurotechnologies et de l'intelligence

artificielle. Sa prise en compte permettrait de mieux préserver l'autonomie mentale des individus face au développement de la surveillance neurotechnologique. Il revient aux juristes, en collaboration avec les autres disciplines, d'anticiper ces évolutions afin que le droit accompagne de manière appropriée les transformations technologiques.

Références bibliographiques:

1. Desmoulin-Canselier S. La France à «l'ère du neurodroit» ? La neuro-imagerie dans le contentieux civil français. *Droit et société*. 2019/1. No. 101.

2. Chneiweiss H. Le défi éthique des neurotechnologies. *Pour la Science.* septembre 2023.

3. Ganascia J.-G. Éthique et intelligence artificielle. *ENA Hors les murs, magazine des anciens élèves de l'ENA*. 2019. URL: ⟨hal-03183627⟩

Ключові слова: когнітивна свобода, нейротехнології, нейроправо, інтелектуальна власність, свобода думки, захист ментальної приватності, штучний інтелект, права людини.

Mots-clés : liberté cognitive, neurotechnologies, neurodroit, intelligence artificielle, liberté de pensée, protection de la vie privée mentale, droits fondamentaux.

Key words: cognitive liberty, neurotechnologies, neurolaw, artificial intelligence, freedom of thought, mental privacy, fundamental rights.

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ ШЛЯХОМ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ ЯК ГАРАНТІЯ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ

Згідно із частиною 3 статті 5 Конституції України «виключно народ має право визначати та змінювати конституційний лад…» [1]. При цьому Конституцією України (розділом XIII «Внесення змін до Конституції України») встановлено порядок внесення до неї змін, а порядку її прийняття не закріплено. З одного боку, це є зрозумілим, оскільки законодавець таким чином забезпечив таку юридичну властивість конституції, як її підвищену стабільність та гарантував стабільність конституційного ладу. З іншого боку, виникає багато суперечливих питань щодо порядку прийняття Основного Закону, а саме: хто і як повинен це робити, щоб це не суперечити положенням чинної Конституції України.

У Преамбулі Конституції зазначається, що «Верховна Рада України від імені Українського народу… прийняла цю Конституцію – Основний Закон України» [1]. Проте хто і яким чином, яким актом уповноважив Верховну Раду України приймати Конституцію України не зазначається. Тим більш, що до повноважень Верховної Ради України згідно із статтею 85 (пункт 3) відноситься прийняття

законів, а не Конституції України, яка є не просто законом, а Основним Законом України. Якщо народ, як носій суверенітету та єдине джерело установчої влади має виключне право на визначення та зміну конституційного ладу, то логічним кроком було б офіційно делегувати повноваження від народу Верховній Раді України на прийняття Конституції України від імені Українського народу шляхом винесення цього питання на Всеукраїнський референдум або шляхом затвердження тексту Конституції України від 28 червня 1996 року на Всеукраїнський референдум. Адже чинний на той час Закон України «Про Всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 року [2] серед іншого закріплював питання затвердження конституції України та прийняття рішень, які визначають основний зміст Конституції України, як такі, що можуть бути предметом Всеукраїнського референдуму.

Свого часу Конституційний Суд України з цього приводу зазначив у своєму Рішенні від 11 липня 1997 року, що «…прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття…» [3]. Здається, що прийнявши Конституцію України від імені народу (замість народу–КК.) Верховна Рада України на той момент вийшла за межі своїх повноважень, передбачених статтею 85 Конституції України і тому прийняття Конституції України Верховною Радою України доцільно було б вважати актом реалізації державного суверенітету (що характеризується, як відомо, верховенством, самостійністю, повнотою та неподільністю влади держави), а не народного. Тим паче, що пізніше Конституційний Суд України, розтлумачивши положення статті 5 Конституції України зазначив наступне: «положення «носієм суверенітету... є народ» закріплює принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною», тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу». «…народ як носій суверенітету і єдине джерело влади може реалізувати своє право визначати конституційний лад в Україні шляхом прийняття Конституції України на всеукраїнському референдумі.» [4]

Як вбачається, Конституційний Суд України, як єдиний орган конституційної юрисдикції, все ж таки приходить до висновку, що влада народу (установча влада) є первинною, а влада, яку здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування є похідною від народу (тобто вторинною) і саме можливість прийняття Конституції України народом на всеукраїнському референдумі є безпосереднім актом реалізації права народу визначати та змінювати конституційний лад.

Коли ми говоримо про право народу змінювати конституційний лад, мається на увазі внесення змін до Розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум» та XIII «Внесення змін до Конституції України» Конституції України, оскільки саме ці розділи розкривають сутнісний зміст конституційного ладу. Складніше ситуація існує із реалізацію права народу визначати конституційний лад, оскіль-

ки тут мова йде про прийняття нової редакції тексту конституції, або про створення та прийняття принципово нової конституції, процедуру якого не закріплено. При цьому не слід ототожнювати Конституцію України та конституційний лад, оскільки в країні може бути писана конституція, але не бути при цьому конституційного ладу, якщо ця конституція буде мати не правовий характер і, відповідно, не буде гарантувати засади конституційного ладу (як, наприклад, Конституція (Основний Закон) УРСР від 30 січня 1937 р., яка гарантувала тільки засади державного ладу).

Що стосується конституційного ладу, то враховуючи те, що дефініції цього терміну Конституцією України не закріплено, він тільки тричі використовується у статтях 5, 17, 37, то єдності щодо його визначення немає.

У доктринальних джерелах під категорією «конституційний лад України», як правило, розуміють систему суспільних відносин (соціальних, економічних, політико-правових), гарантованих Конституцією України та передбачених законами України, прийнятими на її основі та відповідно до неї [5, с. 10]. Конституційний лад уособлює собою державний лад (організацію та функціонування державної влади) та суспільний лад (створення та діяльність громадянського суспільства та його інститутів), які закріплюються та гарантуються Конституцією України.

Взагалі, якщо співвіднести конституцію та конституційний лад, то можна представити їх як юридичну форму та фактичний зміст, причому, якщо змінюється фактичний зміст, то і форма також змінюється. Наприклад, якщо змінити в Україні форму державного устрою з унітарної держави на федеративну державу, (що є однією із засад конституційного ладу), то треба внести зміни, в першу чергу, до статті 2 Розділу І «Загальні засади» шляхом всеукраїнського референдуму. Але, якщо змінити форму правління з парламентсько-президентської на президентсько-парламентську республіку, то слід внести зміни до Розділів IV «Верховна Рада України», V «Президент України», VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» Конституції України, процедура внесення змін до яких не передбачає затвердження на всеукраїнському референдумі.

Підсумовуючи зазначене, слід зробити висновок про те, що наявність реального конституційного ладу, його стабільність та гарантованість напряму залежить від конституції, яка не тільки повинна формально закріплювати його засади, а й гарантувати їх виконання. Конституційний лад не може існувати без конституції. В свою чергу, конституція, як Основний Закон держави, повинна прийматися народом, як джерелом установчої влади, шляхом всеукраїнського референдуму в порядку, передбаченому самою конституцією.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 02.04.2026).

2. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від № 1286-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text (втратив чинність) (дата звернення: 02.04.2026).

3.Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. № 3-зп/1997 (у справі щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text (дата звернення: 02.04.2026).

4. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text (дата звернення: 02.04.2026).

5. Бесчастний В. М. Тлумачення Конституційним Судом України поняття «конституційний лад»: теоретико-правовий аспект. *Правовий часопис Донбасу.* 2020. № 1 (70). С. 9-13. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/beschastnyy_v._m._tlumachennya_konstytuciynym_sudom_ukrayiny_ponyattya_konstytuciynyy_lad.pdf.

Ключові слова: конституція, конституційний лад, всеукраїнський референдум, стабільність, Конституційний Суд України.

Key words: constitution, constitutional order, All-Ukrainian referendum, stability, Constitutional Court of Ukraine.

Батан Юрій Дмитрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

КОЛЕКТИВНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

Колективні права людини набувають особливої актуальності в умовах особливих (екстраординарних) правових режимів – таких, як надзвичайний стан, воєнний стан, стан війни, надзвичайна екологічна ситуація, надзвичайна ситуація [2]. Під особливим правовим режимом розуміють спеціальний тимчасовий порядок функціонування органів публічної влади та суспільства, зазвичай супроводжуваний обмеженням окремих прав людини, з метою відвернення значних природних, техногенних і соціогуманітарних загроз і відновлення конституційного ладу.

«Збройні конфлікти, особливо пов'язані з війною Росії проти України, демонструють слабкість міжнародних механізмів захисту прав людини. У зв'язку з цим існує потреба у вдосконаленні правових механізмів реагування на сучасні виклики» [1, p. 129-130]. Крім збройних конфліктів, техногенні та природні катастрофи, масові заворушення також зумовлюють вказану потребу. Із цією метою слід продемонструвати, на які колективні права людини найбільше впливають згадані вище особливі правові режими.

Доцільно виокремити види колективних прав людини залежно від їхнього змісту (сфери регулювання).

1. *Колективні політичні права*. Вони є фундаментом демократичного суспільства, оскільки дозволяють громадянам організовуватися для впливу на державну політику. До них, зокрема (але не виключно), належать:

1.1. *Право на мир*. Зазвичай у науковій літературі це право уналежнюють до третього покоління прав людини (із цим варто погодитися) [1, p. 127], окремого від першого покоління прав, яке містить політичні права [1, p. 125-126]. Але попри те, що право на мир не належить до першого покоління прав людини, за сферою регулювання, за змістом потреб та інтересів воно належить саме до політичних прав (так само, як і ще кілька прав третього покоління, про які йдеться нижче).

Право на мир зазначено першим, оскільки є метою запровадження деяких особливих правових режимів (передусім воєнного стану, але іноді також і надзвичайного стану – наприклад, з метою запобігання масштабному збройному конфлікту), тому заслуговує на окремі наукові розвідки як значуще колективне політичне право.

1.2. *Право на національну безпеку*. Це право – як самостійне колективне право, а не лише критерій (мірило), підстава, легітимна (правомірна) мета обмеження прав людини – охарактеризовано автором в окремій доповіді минулого року.

1.3. *Право на самооборону держави та право на колективну самооборону*. В умовах воєнного стану (та наближених до нього умовах) це право набуває особливої ваги. Згідно із сучасним міжнародним правом, кожна держава має право на самооборону, що передбачає можливість держави та суспільства протидіяти збройній агресії іншої держави. Колективна самооборона передбачає передусім можливість спільного захисту держав-членів міжнародної організації (наприклад, НАТО) або іншого об'єднання в разі збройного нападу на одну державу-члена такого об'єднання.

1.4. *Право на участь в управлінні державними справами*. На відміну від перших трьох, є класичним загальновизнаним політичним правом. Ба більше – це право є стрижневим для політичних прав, оскільки більшість інших політичних прав є похідними від нього. Але у цій доповіді право на участь в управлінні державними справами цілеспрямовано згадано не першим, оскільки у разі його конфлікту з трьома правами, які названо вище, майже завжди такий конфлікт вирішують на користь права на мир, права на національну безпеку та права на самооборону.

1.5. *Виборчі та референдарні права*. Є похідними від права на участь в управлінні державними справами. Є не лише індивідуальними (активне та пасивне виборче право), а й колективними з огляду на те, що можливість або неможливість проведення виборів або референдумів (загалом у державі або територіальній одиниці), адміністрування виборів (навіть функціонування Державного реєстру виборців) тощо акцентує саме на колективному праві народу, територіальної громади тощо обирати та визначати свій подальший курс.

Виборчі та референдарні права традиційно є *суттєво* обмеженими в умовах *воєнного* стану, а також обмеженими в умовах інших особливих правових режимів.

1.6. *Право на місцеве самоврядування*. Право на участь у муніципальному управлінні так само обмежено в умовах воєнного стану – наприклад, функції місцевих рад і голів можуть виконувати військові (або військово-цивільні) адміністрації населених пунктів, персональний склад яких призначають військове командування або інші органи та посадові особи публічної влади.

1.7. *Свобода зібрань і об'єднань (свобода маніфестацій і асоціацій)*. Також має як індивідуальний (право особи вступити до об'єднання, право особи взяти участь у зібранні), так і колективний (право колективу зібратися, право колективу створити об'єднання, зареєструвати його, вирішувати його долю тощо) виміри. У період особливих правових режимів дуже значущою є концепція «озброєної демократії» («демократії, здатної себе захистити», «войовничої демократії»), яка дозволяє суттєво обмежувати права на свободу зібрань і об'єднань, *особливо* свободу об'єднань. Зокрема, з усіх заборонених за час незалежності України політичних партій, *майже всі* заборонено під час дії правового режиму воєнного стану з 2022 року. Крім того, під час воєнного стану заборонено проводити мирні зібрання (але ця заборона в українських реаліях в українських реаліях є певним чином «наївною» та нереальною для реалізації, тому потребує зміни та законодавчого регулювання контролю над мирними зібраннями).

1.8. *Право на доступ до публічної інформації*. З огляду на публічність інформації, носієм цього права є колектив – народ, територіальна громада тощо. В особливих правових режимах публічна влада може обмежувати доступ до певної інформації (не транслювати засідання парламенту та/або уряду, не розголошувати інформацію про воєнні втрати та деяку іншу статистичну інформацію, про використання бюджетних коштів на потреби оборони та похідні від них тощо).

Цей перелік колективних політичних прав, очевидно, не є вичерпним, окремо можна також охарактеризувати право на самовизначення, право на територіальну цілісність тощо.

2. *Колективні соціально-економічні права*. Попри те, що соціально-економічні права традиційно належать до прав другого (а не третього) покоління, деякі з них є колективними за способом реалізації. Наприклад, вони включають:

2.1. *Колективні трудові права*. Зокрема, йдеться про реалізовувані лише колективно право на страйк і на об'єднання у професійні спілки. Ці права може бути обмежено в умовах особливих правових режимів.

2.2. *Право на гуманітарну допомогу*. Це колективне право (хоча й належить не до другого, а до третього покоління прав людини, але так само за змістом є соціально-економічним) набуває значущості в умовах надзвичайного стану, воєнного стану, інших особливих правових режимів і може впливати на швидкість подолання тих негараздів, які є підставами для запровадження відповідних режимів.

2.3. *Право на продовольчу безпеку*. Це колективне право відповідної спільноти, яке кореспондує, наприклад, державному регулюванню цін на товари першої потреби.

3. *Колективні культурні права*. За аналогією із соціально-економічними правами, попри те, що культурні права традиційно належать до прав другого (а не третього) покоління, деякі з них є колективними за способом реалізації з огляду на те, що є спільним надбанням спільнот (народів, націй тощо) і свідченням їхньої культурної самобутності, ідентичності. Наприклад, вони включають:

3.1. *Право на збереження культурної спадщини*. В умовах збройних конфліктів, техногенних і природних катастроф тощо культурна спадщина часто зазнає руйнувань. Іноді це є навмисною спробою знищення історичної пам'яті певної спільноти (народу, нації, національності тощо).

3.2. *Право на доступ до культурних цінностей*. Це право перебуває під загрозою через, наприклад, закриття музеїв, евакуацію експонатів унаслідок збройних конфліктів, катастроф тощо.

3.3. *Мовні права*. Є ядром конституційної ідентичності. Їхній захист особливо актуалізується в умовах збройних конфліктів. У пункті 13.10 Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021 вказано: «Мета державної мовної політики – захистити державну мову як важливий і дієвий інструмент забезпечення єдності держави та її національної безпеки» [3]. Тобто можна зробити висновок про те, що мовні права є похідними від права на національну безпеку. Крім мовних прав титульної нації, мовні права також стосуються корінних народів (в Україні – кримських татарів, караїмів, кримчаків) і національних меншин (спільнот).

4. *Екологічні права*. По-перше, у цьому випадку недоцільно навіть додавати слово «колективні», оскільки екологічні права передусім і є колективними. По-друге, так само, як мовні права є похідними від права на національну безпеку, екологічні права також є похідними від цього права, тому що екологічна безпека є складником національної безпеки. По-третє, природні та техногенні катастрофи передусім пов'язані із загрозами екологічним правам. По-четверте, в умовах збройних конфліктів також неминуче зростають екологічні ризики (забруднення території, підрив гребель тощо), а руйнування інфраструктури призводить до екологічних катастроф і навіть до екоциду.

Таким чином, в умовах особливих правових режимів колективні права всіх трьох поколінь прав людини перебувають під загрозою значних порушень, що потребує більш активних дискусій щодо забезпечення їхнього дотримання, реалізації, охорони та захисту. Аналіз і перспективи покращення цих аспектів щодо кожного з цих прав заслуговують на окремі монографічні дослідження.

Список використаних джерел:

1. Hotsuliak Y., Hartman M., Batan Y., Hryb A., Baadzhy N. Generations of human rights and their implementation in modern legal systems: modern scientific research

and implications for teaching. *Revista Eduweb*. 2025. Vol. 19(1). P. 120–133. URL: https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2025.19.01.8 (дата звернення: 30.03.2026).

2. Права людини в особливих правових режимах: досвід України : монографія / Д. С. Терлецький, О. В. Марусяк, Ю. Д. Батан, М. В. Афанасьєва та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. М. В. Афанасьєвої. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 356 с.

3. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21 (дата звернення: 30.03.2026).

Ключові слова: колективні права, конституційне право, права людини, воєнний стан, надзвичайний стан, право на національну безпеку, право на безпеку, національна безпека.

Key words: collective rights, constitutional law, human rights, martial law, state of emergency, right to national security, right to security, national security.

Волкова Дарія Євгенівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

СВОБОДА АСОЦІАЦІЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ТА СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ

Основою національної системи захисту права на свободу асоціацій є Конституція України, яка у статті 36 закладає фундамент реалізації цього права як невід'ємного елемента демократичного ладу. Конституція визначає свободу об'єднання не лише як суб'єктивне право особи на спільну з іншими діяльність для здійснення і захисту своїх прав і свобод, а й як інституційну гарантію функціонування плюралістичного суспільства. При цьому конституційний текст встановлює чітку диференціацію між політичними партіями та громадськими організаціями, акцентуючи на особливій ролі перших у формуванні та вираженні політичної волі громадян. Важливим є те, що право на свободу асоціацій проголошується як добровільне, що корелює з його негативним аспектом – забороною примусу до вступу в будь-яке об'єднання.

Варто також звернути увагу на те, що межі втручання держави у цю сферу лімітовані статтею 37 Конституції, яка дозволяє обмеження права на об'єднання виключно в інтересах національної безпеки та громадського порядку, що загалом відповідає логіці європейських стандартів.

Розвиток конституційних положень знаходить своє відображення у системі спеціального законодавства, яке структурує правовий простір діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні через призму галузевої диференці-

ації. Центральне місце у цьому масиві посідає Закон України «Про громадські об'єднання».

Переходячи до стандартів Ради Європи, у першу чергу привертає увагу Стаття 11 Конвенції 1950 р., а точніше – стаття 11. На відміну від статей Основного закону України, у Конвенції 1950 р. статті мають назви, для статті 11 – це «Свобода зібрань та об'єднання». Її положення та відповідна практика Європейського суду з прав людини узагальнюються у різноманітних документах Ради Європи, серед яких провідним є Рекомендація CM/Rec(2007)14 Комітету Міністрів Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій в Європі. Цей документ досліджується українськими вченими-фахівцями з конституційного права доволі давно, але наразі відповідні висновки та пропозиції потребують оновлення – на сучасному етапі важливим є аналіз Рекомендації в контексті правового режиму воєнного стану. Специфіка сучасного стану держави і суспільства вимагає збалансованого підходу: з одного боку – дотримання безпекових пріоритетів держави, з іншого – збереження життєздатності громадянського суспільства. З огляду на це, стандарти Ради Європи доцільно розділити на ті, що потребують негайної імплементації для забезпечення стійкості демократії, та ті, повна реалізація яких може бути частково відтермінована до моменту відновлення мирного часу.

Першочергового значення у воєнний період набувають рекомендації щодо спрощення адміністративних процедур та цифрової взаємодії (п. 33-35 Рекомендації). Так, п.33 передбачає, що «За подання заявки на набуття правосуб'єктності можуть стягуватися збори, проте вони не повинні встановлюватися на заборонному рівні». Цей стандарт підкреслює обов'язок держави забезпечити економічну доступність процедур реєстрації, щоб фінансовий бар'єр не ставав прихованим інструментом обмеження права на об'єднання. В умовах воєнного стану в Україні збереження низьких або нульових зборів є важливим для стимулювання волонтерських та гуманітарних ініціатив.

Наступний пункт, п.34, передбачає, що «відмова у набутті правосуб'єктності може мати місце лише у тому разі, якщо не були представлені всі чітко приписані необхідні документи, було використано найменування, що явно вводить в оману або не відрізняється належним чином від найменування вже діючої в цій державі фізичної або юридичної особи, або при наявності в статуті організації завдань, очевидно несумісних із вимогами демократичного суспільства». Отже, Рада Європи встановлює вичерпний перелік підстав для відмови, обмежуючи дискрецію державних органів виключно формальними недоліками або крайньою антидемократичною спрямованістю цілей організації. Для національної практики це означає неприпустимість відмов з мотивів «недоцільності» створення об'єднання чи суб'єктивного трактування статутних завдань реєстратором – чи-то посадовою особою зокрема, чи-то органом публічної влади, до повноважень якого належить здійснення такої реєстрації.

Нарешті, п. 35 проголошує, що «будь-яка оцінка прийнятності завдань НУО, що подала заявку на набуття нею правосуб'єктності, має проводитися на осно-

ві адекватної інформованості та поваги до поняття політичного плюралізму. Оцінка має проводитися без будь-яких упереджень». Таким чином, даний пункт вимагає від держави дотримання ідеологічного нейтралітету, де навіть критичні до влади завдання асоціації мають визнаватися легітимними, якщо вони не закликають до насильства. У сучасних українських реаліях цей стандарт слугує запобіжником від надмірного втручання в діяльність опозиційних або правозахисних груп під приводом дії режиму воєнного стану.

Варто також зазначити, що в умовах внутрішньої міграції та руйнування фізичної інфраструктури, забезпечення можливості дистанційної реєстрації, подання звітності та управління організаціями стає не просто питанням зручності, а умовою виживання – як кожної організації зокрема, так і всього громадянського суспільства у цілому.

Крім того, критично важливим «тут і зараз» є дотримання стандарту щодо доступу до фінансування (п.п. 49- 50), зокрема транскордонного. Так, відповідно до положень п. 49, «НУО не повинна піддаватися будь-яким особливим обмеженням з огляду на присутність у складі її управлінського персоналу або серед співробітників осіб, які не є громадянами даної держави». Дане положення закріплює принцип недискримінації та підкреслює транскордонний характер свободи асоціацій у сучасному глобалізованому світі. Для України, яка активно інтегрується до європейського простору, це означає рівність прав для міжнародних експертів та іноземців у розвитку громадянського суспільства, що є особливо актуальним для організацій, які займаються відбудовою та реформами.

Наступний пункт Рекомендацій, п.50, проголошує, що «НУО повинна мати право клопотати про отримання фінансування та отримувати його – у вигляді грошових коштів або пожертвувань у натуральній формі – не лише від державних органів влади у своїй державі, а й від організацій чи приватних жертводавців з іншої держави або від багатосторонніх установ...». На нашу думку, ця цитата підкресліює право асоціацій на різноманітність джерел доходу, включаючи міжнародну технічну допомогу та іноземні гранти, як основу їхньої незалежності. У контексті дії режиму воєнного стану цей стандарт набуває стратегічного значення для України, оскільки він прямо забороняє таврування організацій як «іноземних агентів» лише на підставі походження їхнього фінансування, за умови дотримання загальних норм прозорості та протидії відмиванню коштів.

Отже, оскільки українські асоціації відіграють важливу роль у гуманітарній допомозі та підтримці обороноздатності, будь-які надмірні валютні чи бюрократичні обмеження на отримання грантів або пожертв прямо суперечать стандартам Ради Європи та підривають загальну стійкість держави.

Водночас, певна частина рекомендацій щодо абсолютної прозорості та публічності певних даних може бути тимчасово адаптована до викликів безпеки. Зокрема, стандарти щодо відкритості реєстрів з адресами офісів чи повними списками засновників (п. 38) можуть бути частково обмежені у доступі для широкого загалу, якщо це загрожує життю чи здоров'ю членів асоціацій на деоку-

пованих або прифронтових територіях. Такі обмеження є легітимними в розумінні Конвенції 1950 р., якщо вони є тимчасовими та спрямованими виключно на захист осіб. Проте, навіть у таких умовах, держава має уникати стигматизації організацій, що отримують іноземну підтримку, оскільки стандарт Ради Європи однозначно забороняє дискримінаційне ставлення за ознакою джерела походження коштів (п. 9).

Особливої ваги набуває стандарт щодо участі асоціацій у процесах прийняття рішень (п. 76-77). Під час війни виникає загроза централізації публічної влади та обмеження публічних дискусій. Проте Рада Європи наголошує, що залучення неурядових організацій до розробки політик підвищує ефективність публічного управління (адміністрування). В Україні цей стандарт має реалізовуватися через залучення громадського сектору, переважно організованої громадськості, до розробки планів відновлення та моніторингу використання коштів. Це не лише забезпечує прозорість, а й зміцнює соціальну згуртованість.

Таким чином, режим воєнного стану не може слугувати виправданням для системного звуження свободи асоціацій, а навпаки – вимагає від держави більш гнучкого застосування рекомендацій Ради Європи. Питання, що стосуються повної лібералізації політичних акцій та масових заходів (що є частиною ширшого розуміння свободи асоціацій), об'єктивно можуть бути відтерміновані до скасування «воєнних» обмежень. Проте право на створення, внутрішню автономію та фінансову незалежність асоціацій має залишатися недоторканним, оскільки саме ці елементи формують інституційну основу, на якій базуватиметься повоєнна відбудова та подальша європейська інтеграція України.

Ключові слова: свобода асоціацій, об'єднання громадян, автономія об'єднань, конституційні права і свободи, Рада Європи, Європейський суд з прав людини, стандарти прав людини, стаття 11 Європейської конвенції з прав людини.

Key words: freedom of association, associations of citizens, autonomy of associations, constitutional rights and freedoms, Council of Europe, European Court of Human Rights, human rights standards, Article 11 of the European Convention on Human Rights.

Животовська Ірина Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, доктор філософії з права

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ СВІТСЬКОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНО-РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН

Дослідження генезису взаємовідносин держави та церкви потребує чіткого термінологічного розмежування. Слід зауважити, що у своєму первісному значенні секуляризація поставала як суто інструментальне поняття, позбавлене

ідеологічного забарвлення. Її первинний зміст зосереджувався навколо економічної реконфігурації – переходу прав власності від релігійних структур до світських інституцій. Відповідно, на ранніх етапах цей процес не передбачав трансформації суспільних цінностей, а виступав як прагматичний механізм правового та майнового регулювання.

Новітня інтерпретація цього процесу часто зазнає викривлень, еволюціонуючи від ідеї світоглядної нейтральності до радикальних антирелігійних установок. Слід зауважити, що подібна тенденція – від недоброзичливого ставлення до офіційного визнання антирелігійної ідеології – докорінно суперечить принципам справжнього секуляризму. Адже повне виключення релігійної основи із суспільної площини не може розцінюватися як нейтралітет; навпаки, така деструктивна трансформація підміняє правовий прагматизм ідеологічним догматизмом. Таким чином, справжня секуляризація має залишатися в межах правового регулювання та світоглядної рівноваги, уникаючи перетворення на інструмент ідеологічного тиску.

В науковому дискурсі акценти дещо змістилися: дедалі частіше секуляризація трактується як процес «приватизації релігії». У такому контексті релігійні переконання витісняються у сферу приватних поглядів індивіда, тоді як публічний простір монополізується світоглядно-нейтральним, світським дискурсом [1, с. 95]. Водночас обґрунтованим видається твердження, що суто правового регулювання цього принципу часто виявляється недостатньо, оскільки ступінь впливу релігійного чинника на реальні процеси державної політики не завжди піддається чіткій формалізації та оцінці.

Незважаючи на гносеологічну невизначеність розмежування категорій «публічного» та «приватного», у теоретичній доктрині утверджується концепція якісно нового типу взаємодії між секулярним порядком та релігійною свідомістю. Якщо попередня стадія розвитку світської держави характеризувалася жорстким домінуванням секулярної ідеології та правовим ізоляціонізмом релігійного чинника в межах політико-владної сфери, то актуальна постсекулярна архітектура правовідносин детермінує перехід до парадигми інклюзивного та паритетного діалогу між світськими та релігійними суб'єктами.

Сучасна конституційно-правова доктрина розглядає секулярність не як сталу статичну категорію, а як гетерогенне явище, зміст якого детермінується історико-культурним контекстом та специфікою національних правових систем. Пошук «спільного знаменника» світськості в демократичному світі ускладнюється діахронічною трансформацією суспільних відносин, де протягом останніх двох століть процеси усунення релігійного впливу із публічної сфери набули всеосяжного характеру.

У межах порівняльного правознавства сербський учений Д. Ракітич виокремлює три парадигмальні моделі взаємодії релігійних та політичних інститутів: американська, французька та німецька [2, с. 232-233].

Так, американська модель попри формальне відокремлення церкви від держави, визнає релігійну генезу прав людини. Конституційний дизайн США базується на телеологічній рівновазі між забороною встановлення державної релігії та забезпеченням вільного віросповідання. Це дозволяє Верховному Суду США гнучко інтерпретувати межі державного нейтралітету, визнаючи право на релігійну експресію навіть за комерційними суб'єктами.

Французька модель характеризується найвищим ступенем інституційної сепарації, де фундаментальні права та свободи сприймаються як виключний результат людської раціональності. У цій системі панує суворе відокремлення релігійної ідентичності від публічного простору.

Німецька правова доктрина оперує поняттям «позитивного нейтралітету». Замість ізоляції релігійних громад, держава залучає їх до виконання суспільно важливих функцій (освіта, соціальний захист). Релігійні об'єднання мають статус суб'єктів публічного права, що забезпечує їхню інтеграцію в державні процеси задля підтримання суспільної злагоди.

У роботі ученого також розкривається конфліктологічний аспект дослідження через аналіз взаємин секуляризму та ісламу. Зауважується, що європейська модель світськості, з одного боку, сприймається як шлях до рівності (через послаблення християнства) і як загроза (через заперечення нерозривного зв'язку релігії та права, притаманного ісламу). Таким чином, сучасна архітектура державно-конфесійних відносин постає як динамічна векторна сума філософських та політичних цінностей, де ключовим викликом є баланс між державним нейтралітетом та визнанням публічної ролі релігійних організацій як інституційних гарантів ідентичності.

Українська конституційно-правова модель характеризується переходом від радянської парадигми радикального відокремлення до системи кооперційної світськості, що за своїми сутнісними ознаками тяжіє до європейського досвіду «позитивного нейтралітету». Хоча стаття 35 Конституції України формально закріплює принцип сепарації церкви від держави та школи від церкви, правозастосовна практика та законодавчі ініціативи останніх десятиліть свідчать про визнання державою публічного статусу релігійних організацій. На відміну від французького лаїцизму, українська модель не передбачає витіснення релігійного чинника з суспільного простору, а навпаки, стимулює залучення конфесій до вирішення соціально значущих завдань, що концептуально зближує її з німецьким підходом до державно-конфесійного партнерства.

Функціонування цієї моделі базується на принципі паритетного діалогу, де держава виступає нейтральним арбітром, забезпечуючи рівні умови для інституційного розвитку всіх релігійних спільнот без надання преференцій жодній із них. Впровадження інституту військового капеланства, розвиток духовно-орієнтованих компонентів в освітній сфері та діяльність консультативно-дорадчих органів (зокрема Всеукраїнської Ради Церков) підтверджують трансформацію української секулярності в бік релігійного нейтралітету. Такий підхід дозволяє

зберігати тяглість етнокультурних та релігійних традицій як джерела суспільної солідарності, водночас дотримуючись демократичних стандартів свободи совісті та інклюзивності в умовах поліконфесійного соціуму.

Як наслідок, трансформація суспільного устрою від традиційного до міського індустріального типу корелює з утвердженням принципу світськості (секуляризму), що передбачає інституційне розмежування релігійних та державно-правових інституцій. У сучасній конституційно-правовій доктрині релігія втрачає статус об'єктивної соціокультурної фактичності («як належне») і трансформується в об'єкт індивідуальної дискреції. Плюралізм життєвого світу індивіда, підтримуваний засобами масової комунікації та академічною мобільністю, вимагає від держави забезпечення правового порядку, що гарантує рівний захист різнопланових світоглядних систем без переваги жодної з них.

Отже, плюралізація світоглядних парадигм, спричинена урбанізаційними та міграційними процесами, актуалізує конституційний принцип свободи віросповідання не лише як право на сповідування релігії, а як право на суб'єктивний вибір світоглядної системи в умовах ціннісного різноманіття. Динаміка соціокультурних процесів зумовлює перегляд застарілих інтерпретацій принципу світськості, які тривалий час ґрунтувалися на ідеологічній презумпції витіснення релігійної складової з публічно-правової площини. Сучасний етап правового розвитку позначений становленням постсекулярної комунікативної моделі, де релігійна свідомість перестає розглядатися як об'єкт обмеження, натомість набуваючи статусу рівноправного учасника суспільного дискурсу. Це свідчить про подолання радикального секуляризму на користь конституційного нейтралітету, що забезпечує баланс інтересів у гетерогенному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова К. Ю. Концепція «постсекулярного суспільства» та ствердження необхідності діалогу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2015. Вип. 53. С. 95–101. URL: https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_tpf/visnyk/visnyk_53.pdf

2. Rakitić D. Secularity and Religious Neutrality in the Context of Democracy: Origins and Concepts. *Annals of the Faculty of Law in Belgrade – Belgrade Law Review*. 2015. Vol. 63. P. 212–233. URL: https://doi.org/10.5937/ANALIPFB1503212R

Ключові слова: конституційні принципи, парадигма рівноправного діалогу, постсекулярне суспільство, релігійний нейтралітет, юрисдикційна обмеженість.

Key words: constitutional principles, paradigm of equal dialogue, post-secular society, religious neutrality, jurisdictional limitations.

Іванцова Зоя Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, доктор філософії в галузі права

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ АЛГОРИТМІЧНОГО ВПЛИВУ

Стрімкий розвиток цифрових технологій і широке впровадження алгоритмічних систем у повсякденне життя людини зумовлюють необхідність доктринального осмислення об'єкта конституційного захисту в частині ряду визнаних прав людини.

Так, алгоритми, що лежать в основі функціонування соціальних мереж, пошукових систем й цифрових платформ, перестають бути нейтральними інструментами обробки інформації та набувають здатності активно впливати на поведінку й навіть на внутрішні переконання особи. У зв'язку з чим традиційні підходи до розуміння об'єкта конституційного захисту, зокрема як сфери особистого і сімейного життя, поваги до гідності або ж персональних даних, виявляються недостатніми, оскільки не охоплюють новітні форми втручання у когнітивну сферу людини.

Зазначене актуалізує необхідність вдосконалення змісту конституційних прав людини крізь призму алгоритмічного впливу, а також формування нових підходів до їх гарантування, здатних забезпечити захист не лише інформації про особу, а й процесів формування її мислення та автономії.

Останнім часом в США збільшилася кількість позовів про залежність від соціальних мереж. «У позовах щодо залежності від соціальних мереж стверджується, що такі платформи, як Facebook, Instagram, TikTok, Snapchat та YouTube, були навмисно створені для того, щоб викликати залежність у дітей та підлітків… По всій країні розглядається понад 10 000 окремих справ та майже 800 позовів до шкільних округів». Наведене ілюструє перехід проблеми алгоритмічного впливу з площини абстрактних доктринальних дискусій у конкретну практичну площину.

Така судова практика імпліцитно визнає, що алгоритмічний вплив може бути джерелом шкоди психічному здоров'ю та автономії волі людини, а отже, опосередковано ставить питання про межі допустимого впливу на когнітивну й емоційну сферу з позицій фундаментальних прав.

В Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи відзначалося, що «існують також значні проблеми у сфері прав людини, пов'язані зі зростаючою залежністю від алгоритмічних систем у повсякденному житті, такі як право на справедливий суд; право на недоторканність приватного життя та захист даних; право на свободу думки, совісті та релігії; право на свободу вираження поглядів; право на свободу зібрань; право на рівне ставлення; а також економічні та соціальні права».

Таким чином у Раді Європи проблема алгоритмічних систем вже розглядається не як вузька технічна чи суто «цифрова» тема, а як багатовимірний виклик

цілісній системі прав людини. Акцент на економічних й соціальних правах підкреслює, що алгоритмічний вплив проявляється не лише в сфері «інформаційних» свобод, але й у питаннях доступу до праці, освіти, соціального забезпечення та ін., у яких автоматизовані процеси можуть посилювати нерівність.

Відтак, в конституційно-правовому вимірі зазначене вимагає розширеного розуміння об'єкта захисту від класичного розуміння прав на не втручання в особисте і сімейне життя й повагу до його гідності до охоплення процесів алгоритмічного прийняття рішень, які формують когнітивне середовище особи.

У вищевказаній Рекомендації також звертається увага на те, що робота алгоритмічних систем зазвичай ґрунтується на широкомасштабному зборі, агрегуванні й аналізі даних, отриманих завдяки цифровому відстеженню онлайн та офлайн поведінки й ідентичності окремих осіб і груп. Такий підхід не лише втручається в сферу приватного життя, а й створює дедалі більші можливості для високоперсоналізованих маніпуляцій, здатних істотно впливати на здійснення прав людини.

З огляду на те, що норми Конституції України відповідно до ст. 8 є нормами прямої дії, а зміст конституційних прав підлягає розширеному, еволюційному тлумаченню, то наявні положення Основного Закону вже сьогодні створюють правову основу для ефективного реагування на виклики, пов'язані з алгоритмічним впливом.

Таким чином, подальший доктринальний розвиток і судова практика забезпечують можливість захисту прав людини не лише в межах їх класичного розуміння, а й через розширене тлумачення таких прав з урахуванням процесів формування волі та переконань людини в умовах алгоритмічного впливу й розвитку цифрових технологій.

Список використаних джерел:

1. Social Media Addiction Lawsuits (2026): KGM Trial, MDL 3047, and TikTok & Snapchat Settlements Explained // Spencer Law. URL: https://www.spencer-law.com/post/social-media-addiction-lawsuits-2026-kgm-trial-mdl-3047 (дата звернення: 30.03.2026).

2. Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to member States on the human rights impacts of algorithmic systems // Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016809e1154%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]} (дата звернення: 30.03.2026).

Ключові слова: права людини, інформаційний вимір прав людини, цифрові права, людська гідність, телеологічне тлумачення.

Key words: human rights, informational dimension of human rights, digital rights, human dignity, teleological interpretation.

Панасюк Віта Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧИЙ ПРОЦЕС ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТА ПІДТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Законодавчий процес посідає визначальне місце у механізмі функціонування сучасної правової держави, адже саме в його межах формуються, змінюються та вдосконалюються правові норми, що впорядковують суспільні відносини. Водночас його роль не зводиться лише до технічної процедури ухвалення законів, оскільки його значення значно ширше за своїм змістом, він є дієвим інструментом підтримання конституційної стабільності, яка слугує підґрунтям демократичного розвитку, утвердження принципу верховенства права та належного забезпечення прав і свобод людини.

Однією з ключових функцій законодавчого процесу є надання суспільним змінам упорядкованого правового змісту, що особливо відчутно в умовах війни. Збройна агресія спричиняє швидкі й глибокі трансформації у різних сферах життя – від безпеки до економіки та соціальних відносин. У такій ситуації законодавчий процес стає інструментом, який дозволяє державі своєчасно реагувати на нові виклики, закріплюючи необхідні рішення у формі обов'язкових правових норм. Завдяки цьому вдається уникнути прогалин у правовому регулюванні, забезпечити керованість суспільних процесів і підтримати функціонування державних інституцій навіть у надзвичайних обставинах.

Повномасштабне вторгнення зумовило зміни у структурі законодавчого процесу. Перші місяці війни можна охарактеризувати як своєрідний «турборежим» законодавчої діяльності. Спостерігалося «рекордне збільшення кількості прийнятих законів при одночасному значному скороченні часу на їх підготовку та проходження через комітети й сесійну залу. Експертно-аналітичні підрозділи та комітети оперативно надавали висновки, а процеси політичного узгодження законопроєктів суттєво прискорилися. Між депутатами у сесійній залі формувався тривалий консенсус, що дозволяло приймати рішення ефективно і злагоджено, навіть в умовах екстремального навантаження» [1].

Такий режим законотворення демонструє важливий аспект конституційного балансу: за умов надзвичайної загрози ефективність і швидкість законодавчого процесу не лише забезпечують оперативну реакцію держави, але й підкреслюють роль парламенту та уряду як основних механізмів формування внутрішньої політики.

Водночас надмірна інтенсивність законодавчих змін може мати зворотний ефект. Так, за даними моніторингових досліджень Лабораторії законодавчих ініціатив за перші пів року повномасштабної війни майже дві третини законів було прийнято із порушенням процедури [1], що було обумовлено об'єктивними чинниками та загрозами, з якими зіткнулась держава.

Варто зазначити, що за результатами аналізу діяльності Верховної Ради України під час 14 сесії показник порушень Регламенту при прийнятті законів суттєво знизився («Протягом 14-ї сесії частка порушень Регламенту під час ухвалення законів становила 38%») [2], але це не є свідченням покращення якості результатів законодавчої діяльності. За роки війни Верховна Рада України так і не спромоглась адаптувати свій Регламент до роботи в екстремальних умовах. Як зазначає О. Зозуля, «адаптація організації роботи парламенту в умовах воєнного стану відбувається здебільшого ситуативно та недостатньо системно, характеризується поглибленням відхилень у парламентській практиці та підзаконному регулюванні від правил і процедур, законодавчо встановлених Регламентом Верховної Ради України.» [3, с. 74]. Саме тому, після скасування правового режиму воєнного стану у сфері законотворення нагальною потребою стане необхідність перегляду законів прийнятих поспіхом, без дотримання вимог кожної стадії законодавчого процесу.

Серед численних порушень процедури прийняття законів варто виокремити ті з них, які знижують ефективність законодавчого процесу як інструменту забезпечення конституційної стабільності. Так, на якість законодавчої діяльності та якість прийнятих актів впливає: відсутність або порушення строків подання висновків до законопроєктів, збільшення «законодавчого спаму» (законопроєктів без належного обґрунтування та без підтримки народних депутатів, коли підписант один), прийняття законів без другого та третього читання, порушення термінів підписання законів. Якщо на початку війни такі порушення були виправданими, то сьогодні особливого значення набуває дотримання принципу стабільності законодавства, який вимагає виваженого підходу до правотворчості, її послідовності та належного обґрунтування.

Законодавчий процес слід розглядати як ключовий механізм забезпечення структурної цілісності та функціональної збалансованості правової системи в умовах її постійного розвитку. Його змістовна спрямованість полягає не лише в оновленні нормативного матеріалу, а й у підтриманні внутрішньої узгодженості правового регулювання, що досягається через системність, послідовність і ієрархічну впорядкованість правотворчості. Саме завдяки цим характеристикам забезпечується поєднання стабільності та динамічності права як взаємодоповнюючих засад, що унеможливлює як нормативну інерційність, так і надмірну фрагментарність законодавства. Крім того, законодавчий процес виконує функцію попередження правових дисфункцій, зокрема колізій і прогалин, які можуть порушувати єдність правового простору та знижувати ефективність правозастосування.

У свою чергу, процедурна організація законодавчого процесу має безпосередній вплив на легітимаційні засади функціонування публічної влади. Його відкритість, формалізованість і підпорядкованість визначеним стандартам правотворчості створюють передумови для сприйняття права як результату обґрунтованої та справедливої діяльності держави.

Саме тому законодавчий процес відіграє визначальну роль у забезпеченні конституційної стабільності як цілісної характеристики правового порядку.

Список використаних джерел:

1. Воєнний парламентаризм: як парламентарії відпрацювали в умовах спільної загрози. *Дзеркало тижня*. 2022. 12 грудня. URL: https://zn.ua/ukr/internal/vojennij-parlamentarizm-jak-parlamentariji-vidpratsjuvali-v-umovakh-spilnoji-zahrozi.html

2. Порушення Регламенту у роботі Верховної Ради IX скликання за 14-ту сесію. URL: https://parlament.org.ua/analytics/violations-of-the-rules-of-procedure-verkhovna-rada-9th-convocation-14th-session/

3. Зозуля О. І. Особливості організації роботи Верховної Ради України в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 4. С. 70-75. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287200/281120

Ключові слова: законодавчий процес, регламент, конституційна стабільність, парламент, законодавча процедура.

Key words: legislative process, rules of procedure, constitutional stability, parliament, legislative procedure.

Ігнатова Анастасія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри конституційного права

МОВНІ ПРАВА У СУДОЧИНСТВІ: РОЛЬ РЕЄСТРУ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

У сучасній правовій державі забезпечення ефективного доступу до правосуддя виступає однією з ключових гарантій реалізації прав і свобод людини. Однією з основоположних передумов такого доступу є можливість особи повноцінно брати участь у судовому процесі, що безпосередньо пов'язано з розумінням мови судочинства. Мовний бар'єр, у свою чергу, може виступати істотною перешкодою для реалізації процесуальних прав, що набуває особливої актуальності у багатонаціональному суспільстві. У цьому контексті право користуватися послугами перекладача під час судового розгляду є не лише процесуальною гарантією, а й важливим елементом забезпечення принципів рівності сторін та справедливого суду.

Питання правового статусу перекладача, порядку його залучення та ролі у судочинстві вже були предметом наукових досліджень. Зокрема, відповідні аспекти аналізували: В. Пчелін («Правові засади залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві України», 2016) [8], Р. Савчук («Залучення пере-

кладача в адміністративному та кримінальному судочинстві», 2020) [9], О. Сотула («Процесуальний статус перекладача та організація судочинства: компетентність, професійна кваліфікація та доступ до правосуддя у кримінальному провадженні України та Республіки Польщі», 2026) [10] та інші дослідники. Разом з тим, у сучасних умовах розвитку етнонаціональних відносин та з урахуванням багатонаціонального складу населення України особливої актуальності набуває питання забезпечення мовних прав осіб, які належать до національних меншин. У цьому контексті традиційні підходи до організації інституту перекладача потребують переосмислення з урахуванням специфіки мов національних меншин, їх носіїв та реальних практичних потреб судочинства.

Основними міжнародними документами, які регулюють право особи на переклад та необхідність залучення перекладача, є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 6) [1] та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (стаття 14) [2]. Зазначені акти закріплюють імперативні норми щодо негайного та детального інформування підозрюваного або обвинуваченого зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього, а також гарантують можливість отримання безоплатної допомоги перекладача у разі, якщо особа не розуміє мови судочинства або не володіє нею. Таким чином, право на переклад визнається не допоміжним, а фундаментальним елементом права на справедливий суд.

На національному рівні відповідні гарантії знайшли своє нормативне закріплення у процесуальному законодавстві України. Так, відповідно до статті 9 Цивільного процесуального кодексу України: «Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача, в порядку, встановленому цим Кодексом» [3].

Водночас стаття 75 Цивільного процесуального кодексу України визначає вимоги до перекладача, встановлюючи, що: «Перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими» [3]. Особливої уваги заслуговує положення про те, що «участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством» [3]. Таким чином, законодавець прямо передбачає необхідність підтвердження кваліфікації перекладача у випадках, коли йдеться про специфічні форми комунікації. Аналогічні

положення містяться у статті 71 Кодексу адміністративного судочинства України [4] та статті 72 Господарського процесуального кодексу України [6]. Водночас у статті 68 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що: «У разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача). Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача…» [5]. Разом з тим, аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність уніфікованого та спеціалізованого підходу до залучення перекладачів мов національних меншин. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання залучення до судового процесу представників національних меншин як осіб, які володіють мовами національних меншин. Враховуючи це, довідка про підтвердження участі особи у діяльності національно-культурних товариств може розглядатися як додатковий індикатори її мовної компетентності та підстави для залучення до виконання функцій перекладача.

Варто звернути увагу на те, що в Україні вже існує нормативно закріплений підхід до формування інформаційних ресурсів перекладачів. Зокрема, Міністерством внутрішніх справ України було прийнято наказ від 11 березня 2013 року № 228, яким затверджено «Порядок ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів» [7]. Зазначений нормативно-правовий акт визначає процедуру формування та ведення відповідного реєстру, а також порядок користування ним. Аналіз наведеного положення свідчить про те, що законодавець закріпив чітко визначений, вичерпний перелік випадків, у яких органи державної влади можуть залучати перекладачів за допомогою відповідного реєстру. Водночас сфера його застосування є суттєво обмеженою, оскільки охоплює виключно правовідносини, пов'язані з біженцями та іншими категоріями мігрантів. Таким чином, наявність окремого галузевого реєстру перекладачів, який функціонує у сфері міграційної політики, не забезпечує комплексного вирішення питання мовного забезпечення судового процесу. Більше того, відсутність єдиного універсального реєстру перекладачів у системі правосуддя призводить до фрагментарності правового регулювання, відсутності єдиних стандартів відбору та перевірки кваліфікації перекладачів, а також ускладнює їх оперативне залучення до участі у судових провадженнях. У цьому контексті пропонується створення спеціалізованого реєстру перекладачів у системі судової влади України, який охоплюватиме як перекладачів загалом, так і окремо перекладачів із числа представників національних меншин.

Доцільність такого підходу підтверджується також зарубіжним досвідом. Як зазначає О. Сотула у своїй статті «Процесуальний статус перекладача та організація судочинства: компетентність, професійна кваліфікація та доступ до правосуддя у кримінальному провадженні України та Республіки Польщі»: «Республіка Польща, як держава член Європейського Союзу, розробила чітко струк-

туровану та професіональну систему регулювання діяльності перекладачів, що суттєво відрізняється від українського підходу. Основу цієї системи становить Закон Республіки Польщі «Про професію присяжного перекладача» від 25 листопада 2004 року, який встановив присяжного перекладача як окремий, автономно регульований правовий статус» [10, с. 39]. Паралельно з цим діє: «…офіційний державний реєстр, що забезпечує прозорість і можливість верифікації для судів, прокуратури та громадськості. Перекладач, включений до списку, на-буває юридично визнаного статусу, що дає йому право на виконання всіх функцій присяжного перекладача в рамках мов, на які він має сертифікацію» [10, с. 39]. В Україні перекладач залучається переважно ситуативно, без належного інституційного закріплення його статусу у системі правосуддя. Це створює ризики неоднакової якості перекладу, відсутності єдиних стандартів та, як наслідок, потенційного порушення процесуальних прав учасників судового розгляду.

Отже, узагальнюючи викладене, слід констатувати, що існуючий в Україні Довідково-інформаційний реєстр перекладачів не може розглядатися як універсальний механізм забезпечення права на переклад у судовому процесі. Його функціональне призначення є обмеженим, а сфера застосування не охоплює потреби забезпечення мовних прав осіб, які беруть участь у судочинстві поза межами міграційних правовідносин. У зв'язку з цим обґрунтованою є необхідність створення окремого, спеціалізованого реєстру перекладачів у системі судової влади України, який забезпечить системність, доступність та якість перекладацьких послуг, у тому числі з урахуванням мов національних меншин, що, у свою чергу, сприятиме реалізації принципу справедливого суду та гарантуванню прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.03.2026).

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 19.10.1973. Дата оновлення: 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.12.2025).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15?find=1&text=%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D1%87#w1_14 (дата звернення: 26.03.2026).

4. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. Дата оновлення: 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 26.03.2026).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 04.03.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 26.03.2026).

6. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 року № 1798-XII. Дата оновлення: 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 26.03.2026).

7. Порядок ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 № 228. Дата оновлення: 26.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13#Text (дата звернення: 26.03.2026).

8. Пчелін В. Правові засади залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві України. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення:* матеріали міжн. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22-23 липня, 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 101-103.

9. Савчук Р. Залучення перекладача в адміністративному та кримінальному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Вип. 7. С. 188-191.

10. Сотула О. Процесуальний статус перекладача та організація судочинства: компетентність, професійна кваліфікація та доступ до правосуддя у кримінальному провадженні України та Республіки Польщі. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2026. Вип. 1. С. 37-41.

Ключові слова: конституційне право, національні меншини, права людини, правова держава, захист прав людини, держава, перекладач.

Key words: constitutional law, national minorities, human rights, rule of law, protection of human rights, state, translator.

Козирь Дмитро Валерійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ЯКИМ МАЄ БУТИ МАЙБУТНЄ?

Наразі в Україні відбувається багато взаємопов'язаних процесів, які визначають наше майбутнє. Однією з них є євроінтеграція, яка є «каталізатором реформ» у країні та стане основою для успішного та швидкого відновлення України. Хід вступу України до Європейського Союзу є природним наслідком незалежності нашої держави.

У процесі європейської інтеграції головним для України є активне дотримання сталості обраного шляху, політики системних реформ, послідовно доведених реальними діями демократичних цінностей, принципів громадянського суспільства, свободи слова та верховенства права, соціально орієнтованої ринкової економіки. Вступ до Європейського Союзу «має відкрити нові можливості для України, стимулювати економічне зростання та прискорити модернізацію

національної економіки» [8, с. 78-79]. «Отримання статусу кандидата на членство в Європейському Союзі та курс на подальшу інтеграцію України у більшості останніх досліджень визначено як елемент стратегічної стабільності як для держави, так і для бізнесу, який визначатиме майбутнє нашої економіки та країни на десятиліття вперед» [8, с. 78-79].

У перші дні повномасштабного вторгнення з боку рф Україна подала заявку на вступ до Європейського Союзу за спрощеною процедурою, яку 28 лютого 2022 року підписав президент Володимир Зеленський. У ході вивчення перспектив вступу України до Європейського Союзу та аналізуючи сучасні особливості процесу європейської інтеграції України було з'ясовано, що збройне втручання росії мало практично протилежний ефект – прискорило євроінтеграційні процеси в Україні та сприяло підтримці нею Європейського Союзу. Водночас, солідарність між Україною та країнами ЄС у протистоянні агресивній країні зміцнилася. Присвоєння Україні статусу кандидата до Європейського Союзу можна розглядати як відповідь Європи на нову імперську політику росії. Однак, з іншого боку, слід сказати, що російська експансія негативно вплинула на європейську інтеграцію та уповільнила її темпи. Так Комісар ЄС з питань розширення Марта Кос зробила заяву про те, що вступ України до Європейського Союзу до 2027 року неможливий тому, що спочатку потрібен мир [5]. Під час агресії наша країна зазнала величезних людських втрат, фінансових та економічних втрат. Масштабна війна, яка загрожує українській державності, змушує докорінно переосмислити внутрішній соціально-економічний розвиток та пріоритети зовнішньої політики загалом, спрямовуючи основну увагу та ресурси на протидію російській агресії. На думку В. Гонтар та Т. Паламарчук це « … не може не вплинути на динаміку та вплив прогресу до Європи» [4, с. 18]. Європейський Союз явив свою відданість возз'єднанню розірваної війною країни, швидко схваливши заявку України на членство та надало їй статус кандидата в червні 2022 року. В результаті, у грудні 2023 року Європейська Рада вирішила розпочати переговори про членство з Україною, але лише після завершення додаткових реформ, таких як: боротьба з корупцією, вдосконалення антиолігархічного законодавства, законодавства про національні меншини (громади) та ін. Але під час візиту до України у березні 2026 року висока представниця Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Кая Каллас не стала прогнозувати конкретні дати вступу України до Євросоюзу, однак зазначила важливість виконувати свою роботу як Києву, так і Брюсселю [7]. А. Галімова зазначає, що « … правда полягає в тому, що цінності, які формують українську національну ідентичність, але визнаються суспільством, не є чужими для європейської особистості. Він також охоплює цінності загальнолюдського значення. Тому головним питанням є утвердження цих українських цінностей, які потребують історичного та культурного збагачення бекграунда України і мають базуватися не на самовизначенні через інших, а на самовизначенні, загальній рефлексії самого себе» [2, с. 16-17]. В цілому, « … Україна успішно виконала 7 ключових рекомендацій Європейської Комісії та 4

додаткові рекомендації, що дозволяє Європейській Комісії позитивно оцінити відповідність країни додатковим вимогам, що додаються до заявки України на членство в Європейському Союзі» [6]. У той же час, « … Україні буде важко досягти своєї здатності відповідати критеріям членства в ЄС. Навіть до збройної агресії рф проти України ефективність уряду в Україні була нижчою, ніж у більшості інших країн Центральної та Східної Європи. У 2023 році Україна посіла низьке місце за показниками управління, найнижче серед усіх країн ЄС. Більше того, її результати були дуже низькими порівняно з нинішніми десятьма країнами-кандидатами та потенційними кандидатами на вступ до Європейського Союзу» [11, с. 105].

Таким чином, за роки збройної агресії рф Україна зіткнулася з необхідністю здійснення поглиблених реформ управління, зокрема, як підкреслює В. Юрчишин, « … у сферах державного управління, судової системи, верховенства права, децентралізації, зменшення впливу олігархів у суспільно-політичному житті та боротьби з корупцією. Інтеграція до ЄС є потужним інструментом для подальшого впровадження таких змін, які принесуть користь як країні-кандидату, так і країні в цілому і Європейському Союзу» [8]. Вітчизняний досвід і практика країн-членів ЄС свідчать, що на успіх децентралізації значний вплив має публічна служба [11, с. 393]. Цілком ймовірно, що процес переговорів про вступ України збігатиметься з післявоєнною відбудовою, зростанням впливу ЄС підтримувати інституційний розвиток України та створює вагомі стимули для виконання критеріїв членства. Водночас, наголошує О. Богданець « … сам Європейський Союз також повинен запровадити низку внутрішніх реформ для успішної інтеграції України. Інституційна структура повинна бути здатною прийняти одного або кількох нових членів» [1, с. 10].

Масштабна військова агресія, розв'язана росією проти України, з точки зору В. Юрчишин « … змінила світовий ландшафт, створивши ряд небезпек і загроз, що призводить до напружених процесів у політичному, економічному та безпековому середовищі, наслідки яких важко передбачити. Російська агресія поглибила суперечності сучасного світу та погіршила соціально-економічну ситуацію на регіональному та глобальному рівнях. Зокрема, зростання цін на енергетичні ресурси та криза на ринку продуктів харчування призвели до зростання цін на споживчі товари та, відповідно, мали широкий вплив на рівень добробуту громадян у багатьох країнах світу» [3, с. 4-5].

Таким чином, характеристика перспектив та результатів цього процесу, їх ефективне використання, а також посилення політичного та економічного діалогу з Європейським Союзом для забезпечення національних інтересів України є нашими головними завданнями на найближчу перспективу. Єдність усіх прогресивних сил у суспільстві, поглиблення співпраці між гілками влади для створення стабільної та передбачуваної моделі державної політичної системи та конкурентоспроможної економіки є ключами до досягнення цієї стратегічної мети нашого суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Богданець О. Виклики для сторін від вступу україни до ЄС. *Україна на шляху до ЄС : виклики та перспективи :* матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (м. Київ, 9 трав. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с. С. 9-11.

2. Галімова А. Українська національна ідентичність у контексті європейської інтеграції. *Україна на шляху до ЄС : виклики та перспективи :* матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с. С. 16-17.

3. Геополітичні та геоекономічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / за ред. В. Юрчишин. Київ : Центр Разумкова, 2022. 85 с.

4. Гонтар В., Паламарчук Т. Євроінтеграція: чинник російської агресії. *Україна на шляху до ЄС : виклики та перспективи* : матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні (Київ, 9 трав. 2024 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, М. С. Орлів, Ю. Г. Рубана. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2024. 112 с. С. 17-19.

5. Єврокомісар відповіла, чи реальний вступ України до ЄС до 2027 року. *УНІАН*. 24.03.26. URL: https://www.unian.ua/politics/vstup-u

6. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua

7. Каллас про вступ України до ЄС : важливо, щоб і Київ, і Брюсель виконували свою роботу. 31.03.2026. URL: https://interfax.com.ua

8. Могиль В. Європейська інтеграція як перспективний напрям модернізації України. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. С. 78-79.

9. Україна на шляху до ЄС: у Києві сподіваються підписати угоду про вступ у 2027 році. URL: https://uatv.ua/uk/ukrayina

10. Янюк Н. В. Принципи служби в органах місцевого самоврядування : новели у законодавстві України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Вип. 5. Ч. 2. С. 393-398.

11. Transition Report 2023-24. *European Bank for Reconstruction and Development*. 2023. URL: https://www.ebrd.com

Ключові слова: європейська інтеграція України, членство України в Європейському Союзі, адаптація національного законодавства до права ЄС, інституційні та правові реформи, верховенство права, післявоєнна відбудова України, національна ідентичність у процесі євроінтеграції, європейські цінності.

Key words: European integration of Ukraine, Ukraine's membership in the European Union, approximation of national legislation to EU law, institutional and legal reforms, rule of law, post-war reconstruction of Ukraine, national identity in the process of European integration, European values.

Бугаєнко Каріна Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри конституційного права

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ КОНСТИТУЦІЇ АРАБСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЄГИПЕТ

Життєвий цикл конституцій держав світу характеризується своєю особливістю, що залежить від приналежності держави до правової системи, впливу політичних чинників та залежності від міжнародних міжурядових організацій тощо. У цьому аспекті досить цікавим є звернути увагу на життєвий цикл Конституції Арабської Республіки Єгипет (АР Єгипет). АР Єгипет постає державою змішаної правової сім'ї, яка характеризується нестабільним конституційним розвитком. Хоча чинна Конституція АР Єгипет набула чинності 18 січня 2014 року, історична спадщина конституційного будування даної держави є досить багатоманітною. З моменту здобуття незалежності АР Єгипет змінювала конституцію вісім разів: у 1923, 1930, 1956, 1958, 1964, 1971, 2012 та у 2014 роках [1].

У порівнянні з досвідом деяких європейських держав, наприклад Федеративної Республіки Німеччини та Республіки Ірландії, така конституційна зміна є частою. Якщо аналізувати причини такої ситуації, то вона викликана, переважно, політичним контекстом, що виникав всередині держави. До прикладу, прийняття Конституції АР Єгипет 1923 року ознаменувало звільнення держави від окупації Великої Британії та перехід до монархічної форми правління. Конституція АР Єгипет 1964 року була прийнята навпаки після скасування Об'єднаної Арабської Республіки Єгипет та Сирії. Конституція АР Єгипет 1971 року була скасована після відставки Президента Єгипту Хосні Мубарака, а Конституція АР Єгипет 2012 року –після відставки Президента Єгипту Мохамеда Мурсі [1]. Аналіз викладених причин конституційних змін дає змоги прийти висновку, що вирішальним фактором у зміні конституційних циклів АР Єгипет стали саме політичні обґрунтування, які знаходили вияв через прийняття нових конституції. Тобто прийняття нового політичного режиму автоматично означало закріплення через прийняття нової конституції.

Зупиняючись на чинній Конституції АР Єгипет 2014 року [2], зазначимо, що її розробка відбувалася також у складних політичних умовах. Після відставки Президента Єгипту Мохамеда Мурсі було обрано тимчасового главу держави (яким став Голова Верховного Конституційного суду було Адлі Мансур) та прийнято Конституційну декларацію перехідного періоду. Даний документ визначав, зокрема, процедуру розробки та прийняття нової конституції: а) написання тексту нової конституції комітетом з десяти членів (шість провідних суддів та чотири конституційних юристів) у строк до 30 днів; б) розгляд проекту конституції комітетом з п'ятдесяти представників єгипетського суспільства протягом 60 днів шляхом проведення консультацій з громадськістю; в) винесення узгодженого проекту нової конституції на всенародний референдум протягом

30 днів [3]. Дана процедура була реалізована на практиці та у січні 2014 року 98,1% виборців схвалили на всенародному референдумі нову Конституцію АР Єгипет [1].

Політичний контекст прийняття чинної Конституції АР Єгипет 2014 року підтверджується статтею 4, яка закріплює: «Ми – громадяни. Ми – єгипетський народ, суверенний на суверенній батьківщині. Це наша воля, і це Конституція нашої революції» [2]. Вагому роль політичних факторів було також освітлено преамбулою, яка описує національні спротиви Єгипту, революції 1919 і 1952 років, політичних постатей, які брали участь у створенні Єгипетської держави (Гамаль Абдель Насер, Мохамед Алі тощо). Окрім того, чинна Конституція АР Єгипет 2014 року має досить велику аксіологічну цінність, адже «завершує побудову сучасної демократичної держави» і «втілює мрію поколінь про процвітаюче об'єднане суспільство та справедливу державу».

Примітним є те, що чинна Конституція АР Єгипет 2014 року входить до переліку тих конституцій, які частково передбачають процедуру свого прийняття (як і Основний Закон Федеративної Республіки Німеччини). Так, стаття 247 Конституції АР Єгипет 2014 року говорить, що остання набуває законної сили з моменту її схвалення народом на референдумі більшістю дійсних голосів учасників [2]. Водночас, якщо аналізувати історичну практику самої процедури прийняття конституцій Єгипту, то виокремимо три базові варіації: а) подарування монархом (Конституція АР Єгипет 1930 року); б) залучення народу через процедуру референдуму (Конституції АР Єгипет 1956, 1971, 2012 та 2014 років); в) політичне рішення лідерів (Конституції АР Єгипет 1923, 1958, 1964 років) [2]. Саме починаючи з другої половини XX століття спостерігається активне залучення єгипетського народу до прийняття конституції АР Єгипет.

Таким чином, як вбачається, прийняття Конституції АР Єгипет 2014 року стало політичною спробою зафіксувати новий конституційний порядок. Водночас, дані висновки є важливими для проведення подальшого дослідження життєвого циклу Конституції АР Єгипет.

Список використаних джерел:

1. Constitutional history of Egypt. URL: https://constitutionnet.org/country/egypt (дата звернення: 29.03.2026 року)

2. Constitution of the Arab Republic of Egypt. URL: https://sis.gov.eg/media/67726/dustor-eng.pdf (дата звернення: 29.03.2026 року)

3. Egypt's Constitutional Declaration. URL: https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2013/07/09/Egypt-s-Constitutional-Declaration- (дата звернення: 29.03.2026 року)

Ключові слова: життєвий цикл, АР Єгипет, конституція, процедура, референдум.
Key words: life cycle, AR Egypt, constitution, procedure, referendum.

Матковський Микита Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПІСЛЯ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації, закріплене у ст. 34 Конституції України, є одним із фундаментальних прав громадянського суспільства і передумовою демократичного урядування [1]. Водночас ч. 1 ст. 64 Конституції встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть запроваджуватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку їх дії – і право на інформацію потрапляє до переліку конституційно обмежуваних прав [1]. З 24 лютого 2022 р., коли Указом Президента № 64/2022 в Україні було введено воєнний стан, цей конституційний механізм набув практичного виміру вперше в новітній конституційній історії нашої держави в умовах повномасштабної збройної агресії. Актуальним питанням у поствоєнній перспективі є не лише відновлення обсягу цього права, а й уникнення перетворення тимчасових воєнних обмежень на системну практику.

Основним інструментом регулювання доступу до публічної інформації є Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Стаття 6 цього Закону закріплює так званий «трискладовий тест» – обов'язковий механізм перевірки будь-якого рішення про обмеження доступу до інформації: обмеження є правомірним лише у разі, якщо воно встановлено законом; переслідує легітимну мету (охорону інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я населення чи прав людини); та якщо шкода від розкриття інформації перевищує суспільний інтерес у її отриманні [2]. Показово, що цей Закон не зазнав жодних змін з початком введення воєнного стану – тобто трискладовий тест залишається обов'язковим навіть в умовах воєнного стану. Однак фактично численні розпорядники публічної інформації після 24 лютого 2022 р. відмовляли у наданні інформації, посилаючись на сам факт воєнного стану як на самодостатню підставу – без застосування трискладового тесту і поза будь-якими законодавчими підставами.

Л. І. Рудник у ґрунтовному дослідженні правових засад обмеження права на доступ до інформації в умовах воєнного стану акцентує на тому, що правовий режим воєнного стану не може використовуватися як привід для обмеження доступу до інформації понад те, що безпосередньо передбачено законом; незважаючи на умови воєнного стану, положення Закону «Про доступ до публічної інформації» мають виконуватися у повному обсязі; будь-яке обмеження вимагає мотивованого обґрунтування [3, с. 35]. Водночас дослідниця зазначає, що від початку повномасштабного вторгнення спостерігається стійка тенденція до системного нехтування зазначеними вимогами: органи влади закривали реєстри та інформаційні системи, відстрочували розгляд запитів на невизначений

термін, посилаючись на воєнний стан як самодостатній аргумент [3, с. 37]. Конституційний виклик поствоєнного відновлення полягає в тому, що ця практика здатна «нормалізуватися» – тобто зберегтися після закінчення воєнного стану як усталений спосіб взаємодії держави з громадянами.

О. Г. Турченко у дослідженні обмежень права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану доводить, що оскільки Законом України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачено прямої можливості встановлювати будь-які заборони чи обмеження щодо виконання обов'язків розпорядників з розгляду запитів, необхідність застосування трискладового тесту та дотримання балансу між захищеним інтересом конкретної особи та суспільними інтересами зберігається в повному обсязі [4, с. 109]. Авторка особливо виокремлює проблему обмеження доступу до інформації про діяльність судів та Державної судової адміністрації – у зв'язку з потенційними загрозами безпеці персоналу [4, с. 111]. У поствоєнній перспективі це ставить питання: якими мають бути конституційні гарантії проти автоматичної пролонгації воєнних обмежень після скасування правового режиму воєнного стану? Відповідь полягає у законодавчому закріпленні чітких механізмів відновлення доступу до кожної категорії закритих реєстрів та інформаційних систем – з конкретними строками та відповідальністю за бездіяльність.

Судова практика свідчить, що Верховний Суд послідовно обстоює обов'язковість трискладового тесту незалежно від зовнішніх обставин. У постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 6 серпня 2020 р. у справі № 440/3005/19 (ЄДРСРУ № 90804496) Суд сформулював принципову правову позицію: відмова у наданні інформації є обґрунтованою лише тоді, коли розпорядник інформації у відповіді на запит вказує, якому саме з інтересів загрожує розголошення запитуваної інформації, в чому полягає істотність шкоди та чому шкода від оприлюднення переважає право громадськості знати цю інформацію; відсутність висновку хоча б щодо однієї з трьох складових тесту означає, що відмова у доступі є необґрунтованою [5]. Ця правова позиція зберігає свою актуальність і у поствоєнний період: вона є орієнтиром для подолання практики, що склалася під час воєнного стану, та засобом конституційного захисту права на інформацію через судовий механізм.

Відновлення права на доступ до інформації у поствоєнний період є комплексним конституційним завданням, яке охоплює щонайменше чотири виклики. По-перше, нормативний: необхідно законодавчо закріпити графіки та умови відновлення роботи реєстрів і публічних інформаційних систем, закритих або обмежених під час воєнного стану. По-друге, правозастосовний: необхідно подолати практику надмірно широкого тлумачення підстав для відмови у наданні інформації, що формувалась упродовж воєнного стану. По-третє, інституційний: потрібне посилення наглядових повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері доступу до інформації та запровадження обов'язкового публічного звітування розпорядників про кількість і підстави відмов на запити. По-четверте, судовий: суди мають послідовно застосовувати

правову позицію Верховного Суду щодо обов'язковості трискладового тесту, не допускаючи посилання на воєнний стан як самодостатню підставу обмеження. Поєднання цих заходів дозволить відновити конституційний стандарт права на інформацію в його повному обсязі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

3. Рудник Л. І. Правові засади обмеження права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 4 (60). С. 32–39. DOI: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.4(60).296975.

4. Турченко О. Г. Обмеження права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 107–113. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/270722/266172

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 6 серпня 2020 р. у справі № 440/3005/19 (адміністративне провадження № К/9901/35844/19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90804496

Ключові слова: право на інформацію, доступ до публічної інформації, воєнний стан, конституційні обмеження, трискладовий тест, поствоєнне відновлення, конституційні виклики, розпорядники інформації, судова практика.

Key words: right to information, access to public information, martial law, constitutional restrictions, three-part test, post-war recovery, constitutional challenges, information holders, judicial practice.

Ваньчак Марта Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірантка кафедри конституційного права

«ГАЛЮЦИНАЦІЇ» ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЗАГРОЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРИНЦИПАМ СУДОЧИНСТВА

Конституція України чітко вимагає від кожного учасника судового процесу дотримання його ж принципів. Із фундаментальних серед них є змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Згідно з позицією, викладеною у Постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 06 грудня 2022 року № 904/738/22, принцип зма-

гальності сторін полягає в тому, що сторони у процесі зобов`язані в процесуальній формі довести свою правоту, за допомогою поданих ними доказів переконати суд в обґрунтованості своїх вимог чи заперечень [1]. Саме такий підхід забезпечує трансформацію формальних вимог закону в дієву систему захисту прав, де кожна дія учасника має бути стратегічно обґрунтованою.

Принцип змагальності сторін характеризується так: кожна зі сторін під час судового процесу обстоює завдяки процесуальним інструментам стратегію захисту, тоді як суд забезпечує паритетність сторін [2]. Це створює умови для глибокого аналізу фактів, що є необхідним фундаментом для винесення справедливого вердикту.

Проте в умовах цифровізації ця паритетність опиняється під загрозою. В українській практиці уже зафіксовано випадки, коли учасники судового процесу використовують штучний інтелект при підготовці процесуального документа, не перевіривши на достовірність. Мова йде про Ухвалу Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 січня 2026 року у справі № 240/14153/24, яка є прецедентною для української правової системи, оскільки вона вперше на рівні касаційної інстанції окреслює межі допустимого використання штучного інтелекту у правничій діяльності. У касаційній скарзі, скаржник посилався на низку постанов Великої Палати та Верховного Суду. Перевіркою Єдиного державного реєстру судових рішень встановлено, що цих рішень не існує в реальності. Суд зробив висновок, що «характер наведених посилань може свідчити про використання учасником справи інструментів штучного інтелекту та, відповідно, отримання на запит результату у формі «галюцинацій». Також наголосив, що користування штучним інтелектом не заборонено, про те учасники повинні дотримуватись фахового людського контролю. В даній ситуації визнано недобросовісне користування процесуальними правами учасника провадження, що суперечить конституційному принципу рівності та змагальності, адже введення суду в оману руйнує засади здійснення справедливого правосуддя [3].

У Постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08 липня 2025 року у справі № 925/496/24 скаржник використав згенеровані штучним інтелектом (ChatGPT та GROK) відповіді як електронний доказ для власного трактування умов договору та спростування вже встановлених судом обставин. Суд відхилив ці доводи, наголосивши на неможливості делегування технологіям функцій правосуддя та відсутності у штучного інтелекту статусу джерела достовірної науково доведеної інформації [4].

Генерування «галюцинацій» штучним інтелектом грубо порушує і принцип процесуальної економії. Згідно з позицією, висловленою в Ухвалі Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 24 травня 2021 року у справі № 9901/20/21, принцип процесуальної економії спрямований, у першу чергу, на пришвидшення розгляду справи (вирішення спору) та зменшення судових витрат [5]. Суд та інша сторона провадження вимушені витра-

чати інтелектуальний та часовий ресурс на верифікацію неіснуючих джерел, що призводить до невиправданого затягування розгляду справи та підриває ефективність правосуддя.

У контексті американського досвіду, в Окружному суді Сполучених Штатів Америки (далі – США) (у штаті Канзас) адвокатів оштрафували на суми до 5000 доларів США за подання згенерованих штучним інтелектом документів із вигаданими судовими справами та цитатами. Суд визнав це порушенням закононадавства США, бо є вимога для адвоката: особисто проводити «розумну перевірку» всіх правових доводів. Також додали, що використання штучного інтелекту не заборонено, однак відсутність його верифікації людиною є серйозним порушенням, що марнує ресурси суду та шкодить опонентам [6].

Через некритичне застосування штучного інтелекту при підготовці судових паперів адвокатка в США була змушена залишити практику. Інцидент 2025 року в Арканзасі довів: «галюцинації» притаманні не лише ChatGPT, а й корпоративним інструментам на кшталт Microsoft Office Copilot. Адвокатка використала штучний інтелект для підготовки клопотання, але не перевірила результат через особисті обставини. Суд миттєво виявив неіснуючі прецеденти через автоматизовані системи верифікації та зажадав пояснень. Не чекаючи офіційного позбавлення ліцензії, МакКлейн добровільно пішла у відставку. Це стало актом визнання того, що подання суду вигаданих даних – це не технічна помилка, а фундаментальне порушення етики [7].

Аналіз судової практики України та США дозволяє зафіксувати формування єдиної правової доктрини: суди не забороняють використання штучного інтелекту, проте вимагають результату, що суворо перевіряється юристом. Фундаментальним є розуміння того, що штучний інтелект генерує лише статистично ймовірний, а не юридично достовірний текст, тому його зовні переконливі «галюцинації» потребують тотальної верифікації правником.

У цьому контексті підпис адвоката на документі перестає бути формальністю, постаючи юридичною гарантією того, що кожне слово пройшло через інтелектуальний фільтр професіонала. Делегація цієї функції алгоритму без належної перевірки є недопустимою делегацією відповідальності, а посилання на «особисті обставини» чи «незнання принципів роботи технології» не звільняють від наслідків. Відтак, подання вигаданих прецедентів слід кваліфікувати не як технічну помилку, а як прояв неповаги до суду та підрив засади справедливого судочинства.

Список використаних джерел:

1. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 06.12.2022 № 904/738/22. URL: https://surl.li/pkybzr (дата звернення: 20.03.2026).

2. Конституційне право: навч.-метод. посібник / Д. С. Терлецький, М. В. Афанасьєва, Ю. Д. Батан та ін.; за заг. ред. Д. С. Терлецького ; НУ «ОЮА». Одеса: Фенікс, 2023. 200 с.

3. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 15 січня 2026 року у справі № 240/14153/24 URL: https://surl.li/boitpf (дата звернення: 20.03.2026).

4. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08 липня 2025 року у справі № 925/496/24. URL: https://surl.li/avyrny (дата звернення: 20.03.2026).

5. Ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 24 травня 2021 року у справі № 9901/20/21. URL: https://surl.li/srpeie (дата звернення: 20.03.2026).

6. US court sanctions lawyers for filing AI-generated fake case laws in patent suit. Bar and Bench – Indian Legal news. URL: https://surl.li/umgaut (дата звернення: 20.03.2026).

7. Attorney in Arkansas resigns after using artificial intelligence to assist in case work. thv11. URL: https://surl.li/jaeihp (дата звернення: 20.03.2026).

Ключові слова: конституційні принципи судочинства, змагальність сторін, штучний інтелект, «галюцинації» штучного інтелекту, фаховий людський контроль, процесуальна добросовісність, правова визначеність, професійна етика адвоката, цифровізація правосуддя, процесуальна економія.

Key words: constitutional principles of justice, adversarial proceedings, artificial intelligence, AI hallucinations, human-in-the-loop, procedural good faith, legal certainty, legal ethics, digitalization of justice, procedural economy.

Шлентов Юрій Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ У РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Право на достатній життєвий рівень, закріплене у статті 48 Конституції України [1], є одним із фундаментальних соціально-економічних прав людини і перебуває в органічному зв'язку з конституційним принципом соціальної держави (стаття 1 Конституції України). Конституційний Суд України (далі – КСУ) протягом майже двох десятиліть сформував розгалужену систему правових позицій щодо змісту, меж та державних гарантій цього права, які разом складають цілісну доктрину конституційного соціального захисту.

Базовим для розуміння цього права є те, що ознаками України як соціальної держави є, зокрема, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси та встановлювати справедливі й ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення

добробуту всіх громадян [2]. Рішенням № 1-рп/2005 від 17 березня 2005 року КСУ наголосив, що визначення обов'язкових гарантій соціального захисту не виключає можливості запровадження законом інших, додаткових гарантій у цій сфері.

Принципово важливою є позиція КСУ щодо зупинення дії соціальних законів. У Рішенні № 6-рп/2007 від 9 липня 2007 року суд констатував, що систематичне зупинення законами про Державний бюджет України дії чинних законів, якими встановлено пільги, компенсації та соціальні гарантії, фактично скасовує їх дію та призводить до обмеження права на соціальний захист. Обмеження конституційних прав і свобод, у тому числі їх зупинення, можливе виключно в умовах воєнного або надзвичайного стану на певний строк, що прямо передбачено статтею 64 Конституції України. Внаслідок такого зупинення відбувається фактичне зниження життєвого рівня громадян нижче від встановленого законом прожиткового мінімуму, що суперечить частині третій статті 46 та статті 48 Конституції України [3].

У Рішенні № 5-р/2018 від 22 травня 2018 року Велика палата КСУ сформулювала ключову доктринальну позицію: «у державі, яку проголошено соціальною, визначений законодавцем розмір прожиткового мінімуму має реально забезпечувати гідний рівень життя людини» [4]. Суд підкреслив, що держава, виходячи з існуючих фінансово-економічних можливостей, хоча і має право здійснювати перерозподіл видатків, однак не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав, безпосередньо пов'язану з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю.

Рішенням № 2-р/2021 від 15 липня 2021 року КСУ поширив право на достатній життєвий рівень на всіх без винятку – незалежно від фізичної, інтелектуальної чи іншої спроможності людини до виконання трудової функції. Конституційне право на достатній життєвий рівень не передбачає як обов'язкову передумову для своєї реалізації фактичного виконання трудової функції. Мінімальним розміром виплат, що їх держава зобов'язана гарантувати кожному як основне джерело існування, є прожитковий мінімум, розмір якого визначається Верховною Радою України у відповідному законі [5].

Найбільш розгорнуту та системну доктрину у цій сфері сформульовано у Рішенні № 3-р(II)/2023 від 22 березня 2023 року. КСУ зазначив, що відповідно до статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48 Конституції України у їх взаємозв'язку соціальна держава відповідальна за захист людської гідності, забезпечення достатнього і гідного рівня життя людини та задля цього зобов'язана створювати належні та дієві юридичні механізми реалізації конституційних прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень. Суд наголосив: розмір пенсій, інших соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, за жодних умов не може бути нижчим від гарантованого державою прожиткового мінімуму – навіть якщо з цих виплат здійснено правомірні відрахування. Порушення цього правила суперечить статтям 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48 Конституції України та заперечує людську гідність як абсолютну цінність [5].

Таким чином, у рішеннях КСУ сформовано чотири наскрізні принципи права на достатній життєвий рівень: 1) прожитковий мінімум є конституційно гарантованим непорушним мінімальним стандартом базового соціального захисту; 2) зупинення законів про соціальні гарантії є обмеженням конституційного права і допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану; 3) держава не може порушувати сутнісний зміст соціальних прав навіть у разі фінансових труднощів; 4) фактично виплачена пенсія чи соціальна допомога, що є основним джерелом існування, за жодних умов не може бути нижчою від прожиткового мінімуму. Ці принципи є орієнтиром як для законодавця, так і для правозастосовних органів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України положень частин першої, другої статті 2 Закону України «Про розмір внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 17 березня 2005 року № 1-рп/2005 (справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/1-rp/2005.doc.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян) від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/6-rp/2007.doc.

4. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p_2018.pdf.

5. Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України приписів Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (щодо гарантованості пенсії не нижче прожиткового мінімуму). URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-rii2023.pdf.

Ключові слова: право на достатній життєвий рівень, Конституційний Суд України, прожитковий мінімум, соціальна держава, людська гідність, соціальні гарантії, пенсія, конституційна скарга, стаття 48 Конституції України.

Key words: right to an adequate standard of living, Constitutional Court of Ukraine, subsistence minimum, social state, human dignity, social guarantees, pension, constitutional complaint, Article 48 of the Constitution of Ukraine.

СЕКЦІЯ 5.
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА БЕЗПЕКА, ПРАВА ЛЮДИНИ Й МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У XXI СТОЛІТТІ

Керівник секції: *завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор Бехруз Хашматулла*
Секретар секції: *доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент Мануїлова Катерина Вікторівна*

Бехруз Хашматулла
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Цифровізація суспільних відносин виступає ключовим чинником трансформації національних правових систем. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, впровадження штучного інтелекту, поширення цифрових платформ і глобалізація інформаційного простору зумовлюють якісні зміни у функціонуванні національних правових систем. За цих умов право стикається з необхідністю адаптації до нових форм суспільної взаємодії, що призводить до перегляду традиційних правових категорій, методів регулювання та механізмів правозастосування.

Національні правові системи, сформовані в умовах індустріального суспільства, сьогодні зазнають значного тиску з боку цифрового середовища, яке характеризується високою динамічністю, транскордонним характером і технологічною складністю. Це зумовлює актуальність дослідження трансформації правових систем у цифрову епоху, виявлення ключових викликів і визначення перспектив їх подальшого розвитку. У цифрову епоху право перестає бути виключно статичним регулятором суспільних відносин і набуває динамічного, адаптивного характеру.

Цифровізація сприяє зміні структури джерел права. Поряд із традиційними нормативно-правовими актами зростає значення цифрових регуляторів, таких як алгоритми, правила платформ і користувацькі угоди. Це призводить до появи нових форм правового регулювання, що перебувають на стику публічного та приватного права. Важливу роль відіграють так звані «цифрові регулятори» – алгоритми, програмний код, умови використання та правила функціонування

цифрових платформ. Ці форми регулювання часто мають квазінормативний характер, оскільки фактично визначають поведінку учасників цифрових відносин, але не завжди підпадають під класичні юридичні категорії.

Цифрова трансформація суттєво впливає на процеси правозастосування. Впровадження інформаційних технологій у судову та адміністративну діяльність сприяє підвищенню ефективності та доступності правосуддя.

Одним із ключових напрямів є розвиток електронного правосуддя. Використання електронних судів, онлайн-засідань, цифрових доказів і автоматизованих систем обробки інформації дає змогу прискорити розгляд справ і зменшити навантаження на судові органи. Водночас широке застосування технологій штучного інтелекту та алгоритмічних систем у правозастосуванні породжує низку серйозних проблем. Серед них – забезпечення прозорості алгоритмів, недопущення дискримінації, захист прав учасників процесу та визначення відповідальності за рішення, ухвалені із застосуванням автоматизованих систем. Особливо складним є питання допустимості використання штучного інтелекту під час ухвалення судових рішень. Попри потенціал таких технологій, існує ризик зниження рівня індивідуалізації правосуддя та порушення принципу справедливості.

Цифрова епоха посилює процеси глобалізації права. Національні правові системи дедалі частіше взаємодіють із міжнародними нормами та стандартами у сфері цифрових технологій, зокрема щодо захисту персональних даних, кібербезпеки та регулювання цифрових платформ. Це призводить до часткової уніфікації правових підходів, але водночас загострює проблему збереження правового суверенітету.

За цих умов національні правові системи змушені враховувати міжнародні стандарти й норми, особливо у таких сферах, як захист персональних даних, кібербезпека, електронна комерція та регулювання цифрових платформ. Прикладом може слугувати вплив європейських стандартів захисту даних на національне законодавство різних держав. Водночас постає проблема збереження правового суверенітету. Держави прагнуть зберегти контроль над національним правовим простором, однак цифрові платформи та транснаціональні корпорації часто мають значний вплив, що виходить за межі юрисдикції окремих держав. У результаті формується складна система взаємодії національного та міжнародного права, у якій посилюється роль наднаціональних регуляторів і м'якого права.

Цифрова трансформація також має значний вплив на правову культуру суспільства. Розширення доступу до правової інформації, розвиток електронних державних послуг і онлайн-платформ сприяють підвищенню рівня правової обізнаності громадян. Водночас цифрове середовище формує нові моделі поведінки, які не завжди відповідають традиційним правовим нормам. Це зумовлює необхідність розвитку цифрової правової культури та формування нових компетентностей у громадян. Особливого значення набуває правнича освіта, яка має враховувати сучасні технологічні реалії та готувати фахівців, здатних ефективно функціонувати в умовах цифрової економіки.

Таким чином, національні правові системи в цифрову епоху зазнають глибокої та багатогранної трансформації. Зміни охоплюють як зміст права, так і форми його реалізації, включаючи джерела права, механізми правозастосування та правову культуру. Основним завданням сучасної держави є забезпечення балансу між інноваційним розвитком і дотриманням фундаментальних правових принципів, зокрема верховенства права, захисту прав людини та забезпечення справедливості. У перспективі розвиток правових систем залежатиме від здатності ефективно інтегрувати цифрові технології у правову сферу, зберігаючи при цьому стабільність і легітимність правового регулювання.

Ключові слова: цифровізація, цифрова епоха, національні правові системи, правове регулювання, кібербезпека.

Key words: digitalisation, the digital age, national legal systems, legal regulation, cybersecurity.

Аракелян Мінас Рамзесович

Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з наукової роботи, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ

Сучасний етап розвитку держави та права характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими низкою глобальних криз, що мають комплексний і взаємопов'язаний характер. До них належать збройні конфлікти, пандемії, економічні потрясіння, кліматичні зміни, а також стрімкий розвиток цифрових технологій. У таких умовах особливої уваги потребує питання ефективності правозахисної діяльності, яка покликана забезпечувати дотримання та захист прав і свобод людини. Проте традиційні підходи до правозахисту дедалі частіше виявляються недостатніми, що зумовлює необхідність їхнього переосмислення та адаптації до нових реалій.

Проблематика трансформації правозахисної діяльності полягає насамперед у невідповідності класичних механізмів захисту прав людини сучасним викликам. Глобальні кризи спричиняють масштабні порушення прав людини, які відбуваються швидко, системно та часто поза межами ефективного контролю державних інституцій. Наприклад, у періоди збройних конфліктів значно зростає кількість випадків порушення права на життя, безпеку, свободу пересування та доступ до базових соціальних послуг. Пандемії, у свою чергу, призводять до обмеження прав і свобод під приводом забезпечення громадського здоров'я, що нерідко супроводжується зловживаннями з боку влади [1]. Водночас економічні кризи поглиблюють соціальну нерівність, що негативно впливає на реалізацію соціально-економічних прав.

Ще однією важливою проблемою є зростання ролі цифрового середовища, яке, з одного боку, відкриває нові можливості для правозахисної діяльності, а з іншого, створює нові ризики, пов'язані з порушенням права на приватність, свободою слова та інформаційною безпекою. Інформаційні війни, дезінформація та кіберзлочинність ускладнюють роботу правозахисників і вимагають нових інструментів реагування. Крім того, у багатьох країнах спостерігається посилення авторитарних тенденцій, що проявляється у звуженні простору для діяльності громадянського суспільства та обмеженні роботи правозахисних організацій.

Актуальність дослідження трансформації правозахисної діяльності в умовах глобальних криз обумовлена тим, що права людини залишаються фундаментальною цінністю демократичного суспільства, навіть у періоди нестабільності. Більше того, саме в умовах криз їхній захист набуває особливого значення, оскільки зростає ризик їх системного порушення. Сучасні виклики вимагають від правозахисної спільноти не лише реагування на вже скоєні порушення, але й розробки превентивних механізмів, здатних запобігати таким порушенням у майбутньому. У цьому контексті важливим є поєднання зусиль державних органів, міжнародних інституцій та громадянського суспільства.

Трансформація правозахисної діяльності проявляється у зміні її форм, методів і пріоритетів. Одним із ключових напрямів є цифровізація правозахисту. Сучасні технології дозволяють значно підвищити ефективність документування порушень прав людини, збору доказів та поширення інформації. Використання мобільних додатків, онлайн-платформ та інструментів штучного інтелекту дає змогу оперативно реагувати на кризові ситуації та привертати увагу міжнародної спільноти. Водночас цифровізація вимагає забезпечення кібербезпеки та захисту персональних даних, що стає новим викликом для правозахисників.

Іншим важливим аспектом є посилення міжнародної співпраці, оскільки глобальні кризи не мають чітких географічних меж, їхні наслідки виходять за рамки окремих держав. Це зумовлює необхідність координації дій на міжнародному рівні, зокрема через діяльність міжнародних організацій, таких як ООН [2], регіональні правозахисні інституції та міжнародні судові органи. Важливу роль відіграє також обмін досвідом і найкращими практиками між правозахисними організаціями різних країн.

Суттєвою складовою трансформації правозахисної діяльності в умовах глобальних криз є адаптація до нових категорій загроз і вразливих груп. Унаслідок глобальних криз зростає кількість осіб, які потребують особливого захисту, зокрема біженців, внутрішньо переміщених осіб, осіб, що постраждали від екологічних катастроф, а також представників соціально незахищених верств населення. Це вимагає розширення сфери правозахисної діяльності та включення до неї нових напрямів, таких як захист екологічних прав і цифрових прав [3].

Крім того, змінюються і форми правозахисної діяльності. Якщо раніше основний акцент робився на фізичній присутності правозахисників у місцях порушень, то сьогодні дедалі більшого значення набувають дистанційні формати

роботи. Онлайн-моніторинг, дистанційне консультування та використання відкритих джерел інформації дозволяють продовжувати правозахисну діяльність навіть у складних і небезпечних умовах.

Не менш важливою є роль громадянського суспільства, яке стає активним учасником процесу захисту прав людини. Волонтерські рухи, громадські ініціативи та незалежні медіа відіграють ключову роль у виявленні порушень прав людини, інформуванні громадськості та наданні допомоги постраждалим. У багатьох випадках саме ці структури забезпечують оперативну реакцію на кризові ситуації, компенсуючи недоліки державних механізмів.

Отже, трансформація правозахисної діяльності в умовах глобальних криз є об'єктивною необхідністю, зумовленою зміною характеру сучасних викликів. Ефективний захист прав людини потребує гнучкості, інноваційності та готовності до постійного оновлення підходів і інструментів. Важливими факторами успіху стають використання сучасних технологій, розвиток міжнародної співпраці та активна участь громадянського суспільства. У перспективі правозахисна діяльність має стати більш інтегрованою, адаптивною та орієнтованою на попередження порушень, що дозволить забезпечити належний рівень захисту прав людини навіть у найскладніших умовах глобальних криз.

Список використаних джерел:

1. Amnesty International. Annual Report 2023/2024: The State of the World's Human Rights. London, 2024. URL: https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/7200/2024/en/

2. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru

3. Human Rights Watch. World Report 2024: Events of 2023. New York, 2024. URL: https://data.opendevelopmentmekong.net/library_record/human-rights-watch-world-report-2024-events-of-2023

Ключові слова: трансформація, права людини, правозахисна діяльність, правозахист, глобальні кризи, цифрові технології, захист прав людини, цифровізація.

Key words: transformation, human rights, human rights advocacy, human rights protection, global crises, digital technologies, human rights protection, digitalization.

Бєлогубова Оксана Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕНЕРГЕТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ЄС: МІЖНАРОДНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Значення енергетичної дипломатії для вирішення сучасних проблем, що виникають у сфері міжнародного енергетичного співробітництва, а також питань безпеки та життєдіяльності будь-якої країни важко переоцінити. Юридично оформлені об'єднання країн та миттєві міжнародні альянси здебільшого концентруються навколо питань безпеки та оборони, а віднедавна і енергетики. Незважаючи на багатолітню історію ЄС та повноваження в сфері енергетиці не можна визначити, що ця сфера повноважень ЄС чи сам термін «енергетична дипломатія ЄС» є достатньо сформованим.

Енергетична дипломатія ЄС як частина зовнішньої політики ЄС в процесі свого розвитку та функціонування взаємно пов'язані та мають взаємний вплив. Сфера повноважень ЄС у зовнішній політиці та взаємовідносин, по-перше, визначає правову базу та форми реалізації енергетичної дипломатії (а також дипломатичної діяльності загалом), по-друге, відіграє вирішальну роль у легітимації національних інтересів держав-членів у сфері енергетичної дипломатії ЄС. У свою чергу, енергетична дипломатія ЄС, спираючись на потенціал інструментів міжнародного права, сприяє забезпеченню енергетичної безпеки (національної, регіональної та міжнародної) і, тим самим, підтримці енергетичного порядку, у якому заінтересований ЄС. Загалом, енергетична дипломатія ЄС впливає на процес створення та дії норм права ЄС та сприяє розвитку комунітарного права.

З урахуванням специфіки енергетики, міжнародного енергетичного співробітництва, їхнього правового забезпечення, що базується на потенціалі міжнародного та національного права, енергетична дипломатія ЄС має не тільки самостійний характер, але й різні форми впливу та реагування на міжнародному та регіональному рівнях.

У сучасних умовах повноцінні нормативно-правові основи зовнішньої енергетичної політики та енергетичної дипломатії ЄС включають акти з односторонніми обмежувальними заходами, що застосовуються в енергетичній дипломатії низкою держав, а також включають у себе двосторонні та багатосторонні нормативні акти – домовленості із країнами-партнерами, країнами-претендентами на вступ у ЄС та третіми країнами щодо запровадження певних стандартів в енергетичному секторі та щодо застосування спільних принципів в енергетичній галузі.

Односторонні нормативно-правові акти ЄС у сфері енергетиці регіонального рівня спрямовані на підвищення ефективності цілей енергетичної політики ЄС шляхом посилення координації політики держав-членів ЄС. Як правило,

це включає інтеграцію енергетичного ринку з урахуванням постійного розгортання державами-членами інструментів політики на національному рівні щодо відповідного енергетичного балансу та безпеки енергопостачання, що передбачено Договором про ЄС. Регіональні підходи можуть відігравати важливу роль в управлінні політикою ЄС щодо відновлюваних джерел енергії, яку Європейська Комісія визначила в рамковій програмі з питань клімату та енергетики на період до 2030 року як важливий елемент управління [1].

Міжнародний вимір енергетичної дипломатії ЄС включає в себе акти м'якого права ЄС, що поширюють принципи енергетичної безпеки та сталості, такі як інвестиції в альтернативні джерела енергії та конкурентоспроможності національних або основних постачальників електроенергії на ринку тих країн, що експортують енергію в країни ЄС, а окрім таких актів м'якого права діють міжнародні договори між ЄС та третіми країнами щодо спільних дій у разі надзвичайних ситуацій та конфліктів, наприклад пріоритет закупівлі, фіксована ціна та юрисдикція ЄС для вирішення спорів у цій сфері.

Енергетична дипломатія ЄС є повноцінною функціональною сферою дипломатичної діяльності ЄС. Вона має єдину сутність з «класичною» дипломатією (є засобом реалізації зовнішньої політики відповідно до міжнародного права) та, водночас, характеризується низкою особливостей, похідних від енергетичної галузі (особлива увага до реалізації цілей та завдань зовнішньої енергетичної політики держави, участі в ній енергетичних відомств та зв'язку енергетичних компаній, методів, що використовуються в ній).

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2018/1999 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the Governance of the Energy Union and Climate Action. *Official Journal* L 328. 21.12.2018. P. 1–77.

2. A framework strategy for a resilient energy union with a forward-looking climate change policy (COM/2015/80 final). *European Commission*. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri= COM:2015:80:FIN

3. European Commission. (2022). Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (COM/2022/108 final). REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A108%3AFIN

Ключові слова: міжнародне право, міжнародна дипломатія, Європейський Союз, енергетична дипломатія ЄС.

Key words: international law, international diplomacy, European Union, EU energy diplomacy.

Грушко Мальвіна Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ ОБМЕЖЕННЯ

Геноцид є найтяжчим злочином проти людяності, що загрожує існуванню цілих народів і стабільності міжнародного порядку. Беручи до уваги, що злочин геноциду є одним із найтяжчих порушень норм міжнародного права, його криміналізація та регулювання механізмів юрисдикції сприяють посиленню захисту основоположних принципів міжнародного права, зокрема мирного співіснування держав, повага прав людини та непорушність кордонів. Незважаючи на створення Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), проблема ефективного переслідування винних осіб залишається достатньо гострою. Сучасні збройні конфлікти, зокрема в Україні, підтверджують необхідність зміцнення юрисдикції МКС також для забезпечення невідворотності покарання за злочин геноциду.

Згідно зі статтею II Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), «під геноцидом, розуміється будь-яке з наступних діянь, вчинене з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку. До таких дій належать: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи» [1].

«Злочини проти людства, воєнні злочини та геноцид вважаються «основними» міжнародними злочинами, але між ними є важливі відмінності. Воєнні злочини за визначенням можуть бути скоєні лише в умовах збройного конфлікту і передбачають серйозні порушення законів війни. Оскільки злочин проти людства може, але не обов'язково, бути скоєний в умовах збройного конфлікту, один і той самий акт може бути одночасно злочином проти людства і воєнним злочином. Геноцид відрізняється від обох категорій, оскільки він має бути мотивований конкретним наміром знищити, повністю або частково, національну, расову, етнічну або релігійну групу» [2].

Міжнародний кримінальний суд було створено на основі Римського статуту 1998 року**,** який набрав чинності 1 липня 2002 року. Його мета – забезпечити невідворотність покарання за найтяжчі злочини, що становлять загрозу миру, безпеці та благополуччю людства. Відповідно до статті 5 Римського статуту, «до компетенції Міжнародного кримінального суду належать чотири злочини: **геноцид**; **злочини проти людяності**; **воєнні злочини**; **злочин агресії**» [3]. Між-

народним законодавством геноцид заборонений як у мирний, так і в воєнний час. Вчинення такого складу злочину як геноциду під час збройних конфліктів часто супроводжується масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, які кваліфікуються як воєнні злочини та злочини проти людяності. Міжнародне гуманітарне право забороняє дії, які можуть призвести до геноциду, наприклад, створення нестерпних умов життя для цивільного населення. Міжнародні судові інстанції, зокрема Міжнародний кримінальний суд, мають право переслідувати осіб, винних у геноциді та воєнних злочинах. Судова практика окремих міжнародних трибуналів, зокрема різани́на у Сре́бриці як один із наймасштабніших воєнних злочинів у сучасній європейській історії, скоєний у ході Боснійської війни 13-22 липня 1995 року, що полягав у спланованому масовому вбивстві боснійськими сербами близько 8000 боснійських мусульман чоловічої статі віком від 12 до 77 років, довели, що різанина в Сребриці не була спонтанним явищем, а наперед спланована й методично втілена. Гаазький трибунал для колишньої Югославії окремими вироками визнав різанину в Сребриці геноцидом. Наприкінці лютого 2007 року різанину в Сребриці визнав геноцидом і Міжнародний суд.

Відсутність універсальності юрисдикції МКС залишається серйозною перешкодою для його ефективності. Такі держави, як **США, Росія та Китай**, не є сторонами Римського статуту, що унеможливлює автоматичне притягнення їхніх громадян до відповідальності за міжнародні злочини, у тому числі за геноцид. Це створює прогалини в системі міжнародного правосуддя та підриває принцип рівності перед законом**.** Однією з головних проблем у переслідуванні за геноцид є «доведення наміру геноциду у першу чергу потрібно визначити, про яку саме групу йдеться. Потрібно довести, що у цієї групи людей є спільна групова ідентичність, і що був намір знищити їх як членів цієї групи, а не тому, що вони не є членами іншої групи» [4].

Наступною перешкодою є відсутні ефективний механізм примусового виконання рішень Міжнародного кримінального суду, оскільки він не має власних сил для арештів чи виконання рішень і повністю залежить від співпраці держав: якщо держава відмовляється виконувати ордери Суду, МКС не має реальних важелів впливу, окрім звернення до Ради Безпеки ООН, що часто не дає результату. Процес притягнення до відповідальності часто залежить від політичної волі держав, які можуть не співпрацювати або блокувати ініціативи Суду. Рада Безпеки, що має право передавати справи до МКС, діє вибірково, керуючись політичними інтересами постійних членів. Відомим прикладом є справа президента Судану **Омара аль-Башира**, щодо якого Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт за обвинуваченнями у геноциді в Дарфурі. «Попри це, аль-Башир, який відмовився визнавати юрисдикцію суду, продовжував подорожувати по світу, відвідуючи дружні країни, в тому числі росію» [5]. Це продемонструвало слабкість механізму виконання рішень Суду та політичну вибірковість у їх реалізації. Рада Безпеки ООН має повноваження передавати справи до МКС,

однак право вето постійних членів часто блокує розгляд злочинів, скоєних їхніми союзниками або самими ними. Це робить діяльність Суду залежною від політичних інтересів «великих держав» і підриває його незалежність.

Удосконалення діяльності МКС є важливим завданням сучасного міжнародного співтовариства, адже від ефективності цього органу залежить реальне забезпечення принципу невідворотності покарання за найтяжчі злочини. Одним із ключових напрямів розвитку є посилення співпраці між МКС та національними судами відповідно до принципу комплементарності. Цей принцип передбачає, що МКС діє лише тоді, коли держава не здатна або не бажає самостійно здійснювати розслідування чи судовий розгляд. Налагодження тіснішої взаємодії з національними органами правосуддя, обмін інформацією та доказами сприятимуть підвищенню ефективності кримінального переслідування за злочини геноциду. Водночас важливим завданням є реформування процедури направлення справ Радою Безпеки ООН. Сучасний механізм часто блокується через право вето постійних членів, що створює політичні перепони для розгляду справ про найтяжчі злочини. Тому необхідно забезпечити більшу прозорість цього процесу та обмежити можливість політичного впливу на рішення щодо юрисдикції Суду. Не менш актуальним є питання забезпечення універсальності дії Римського статуту. Для ефективного функціонування МКС потрібно розширювати коло держав-учасниць та заохочувати ті країни, які досі не ратифікували Статут, долучитися до системи міжнародного кримінального правосуддя. Це сприятиме зміцненню авторитету Суду та усуненню вибірковості у притягненні до відповідальності. Удосконалення доказової бази також відіграє важливу роль у підвищенні ефективності діяльності МКС.

Міжнародний кримінальний суд у Гаазі залишається ключовим інструментом у боротьбі з найтяжчими злочинами, зокрема з геноцидом, який становить загрозу миру, безпеці та основам людяності. Водночас діяльність Суду супроводжується значними політичними та процедурними обмеженнями, що знижують його ефективність. Відсутність універсальної юрисдикції, вибіркове застосування міжнародного правосуддя та вплив політичних інтересів великих держав створюють перешкоди для повноцінної реалізації завдань МКС. Для подолання цих проблем необхідно забезпечити реальну незалежність Суду від політичного тиску, розширити міжнародну підтримку його діяльності та зміцнити співпрацю між державами у сфері кримінального переслідування за злочини геноциду. Лише за умови консолідованих дій міжнародного співтовариства МКС зможе ефективно виконувати свою місію – забезпечувати справедливість, притягати винних до відповідальності та запобігати повторенню злочинів у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

2. Злочини проти людства. *T. M. C. Asser Instituut*. URL: https://www.asser.nl/knowledge-hub-ukr/пошук-за-темою/зл-п-л.

3. Римський статут міжнародного кримінального суду. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

4. Синюк О. Що таке злочин геноциду, як його довести і чи є ознаки геноциду українців ZMINA. *ZMINA*. URL: https://zmina.info/instructions/shho-take-zlochyn-genoczydu-yak-jogo-dovesty-i-chy-ye-oznaky-genoczydu-ukrayinczіv/#instruction_block_3

5. Судан вирішив видати Омара аль-Башира суду в Гаазі. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/world/2021/08/11/491461_sudan_virishiv_vidati_omara.html

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, злочин геноциду, юрисдикція, міжнародне правосуддя, Римський статут, злочини проти людяності, воєнні злочини, політичні обмеження, комплементарність, відповідальність в міжнародному праві.

Key words: International Criminal Court, genocide, jurisdiction, international justice, Rome Statute, crimes against humanity, war crimes, political constraints, complementarity, responsibility in international law.

Vladyslav Dronov
National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor of the Department of International and European Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

MEDIA AS A TOOL FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Human rights protection is undergoing significant transformation within contemporary international and European legal frameworks, particularly under the conditions of rapidly evolving information environments. In this context, the role of the media is not merely increasing but is being fundamentally redefined, as modern information societies depend on complex processes of dissemination, interpretation and circulation of information. This study aims to analyse the role of the media in the protection of human rights, with particular emphasis on the right of access to information and its legal regulation.

The role of the media in the protection of human rights is both significant and multifaceted. It manifests itself in various forms, including the coverage of human rights violations, the dissemination of information about individuals' rights and obligations, and the reporting on the activities of public authorities and local self-government bodies. The media not only inform the public about human rights and their violations but also contribute to shaping public opinion, ensuring transparency and accountability of public authorities, and facilitating democratic participation. However, despite the significant role of the media, their activity raises a number of legal challenges, particularly in balancing freedom of expression with other fundamental

rights, such as privacy and data protection. In this regard, the novelty of this study lies in the attempt to conceptualise the role of the media not only as a channel for the dissemination of information, but also as an independent actor within the system of human rights protection, capable of influencing both the realization and the limitation of fundamental rights.

It should be emphasised that the role of the media in human rights protection cannot be reduced solely to an auxiliary or supportive function. In many cases, the media act as a quasi-institutional mechanism of control, capable of influencing both public authorities and society as a whole. This allows the media to be considered not only as participants in information relations, but also as active elements of the broader system of human rights protection.

In democratic societies, the effective functioning of the media is closely linked to the realization of the right of access to information, which is widely recognized as a fundamental human right. The development of digital technologies has further expanded the scope and mechanisms of information exchange, reinforcing the importance of both traditional and new media in the protection of human rights. At the same time, this evolution raises new challenges related to misinformation, trust, and the balance between competing rights and interests. In the digital era, media activity increasingly overlaps with the functioning of online platforms, social networks and algorithm-driven content distribution systems. This transformation not only enhances the accessibility of information but also creates risks related to information manipulation, echo chambers and the spread of disinformation, which may negatively affect the effective realization of human rights.

D. Devi emphasizes that mass media, as powerful channels of information and communication, play a significant role in shaping public opinion, strengthening socio-cultural awareness, and expanding the discourse on human rights, democracy and peace [1].

Other authors refer to the Latin maxim *ubi jus, ibi remedium* («where there is a right, there is a remedy»), emphasizing the intrinsic link between the recognition of rights and the availability of effective mechanisms for their protection. These mechanisms may include both formal legal remedies, such as courts and tribunals, and indirect means, including public protest and media activity. In this context, the media act as a bridge between individuals and public authorities, drawing attention to human rights violations, raising public awareness and contributing to the enforcement of human rights, although their impact may be both positive and negative [2].

A central aspect, which significantly influences the course of this study, is the contribution of the media to the realization of the right of access to information. One of the guarantees of this right is the obligation to disclose information on the activities of public authorities and the performance of their public functions. Such a mechanism enables citizens to independently search for and use this information, even without the involvement of the media.

However, it is the media that perform this function in a systematic and professional manner, which allows them to effectively exercise oversight over public authorities, particularly in democratic societies. In Ukraine, these relations are regulated by the Law of Ukraine «On Access to Public Information». According to Article 15 of the Law of Ukraine *„On Access to Public Information*«, information administrators may disclose public information on their official websites, in their own official print media and/or in the media on the basis of agreements on coverage of their activities concluded with entities operating in the media sector. Where an information administrator has an official website, such information shall be mandatorily disclosed on the website, indicating the date of publication of the document and the date of updating of the information [3]. The disclosure of information on the activities of public authorities and the performance of their public functions clearly demonstrates the priority given to the protection of the information rights and interests of the individual. Thus, the legal framework in Ukraine creates favourable conditions for ensuring access to information, which strengthens the role of the media as a mediator between public authorities and society.

Access to information is ensured not only through the systematic and prompt disclosure of information, but also through the provision of information upon request. Section IV of this Law is devoted to the exercise of the right of access to information through an information request. An information request is defined as a request made by a person to an information administrator to provide public information in its possession.

In fact, the Law provides broad opportunities for obtaining information and does not impose unnecessary restrictions. According to the Law, a requester has the right to submit an information request to the information administrator regardless of whether the requested information concerns them personally and without having to justify the reasons for the request. This significantly expands opportunities for both the public and the media, as there is no obligation to explain the purpose of the request.

It is evident that access to information relating solely to the individual is primarily relevant for persons not engaged in public activity or journalism. At the same time, an information request may be individual or collective and may be submitted orally, in writing or in other forms (including by mail, fax, telephone or e-mail) at the requester's discretion.

Undoubtedly, both information rights and media activity today extend beyond the national level. In the field of international relations, it is noted that the shared understanding of the international community regarding the key conceptual foundations of the right to information is based on a generally accepted interpretation of freedom of information, as well as on the recognition of its significance for the international legal regulation of contemporary and future information relations.

This understanding lies in the recognition of this category as a fundamental human right, with freedom of information being regarded as a criterion for the protection of all types of freedoms. In addition, the content of freedom of information and the

conditions for its realization have been defined, namely the right to collect, transmit and disseminate information freely and without interference [4]. At the same time, the international dimension of information rights highlights the growing interdependence between national legal systems and global information flows, where media actors operate beyond territorial boundaries, thereby requiring coordinated legal approaches at both national and supranational levels.

In this context, the European Union legal framework demonstrates a particularly advanced approach to integrating media-related principles into the system of fundamental rights protection. Particular attention should be paid to the provisions of the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Article 11 (Freedom of expression and information) is of special relevance in this context. Its distinctive feature lies in the explicit requirement that the freedom and pluralism of the media shall be respected [5]. This demonstrates the particular importance attached to media freedom within the legal framework of the European Union. Admittedly, this provision is contained in an article devoted to freedom of expression and information. However, taking into account the indivisible nature of human rights and the interconnection between the right of access to information, freedom of expression, and other fundamental rights, it can be concluded that media pluralism is essential not only in the context of freedom of expression, but also for a wide range of other human rights, such as the right to participate in public affairs, electoral rights, and the right to assembly. It thus constitutes a necessary condition for the development and proper functioning of civil society.

Consequently, the role of the media in the protection of human rights is multifaceted. It includes the coverage of human rights violations, oversight of the activities of the state, political actors and public officials, as well as informing citizens about their rights and the means of their effective realization. At the same time, the growing complexity of the information environment requires a careful balance between media freedom and the protection of other fundamental rights.

References:

1. Devi D. The mass media as a mechanism for the promotion and protection of human rights. *Innovative Research Thoughts*. 2023. Vol. 9. No. 2. URL: https://irt.shodhsagar.com/index.php/j/article/view/627/621 (date of access: 28.03.2026).

2. Yadav S., Tiwari S. Role of Global Media in Highlighting the Issue of Violation of Human Rights. *International Journal of Law Management & Humanities*. 2025. Vol. 8. No. 2. P. 1953–1966. URL: https://ijlmh.com/paper/role-of-global-media-in-highlighting-the-issue-of-violation-of-human-rights/ (date of access: 28.03.2026).

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (date of access: 29.03.2026).

4. Fedorov V., Fedorova T., Dronov V. The right to information from the point of view of legal theory, international law and international relations. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (68). P. 324-332. URL: https://doi.org/10.34069/AI/2023.68.08.30

5. Charter of Fundamental Rights of the European Union of 7 December 2000, as adapted at Strasbourg on 12 December 2007. *Official Journal of the European Union*. 2012. P. 391–407. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P (date of access: 28.03.2026).

Ключові слова: права людини, захист прав людини, міжнародне право, Європейський Союз, право на доступ до інформації, медіа.

Key words: human rights, protection of human rights, international law, European Union, right of access to information, media.

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В ДІЯЛЬНОСТІ УВКБ ООН

Повномасштабне вторгнення російської федерації та порушення територіальної цілісності України призвело до найбільшої міграційної хвилі в Європі з часів Другої світової війни. Набуття статусу біженця в умовах збройного конфлікту на сьогодні має особливу актуальність. Саме збройні конфлікти призводять до масового переміщення осіб, які шукають притулку за межами своєї країни тим самим породжуючи міграційну кризу. Мільйони українців були змушені шукати захисту на території держав-членів Європейського Союзу.

Сучасний світ характеризується зростанням кількості та інтенсивності збройних конфліктів, які є основною причиною вимушеного переміщення мільйонів людей. Забезпечення прав цих осіб, які часто залишаються без засобів до існування, документів та базової безпеки, є одним із найбільших гуманітарних викликів сучасного світу. Діяльність УВКБ ООН, як ключового глобального гравця у цій сфері, набуває надзвичайно критичного значення. Її мандат охоплює захист прав не лише біженців (осіб, які перетнули міжнародний кордон), але й внутрішньо переміщених осіб, чиї права та потреби є не менш гострими та важливими, а їхній правовий статус часто складніший для розуміння [1].

Актуальність вивчення особливостей роботи УВКБ ООН полягає в необхідності аналізу ефективності застосовуваних механізмів захисту в динамічних та небезпечних умовах під час збройного конфлікту. Це включає надання швидкої гуманітарної допомоги, правового захисту, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я та пошук довгострокових рішень, що включає у себе добровільне повернення, місцеву інтеграцію або розселення в третіх країнах.

Для України ця тема має першочергове, життєво важливе значення. З 2014 року і, особливо, після повномасштабного вторгнення, Україна зіткнулася з

гуманітарною кризою небачених масштабів. Досвід та стандарти УВКБ ООН є дуже цінною базою для розробки та покращення національної політики України щодо захисту прав ВПО та біженців, включаючи багато питань компенсації, реєстрації, соціальної адаптації та, зрештою, повоєнного відновлення. Аналіз роботи УВКБ ООН допомагає визначити найкращі практики для забезпечення сталості рішень для внутрішньо переміщених осіб.

Найбільшим викликом для УВКБ ООН є право суверенних держав контролювати доступ до своєї території. У зонах збройних конфліктів або на окупованих територіях держава-агресор чи сторони конфлікту можуть відмовити або обмежити доступ гуманітарних місій. Міжнародне гуманітарне право вимагає безперешкодного доступу для допомоги [2].

Ефективність УВКБ ООН щодо забезпечення прав переміщених осіб в умовах збройних конфліктів значною мірою залежить від кластерного підходу. Цей підхід, запроваджений Міжвідомчим постійним комітетом ООН, має на меті перетворити загальні принципи міжнародного права біженців і прав людини на скоординовані та дієві операції на місцях [3]. Особливість роботи УВКБ ООН полягає у його подвійній ролі: як провідної міжнародної правозахисної організації і як координатора ключових гуманітарних секторів.

Короткочасне реагування є першочерговим завданням УВКБ ООН, спрямованим на забезпечення виживання людей одразу після переміщення [4]. Це вимагає оперативності, гнучкості та мобілізації ресурсів. Сюди входять: надання екстреної грошової допомоги, роздача непродовольчих товарів (ковдри, набори гігієни), надання юридичного захисту на кордоні та забезпечення негайного притулку. На противагу цьому, довгострокові рішення спрямовані на відновлення самодостатності, гідності та прав переміщених осіб. УВКБ ООН визначає три такі рішення: добровільне повернення (в країну походження або на місце постійного проживання), місцева інтеграція у приймаючій громаді або розселення в третіх країнах [5]. Реалізація цих рішень вимагає інвестицій у сталість: професійне навчання, підтримка зайнятості, відновлення інфраструктури та забезпечення прав власності. Основна складність полягає в тому, що ці рішення можуть бути успішно реалізовані лише за умови стабільності, яка часто відсутня в зонах конфлікту.

Отже, підсумувавши вищенаведене можна зробити висновок що діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) щодо забезпечення прав переміщених осіб в умовах збройних конфліктів є багатогранною, критично важливою та інституційно складною місією. Її ефективність залежить не лише від міжнародно-правового мандату, а й від здатності до адаптації та координації у хаосі війни.

Список використаних джерел:

1. УВКБ ООН: загальна інформація. URL: https://www.unhcr.org/ua/overview (дата звернення: 27.03.2026).

2. Гуманітарна допомога. *QuantumLaw.* URL: https://quantumlaw.com.ua/blog/humanitarian-assistance (дата звернення: 27.03.2026).

3. Кластерний підхід. URL: https://shorturl.at/WyXg5. (дата звернення: 27.03.2026).

4. Реагування УВКБ ООН у сфері захисту. URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/2025-08/UNHCR%20Protection%20Update%20%20-%20Q2-2025_UA.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

5. Які рішення пропонує УВКБ ООН? Робочі Настанови. URL: https://doubt.druzhba.cx.ua/ukraincyam/yaki-3-rishennya-proponuie-uvkb-oon.html (дата звернення: 27.03.2026).

Ключові слова: УВКБ ООН, переміщені особи, правовий захист, внутрішньо переміщені особи, збройний конфлікт.

Key words: UNHCR, displaced persons, legal protection, internally displaced persons, housing, armed conflict.

Мануїлова Катерина Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стрімкий розвиток цифрових технологій у XXI столітті суттєво впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема й на реалізацію та захист прав людини. Поширення мережі Інтернет, розвиток штучного інтелекту, технологій обробки великих даних, цифрових платформ та систем відеоспостереження створюють нові можливості для доступу до інформації, комунікації та участі людини в суспільному житті. Водночас такі технологічні зміни породжують нові ризики, пов'язані з можливими порушеннями прав людини, зокрема права на приватність, захист персональних даних, свободу вираження поглядів та недискримінацію.

У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства особливої актуальності набуває питання адаптації міжнародно-правових механізмів захисту прав людини до нових технологічних викликів. Активне використання державами та приватними компаніями цифрових технологій для збору, зберігання та аналізу інформації про людей може створювати ризики надмірного контролю, цифрового стеження та втручання у приватне життя. Крім того, застосування алгоритмічних систем і штучного інтелекту в різних сферах суспільних відносин може призводити до нових форм дискримінації та обмеження основоположних прав людини.

У зв'язку з цим постає необхідність формування ефективного міжнародно-правового регулювання, спрямованого на забезпечення балансу між розвитком інноваційних технологій та належним рівнем захисту прав людини. Саме тому дослідження прав людини у цифрову епоху та визначення основних викликів для міжнародно-правового регулювання є актуальним і потребує комплексного наукового аналізу.

Захист прав людини у цифровому середовищі стає важливим завданням міжнародного права. Міжнародні організації та механізми, такі як ООН [1] та Рада з прав людини [2], визнають необхідність розробки стандартів і принципів регулювання цифрових технологій з урахуванням прав людини. Це включає забезпечення прозорості та підзвітності технологічних систем, обмеження надмірного втручання у приватне життя та створення ефективних засобів захисту для осіб, чиї права можуть бути порушені. Одночасно міжнародне право ставить завдання гармонізувати національні нормативно-правові акти із загальноприйнятими міжнародними стандартами, зокрема у сфері етики штучного інтелекту, кібербезпеки та захисту персональних даних. Такий підхід передбачає створення комплексних механізмів контролю, які дозволяють оцінювати вплив цифрових технологій на права людини, запобігати дискримінації та порушенням, а також забезпечувати доступ громадян до процедур оскарження рішень, прийнятих автоматизованими системами.

Крім того, міжнародні організації закликають до впровадження етичних рамок та рекомендацій для розробників і користувачів цифрових платформ, що сприяють дотриманню прав людини у глобальному цифровому середовищі. Реалізація цих принципів дозволяє забезпечити баланс між розвитком технологій, ефективністю цифрових систем і захистом фундаментальних прав і свобод.

Особливу увагу слід приділяти використанню алгоритмів і штучного інтелекту, які можуть непрямо впливати на доступ до ресурсів, послуг або участь у соціальних процесах. Ці технології здатні автоматично оцінювати поведінку осіб і приймати рішення, що можуть призводити до непрямої дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри чи національного походження.

У Європейському Союзі вже розроблено низку нормативно-правових актів та стандартів, що регулюють застосування штучного інтелекту та алгоритмічних систем. До них належать, Регламент ЄС про штучний інтелект (EU AI Act, 2024) [3], який встановлює класифікацію ризиків і вимоги до безпеки та прозорості алгоритмів, а також Регламент ЄС про захист персональних даних (GDPR) [4], який регулює обробку персональних даних і забезпечує право на приватність у цифровому середовищі.

На глобальному рівні універсального міжнародного механізму регулювання поки немає, тому важливо імплементувати європейські стандарти в українське законодавство та практику застосування цифрових технологій. Адаптація принципів EU AI Act, GDPR та європейських етичних норм дозволить Україні забезпечити прозорість алгоритмічних систем, підзвітність їхніх розробників і

користувачів, а також рівний доступ громадян до цифрових технологій з дотриманням їхніх прав. Такі кроки сприятимуть підвищенню ефективності міжнародно-правового захисту прав людини в умовах цифрової трансформації.

Цифрові платформи та мережі також впливають на свободу вираження поглядів. Вони відкривають нові можливості для комунікації та участі у громадському житті, але одночасно створюють ризики цензури, маніпуляцій та поширення дезінформації. Міжнародне право має забезпечити баланс між свободою слова та захистом від шкоди, що може виникати у цифровому середовищі, та сприяти розвитку етичних стандартів і відповідальних практик використання технологій. Крім того, важливо забезпечити доступ до цифрових ресурсів для всіх категорій населення, щоб уникнути цифрового розриву та нерівності у реалізації прав людини. У цьому контексті міжнародне право закликає держави впроваджувати національні механізми контролю і регулювання цифрових платформ, що базуються на загальноприйнятих міжнародних стандартах, таких як рекомендації Європейського Союзу щодо етики штучного інтелекту та захисту даних (EU AI Act, GDPR). Імплементація таких стандартів дозволяє забезпечити баланс між свободою вираження поглядів, безпекою користувачів і захистом їхніх прав у цифровому середовищі.

Отже, сучасна цифрова трансформація створює нові можливості для реалізації прав людини, водночас породжуючи значні ризики порушень, зокрема щодо приватності, свободи вираження поглядів, захисту персональних даних та недискримінації. Цифрові платформи, алгоритми та штучний інтелект змінюють спосіб взаємодії людей із державними і приватними структурами, що ставить міжнародне право перед необхідністю адаптації до нових викликів. Наразі універсального глобального механізму регулювання цифрових технологій немає, хоча у Європейському Союзі вже існують стандарти, зокрема EU AI Act, GDPR та етичні принципи застосування штучного інтелекту. Імплементація цих підходів у національні правові системи, зокрема в Україні, дозволить підвищити рівень захисту громадян, забезпечити прозорість алгоритмічних рішень та запобігати дискримінації й надмірному контролю.

Таким чином, цифрова ера формує нові умови для реалізації прав людини, і міжнародне право має реагувати на ці зміни шляхом розвитку стандартів, етичних принципів та механізмів захисту, які забезпечують ефективне поєднання технологічного прогресу з дотриманням фундаментальних прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Організація Об'єднаних Націй. URL: https://ukraine.un.org/uk (дата звернення: 30.03.2026)

2. Рада ООН з прав людини. URL: https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Home.aspx (дата звернення: 30.03.2026)

3. Регламент ЄС про штучний інтелект (EU AI Act, 2024). URL: https://profosvita.online/courses/course-v1:Profosvita+CM-R042-OEP+2025/courseware/cf

537a87f29c45d3ba401b3e098a2e03/6729e9d50767490e8b0e5c4db02bb943/3?activate_block_id=block-v1%3AProfosvita%2BCM-R042-OEP%2B2025%2Btype%40vertical%2Bblock%40f12ab6f7bb8c4629996f08582fda5e6d (дата звернення 30.03.2026)

4. Регламент ЄС про захист персональних даних (GDPR). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 30.03.2026)

Ключові слова: права людини, міжнародне право, захист прав людини, міжнародно-правові стандарти, цифрові технології, цифрова епоха, штучний інтелект, цифрова трансформація, імплементація.

Key words: human rights, international law, human rights protection, international legal standards, digital technologies, digital age, artificial intelligence, digital transformation, implementation.

Форманюк Вікторія Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕРЕЖА АГЕНТСТВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ КООРДИНАЦІЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ АГЕНТСТВ ЄС

Сучасна інституційна система Європейського Союзу (далі – ЄС) характеризується високим рівнем структурної диференціації та функціональної спеціалізації органів управління. Поряд із основними інституціями ЄС важливу роль у механізмі реалізації політик ЄС відіграють децентралізовані агентства, які виконують адміністративні, технічні, наукові та регуляторні функції. Актуальність дослідження системи агентств ЄС значно зросла у зв'язку з наданням Україні статусу держави-кандидата на вступ до ЄС у 2022 році. У цьому контексті особливого значення набуває аналіз інституційних механізмів функціонування ЄС, зокрема системи децентралізованих агентств та інструментів координації їх діяльності.

Формування агентств ЄС стало результатом еволюції інституційної архітектури ЄС та необхідності підвищення ефективності управління у сферах політики, що потребують високого рівня спеціалізованої експертизи. Розширення компетенцій ЄС та ускладнення процесів регулювання зумовили появу значної кількості децентралізованих органів, діяльність яких спрямована на забезпечення реалізації політик ЄС.

Правовою основою створення агентств виступають установчі договори Європейського Союзу – Договір про Європейський Союз та Договір про функціонування Європейського Союзу [1].

Правовий статус окремих агентств визначається актами вторинного права ЄС, насамперед регламентами Європейського парламенту та Ради ЄС, які вста-

новлюють компетенцію агентства, структуру управління, механізми фінансування та систему підзвітності.

Важливою характеристикою агентств Європейського Союзу є їх юридична автономія. Агентства мають статус юридичної особи, що дозволяє їм укладати договори, володіти майном та здійснювати адміністративну діяльність у межах наданих повноважень.

Суттєве значення у правовому регулюванні діяльності агентств має практика Суду Європейського Союзу. У справі «Meroni v High Authority» було сформульовано доктрину «Meroni», відповідно до якої інституції ЄС можуть делегувати агентствам лише чітко визначені виконавчі повноваження [7]. Передача широких дискреційних повноважень розглядається як несумісна з принципом інституційного балансу Європейського Союзу. Однак у 2014 році у справі «UK v Council» Суд ЄС дещо «осучаснив» цю доктрину. Суд ЄС постановив, що делегування повноважень агентствам, зокрема Європейському органу з цінних паперів, є законним, якщо ці повноваження чітко обмежені критеріями, що встановлені, та якщо дії агентства підлягають судовому контролю [8].

У системі управління Європейського Союзу функціонує значна кількість агентств, діяльність яких регулюється спеціальними нормативними актами. Зокрема, Європейське агентство з лікарських засобів здійснює експертну оцінку лікарських засобів відповідно до Регламенту (ЄС) № 726/2004 Європейського Парламенту та Ради від 31 березня 2004 року про встановлення процедур Співтовариства для надання дозволу та нагляду за лікарськими засобами, що застосовуються в медицині та ветеринарії, та про заснування Європейського агентства з лікарських засобів [2]. У сфері авіаційної безпеки функціонує Агентство авіаційної безпеки Європейського Союзу, діяльність якого регулюється Регламентом (ЄС) 2018/1139 Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2018 року про спільні правила у сфері цивільної авіації та заснування Агентства авіаційної безпеки Європейського Союзу [4]. Важливу роль у сфері прикордонної безпеки відіграє Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони, правовою основою діяльності якого є Регламент (ЄС) 2019/1896 Європейського Парламенту та Ради від 13 листопада 2019 року про Європейську прикордонну та берегову охорону [5]. У сфері правоохоронної співпраці функціонує Європейський поліцейський офіс, діяльність якого визначається Регламентом (ЄС) 2016/794 про Агентство Європейського Союзу з питань співробітництва у сфері правоохоронної діяльності [3].

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що більшість агентств Європейського Союзу мають подібну інституційну структуру, яка включає правління, виконавчого директора та консультативні або наукові комітети. До складу правління входять представники держав-членів ЄС та Європейської Комісії, що забезпечує поєднання наднаціональних і міжурядових елементів у діяльності агентств. Агентства Європейського Союзу відрізняються за характером своїх повноважень. Частина з них виконує науково-консультативні функції, інші мають опе-

раційні повноваження або здійснюють регуляторні функції у відповідних сферах політики. Відмінності також проявляються у рівні інституційної автономії агентств. Зростання кількості агентств зумовило необхідність створення механізму координації їх діяльності.

Таким механізмом стала мережа агентств Європейського Союзу (EUAN), створена у 2012 році як платформа для співробітництва між децентралізованими агентствами ЄС. Сьогодні мережа об'єднує понад п'ятдесят агентств, що функціонують у різних сферах політики Європейського Союзу. Основною метою діяльності EUAN є забезпечення ефективної взаємодії між агентствами, сприяння обміну досвідом та посилення координації їх діяльності. Особливістю мережі є її координаційний характер, оскільки вона не має статусу окремого органу Європейського Союзу, а функціонує як інституційна платформа співробітництва.

Стратегічні напрями діяльності мережі визначені у Стратегії Мережі агентств ЄС на 2021-2027, яка передбачає формування мережі агентств як моделі адміністративної досконалості та розвиток мережі агентств ЄС як інституційного партнера основних органів Європейського Союзу [6].

Функціонування мережі агентств має важливе значення не лише для інституційної системи Європейського Союзу, але й для держав, що перебувають у процесі європейської інтеграції, зокрема для України. Умови набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до ЄС зумовлюють необхідність адаптації національної системи публічного управління до принципів та стандартів, що формуються у межах європейського адміністративного простору. Досвід функціонування агентств Європейського Союзу та механізмів їх координації може бути використаний Україною у процесі реформування системи державного управління, гармонізації законодавства з правом Європейського Союзу та розвитку інституційної співпраці з органами ЄС. Таким чином, мережа агентств Європейського Союзу виступає важливим механізмом координації діяльності децентралізованих органів ЄС та відіграє значну роль у забезпеченні ефективної реалізації політик Європейського Союзу, розвитку європейського адміністративного простору та формуванні інституційних передумов для інтеграції України до європейської системи управління.

Список використаних джерел:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 30.04.2026).

2. Regulation (EC) No 726/2004 of the European Parliament and of the Council of 31 March 2004 laying down Community procedures for the authorisation and supervision of medicinal products for human and veterinary use and establishing a European Medicines Agency. *Official Journal of the European Union*. L 136. 30.4.2004. P. 1-33. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004R0726 (дата звернення 30.04.2026).

3. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. *Official Journal of the European Union*. L 135. 24.5.2016. P. 53-114. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0794 (дата звернення: 30.04.2026).

4. Regulation (EU) 2018/1139 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2018 on common rules in the field of civil aviation and establishing a European Union Aviation Safety Agency. *Official Journal of the European Union*. L 212. 22.8.2018. P. 1-122. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018R1139 (дата звернення: 30.04.2026).

5. Regulation (EU) 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations (EU) No 1052/2013 and (EU) 2016/1624. Official Journal of the European Union. L 295. 14.11.2019. P. 1-131. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R1896 (дата звернення: 30.04.2026).

6. Strategy for the EU Agencies Network 2021-2027. Brussels: EUAN, 2021. 24 p. URL: https://euagencies.eu/assets/files/EUAN_Strategy_2021-2027.pdf

7. Case 9/56 Meroni & Co, Industrie Metallurgiche, SpA v High Authority [1957-1958] ECR 133. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61956CJ0009 (дата звернення: 30.04.2026)

8. Case C-270/12 United Kingdom v Parliament and Council [2014] ECLI:EU:C:2014:18. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62012CA0270 (дата звернення 30.04.2026).

Ключові слова: Європейський Союз, агентства ЄС, децентралізовані агентства, мережа агентств Європейського Союзу, європейський адміністративний простір, координація інституцій, європейська інтеграція України.

Key words: European Union, EU agencies, decentralized agencies, EU Agencies Network, European administrative space, institutional coordination, European integration of Ukraine.

Цибульська Ольга Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних, доцент, адвокат

ПРОЦЕДУРА «EXEQUATUR» В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Процедура під назвою «Exequatur» (від лат. exsequor – «виконую») (далі – екзекватура) означає виконання в даній країні судового рішення, прийнятого в іншій країні [1].

В сучасних умовах ця процедура передбачає сукупність правил, на підставі яких однією з держав здійснюється перевірка відповідності судового рішення іншої іноземної держави вимогам, що дозволяють визнати та виконати його на території цієї держави. Так, наприклад, в державах ЄС екзекватура є процесом, в ході якого суд перевіряє наявність певних процедурних норм, що є необхідними при ухваленні до визнання рішення іноземної держави, або при його ухваленні до визнання та виконання (окрім самих держав ЄС).

В Україні процедура екзекватури на рівні міжнародних приватно-правових спорів регламентується статтями 81 – 82 ЗУ «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-Iv [2] (далі – Закон), а також статтями 462 – 470 глави першої (щодо визнання та звернення до виконання рішень іноземного суду, що підлягають примусовому виконанню) та статтями 471 – 473 глави другої (щодо визнання рішень іноземного суду, що не підлягають примусовому виконанню) розділу IX Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. №1618-IV [3] (далі – ЦПК України). Так, відповідно до статті 81 Закону в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з:

– цивільних правовідносин;
– сімейних правовідносин;
– господарських правовідносин;
– трудових правовідносин;
– вироків іноземних судів у кримінальних провадженнях у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків.

В свою чергу, стаття 82 Закону має бланкетний характер і відсилає нас до галузевих актів внутрішнього законознавства нашої держави, зокрема, до ЦПК України. Так, екзекватура в Україні відбувається на підставі таких умов (частина перша статті 462 ЦПК України):

1. Визнання та виконання рішення іноземного суду передбачено міжнародним договором між Україною та іноземною державою.

2. За умови відсутності такого міжнародного договору між Україною та іноземною державою – за принципом взаємності. При цьому вважається, що він існує, оскільки не доведено інше.

Відмова суду в процедурі екзекватури в Україні може бути за наявності однієї з таких підстав, що передбачена частиною другою статті 468 та частиною сьомою статті 473 ЦПК України, а саме:

– ненабрання законної сили рішення іноземного суду;
– учасник справи був позбавлений можливості взяти участь в процесі через неповідомлення його вчасно та належним способом;
– порушено виключну підсудність в Україні;
– в Україні є рішення, що набрало законної сили, між тими самими сторонами, з приводу того самого предмету спору та з тих самих підстав;

– в Україні порушено справу між тими самими сторонами, з приводу того самого предмету спору та з тих самих підстав раніше, ніж відкрито провадження в іноземному суді;
– пропущено строк;
– предмет спору не підлягає судовому розгляду відповідно до законодавства України;
– виконання рішення загрожує інтересам України;
– в Україні вже визнано та надано дозвіл на виконання рішення суду іноземної держави у спорі між тими самими сторонами, з того самого предмета і на тих самих підставах.

Доцільним є відзначити, що перелік цих підстав є невичерпним і закон може передбачати інші.

Однією із зазначених вище підстав, що викликає на практиці неоднозначну позицію суду в Україні, є підстава, за якої учасник справи був позбавлений можливості взяти участь в процесі через неповідомлення його вчасно та належним способом. У вигляді прикладу можна навести постанову Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10.09.2025 р. по справі 523/10192/23 [4]. Так, Касаційний Цивільний Суд встановив, що суди не з`ясували, чи здійснювалось повідомлення одного із учасників справи (заінтересованої сторони по цій праві) про розгляд справи у дільничному суді Міхельштадт (ФРН) 22 лютого 2023 року та не дослідили відповідних доказів з урахуванням заперечень заінтересованої сторони по цій праві, водночас не встановили і підстав для незастосування в цій справі пункту 2 частини другої статті 468 ЦПК України. Таким чином, за висновками Касаційного Цивільного Суду, за таких обставин суди зробили передчасний висновок про задоволення клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає виконанню. Доцільним є погодитись з такими висновками КЦС ВС від 10.09.2025 р. по справі 523/10192/23. Адже, суди першої та апеляційної інстанції не встановили, що тимчасова ухвала іноземного суду (дільничного суду Міхельштадт) від 22 лютого 2023 р. про права та обов'язки батьків по відношенню до дитини розглядалася в процедурному порядку без виклику сторін**.**

З урахуванням зазначеного вище можна констатувати факт, що судами України станом на сьогодні не напрацьовано ще того досвіду розгляду справ по екзекватурі, який дозволяє безперешкодно ухвалювати законні та обґрунтовані рішення ще на стадії першої інстанції.

Список використаних джерел:

1. Словник іншомовних слів Мельничука URL: https://126.slovaronline.com/6143-ЕКЗЕКВАТУРА (дата звернення: 31.03.2026).

2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005р. № 2709-Iv: станом на 23.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#n251 (дата звернення: 31.03.2026).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. №1618-IV: станом на 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n9346 (дата звернення: 31.03.2026).

4. Потанова КЦС ВС від 10.09.2025 р. по справі 523/10192/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130343786 (дата звернення: 31.03.2026).

Ключові слова: міжнародне приватне право, рішення іноземного суду, екзекватура, міжнародний договір, принцип взаємності.

Key words: international private law, foreign court judgments, exequatur, international treaties, the principle of reciprocity.

Ярмакі Володимир Христофорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук, доцент

БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРИВАТНІСТЮ: ЦИФРОВИЙ КОНТРОЛЬ У ВОЄННИЙ ЧАС КРІЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасну епоху цифрових технологій питання балансу між забезпеченням національної безпеки та захистом прав людини, зокрема права на приватність, стає критично важливим у контексті збройних конфліктів. Це зумовлено тим, що цифрові засоби збору, обробки й аналізу інформації значно розширили можливості державного контролю, одночасно підвищивши ризики для фундаментального права кожної людини на приватність. Право на приватність і захист персональних даних є невід'ємною частиною міжнародних стандартів прав людини: вже резолюції Ради ООН з прав людини підкреслюють занепокоєння щодо ризиків для неприкосновенності приватного життя, що постають із державних заходів із моніторингу та цифрового слідкування і безпосередньо впливають на інші права людини, наприклад свободу вираження поглядів та свободу асоціацій [1, с. 155].

Міжнародно-правове поле закріплює обов'язки держав забезпечувати захист приватності. Так, у міжнародному праві прав людини містяться норми, що забороняють довільне втручання в особисте життя: відповідні положення закріплені у Всесвітній декларації прав людини 1948 р. та Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (ICCPR) 1966 р. У європейській системі захисту прав людини право на приватність закріплено в статті 8 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) як право на повагу до приватного й сімейного життя, ефективно застосоване Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) у численних рішеннях [2, 3, 4 тощо].

Особливу увагу у війні мають питання обмежень прав людини. У період воєнного стану держави можуть заявляти про наявність «легітимної мети» – на-

приклад, захист національної безпеки або життя громадян – для обґрунтування втручань у приватність. Проте міжнародні принципи, включно з принципами, викладеними в «Міжнародних принципах застосування прав людини до моніторингу комунікацій», вимагають, щоб такі втручання були необхідними, пропорційними, а їх обсяг та обмеження були чітко визначені в законі та супроводжувалися ефективними гарантіями проти зловживань [5, с. 96]. Практика міжнародних органів захисту прав людини демонструє, що масовий цифровий моніторинг без належного правового контролю може становити порушення права на повагу до приватного життя. У рішенні Великої палати Європейського суду з прав людини у справі Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom Суд визнав, що системи масового перехоплення комунікацій є сумісними зі статтею 8 ЄКПЛ лише за умови існування чіткої правової бази, ефективного незалежного нагляду та достатніх процесуальних гарантій проти свавільного втручання держави у приватне життя [2].

За умов збройного конфлікту технології масового цифрового нагляду та біометричного контролю стають інструментами не лише безпеки, а й потенційного впливу на основні свободи. Масовий збір даних може включати розширені можливості щодо перехоплення, збереження й аналізу даних про пересування, комунікації та поведінку осіб. Такий збір даних може призвести до створення великих баз даних, що впливають на фундаментальні права та свободи та піддають суб'єктів ризику безконтрольного й непрозорого втручання, що суперечить призначенню права на приватність як складової людської гідності.

Біометричні технології, зокрема розпізнавання облич, відбитків пальців або інших фізіологічних ознак, набувають поширення в контексті контролю доступу, ідентифікації осіб на кордонах чи в зоні бойових дій, а також у застосунках безпеки. Незважаючи на їх ефективність для певних операцій, вони створюють значні загрози для приватності, оскільки дані такого типу є високочутливими і можуть бути використані для постійного спостереження й профілювання без чітких правових гарантій та прозорості. Це посилює необхідність визначення чітких міжнародно-правових стандартів щодо застосування біометричних технологій, враховуючи їх вплив на інші права людини, такі як свобода вираження думок і свобода асоціацій [6, с. 529].

Практика міжнародних органів захисту прав людини демонструє, що масовий цифровий моніторинг без належного правового контролю може становити порушення прав людини. У справі Szabó and Vissy v. Hungary ЄСПЛ підкреслив, що навіть у сфері національної безпеки держави не можуть надавати органам влади необмежені дискреційні повноваження щодо таємного спостереження, а втручання в приватне життя повинно супроводжуватися ефективним судовим і парламентським контролем [3].

Для забезпечення балансу між безпекою й приватністю необхідно враховувати ключові принципи міжнародного права прав людини: законність, легітимна мета, необхідність і пропорційність, а також ефективні механізми право-

вого контролю й незалежного нагляду. Вони мають бути вбудовані в нормативно-правову базу моніторингу й цифрового контролю, навіть у стані війни, щоб зменшити ризики зловживань і суспільної недовіри.

У світлі цього важливо, щоб держави дотримувалися міжнародних стандартів і механізмів прав людини, створюючи законодавчі та процедурні рамки для контролю за застосуванням цифрових технологій у сфері безпеки. Це забезпечить прозорість, пропорційність і доступ до ефективних засобів юридичного захисту та підтвердить відданість держав принципам невід'ємності прав людини навіть у екстремальних умовах.

***Список використаних джерел*:**

1. Цвєткова Ю. В. Реалізація права в цифровій та інформаційній державі: виклики і перспективи для України в умовах надзвичайного правового режиму та євроінтеграції. *Альманах права*. 2025. Вип. 16. С. 155-161.

2. Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom : Judgment of the Grand Chamber of the European Court of Human Rights, 25 May 2021, Applications nos. 58170/13, 62322/14, 24960/15. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-186048%22]} (дата звернення: 30.03.2026).

3. Szabó and Vissy v. Hungary : Judgment of the European Court of Human Rights, 12 January 2016, Application no. 37138/14. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-160020%22]} (дата звернення: 30.03.2026)

4. Weber and Saravia v. Germany : Decision of the European Court of Human Rights, 29 June 2006, Application no. 54934/00. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-76586%22]} (дата звернення: 30.03.2026)

5. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №. 4. С. 95-99.

6. Копанчук В. та ін. Біометричні системи ідентифікації як інструмент державного управління для забезпечення внутрішньої безпеки. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 9 (19). С. 527-539.

Ключові слова: міжнародне право, права людини, право на приватність, національна безпека, масовий цифровий нагляд, біометричні дані, збройний конфлікт, міжнародне право прав людини, принцип пропорційності, Європейський суд з прав людини.

Key words: international law, human rights, the right to privacy, national security, mass digital surveillance, biometric data, armed conflict, international human rights law, principle of proportionality, European Court of Human Rights.

Бірюков Руслан Миколайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри міжнародного та європейського права,
кандидат юридичних наук

БОРОТЬБА З КІБЕРЗАГРОЗАМИ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПОЛІЦЕЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

У Стратегії внутрішньої безпеки Європейського Союзу підкреслюється, що надійність та захищеність інформаційно-телекомунікаційних мереж виступає ключовою передумовою стабільного функціонування сучасного інформаційного суспільства. Водночас стрімка еволюція цифрових технологій і їх масове впровадження спричинили появу принципово нових форм протиправної діяльності. Кіберзлочинність набула глобального характеру та стала серйозним викликом для внутрішнього ринку ЄС, завдаючи відчутних економічних і соціальних збитків. Особливістю цієї сфери є те, що Інтернет як середовище функціонує поза межами державних кордонів, тоді як юрисдикційні механізми притягнення до відповідальності залишаються обмеженими національними рамками. Саме тому держави-члени ЄС змушені консолідувати свої зусилля на наднаціональному рівні, забезпечуючи ефективну координацію протидії кіберзагрозам. У цьому контексті Центр боротьби з високотехнологічною злочинністю ЄС уже виконує важливу координаційну функцію у сфері правозастосування, однак наявні виклики обумовлюють необхідність подальшого посилення інституційних та операційних механізмів [1].

Створення Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю стало вагомим етапом у трансформації Європолу в ключовий координаційний вузол ЄС у сфері протидії кіберзлочинності. Розширення його повноважень дозволило охопити широкий спектр правопорушень, зокрема діяльність організованих злочинних угруповань у цифровому середовищі, незаконний обіг матеріалів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією дітей, а також інші форми посягань на неповнолітніх у мережі Інтернет і масштабні кібератаки [2]. Водночас слід наголосити, що інституційне посилення Європолу в цій сфері має глибші історичні витоки. Ще у 2002 році було започатковано діяльність Центру боротьби з високотехнологічною злочинністю, який, попри обмежені кадрові ресурси, заклав основу для подальшого розвитку європейської системи протидії кіберзагрозам, хоча станом на 2010 рік його штат налічував лише кілька співробітників [3].

Формування Європейського центру боротьби з кіберзлочинністю було значною мірою обумовлене зростанням взаємозалежностей у кіберпросторі як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Процеси глобалізації та цифровізації істотно змінили характер суспільних відносин, сприяючи тісному переплетенню фізичного та віртуального середовищ. Взаємодія між людьми, технічними системами, інформаційними технологіями та кіберпростором стала більш

інтенсивною, що, своєю чергою, сприяло формуванню нових, високопрофесійних злочинних мереж. У таких умовах традиційні територіальні обмеження втратили свою ефективність, а межі держав перестали бути реальним бар'єром для протиправної діяльності.

Паралельно із цим виникли новітні форми злочинності, які активно використовують недосконаліть глобального управління Інтернетом. Сучасні злочинні структури адаптували свої бізнес-моделі до цифрового середовища, переводячи у віртуальну площину такі види діяльності, як тероризм, незаконний обіг наркотиків, відмивання доходів та інші тяжкі правопорушення. Це свідчить про глибоку трансформацію самої природи злочинності, яка дедалі більше залежить від інформаційно-комунікаційних технологій.

Варто також зауважити, що Інтернет значно розширив можливості для здійснення протиправної діяльності, зробивши її доступнішою для широкого кола осіб. Відносна дешевизна технічних засобів і відсутність потреби у високому рівні спеціалізованих знань сприяли залученню нових учасників до кіберзлочинної діяльності. У результаті кіберзлочинність стала невід'ємною частиною повсякденної практики правоохоронних органів. За таких умов ефективне управління новими безпековими ризиками виявилося неможливим виключно на національному рівні, що обумовило необхідність посилення міжнародного поліцейського співробітництва в межах ЄС. Особливого значення це набуває з огляду на те, що об'єктами атак дедалі частіше стають не лише окремі держави, а й самі інституції безпеки та інтеграційні структури Європейського Союзу в цілому.

Терористичні загрози, що дедалі активніше проявлялися в Європі, чітко демонстрували взаємозалежність між протидією тероризму та боротьбою з організованою злочинністю у кіберпросторі [4, с. 148]. Виявилося, що ефективна боротьба з терористичними та організованими групами була практично неможливою без одночасної протидії кіберзлочинності. Усвідомлення цього факту дозволило Європейському Союзу визначити кіберпростір як стратегічну пріоритетну сферу, що знайшло своє відображення у низці міжурядових інтеграційних ініціатив на початку 2000-х років. Зокрема, після трагічних терактів у Мадриді 2004 року лідери європейських держав узгодили розробку комплексної стратегії та плану дій щодо протидії радикалізації та вербуванню до терористичних організацій [5]. Уже у 2005 році була офіційно затверджена стратегія, яка передбачала заходи з протидії терористичній діяльності в Інтернеті, при цьому акцент робився на колективних діях на рівні ЄС та ключовій ролі Європейської Комісії у цьому процесі [6].

Через рік після терактів у Лондоні Європейська Комісія за запитом Ради ЄС заявила про намір дослідити можливості блокування та моніторингу онлайн-контенту, який використовувався для радикалізації та терористичної пропаганди [7]. На національному рівні держави-члени почали реалізацію проекту перевірки глобальних мереж у 2007 році, що передбачав створення єдиного

інформаційного порталу та технічної платформи для збору й зберігання даних щодо терористичного та екстремістського контенту онлайн [8].

Ініціатором створення такої платформи виступила Німеччина, яка на першому етапі пропонувала реалізацію проекту як невеликого пілотного експерименту за участю лише кількох держав. Це рішення було зумовлене значною різницею у національних спроможностях країн щодо протидії кіберзлочинності, що робило більш ефективним гнучкий підхід із обмеженою групою учасників, аніж формальне використання повноцінних каналів ЄС [9]. Проект виходив із практичних внутрішньодержавних потреб, які вимагали оперативного реагування та швидкого досягнення результатів.

Таким чином, нерівномірний рівень спроможностей держав та активне політичне підприємництво на національному рівні стали ключовими чинниками, що визначили диференційовану модель реалізації проекту перевірки мереж. Успішна реалізація пілотного етапу дозволила передати проект під формальну егіду Європолу у 2007 році, розширивши його діяльність на всі держави-члени ЄС. Це не лише посилило формальні повноваження Європолу у сфері кібербезпеки та інтегрувало проект горизонтально, поширивши його на нові країни, але й посилило вертикальну інтеграцію, надавши Європолу ключову роль у координації та управлінні всією діяльністю з протидії терористичній та кіберзлочинній загрозі.

Список використаних джерел:

1. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52010DC0673 (дата звернення: 30.03.2026).

2. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. Tackling Crime in our Digital Age: Establishing a European Cybercrime Centre. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM:2012:140:FIN (дата звернення: 30.03.2026).

3. Protecting Europe against large-scale cyber-attacks report with evidence : 5th report of Session 2009-10. URL: https://catalogue.sipri.org/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=74902 (дата звернення: 30.03.2026).

4. Carrapiço, H., & Farrand, B. Cyber crime as a fragmented policy field in the context of area of freedom, security and justice. *Routledge Handbook of Justice and Home Affairs*. Servent A. R., Trauner F. (eds.). Abingdon: Routledge, 2018. P. 146-156.

5. Press Release: 'The European Union Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism' – Justice and Home Affairs Council meeting, Brussels 1 December 2005. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_05_296 (дата звернення: 30.03.2026).

6. The European Union Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism, 2005. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf (дата звернення: 30.03.2026).

7. Council meeting of 22-23 May: Council Conclusions (8457/3/07) on cooperation to combat terrorist use of the Internet, 2007. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%208457%202007%20REV%203/EN/pdf (дата звернення: 30.03.2026).

8. The EU Internet Referral Unit (IRU): Addressing terrorist content online. URL: https://voxpol.eu/the-eu-internet-referral-unit-iru-addressing-terrorist-content-online (дата звернення: 30.03.2026).

9. H. Spongenberg. EU to strengthen surveillance of terrorist websites. URL: https://euobserver.com/justice/24162 (дата звернення: 30.03.2026).

Ключові слова: кібербезпека, кіберзлочинність, Європейський Союз, Європол, міжнародне поліцейське співробітництво.

Key words: cybersecurity, cybercrime, the European Union, Europol, international police cooperation.

Войтович Павло Петрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
доктор філософії в галузі права

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ПІД ЗАГРОЗОЮ?

Інформаційні права являють собою права людини в сфері інформації, якими вона (людина) наділена в силу самого факту приналежності до людського роду, вони, як і всі права людини, є життєвою необхідністю самовираження особистості. Інформаційні права людини виражають свободу особистості в сфері інформації і є невід'ємними та необхідними способами й умовами її життя, її взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами, вони є універсальними правами людини висловлюватись, діяти, вчитися, отримувати інформацію, реалізовуватися і жити згідно своїх міркувань.

Інформаційні права є по суті істотним фактором розкриття людської індивідуальності, затвердження своєрідності та унікальності кожної особистості. Ці права органічно поєднані із соціальною діяльністю людей, їх суспільними відносинами. Вони є необхідними умовами побудови життя людини в цивілізованому суспільстві.

Як відомо, інформаційні права людини ніколи не мали абсолютного характеру, в певних випадках вони обмежуються, тобто реалізація інформаційних прав людини засновується не тільки на принципі свободи інформації, але й на заборонному принципі права, що пов'язано із сутністю самої суспільної взаємодії, яка полягає в тому, що жодна свобода, жодне право не можуть бути абсолютними: робити можна все, що не шкодить іншим людям. Якби свобода слова була визнана абсолютною, жодним чином не обмеженою, то її реалізація одними при-

звела б у низці випадків до порушення прав інших людей, зокрема, на недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю, таємницю телефонних переговорів, повідомлень тощо.

Отже, концептуальні моделі обмеження інформаційних прав людини засновуються на тому, що здійснення прав і свобод людини і громадянина не повинно порушувати права і свободи інших осіб. Саме тому на нормативному рівні варто було б закріпити ще одне інформаційне право, а саме – право на захист інформації, під яким розуміється обмеження інформаційних прав людини, але підстави таких обмежень мають бути чітко врегульовані [1, 2]. Обмеження інформаційних прав людини можуть застосовуватися лише «в особливих випадках»… у разі «неминучої потреби»… і державні органи мають застосовувати такі заходи лише у тому разі, якщо вони насправді необхідні в даній ситуації і жодними іншими засобами поставлені завдання вирішити неможливо [3, 4].

Підстави і умови обмеження інформаційних прав людини, встановлені міжнародно-правовими актами, деталізовані ЄКПЛ (ст. 10) та практикою Європейського Суду з прав людини.

Підстави обмеження інформаційних прав людини мають досить конкретний характер, міжнародними та регіональними актами сформульовано певні вимоги до моделей обмежень інформаційних прав: по-перше, обмеження повинні бути встановлені законом; по-друге, вони повинні бути необхідними в демократичному суспільстві. При оцінці законності обмежень прав людини, зокрема і інформаційних, використовують тест-набір з трьох критеріїв. Перший з критеріїв вимагає, щоб будь-яке обмеження було встановлено законом. Другий полягає у тому, що будь-яке обмеження має переслідувати одну із правомірних цілей. Третій – необхідність кожного з обмежень має була доведена. З цього приводу ЄСПЛ підкреслював, що при оцінці конкретного обмеження «він стоїть … перед обличчям принципу свободи вираження поглядів, який є об'єктом низки винятків, які вимагають, у свою чергу, обмежувального тлумачення» [5, 6]. Щоб вважатися «встановленим законом», обмеження повинно бути «достатньо відомим і зрозумілим», а наслідки його застосування мають бути передбачуваними, тобто «воно має бути сформульовано достатньо точно, щоб громадянин міг би будувати свою поведінку з урахуванням цього обмеження» [5, 6]. Аби вважалось, що обмеження введене з законною метою, воно повинно бути спрямоване на досягнення будь-якої із законних цілей (ці цілі вичерпно перераховуються в статті 10 (2)), і обмеження має реально сприяти досягненню цієї мети. Щоб вважатися необхідним, обмеження не має бути «просто «розумним» або «бажаним», а повинно бути доведено, що воно вводиться з тим, щоб задовольнити «нагальну суспільну потребу» [5; 6]. Крім того, обмеження має бути пропорційне тій меті, з якою воно вводиться, а докази, якими виправдовується його введення, мають бути релевантними і достатніми. Якщо інформація, поширення якої передбачається обмежити, являє собою «незаперечний інтерес для суспільства», її поширення може бути обмежено тільки тоді, коли з «повною впевненістю»

можна стверджувати, що воно призведе до негативних наслідків, й у держави є законні підстави побоюватися цих наслідків. Спираючись на низку прецедентів, Європейський Суд ще у 1988 р. підсумовував і критерії поняття «необхідність» і дійшов висновку, що воно може бути пов'язане лише з гострою суспільною потребою втрутитися у права особистості, тому обмеження, які накладає держава на права і свободи, повинні відповідати обсягу інтересів як особистості, так і суспільства [5; 6].

Реалії сьогодення свідчать, що дотримання балансу між інформаційними правами людини та потребами національної безпеки є під питанням. Зокрема, ми можемо спостерігати ініціативи закриття або обмеження застосунку телеграм, а також особливо чутливе питання – відсутність мобільного інтернету під час повітряної тривоги. Зрозуміло, що такі дії, напевно, провадяться через воєнний стан та з метою забезпечення національної безпеки, але, по-перше, чи не порушується цим право людини на інформацію, від забезпечення якого в даному випадку залежить її життя, по-друге, чи є таке обмеження пропорційним, або є певні альтернативи, та чи не створює таке обмеження більший ризик для життя, ніж запобігає.

З наведеної вище практики ЄСПЛ вбачається, що обмеження інформаційних прав людини є можливими, у тому числі у воєнний час, проте вони не можуть бути довільними, вони повинні відповідати принципу верховенства права, і держава повинна довести їх необхідність у демократичному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Are there any limitations to the right to know? http://www.accessinfocyprus.eu/en/are-there-any-limitations.html (дата звернення: 30.03.2026)

2. Brett Sebastian (1999). Limits to tolerance: freedom of expression and the public debate in Chile. *Human Rights Watch*. URL: http://books.google.com/?id=KGS_vAYDdtoC&dq=freedom+of+expression+limitations (дата звернення 30.03.2026)

3. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки: автореф. … д-ра юрид. Наук :12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ МВС України. Харків, 2004. 41 с.

4. Войтович П. П. Міжнародно-правове регулювання обмеження інформаційних прав людини. *Митна справа*. 2011. № 5. С. 492–497.

5. Рішення Суду від 26 квітня 1979р. у справі Sunday Times v. United Kingdom, Series A no.30, § 59, 49, 63.

6. Рішення Суду від 7 грудня 1976р. У справі Handyside v. UK, Series A No. 24, § 62.

Ключові слова: інформаційні права, свобода інформації, права людини, доступ до інформації, обмеження прав людини, демократія.

Key words: informational rights, freedom of information, human rights, access to information, human rights restrictions, democracy.

Hrebeniuk Dmytro
National university «Odesa law academy»,
PhD, Associate Professor of the Department of International and European Law

BETWEEN UNIVERSALISM AND FRAGMENTATION: THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS STANDARDS

In the current context of the transformation of the international legal order, discussions regarding the relationship between universalism and fragmentation in the field of human rights protection have taken on particular academic relevance. Various specific factors of the modern era have created conditions for the formation of a global system of international human rights standards, which took place under the influence of the concept of universality-that is, the recognition of the inalienable rights of every individual regardless of borders, cultural, or religious differences. At the same time, the further development of international law, the formation of regional mechanisms, and the emergence of specialized legal regimes have led to a trend toward the fragmentation of these standards.

On the one hand, universalism is reflected in the codification of fundamental human rights, the creation of universal monitoring mechanisms, and the formulation of universally recognized principles. On the other hand, regionalization – that is, the pluralism of legal cultures-as well as the development of sectoral subsystems of international law – in this context, it is worth noting that in the fields of international humanitarian law, refugee law, or international criminal law contribute to the emergence of diverse standards that are not always consistent with one another. It should be emphasized that in legal scholarship, the concept of «standard of law» is interpreted as a legal standard or criterion that serves as a benchmark for assessing and harmonizing legal phenomena. In the context of international law, standardization entails, first, the establishment of normative requirements for the conduct of legal relations, and second, the formation of harmonized rules of conduct based on the common will of states [4, p. 10]. This approach reflects the aspiration toward the unification of legal regulation, which is a key element in the development of universal human rights standards amid a simultaneous trend toward their fragmentation.

This component gives rise to a number of theoretical and practical challenges, ranging from the problem of conflicts of laws and jurisdictions to the question of the legitimacy and effectiveness of international human rights protection mechanisms. In this context, the study of the evolution of international standards as a process that simultaneously combines trends toward the unification and differentiation of legal regulation takes on particular significance.

International legal standards in the field of human rights have emerged as a result of a long process of coordination among states, aimed at developing common approaches to their interpretation and enforcement. In this process, states are guided by recognized universal values, striving to guarantee respect for and effective protection of human rights through existing legal and institutional mechanisms [5, p. 412]. The problem of

the relationship between universality and relativism in defining the nature of human rights is one of the main theoretical conundrums that contemporary international human rights law faces. More particularly, the points is that rights proclaimed at the general level as universally binding and inalienable undergo substantial transformation as they are carried out at sub-regional (regional and national) levels. In particular, the historical traditions of states, their religious beliefs and legal systems have made it possible for universal human rights standards to be interpreted through the prism of local values and practices. This leads to a kind of «adaptation» of universal (but they never are and can be?) norms, weakening their unified content, turning them relative. A strained dynamic is hence emerging in public international human rights law between a universalist tendency whose aim it to make sure that standards do not splinter and trends pointing toward fragmentation, which expresses the diversity of legal cultures and models of understanding *legalité*. This, in turn, requires a reconsideration of the boundaries of universality of human rights and an acceptable degree of their variability in a globalized but hierarchical legal space [1, p. 5].

Signs of universality are also inherent in certain global ideological systems, particularly the religious doctrines and ethical principles of the world's major religions, which shape the behavioral patterns of their followers in various regions of the world. Such systems appeal to universal human moral values and claim normative comprehensiveness, which superficially brings them closer to universalist discourse. At the same time, despite the presence of relevant features, these ideological constructs cannot be fully regarded as universal in the context of human rights. This is because they generally do not proceed from the unconditional recognition of every human being and their life as the highest value. Instead, an individual's status and «value» are often determined by their membership in a particular social group, religious community, or system of beliefs. Moreover, within certain such approaches, a person may be viewed not as an autonomous value but as an instrument for realizing collective or transcendent goals formulated as moral imperatives. This fundamentally distinguishes such systems from the contemporary international legal understanding of human rights, which is based on the idea of their inalienability, equality, and universal applicability regardless of any identifying characteristics of the individual [3, p. 32].

In contemporary legal discourse, the use of the category «universal legal values» is quite widespread; despite its conceptual appeal, this category is characterized by substantive complexity and a certain degree of ambiguity. This refers to a set of basic guidelines for legal development that claim to be of a universal human nature and are regarded as reflecting the fundamental principles of humanity's existence and evolution. Such an approach reflects the scholarly position according to which it is the system of values that determines the main vector of legal and social progress. In this context, human rights are traditionally interpreted as one of the key universal legal values of the modern era. They find their philosophical and legal essence in the acknowledgment of the uniqueness of these rights as pre-political, inseparable, absolute pillars on which modern statehood is built. They are not just legally enshrined guarantees but

the principles of legitimation of public authority. Thus, human rights gain the form of laws and independent standards through which the action of state in making and implementing law is assessed. It is specifically from this aspect of the above mentioned standards, that legislation, government policies and methods of functioning of other institutions of public authority may be criticized, allowing human rights to play the role of a universal criterion making humans legitimate in modern international and national legal order [2 p. 81].

Ultimately, the development of international human rights standards is not a linear process – it unfolds in the space between universalism and fragmentation with consideration to vertical pull exerted by different legal cultures, political systems, and socio-political situations. Universal standards, which must be based on common values and will of the states acting jointly, continue to be platforms for the international legal order, although practical implementation would inevitably have diverse modes. This dynamic is not a denial of human rights universality, but its adaptation to the reality of the pluralistic world, where finding a balance between unity and diversity of standards serves as an indispensable condition for efficient human rights protection.

References:

1. Дашковська О. Р. Права людини в глобалізованому світі: універсалізм чи релятивізм? *Юридичний вісник*. Одеса : Гельветика, 2019. № 4. С. 5-13.

2. Липовець Ю. Полеміка про універсальності прав людини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. Т. 18. №. 2. С. 81-85.

3. Марченко О. Універсальність прав людини як агрегація закону і моралі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (130). С. 28-38.

4. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.

5. Наливайко О. І., Братішко Н. А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. – № 2. С. 411-416.

Ключові слова: сучасне міжнародне право, права людини, міжнародні стандарти прав людини, універсалізм прав людини, фрагментація міжнародного права, релятивізм прав людини, універсальні правові цінності, регіональні системи захисту прав людини.

Key words: modern international law, human rights, international human rights standards, the universality of human rights, the fragmentation of international law, relativism in human rights, universal legal values, regional human rights protection systems.

Бугаєць Альона Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистентка кафедри міжнародного та європейського права

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Цифровізація суспільства є одним із найпотужніших чинників трансформації правових систем сучасності. Особливо суттєво вона впливає на міжнародне приватне право (далі – МПрП), предметом якого традиційно є приватноправові відносини, ускладнені іноземним елементом. У цифровому середовищі поняття «іноземного елемента» зазнає переосмислення: транскордонні угоди укладаються миттєво в мережі Інтернет, сторони не мають визначеного місця знаходження у фізичному просторі, а цифровий контент, криптовалюти та дані складно піддаються застосуванню традиційних колізійних прив'язок під класичні колізійні прив'язки, такі як «lex situs» або «lex loci contractus». Класичний колізійний метод МПрП, що визначає, право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом, виявляється недостатньо пристосованим до регулювання відносин, що виникають у децентралізованому цифровому просторі [1].

Цифровізація суттєво вплинула на колізійне регулювання міжнародних комерційних договорів. Попри те, що принцип автономії волі сторін та прив'язка «тісного зв'язку» залишаються базовими в МПрП України відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право», у контексті електронних договорів виникають нові виклики: де вважати укладеним договір в мережі Інтернет, як визначити «центр основної діяльності» або «місцезнаходження» сторони, яка є юридичною особою, зареєстрованою в юрисдикції, що не збігається з місцем ведення її реальної діяльності. І. Мироненко зазначає, що колізійне регулювання міжнародних комерційних договорів в Україні здійснюється із використанням загальної та спеціальної моделей та орієнтоване на принципи автономії волі й найбільш тісного зв'язку, однак актуальні виклики цифровізації вимагають осмислення нових підходів до їх застосування [2, с. 148].

Одним із ключових вимірів трансформації МПрП у цифрову епоху є захист персональних даних у транскордонних відносинах. Оброблення персональних даних у глобальних цифрових мережах неминуче набуває транскордонного характеру, що породжує складні питання застосовного права. GDPR ЄС (Регламент 2016/679) фактично встановлює екстериторіальний стандарт захисту: будь-який суб'єкт, що обробляє дані осіб на території ЄС, підпадає під його дію незалежно від свого місця реєстрації. Т. Ю. Дашо досліджує взаємозв'язок права на приватність і цифрової ідентифікації особи в умовах цифровізації, акцентуючи увагу на тому, що захист персональних даних у цифровому середовищі вже не може бути забезпечений виключно засобами національного законодавства – він потребує міжнародно-правових механізмів координації та гармонізації [3, с. 371].

Значним досягненням у сфері цифрового регулювання є правовий порядок ЄС щодо онлайн-послуг і цифрових продуктів. Регламент про цифрові послу-

ги (Digital Services Act, 2022), Регламент про цифрові ринки (Digital Markets Act, 2022) та Акт ЄС про штучний інтелект (AI Act, 2024) формують багаторівневу нормативну систему, що регулює діяльність цифрових платформ, захист прав користувачів та прозорість алгоритмічних систем. Ці акти мають екстериторіальне значення для МПрП, оскільки поширюються на всіх постачальників цифрових послуг, котрі обслуговують користувачів на території ЄС. Аналіз права ЄС у цій сфері свідчить про перехід до комплексної, проактивної моделі регулювання онлайн-середовища, що кидає виклик традиційній логіці МПрП, побудованій на принципі «вибору права» [4, с. 234].

Цифровізація обумовила виникнення нових об'єктів правовідносин – цифрового контенту, цифрових послуг, криптовалют, невзаємозамінних токенів (NFT) – статус яких у МПрП залишається нез'ясованим. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» заклав основи для гармонізації національного законодавства з Директивою ЄС 2019/770, однак питання колізійного регулювання договорів у цій сфері лишаються відкритими. Захист прав споживачів цифрових послуг у транскордонних відносинах потребує коригування традиційних колізійних прив'язок – оскільки цифровий контент позбавлений фізичної локалізації, прив'язки «lex situs» не застосовуються, а «lex loci contractus» частково втрачає практичне значення для угод, укладених через онлайн-платформи [5].

Таким чином, цифровізація суспільства спричиняє системну трансформацію МПрП – традиційні колізійні прив'язки виявляються малопристосованими до регулювання транскордонних цифрових відносин, захист персональних даних набуває транснаціонального виміру, право ЄС формує нові екстериторіальні стандарти для цифрових платформ, нові категорії об'єктів вимагають спеціальних підходів до колізійного регулювання. Адаптація МПрП України до викликів цифровізації передбачає оновлення Закону України «Про міжнародне приватне право» з урахуванням специфіки цифрових правовідносин, імплементацію стандартів ЄС щодо захисту персональних даних і цифрових послуг, формування нових колізійних прив'язок для договорів у цифровому просторі.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст. 422.

2. Мироненко І. Колізійне регулювання міжнародних комерційних договорів в Україні: сучасні підходи та перспективи розвитку. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310920/302214

3. Дашо Т. Ю. Інформаційно-правові гарантії права на приватність у процесі цифрової ідентифікації особи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Том 3. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353570/340128

4. Ковалишин О. Р. Право ЄС в сфері онлайн послуг та продуктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Том 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/352604/339315

5. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 р. № 3321-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 90. Ст. 345.

Ключові слова: міжнародне приватне право, цифровізація, колізійне регулювання, іноземний елемент, захист персональних даних, цифровий контент, цифрові послуги, GDPR, автономія волі, Digital Services Act.

Key words: private international law, digitalization, conflict of laws, foreign element, personal data protection, digital content, digital services, GDPR, party autonomy, Digital Services Act.

Бондарюк Ольга Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Міжнародне викрадення дітей є однією з найскладніших проблем сучасного права, оскільки воно поєднує в собі елементи цивільного, кримінального та міжнародного приватного права, зачіпаючи при цьому фундаментальні інтереси дитини. Ця правова категорія вимагає від юристів врахування не лише норм національного законодавства, а й специфіки міжнародних договорів, що регулюють права людини в умовах транскордонних сімейних конфліктів. Питання відповідальності за такі дії вимагає чіткого розмежування між кримінальним злочином, вчиненим сторонньою особою з корисливих мотивів, та незаконним переміщенням дитини одним із батьків, що в міжнародній практиці найчастіше ідентифікується як міжнародне викрадення. Хоча в обох випадках права дитини грубо порушуються, механізми правового реагування суттєво різняться: від суворих кримінальних санкцій до процедур цивільного повернення.

Основним інструментом регулювання цих відносин на світовому рівні є Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року, яка спрямована на забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з договірних держав або утримуваних у них. Даний документ встановлює міжнародний стандарт захисту, де головною метою є відновлення попереднього правового статусу дитини та забезпечення її безпеки шляхом оперативного втручання компетентних органів. Такий підхід дозволяє запобігти ситуаціям, коли один із батьків намагається отримати правову перевагу шляхом самовільної зміни країни проживання дитини, ігноруючи при цьому інтереси іншої сторони та самої неповнолітньої особи.

Це створює надійний юридичний бар'єр проти свавілля та гарантує стабільність правовідносин у міжнародному вимірі. Згідно з міжнародними стандартами, зміна місця знаходження неповнолітньої особи визнається протиправною, коли такі дії суперечать правам опіки, якими наділені фізичні чи юридичні особи за законами країни звичного проживання дитини на момент інциденту [1, с. 2]. Згаданий міжнародний документ не фокусується на кримінальному покаранні винного, а пропонує цивільно-правовий інструмент відновлення порушених прав через оперативну репатріацію неповнолітнього. Слід зауважити, що відповідні повноваження щодо піклування можуть базуватися на нормативних актах, визначатися постановами уповноважених державних інституцій або закріплюватися договорами, які визнаються дійсними у відповідній юрисдикції [1, с. 3].

У вітчизняній правовій системі кримінальне переслідування за подібні діяння спирається на загальну норму Кримінального кодексу, котра встановлює санкції за неправомірне обмеження свободи [2]. Однак кваліфікація дій одного з батьків за цією статтею у разі транскордонного сімейного спору викликає складнощі на практиці. Враховуючи, що неповнолітній є повноправним носієм прав, штучне розірвання його соціальних зв'язків потребує правового втручання. Разом з тим, сімейне законодавство України передбачає спеціальні механізми захисту: у випадках, коли місце знаходження дитини змінюється одноосібно та без дозволу іншого з батьків чи законних представників, судова інстанція уповноважена ухвалити рішення про примусове повернення особи до її звичного середовища [3, с. 135].

Глобальні правові стандарти, закріплені під егідою ООН, встановлюють фундаментальний принцип, за яким будь-які рішення державних органів та приватних осіб стосовно неповнолітніх повинні прийматися виключно з огляду на максимальне сприяння їхньому добробуту та безпеці [4]. Викрадення дитини одним із батьків розглядається як грубе порушення цього принципу, оскільки дитина раптово втрачає зв'язок зі звичним соціальним середовищем, іншим з батьків та родичами.

Окрім того, транскордонні механізми передбачають фінансові наслідки для винної сторони у вигляді компенсації ресурсів, витрачених на встановлення місцезнаходження та репатріацію неповнолітнього. Відповідний міжнародний договір звільняє заявників від сплати офіційних зборів за подання звернень до центральних інстанцій, однак дозволяє покладати на особу, яка здійснила неправомірне переміщення, обов'язок покрити всі супутні фінансові втрати [1, с. 8].

До таких збитків зазвичай відносять гонорари адвокатів, послуги перекладачів та кошти на подорож. Кримінальна відповідальність за міжнародне викрадення дітей у багатьох країнах світу, зокрема в США та деяких країнах ЄС, є більш жорсткою порівняно з Україною, де викрадення власної дитини часто розглядається лише в площині сімейного спору.

Проте тенденції міжнародного права вказують на необхідність посилення санкцій за такі дії. Юриспруденція страсбурзького суду послідовно наголошує

на необхідності блискавичного та результативного реагування державних інституцій на факти викрадення. Будь-які безпідставні затримки в таких провадженнях розцінюються як посягання на гарантоване право особистої та родинної недоторканності. Розглядаючи прецедентні спори, європейські судді акцентували увагу на тому, що захист родинних зв'язків зобов'язує владу діяти так, аби довготривалі судові тяжби не ставали вирішальним фактором у долі дитини, тому швидкість ухвалення рішень є критично важливою [5, с.12].

Окрім цивільної та кримінальної відповідальності, існують і адміністративні важелі впливу, такі як заборона виїзду за кордон або обмеження у праві керування транспортними засобами для осіб, які ухиляються від виконання рішення суду про повернення дитини. Важливо розуміти, що відповідальність за викрадення дітей у міжнародному вимірі не обмежується лише покаранням винної особи, а передусім фокусується на відновленні прав дитини. Згідно з дослідженнями у сфері міжнародного приватного права, механізм повернення за Гаазькою конвенцією базується на презумпції того, що дитині буде краще повернутися до країни постійного проживання, де суд зможе вирішити спір про опіку по суті [6, с. 114]. Судові інстанції мають повноваження відхилити запит про репатріацію виключно у разі доведення надзвичайно вагомих загроз. До таких винятків належить висока ймовірність завдання неповнолітньому тілесних ушкоджень, психологічних травм або формування вкрай несприятливих та небезпечних умов для його існування у разі задоволення позову [1, с. 5]. Однак ці винятки тлумачаться судами дуже вузько, щоб запобігти зловживанням з боку особи, яка здійснила викрадення. Досліджуючи підходи української Феміди, слід відзначити роз'яснення вищої судової інстанції, яке чітко розмежовує предмети доказування.

Під час слухання спорів за процедурою Гаазької конвенції судді зобов'язані утримуватися від вирішення питання опіки по суті. Їхня юрисдикція в таких процесах обмежується виключно констатацією факту правомірності чи протиправності зміни країни перебування дитини [5]. Таким чином, юридична відповідальність за викрадення дітей у міжнародному праві має специфічну структуру, де пріоритет віддається відновлювальним заходам.

Проте для підвищення ефективності захисту прав дітей необхідно гармонізувати національне кримінальне законодавство з міжнародними стандартами, чітко визначивши склад злочину у випадках транскордонного викрадення дитини батьками.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що відповідальність за викрадення дітей у міжнародному просторі реалізується через розгалужену систему взаємопов'язаних норм, які включають обов'язок негайного повернення особи, повне відшкодування матеріальних збитків та потенційну кримінальну відповідальність за порушення правопорядку та фундаментальних прав людини. Сучасна правова доктрина вимагає, щоб заходи впливу не обмежувалися лише формальним поверненням дитини, а створювали реальні перешкоди для повторних спроб незаконного переміщення, зокрема шляхом накладення фінан-

сових стягнень та обмеження цивільних прав правопорушника. Ефективність таких заходів прямо залежить від оперативності роботи судових та виконавчих органів, оскільки фактор часу відіграє критичну роль у процесі соціальної адаптації дитини. Лише комплексний підхід, що поєднує скоординоване міжнародне співробітництво через мережу центральних органів та сувору, безкомпромісну національну правову реакцію, може слугувати дієвим засобом запобігання міжнародному викраденню дітей. Такий синергетичний ефект дозволяє забезпечити надійний захист права дитини на стабільне, безпечне та гармонійне дитинство у звичному для неї правовому та соціальному середовищі. Зміцнення міждержавної взаємодії та уніфікація санкцій за батьківське викрадення є необхідними кроками для того, щоб правовий інструментарій став реальним запобіжником, а не просто декларативною нормою у боротьбі за інтереси найменш захищених суб'єктів права.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовт. 1980 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 52. ст. 3491.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст. 131.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст. 135.

4. Конвенція про права дитини від 20 листоп. 1989 р. *Офіційний вісник України*. 2010. № 82. ст. 2911.

5. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 груд. 2007 р. № 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07 (дата звернення: 31.03.2026).

6. Степаненко Т. В. Правовий механізм повернення дитини у разі її незаконного переміщення за законодавством України та міжнародними договорами. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 112–116.

Ключові слова: міжнародне викрадення дітей, Гаазька конвенція 1980 року, батьківське викрадення, права піклування, юридична відповідальність, найкращі інтереси дитини, незаконне переміщення, повернення дитини.

Key words: international child abduction, 1980 Hague Convention, parental abduction, rights of custody, legal responsibility, best interests of the child, wrongful removal, return of the child.

Галат Владислав Ігорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ЗАКОНОДАВЧА ЕВОЛЮЦІЯ СТАТТІ 25 КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО МІЖНАРОДНУ КУПІВЛЮ-ПРОДАЖ ТОВАРІВ: ВІД ПРОЄКТУ ДО СУЧАСНОГО ФОРМУЛЮВАННЯ

В умовах уніфікації правового регулювання міжнародної купівлі-продажу товарів особливого значення набуває визначення критеріїв істотності порушення договору, оскільки саме від цього залежить обсяг засобів правового захисту сторін. Практична актуальність цього інституту зумовлена тим, що саме від кваліфікації порушення як істотного залежить можливість застосування найбільш радикальних засобів захисту, зокрема розірвання договору, що безпосередньо впливає на стабільність комерційного обігу, розподіл ризиків між сторонами та передбачуваність міжнародних торговельних відносин.

У цьому контексті Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року формує автономну систему підходів до кваліфікації порушень, центральним елементом якої є стаття 25, що встановлює змішаний суб'єктивно-об'єктивний стандарт оцінки [1]. Такий підхід забезпечує баланс між індивідуальними очікуваннями сторін і необхідністю їх об'єктивної перевірки крізь призму розумності та змісту договору.

Стаття 25 Конвенції 1980 року встановлює, що «порушення договору, допущене однією із сторін, є істотним, якщо воно тягне за собою таку шкоду для іншої сторони, що остання значною мірою позбавляється того, на що вона мала право розраховувати на підставі договору, крім випадків, коли сторона, що порушила договір, не передбачала такого результату, і розумна особа, що діє в тій самій якості за аналогічних обставин, не передбачала б його». Таке формулювання закріплює змішаний суб'єктивно-об'єктивний стандарт. Він є суб'єктивним тією мірою, що вирішальним є питання, чи зазнала невинна сторона істотної шкоди та чи була вона суттєво позбавлена своїх договірних очікувань. Вихідною точкою, таким чином, є те, чи втратила ця сторона інтерес у виконанні договору. Водночас цей стандарт об'єктивується обмеженням, що позбавлення покупця є релевантним лише настільки, наскільки покупець взагалі мав право на такі очікування за договором.

Для коректного тлумачення чинної редакції статті 25 Конвенції важливим є звернення до історії її формування, яка відображає поступову тенденцію до посилення об'єктивного елементу. Початковою точкою, дотримуючись хронологічної послідовності, слід вважати редакцію проєкту, підготовленого ЮНСІТРАЛ, яку було прийнято як статтю 23 Проєкту Конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1978 року. Формулювання цього проєкту визначало істотність порушення через критерій «значної шкоди» для іншої сторони. Формулювання у проєкті ЮНСІТРАЛ 1978 року було таким: «*порушення,*

допущене однією зі сторін, є істотним, якщо воно спричиняє значну шкоду іншій стороні [...]» [2].

У Коментарі Секретаріату до цієї статті зазначалося, що значущість (субстанційність) шкоди необхідно визначати у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх обставин [3]. Такими обставинами можуть бути, наприклад, грошові втрати, спричинені порушенням, або ступінь, у якому порушення перешкоджає іншим видам діяльності потерпілої сторони. Друга частина цього висновку очевидно стосувалася питання, чи може невинна сторона здійснювати розумне використання товару у межах своєї звичайної господарської діяльності.

Зауваження, висловлені державами та міжнародними організаціями щодо тексту проєкту, здебільшого стосувалися того, що застосовуваний стандарт повинен у більшій мірі залежати від змісту договору та від моменту часу, коли істотність порушення мала бути передбачуваною.

Під час Дипломатичної конференції у Відні делегати обговорювали різні поправки. У ході дискусій було очевидно, що необхідно запровадити більш об'єктивний підхід до визначення істотності порушення, ніж той, що містився у відповідному положенні Конвенції про єдине право щодо міжнародної купівлі-продажу товарів 1964 року [4]. Представники намагалися досягти цього шляхом уведення критерію очікувань за договором, на які невинна сторона «*має право*», а також застосування стандарту «розумної особи».

Спеціальна робоча група внесла на розгляд Пленарної конференції такий текст: «*Порушення договору, допущене однією зі сторін, є істотним, якщо воно спричиняє таку шкоду іншій стороні, яка суттєво підриває її очікування за договором [...]*». Це формулювання було загалом підтримане делегатами.

Формулювання прийнятого тексту було дещо змінене пізніше, і остаточний текст нині визначає: «*Порушення, допущене однією зі сторін, є істотним, якщо воно спричиняє таку шкоду іншій стороні, яка суттєво позбавляє її того, на що вона має право очікувати за договором [...]*».

Такі зміни у формулюванні призвели до ще більшої об'єктивації стандарту, що застосовується відповідно до статті 25 Конвенції 1980 року.

Для порівняння нижче наведено всі редакції у послідовності їх появи. Це дозволяє простежити, як був сформований змішаний суб'єктивно-об'єктивний стандарт, у межах якого основна вага надається змісту договору між сторонами:

«*Порушення, допущене однією зі сторін, є істотним, якщо […]*»:

– Проєкт ЮНСІТРАЛ 1978 року:

«*[…] воно спричиняє значну шкоду іншій стороні […]*».

– Текст, поданий на Пленарну конференцію:

«*[…] воно спричиняє таку шкоду іншій стороні, яка суттєво підриває її очікування за договором […]*».

– Остаточний текст:

«*[…] воно спричиняє таку шкоду іншій стороні, яка суттєво позбавляє її того, на що вона має право очікувати за договором […]*».

Як бачимо, зауваження держав та міжнародних організацій були спрямовані на необхідність більш тісного зв'язку критерію істотності зі змістом договору та моментом передбачуваності відповідних наслідків. Під час обговорення на Віденська дипломатична конференція 1980 року стало очевидним прагнення делегатів до об'єктивації стандарту шляхом впровадження категорії договірних очікувань, на які сторона «має право», а також застосування тесту «розумної особи». У результаті спеціальна робоча група запропонувала формулювання, за яким істотність пов'язувалася із шкодою, що суттєво підриває очікування сторони за договором, що загалом отримало підтримку.

Остаточне формулювання статті було доопрацьоване і закріпило більш чіткий підхід: істотним є таке порушення, яке спричиняє шкоду, що суттєво позбавляє сторону того, на що вона має право очікувати за договором. Порівняння редакцій – від «значної шкоди» до «суттєвого позбавлення очікувань» – демонструє послідовне зміщення акценту від оціночної категорії шкоди до нормативно визначених договірних очікувань. Це, у свою чергу, свідчить про посилення ролі об'єктивних критеріїв і прагнення забезпечити передбачуваність правозастосування.

Отже, еволюція статті 25 Конвенції 1980 року відображає перехід від більш гнучкого, але менш визначеного критерію «значної шкоди» до складнішого, проте більш структурованого змішаного стандарту, в якому ключове значення має зміст договору та обґрунтовані очікування сторін. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між індивідуальними інтересами сторін і загальними вимогами правової визначеності, що є необхідним для ефективного функціонування міжнародного торговельного обігу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 27.04.2026)

2. UN Doc. A/33/17. Draft Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1978): Report of the United Nations Commission on International Trade Law on the work of its eleventh session (New York, 1978). URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/yb_1978_e.pdf (дата звернення: 27.04.2026)

3. Schlechtriem P., Schwenzer I. Commentary on the UN Convention on the International Sale of Goods (CISG). 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2022. 1540 p.

4. Конвенція про єдине право щодо міжнародної купівлі-продажу товарів (Гаага, 1964 р.). URL: http://singlewindow.org/docs/133?lang=ukr (дата звернення 27.04.2026)

Ключові слова: Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року, істотне порушення договору, договірні очікування, передбачуваність шкоди, розірвання договору, міжнародна купівля-продаж товарів, Комісія ООН з права міжнародної торгівлі.

Key words: United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980), fundamental breach of contract, contractual expectations, foreseeability of harm, avoidance of contract, international sale of goods, United Nations Commission on International Trade Law.

Жакун Маргарита Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

ВОЄННА ДИПЛОМАТІЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Цифрова епоха – сучасний етап суспільного розвитку, що характеризується широким впровадженням цифрових технологій у сферу державного управління, міжнародних відносин, безпеки та комунікації. Її становлення пов'язується з розвитком інформаційного суспільства наприкінці XX століття, поширенням мережі Інтернет, глобалізацією інформаційних процесів і стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій у XXI столітті. Ці процеси зумовили не лише появу нових форм взаємодії між державами, а й нових способів впливу та загроз міжнародній безпеці.

За таких умов однією з характерних рис міжнародних відносин стала посилена конкуренція держав за вплив на громадську думку, формування сприятливого образу власної зовнішньої політики та залучення міжнародної підтримки відповідно до національних інтересів. У цьому контексті цифрові технології істотно розширили інструментарій публічної дипломатії, надавши державам можливість оперативно комунікувати із зарубіжною аудиторією, поширювати власні наративи, протидіяти дезінформації та зміцнювати міжнародну підтримку.

Водночас в умовах збройного конфлікту або кризової ситуації цифрова дипломатія не обмежується лише комунікативною функцією, а дедалі більше інтегрується у сферу безпекового реагування. У цьому аспекті воєнна дипломатія як офіційна дипломатична діяльність уповноважених суб'єктів міжнародного права, що здійснюється у зв'язку зі збройним конфліктом, застосуванням сили чи погрозою силою та спрямована на захист інтересів у сфері безпеки, міжнародну координацію й управління конфліктом у межах міжнародного правопорядку [10], також зазнає трансформації під впливом нових форм і засобів ведення війни. За таких умов цифрова дипломатія постає не лише окремим напрямом сучасної дипломатичної практики, а й важливим інструментом воєнної дипломатії, що забезпечує оперативну міжнародну комунікацію, координацію із союзниками та міжнародними організаціями, формування зовнішньої підтримки і протидію інформаційним загрозам.

У зарубіжній науковій літературі проблематика цифрової трансформації міжнародних відносин та міжнародно-правових викликів цифрової епохи відо-

бражена у працях Ф. Хансона, Г. Гербнера, Дж. Грюніга, Л. Пай, Г. Кіссінджера та ін. В українському науковому дискурсі питання цифрової дипломатії, кібербезпеки, міжнародно-правової кваліфікації кібератак і відповідальності за них досліджують Я. Турчин, Н. Грущинська, Д. Гайдай, Б. Гуменюк, Л. Літра, Ю. Кононенко, Ю. Фальке, О. Сагайдак, Т. Краснопольська, І. Милосердна, О. Пасешник, Л. Невара, А. Ю. Ковальчук, Б. В. Чернявська та ін.

Становлення цифрової дипломатії зазвичай пов'язують із 1996 р. та діяльністю Інформаційного агентства США – ЮСІА (USIA, *United States Information Agency*), яке започаткувало перший інтернет-журнал *Washington Files*. На початковому етапі розвиток цифрової дипломатії виявлявся у розміщенні інформаційних матеріалів на офіційних веб-сайтах дипломатичних представництв Сполучених Штатів, які згодом були систематизовані та інтегровані до системи Електронних журналів Уряду США [1, с. 109].

У науковій літературі для її позначення також використовуються суміжні поняття, зокрема е-дипломатія, кібердипломатія, мережева дипломатія, дипломатія 2.0, твітер-дипломатія (Twiplomacy). Незважаючи на термінологічні відмінності, усі ці дефініції об'єднує спільна ознака – застосування сучасних цифрових інструментів для здійснення міжнародної комунікації, представлення офіційної позиції держави та досягнення цілей її зовнішньої політики [3, с. 171].

Водночас розвиток цифрових технологій вплинув не лише на форми дипломатичної взаємодії, а й на сам характер сучасного збройного протистояння. Якщо раніше конфлікт асоціювався передусім із кінетичним застосуванням сили, то сьогодні він дедалі частіше супроводжується кібероперераціями, інформаційно-психологічним впливом, боротьбою за контроль над наративами та використанням цифрових платформ для мобілізації міжнародної підтримки. За таких умов кіберпростір поступово перетворився на окреме середовище стратегічного суперництва, у межах якого здійснюються дії, здатні впливати на функціонування критичної інфраструктури, державного управління та безпекового сектору.

Стратегія кібербезпеки України від 14 травня 2021 року визначає кіберпростір одним із можливих театрів воєнних дій [7]. Аналогічний підхід простежується і на рівні міжнародних інституцій. Зокрема, НАТО офіційно визнає кіберпростір як домен військових операцій, зазначаючи, що агресивна війна росії проти України наочно продемонструвала, наскільки кібердіяльність є характерною ознакою сучасного конфлікту. Водночас росія активізувала і гібридні дії проти союзників та партнерів НАТО, зокрема шляхом зловмисної кібердіяльності. У сукупності це свідчить про те, що кіберпростір уже не може розглядатися лише як технічне середовище комунікації, а постає окремим простором стратегічного суперництва [9].

У контексті повномасштабної збройної агресії росії проявився саме системний характер цифрового виміру сучасного конфлікту. За даними Держспецзв'язку, у 2024 р. CERT-UA опрацювала 4315 кіберінцидентів, що на 69,8 % більше, ніж

у 2023 р.; у 2025 р. їх кількість зросла до 5927, тобто ще на 37,4 %[8]. Основними цілями атак були державні органи, органи місцевого самоврядування, сектор безпеки й оборони та суб'єкти, залучені до забезпечення воєнних потреб.

Цифровізація дипломатичних засобів реагування на сучасні загрози вже не може зводитися лише до онлайн-присутності відомств чи як спосіб оперативного поширення заяв. У період війни цифрові інструменти інтегруються у механізм воєнної дипломатії, оскільки забезпечують безперервну комунікацію із союзниками та міжнародними організаціями, сприяють координації політичної, безпекової й гуманітарної підтримки, використовуються для протидії дезінформації та слугують засобом донесення міжнародно-правової позиції держави до зовнішньої аудиторії.

Показовою у цьому аспекті є практика МЗС України, яке запровадило цифрову особу для інформування з консульських питань, а наприкінці того ж року підбило підсумки реалізації сотень проєктів у межах ініціативи «Голос України. Стратегічні комунікації та м'яка сила», окремо наголосивши на роботі з новими аудиторіями та цифровими форматами [4]. Це показує, що цифрова дипломатія в умовах війни виконує не допоміжну, а прикладну функцію: вона працює на міжнародну мобілізацію, легітимацію позиції держави та зміцнення зовнішньої підтримки.

Міжнародно-правова складність цифрового виміру сучасного конфлікту полягає в тому, що розвиток кібероперацій і цифрових форм впливу випереджає їх належне нормативне осмислення. Хоча міжнародне право вже містить загальні принципи, які можуть застосовуватися до нових загроз, воно не завжди дає чіткі відповіді щодо кваліфікації кібердій, меж допустимого реагування, суб'єктів відповідальності та юридичних наслідків цифрових атак. Особливо це виявляється тоді, коли кібератака не спричиняє негайного фізичного руйнування, але порушує функціонування енергетичних, телекомунікаційних, транспортних чи адміністративних систем [2].

У зв'язку з цим особливого значення набувають щонайменше три питання. По-перше, чи може кібератака розглядатися як форма застосування сили. По-друге, яким чином забезпечити захист прав людини в умовах цифрових атак, якщо їх наслідки безпосередньо впливають на реалізацію права на життя, безпеку, доступ до медичної допомоги, інформації та ефективного державного захисту [6]. По-третє, хто і в якій формі несе міжнародно-правову відповідальність за цифрові дії, що спричинили гуманітарні наслідки. У цій площині ключовими залишаються проблеми атрибуції кібероперацій та вибору правового режиму відповідальності – відповідальності держави за міжнародно-протиправне діяння чи індивідуальної кримінальної відповідальності, якщо наслідки атаки є достатньо тяжкими [5]. Зважаючи на це, цифрові атаки потребують оцінки не лише через безпекову, а й через гуманітарну та правозахисну оптику.

За таких умов воєнна дипломатія виконує функцію переведення цифрових проявів конфлікту у сферу міжнародного реагування. Саме через її інстру-

менти до міжнародної спільноти доводиться інформація про кібератаки на критичну інфраструктуру, втручання в державні інформаційні системи, дестабілізаційні інформаційно-психологічні операції та інші прояви цифрової і гібридної війни. Використання цифрових засобів у цьому процесі дає змогу не лише оперативно поширювати верифіковані дані, а й фіксувати наслідки таких дій для безпеки держави та цивільного населення, формувати доказову основу для міжнародної комунікації і включати відповідні питання до дипломатичного та міжнародно-правового порядку денного. У цьому сенсі саме в умовах збройного конфлікту воєнна дипломатія забезпечує міжнародне визнання цифрових загроз як реального складника сучасної агресії та створює політико-правові передумови для колективного реагування і міжнародно-правової відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Гуцал С. А. Публічна дипломатія як сучасний пріоритет зовнішньої політики держави. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3(16). С. 106-114.
2. Ковальчук А. Ю., Чернявська Б. В. Міжнародна правова визначеність масштабних кібератак. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 4. С. 90-96. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v4.2024.15**.**
3. Кубко В. Цифрова дипломатія в сучасних міжнародних відносинах. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 50. С. 170-176. DOI: https://doi.org/10.30970/PPS.2023.50.22**.**
4. МЗС України призначено цифрову особу для інформування щодо консульських питань. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua (дата звернення: 01.04.2026).
5. Невара Л. Міжнародно-правова відповідальність за кібератаки під час збройного конфлікту крізь призму міжнародного гуманітарного права. *Право України*. 2024. № 3. С. 34-44. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2024-03-034.
6. Пасешник О. Р. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до кібератак: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 248-251. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/57
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» від 26.08.2021 № 447/2021 : Указ Президента України : станом на 26.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text (дата звернення: 01.04.2026).
8. CERT-UA минулого року опрацювала 4315 кіберінцидентів. *Офіційний сайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України*. URL: https://cip.gov.ua/ua (дата звернення: 06.04.2026).
9. Cyber defence. *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/en (дата звернення: 01.04.2026).
10. Жакун М. Сучасна воєнна дипломатія в дії: міжнародно-правовий контекст відносин між Україною та Європейським Союзом. *Науковий вісник Ужго-*

родського національного університету. Серія: Право. Том 5. № 91. P. 112–118. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.16

Ключові слова: воєнна дипломатія, цифрова дипломатія, збройний конфлікт, кіберпростір, кібератаки, міжнародно-правова відповідальність, міжнародне гуманітарне право, права людини, гібридні загрози, міжнародна безпека.

Key words: wartime diplomacy, digital diplomacy, armed conflict, cyberspace, cyberattacks, international legal responsibility, international humanitarian law, human rights, hybrid threats, international security.

Івахненко Єлизавета Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

СТАНОВЛЕННЯ НОРМАТИВНИХ ТА ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У XIX – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Визнання прав жінок у міжнародних документах, як універсальних, так і регіональних, багато в чому свідчить про відображення еволюції прав людини, а також їхню специфікацію залежно від суб'єктів захисту, що, у свою чергу, має значний вплив на розвиток концепції захисту прав жінок у період збройних конфліктів. У зв'язку з цим, слід зазначити, що дослідження історії міжнародно-правового захисту жінок під час збройних конфліктів вбачається важливим для розуміння того, як людство фактично еволюціонувало від сприйняття жінки в якості «трофея» до визнання її суб'єктом права з «особливими потребами» у захисті.

Примітно, що до появи сучасного міжнародного гуманітарного права сьогодні прослідковується низка документів, спрямованих на регулювання ведення бойових дій. Зокрема, витоки захисту цивільного населення в умовах збройних конфліктів сягають часів укладання у 1393 році Земпахської угоди між воюючими швейцарськими кантонами (такий тип угод надалі отримав назву »картелей та капітуляцій»), в якій уперше на нормативному рівні було закріплено вимогу щодо недоторканності поранених та поваги до їх особистості та майна, а жінкам і дітям заборонено воювати. До 1864 року було укладено понад 290 таких угод [1; 2, с. 27].

Головним джерелом кодифікаційних процесів у другій половині XIX – до 40-х років XX століття, пов'язаних із захистом жінок у період збройних, виступили міжнародні конференції, ідею проведення яких було започатковано на Віденському конгресі 1814-1816 років. На дипломатичних конференціях розроблялись міжнародно-правові акти, зокрема конвенції, спрямовані на мирне врегулювання міжнародних спорів, уніфікацію міжнародного приватного права,

захист інтелектуальної власності, регулювання поштових послуг і телекомунікацій, регулювання морської та повітряної навігації тощо, між іншим закони та звичаї війни на суші та на морі [3].

Підґрунтям Гаазьких та Женевських угод другої половини XIX – початку XX століття стала Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів 1863 року, яка отримала на честь свого автора назву Кодекса Лібера – найвпливовіший на той час офіційний документ національного рівня, що унормував гуманістичні звичаї ведення бойових дій [4, с. 614]. Зокрема, Розділ 2 цього Документу був присвячений захисту мирних жителів, особливо жінок, а ст.ст. 37 та 44 містили заборону зґвалтування, жертвами якого були переважно особи жіночої статі [5].

Аналізуючи положення щодо захисту жінок у період збройних слід мати на увазі, що він може бути «загальним» та «спеціальним». *Загальний захист* надається цивільному населенню будь-якого віку та незалежно від статі, що передбачає накладання на сторін збройного конфлікту зобов'язань гуманно поводитися з цивільними жертвами, забороняючи акти насильства щодо них, вбивства, катування та покарання без попереднього суду. Разом з цим *спеціальний* – це особливий захист, що надається певній категорії цивільного населення. Як наслідок, на жінок поширюються два види правил: загальні правила, які захищають усіх цивільних, і спеціальні правила, що поширюються лише на них. Втім, вельми показово, що до 1929 року міжнародноправові акти, які врегульовували питання законів та звичаїв війни, захисту цивільного населення, хворих, військовополонених, медичного персоналу тощо, не розрізняли суб'єктів захисту в залежності від статі, віку, тобто надавали загальний захист.

Першим міжнародно-правовим актом, спрямованим за захист жертв війни стала Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1864 року, яка не мала **вираженої гендерної складової** і надавала захист вищезазначеним категоріям осіб, а також медичному персоналу без посилання на їх стать, тобто у разі приналежності жінок до них їм надавався захист нарівні з чоловіками. Ханс Макс Хубер, президент Міжнародного комітету Червоного Хреста (1928-1946 рр.) зазначав, що Женевська конвенція 1864 року значно вплинула на розвиток міжнародного права у напрямку захисту загальних для всього людства моральних цінностей і уперше закріпила їх пріоритетний статус відносно матеріальних інтересів держав [6; 7, с. 387]. Згодом Женевські конвенції 1906, 1929 років з того ж питання, а також Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, продовжили кодифікацію законів і звичаїв війни, і тексти цих документів також були гендерно нейтральними. Г. Феррі звертає увагу на те, що хоча Гаазькі конвенції перейняли значну частину тексту Кодексу Лібера, у них відсутні чіткі заборони сексуального насильства, якого зазнавали жінки в умовах конфлікту, і така невизначеність не сприяла їх належному захисту [8].

У 1929 році була укладена Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, у якій уперше міститься вказівка на особливий статус жінок в умо-

вах збройних конфліктів, зокрема жінок-військовополонених. Це було реакцію міжнародної спільноти на активну участь великої кількості жіноцтва у Першій світовій війні, що відобразилося у ст. 3, у якій зазначалось, що «до жінок слід ставитись із усією повагою, відповідно до їх статі», та у ст. 4, у якій вказувалось, що «відмінності в утриманні військовополонених допускаються тільки в тих випадках, якщо вони засновані на відмінності їхніх військових чинів, стану фізичного та психічного здоров'я, професійних здібностей, а також на відмінності статі» [9, с. 337; 10]. Тобто, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 року по суті уперше започаткувала захист жінок-комбатантів.

Осмислення нормативних та інституційних засад захисту жінок в умовах збройних конфліктів у XIX – першій половині XX століття також передбачає і висвітлення внеску Ліги Націй у їх розбудову. Слід зауважити, що більшість держав-членів цієї організації не розглядали становище жінок як предмет обговорення на міжнародному рівні, не зважаючи на роль, яку вони відіграли у Першій світовій війні, а спроби вирішення цього питання здійснювались на національному рівні. У 1927 році Ліга Націй, вивчивши актуальні питання міжнародних відносин, виділила п'ять найважливіших, що власне потребували нормативного упорядкування, серед яких прав жінок не було. Лише у 1935 році питання стосовно становища жінок було включено до порядку денного Ліги Націй, а у 1937 році було створено Комітет експертів для моніторингу правового статусу жінок у різних країнах світу, роботу якого було припинено через початок Другої світової війни. Тобто можливо констатувати, що, хоча Ліга Націй загалом **не відігравала центральної ролі у розвитку** міжнародного механізму захисту жінок в умовах війни, між тим прийняла два важливих документа – Конвенцію 1921 року про припинення торгівлі жінками і дітьми та Конвенцію 1933 року про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками, які розширили сферу цього захисту.

Таким чином, згідно з нормами міжнародного права у XIX – першій половині XX століття питання захисту жінок в умовах збройних конфліктів розв'язувалось крізь призму гендерної нейтральності, тобто шляхом прийняття конвенцій, які надавали їм загальний охоронний статус. Спеціальний захист було започатковано лише у 1929 році Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, яка заразом також уперше передбачила і захист жінок-комбатантів. Водночас вирішальну роль у кодифікації правових положень, що стосувались захисту жінок під час війни у зазначений період, відіграли міжнародні конференції Женевського та Гаазького формату.

Список використаних джерел:

1. Еволюція норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 10.03.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-11#Text (дата звернення: 03.01.2026).

2. Le droit humanitaire et la protection des victimes de la guerre / ed. J. Pictet. Leiden : Sijthoff, 1973. 152 p.

3. Historical Survey of Development of International Law and Its Codification by International Conferences : Memorandum / prepared by the Secretariat. New York : UN, 1947. 119 p. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3974573?v=pdf (дата звернення: 03.01.2026).

4. Максимов В. В. Кодекс Лібера. *Енциклопедія міжнародного права* : у 3 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов та ін. Київ : Академ періодика, 2017. Т. 2. С. 614-615.

5. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/liebercode-1863 (дата звернення: 03.01.2026).

6. Huber M. La Croix-Rouge et l'évolution récente du droit international. *Revue internationale de la Croix-Rouge.* 1929. No. 121. P. 8-18.

7. Brown S. H. Les lois de la guerre selon la doctrine du droit international depuis 1919. *Revue internationale de la Croix-Rouge*. 1934. No. 185. P. 367387. URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S1026881200068501a.pdf (дата звернення: 03.01.2026).

8. Ferry G. Oppression Through «Protection»: A Survey of Femininity in Foundational Humanitarian Law Texts. *Minnesota Journal of Law & Inequality*. 2017. Vol. 35, Iss. 1. P. 57-74. URL: https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=lawineq (дата звернення: 03.01.2026).

9. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. URL: https://ihl-databases.icrc.org/assets/treaties/305-IHL-GC-1929-2-EN.pdf (дата звернення: 03.01.2026).

10. Krill F. The Protection of Women in International Humanitarian Law. *International Review of the Red Cross*. 1985. Vol. 25, Iss. 249. pp. 337-363. DOI: https://doi.org/10.1017/S002086040002489X.

Ключові слова: права жінок, захист прав жінок, міжнародні механізми захисту, сексуальне насильство, жінки-військовополонені, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право.

Key words: women's rights, protection of women's rights, international protection mechanisms, sexual violence, female prisoners of war, armed conflict, international humanitarian law.

Ковальчук Андрій Трохимович
Міжнародний університет (м. Одеса),
аспірант кафедри морського та міжнародного права

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ КРИТИЧНОЇ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВІЙСЬКОВИХ ЗАГРОЗ

Збройне вторгнення російської федерації в Україну стало потужним сигналом для світової спільноти щодо необхідності переосмислення підходів до безпеки критичної енергетичної інфраструктури. Об'єкти енергетичного комплексу – електростанції, магістральні газогони, нафтопроводи, підстанції, лінії електропередач – не лише забезпечують функціонування економіки та суспільства, а й стають мішенями у гібридних та класичних військових операціях. Війна в Україні продемонструвала, наскільки руйнівними можуть бути удари по енергетичних об'єктах: вони спричиняють масштабні перебої з електропостачанням, порушують роботу критичних служб, призводять до гуманітарних криз та підривають моральний дух населення. Це зробило захист критичної енергетичної інфраструктури не лише питанням внутрішньої безпеки, а й ключовою складовою міжнародної політики та співробітництва.

Міжнародне право чітко окреслює обов'язки держав щодо захисту цивільної інфраструктури під час збройних конфліктів. Женевські конвенції [1] та додаткові протоколи [2; 3] забороняють умисні напади на цивільні об'єкти, які не мають безпосереднього військового значення, і вимагають поваги до принципів пропорційності та розмежування. Незважаючи на ці норми, практика російських військових дій в Україні демонструє, що критичні об'єкти енергетичної інфраструктури досить часто стають цілями для нанесення ударів, що посилює роль міжнародних механізмів захисту, координації та відповідальності.

Стійкість енергетичних систем має транснаціональний характер: перебої в роботі інфраструктури однієї країни неминуче впливають на сусідні держави та міжнародні ринки енергоносіїв. Саме тому захист критичної енергетичної інфраструктури став важливою темою на рівні ООН, Ради Безпеки ООН, НАТО, Європейського Союзу та інших міжнародних організацій.

Організація Об'єднаних Націй відіграє фундаментальну роль у формуванні глобальних принципів безпеки критичних об'єктів. Через свою нормативно-правову базу – включно з Женевськими конвенціями та відповідними резолюціями Ради Безпеки ООН – ООН встановлює мінімальні стандарти поведінки під час збройних конфліктів, зокрема щодо захисту цивільної інфраструктури. Резолюція Ради Безпеки ООН № 1373 (2001) щодо боротьби з тероризмом закликає держави співпрацювати у протидії терористичним загрозам, що включає захист енергетичних об'єктів від актів саботажу [4].

ООН також сприяє міжнародному співробітництву шляхом створення платформ для обміну досвідом та рекомендаціями щодо оцінки ризиків, організації

охоронних заходів та зміцнення потенціалу держав у протидії загрозам. Програми та агентства ООН, зокрема Програма розвитку ООН та спеціалізовані організації, активно займаються питаннями стійкості критичних секторів до зовнішніх викликів.

НАТО – здійснює одну з найактивніших ролей на міжнародній арені у сфері фізичного захисту критичної інфраструктури. У своїй Стратегічній концепції НАТО 2022 року Альянс визначає захист критичної інфраструктури як невід'ємну частину колективної оборони [5]. Це означає, що у разі серйозних кризових дій проти об'єктів енергетичної інфраструктури держав-членів НАТО, Альянс розглядає це як загрозу безпеці всього блоку.

У контексті війни в Україні особлива увага приділяється тому, що енергетичні об'єкти можуть стати цілями не лише регулярних військ, а й гібридних агресорів і терористичних угруповань, які діють за підтримки третіх сторін. НАТО спрямовує зусилля на:

- розбудову потенціалу країн-членів і партнерів щодо розробки планів фізичного захисту об'єктів;
- організацію регулярних спільних навчань із захисту критичної інфраструктури у складних умовах;
- підвищення інституційної спроможності держав для координації цивільних і військових структур у надзвичайних ситуаціях;
- розбудову механізмів обміну розвідувальною інформацією, що дозволяє попереджати атаки на критичні об'єкти.

Для України та країн Східної Європи партнерство з НАТО стало важливим елементом у створенні системи раннього попередження та безпеки енергетичних мереж, особливо в умовах активних військових дій.

Європейський Союз забезпечує захист критичної енергетичної інфраструктури через законодавчі ініціативи та рамкові програми співпраці між державами-членами. У ЄС прийняті комплексні підходи, що поєднують оцінку ризиків, фізичну безпеку об'єктів, екстрене реагування та координацію міжурядових структур.

Програма ЄС з захисту критичної інфраструктури (European Programme for Critical Infrastructure Protection – EPCIP) передбачає створення механізмів взаємодії між державами-членами щодо оцінки загроз, розробки стандартів безпеки та планів дій на випадок криз [6]. Директива про захист критичних інфраструктур (Critical Infrastructure Directive – ECI Directive) зобов'язує країни-члени:

- ідентифікувати національні критично важливі об'єкти, включно з тими, що належать до енергетичного сектору;
- розробляти національні плани оборони та захисту об'єктів;
- забезпечувати обмін інформацією про загрози між державами-членами та компетентними органами;
- впроваджувати спільні протоколи реагування на випадок загроз фізичного характеру [7].

Ці механізми є орієнтирами для України та інших країн у побудові власних систем захисту. Крім того, ЄС активізував свою підтримку після повномасштабного вторгнення, співпрацюючи з Україною у відновленні енергетичних об'єктів, адаптації законодавства до європейських стандартів та координації цілей захисту.

Помітну роль також відіграють регіональні організації, такі як Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка займається питаннями безпеки кордонів, роззброєння та перешкоджання терористичним загрозам, що мають потенціал впливати на енергетичну інфраструктуру. ОБСЄ сприяє розробці рекомендацій і стандартів, які допомагають державам координувати зусилля у сфері інформаційного обміну та моніторингу ситуації на місцях.

Незважаючи на значний прогрес, міжнародне співробітництво у сфері захисту критичної енергетичної інфраструктури стикається з низкою проблем. Відсутність єдиної глобальної стратегії може спричиняти дублювання зусиль, а різні підходи до класифікації об'єктів та оцінки ризиків ускладнюють координацію. Правові бар'єри та відмінності у національних системах можуть сповільнювати прийняття узгоджених рішень. Геополітична напруга між великими державами впливає на готовність до співпраці, а обмежені ресурси окремих країн зменшують їхню спроможність ефективно протидіяти загрозам такого масштабу.

Попри складнощі, перспективи міжнародного співробітництва у сфері захисту критичної енергетичної інфраструктури залишаються важливим пріоритетом. Подальший розвиток має ґрунтуватися на:

- зміцненні міжнародного права щодо захисту цивільної інфраструктури під час збройних конфліктів;
- створенні єдиних стандартів та рекомендацій для оцінки ризиків та охорони об'єктів;
- розбудові механізмів координації між державами, міжнародними організаціями та приватним сектором;
- адаптації національних систем безпеки до міжнародних механізмів реагування;
- підвищенні довіри та обміну інформацією між державами щодо загроз та потенційних сценаріїв атаки.

Активна участь міжнародних організацій, комплексний підхід до захисту та тісна співпраця між державами дозволяють формувати систему, здатну протистояти як традиційним загрозам, так і сучасним викликам XXI століття.

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text.

4. Resolution 1373 (2001). Adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001. URL: https://docs.un.org/en/s/res/1373(2001).

5. Стратегічна концепція НАТО – 2022. Ухвалена главами держав і урядів на Мадридському саміті НАТО 29 червня 2022 року. URL: https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/publications-and-reports/strategic-concepts/2022/290622-strategic-concept-ukr.pdf.

6. European Programme for Critical Infrastructure Protection. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/european-programme-for-critical-infrastructure-protection.html.

7. Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/114/oj/eng.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, критична енергетична інфраструктура, тероризм, міжнародне право, НАТО, ООН, ЄС.

Key words: international cooperation, critical energy infrastructure, protection against military threats, terrorism, international law, NATO, UN, EU.

Омельченко Іван Ігорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Принцип пропорційності є однією із найважливіших, але водночас складних правових норм у міжнародному гуманітарному праві. Його корені сягають ранніх спроб регулювати ведення війни, відображаючи стійке прагнення людства зменшити страждання, спричинені збройними конфліктами. З часом принцип пропорційності еволюціонував від моральної настанови до кодифікованої правової норми, що закріплена у договорах, звичаях міжнародного права та міжнародному кримінальному праві. Його розвиток відображає трансформацію способів ведення війни, правової філософії та гуманітарних пріоритетів, особливо в умовах сучасних конфліктів, де межа між комбатантами та цивільними часто розмивається.

Хоча сучасний принцип пропорційності формально не був закріплений у міжнародному праві до середини XX століття, його філософські передумови простежуються значно раніше. Ранні військові кодекси та посібники неявно ві-

дображали прагнення обмежити надмірні страждання під час війни. Наприклад, Кодекс Лібера 1863 року – запроваджений під час Громадянської війни у США – був одним із перших документів, який встановлював юридичні обмеження щодо застосування сили, підкреслюючи, що військова необхідність повинна враховувати гуманність та уникання непотрібних страждань [1, с. 217].

Пізніше Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років розширили ці положення, регламентуючи засоби та методи ведення війни і підкреслюючи захист цивільного населення та майна. Хоча ці конвенції не містили прямого правила пропорційності, вони сприяли формуванню консенсусу щодо необхідності обмеження шкоди у конфлікті через міжнародні договори та звичаї [1, с. 218].

Перше явне закріплення принципу пропорційності як юридичної норми відбулося в статті 51(5)(b) Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року. Цей пункт забороняє атаки, які можуть спричинити випадкові «втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти». Це стало важливим кроком: пропорційність перестала бути лише етичним настановою та набула обов'язкового юридичного характеру [2] .

Додатковий протокол I також містить загальні зобов'язання щодо запобіжних заходів при нападі (ст. 57), які зобов'язують командирів вживати всіх можливих заходів для уникнення або мінімізації випадкової шкоди цивільним. Разом ці положення формують сучасну правову основу застосування принципу пропорційності у збройних конфліктах [3].

Навіть для держав, які не приєдналися до Додаткового протоколу I, пропорційність визнається звичаєвою нормою міжнародного права. Дослідження Міжнародного комітету Червоного Хреста підтверджує, що правило пропорційності є універсально прийнятою нормою, яка застосовується у всіх видах збройних конфліктів завдяки постійній практиці держав та opinio juris – переконанню держав у правовій обов'язковості цієї норми [4, правило 14].

Принцип пропорційності отримав подальше закріплення в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду (1998 р.), який криміналізує непропорційні атаки, що спричиняють надмірну шкоду цивільним як воєнні злочини. Згідно зі статтею 8(2)(b)(iv) Статуту, атаки, які очікувано спричиняють непропорційні цивільні втрати порівняно з військовою перевагою, вважаються міжнародним злочином [5].

Це підкреслює зростаюче значення принципу пропорційності та механізми відповідальності за його порушення.

Для розуміння її правового впливу пропорційність можна розкласти на три ключові елементи:

– *очікувана військова перевага*: оцінка пропорційності базується на конкретних, очікуваних та прямих військових перевагах, стратегічні або політичні вигоди не враховуються;

– *шкода цивільним та побічні втрати*: принцип визнає можливість випадкових втрат, але забороняє атаки, де шкода була б надмірною порівняно з військовою перевагою;
– *надмірність*: визначення надмірності потребує зважування невимірюваних цінностей, часто в умовах невизначеності та неповної інформації [6]. Це показує, наскільки складним є баланс між військовою необхідністю та гуманітарним захистом у сучасних конфліктах.

Незважаючи на формальну кодифікацію, пропорційність завжди була предметом інтерпретацій та дискусій. До прийняття ст. 51 Додаткового протоколу I багато коментаторів та військових практиків вважали масштабні бомбардування під час Другої світової війни сумісними з існуючими нормами війни, навіть за наявності значних цивільних втрат [7].

Принцип також формувався завдяки міжнародним експертним дискусіям і практиці держав. Наприклад, у 2016 році МКЧХ та Університет Лаваля організували експертну зустріч щодо застосування пропорційності у сучасних конфліктах, особливо в умовах урбанізованих зон. Ці дебати підкреслюють потребу у тлумаченні понять «надмірна шкода» та «пряма військова перевага» [8].

Отже, принцип пропорційності еволюціонував від морального обмеження до обов'язкової юридичної норми. Його закріплення у Додатковому протоколі I, визнання звичаєвим міжнародним правом та включення до Статуту Римського МКС демонструють зростаючу важливість балансу між військовими цілями та гуманітарним захистом. Однак сучасні виклики, включно з міськими боями, асиметричною війною та новими технологіями, продовжують перевіряти межі та тлумачення пропорційності, підкреслюючи необхідність подальших дискусій та розвитку міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Berchev D. The principle of proportionality in international humanitarian law: legal foundations and contemporary challenges. *Conference: Proceedings of the Annual University Scientific Conference*. Veliko Tarnovo: «V. Levski» National Military University Publishing Complex, 2025. Vol. 8. P. 217-228.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

3. The Balancing Act: Understanding Proportionality in Armed Conflict. *Understanding IHL*. December 2, 2025. URL: https://thelaw.institute/understanding-ihl/understanding-proportionality-armed-conflict/.

4. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. *Український часопис міжнародного права*. 2006. № 2. С. 7-16.

5. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. The principle of proportionality. One of the key principles of international humanitarian law. *The International Humanitarian Law Centre*. URL: https://www.diakonia.se/ihl/resources/international-humanitarian-law/ihl-principle-proportionality/

7. Rabkin J. Proportionality in Perspective: Historical Light on the Law of Armed Conflict. *Legal Studies.* 2015. Vol. 6. № 15-01. URL: https://www.law.gmu.edu/pubs/papers/ls15_01

8. International Expert Meeting Report: The Principle of Proportionality. *International Committee of the Red Cross.* June 12, 2020. URL: https://www.icrc.org/en/publication/4358-international-expert-meeting-report-principle-proportionality

Ключові слова: принцип пропорційності, міжнародне гуманітарне право, військова перевага, збройні конфлікти.

Key words: principle of proportionality, international humanitarian law, military advantage, armed conflicts.

Островерхий Олександр Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НАЙВИЩОГО КЕРІВНИЦТВА ДЕРЖАВИ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ У XXI СТОЛІТТІ

Злочин агресії належить до найтяжчих злочинів за міжнародним правом, адже саме агресія є передумовою інших міжнародних злочинів – воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Водночас притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які займають найвищі державні посади й ухвалюють рішення про розв'язування агресивної війни, залишається однією з найскладніших проблем сучасного міжнародного кримінального права [1, с. 204].

Правову основу відповідальності за злочин агресії закладено ще Нюрнберзьким трибуналом 1945–1946 рр., який кваліфікував планування та ведення агресивної війни як «злочин проти миру». Проте впродовж наступних десятиліть ця норма залишалася декларативною: Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) 1998 року спочатку не містив операційного визначення злочину агресії. Лише у 2010 році на Кампальській конференції до Статуту внесено поправки, що набрали чинності у 2018 році, закріпивши визначення злочину та умови здійснення юрисдикції МКС [2].

Відповідно до статті 8bis Римського статуту, злочин агресії – це планування, підготовка, ініціювання або здійснення особою, яка здатна реально контролювати або спрямовувати політичні чи військові дії держави, акту агресії. Таким чином, суб'єктом цього злочину може бути виключно особа із «leadership

position» – президент, прем'єр-міністр, міністр оборони тощо [3]. Це так званий «поріг лідерства», який, з одного боку, концентрує відповідальність на вищих посадових особах, а з іншого – суттєво обмежує коло потенційних обвинувачених.

Головною процесуальною перешкодою залишається імунітет глав держав. Традиційне міжнародне право передбачає функціональний та персональний імунітет для вищих посадових осіб. Стаття 27 Римського статуту закріплює принцип незастосовності посадового становища, усуваючи імунітет стосовно злочинів, підсудних МКС [3]. Апеляційна палата МКС у рішенні у справі «Прокурор проти Аль-Башира» (2019) підтвердила, що цей принцип поширюється на держави – учасниці Статуту. Однак це правило не поширюється на держави, які не є сторонами Римського статуту, зокрема Росію та США, що значно обмежує юрисдикцію МКС [4].

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році знову загострило питання відповідальності за злочин агресії. Оскільки ні Росія, ні Україна не є учасницями поправок Кампальської конференції, МКС не може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії у цьому конфлікті. Саме тому у міжнародному співтоваристві активно обговорюється ідея заснування спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України – за аналогією з Нюрнберзьким трибуналом або Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії [5]. Слід зазначити, що у серпні 2024 року Україна ратифікувала Римський статут [6], що є важливим кроком у контексті зміцнення міжнародно-правових механізмів відповідальності.

Основними моделями такого трибуналу є: (1) заснування на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН; (2) заснування на підставі міжнародного договору за участю якомога більшої кількості держав; (3) «гібридний» трибунал – створений спільно Україною та міжнародними організаціями з елементами національного та міжнародного права. Кожна з моделей має переваги й недоліки з точки зору легітимності, юрисдикції та виконуваності вироків [1, с. 215].

Таким чином, проблема притягнення найвищого керівництва держави до відповідальності за злочин агресії у XXI столітті зумовлена структурними суперечностями між суверенітетом держав, інститутом імунітету та принципами міжнародної кримінальної відповідальності. Подолання цих суперечностей вимагає як вдосконалення нормативної бази – зокрема, ширшої ратифікації Кампальських поправок, – так і політичної волі міжнародного співтовариства до заснування ефективних механізмів відповідальності.

Список використаних джерел:

1. McDougall C. The Imperative of Prosecuting Crimes of Aggression Committed against Ukraine. *Journal of Conflict and Security Law.* 2023. Vol. 28(2). P. 203–230.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 30.03.2026)

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998, зі змінами (2018). Статті 8bis, 27. URL: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf (дата звернення: 30.03.2026)

4. ICC Appeals Chamber. The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir. Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. ICC-02/05-01/09-397-Corr. 06.05.2019. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2019_02593.PDF (дата звернення: 30.03.2026)

5. ООН Док. A/RES/ES-11/1. Агресія проти України : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 02.03.2022. URL: https://undocs.org/en/A/RES/ES-11/1 (дата звернення: 30.03.2026)

6. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду : Закон України від 21.08.2024 № 3907-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3907-20 (дата звернення: 30.03.2026)

Ключові слова: злочин агресії, міжнародна кримінальна відповідальність, МКС, імунітет глав держав, Кампальські поправки, спеціальний трибунал, Україна, Росія.

Key words: crime of aggression, international criminal responsibility, ICC, head of state immunity, Kampala amendments, special tribunal, Ukraine, Russia.

Раздорожний Герман Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

УЧАСТЬ АДВОКАТІВ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ

Цифровізація правової системи України істотно трансформує практичну діяльність адвокатів, змінюючи не лише інструменти здійснення захисту, але й саму природу взаємодії адвоката з судом, клієнтом та державними органами. Впровадження електронного судочинства, системи «Електронний суд», використання електронних доказів та дистанційних засобів комунікації формують нову модель адвокатської діяльності, що потребує переосмислення існуючих правових гарантій [4].

У сучасних умовах адвокат виступає не лише як суб'єкт правозастосування, але і як активний учасник цифрової правової інфраструктури. Подання процесуальних документів в електронній формі, участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції, робота з електронними доказами (листування, цифрові файли) стають невід'ємною частиною адвокатської практики в Україні [4].

Разом із тим, такі зміни породжують низку суттєвих викликів. Одним із ключових є забезпечення конфіденційності адвокатської діяльності в умовах

використання цифрових каналів зв'язку. Це прямо пов'язано з гарантіями адвокатської таємниці, закріпленими як у національному законодавстві, так і в міжнародно-правових актах [1; 4].

Електронна комунікація з клієнтом, використання хмарних сервісів та зберігання інформації на цифрових носіях створюють ризики втручання в адвокатську таємницю, що суперечить міжнародно-правовим стандартам захисту прав адвокатів [2; 3].

Окремою проблемою є процесуальний статус електронних доказів. Відсутність чітких механізмів перевірки їх достовірності, а також належного регулювання доступу до інформації, що містить адвокатську таємницю, може призводити до порушення прав як адвокатів, так і їхніх клієнтів, що суперечить гарантіям справедливого суду [1].

Не менш важливим викликом є практика втручання в діяльність адвокатів шляхом вилучення електронних пристроїв під час обшуків, що фактично блокує доступ до професійної інформації та може призводити до розголошення конфіденційних даних. У таких умовах особливого значення набуває забезпечення ефективних процесуальних гарантій, включаючи судовий контроль та спеціальні процедури захисту адвокатської таємниці [1; 2].

Міжнародно-правові стандарти, сформовані на рівні універсальних та регіональних інституцій, вимагають від держав адаптації існуючих гарантій адвокатської діяльності до умов цифрового середовища. Йдеться, зокрема, про забезпечення захищених каналів комунікації, встановлення чітких обмежень щодо доступу до електронних даних адвокатів, а також удосконалення процедур використання цифрових доказів [2; 3].

В Україні процес цифровізації правової системи значно випереджає розвиток правових механізмів захисту адвокатської діяльності, що створює дисбаланс між ефективністю правосуддя та гарантіями професійної незалежності адвокатів. Це обумовлює необхідність комплексного вдосконалення законодавства та правозастосовної практики з урахуванням міжнародних стандартів [3; 4].

Таким чином, участь адвокатів у правовій системі в умовах цифровізації потребує не лише технічної адаптації, але й глибокого нормативного переосмислення їхнього статусу та гарантій діяльності. Забезпечення ефективного захисту прав адвокатів у цифрову епоху є необхідною умовою.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20131002#Text (дата звернення: 30.03.2026).

2. Основні принципи щодо ролі адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН з попередження злочинності (1990 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 30.03.2026).

3. Рекомендація № R(2000)21 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про свободу здійснення професії адвоката. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf (дата звернення: 30.03.2026).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 30.03.2026).

Ключові слова: цифровізація, адвокат, адвокатська діяльність, електронне судочинство, електронні докази, адвокатська таємниця, конфіденційність, відеоконференція, правова система, міжнародно-правові гарантії, права людини, доступ до правосуддя, кібербезпека, хмарні технології, процесуальні гарантії.

Key words: digitalization, lawyer, legal practice, e-justice, electronic evidence, attorney-client privilege, confidentiality, videoconference, legal system, international legal guarantees, human rights, access to justice, cybersecurity, cloud technologies, procedural safeguards.

Редченко Ярослав Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

В умовах сьогодення, світова фінансова система переживає радикальні трансформації, масштаби і швидкість яких було б важко уявити ще якихось декілька десятиліть тому. Однією з яскравих проявів цих змін є стрімке зростання ролі цифрових валют, які дедалі активніше впливають не тільки на платіжні, а й на інші правові концепції, що стосуються обігу майнових цінностей, контролю за транскордонними операціями, захисту прав учасників ринку та безпосередньо його правового регулювання. Саме з цієї причини цифрові валюти зараз цікавлять не просто як фінансово-технічний феномен, а перш за все як новий об'єкт міжнародного-правового регулювання, який знаходиться в площині міжнародного права, законодавства Європейського Союзу і законодавства України. У такому ракурсі проблематика міжнародно-правового регулювання цифрових валют набуває надзвичайної важливості, оскільки міжнародні, європейські правові інструменти формують модельні орієнтири для подальшого розвитку законодавства України.

Особливістю сучасного етапу є те, що регулювання цифрових валют вже виходить за рамки фрагментованих норм окремих країн. Набуває системності, яка полягає у запровадженні спеціальних правових режимів для різних категорій цифрових активів, у запровадженні особливих правил стосовно їх емітентів та постачальників послуг, а також у зіставленні приватно-правових та публічно-правових заходів. У підсумку цифрові валюти стають об'єктом не лише

договірного і фінансового регулювання, а адміністрування, режимів розкриття інформації, спеціальних правил відповідальності і фінансових розвідувальних процедур. Для України це є принципово важливим, адже розробка національного законодавства у цій галузі може відбуватися шляхом інтеграції з вже існуючими міжнародними підходами, а не у вигляді внутрішніх норм, що існують в ізоляції одне від одного.

Регламент (ЄС) 2023/1114 щодо ринків криптоактивів (MiCA) [1] став ключовим етапом у формуванні сьогоднішньої міжнародно-правової моделі регулювання цифрових валют у Європейському Союзі. Також цей документ вперше вніс у наднаціональне право комплексний і спеціальний регуляторний механізм криптоактивів, які вважаються фінансовими інструментами, згідно до законодавства ЄС. Його важливість полягає не лише у тому, що була введена уніфікована система правил для держав-членів Європейського Союзу, але у тому, що у MiCA фіксується нова логіка: залежно від функціонального призначення, правової природи та потенційного впливу на стабільність ринку цифрові активи повинні бути регульовані. Саме тому MiCA містить спеціальні положення щодо публічного розміщення криптоактивів, їх обігу, вимог до емітентів токенів, електронних грошей та токена, забезпеченого активами, та діяльності провайдерів служб, пов'язаних із цифровими активами. Правовий ефект цього акта полягає у встановленні структурованого нормативного режиму, що об'єднує елементи матеріального права, адміністративного нагляду, механізмів захисту інвесторів.

Європейська Комісія офіційно керує окремим пакетом імплементаційних та делегованих актів щодо цього регламенту, які додатково конкретизують його окремі положення та деталізують порядок їх застосування [2]. Саме тому європейська модель регулювання цифрових валют розвивається в багаторівневій системі, де базовий регламент визначає загальну архітектуру правового режиму, а акти другого рівня визначають конкретні процедури, стандарти нагляду та вимоги до учасників ринку. У цьому відношенні це цікава правова структура, оскільки вона ілюструє загальний до повного нормативного повороту до визнання проблеми.

Правова логіка MiCA стає особливо актуальною в контексті розвитку українського законодавства. Це, перш за все, дуже точне нормативне розмежування типів цифрових активів, остаточний перелік учасників ринку, кодифікація вимог до дозволу на професійну діяльність, визначення правил належного інформування користувачів та створення системи державного нагляду за діяльністю постачальників послуг. Важливо також, що MiCA ґрунтується на принципі правової визначеності та розумінні того, що кожен учасник ринку повинен чітко розуміти свій статус, обсяг своєї діяльності, зобов'язання, які він повинен виконувати, та правові наслідки їх невиконання. Швидше, саме це нормативне визначення є одним із тих елементів, які українське законодавство могло б сприйняти трансформаційно, адаптуючи правову модель до національної системи джерел

права, компетенції регуляторних органів та специфіки правозастосування в Україні.

Що стосується законодавства України, то правове регулювання цифрових валют та віртуальних активів, зараз фрагментарне, але вже досить чітке. Це стосується, перш за все, Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX, який є чинним і містить законодавче визначення терміна «віртуальний актив» [3]. У цьому Законі віртуальний актив – це цифрове представлення вартості, яке може бути продане в цифровій формі та передане, і яке може бути використане як засіб платежу або для інвестиційних цілей. Це важливий юридичний факт, оскільки визнання концепції у сфері фінансового моніторингу означає, що відповідні відносини підпадають під дію громадського моніторингу та ідентифікації ризиків.

Другим ключовим законодавчим актом є Закон України № 2074-IX «Про віртуальні активи» [4]. Він покликаний конкретно врегулювати відносини, що виникають з обігу віртуальних активів в Україні, визначити права та обов'язки учасників ринку, а також принципи державної політики у цій сфері. Станом на 2026 рік цей закон не набрав чинності, оскільки його введення в дію пов'язане з набранням чинності законом, що вносить зміни до Податкового кодексу щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами. Отже, в українській правовій системі склалася цікава ситуація: спеціальний закон існує, але його повноцінна дія призупинена заради приведення його у відповідність до податкового регулювання.

Закон України «Про платіжні послуги» № 1591-IX [5] займає окреме місце серед нормативних актів, оскільки його значення більше стосується майбутнього правового статусу державної цифрової валюти, ніж приватних криптоактивів. За інформацією Національного банку України, термін «е-гривня» визначено саме в цьому законі, і є-гривня розглядається як електронна форма національної грошової одиниці, що випускається Національним банком. Таким чином, українське законодавство вже закладає правову основу для врегулювання цифрової форми національної валюти, хоча окремий закон, який би регламентував запуск та повний режим функціонування е-гривні, поки відсутній. З правового погляду це свідчить про поступове розмежування двох сфер регулювання: приватно-правового обігу віртуальних активів і публічно-правового режиму цифрової валюти.

У цьому контексті міжнародний, зокрема європейський, досвід має для України значення не як прямий зразок для відтворення, а як джерело апробованих правових рішень. Насамперед це стосується організації спеціального регуляторного режиму: у регуляції MiCA детально врегульовано коло суб'єктів, процедури отримання дозволів, ринкові обов'язки, правила розкриття інформації, засади нагляду та механізми захисту користувачів. Для українського законодавства цінність такого підходу полягає у можливості еволюції від загального визнання

цифрових активів до напрацювання повноцінного правового режиму їх обігу. Варто підкреслити, що імплементація в цьому випадку передбачає адаптацію нормативних принципів, які забезпечують правову визначеність, функціональну класифікацію активів, упорядкований дозвільний режим для професіоналів ринку, прозорість та підзвітність нагляду.

Особливої уваги потребує системний характер європейського підходу, що може мати практичне значення для України. Специфіка української моделі полягає у розмежування егулювання між різними нормативними блоками: фінансовий моніторинг, спеціальний закон про віртуальні активи, законодавство про платіжні послуги, а також ініціативи, пов'язані з е-гривнею. Натомість MiCA ілюструє, як сферу цифрових активів можна впорядкувати в межах єдиної концепції спеціального правового режиму.

Правове значення міжнародного регулювання цифрових валют виявляється і в протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. У своєму цільовому оновленні 2025 року щодо віртуальних активів та постачальників відповідних послуг FATF зафіксувала, що 73 % опитаних юрисдикцій, або 85 з 117, уже ухвалили законодавчі акти для імплементації Travel Rule [6]. Для українського законодавства цей факт має вагу з двох причин. По-перше, він свідчить, що міжнародно-правове регулювання цифрових валют вийшло за межі суто доктринального рівня і зараз включає конкретні зобов'язальні стандарти. По-друге, це свідчить, що підхід України до регулювання криптовалют має враховувати міжнародні норми щодо ідентифікації, звітності та обміну інформацією, оскільки цифрові активи за своєю сутністю майже завжди пов'язані з транскордонним обігом.

Водночас йдеться не лише про запозичення техніко-юридичних елементів. Міжнародне право у сфері цифрових валют поступово виробляє ширші принципи правового підходу: баланс між інноваціями та захистом прав користувачів, поєднання ринкової свободи і державного контролю, пріоритет правової визначеності, а також запобігання нормативним прогалинам у сфері, де поширення ризиків охоплює як приватноправові, так і публічно-правові відносини. Для України це означає: подальше законодавче врегулювання цифрових валют має здійснюватися не фрагментарно шляхом внесення окремих коректив, а як цілісне формування нового правового інституту в межах фінансового й інформаційного законодавства із врахуванням європейського та міжнародного досвіду. Такий підхід є стриманим, однак достовірно відображає напрямок розвитку цієї галузі.

Отже, міжнародно-правове регулювання цифрових валют станом на 2026 рік сформувалося як самостійний сегмент, в межах якого поєднуються наднаціональні регламенти, міжнародні стандарти фінансової прозорості та національні механізми правового оформлення цифрових активів. Для України ключовим є те, що ця сфера вже інтегрована до правової системи: національне законодавство містить визначення віртуального активу, передбачає спеціальний закон

про віртуальні активи та закладає основи правового режиму е-гривні. Водночас європейська модель, представлена MiCA, та ширші міжнародні стандарти ілюструють рівень системності, нормативної визначеності та внутрішньої узгодженості, що може слугувати орієнтиром для майбутнього законодавчого розвитку України у сфері цифрових валют.

***Список використаних джерел*:**

1. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020PC0593

2. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets (MiCA). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng

3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20

4. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20

5. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20

6. FATF. Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. URL: https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/recommendations/2025-Targeted-Upate-VA-VASPs.pdf.coredownload.pdf

Ключові слова: цифрові валюти, міжнародне право, віртуальні активи, правова адаптація, цифровізація.

Key words: digital currencies, international law, virtual assets, legal adaptation, digitalization.

Ругало Богдан Андрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (далі – ШІ) та математичного моделювання кардинально змінює характер сучасних збройних конфліктів і безпекових загроз. Автономні системи озброєння, алгоритмічне розпізнавання цілей, предиктивна аналітика загроз – усе це ставить принципово нові запитан-

ня перед міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП) та міжнародним правом у цілому.

Ключовою проблемою міжнародно-правового регулювання застосування ШІ у воєнній сфері є питання відповідальності. Традиційне МГП базується на принципі особистої відповідальності комбатантів і командирів, однак алгоритмізовані системи прийняття рішень розмивають ланцюг відповідальності. Коли автономна система здійснює дію, що призводить до жертв серед цивільного населення, постає питання: хто несе відповідальність – розробник програмного забезпечення, оператор, держава-замовник чи командир, що санкціонував застосування системи? Чинні норми Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них не містять прямих відповідей на ці запитання [1].

Математичне моделювання відіграє подвійну роль у безпековому середовищі. З одного боку, воно слугує інструментом аналізу та прогнозування загроз, оптимізації логістики та планування оборонних операцій. З іншого – агентні моделі та симуляції бойових дій дозволяють тестувати сценарії застосування зброї без реальних військових навчань, що потенційно може сприяти ескалації. Особливої уваги заслуговує використання генеративних моделей для інформаційних операцій: дипфейки та синтетичний контент здатні дезорієнтувати противника, проте водночас порушують норми міжнародного права щодо заборони перфідії [2, с. 9].

На рівні міжнародно-правового регулювання наразі відсутній єдиний обов'язковий інструмент щодо ШІ у збройних конфліктах. Група урядових експертів ООН з автономних летальних систем озброєння (LAWS) з 2014 року веде дискусію в рамках Конвенції про певні звичайні види зброї (КЗЗ), проте консенсус досі не досягнуто. Низка держав – зокрема Австрія, Нова Зеландія, Бразилія – виступають за розробку юридично обов'язкового інструменту, тоді як США, Велика Британія та Ізраїль надають перевагу необов'язковим керівним принципам [3, с. 11]. Такий розрив у позиціях ускладнює формування єдиного правового режиму.

Особливо актуальним для України є питання документування воєнних злочинів за допомогою ШІ-інструментів. Алгоритми комп'ютерного зору та геопросторового аналізу дозволяють верифікувати докази ударів по цивільній інфраструктурі, ідентифікувати бойову техніку за відкритими джерелами (OSINT) та відновлювати хронологію подій. Місія ООН з прав людини в Україні вже апробує такі методи у своїх доповідях [4], а вітчизняна правова доктрина, зокрема дослідження Р. Г. Меликова, наголошує на необхідності комплексного врегулювання АСО у контексті російсько-української війни [5, с. 32].

Таким чином, перетин ШІ, математичного моделювання та міжнародного права утворює нову міждисциплінарну площину. Дослідники, зокрема В. Горбулін та С. П. Мосов, вже звертають увагу на безпрецедентні виклики, які смертельна автономна зброя ставить перед державами [6, с. 18]. Серед першочергових правових заходів слід виділити: закріплення принципу «значущого людського

контролю» над автономними системами озброєння на рівні міжнародного договору; запровадження обов'язкової правової оцінки ШІ-систем перед їх застосуванням у збройних конфліктах; розробку стандартів допустимості цифрових доказів у міжнародних судових установах; посилення міжнародного співробітництва у сфері кіберзахисту критичної інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. UN Doc A/HRC/23/47. Lethal autonomous robotics and the protection of life : Report of the Special Rapporteur on extrajudicial, summary or arbitrary executions. Geneva : UN Human Rights Council, 9 April 2013. 24 p.

2. Schmitt M. N. Autonomous Weapon Systems and International Humanitarian Law: A Reply to the Critics. *Harvard National Security Journal Features*. 2013. Vol. 4. P. 1–37. URL: https://harvardnsj.org/2013/02/05/autonomous-weapon-systems-and-international-humanitarian-law-a-reply-to-the-critics. (дата звернення 30.03.2026)

3. Convention on Certain Conventional Weapons. Report of the 2023 Meeting of the High Contracting Parties. UN Doc CCW/MSP/2023/7. Geneva : UNODA, 23 November 2023. 22 p.

4. Periodic Report on the Human Rights Situation in Ukraine: 1 September to 30 November 2024. *OHCHR*. URL: https://ukraine.ohchr.org/en/Periodic-Report-on-the-Human-Rights-Situation-in-Ukraine-1-September-to-30-November-2024 (дата звернення: 30.03.2026)

5. Меликов Р. Г. Міжнародно-правове регулювання використання автономних систем озброєння під час ведення воєнних дій : дис. ... д-ра філос. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2023. 205 с.

6. Горбулін В. П., Мосов С. П. Смертельна автономна зброя. *Оборонний вісник*. 2022. № 3-4. С. 18–24.

Ключові слова: штучний інтелект, математичне моделювання, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, захист прав людини, автономні системи озброєння, міжнародно-правове регулювання.

Key words: artificial intelligence, mathematical modeling, international law, international humanitarian law, human rights protection, autonomous weapons systems, international legal regulation.

Самойлюк Дмитро Геннадійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ДОКАЗУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Інститут доказування в кримінальному провадженні належить до юридичних механізмів забезпечення реалізації основного принципу правової держави – верховенства прав і свобод людини [1, с. 203]. Цей постулат справедливий не тільки для внутрішньодержавних кримінальних проваджень, але й для міжнародного кримінального процесу. Завдяки формалізованим правилам доказування стає можливим забезпечити водночас захист прав і свобод жертв кримінальних правопорушень, для яких процес доказування стає шляхом до визнання злочину, покарання винного, відновлення справедливості, репарацій та компенсацій, так і для інших учасників кримінального процесу, таких як підозрюваний (обвинувачений, підсудний), для яких належне доказування стає надією на виправдання, якщо вони невинні, і на справедливе визначене законом покарання, якщо вони винні, а також свідків, цивільних позивачів та інших учасників кримінального провадження. Неможна не згадати і того, що добре сформований інститут доказування спрощує та покращує роботу слідчих, обвинувачувачів і суддів, які, завдяки згаданому інституту, отримують змогу здійснити свою функцію розслідування та правосуддя. Отже, інститут доказування є надважливим як для внутрішньодержавного, так і для міжнародного кримінального провадження.

Важлива відмінність між національним кримінальним провадженням та міжнародним кримінальним процесом в світлі процесу доказування полягає в тому, що в національних законодавствах процес доказування, як правило, чітко формалізований в законі, уточнений в практиці, та підкріплений добре відомими принципами. Неможна відмовити міжнародному кримінальному процесу в цих засадах, проте в ньому інститут доказування виявляється суттєво менш сформованим та регулюється порівняно меншою кількістю формальних приписів. Це зумовлює погляд на інститут доказування в міжнародному кримінальному процесі як на такий, що є відмінним від інституту доказування у внутрішньодержавному кримінальному провадженні. Отже, феномен доказування в міжнародному кримінальному процесі заслуговує на окремий розгляд і дослідження. Методологічно правильне та фактично вірне дослідження цього процесу повинно починатися з вивчення його генези.

Показово, що інститут доказування в міжнародному кримінальному процесі досі не отримав достатнього осмислення не тільки в українській, але й в іноземній правовій думці. Серед таких загальнотеоретичних досліджень тут можна назвати лише проєкт групи дослідників, що проводиться під егідою Університету Геттінгена, публікація результатів якого очікується в 2027 році [2]. Дослі-

дження ж правової історії цього інституту демонструє, що він виник не з єдиної кодифікованої традиції, а з складного і часом суперечливого діалогу між системами загального права та континентального права, сформованого особливими інституційними контекстами міжнародних трибуналів, сформованих за результатами збройних конфліктів для переслідування скоєних під час цих конфліктів міжнародних злочинів.

Першим з таких трибуналів став Нюрнберзький, тож можна стверджувати, що й інститут доказування в міжнародному кримінальному процесі починає формуватися саме в ході створення та роботи цього трибуналу. Вже цей процес віддзеркалює всю суперечливу історію доказування в міжнародному кримінальному процесі. Достатньо поглянути на статтю 19 Статуту, яка передбачала, що Трибунал не повинен бути зв'язаний технічними правилами доказів і може приймати будь-які докази, які він вважав такими, що мають доказову цінність [3]. Це було свідоме відхилення від суворих правил англо-американської загальної правової традиції, частково зумовлене прагматизмом – величезним обсягом і різноманіттям документальних доказів, а також, як можна припускати, політичними впливами. В результаті Трибунал приймав переважно документальні докази, а судді отримали широкі повноваження у визначенні ваги кожного конкретного доказу. Стандарт доказування не був чітко визначений, і залежав від правосвідомості суддів більше, ніж від формальних правил.

Новий крок в розвитку міжнародного кримінального правосуддя, а отже і доказування в ньому, був зроблений лише в 1990-х роках із створенням міжнародних кримінальних трибуналів по колишній Югославі та Руанді. Їхня діяльність сприяла поглибленню та систематизації міжнародних норм щодо доказування. Обидва трибунали діяли відповідно до Правил процедури та доказування (Rules of Procedure and Evidence) [4, 5], які значною мірою спиралися на змагальну модель загального права, що відображало домінуючий вплив англо-американських юристів у їхньому складанні. Водночас, неможна не відмітити, що ці правила все ж ввели більш складні процедури, зокрема щодо розкриття доказів, допиту та перехресного допиту свідків, обробки документальних матеріалів.

Іншим важливим досягненням цих Трибуналів стало створення значної практики в конкретних справах з питань доказів. Ця практика стосувалася таких питань як стандарт і тягар доказування, оцінка достовірності доказів, прийняття попередніх свідчень, оцінка доказів, що могли бути одержані під примусом. В якості прикладів можна навести справу Поповіча, в якій Апеляційна палата Трибуналу по колишній Югославії тлумачила стандарт щодо непрямих доказів (в залежності від обставин справи, якщо є необхідність в підтвердженні достовірних та надійних доказів і підтвердити факт поза розумним сумнівом) [6, 392], або справу Мартіча (обов'язок надати обвинувачуваному провести перехресний допит свідка) [7, § 486].

Напрацювання цих органів міжнародного правосуддя заклали фундамент більш розвинутих правил доказування, що були прийняті для Міжнародного кри-

мінального суду (далі – МКС) за Римським статутом 1998 року [8]. Правила процедури і доказування МКС [9] можна розглядати як синтез традицій загального та континентального права в більшому ступені, ніж це було характерно для більш ранніх трибуналів, що, як уявляється, сприяло більш універсальному сприйняттю як самих правил, так і ідеї міжнародного кримінального судочинства. Водночас, характерною особливістю залишається широка дискреція суддів. Так, стаття 69 Римського статуту підкреслює широкі повноваження Суду в оцінці допустимості доказів, виключаючи лише ті, що прямо порушують Статут чи міжнародно визнані права людини. Неможна характеризувати це як недолік. Скоріше це є особливістю процедури доказування в міжнародному кримінальному процесі як такому, що може виглядати виправданим, з урахуванням, з одного боку, високого рівня підготовки та неупередженості міжнародних суддів, а з іншого – різних правових традицій, які повинен враховувати МКС в своїй діяльності.

З цього історичного шляху можна зробити висновок, що інститут доказування в міжнародному кримінальному процесі сформувався як сутність sui generis, яка відрізняється в самій своїй основі від аналогічних інститутів в будь-якій національній правовій системі. Еволюція цього інституту від прагматичної гнучкості Нюрнберга до більш систематизованої структури МКС відображає ширшу генезу міжнародного кримінального права як дисципліни – такої, що продовжує розвиватися через постійну практику судів.

Список використаних джерел:

1. Ландарь Е. М. Інститут доказування в кримінальному процесі та його практичне значення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. № 1. С. 201-207.
2. Evidence in International Criminal Procedure: A Commentary. URL: https://department-ambos.uni-goettingen.de/index.php/forschung/evidence-in-icp (дата звернення: 27.03.2026).
3. Charter of the International Military Tribunal, 8 August 1945. URL: http://www.icls.de/dokumente/imt_statute.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
4. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991. Rules of Procedure and Evidence, 1994. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
5. ICTR Rules of Procedure and Evidence, 1994. URL: https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/150513-rpe-en-fr.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
6. Prosecutor v Popović et al (Judgement) IT-05-88-A, ICTY Appeals Chamber, 30 January 2015. URL: https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Popovic-reduced.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
7. Prosecutor v Martić (Judgement) IT-95-11-A, ICTY Appeals Chamber, 8 October 2008. URL: https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Martic.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

8. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 27.03.2026).
9. ICC Rules of Procedure and Evidence, 2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 27.03.2026).

Ключові слова: міжнародне право, правоохоронна діяльність, доказування, кримінальний процес, міжнародне правосуддя.
Key words: international law, law-enforcement activities, proof, criminal proceedings, international justice.

Taylor Alla Valeriivna
National University «Odesa Law Academy»,
Postgraduate Student at the Department of International and European Law

UNIVERSAL PERIODIC REVIEW AS A MECHANISM FOR MONITORING HUMAN RIGHTS IN ISLAMIC STATES

The development of international mechanisms for monitoring human rights has led to the creation of new forms of supervision within the United Nations system. One of the most notable among them is the Universal Periodic Review (UPR), established in 2006 under the Human Rights Council. «It is a unique mechanism within the UN system for the periodic review of the human rights records of all 193 UN Member States. As one of the main features of the Human Rights Council, the UPR reformed and restructured how the UN system assesses respect for human rights» [1]. It is designed as a universal process in which all United Nations Member States are regularly reviewed with regard to their human rights obligations. This mechanism combines elements of political dialogue with legal assessment and has gradually become an essential part of the international human rights framework. In the Islamic states, where the relationship between international norms and domestic legal traditions may raise specific questions, the UPR provides a useful framework for examining how international monitoring functions in practice.

The Universal Periodic Review derives its normative foundation from Human Rights Council Resolution 5/1 (2007), which established the institutional framework and guiding principles of the mechanism [2]. From a procedural perspective, the UPR is structured as a cyclical process, typically occurring every four to five years, during which each state undergoes review by its peers. The process is based on three primary sources of information: national reports submitted by the state under review, compilations prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights, and stakeholder submissions, including those from civil society organizations. The review culminates in an interactive dialogue and the adoption of recommendations addressed to the state concerned [3, p. 3].

The UPR is often described as a peer-review mechanism, as it is conducted by states rather than independent experts. This feature creates a cooperative environment,

where dialogue is encouraged, and confrontation is generally avoided. According to A. Komath, such an approach promotes participation and openness, although it may also affect the level of critical assessment [4, p. 187]. The functions of the UPR go beyond just evaluation of compliance. It serves as a platform for collecting information, identifying challenges, and sharing best practices. Even though the recommendations adopted during the review are not legally binding, they contribute to shaping expectations regarding state behavior [5, p. 263].

The effectiveness of the UPR in Islamic states has been widely discussed in academic literature. Some studies show that the mechanism can encourage states to improve their human rights policies and engage in dialogue with international actors. It has also been noted that «the UPR can support learning processes and increase transparency in state practices. However, the extent of its impact on actual human rights conditions remains subject to debate» [6, p. 1083].

In the context of Islamic states, participation in the UPR has generally been consistent with the principle of universality, as all such states undergo periodic review. Research indicates that the mechanism can act as a catalyst for domestic dialogue, encouraging engagement between governmental authorities and civil society actors . Nevertheless, the substance of recommendations often reflects sensitivities related to cultural, religious, and legal specificities [7]. The influence of the UPR on domestic legal systems in Islamic states varies from state to state. In some cases, states accept recommendations and take steps toward legal or policy reforms. In other cases, recommendations are only noted or partially implemented, particularly when they are seen as inconsistent with national legal traditions. This selective approach shows the limits of international monitoring in situations where different normative systems interact.

Moreover, the UPR faces structural limitations inherent in its nature. The non-binding nature of recommendations and the absence of enforcement mechanisms, constrains its capacity to ensure compliance [8, p. 26]. Also, the reliance on peer review may lead to politicization, as states may avoid issuing critical recommendations to maintain diplomatic relations. These challenges are particularly pronounced in regions where solidarity among states influences the dynamics of review.

«At the same time, the UPR plays an important role within the broader UN human rights system. It complements treaty bodies and special procedures by providing a general overview of human rights situations in all states» [9]. As noted in recent scholarship, the mechanism increasingly interacts with other components of the UN system, thereby reinforcing the coherence of international monitoring efforts.

In conclusion, the UPR represents an important element in international human rights monitoring. Its universal scope and cooperative approach make it a unique mechanism within the United Nations framework. In relation to Islamic states, the UPR shows its potential and its limitations at the same time. It contributes to dialogue and may support gradual improvements, but its effectiveness largely depends on the willingness of states to implement the recommendations.

References:

1. Jilani H. The Universal Periodic Review (UPR) and its potential to foster freedom of expression, access to information and safety of journalists. UPR info. P. 1.

2. UN Human Rights Council. Report to the General Assembly on the 5th session of the Council: Human Rights Council, 5th session. 11–18 June 2007. A/HRC/5/21. 7 August 2007. URL: https://www.refworld.org/reference/annualreport/unhrc/2007/55221 (дата звернення: 30.03.2026).

3. McNeilly K. (2025). Human rights through the kaleidoscope: the UN Human Rights Council's Universal Periodic Review. The International Journal of Human Rights. 2025. P. 3. URL: https://doi.org/10.1080/13642987.2025.2588188 (дата звернення: 30.03.2026).

4. Komath A. State Behaviour at the Universal Periodic Review: An Examination of India's Third Review at the United Nations Human Rights Council. *India Quarterly: A Journal of International Affairs*. 2020. Vol. 76(2). P. 185–206.

5. Bueno De Mesquita J. The Universal Periodic Review: A Valuable New Procedure for the Right to Health? *Health Hum Rights*. 2019. Vol. 21(2). P. 263–277. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6927386/ (дата звернення: 30.03.2026).

6. Carraro V. Promoting Compliance with Human Rights: The Performance of the United Nations' Universal Periodic Review and Treaty Bodies. *International Studies Quarterly.* Vol. 63. Iss. 4. Dec 2019. P. 1079–1093. URL: https://doi.org/10.1093/isq/sqz078 (дата звернення: 30.03.2026).

7. Yooneui K., Mitchell S., Zarepour-Arizi N. State promotion of global women's rights in the Universal Periodic Review. The Review of International Organizations. 2026. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s11558-026-09619-5?utm_source=researchgate.net&utm_medium=article (дата звернення: 30.03.2026).

8. Nazir A. The Universal Periodic Review and Muslim States' Engagement. *Journal of International Law and Islamic Law*. 2019. Vol. 15 (1). URL: https://www.open-access.bcu.ac.uk/8484/ (дата звернення 30.03.2026).

9. Shah S., Sivakumaran S., Complementing UN Human Rights Efforts Through Universal Periodic Review. *Journal of Human Rights Practice*. 2024. Vol. 16. Iss. 3. P. 794–818. URL: https://doi.org/10.1093/jhuman/huae008 (дата звернення 30.03.2026).

Ключові слова: права людини, моніторинг дотримання прав людини, міжнародне право, міжнародне право прав людини, Організація Об'єднаних Націй, Універсальний періодичний огляд (УПО), Рада Організації Об'єднаних Націй з прав людини, ісламські держави.

Key words: human rights, human rights monitoring, international law, international human rights law, United Nations, Universal Periodic Review (UPR), United Nations Human Rights Council, Islamic states.

Фасій Анастасія Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ В УМОВАХ ГУМАНІТАРНИХ КРИЗ: КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА СТАНДАРТІВ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Збройні конфлікти та гуманітарні кризи є одними із найбільш руйнівних чинників для психічного здоров'я населення. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у постконфліктних зонах частка осіб із психічними розладами є суттєво вищою порівняно зі звичайними умовами: за оновленими оцінками, близько 22% населення у країнах, що пережили конфлікт, мають психічні розлади, причому приблизно 9% – помірні або тяжкі форми, що значно перевищує глобальні середні показники [1, с. 242]. Масштабність психічних наслідків гуманітарних криз зіштовхується, однак, з правовою невизначеністю: міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) містить лише розрізнені норми, що стосуються охорони психічного здоров'я, тоді як галузеві стандарти у сфері психіатричного права формувалися передусім у мирний час і без урахування специфіки збройного конфлікту. Результатом є нормативна прогалина, заповнення якої є нагальним теоретичним та практичним завданням.

Актуальність теми підсилюється повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України, яке спричинило масштабну гуманітарну катастрофу і поставило перед вітчизняною правовою системою проблеми, що раніше мали переважно теоретичний характер. Мільйони переміщених осіб, сотні тисяч ветеранів з психічними травмами, населення тимчасово окупованих і деокупованих територій – все це вимагає осмислення правових засад надання психіатричної допомоги, у тому числі у примусовій формі, в умовах гуманітарної кризи.

Вихідною нормативною основою правового регулювання у аналізованій сфері є Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них. Стаття 3, спільна для всіх чотирьох Конвенцій, яка застосовується у тому числі до неміжнародних збройних конфліктів, забороняє жорстоке поводження та медичні або наукові експерименти над особами, що не беруть активної участі у бойових діях [2]. Глава четверта Женевської конвенції про захист цивільного населення 1949 року у статтях 91 і 92 покладає на окупаційну владу обов'язок підтримувати медичні заклади на окупованих територіях. Стаття 56 Конвенції зобов'язує Окупаційна держава зобов'язана забезпечувати функціонування системи охорони здоров'я на окупованій території, зокрема підтримувати діяльність медичних установ, вживати профілактичних і протиепідемічних заходів, а також гарантувати можливість медичному персоналу виконувати свої обов'язки. У разі необхідності вона повинна визнавати новостворені медичні заклади та персонал

і, реалізуючи заходи у сфері охорони здоров'я, враховувати моральні та етичні особливості місцевого населення [2].

Додатковий протокол I 1977 року розширює ці положення: стаття 11 встановлює абсолютну заборону піддавати осіб, що перебувають під владою протилежної сторони, будь-яким медичним процедурам, які не вимагаються станом їхнього здоров'я і суперечать загальновизнаним медичним стандартам. Показово, що ця норма сформульована як абсолютна: жодні військова необхідність чи обставини гуманітарної кризи не можуть слугувати виправданням для її порушення. Коментар МККЧ до цієї статті підкреслює, що поняття «загальновизнані медичні стандарти» має динамічний характер і включає сучасні стандарти психіатричної допомоги [3].

Поряд з нормами МГП у сфері гуманітарних криз застосовуються міжнародні стандарти у галузі прав людини. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року у статті 7 забороняє катування та жорстоке поводження, поширюючи цю заборону на медичні чи наукові досліди без згоди особи. Стаття 9 гарантує право на свободу і особисту недоторканність, що обмежує можливості примусової госпіталізації навіть в умовах надзвичайного стану [4]. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю 2006 року, стаття 25 якої присвячена охороні здоров'я, забороняє дискримінацію осіб з інвалідністю у сфері медичної допомоги та вимагає забезпечення їхньої інформованої згоди на лікування. Стаття 14 встановлює, що особи з інвалідністю не можуть бути позбавлені свободи на підставі наявності інвалідності [5].

Виникає закономірне питання про співвідношення зазначених стандартів у ситуаціях збройного конфлікту, де держави нерідко вдаються до відступу від прав людини на підставі статті 4 Пакту. Центральним правовим питанням стосовно примусового психіатричного лікування в умовах гуманітарних криз є питання про обсяг і умови правомірності такого лікування. Традиційно міжнародні стандарти психіатричного права – насамперед Принципи ООН захисту осіб з психічними захворюваннями 1991 року та Рекомендація Rec(2004)10 Комітету міністрів Ради Європи – встановлюють три кумулятивні умови правомірності примусової госпіталізації: наявність підтвердженого медично тяжкого психічного розладу; наявність реальної небезпеки для особи або оточуючих; вичерпання менш обмежувальних альтернатив [6]. У ситуаціях гуманітарних криз виконання цих умов об'єктивно ускладнюється: медичні ресурси обмежені, кваліфікований медичний персонал може бути евакуйований або недоступний, традиційні заклади зруйновані або перепрофільовані.

Виникає, таким чином, питання про допустимість «аварійних» стандартів примусового лікування – спрощених процедур і критеріїв, адаптованих до умов гуманітарної кризи. У доктрині з цього приводу висловлюються полярні позиції. Прихильники жорсткого підходу наполягають на незмінності стандартів прав людини навіть в умовах кризи, посилаючись на те, що саме у ситуаціях збройного конфлікту ризик зловживань найвищий, а особи з психічними розладами є осо-

бливо вразливими. Прихильники гнучкого підходу вказують, що механічне перенесення мирних стандартів у контекст гуманітарної кризи може призвести до відмови від надання необхідної допомоги та погіршення стану пацієнтів [7, с.18].

На нашу думку, доречним є диференційований підхід, який розрізняє два виміри примусового психіатричного лікування: матеріально-правовий (умови правомірності) та процесуально-правовий (порядок прийняття та оскарження рішень). Стосовно матеріально-правових умов стандарти прав людини мають зберігати свою силу в повному обсязі – спрощення критеріїв тяжкості розладу або небезпеки є неприпустимим. Натомість у сфері процесуальних гарантій певна адаптація є можливою та виправданою: строки судового контролю можуть бути подовжені, форма судового засідання може бути спрощена, вимоги до документування – пом'якшені за умови обов'язкового подальшого відновлення документації. Такий підхід відповідає загальній логіці МГП, яке визнає реалії збройного конфлікту, не відмовляючись від гуманістичних засад.

Ключовим питанням конвергенції МГП та стандартів охорони психічного здоров'я є визначення суб'єктів відповідальності за надання психіатричної допомоги в умовах гуманітарної кризи. Міжнародне гуманітарне право встановлює обов'язки сторін конфлікту щодо осіб, які перебувають під їх фактичним контролем.

Самостійної уваги заслуговує проблематика примусового лікування комбатантів та військовополонених. Стаття 13 Женевської конвенції забороняє будь-які медичні дії щодо військовополонених, які не диктуються станом їхнього здоров'я. Стаття 30 встановлює, що військовополонені повинні отримувати медичну допомогу відповідно до їхнього стану. Однак, що розуміти під «станом здоров'я», який потребує психіатричного лікування в примусовій формі, – питання, яке ні самі Конвенції, ні їхні Коментарі не розкривають з необхідною повнотою. Практика держав у цій сфері є вкрай непослідовною: ряд держав розглядає бойовий психічний розлад як підставу для примусової психіатричної госпіталізації військовополонених, інші – надають лише добровільну допомогу, посилаючись на принцип самовизначення [8].

Системний аналіз нормативної бази дозволяє виявити принаймні три ключові точки конвергенції МГП та стандартів охорони психічного здоров'я. По-перше, принцип гуманного поводження, що пронизує як МГП (стаття 3, спільна для Женевських конвенцій), так і стандарти у сфері права на психіатричне здоров'я (Принцип 1 Принципів ООН 1991 року), встановлює мінімальний незнижуваний стандарт ставлення до осіб з психічними розладами в будь-яких умовах. По-друге, заборона медичних дій без виправдання їх терапевтичною необхідністю, закріплена у статті 11 Протоколу I, кореспондує зі стандартом «найменш обмежувального альтернативного лікування», що є засадничим. По-третє, принцип недискримінації – один з наріжних каменів МГП – повністю відповідає антидискримінаційним вимогам Конвенції про права осіб з інвалідністю та загальним стандартам у сфері психічного здоров'я.

Проведений аналіз свідчить про те, що правове регулювання примусового психіатричного лікування в умовах гуманітарних криз є сферою нормативної недостатності та значної теоретичної неоднорідності. Водночас міжнародне гуманітарне право та стандарти охорони психічного здоров'я демонструють потенціал до узгодження підходів, зокрема через конвергенцію принципів гуманного поводження, терапевтичної необхідності та недискримінації, що відкриває перспективи формування більш цілісної та збалансованої моделі правового регулювання.

***Список використаних джерел*:**

1. Charlson F., van Ommeren M., Flaxman A., Cornett J., Whiteford H., Saxena S. New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet*. 2019. Vol. 394. No. 10194. P. 240–248. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6657025/
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Sandoz Y., Swinarski C., Zimmermann B. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. ICRC, Geneva, 1987. URL: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/Commentary_GC_Protocols/Commentary_GC_Protocols.pdf
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#n533
6. Коротенко А. Специфіка юридичного захисту психічно хворих. URL: http://upa-psychiatry.org.ua/articles/ZahystPsyhichHvoryh.pdf
7. Gostin L. O., Sirleaf M. V. S., Friedman E. A. Global Health Law: Legal Foundations for Social Justice in Public Health. *University of Maryland Francis King Carey School of Law Legal Studies Research Paper.* 2020. № 18. 22 p.
8. Fleck D. The Handbook of International Humanitarian Law. Oxford University Press, 2013. URL: https://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/historical-development-of-IHL.pdf

Ключові слова: право на психічне здоров'я, міжнародне гуманітарне право, гуманітарні кризи, збройний конфлікт, права людини, міжнародно-правові стандарти.

Key words: right to mental health, international humanitarian law, humanitarian crises, armed conflict, human rights, international legal standards.

Чернявський Марк Віталійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного та європейського права

ЦИФРОВІЗАЦІЯ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ ООН ЯК НОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У сучасних умовах трансформації міжнародної системи безпеки та зростання кількості збройних конфліктів особливого значення набуває діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки. Миротворчі операції ООН є одним із ключових механізмів реагування міжнародного співтовариства на конфлікти та кризові ситуації, спрямованих на стабілізацію регіонів, захист цивільного населення та сприяння мирному врегулюванню спорів.

Водночас розвиток інформаційних та цифрових технологій істотно впливає на характер сучасних миротворчих операцій. Використання супутникового моніторингу, безпілотних літальних апаратів, систем аналізу великих даних, цифрових платформ комунікації та інших технологічних інструментів відкриває нові можливості для підвищення ефективності діяльності миротворчих місій ООН. Цифровізація дозволяє покращити збір та аналіз інформації, оперативність реагування на загрози, координацію між учасниками місій та захист цивільного населення.

Разом з тим, інтеграція цифрових технологій у миротворчу діяльність породжує нові виклики для міжнародного права, зокрема щодо питань захисту даних, дотримання прав людини, кібербезпеки та правового регулювання використання новітніх технологій у зонах конфлікту. У зв'язку з цим дослідження цифровізації миротворчих операцій ООН як нового елемента системи міжнародної безпеки у міжнародному праві є актуальним і потребує комплексного наукового аналізу.

Миротворчі операції Організації Об'єднаних Націй є важливим елементом сучасної системи міжнародної безпеки, спрямованим на запобігання конфліктам, стабілізацію постконфліктних територій та підтримання миру. У сучасних умовах ускладнення міжнародних конфліктів та появи нових загроз ефективність миротворчої діяльності дедалі більше залежить від використання інноваційних технологій і цифрових інструментів. У зв'язку з цим, цифровізація миротворчих операцій ООН поступово стає важливим чинником трансформації механізмів забезпечення міжнародної безпеки.

Розвиток цифрових технологій суттєво змінює характер миротворчих операцій. Сучасні місії ООН дедалі активніше використовують супутникові системи спостереження, безпілотні літальні апарати, системи аналізу великих даних, геоінформаційні системи та цифрові платформи для обміну інформацією. Такі технології дозволяють підвищити рівень ситуаційної обізнаності, покращити

моніторинг конфліктних територій і оперативніше реагувати на загрози [1]. Зокрема, використання супутникових технологій і безпілотних літальних апаратів дає можливість здійснювати дистанційне спостереження за ситуацією у зонах конфлікту, фіксувати переміщення збройних формувань та виявляти потенційні загрози. Це сприяє підвищенню ефективності патрулювання та забезпеченню безпеки цивільного населення. Крім того, застосування систем аналізу даних і геоінформаційних технологій дозволяє обробляти значні обсяги інформації та формувати більш точну оцінку безпекової ситуації. Завдяки цьому миротворчі місії можуть краще планувати свою діяльність і більш оперативно реагувати на зміни в конфліктному середовищі.

Окрім технічних засобів спостереження, дедалі більшого значення набуває використання цифрових інформаційних систем для обробки та аналізу даних. У межах стратегії цифрової трансформації миротворчих операцій ООН впроваджуються спеціальні цифрові платформи, які забезпечують збір, аналіз і візуалізацію інформації щодо подій у зоні конфлікту, що дозволяє більш ефективно планувати патрулювання, координувати дії персоналу та оперативно реагувати на інциденти. Використання таких інструментів сприяє підвищенню ефективності управління місіями та посиленню безпеки як миротворців, так і цивільного населення [2].

Водночас цифровізація миротворчих операцій створює нові можливості для раннього попередження конфліктів. Аналіз великих масивів даних, отриманих із різних джерел, включаючи соціальні мережі, супутникові зображення та інформацію місцевих громад, дозволяє прогнозувати потенційні загрози та своєчасно реагувати на ескалацію насильства. Дослідники зазначають, що використання інформаційно-комунікаційних технологій, краудсорсингових платформ і цифрових мереж комунікації може сприяти ефективнішому запобіганню конфліктам та залученню місцевого населення до процесів миробудування.

Водночас впровадження цифрових технологій у миротворчу діяльність породжує низку нових викликів для міжнародного права. Зокрема, виникають питання щодо міжнародно-правового регулювання використання безпілотних систем, захисту персональних даних, дотримання прав людини та забезпечення кібербезпеки у зонах конфлікту. Міжнародне співтовариство визнає необхідність належного міжнародно-правового регулювання цих процесів, адже застосування нових технологій має здійснюватися з урахуванням принципів суверенітету держав, міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини [3].

Отже, слід зазначити, що цифровізація миротворчих операцій стає важливим напрямом розвитку діяльності ООН у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки. Використання сучасних цифрових технологій, зокрема супутникових систем спостереження, безпілотних літальних апаратів, геоінформаційних систем та інструментів аналізу даних, сприяє підвищенню ефективності моніторингу конфліктних територій, оперативності реагування на загрози та рівня захи-

сту цивільного населення. Водночас інтеграція таких технологій у миротворчу діяльність зумовлює необхідність подальшого розвитку міжнародно-правового регулювання, спрямованого на забезпечення дотримання принципів міжнародного права, прав людини та кібербезпеки. Таким чином, цифровізація миротворчих операцій ООН може розглядатися як важливий елемент трансформації сучасної системи міжнародної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Esberg J., Mikulaschek . Digital Technologies, Peace and Security: Challenges and Opportunities for United Nations Peace Operations. URL: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/esberg_and_mikulaschek_-_conflict_peace_and_digital_technologies_-_v3_210825.pdf

2. Strategy for the Digital Transformation of UN Peacekeeping. URL: https://peacekeeping.un.org/en/strategy-digital-transformation-of-un-peacekeeping

3. Harness Digital Technology to Protect Peacekeepers, Civilians, Security Council Urges, Adopting Presidential Statement. URL: https://press.un.org/en/2021/sc14607.doc.htm

Ключові слова: миротворчі операції, міжнародне право, міжнародна система, міжнародна безпека, ООН, права людини, трансформація, цифровізація, цифрові технології.

Key words: peacekeeping operations, international law, international system, international security, UN, human rights, transformation, digitalization, digital technologies.

Ciornii Inesa
National University «Odesa Law Academy»,
Postgraduate Student, Department of International and European Law

ANTARCTICA, HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY: UKRAINE'S LEGAL PERSPECTIVE FROM THE AKADEMIK VERNADSKY STATION

Antarctica represents a sui generis legal regime in which territorial sovereignty claims are held in abeyance under Article IV of the Antarctic Treaty. Under this framework, no state may assert, expand or deny claims for the duration of the Treaty, ensuring a cooperative international framework among Antarctic Treaty Parties [10, p. 1-25].

The 1959 Antarctic Treaty, together with its associated protocols, establishes normative frameworks for peaceful purposes [1, art. I] and scientific cooperation [1, art. II]. The Environmental Protocol, introduced in 1991 as the Madrid Protocol, reinforces obligations for environmental protection, reflecting the evolution of Antarctic governance.

The «freezing» of territorial claims does not constitute a renunciation of sovereignty. Instead, it allows states like Ukraine to exercise functional ownership over stations such

as *Akademik Vernadsky*, enabling control without territorial claims. Understanding this distinction is critical for interpreting state legal obligations and responsibilities, including the protection of scientific personnel under the national and international law.

Ukraine's functional ownership under Article IV is essential for evaluating its legal responsibilities in Antarctica. In April 1995, Ukraine and the United Kingdom concluded an agreement on the transfer of the Faraday Station, which formalized Ukraine's operational control while ensuring compliance with the Antarctic Treaty System [2].

The transfer included specific conditions:

- Maintaining environmental standards in accordance with the Antarctic Treaty System and the Madrid Protocol;
- Preserving historic structures such as the Wordie House hut;
- Ensuring that all activities aligned with the principles of peaceful scientific cooperation.

In 1996, Ukraine assumed ownership of the Faraday station (renamed Akademik Vernadsky), acquiring infrastructure and equipment, and administering station personnel under national law in accordance with Article IV of the Antarctic Treaty [1, art. IV]. Notably, the transfer conferred functional ownership rather than territorial sovereignty. Article IV of the Antarctic Treaty permits Ukraine to administer and operate the station without recognition of territorial claims. This distinction is crucial in interpreting the Antarctic Treaty's suspension of sovereignty and reinforcing Ukraine's status as a responsible Treaty Party rather than a sovereign claimant.

While the Antarctic Treaty regulates state conduct, it does not confer enforceable rights on individuals. Researchers rely on national legal protection, including extraterritorial application of ICCPR (Arts. 6-9), which guarantee the right to life, personal security, and freedom from arbitrary detention.

Incidents such as the 2025 detention of L. Pshenichnov [4] illustrate gaps in personnel protection. Current safety protocols are nationally regulated rather than standardized internationally, underscoring the fragmented legal framework in which state responsibility exists, but individual rights are insufficiently institutionalized.

The protection of Antarctic researchers is informed indirectly by international law principles, including customary law and analogies like the personal inviolability in the Vienna Convention on Diplomatic Relations (Arts. 29-30). While not directly applicable, these analogies highlight minimum standards for personnel protection in areas not covered by specialized treaties.

Ukraine meets its obligations under Article II of the Antarctic Treaty by:

- Participating in joint expeditions;
- Sharing scientific data with the international community as reinforced under the 1995 UK – Ukraine Agreement;
- Contributing atmospheric and climate data to global monitoring programs coordinated by the World Meteorological Organization [5];

– Engaging in multinational research collaborations with European and Latin American research institutions.

Article VII governs inspection mechanisms, transparency, and jurisdiction over stations and personnel. While Ukraine implements environmental obligations under the Madrid Protocol (1991), provisions specifically ensuring personnel safety remain limited, reflecting the predominantly state focused nature of the Antarctic Treaty. From the perspective of international law, this reflects the operation of the lex specialis principle, whereby the Treaty establishes a specialized regime governing state conduct, while general human rights law remains only indirectly applicable.

Potential violations of environmental or expedition related obligations can be assessed under ARSIWA, which establishes:

– Attribution of acts to the states (Arts. 4-11)
– Identification of breaches (Art. 12)
– Consequences of responsibility (Art. 30 – 31), including cessation, repatriation and guarantees of non-repetition.

Critical issues under the Antarctic Treaty include:

– Violations of environmental protection norms (Environmental Protocol, Art. 7).
– Breaches of obligations of cooperation and transparency (Antarctic Treaty, Art. III).
– Unlawful interference with scientific expeditions (Art. IX).

Enforcement of Antarctic Treaty obligations relies primarily through political mechanisms, such as diplomatic pressure or sanctions or judicial mechanisms, such as the International Courte of Justice, though adjudication required ICJ, could theoretically adjudicate require state consent. This highlighting the limited enforceability of both environmental obligations and protections for scientific personnel.

Importantly, the absence of compulsory disputes settlement mechanisms within the Antarctic Treaty System limits the justiciability of disputes, reinforcing reliance on diplomatic negotiations rather than binding adjudication. This weakens the enforceability of both environment obligations and obligations indirectly affecting the protection of scientific personnel.

Current developments highlight several key challenges:

– The need to develop new international protocols;
– Establishing global safety standards for Antarctic personnel;
– Intensifying Ukraine's cooperation with international institutions;
– Implementing advanced monitoring technologies to detect and address violations.

In this regard, the creation of supplementary protocol on the protection of scientific personnel within the Antarctic Treaty System could address this regulatory gap and strengthen the legal guarantees of researchers' rights and safety. Such a protocol should establish standardized protections, including enforceable safety standards, minimum due process guarantees, and real-time monitoring obligations for station-operating states.

Advanced monitoring technologies could play a role in supporting this protocol. Satellite-based environmental monitoring can provide real-time reporting of ecological disturbances, while digital tracking and safety reporting systems can ensure personnel protection. These measurements build on prior UN discussions concerning personnel in international zones [7] and offer practical framework for codifying enforceable safety and monitoring obligations within the Antarctic Treaty System. Ukraine could lead such efforts by codifying enforceable safety and monitoring measures within the Antarctic Treaty System, hence reinforcing its role. As a responsible Treaty Party and global scientific contributor.

Although Ukraine currently demonstrates compliance with its Antarctic Treaty obligations, additional measures are required to strengthen the legal protection of scientific personnel. Enhanced international protocols and robust national safeguards could fill this regulatory gap.

Simultaneously, there remains a pressing need to improve the international legal regulation of researchers' rights and safety. Mechanisms of states' international legal framework governing researchers' rights and safety, ensuring that mechanisms of state responsibility effectively protect both the natural environment and personnel. The operational experience of the Akademik Vernadsky Station underscores Ukraine's contribution to global scientific cooperation and highlights the importance of codifying binding protection for Antarctic researchers.

Adoption of a supplementary Antarctic Treaty protocol should be proposed by establishing standardized protections for scientific personnel, including enforceable safety standards, minimum due process guarantees, and real-time monitoring obligations for station-operating states.

References:

1. Antarctic Treaty. *United Nations Treaty Series*. Vol. 402.

2. Final Act on the Transfer of the Faraday Station to Ukraine. Kyiv.

3. International Covenant on Civil and Political Rights. *United Nations Treaty Series*. Vol. 999.

4. Official statement on the detention of L. Pshenichnov. *National Antarctic Scientific Center.* URL: http://uac.gov.ua/en/political-prisoner-because-of-antarctica-russia-put-in-jail-the-ukrainian-scientist-for-opposing-its-plans-on-the-southern-ocean/#:~:text=Unfortunately%2C%20this%20initiative%2C%20like%20the,to%20their%20war%20against%20Ukraine.

5. WMO Integrated Global Observing System (WIGOS). *World Meteorological Organization.* URL: https://wmo.int/

6. Подерня В. Міжнародна наукова співпраця України в Антарктиці. URL: https://czasopisma.marszalek.com.pl/uploads/periodicals/cpls/12/cpls1204.pdf

7. UN. Doc. A_RES_2625. Principles of International Law. URL: https://treaties.un.org/doc/source/docs/A_RES_2625-Eng.pdf

8. The Ukrainian Antarctic Akademik Vernadsky Station. URL:http://uac.gov.ua/en/vernadsky-station-en/

9. Antarctic security and adequacy of legal regulations. (2025). *Polar Science*. URL:https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187396522500146X?via%3Dihub

10. Rothwell D. The Antarctic Treaty at Sixty Years: Past, Present and Future. *Melbourne Journal of International Law*. 2021. Vol. 22(2). P. 1–25. URL: https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0018/4126005/Rothwell-unpaginated.pdf

Ключові слова: Антарктида, міжнародне право, права людини, міжнародна правова відповідальність, станція «Академік Вернадський», безпека науковців.

Key words: Antarctica, international law, human rights, international legal responsibility, Akademik Vernadsky Station, researcher safety.

СЕКЦІЯ 6.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ ТА МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

***Керівник секції**: професор кафедри морського, митного та інформаційного права, доктор юридичних наук, професор Аверочкіна Тетяна Володимирівна*
***Секретар секції**: старший лаборант кафедри морського, митного та інформаційного права Довбня Анастасія Сергіївна*

Кормич Борис Анатолійович
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського, митного та інформаційного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ТА ІННОВАЦІЇ ДЛЯ ПОРТІВ УКРАЇНИ

У сучасній світовій практиці інноваційний розвиток базується на поєднанні державного фінансування та приватних інвестицій. Це сприяє створенню конкурентоспроможних технологій та управлінських механізмів, орієнтованих на потреби ринку, а ризики, відповідальність та прибутки розподіляються між державним та приватним секторами [1]. Морські порти, будучи багатофункціональними транспортно-логістичними вузлами, забезпечують інтеграцію різних видів транспорту та безперервність вантажопотоків. Вони є стратегічним активом держав, адже завдяки їх роботі здійснюється значна частина зовнішньоекономічних операцій, підтримується стабільний соціально-економічний стан приморських регіонів та держави у цілому. Для України розвиток портової інфраструктури та підтримка її працездатності є одним з пріоритетних завдань. Водночас обмеженість державних фінансових ресурсів та необхідність швидкої модернізації інфраструктури зумовлюють потребу у залученні альтернативних механізмів фінансування. Одним із найбільш ефективних інструментів такої співпраці є публічно-приватне партнерство (Public-Private Partnership, далі – PPP), яке дозволяє поєднати ресурси, управлінський досвід і технологічні можливості держави та бізнесу, сприяє налагодженню взаємовигідного діалогу та довгострокового співробітництва. Крім того, воно здатне залучити іноземний капітал та інновації, що використовуються для організації портової діяльності провідних портів світу та поки не є доступними для вітчизняної портової системи.

Одним з різновидів PPP є концесійні угоди, укладені для розвитку окремих портів України ще до 2022 р. Проєкти для портів «Ольвія» [2] та «Херсон» [3]

передбачили впровадження сучасних цифрових технологій, спрямованих на підвищення ефективності управління портовими операціями, оптимізацію логістичних процесів, а також налагодження електронного обміну даними між бізнес-структурами та державними органами. Уже під час широкомасштабного вторгнення, у 2026 р., розпочався найбільш амбітний проєкт у портовій сфері України за концепцією PPP за есі роки незалежності – відбір приватного інвестора для розвитку Першого та Контейнерного терміналів порту «Чорноморськ» із шістьома глибоководними причалами та всією інфраструктурою [4]. Реалізація цього проєкту має стратегічне значення для відновлення та подальшого розвитку портової галузі України, оскільки передбачає модернізацію існуючої інфраструктури, залучення значних обсягів приватного капіталу та реалізацію сучасних управлінських і технологічних рішень.

Позитивно оцінюючи такі кроки Українського уряду, необхідно відзначити й ризики, якими можуть та наразі супроводжуються проєкти PPP: 1) значний рівень безпекових загроз, пов'язаних із воєнним станом, що може стримувати інвесторів та ускладнювати довгострокове планування (про це свідчить, зокрема, досвід виконання концесії у порту «Ольвія» [5]); 2) складність процедур погодження, отримання дозволів тощо (особливо щодо впровадження інновацій [6]); 3) недостатня прозорість відбору інвесторів та можливий дисбаланс інтересів держави та приватного партнера, а також надмірна залежність від приватного капіталу, зокрема іноземного, що може впливати на управління стратегічною для держави критичною інфраструктурою, ставити під загрозу дотримання соціальних, трудових та інших прав працівників портів. Крім того, в умовах функціонування портової системи України у форс-мажорних умовах її працівників слід визнати ключовими робітниками з наданням широких преференцій у сферах оподаткування, бронювання, рівня заробітної плати, безпечних умов праці, соціального забезпечення та гарантій зайнятості, як це рекомендовано міжнародними організаціями та підтримується багатьма країнами світу [7], і є також очікуваними під час триваючої корпоратизації українських портів. Можливими також є запровадження спеціальних державних програм підтримки працівників портової галузі, спрямованих на підвищення їх кваліфікації, професійну адаптацію до впровадження нових технологій та збереження кадрового потенціалу за прикладом стратегії Міжнародної морської організації на 2026 рік для моряків [8].

Розгортанню практик PPP в Україні очікувано сприятиме також міжнародне співробітництво: 30 березня 2026 р. було укладено Меморандум про співпрацю між Одеською філією ДП «Адміністрація морських портів України» та портом Роттердам – найбільшим портом Європи, що відкриває нові можливості для обміну досвідом і реалізації спільних проєктів [9]. А зважаючи на лідерські позиції порту Роттердам у регіональних рейтингах [10], у ньому реалізовано одну з найбільш успішних моделей PPP (70% акцій належать муніципалітету Роттердама, 30% – уряду [11]), і підписання Меморандуму може налагодити обмін кращими

практиками управління та реалізацію інноваційних рішень для оптимізації портової діяльності.

Таким чином, публічно-приватне партнерство є важливим інструментом розвитку портової галузі України в умовах обмежених ресурсів, оскільки дозволяє залучати інвестиції, впроваджувати сучасні технології та підвищувати ефективність управління інфраструктурою. Потенціал PPP-проєктів залишається значним, однак їх успішність залежить від стабільного правового регулювання, прозорості, простоти та швидкості адміністративних процедур, а також балансу інтересів учасників. В умовах триваючої війни особливо важливим є урахування безпекових та соціальних ризиків, забезпечення надійного виконання контрольних функцій держави та належного захисту працівників, а також розвивати міжнародне співробітництво для запозичення і реалізації кращих практик та моделей управління.

Список використаних джерел:

1. Notteboom T., Pallis A., Rodrigue J.-P. Port Economics, Management and Policy. 2nd Ed. New York: Routledge, 2026. 734 p. https://doi.org/10.4324/9781003585367

2. Перша концесія на 3 мільярди: порт «Ольвія» передали катарцям. *Економічна правда*. URL: https://epravda.com.ua/news/2021/12/01/680306/

3. Уряд віддав другий морський порт в концесію на 30 років. *Finbalance.* URL: https://news.finbalance.com.ua/news/uryad-viddav-druhiy-morskiy-port-v-kontsesiyu-na-30-rokiv

4. Україна запускає найбільший інвестиційний проєкт на умовах публічно-приватного партнерства у портовій сфері. *Агенція з питань підтримки державно-приватного партнерства.* URL: https://pppagency.gov.ua/uk/ukrayina-zapuskaye-najbilshyj-investyczijnyj-proyekt-na-umovah-publichno-pryvatnogo-partnerstva-u-portovij-sferi/

5. Мінрозвитку та QTerminals обговорили кроки з відновлення концесії в порту Ольвія. *Міністерство розвитку громад та територій України.* URL: https://mindev.gov.ua/news/minrozvytku-ta-qterminals-obhovoryly-kroky-z-vidnovlennia-kontsesii-v-portu-olviia

6. Кормич Б. А., Аверочкіна Т. В. Публічне адміністрування морського сектору: цифровізація, автоматизація та оновлення правового базису. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 294-301. https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.41

7. Minchenko D., Stets O. Rights of Seafarers and Shore Personnel: Emerging Trends and Ongoing Challenges. *Lex Portus*. 2025. Vol. 11(5). P. 22–30. https://doi.org/10.62821/lp11502

8. IMO Secretary-General sets his priorities for 2026 in new year message. *International Maritime Organization*. URL: https://www.imo.org/en/mediacentre/pressbriefings/pages/imo-secretary-general-2026-new-year-message-.aspx

9. Одеський порт розширює міжнародну співпрацю: підписано Меморандум із Портом Роттердам. URL: https://odesa.uspa.gov.ua/news/132/

10. 7 million TEU! Port of Rotterdam's container throughput remains the highest in Europe. WORLD PORTS ORG. URL: https://www.worldports.org/7-million-teu-port-of-rotterdams-container-throughput-remains-the-highest-in/

11. About the Port Authority. *Port of Rotterdam*. URL: https://www.portofrotterdam.com/en/about-port-authority

Ключові слова: морські порти, портова діяльність, інвестиції, публічно-приватне партнерство, ризики воєнного стану, концесії, Україна.

Key words: seaports, port activities, investments, public-private partnership, risks of martial law, concessions. Ukraine.

Аверочкіна Тетяна Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського, митного та інформаційного права,
доктор юридичних наук, професор

РИЗИКИ ДЛЯ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ТА ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УРАЗЛИВИХ ЕКОНОМІК: ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗМЕНШЕННЯ ВПЛИВУ

Сучасна морська галузь стикається з комплексом викликів, які упродовж тривалого часу розглядалися переважно в історичному або теоретичному аспектах. Початок 2020-х років ознаменувався не лише суттєвим зростанням ризиків для традиційного судноплавства, але й безпрецедентним переглядом підходів до управління морською та портовою діяльністю із використанням технологій Індустрії 4.0. Пандемія COVID-19 і запровадження карантинних обмежень, закриття державних кордонів та кампанії масової вакцинації, зростання воєнних і терористичних загроз, а також посилення впливу кліматичних явищ істотно трансформували усталені і традиційно стабільні транспортні сполучення, які десятиліттями функціонували практично без системних збоїв. При цьому сьогодні морський транспорт продовжує відігравати ключову роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, оскільки саме морем перевозиться переважна частина зернових культур, добрив та інших базових продовольчих товарів. У цілому близько 80% обсягу міжнародної торгівлі товарами здійснюється морем. Для більшості малих острівних держав цей показник є ще вищим [1], що підкреслює системоутворюючу роль морських перевезень у забезпеченні для них доступності продовольства та інших життєво необхідних ресурсів.

UNCTAD у своєму щорічному «Review of Maritime Transport», що був оприлюднений у 2025 році під назвою «Staying the course in turbulent waters» [2] відзначає, що для малих острівних держав (Small Island Developing States, далі – SIDS) морський транспорт фактично є основним інфраструктурним базисом економічного розвитку та забезпечення доступу до глобальних ринків. Через географічну віддаленість, обмежені обсяги зовнішньої торгівлі та структурні логістич-

ні обмеження ці держави значною мірою залежать від стабільності морських перевезень для імпорту продовольства, енергоресурсів, товарів і сировини. Водночас рівень їхньої інтегрованості у світові транспортні мережі залишається відносно низьким, що супроводжується вищими витратами на морські перевезення та меншою частотою транспортного сполучення. У таких умовах будь-які порушення функціонування глобальних морських логістичних ланцюгів мають для цих держав непропорційно значні наслідки. Геополітична нестабільність, зміна маршрутів судноплавства, зростання фрахтових ставок та інші кризові фактори безпосередньо впливають на доступність імпортних товарів, включаючи продовольство. Як зазначає UNCTAD, SIDS найгостріше відчувають вплив транспортних збоїв, що може призводити до зростання цін на продовольство та посилення ризиків для їхньої продовольчої безпеки.

Важливим фактором, що впливає на уразливість SIDS, є також сучасна глобальна політика декарбонізації морського транспорту, яка реалізується під егідою IMO та передбачає досягнення нульових викидів до 2050 року. Запровадження нових екологічних стандартів та вимог щодо скорочення викидів парникових газів у судноплавстві, хоча і спрямоване на досягнення глобальних кліматичних цілей, може супроводжуватися зростанням операційних витрат у морській галузі. Для економік, які значною мірою залежать від імпорту продовольства та інших базових товарів морським шляхом, підвищення вартості морських перевезень та їхнє уповільнення може мати непропорційно негативні соціально-економічні наслідки. У зв'язку з цим у науковій літературі наголошується на необхідності врахування принципу справедливого та диференційованого підходу при формуванні міжнародних регуляторних механізмів декарбонізації судноплавства зі зверненням особливої уваги на критичну залежність таких держав від стабільності та ритмічності морських сполучень [3; 4].

Крім зазначених напрямків доцільним є впровадження низки правових та інституційних заходів, зокрема: 1) посилення координації правових і політичних механізмів на міжнародному, регіональному та національному рівнях, насамперед через активнішу участь SIDS у нормотворчій діяльності міжнародних інституцій, зокрема у процесах регулювання судноплавства; 2) узгодження морської екологічної політики з міжнародними торговельними правилами та розширення доступу до фінансової і технологічної підтримки для впровадження екологічно чистих морських технологій; 3) зміцнення механізмів контролю держави порту та держави прапора, які є ключовими інструментами забезпечення дотримання міжнародних екологічних стандартів на морському транспорті; 4) розвиток регіонального співробітництва, обміну інформацією та посилення інституційної спроможності держав, що дозволить підвищити ефективність виконання норм міжнародного морського права і сприятиме формуванню більш справедливої та стійкої системи глобального морського адміністрування [5].

У свою чергу норми міжнародного морського права, зокрема принцип свободи судноплавства, сприяння міжнародній торгівлі та забезпечення безпеки

мореплавства, формують базову правову основу функціонування глобальних і регіональних транспортних ланцюгів. При цьому, сучасні кризові явища демонструють необхідність подальшого розвитку правових механізмів, спрямованих на підвищення стійкості морських транспортних систем, особливо для держав, що мають обмежені власні логістичні можливості, та перебувають на значному віддалені від материкового узбережжя або від великих торговельних маршрутів. Перспективними можуть бути такі напрямки удосконалення міжнародно-правових інструментів підтримки SIDS та інших уразливих економік, як розширення програм технічної допомоги, розвитку портової інфраструктури та цифровізації морської логістики. Крім того, важливим напрямом є посилення міжнародного співробітництва щодо гарантування безпеки морських транспортних коридорів та забезпечення безперервності постачання продовольства у кризових умовах.

Таким чином, малі острівні держави та інші уразливі економіки стикаються з поєднанням структурних логістичних, економічних та регуляторних ризиків, які посилюють їхню залежність від стабільності морських транспортних систем. У цих умовах порушення функціонування морських логістичних ланцюгів може безпосередньо впливати на доступність продовольства та соціально-економічну стабільність таких держав. Це зумовлює необхідність подальшого розвитку міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки мореплавства, стійкості морських транспортних сполучень та справедливого впровадження глобальних екологічних стандартів у судноплавстві. Формування комплексної системи правових інструментів підтримки стабільності морських перевезень має розглядатися як важливий елемент зміцнення глобальної продовольчої безпеки.

Список використаних джерел:

1. Review of Maritime Transport. *UNCTAD.* https://unctad.org/fr/node/29022

2. Review of Maritime Transport 2025. Staying the course in turbulent waters. https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2025_en.pdf

3. Vakili S., Ballini F., Schönborn A., Christodoulou A., Dalaklis D., Ölçer A. Assessing the macroeconomic and social impacts of slow steaming in shipping: A literature review on small island developing states and least developed countries. *Journal of Shipping and Trade*. 2023. Vol. 8(1). P. 1–25. https://doi.org/10.1186/s41072-023-00131-2

4. Triantoro W., Mangan J., Rietig K. Towards maritime transport decarbonisation in developing countries: A systematic literature review. *Marine Policy.* 2026. Vol. 185. 106989. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106989

5. Niu Q., Xing W. Charting a course for marine sustainability: legal and policy coordination in developing countries amidst trade and shipping turbulence. *Frontiers in Marine Science.* Sec.: *Marine Pollution*. 2025. Vol 12. 1683372. https://doi.org/10.3389/fmars.2025.1683372

Ключові слова: морські перевезення, судноплавство, продовольча безпека, малі острівні держави, держави, що розвиваються, морська діяльність, портова діяльність, морський транспорт.

Key words: maritime transportation, shipping, food security, small island states, developing countries, maritime activities, port activities, maritime transport.

Федотов Олексій Павлович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
начальник науково-дослідної частини, професор
кафедри морського, митного та інформаційного права,
професор, доктор юридичних наук

ДОПЕРЕВІРОЧНИЙ АНАЛІЗ МИТНИХ ДЕКЛАРАЦІЙ, МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ ЯКИХ ЗАВЕРШЕНО

Пост-митний контроль, який є певною частиною євроінтеграційного процесу, було імплементовано в Митний кодекс України [1]. Митні органи мають різноманітні правові важелі для того, щоб реалізовувати можливості митного контролю. І оці, правові важелі – це, стаття 336 «Форми митного контролю» Митного кодексу України [2], тобто, це митні формальності, які митні органи можуть застосовувати та реалізовувати з метою з'ясування таких обставин як дотримання чи навпаки, не дотримання підприємствами (експортерами/імпортерами) законодавства України з питань митної справи під час здійснення ними експортно-імпортних операцій. Але я хочу зупинитися саме на пост-митному контролі та його похідних, правові особливості якого ми вже неодноразово досліджували в наших попередніх наукових матеріалах [3, 4]. Це нові положення Митного кодексу України, які були раніше вказані у статті 337^1 [1]. Тепер це положення, знов ж таки вивели в нову статтю, статтю 344^1 Митного кодексу України, яка надає можливість митним органам реалізовувати пост-митний контроль у двох напрямках: доперевірочний аналіз та документальні перевірок [5].

Реалії сьогодення диктують нам дію державного мораторію (вже другого за період дії правового режиму воєнного стану) на проведення перевірок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з боку митних органів. Цей мораторій, який було передбачено рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 21 липня 2025 року та ведено в дію Указом Президента України № 538/2025, розповсюджується на певне коло підприємств по яких документальні перевірки не проводяться [6]. Тепер для ініціювання доперевірочного аналізу, для обрахування визначених статтею 102 Податкового кодексу України строків давності слід враховувати їх зупинення, що передбачено Податковим кодексом України та Митним кодексом України [102.3.3.; 7, п. 9^{34}, р. XXI; 2] на період з 18 березня 2020 року по 22 травня 2020 року на 66 календарних днів та з 17 березня 2022 року до 30 квітня 2024 року на 776 календарних днів. Тобто до строку давності,

зазначеного у статті 102 Податкового кодексу України, який має 1095 днів, додаються ще дні карантину та режиму надзвичайної ситуації COVID-19, та дні, коли було запроваджено правовий режим воєнного стану в Україні. Документальні перевірки суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з боку митних органів не проводились з березня 2022 року, а фактично почали їх проводити з травня-червня 2024 року. Зараз, мораторій встановлений Указом Президента України № 538/2025 не відміняє документальних перевірок суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з боку митних органів, а обмежує їх проведення відносно тільки певних підприємств та при цьому зазначає, якщо є високий ризик в питанні порушення законодавства України з питань митної справи, то тоді митні органи розглядають можливість проведення документальних перевірок.

Як ми вже згадували, стаття 344[1] Митного кодексу України складається із двох напрямів діяльності митних органів в контексті перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, це доперевірочний аналіз і документальні перевірки. Звичайно слід ще зазначити, що законодавець пішов на зустріч як митним органами, так й суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Так, були переглянути терміни проведення можливого доперевірочного аналізу в бік його збільшення на 1095 днів. Раніше, строк складав усього 30 днів.

Що ж таке доперевірочний аналіз? Це цільовий контролюючий захід, що здійснюється за попередньою аналітично-пошуковою роботою, яка проводиться митними органами України з метою з'ясування необхідності проведення або не проведення у подальшому документальної перевірки дотримання законодавства України з питань митної справи. Доперевірочний аналіз як цільовий контролюючий захід знімає в переважній більшості випадків з митних органів необхідність проведення документальних перевірок.

Під час митного оформлення товарів, коли декларант подає митну декларацію, можуть виникнути обставини, коли не всі обов'язкові вимоги до її заповнення були представником підприємства дотриманні. Чи ймовірно виявилися якісь інші обставини: був невірно визначений класифікаційний код відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (далі – УКТ ЗЕД); не вказані усі обов'язкові документи, що супроводжують експортно-імпортну операцію; невірно було застосовано підприємством пільгу на застосування якої підприємство не має підстав; не включені до числового значення митної вартості якісь додаткові витрати тощо. В такому випадку, митний орган розпочинає доперевірочний аналіз шляхом надсилання декларанту запит у якому вказано про те, що просить його надати певні документи, які би підтвердили або спростували деяку інформаційну складову, в якої митний орган вбачає порушення законодавства України з питань митної справи. Підприємство (декларант) надає ці документи протягом 15 днів, митний орган вивчає ці документи, робить свої висновки і одним із висновків буде: або відомості підтвердились, які декларант (підприємство) зазначив в митній декларації, або відомості не під-

твердились. Після того, якщо відомості не підтвердились, митний орган надсилає підприємству (декларанту) повідомлення про те, що він вбачає, що є таке-то порушення. Наприклад, потрібно змінити класифікаційний код відповідно до УКТ ЗЕД, або наприклад, пільгу, яку використав підприємство (декларант) не може ним бути застосована, тобто декларант не має право на використання, застосування такої пільги, або підприємству (декларанту) потрібно включити до числового значення митної вартості додаткові витрати, тобто скорегувати числове значення митної вартості, яке було ним визначено. Отже, митний орган завдяки процедурі доперевірочного аналізу надає можливість підприємству (декларанту) добровільно, власними силами усунити ці порушення законодавства України з питань митної справи. Сама процедура доперевірочного аналізу призводить до того, що підприємство (декларант) не вважається таким, яке здійснило порушення (десь в цьому простежується певний принцип мирової угоди), тому що воно самостійно виправило усі помилки, які були виявленні у ході доперевірочного аналізу вже оформленної митної декларації. Тобто, підприємство (декларант) подало заяву та/або аркуш коригування до митної декларації, здійснило зміненя класифікаційного коду відповідно до УКТ ЗЕД, додало певну грошову суму до числового значення митної вартості, відповідно до цього були сплачені митні платежі, які обов'язково потрібно було сплатити. Після цього, підприємство (декларант) функціонує далі на ринку експортно-імпортних операцій. Це переважно, певна можливість для підприємтсва (декларанта) далі працювати на ринку експортно-імпортних операцій, при цьому, звичайно, підприємство (декларант) має звертати у подальшому увагу на те, щоб подалі не робити такі помилки, що призводять до порушення законодавства України з питань митної справи. Ну, якщо підприємство (декларант) не погоджується із висновками митного органу зробленими у ході доперевірочного аналізу, не згоджується з ними або ігнорує повідомлення, що сформовані митним органом у ході доперевірочного аналізу, не йде на те, щоб добровільно визнати свої порушення, тоді вже митний орган працює за напрямком документальних перевірок. Проведення документальних перевірок це значно складніша складова ніж проведення доперевірочного аналізу, складніша як для операційного, так й для функціонального ресурсу митного органу. Оскільки потрібно митному органу видати наказ на проведення документальної перевірки щодо конкретного підприємства (декларанта), написати листа цьому підприємству (декларанту) в якому повідомити його за десять календарних днів, що відносно нього відбудеться документальна перевірка, надати можливість декларанту (підприємству) підготуватися до документальної перевірки. Відповідно до законодавства України з питань митної справи є виїзні документальні перевірки, а є невиїзні документальні перевірки.

Невиїзна документальна перевірка – це перевірка, яку проводять посадові особи митного органу в адміністративному приміщенні митного органу, використовуючи: документи, які є в наявності у митних органів; документи, які надалі митним органом представники підприємства (декларанта); документи, які

надійшли митним органам від інших профільних, галузевих державних органів чи уповноважених органів іноземних держав, та/або митні органи власними засобами виявили порушення митних правил відповідно до законодавства України з питань митної справи. При невиїзній документальній перевірки залучаються можливості митного органу для проведення такої перевірки та складається посадовими особами акт (довідка) перевірки, який надсилається підприємству (декларанту) на ознайомлення. Після узгодження акту (довідки) перевірки митні органи направляють підприємству (декларанту) податкове повідомлення-рішення про його обов'язок сплатити суму податкового зобов'язання за митними платежами. Підприємство (декларант) може сплатити свої зобов'язання за цім податковим повідомленням-рішенням, або навпаки, не сплатити. Якщо податкове зобов'язання за митними платежами було не сплачено підприємством (декларантом), тоді це зобов'язання включається вже до податкового боргу, й тоді до його стягнення з підприємства (декларанта) долучаються вже податкові органи. Таке підприємство (декларант) у якого є наявність податкового боргу, відноситься вже до платника податку з відповідним рівнем (ступенем) ризику, як в системі управління ризиками митних органів, так й в системі керування ризиками податкових органів, відповідно до цього господарська діяльність такого підприємства починає «гальмуватись» вже з боку податкових органів.

Уся комунікація між митними органами та підприємствами (декларантами) з питань доперевірочного аналізу відбувається в електронному (цифровому) вигляді, але митні органи ще рекомендовано підтверджують свою взаємодію в цьому питанні листами в твердому вигляді.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів: Закону України від 07.11.2019 р. № 141-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 88. Ст. 2932.

2. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 86 (4730). С. 9-26, № 87 (4731); С. 9-25.

3. Федотов О. П., Назарко А. А. Пост-митний контроль в законодавстві України з питань митної справи: виникнення, становлення та розвиток. *Правова позиція*. 2024. Вип. 3 (44). 83 с. С. 39-49.

4. Fedotov, O., Nazarko, A. From Dormant to Vital: The Legislative Evolution and Development of Customs Post-Clearance Control in Ukraine. *Customs Scientific Journal*. 2024. Issue 2. P. 14-26.

5. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: Закон України від 22.08.2024 р. № 3926-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 95. Ст. 6108.

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 липня 2025 року «Про запровадження правових і організаційних заходів щодо мораторію на безпідставні перевірки та втручання державних органів у діяльність біз-

несу й стимулювання економічного зростання в Україні»: Указ Президента України від 21.07.2025 р. № 538/2025. *Офіційний вісник України*. 2025. № 65. Ст. 4514.

7. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010р. № 2756-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Т. 1. Ст. 3248.

Ключові слова: доперевірочний аналіз, митна декларація, документальні перевірки, підприємство (декларант), митні органи.

Key words: pre-clearance analysis, customs declaration, documentary checks, enterprise (declarant), customs authorities.

Коваль Наталія Олексіївна

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського, митного та інформаційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСТУПУ ЖІНОК ДО МОРСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Сучасні трансформаційні процеси у морській галузі, пов'язані з цифровізацією, декарбонізацією та зростанням кадрового дефіциту, зумовлюють необхідність переосмислення підходів до формування та розвитку людського потенціалу судноплавства та портової діяльності. У цьому контексті дедалі більшої актуальності набуває питання залучення жінок до морських професій, що розглядається міжнародними організаціями не лише як інструмент забезпечення інклюзивності та рівних можливостей, але й як один із факторів підвищення стійкості та конкурентоспроможності світової морської галузі та обслуговуваних нею логістичних мереж. Незважаючи на поступове зростання кількості жінок, задіяних у морській сфері, їх представництво у складі екіпажів суден залишається обмеженим, що обумовлено поєднанням правових, інституційних, соціальних та організаційних бар'єрів. За таких умов особливої уваги потребує аналіз організаційно-правових засад доступу жінок до отримання спеціалізованої освіти та наступного працевлаштування, а також ролі держави у створенні умов для їх професійної реалізації та безпечної праці у сучасному мореплавстві.

Міжнародні організації, зокрема UNCTAD та IMO, визнають важливість залучення жінок до морської професійної діяльності. UNCTAD у своїх щорічних оглядах наголошує на необхідності формування інклюзивного ринку праці у морському секторі, який забезпечує рівні можливості для всіх категорій морських спеціалістів, включно з жінками, та підтримує їх професійний розвиток і безпечну працю. Зокрема у «Review of Maritime Transport 2025. Staying the course in turbulent waters» [1] (далі – Review 2025) наводяться дані опитування «Women in Maritime Survey 2024» (спільної ініціативи IMO та Міжнародної жіночої асоціації судноплавства та торгівлі (WISTA)) з підкресленням постійної проблеми

гендерної інтеграції у морській галузі [2]. В опитуванні було зібрано дані про робочу силу 88 держав-членів ІМО та 608 організацій приватного сектору в усьому світі, що охоплює майже 1 млн фахівців у різних морських професіях. Жінки-працівниці становили трохи менше 19% від загальної кількості опитаних. Вони також склали понад 19% від загальної кількості працівників державного сектору та понад 16% від приватного сектору, за винятком моряків, серед яких жінки становили лише 1%. Крім того, було підкреслено необхідність інклюзивного рекрутингу та використання потенціалу жінок: судновласники та інші стейкхолдери, особливо у провідних країнах-постачальницях морської робочої сили, мають інвестувати у випускників та випускниць морських навчальних закладів та працюючих фахівців, сприяти інклюзивному набору персоналу, залучати кадровий потенціал, представлений жінками, розвивати цифрові навички, а також забезпечувати захист прав моряків та їх добробут (р. 62). Таким чином, залучення жінок до морської сфери на сьогодні є частиною сучасної стратегії подолання галузевого кадрового дефіциту, коли молоді люди усе менше обирають морські професії.

ІМО у рамках програми з гендерної рівності «Women in Maritime» [3] та з метою досягнення Цілі сталого розвитку ООН 5 «Досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей для усіх жінок та дівчат» закликає держави-члени, навчальні заклади та судноплавні компанії забезпечувати рівний доступ до професійної підготовки, сертифікації та кар'єрного зростання, враховуючи міжнародні стандарти STCW щодо навчання, дипломування та несення вахти моряків [4; 5].

Положення Конвенції МОП про працю в морському судноплавстві 2006 року (MLC 2006) [6] встановлюють правові гарантії рівних умов праці, безпечного та гідного робочого середовища, що є критично важливим для підтримки участі жінок у морських професіях. Разом із тим, за даними «Women in Maritime Survey 2024», доступ жінок до морської професійної освіти та підвищення кваліфікації залишається нерівномірним і обмеженим, попри формальну відкритість навчальних програм і міжнародних стандартів підготовки. Опитування фіксує, що жінки значно частіше стикаються з труднощами на етапах професійної підготовки, практичного навчання та подальшого підвищення кваліфікації, зокрема через брак інклюзивних освітніх можливостей, наставництва та доступу до морської практики. Це зумовлює необхідність цілеспрямованих дій зі сторони держав, навчальних закладів і галузі щодо розширення доступу жінок до морської освіти, програм перепідготовки та безперервного професійного розвитку відповідно до стандартів STCW. У Резолюції 14 «Сприяння участі жінок у морській галузі» Манільська конференція, що ухвалила поправки до STCW у 2010 році, закликала уряди 1) приділяти особливу увагу забезпеченню рівного доступу чоловіків і жінок до всіх секторів морської галузі; 2) підкреслювати роль жінок у професії моряка та сприяти їх ширшій участі у морській професійній підготовці та на усіх рівнях діяльності морської індустрії. Додатково урядам та морській

галузі у цілому було запропоновано: 1) докладати зусиль на міжнародному рівні до виявлення та подолання наявних обмежень, зокрема таких як відсутність належних умов для жінок на борту навчальних суден для повноцінної та безперешкодної участі жінок у морській діяльності; 2) підтримувати створення можливостей для проходження виробничого (практичного) навчання безпосередньо на робочому місці з метою набуття жінками належного рівня практичного досвіду, необхідного для розвитку професійних морських компетентностей [7].

Необхідно підкреслити, що міжнародно-правовий базис підготовки та дипломування моряків, сформований, насамперед, положеннями STCW, яка встановлює єдині кваліфікаційні вимоги незалежно від статі, а також MLC 2006, що закріплює принципи недискримінації, рівного доступу до професійної підготовки, гідних умов праці та соціального захисту моряків. Водночас, як підкреслюють UNCTAD та IMO, формальна рівність стандартів не завжди трансформується у фактичну рівність можливостей, що зумовлює необхідність активнішої ролі держав у забезпеченні доступу жінок до морської освіти, сертифікації, практики судноводіння та подальшого професійного зростання. На національному рівні, наприклад в Україні, формальних обмежень для жінок у доступі до морської освіти та професії також не спостерігається, але й стимулювання їх залучення до них не передбачене. Крім того, зберігається низка непрямих бар'єрів, які фактично ускладнюють реалізацію принципу рівних можливостей: обмежений доступ до проходження обов'язкової морської практики на суднах, недостатня кількість інклюзивних програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації, стійкі гендерні стереотипи як у кадровій політиці судноплавних компаній, так й у суспільстві. За таких умов забезпечення гендерної рівності у підготовці та дипломуванні моряків, їхньому працевлаштуванні та кар'єрному зростанні потребує не лише формального дотримання міжнародних стандартів STCW і MLC 2006, а й активної державної політики, спрямованої на усунення фактичних перешкод, розвиток інклюзивної морської освіти, підтримку доступу до суднової практики та створення рівних умов для професійного розвитку жінок у морській галузі.

Список використаних джерел:

1. Review of Maritime Transport 2025. Staying the course in turbulent waters. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2025_en.pdf

2. Women in Maritime Survey 2024: A Report in the Participation of Women in the Public and Private Maritime Sector Workforces. London. URL: https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/MediaCentre/Documents/IMO-%20WISTA%20Women%20in%20Maritime%20Survey%202024%20report_FINAL.pdf

3. Women in Maritime. URL: https://www.imo.org/en/ourwork/technicalcooperation/pages/womeninmaritime.aspx

4. International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW). URL: https://www.imo.org/en/ourwork/humanelement/pages/stcw-conv-link.aspx

5. Women in Maritime – Training. URL: https://www.imo.org/en/ourwork/technicalcooperation/pages/women-in-maritime-training.aspx

6. Конвенція про працю в морському судноплавстві, 2006 р. URL: https://mtu.gov.ua/files/Конвенція%202006.pdf

7. Resolution 14. Promotion of the participation of women in the maritime industry. *Final Act of the Conference of Parties to the International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers (STCW)*. STCW/CONF.2/32. Manila, 2010. P. 19. URL: https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/HumanElement/Documents/32.pdf

Ключові слова: підготовка та дипломування моряків, жінки-моряки, гендерна рівність, рівний доступ до професії, умови праці, стандарти праці, мореплавство.

Key words: training and certification of seafarers, women seafarers, gender equality, equal access to the profession, working conditions, labor standards, shipping.

Малєєва Ганна Леонідівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ У СФЕРІ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ МОРСЬКИХ КАТАСТРОФ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

У сучасних умовах зростання геополітичної напруги, зокрема у зв'язку з воєнними подіями навколо Ірану та загостренням ситуації в Ормузькій протоці – одному з ключових вузлів світових морських перевезень, через який проходить значна частина світових поставок нафти, – питання морської безпеки набуває не просто актуальності, а стратегічної критичності. Будь-яка ескалація в цьому регіоні здатна призвести не лише до збоїв у глобальній економіці, а й до масштабних морських катастроф: аварій танкерів, зіткнень суден, блокування судноплавства та масштабних розливів нафти.

Сучасні морські катастрофи дедалі частіше виходять за межі техногенних інцидентів і стають прямим або опосередкованим наслідком воєнних та політичних конфліктів. Ризики мінування акваторій, атак на цивільні судна, кібервтручання у навігаційні системи та порушення логістичних маршрутів створюють нову реальність, у якій морська безпека перестає бути виключно галузевим питанням і перетворюється на елемент глобальної безпеки.

У таких умовах навіть одинична аварія може мати каскадний ефект: екологічне забруднення, зрив постачань енергоресурсів, економічні втрати та гуманітарні наслідки для прибережних держав. Особливої уваги це набуває для країн,

що мають стратегічний вихід до моря, зокрема України, яка вже стикається з наслідками воєнних ризиків у Чорноморському регіоні.

Саме тому питання ефективної міжнародної взаємодії у сфері запобігання, реагування та ліквідації наслідків морських катастроф потребує не лише формального правового регулювання, а й реального посилення координації, оперативності та відповідальності держав.

Міжнародна морська організація сформувала комплекс нормативних актів, спрямованих на запобігання катастрофам і мінімізацію їх наслідків. Міжнародна морська організація (International Maritime Organization – IMO) розробила низку міжнародних конвенцій, що визначають стандарти поведінки держав і судновласників у разі аварій на морі. Зокрема, значення мають такі документи, як Міжнародна конвенція про втручання у випадках аварій, що призводять до забруднення нафтою (1969 р.) [1], Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою (CLC, 1969/1992 рр.) [2] та Міжнародна конвенція про готовність, реагування та співробітництво у випадках забруднення нафтою (OPRC, 1990 р.) [3].

Йдеться, зокрема, про механізми втручання у випадках забруднення, систему відповідальності судновласників та процедури міжнародної співпраці у разі надзвичайних ситуацій. Водночас наявність розвиненої нормативної бази не означає автоматичної ефективності її застосування.

Однією з ключових проблем залишається координація дій між державами. У випадках аварій, що відбуваються у міжнародних водах або зачіпають інтереси кількох країн, виникають складні питання юрисдикції, розподілу повноважень та відповідальності [4]. На практиці це призводить до затримок у реагуванні, що прямо впливає на масштаб завданої шкоди.

Незважаючи на закріплений у міжнародному праві принцип співпраці, держави часто діють фрагментарно, виходячи з власних інтересів і можливостей. Це особливо помітно у ситуаціях, коли відсутній єдиний центр координації або спільні алгоритми дій. У результаті навіть за наявності правових інструментів їх реалізація виявляється непослідовною та недостатньо ефективною.

Важливу роль у подоланні цих проблем відіграють інституційні механізми міжнародного рівня. Зокрема, спеціалізовані організації забезпечують технічну підтримку, моніторинг ситуації та обмін інформацією між державами. Однак їхні можливості також обмежені рівнем взаємодії з національними структурами та ресурсним забезпеченням.

Окремої уваги потребує питання відповідальності за шкоду, заподіяну морськими катастрофами. Формально міжнародне право покладає основний тягар відповідальності на судновласника, однак на практиці процес доведення вини, оцінки збитків та отримання компенсації є тривалим і складним. Це створює ситуацію, коли постраждалі держави змушені самостійно нести значну частину витрат.

Не менш значущим є екологічний аспект. Забруднення морського середовища має довгостроковий характер і часто є незворотним. Відновлення екосистем

вимагає значних ресурсів і часу, що підкреслює важливість превентивних заходів та оперативного реагування.

У сучасних умовах особливого значення набуває використання технологій – систем моніторингу, автоматичного відстеження суден та прогнозування ризиків. Вони дозволяють своєчасно виявляти загрози та мінімізувати наслідки аварій. Разом із тим, відсутність єдиної глобальної системи обміну інформацією знижує ефективність таких інструментів.

Для України питання реагування на морські катастрофи має стратегічний характер. З огляду на географічне положення та поточні безпекові виклики в Чорноморському регіоні, особливої актуальності набуває розвиток національної системи морської безпеки, її інтеграція у міжнародні механізми та підвищення рівня технічної готовності.

Таким чином, ефективна ліквідація наслідків морських катастроф потребує не лише наявності правових норм, а й реальної здатності держав діяти узгоджено, швидко та відповідально. Саме в цьому полягає головний виклик сучасної системи міжнародної взаємодії.

Водночас, окремою проблемою залишається фрагментарність національних систем реагування. Навіть за умови участі держав у ключових міжнародних конвенціях, рівень їх імплементації суттєво відрізняється. Це стосується як технічного забезпечення аварійно-рятувальних служб, так і процедурного регулювання взаємодії між різними органами влади. У результаті виникає ситуація, коли формально існує міжнародний механізм співпраці, однак на практиці він не забезпечує необхідної швидкості та узгодженості дій.

Особливої уваги потребує питання часу реагування. У випадках морських аварій саме перші години мають вирішальне значення для локалізації наслідків. Проте на практиці затримки у прийнятті рішень часто пов'язані з необхідністю погодження дій між кількома державами, а також із бюрократичними процедурами. Така інерційність системи значно знижує ефективність навіть тих механізмів, які формально передбачені міжнародним правом.

Не можна ігнорувати й проблему обмеженого фінансування. Ліквідація наслідків морських катастроф потребує значних ресурсів – як матеріальних, так і людських. При цьому не всі держави мають достатній рівень фінансової спроможності для оперативного реагування. Міжнародні фонди компенсації частково вирішують це питання, однак їхні можливості не є безмежними, а процедури отримання коштів часто є складними та тривалими.

У контексті сучасних викликів дедалі більшого значення набуває питання інформаційної взаємодії. Оперативний обмін даними між державами, використання супутникових систем спостереження та цифрових платформ здатні суттєво підвищити ефективність реагування. Водночас відсутність єдиних стандартів обробки та передачі інформації, а також обмеження доступу до критично важливих даних знижують потенціал таких технологій.

У зв'язку з цим актуальним є питання створення більш гнучких моделей міжнародної взаємодії. Йдеться про розробку спільних протоколів дій, спрощення процедур прийняття рішень у надзвичайних ситуаціях, а також посилення ролі міжнародних організацій як координаторів процесу реагування. Важливим кроком може стати формування єдиного інформаційного простору, який забезпечуватиме постійний обмін даними про стан морської безпеки.

Для України ці питання мають не лише теоретичне, а й практичне значення. В умовах воєнних ризиків у Чорноморському регіоні особливої актуальності набуває здатність держави швидко реагувати на потенційні загрози, забезпечувати безпеку морських перевезень та мінімізувати наслідки можливих катастроф. Це потребує як удосконалення національного законодавства, так і активної участі у міжнародних ініціативах.

У перспективі ефективність системи реагування на морські катастрофи визначатиметься не лише наявністю правових норм, а й рівнем їх практичної реалізації. Саме тому ключовим завданням є подолання розриву між нормативною базою та реальними механізмами її застосування.

Список використаних джерел:

1. International Convention Relating toIntervention on the High Seas in Cases of Oil PollutionCasualties, 1969. *IMO.* URL: https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-Relating-to-Intervention-on-the-High-Seas-in-Cases-of-Oil-Pollution-Casualties.aspx (дата звернення: 27.10.2025).

2. International Convention on Civil Liability forOil Pollution Damage (CLC). *IMO.* URL: https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Civil-Liability-for-Oil-Pollution-Damage-(CLC).aspx (дата звернення: 27.10.2025).

3. International Convention on Oil PollutionPreparedness, Response and Co-operation (OPRC). *IMO.* URL: https://www.imo.org/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/International-Convention-on-Oil-Pollution-Preparedness,-Response-and-Co-operation-(OPRC).aspx (дата звернення: 27.10.2025).

4. Liability and compensation for oil pollutiondamage: texts of the conventions. *IOPC Funds.* URL: https://iopcfunds.org/wp-content/uploads/2018/06/Text-of-Conventions_e.pdf (дата звернення: 27.10.2025).

Ключові слова: морські катастрофи, міжнародно-правові механізми, координація держав, ліквідація наслідків, морська безпека.

Key words: maritime disasters, international legal mechanisms, state coordination, disaster response, maritime security.

Сергєєв Юрій Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського, митного та інформаційного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОГО ЗБРОЙНОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ НА МІЖНАРОДНЕ СУДНОПЛАВСТВО

Україна має найбільшу серед держав Азово-Чорноморського басейну довжину морського узбережжя – 2759,2 км [8]. Використовуючи морські та річкові шляхи, держава робить вагомий внесок у забезпечення глобальної продовольчої безпеки шляхом експорту високоякісної продукції агропромислового комплексу. Водночас, в умовах тимчасової окупації частини приморських територій та спроб морської блокади цей потенціал суттєво обмежений. Військова агресія російської федерації проти України, завдання шкоди населенню, економіці та довкіллю приморських регіонів, блокування морських портів і узбережжя України негативно впливають не лише на національну економіку, знижуючи її експортний потенціал, а й створюють загрозу продовольчій безпеці у світі.

За даними ООН понад 80 % усіх вантажів у світі перевозяться морем. До повномасштабного вторгнення росії Україна здійснювала через морські порти більше ніж 57 % вітчизняного експорту та отримувала значний прибуток від морської торгівлі [11].

Унаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, відповідно до наказу Міністерства інфраструктури України від 16.06.2014 року № 255, було закрито порти Керч, Севастополь, Феодосія, Ялта та Євпаторія [6]. У зв'язку з повномасштабною агресією рф проти України, згідно з наказом Міністерства інфраструктури України від 28.04.2022 року № 256, закрито також морські порти Бердянськ, Маріуполь, Скадовськ і Херсон [7].

Водночас, незаконним розпорядженням уряду рф від 22.08.2025 року морські порти тимчасово окупованих українських міст Бердянська та Маріуполя включено до переліку портів рф, відкритих для заходу іноземних суден [5]. У результаті Азовське море фактично перетворене на внутрішній простір, контрольований державою-агресором, що свідчить про порушення суверенних прав України як прибережної держави в Чорному та Азовському морях і Керченській протоці. Такі дії є черговою спробою легалізації окупації та закріплення незаконного контролю над українськими територіями та морськими просторами з боку росії.

Державна політика рф спрямована на системну мілітаризацію Чорного й Азовського морів і Керченської протоки, а також на створення перешкод для міжнародного судноплавства, що підриває безпеку і стабільність у регіоні та за його межами. Зокрема, після 24 лютого 2022 року рф неодноразово здійснювала обстріли портової та аграрної інфраструктури в межах портів Одеси, Чорноморська, Південного, а також портів дунайського басейну [10].

Суттєвої шкоди завдано і довкіллю. Зокрема, підрив Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 року спричинив масштабну техногенну катастрофу, що призвела до знищення сільськогосподарських угідь та пошкодження об'єктів річкової портової та транспортної інфраструктури. Бойові дії під час збройних конфліктів впливають на об'єкти природно-заповідного фонду, призводять до забруднення моря токсичними речовинами від затопленої техніки та зруйнованої прибережної інфраструктури, а також впливають на прибережні екосистеми [4].

Усе зазначене зумовило занепокоєння та відповідну реакцію міжнародної спільноти. Зокрема, на 33-ій сесії Міжнародної морської організації (ІМО) у листопаді 2023 року було прийнято резолюцію А.1183(33) щодо впливу російського вторгнення на міжнародне судноплавство [1]. Атаки на українські порти також свідчать про порушення резолюції Ради Безпеки ООН 2341 щодо захисту критичної інфраструктури від терористичних атак – документа, який сама росія підтримала у 2017 році [2].

Важливим є і реагування Міжнародного кримінального суду (МКС), який 5 березня 2024 року видав ордери на арешт представників військового командування рф, зокрема Віктора Соколова, адмірала військово-морського флоту росії, який був командувачем Чорноморським флотом, за напади на цивільні об'єкти, заподіяння шкоди цивільним та їхньому майну, а також злочини проти людяності [3].

Однак, слід констатувати, що міжнародні інституції та наявні засоби реагування виявилися недостатньо ефективними. Вони не здатні впливати на агресора і стримувати його злочинні дії, спрямовані на завдання шкоди у морських просторах. Свідченням цього є той факт, що росія продовжує застосовувати терористичну тактику проти української портової інфраструктури та суден під іноземними прапорами, що заходять до українських портів. Масштаби таких атак із використанням безпілотних літальних апаратів, крилатих і балістичних ракет постійно зростають.

У зв'язку з цим виникає необхідність у більш рішучій реакції на брутальну поведінку російської федерації щодо порушення свободи судноплавства в Чорному морі. Злочинні дії рф потребують відповідного реагування від міжнародної спільноти, зокрема шляхом:

- зміцнення міжнародної співпраці та координації у сфері морської безпеки, розроблення нових міжнародних інструментів, механізмів та систем гарантування безпеки на регіональному та глобальному рівнях, які сприятимуть усуненню загроз і підвищенню рівня морської безпеки України, Чорноморського регіону, Середземномор'я та світу;
- безперервного посилення санкційного тиску на державу-агресора та всіх держав, юридичних і фізичних осіб, які причетні до розв'язання, підтримки та сприяння збройної агресії проти України;
- активної позовної діяльності проти держави-агресора, її представників у міжнародних судових установах;

– отримання компенсацій за спричинені агресором збитки, відбудови морської та річкової інфраструктури, пошкодженої внаслідок бойових дій, а також відновлення деокупованих територій;
– відновлення й підтримання міжнародного миру і безпеки в Азовському, Чорному морях, а також в інших районах Світового океану відповідно до вимог Статуту ООН та Конвенції ООН з морського права 1982 року [9].

Довготривалий конфлікт у Чорноморському регіоні та недостатнє реагування на агресивну поведінку рф матимуть серйозні наслідки для глобальної безпеки.

Отже, припинення неспровокованої, невиправданої агресії рф можливе лише за умов консолідованої підтримки міжнародної спільноти та застосування ефективних політико-правових механізмів впливу на дії агресора.

Список використаних джерел:

1. Resolution A.1183(33) «The impact of the Russian Armed Invasion of Ukraine on International Shipping». *International Maritime Organization*. URL: https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/KnowledgeCentre/IndexofIMOResolutions/AssemblyDocuments/A.1183(33).pdf#page=2.00 (дата звернення: 25.03.2026).
2. Security Council Resolution 2341 (2017) «On protection of critical infrastructure against terrorist acts». *United Nations Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/859472 (дата звернення: 25.03.2026).
3. Situation in Ukraine. *International Criminal Court*. URL: https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine (дата звернення: 25.03.2026).
4. Волкова Ю. А. Міжнародно-правовий механізм захисту морського простору під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 622-625. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/144 (дата звернення: 25.03.2026).
5. Коментар МЗС щодо незаконного включення морських портів Бердянська та Маріуполя до переліку морських портів російської федерації. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/komentar-mzs-shchodo-nezakonnohovkliuchennia-morskykh-portiv-berdianska-ta-mariupolia-do-pereliku-morskykh-portiv-rosiiskoi-federatsii (дата звернення: 25.03.2026).
6. Про закриття морських портів: наказ Міністерства інфраструктури України від 16.06.2014 р. № 255. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. С. 116. Ст. 1461.
7. Про закриття морських портів: наказ Міністерства інфраструктури України від 28.04.2022 р. № 256. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. С. 547. Ст. 1831.
8. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: постанова Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307. *Офіційний вісник України*. 2009. № 94. С. 46. Ст. 3216.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17.07.2024 р. «Про Стратегію морської безпеки України»: Указ Президента України від 17.07.2024 № 468/2024. *Офіційний вісник України*. 2024. № 68. Ст. 4087.

10. Сергєєв Ю. В. Як морська галузь пристосовується до умов війни? Приклади від голови Комітету з морського права Асоціації адвокатів України. *Юридична газета.* Режим доступу: https://yur-gazeta.com/interview/yak-morska-galuz-pristosovuetsya-do-umov-viyni-prikladi-vid-golovi-komitetu-z-morskogo-prava-asociac.html (дата звернення: 25.03.2026).

11. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 548-р. *Офіційний вісник України.* 2013. № 61. С. 45. Ст. 2194.

Ключові слова: міжнародне судноплавство, військова агресія, портова інфраструктура, морська блокада, морська безпека, міжнародно-правова відповідальність.

Key words: international shipping, armed aggression, port infrastructure, maritime blockade, maritime security, international legal responsibility.

Гайдаржи Роман Андрійович

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

ПІДСУМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ «АВТОРИЗОВАНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ОПЕРАТОР» В УКРАЇНІ

Авторизований економічний оператор (далі – АЕО) – це українське підприємство-резидент, яке виконує певну роль в міжнародному ланцюгу постачання (виробник, експортер / імпортер, власник складу зі спеціальним митним статусом, в тому числі, це й митний представник, комерційний перевізник, експедитор), яке повинно відповідати певним критеріям та/або умовам [1]. Це критерії та/або умови на сьогоднішній день ідентичні тим, які є в Європейському Союзі, в Європейському митному кодексі.

Якщо підприємство подає заяву про надання авторизації АЕО та анкету самооцінки і потім позитивно проходить за своїми результатами оцінку відповідності за обумовленими Митним кодексом України критеріями, то підприємство може отримати один із двох типів авторизації в залежності від того, яка заява про надання авторизації АЕО подавалась підприємством та по яким критеріям здійснювалось оцінювання на відповідність цього підприємства. Це, або авторизація АЕО про надання права на застосування спрощень (АЕО-С), це, «внутрішнє (національне) визнання» підприємства, яке отримало право на використання спрощень, що врегульовані Митним кодексом України. Й друге, – це тип авторизації АЕО про підтвердження безпеки та надійності (АЕО-Б). Цей сертифікат, є певним правом підприємства, що отримало його, на рівень міжнародного визнання, оскільки авторизація АЕО про підтвердження безпеки та надійності (АЕО-Б) у подальшому покладається в предмет угод про взаємне визнання. Отже, після отримання відповідної угоди про взаємне визнання,

підприємство-резидент, яке отримало в Україні цей відповідний статус, буде визнаватись такими й в Європейському Союзі (наприклад: якщо Україна укладе із Європейським Союзом угоду про взаємне визнання українських підприємств, які отримали сертифікація АЕО про підтвердження безпеки та надійності (АЕО-Б), а підприємства Європейського Союзу визнаються такими, які отримали цей статус, вже на території України).

Отримання статусу АЕО, це не проста формальність. Сама процедура передбачає: відповідну перевірку підприємства з боку митних органів; відвідування підприємства посадовими особами митних органів; підтвердженням підприємством тих умов, що воно готово до прозорості функціонування з митними органами; підприємство має надати митним органам усю складську, бухгалтерську, транспорту документацію, а також документацію про те, що підприємство веде роботу зі своїм особистим персоналом таким чином, щоб особовий склад підприємства розумів, що в разі виявлення співробітниками якісь правопорушень, одразу повинні бути проінформовані митні органи про такі правопорушення тощо.

При цьому підприємствам мають враховувати, що після того, як вони отримують авторизацію АЕО, вони повинні продовжувати неухильно дотримуватись відповідних критеріїв авторизації АЕО, і усвідомлювати те, що митні органи будуть подовжувати контролювати функціонування підприємств зі статусом АЕО та співпрацювати з ними для того, щоб постійно підтверджувати, що підприємства відповідають критеріям та/або умовам визначеним Митним кодексом України.

Чому впровадження програми АЕО в Україні є вельми важливою? Ми ідемо в Європейський Союз і в нас є «вікно можливостей» – 20-ті-30-ті роки, але знов ж таки, система АЕО – це, по-перше, міжнародна доктринальна норма, по-друге, європейська правова норма, по-третє, один із важливих кроків на шляху до інтеграції митної справи України у європейську митну справу. Тобто, це можливість підтвердити, що Україна відповідає європейським нормам. Це, одна з причин, чому дуже важливо впроваджувати програму АЕО в Україні. Друга причина – це підхід до світових рамкових стандартів безпеки, де одним із стовпів, який визначає, на чому має базуватися програма АЕО, – це взаємодія між митними органом та підприємством. Важливо побудувати таки відносини між митними органами та підприємством, які є довірчими та довготривалими в частині дії програми АЕО.

З приводу результатів впровадження програми АЕО в Україні, можливо зазначити наступне. Так, перші підприємства зі статусом АЕО з'явились в Європейському Союзі в 2008 році. Україна же в цьому питанні, знов ж таки зайняла позицію «наздоганяючого», тому перші згадки щодо АЕО в Митному кодексі України з'явились в 2012 році. Й це була не програма АЕО, а програма Уповноваженого економічного оператора (далі – УЕО). УЕО була такою українською особливістю в розрізі митної справи, коли ми завжди «йдемо своїм шляхом». В 2012

році, Україна у якої не було свого власного вітчизняного досвіду, інтегрувала в Митний кодекс України, такі правові норми, які не дали практично жодної можливості запровадити на практиці програму АЕО. Тобто до 2019 року, усі питання щодо подальшого вирішення практичного запуску програми АЕО без низки новоприйнятих у подальшому нормативно-правових актів або суттєвих змін до Митного кодексу України не привели до того, щоб програма АЕО, запрацювала в країні. В 2019 році були прийняти відповідні зміни та доповнення до Митного кодексу України які вже повністю базувались на європейських правових нормах [2]. З цього часу, з 2019 року, програма АЕО стала поступово, крок за кроком функціонувати в митній справі України. В 2020-2022 роках, українським Урядом були прийняті перші постанови з питань програми АЕО [3-7], як результат цього, вже у 2021 році в Україні з'явилось перше підприємство (Джей Ті Інтернешнл Україна), яке отримало статус АЕО, це був тип авторизації: про надання права на застосування спеціальних спрощень [8]. Потім в митній справі було так би мовити два роки «затишшя» в питаннях надання подальших авторизації АЕО, так підприємства подавали документарну інформацію (передусім, анкету самооцінки) на отримання авторизації різних типів, але це були певні «пробні шаги», які були більше ознайомчі, представники підприємств тоді, взагалі не розуміли на які типи авторизації АЕО необхідно подавати документарну інформацію. Також цьому «затишшю» сприяло те, що у митній справі України діяли свої, так би кажучи національні процедури (спрощений порядок), які використовувались підприємствами без будь-якої обґрунтованої додаткової перевірки з боку митних органів та надавались підприємствам відповідно до Митного кодексу України. Це, була статті 258 Митного кодексу України та стаття 259 Митного кодексу України, – можливість спрощеного порядку декларування та митного оформлення товарів (без пред'явлення товарів митному органу). Такі національні процедури, створювали підґрунтя для того, щоби підприємствам було не цікаво отримувати авторизації АЕО. Враховуючи те, що Україна приєдналась до процедури спільного транзиту, а також враховуючи певні зміни до Митного кодексу України які дозволяли отримувати спрощення без наявності статусу АЕО (передусім транзитні тощо [9]) та були прибрані положення національної процедури (спрощеного порядку) частинної другої статті 258, підпункти 2 та 3 частини третьої, частини четвертої п'ятої, сьомої, двадцятої статті 259 Митного кодексу України [2], як результат цього виникнула висока зацікавленість у підприємств в отриманні як статусу АЕО, так і спрощень, що врегульовані Митним кодексом України та у подальшому надаються підприємствам (транзитні тощо [9]). Якщо з 2023 року в Єдиному державному реєстрі авторизованих економічних операторів було тільки два підприємства зі статусом АЕО, то на сьогодні їх вже сто двадцять п'ять. При тому, з них шість підприємств, які отримали авторизацію АЕО про підтвердження безпеки та надійності (АЕО-Б), на прикінцеві 2024 року, таких підприємств було – 3, у 2025 – 5, а в 2026 році – 6. Спираючись на статистику Державної митної служби України (далі – Держмитслужба)

в цілому, як на сьогодення, успішно пройшли оцінку відповідності більше ніж чотириста підприємств, тобто це високий показник за три останніх роки (сто двадцять п'ять підприємств, це ті, які отримали статус АЕО (АЕО-Б – 6 та АЕО-С – 119) та понад двохсот вісімдесяти інших підприємств, це ті, які отримали окремо без статусу АЕО авторизації на застосування спрощень, як транзитних, так і додаткових, що передбаченні Митним кодексом України). При цьому процедура щодо отримання авторизацій АЕО та додаткових спрощень за Митним кодексом України, але без отримання статусу АЕО є для більшості підприємств непростою і потребує певної підготовки (третина підприємств за статистикою Держмитслужби, ще на попередньому розгляді інформаційних матеріалів або на етапі вже проведення оцінки, не змогли пройти і отримати відповідну авторизацію). Це підкреслює, що процедура авторизації є не простою формальністю, а все-таки потребує ґрунтовної підготовки для отримання авторизації.

Сфера господарської діяльності підприємств-резидентів, які отримали авторизації, це передусім виробники, їх переважна кількість, а також власники складської інфраструктури зі спеціальним митним статусом та невелика кількість митних представників та комерційних перевізників.

Якщо підводити підсумки, то треба з кимось порівняти динаміку українського зростання підприємств зі статусом АЕО з початком дії програми АЕО на території України, тому що для нас цифра від «1» до «100» – це для України вже добре. Але з ким ми можемо себе порівняти? Звісно з країнами Європейського Союзу. Якщо подивитися на країни Європейського Союзу, то із 27 країн, тільки 11 країн мали вищу тенденцію до надання авторизації з початку запровадження на їх територіях програми АЕО. Звісно це такі країни, як Нідерланди, Німеччина, Польща. Але тут треба розуміти дві такі важливі особливості чому ця тенденція в них була більш значна, ніж в Україні. По-перше, в переважній більшості країни Європейського Союзу ще до 2008 року, надавали спрощення своїм підприємствам виходячи з тих критеріїв, які на сьогоднішній день вже існують в Україні. Тобто в країнах Європейського Союзу, ці критерії вже були, підприємства проходили оцінку відповідності і після отримання позитивної оцінки, підприємства отримували авторизації на спрощення. Коли в Європейському Союзі була запроваджена програма АЕО, фактично вже на підставі наданих підприємствам авторизацій на спрощення їм надавались авторизації АЕО. Тому в країнах Європейського Союзу таке добре зростання підприємств зі статусом АЕО, яке відбулось в перші роки введення програми АЕО. По-друге, необхідно враховувати економічний потенціал вказаних вище країн Європейського Союзу, які значно-значно вище, ніж в Україні.

Переваги, які отримають підприємства в разі отримання авторизацій АЕО, це: зменшення системи управління ризиками обсягів митного контролю; пріоритетність при митному оформленні товарів (незалежно від того, коли підприємство подало митну декларацію, програмно-інформаційний комплекс «Автоматизована система митного оформлення» Держмитслужби ставить цю митну

декларацію першою в електронній черзі); пріоритетність в «Електронній черзі перетину кордону» [п. 13; 10]; конкурентність (для міжнародних контрагентів, інформація про те, що наші підприємства відповідають критеріям та/або умовам є показником того, що з українським підприємством можна мати справи в питаннях міжнародного товарного обігу).

З приводу України можливо зазначити наступне, що сьогоднішня кількість підприємств зі статусом АЕО це добрий результат, оскільки в умовах правового режиму військового стану підприємства-резиденти переживаючи релокацію бізнес-проєктів, нестачу персоналу, знищення своїх виробничих потужностей, обладнання, приладів, устаткування, сировини все одно проходять оцінку відповідності та отримають позитивну оцінку.

Список використаних джерел:

1. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 86 (4730) с.9-26, № 87 (4731) с.9-25.

2. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань функціонування авторизованих економічних операторів: Закону України від 07.11.2019 р. № 141-IX. *Офіційний вісник України*. 2019. № 88. Ст. 2932.

3. Деякі питання функціонування авторизованих економічних операторів: постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2020 р. № 665. *Офіційний вісник України*. 2020. № 63. Ст. 2044 (втратила чинність).

4. Про затвердження форм заяви підприємства про надання дозволу на застосування спеціального спрощення та дозволу на застосування спеціального спрощення: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 139. *Офіційний вісник України*. 2021. № 19. Ст. 798 (втратила чинність).

5. Про затвердження форми, опису та правил використання національного логотипа авторизованого економічного оператора та форми сертифіката авторизованого економічного оператора: постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2021 р. № 70. *Офіційний вісник України*. 2021. № 13. Ст. 536.

6. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру авторизованих економічних операторів: постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2021 р. № 50. *Офіційний вісник України*. 2021. № 11. Ст. 455.

7. Деякі питання реалізації положень Митного кодексу України щодо надання авторизацій: постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2022 р. № 1092. *Офіційний вісник України*. 2022. № 81. Ст. 4934.

8. Про надання підприємству авторизації АЕО: наказ Державної митної служби України від 18.03.2021 р. №180.

9. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: Закон України від 22.08.2024 р. № 3926-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 95. Ст. 6108.

10. Про реалізацію експериментального проекту з впорядкування черговості прибуття автомобільних транспортних засобів до міжнародних та міждер-

жавних пунктів пропуску через державний кордон України з використанням електронної системи «Електронна черга перетину кордону»: постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2024 р. № 1411. *Офіційний вісник України*. 2022. № 2. Ст. 126.

Ключові слова: авторизований економічний оператор (AEO); підприємство; митні органи; авторизація; спрощення.

Key words: Authorized Economic Operator (AEO); enterprise; customs authorities; authorization; simplifications.

Кузнєцов Сергій Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

ЦИФРОВІ ІННОВАЦІЇ У МОРСЬКІЙ ТРАНСПОРТНІЙ СФЕРІ: НАПРЯМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Стрімкий розвиток цифрових технологій упродовж останніх десятиліть суттєво трансформує функціонування глобальних транспортних систем, включаючи морський транспорт. Використання цифрових платформ, автоматизованих систем управління, технологій обробки великих даних, електронного документообігу та інших інноваційних рішень сприяє підвищенню ефективності морських перевезень, оптимізації портових операцій і зміцненню стійкості міжнародних логістичних ланцюгів. У зв'язку з цим цифровізація морської галузі поступово перетворюється на один із ключових факторів її конкурентоспроможності та безпеки. Водночас впровадження цифрових інновацій у сфері морського транспорту потребує формування належного правового базису, здатного забезпечити стандартизацію та уніфікацію електронної взаємодії між учасниками перевезень, захист інформаційних ресурсів та узгодженість національних і міжнародних регуляторних механізмів [1; 2].

Сьогодні одним із ключових напрямів цифрових інновацій у морській галузі є автоматизація судноплавства та портових операцій. Використання автоматизованих систем управління, цифрових навігаційних технологій, систем дистанційного моніторингу та елементів штучного інтелекту сприяє підвищенню ефективності експлуатації суден, оптимізації логістичних процесів у портах та зменшенню впливу «людського фактора» на виконання окремих операцій. У цьому контексті поступово формується концепція автономного або частково автономного судноплавства [3], а також т. зв. «розумних» портів [4], у межах яких значна частина управлінських і технологічних процесів здійснюється за допомогою цифрових платформ та автоматизованих систем. Водночас впровадження таких технологій потребує належного міжнародно-правового регулювання, зокрема щодо визначення відповідальності суб'єктів, забезпечення безпеки судно-

плавства, узгодження стандартів функціонування комп'ютеризованих систем, а також вирішення низки інших питань правового, технічного та організаційного характеру (розробка Кодексу для автономних суден, формування та убезпечення пунктів контролю, модернізація програм підготовки персоналу тощо [5]).

Важливим аспектом цифрової трансформації морського транспорту є також забезпечення кібербезпеки морської та портової інфраструктури. Зростання рівня цифровізації судноплавства та портових операцій об'єктивно підвищує вразливість інформаційних систем до кіберзагроз, що можуть впливати на безпеку мореплавства, функціонування портів і стабільність глобальних ланцюгів постачання. У зв'язку з цим питання кіберзахисту поступово інтегруються до системи галузевого міжнародного та національного регулювання, зокрема через розроблення рекомендацій і керівних принципів щодо управління кіберризиками у судноплавстві та портовій діяльності [6; 7]. Формування ефективних правових механізмів у цій сфері може передбачати поєднання міжнародних стандартів, національних регуляторних механізмів та галузевих технічних протоколів захисту інформаційних систем.

Не менш важливим напрямом цифрових інновацій у морському транспорті є стандартизація електронного обміну даними між учасниками перевізного процесу [8]. Ефективне функціонування цифрових систем у сфері судноплавства та портової діяльності потребує узгоджених технічних стандартів, що забезпечують сумісність інформаційних платформ, уніфікацію електронних документів (зокрема електронних коносаментів [2]) і безперешкодний обмін інформацією між суднами, портами, транспортними операторами та державними органами (наприклад, формування морських єдиних вікон, систем портових співтовариств тощо [9, p. 98, 124]). У цьому контексті особливого значення набуває розвиток уніфікованих механізмів гармонізації цифрових рішень, спрямованих на забезпечення інтеграції національних інформаційних систем у глобальну морську логістичну мережу. Належне правове забезпечення стандартизації та обміну даними сприяє підвищенню прозорості морських перевезень, скороченню адміністративних процедур і зміцненню стійкості міжнародних транспортно-логістичних ланцюгів.

Отже, цифрові інновації дедалі активніше трансформують функціонування морського транспорту та портової інфраструктури, охоплюючи автоматизацію операцій, розвиток автономного судноплавства, впровадження цифрових платформ управління та систем електронного обміну даними. У цих умовах деталізоване та максимально адаптивне до швидко змінюваних умов правове регулювання має відігравати ключову роль у забезпеченні узгодженого та безпечного впровадження нових технологій у морській галузі. Особливе значення при цьому мають: формування правових механізмів, спрямованих на стандартизацію цифрових рішень; зміцнення кібербезпеки морської інфраструктури та забезпечення ефективної взаємодії між учасниками морських перевезень, що спрямовані на формування міцного базису подальшого розвитку правового регулювання

впровадження цифрових інновацій на морському транспорті та стануть необхідною передумовою підвищення ефективності, безпеки та стійкості глобальної морської транспортної системи.

Список використаних джерел:

1. Khaskheli M. B., Zhao Y., Lai Z. Sustainable Maritime Governance of Digital Technologies for Marine Economic Development and for Managing Challenges in Shipping Risk: Legal Policy and Marine Environmental Management. *Sustainability*. 2025. Vol. 17(21). 9526. https://doi.org/10.3390/su17219526

2. Digital Container Shipping Association on Electronic Bills of Lading. *The Maritime Executive*. URL: https://maritime-executive.com/corporate/digital-container-shipping-association-on-electronic-bills-of-lading

3. Ghaderi H. Autonomous technologies in short sea shipping: trends, feasibility and implications. *Transport Reviews*. 2019. Vol. 39(1). P. 152–173. https://doi.org/10.1080/01441647.2018.1502834

4. Насарая А. В. Правові основи інноваційного розвитку морських портів України. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 178–184. https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.22

5. Luchenko D., Georgiievskyi Iu., Bielikova M. Challenges and Developments in the Public Administration of Autonomous Shipping. *Lex Portus*. 2023. Vol. 9(1). P. 20–36. https://doi.org/10.26886/2524-101X.9.1.2023.2

6. Fjørtoft K., Parvasi S. P., Nesheim D. A., Lien Wennerberg L. A., Mørkrid O. E., Psaraftis, N. H. Assessing the resilience of sustainable autonomous shipping: New methodology, challenges, opportunities. *Cleaner Logistics and Supply Chain*. 2023. Vol. 9. 100126. https://doi.org/10.1016/j.clscn.2023.100126

7. Cybersecurity in maritime operations: a growing priority. *InterSeas*. URL: https://interseas.es/en/cybersecurity-in-maritime-operations/

8. Shaping shipping. *International Organization for Standardization*. URL: https://www.iso.org/news/ref2588.html

9. Review of Maritime Transport 2025. Staying the course in turbulent waters. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2025_en.pdf

Ключові слова: морські перевезення, портова система, цифрова трансформація, новітні інформаційні технології, міжнародні стандарти, національне регуляторне середовище, автоматизація, судноплавство, кіберризики.

Key words: maritime transportation, port system, digital transformation, new information technologies, international standards, national regulatory environment, automation, shipping, cyber risks.

Насарая Артем Валерійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ БАЗИС ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОРТОВОЇ ГАЛУЗІ

Морські сполучення, поєднуючи держави, створюють найбільш глобалізований вид транспортної діяльності та, природньо, упродовж значного періоду часу є об'єктом міжнародно-правового регулювання. Ним встановлено правові режими використання морських просторів, базові засади забезпечення безпеки мореплавства, особливості галузевих договірних відносин тощо. На наднаціональному рівні сформовано також загальні рамки діджиталізації морської галузі, окреслено напрями її технологічного розвитку, а також встановлено стандарти електронної взаємодії між зацікавленими сторонами (державами, судноплавними компаніями, портами, міжнародними організаціями). Такі інструменти мають різну правову природу – від обов'язкових міжнародних угод і технічних стандартів до рекомендаційних актів і кращих практик, однак у сукупності вони створюють специфічне галузеве регуляторне середовище, у межах якого відбувається, крім іншого, цифрова трансформація та реалізуються нові технічні рішення.

Провідну роль у формуванні міжнародних стандартів цифровізації та інноваційного розвитку у морської галузі відіграє Міжнародна морська організація (International Maritime Organization, далі – IMO), якою, серед іншого, розробляються та впроваджуються обов'язкові та рекомендаційні правила, спрямовані на спрощення портових формальностей та підвищення безпеки судноплавства. Саме діяльність IMO забезпечує координацію зусиль держав щодо формування уніфікованих правил цифрової взаємодії у морському секторі. Зокрема, Конвенція про полегшення міжнародного морського судноплавства 1965 р. (Convention on Facilitation of International Maritime Traffic, 1965, далі – FAL Convention) [1] стала основою для уніфікації адміністративних процедур у портах та заклала передумови для переходу від паперового документообігу до електронних форм обміну інформацією між суднами, портами та контролюючими органами. Уперше заохочення електронного обміну інформацією містилося у поправках 2005 р. до FAL Convention, що набули чинності 1 листопада 2006 р. [2]. Тоді відбулася зміна термінології: від традиційного поняття «методи (техніки) електронної обробки даних» («electronic data interchange techniques») до ширшого – «системи електронного обміну інформацією» («systems for the electronic exchange of information»). Це стало важливим етапом еволюції технологічних підходів до цифрової документальної взаємодії між контролюючими органами та суднами у зв'язку з їх прибуттям, перебуванням та відбуттям з портів, а також оформленням осіб та вантажів. Крім того, урядам та іншим зацікавленим сторонам було рекомендовано: 1) співпрацювати або брати безпосередню участь у розробці відповідних

електронних систем з використанням міжнародно узгоджених стандартів і забезпечувати їх сумісність; 2) заохочувати запровадження механізмів, що дозволяють торговельним і транспортним операторам, включаючи судна, подавати всю інформацію, необхідну органам державної влади у зв'язку з прибуттям, перебуванням та відправленням суден, осіб та вантажів, до єдиної точки входу, уникаючи дублювання [п.п. 16–22, 62 Додатку до Резолюції FAL.8(32)]. Цими змінами було сформовано базис для подальшої цифрової трансформації морської галузі завдяки формуванню правових підстав для нових ініціатив, зокрема концепції «морського єдиного вікна» (Maritime Single Window, далі – MSW).

Поправки 2016 р. до FAL Convention [3] встановили, що з 9 квітня 2019 р. електронний обмін інформацією є обов'язковим з перехідним періодом не менше 12 місяців, а їхній текст уперше містив словосполучення «Single Window» («єдине вікно»), що визначалося як засіб, який дозволяє подавати стандартизовану і охоплювану Конвенцією інформацію до єдиного пункту [Розділ А. «Визначення та загальні положення» Додатку до Резолюції FAL.12(40)], що засвідчило інституціоналізацію цифрових механізмів у галузевому регуляторному середовищі. Урядам було рекомендовано заохочувати органи державної влади запроваджувати механізми, що дозволяють подавати всю необхідну інформацію щодо прибуття, перебування та відправлення суден, осіб та вантажів, уникаючи дублювання, до «єдиного вікна», а також розглядати таке «єдине вікно» як механізм, за допомогою якого органи державної влади повідомляють про рішення та іншу інформацію, що охоплюється цією Конвенцією [Розділ С. «Системи електронного обміну інформацією» Додатку до Резолюції FAL.12(40)].

Переглянута у 2020 р. Рекомендація ЄЕК ООН № 33 (2005 р.) визначає «єдине вікно» як електронний засіб, що забезпечує заходи для спрощення торгівлі і дозволяє сторонам, які беруть участь у торгівлі і транспортуванні, подавати стандартизовану інформацію та документи до єдиної точки входу для виконання усіх нормативних вимог, пов'язаних з імпортом, експортом і транзитом. Окремі елементи даних слід подавати лише один раз в електронному вигляді [4]. Таким чином, концепція «єдиного вікна» набула міжгалузевого характеру та інтегрувала регуляторні підходи у сфері торгівлі та транспорту. Як відзначається у Технічній записці «Термінологія для системи «єдине вікно» та інших електронних платформ», виданій Центром ООН зі спрощення процедур торгівлі та електронним діловим операціям (The United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business, далі – UN/CEFACT), наведене визначення охоплює п'ять ключових елементів: 1) функціонування для сторін, які беруть участь у торгівлі і транспортуванні (державного та приватного секторів), 2) міжнародно стандартизована інформація та документи; 3) єдина точка входу (пропускний канал); 4) виконання регуляторних (нормативних) вимог («єдине вікно» виконує державну функцію як таке на підставі відповідного мандата, отриманого від уряду); та 5) одноразове (може бути поступовим) подання окремих елементів відомостей [5, p. 6–7]).

Поправки 2022 р. (Резолюція FAL.14(46) [6]) до FAL Convention набули чинності 1 січня 2024 р. і стали результатом комплексного перегляду її Додатка. Цими поправками для державних органів було встановлено обов'язок створювати, підтримувати та використовувати системи MSW для електронного обміну інформацією, що вимагається під час прибуття, перебування та відбуття суден у портах. Крім того, вони зобов'язані об'єднувати або координувати електронний обмін даними з метою забезпечення одноразового подання інформації та її повторного використання у максимально можливому обсязі, що фактично сформувало обов'язкову цифрову інфраструктуру адміністрування морських перевезень.

До інших ухвалених Резолюцією FAL.14(46) поправок належать положення, сформовані з урахуванням досвіду, набутого під час пандемії COVID-19, зокрема вимога до урядів та відповідних державних органів забезпечувати можливість повноцінного функціонування суден і портів під час надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я, що має міжнародне значення, з метою максимально можливого збереження безперервності глобальних ланцюгів постачання. Державні органи також зобов'язані визнавати портових працівників та членів екіпажів суден ключовими робітниками (або прирівняними до них особами), незалежно від їхнього громадянства чи прапора судна, на якому вони перебувають. На наше переконання, ці вимоги також стосуються реалізації концепції «розумних» портів, оскільки забезпечення стабільного функціонування портів і суден в умовах поширення захворюваності об'єктивно потребує застосування віддаленого доступу, високого рівня автоматизації портових процесів та мінімізації безпосередніх соціальних контактів. Режим набуття статусу ключових робітників, звісно, має встановлюватися державою, але його підтвердження, продовження, відповідні супровідні документи мають опрацьовуватися в автоматизованому режимі, зокрема у випадках, коли до їх реалізації відповідно до національного законодавства залучаються порти та їх посадові особи.

Резолюцією FAL.16(47) 2023 р. про рекомендовані дії з прискорення запровадження морського єдиного вікна [7] було підкреслено його переваги та закликано уряди схвалити, запровадити та ефективно застосовувати концепцію MSW у процесах суднового та портового кларування; а уряди, що досягли успіхів у реалізації цієї концепції, – ділитися знаннями та досвідом з державами, які потребують допомоги у цьому, що засвідчило перехід від нормативного закріплення концепції до активної фази її глобального впровадження.

Таким чином, упродовж останніх десятиліть сформувався комплексний міжнародно-правовий базис цифрової трансформації морської галузі, ключову роль у формуванні якого відіграє IMO. Еволюція положень FAL Convention свідчить про поступовий перехід від фрагментарної цифровізації адміністративних процедур до формування інтегрованих цифрових екосистем морської логістики. Водночас подальший розвиток міжнародно-правового регулювання у цій сфері має бути спрямований на забезпечення сумісності національних цифрових

платформ, підвищення рівня кібербезпеки морської інфраструктури та розширення міжнародного обміну даними між портами, судноплавними компаніями та державними органами. У цьому контексті концепція MSW може розглядатися як ключовий елемент формування цифрового середовища сучасної морської галузі та підвищення ефективності глобальних транспортно-логістичних систем.

Список використаних джерел:

1. Convention on Facilitation of International Maritime Traffic, 1965. URL: https://surli.cc/quusum

2. Resolution FAL.8(32) Adoption of Amendments to the Convention on Facilitation of International Maritime Traffic, 1965, as amended, 2005. URL: https://surl.lt/xhongm

3. Resolution FAL.12(40). Amendments to the Annex to the Convention on Facilitation of International Maritime Traffic, 1965. URL: https://surl.li/zfwsoe

4. Recommendation No.33. Recommendation and Guidelines on Establishing a Single Window. URL: https://surl.li/xhkckq

5. UN/CEFACT Technical Note on Terminology for Single Window and other ePlatforms. URL: https://surl.li/lpthye

6. Resolution FAL.14(46). Amendments to the Annex to the Convention on Facilitation of International Maritime Traffic. URL: https://surl.li/khndno

7. Resolution FAL.16(47) Adopted on 17 March 2023 Recommended Actions to Accelerate the Implementation of a Maritime Single Window. URL: https://surl.li/qvflyu

Ключові слова: цифровізація, правове регулювання, міжнародні стандарти, морська діяльність, портова діяльність, «розумні» порти, морське єдине вікно, уніфікація портових процедур.

Key words: digitalization, legal regulation, international standards, maritime activities, port activities, «smart» ports, maritime single window, unification of port procedures.

СЕКЦІЯ 7.
ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Керівник секції: *завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор Бакаянова Нана Мезенівна*
Секретар секції: *доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент Кісліцина Ірина Олександрівна*

Бакаянова Нана Мезенівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
доктор юридичних наук, професор, адвокат,
член Робочої групи з питань удосконалення законодавства
у сфері адвокатури та адвокатської діяльності

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА АДВОКАТІВ НА УЧАСТЬ В РЕФОРМІ АДВОКАТУРИ

З метою виконання зобов'язань України, передбачених переговорною рамкою Європейського Союзу, згідно з рішенням Ради Європейського Союзу від 21.06.2024 р., за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС», Кабінет Міністрів України розпорядженням від 14.05.2025 р. № 475 схвалив низку дорожніх карт та план заходів [1]. У Дорожній карті з питань верховенства права (далі – Дорожня карта) на Верховну раду України, Міністерство юстиції України, Національну асоціацію адвокатів України (далі – НААУ) покладено завдання з реформування органів адвокатського самоврядування у контексті європейських стандартів [2].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон), адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [3]. Водночас законодавче визначення є неточним, адже адвокатура України позбавлена можливості самостійно вирішувати значну кількість питань своєї організації та діяльності, оскільки ці питання вже закріплені на рівні закону, тобто визначені державою. Самостійність вирішення питань адвокатами, а на це власне вказує й лексичне тлумачення слова «самоврядування», реалізується не лише виключно у порядку, але й у межах, визначених законом.

Оцінюючи сучасний стан адвокатського самоврядування в Україні, слід звернути увагу на те, що воно сформувалось в декілька етапів: від часів діяльності системи кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури за Законом України «Про адвокатуру» 1992 р. [4] до НААУ та розвинутої системи органів адвокатського самоврядування за чинним Законом.

Крім того, на теперішній час ми вправі констатувати, що у правозастосовній практиці сформувались й нові підходи до залучення адвокатів до вирішення питань адвокатури, які в окремих випадках, хоча і відповідають духу Закону, але прямо не передбачені ним: наприклад, створення понад 57 комітетів на загальнонаціональному рівні, комітетів при радах адвокатів регіонів, а також різного роду інших органів – таких, зокрема, як Експертна рада з питань акредитації та сертифікації, Науково-консультативна рада, Вища школи адвокатури. Концепції подальшого удосконалення адвокатського самоврядування, які закріплені в стратегічних документах НААУ [до прикладу, 5] визначали положення щодо розширення можливостей адвокатів у зазначеній сфері, підвищення ефективності здійснення повноважень органами адвокатського самоврядування.

Проте коли безжалісні реалії та руйнівні наслідки війни торкнулися життя українського суспільства, ускладнення реалізації завдань адвокатського самоврядування стали для адвокатури одним з численних викликів воєнного стану [6]. Забезпечення права на справедливий суд в умовах війни та повоєнного відновлення країни, виконання євроінтеграційних зобов'язань України вимагають переосмислення підходів до врегулювання питань організації адвокатури, удосконалення законодавства у межах переговорної рамки.

Статутом НААУ передбачена участь професійної асоціації адвокатів в процесі законотворення та інших процесах, пов'язаних з розбудовою правової держави впровадження нових правових реформ, розробці нормативно-правових актів та проведенні експертизи проектів законів, програм, рішень та інших документів з питань адвокатури та адвокатської діяльності; внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування (п.п. 2.3.11, 2.3.17, 2.3.18 Статуту НААУ) [7].

Рішенням Ради адвокатів України від 12.12.2025 р. №125 на базі Національної асоціації адвокатів України було створено робочу групу з виконання Дорожньої карти з питань верховенства права у частині реформування адвокатури та затверджено Програму виконання Дорожньої карти з питань верховенства права [8].

Уряд, у свою чергу, на виконання Дорожньої карти, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2026 р. № 42 (далі – Постанова КМУ №42) [9], створив Робочу групу з питань удосконалення законодавства у сфері адвокатури та адвокатської діяльності і затвердив Положення про робочу групу з питань удосконалення законодавства у сфері адвокатури та адвокатської діяльності (далі – Робоча група). Зазначені події призвели до активізації діяльності правничої спільноти у напрямку розроблення пропозицій з реформування адвокатури.

Крім того, початок діяльності обох робочих груп ознаменувався важливою подією – підписанням Україною Конвенції про захист професії адвоката (далі – Конвенція) [10]. Положеннями Конвенції передбачені й захисні механізми, що забезпечують дотримання прав професійної асоціації адвокатів, яка, відповідно до пунктів Конвенції, розглядається як самостійний суб'єкт захисту (статті 2, 4). Цей акт визначає, що «професійна асоціація» – це представницький орган, до якого прямо чи опосередковано належать або зараховані деякі або всі адвокати, і який несе певну відповідальність за організацію або регулювання їхньої професії відповідно до національного законодавства (ст. 3 ч. 1 п. «г» Конвенції) [11].

В Україні професійною організацією адвокатів у розумінні Конвенції є НААУ, яка критично сприйняла затверджений склад Робочої групи, виходячи з того, що Постановою КМУ № 42 до Робочої групи було включено лише одну особу від НААУ. У рішенні Ради адвокатів України від 17.02.2026 р. №2 Рада адвокатів України (далі – РАУ) зазначила, що персональний склад Робочої групи, сформований Кабінетом Міністрів України на підставі списку, поданого Міністерством юстиції України, не забезпечує паритетного представництва трьох інституцій – виконавців заходів Дорожньої карти: Міністерства юстиції, Верховної Ради та НААУ [12]. РАУ звернулась до Кабінету Міністрів України із пропозицією переглянути склад Робочої групи, привести його у відповідність до Дорожньої карти та забезпечити принципи рівності, паритетності та належного інституційного представництва адвокатури шляхом включення до складу представників інституту адвокатури, делегованих НААУ та регіональними радами, а також визначити голову НААУ, РАУ співголовою робочої групи як керівника одного з трьох суб'єктів виконання Дорожньої карти [13].

На першому засіданні Робочої групи народні депутати-члени Робочої групи підтримали звернення РАУ, наголошуючи на необхідності пропорційної участі представників від професійної асоціації адвокатів. Опонуючи цій пропозиції, члени Робочої групи від Офісу Президента України та громадських організацій наполягали на тому, що НААУ належним чином представлена, оскільки щонайменш 10 осіб, серед яких науковці та народні депутати України, мають статус адвоката, і навіть у разі зупинення ними права на заняття адвокатською діяльністю залишаються членами НААУ. Засідання Робочої групи було завершено через необхідність вирішення питання про оновлення її складу, тож обговорення пропозицій внаслідок цього не було розпочато.

Дискусії навколо питання, чи вправі адвокати, – ті, хто здійснює адвокатську діяльність і ті, хто її зупинив з передбачених Законом підстав, – представляти адвокатуру під час розробки змін до законодавства про адвокатуру, актуалізують дослідження правового статусу членів НААУ.

Ч. 2 ст. 2 Закону визначено, що адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність. Відповідно до ч.6 ст. 45 Закону, з моменту державної реєстрації НААУ її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, а інші осо-

би стають членами НААУ з моменту складення присяги адвоката України. Таким чином, всі особи, що мають статус адвоката України, є членами НААУ. Саме тому НААУ представляє адвокатуру України (п.1. ч.2 ст. 45 Закону, п.п. 2.2.19, 2.3.1 Статуту НААУ).

Права адвокатів як членів НААУ закріплені Статутом НААУ, зокрема й щодо їх участі в управлінні НААУ, у виборах в органи адвокатського самоврядування та інші. Втім, всі права, які закріплені Статутом НААУ, реалізуються виключно у порядку, передбаченому Законом та Статутом. Законодавчо визначений порядок не передбачає автоматичного набуття всіма членами НААУ повноважень з представництва НААУ або її органів. Зазначених повноважень адвокат набуває в певний спосіб, зокрема: 1) у випадку його обрання до органу адвокатського самоврядування, посада в якому передбачає здійснення певних повноважень. Так, до прикладу, Голова Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України вправі представляти НААУ за посадою (ч.2 ст. 56 Закону); рада адвокатів регіону представляє адвокатів регіону (п.1 ч. 4 ст. 48 Закону); голови рад адвокатів регіону наділені повноваженнями представляти відповідні ради (ч.1 ст. 49 Закону); 2) у випадку прийняття рішення органом адвокатського самоврядування у межах його компетенції шляхом наділення адвоката повноваженнями з представництва НААУ (до прикладу, при здійсненні представництва НААУ за кордоном [14]).

Наведені аргументи є релевантними й при визначенні прав адвокатів щодо здійснення діяльності професійної організації адвокатів України у сфері розробки законодавства про адвокатуру.

Представництво НААУ в Робочій групі, таким чином, не вправі здійснювати особи, які мають статус адвоката, але не наділені у визначеному Законом порядку повноваженнями представляти професійну асоціацію адвокатів України. Адвокати-члени Робочої групи, які не делеговані НААУ, у такому випадку висловлюють лише особисту позицію або представляють орган або організацію, від яких включені до складу Робочої групи.

Слід зазначити, що у Робочій групі є адвокати-представники лише декількох громадських об'єднань адвокатів, а інші всеукраїнські об'єднання адвокатів, які здійснюють активну діяльність у сфері захисту професійних прав адвокатів та утворені, відповідно до ст.18 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (а їх в Україні на теперішній час зареєстровано понад 50), не були залучені до діяльності в Робочій групі. Таким чином, не применшуючи значення діяльності громадських об'єднань адвокатів у розвитку правничої професії, представляти всю адвокатуру України вправі лише НААУ – єдина професійна асоціація адвокатів.

Ч. 3 ст. 4 Конвенції встановлює зобов'язання держави залучати професійні асоціації та консультуватися з ними в процесі внесення змін до законодавства, процесуальних та адміністративних правил, які безпосередньо впливають на професійну діяльність адвокатів та регулювання професії [11]. Отже, необхід-

ність забезпечення належної ролі професійних організацій адвокатів у питаннях організації та функціонування професії є визнаним міжнародним стандартом, який має бути дотриманий у ході реформ в Україні. Можна дійти до обґрунтованого висновку, що право адвокатури України брати участь у вдосконаленні законодавства реалізується через професійну асоціацію, члени якої за посадою або шляхом прийняття відповідних рішень уповноважені представляти її інтереси у складі робочих органів з реформування адвокатури.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 року № 475-р. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#n6 (дата звернення: 27.03.2026).

2. Дорожня карта з питань верховенства права: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 року № 475-р. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 27.03.2026).

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. №5076-VI3. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text (дата звернення: 27.03.2026).

4. Про адвокатуру: Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text (дата звернення: 27.03.2026).

5. Стратегія розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021-2025 роки: Рішення Ради адвокатів України від 03.07.2021 р. № 38. *Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2021-07-02-r-shennya-rau-38_60feb3bc560e1.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

6. Khotynska-Nor O., N Bakaianova, 'Transformation of Bar in Wartime in Ukraine: on the Way to Sustainable Development of Justice (On the Example of Odesa Region)' 2022 3(15) *Access to Justice in Eastern Europe* 146-154. DOI: https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000322 (дата звернення: 27.03.2026).

7. Статут Національної асоціації адвокатів України: затверджений рішенням Установчого з'їзду адвокатів України від 17.11.2012 р. *Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України.* URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/inshi-dokumenty/statut_naau.pdf. (дата звернення: 27.03.2026).

8. Про виконання Дорожньої карти з питань верховенства права: Рішення Ради адвокатів України від 12.12.2025 р. №125. *Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2025-12-12-r-shennya-rau-125_694a7f40b3f0 дата звернення: 27.03.2026).

9. Про утворення робочої групи з питань удосконалення законодавства у сфері адвокатури та адвокатської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України

від 12.01.2026 року № 42. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42-2026-%D0%BF#Text (дата звернення: 27.03.2026).

10. Україна підписала Конвенцію Ради Європи про захист професії адвоката. *Interfax Україна: інформаційне агентство.* URL: https://interfax.com.ua/news/general/1150259.html (дата звернення: 27.03.2026).

11. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката: CM(2024)191-add1final, прийнята 12 березня 2025 р. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://unba.org.ua/news/10046-konvenciya-radi-evropi-pro-zahist-profesii-advokata-tekst-ukrains-koyu.html (дата звернення: 27.03.2026).

12. Про забезпечення належного інституційного представництва адвокатури у складі робочої групи Кабінету Міністрів України з питань удосконалення законодавства у сфері адвокатури та адвокатської діяльності: Рішення Ради адвокатів України від 17.02.2026 р. №2. *Офіційний веб-сайт Національної асоціації адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2026-02-17-r-shennya-rau-2_699c7bace41b4.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

13. РАУ вимагає переглянути склад урядової робочої групи з реформування адвокатури. *Офіційний веб-сайт Національнох асоціації адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/news/11360-rau-vimagae-pereglyanuti-sklad-uryadovoi-robochoi-grupi-z-reformuvannya-advokaturi.html (дата звернення: 27.03.2026).

14. Положення про представництво Національної асоціації адвокатів України за кордоном: Рішення Ради адвокатів України від 02.08.2022 р. № 59. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059871-22#Text (дата звернення: 27.03.2026).

Ключові слова: адвокатура, адвокатське самоврядування, Національна асоціація адвокатів України, професійна асоціація адвокатів, адвокат, громадські об'єднання, реформа адвокатури, Конвенція про захист професії адвоката.

Key words: bar, bar self-government, Ukrainian National Bar Association, professional association of bar associations, lawyer, public associations, bar reform, Convention for the Protection of the Profession of Lawyer.

Косюта Михайло Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, доктор юридичних наук, професор

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ТА УПРАВЛІННЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Організація роботи в органах прокуратури є одним з найважливіших аспектів їхньої діяльності, що впливає на ефективність виконання покладених на них завдань і функцій. Згідно зі статтями 1, 7–9 Закону України «Про прокуратуру»

[1] загальні засади організації діяльності органів прокуратури спрямовані на забезпечення захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Ці засади закріплюються в наказах Генерального прокурора, які регулюють розпорядок діяльності, прийняття управлінських рішень, удосконалення правил і методів роботи. Організаційні заходи, управління всією системою органів прокуратури України – це загалом діяльність, спрямована на оптимізацію роботи з виконання завдань і функцій прокурорської системи, покладених на неї Конституцією України і Законом України «Про прокуратуру» [2, с. 157].

Організація роботи в прокуратурі – це створення умов для ефективного здійснення прокуратурою та її органами і посадовими особами покладених на них завдань. Організація роботи і управління в органах прокуратури України передбачає вдосконалення правил, що регулюють розпорядок діяльності прокуратури та прийняття управлінських рішень по окремих напрямах управлінської діяльності [3, с. 12]. Керівники та прокурори прокуратур усіх рівнів повинні діяти виключно в межах та у спосіб, передбачені Конституцією України [4], законами та чинними міжнародними договорами, які мають обов'язкову силу на території України. Цей підхід забезпечує правову визначеність та узгодженість дій прокурорів з національним і міжнародним законодавством. Зокрема прокурори зобов'язані дотримуватись верховенства права, законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності. Також важливою є політична нейтральність та повага до незалежності суддів, що виключає незаконне втручання в діяльність інших гілок влади. Незалежність прокурорів є фундаментальним принципом, що забезпечує їхню здатність виконувати свої обов'язки без тиску з боку державних органів, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів. Керівники прокуратур мають принципово реагувати на будь-які спроби вплинути на прокурорів, звертаючись до Ради прокурорів України або ініціюючи притягнення винних осіб до відповідальності, якщо це передбачено законом. Це гарантує дотримання законності та збереження незалежності прокурорської діяльності.

Діяльність органів прокуратури має бути відкритою та прозорою. Це досягається через регулярне інформування суспільства про діяльність прокуратур відповідно до законодавства України, зокрема статті 6 Закону України «Про прокуратуру» [1]. Водночас необхідно дотримуватись вимог щодо правового режиму інформації з обмеженим доступом, особливо в частині відомостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, відкритість та прозорість діяльності органів прокуратури сприяють підвищенню рівня громадян до цієї інституції [5].

Організація роботи органів прокуратури регулюється наказами Генерального прокурора, які визначають завдання та межі повноважень прокуратур різних рівнів, порядок їх реалізації. Зокрема, окремі питання організації діяльності на місцях можуть бути врегульовані наказами керівників обласних прокуратур, що забезпечує врахування територіальної юрисдикції та специфіки регіонів.

Робота органів прокуратури організовується за територіальним і функціональним (предметним) принципами. Офіс Генерального прокурора та обласні прокуратури відповідають за організаційне забезпечення та координацію діяльності прокуратур нижчого рівня, спрямовуючи їхню роботу на ефективне виконання функцій прокуратури. Ініціативні листи до державних органів та органів місцевого самоврядування вищого рівня направляються через прокуратуру відповідного рівня, що забезпечує єдність у реалізації прокурорських функцій [5].

Забезпечення оптимальної структури, кількісного складу прокурорів та інших працівників прокуратур враховує загальні обсяги роботи, індивідуальне навантаження та раціональне співвідношення між посадами керівників,прокурорів та працівників інших категорій. Структурні підрозділи створюються на єдиних засадах для Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур за функціональним (предметним) принципом, а в окружних – за територіальним/

Основні процедурні питання організації та порядку роботи Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур, включаючи розподіл повноважень між керівниками різного рівня, діяльність структурних підрозділів та їх взаємодію, підготовку і розгляд документів, прийняття організаційно-розпорядчих актів, планування роботи, виїзди до прокуратур, виклик керівників та працівників прокуратур до прокуратур вищого рівня, підготовку та проведення нарад, контроль виконання, аналітичну та методичну роботу, визначаються у регламентах. Регламенти розробляються підрозділами організаційного забезпечення з урахуванням пропозицій інших самостійних структурних підрозділів та затверджуються наказами Генерального прокурора, керівників обласних прокуратур. Регламент Офісу Генерального прокурора слугує основою для організації діяльності обласних прокуратур [6].

Порядок роботи окружних прокуратур та взаємодії їхніх структурних підрозділів визначається наказами керівників цих прокуратур у разі необхідності. Це дозволяє враховувати специфіку роботи на місцях та забезпечувати ефективну координацію діяльності всіх рівнів прокуратури.

Таким чином, діяльність органів прокуратури в Україні ґрунтується на принципах законності, прозорості та ефективності, що забезпечується чітким розподілом обов'язків та функцій, а також належною організацією роботи на всіх рівнях.

Керівники прокуратур, їхні перші заступники та заступники координують діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Вони забезпечують проведення координаційних нарад, заслуховують інформацію щодо діяльності з протидії злочинності, і використовують інші форми координації та підвищення ефективності роботи правоохоронних органів.

Основні форми координації включають:

– координаційні наради – регулярні зустрічі з представниками правоохоронних органів для обговорення поточних проблем та визначення спільних заходів;

– обмін інформацією – забезпечення своєчасного та повного обміну інформацією між правоохоронними органами;
– спільні заходи – організація та проведення спільних операцій та інших заходів з протидії злочинності.

Оперативні наради є важливим інструментом для обговорення проблемних питань, стану організації діяльності органів прокуратури та визначення шляхів їх розв'язання. Рішення про проведення нарад приймають керівники прокуратур або їхні заступники. Для раціонального використання ресурсів активно використовуються можливості відеоконференцзв'язку. У разі прийняття рішень з конкретними заходами та строками виконання складаютьсяпротоколи нарад, здійснюється контроль за своєчасністю та ефективністю реалізації прийнятих рішень.

Оперативні наради включають:
– обговорення проблемних питань – визначення основних проблем та шляхів їх вирішення;
– прийняття рішень – формулювання конкретних заходів та строків їх виконання;
– контроль за виконанням – постійний моніторинг реалізації прийнятих рішень та оцінка їх ефективності.

На підсумкових нарадах періодично заслуховують результати роботи, визначають заходи з найважливіших питань діяльності органів прокуратури та основні завдання на наступний період. Це дозволяє систематично оцінювати Організація роботи і управління в органах прокуратури України результати діяльності та планувати подальші дії.

Основні аспекти підсумкових нарад включають:
– оцінка результатів роботи – аналіз виконаних завдань та досягнутих результатів;
– визначення нових завдань – формулювання основних завдань на наступний період;
– корекція планів – внесення змін до планів роботи з урахуванням нових обставин та потреб.

Завдання до прокуратур нижчого рівня надсилаються на підставі планів роботи Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур, рішень нарад. Завдання надсилаються у термін, необхідний для їх якісного виконання, за підписом відповідних керівників. В інших випадках завдання надсилаються за рішенням та підписом Генерального прокурора або керівників обласних прокуратур. Це забезпечує своєчасне та якісне виконання покладених на прокуратури завдань.

Процес надсилання завдань включає:
– підготовка завдань – формулювання конкретних доручень та строків їх виконання;
– контроль за виконанням – моніторинг реалізації завдань та оцінка їх ефективності;

– корекція завдань – внесення змін до завдань у разінеобхідності.

Аналітична робота здійснюється в Офісі Генерального прокурора та обласних прокуратурах з використанням сучасних методологій та інформаційних ресурсів. За результатами аналітичних досліджень розробляються заходи з усунення недоліків, вносяться конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності роботи та координації діяльності у сфері протидії злочинності.

Основні аспекти аналітичної роботи включають:

– збір та аналіз даних – моніторинг статистичних та інших даних, що характеризують стан законності;
– розробка заходів – формулювання конкретних дій для усунення виявлених недоліків;
– впровадження заходів – реалізація розроблених заходів та оцінка їх ефективності.

Виїзди до обласних та окружних прокуратур для перевірок стану організації роботи проводяться відповідно до планів роботи або рішень нарад. Виїзди здійснюються за наявності достатніх даних про суттєві недоліки або у разі недостатньої ефективності раніше застосованих заходів. Пріоритетним засобом впливу є надання фахової практичної допомоги. Результати виїздів оформлюються доповідними записками, які містять об'єктивну оцінку стану справ, висновки, пропозиції та рекомендації.

Процес виїздів включає:

– підготовка до виїзду – аналіз інформації про стан законності в конкретній прокуратурі;
– проведення перевірок – оцінка організації роботи прокуратури та надання практичної допомоги;
– оформлення результатів – складання доповідних записок та формулювання рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків.

Позапланові перевірки стану організації роботи у прокуратурах нижчого рівня проводяться за рішенням керівника прокуратури або його заступників у разі наявності підстав, передбачених нормативними документами. Перевірки здійснюються у порядку, встановленому наказами Генерального прокурора.

Основні аспекти позапланових перевірок включають:

– ідентифікація проблем – визначення основних проблемних зон, що потребують перевірки;
– проведення перевірок – оцінка організації роботи прокуратури та виявлення недоліків;
– розробка рекомендацій – формулювання конкретних пропозицій щодо усунення виявлених недоліків.

За наявності об'єктивних та достатніх даних про суттєві недоліки у роботі перевіряється стан організації роботиу структурних підрозділах Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур. Вивчаються причини недоліків, вносяться конкретні пропозиції щодо їх усунення.

Основні аспекти перевірки структурних підрозділів включають:

– аналіз стану роботи – оцінка ефективності роботи структурних підрозділів прокуратури;
– виявлення недоліків – ідентифікація основних проблем та їх причин;
– розробка заходів – формулювання конкретних дій для усунення виявлених недоліків.

З метою забезпечення однакового застосування норм законодавства та з урахуванням потреб практичної роботи структурні підрозділи Офісу Генерального прокурора розробляють загальні методичні рекомендації для прокурорів. Керівники прокуратур усіх рівнів забезпечують впровадження методичних документів у практичну діяльність для підвищення її ефективності.

Основні аспекти розробки та впровадження методичних рекомендацій включають:

– розробка рекомендацій – формулювання загальних принципів та конкретних дій для покращення роботи прокуратури;
– затвердження документів – погодження методичних рекомендацій з Генеральним прокурором;
– впровадження у практику – реалізація методичних рекомендацій у діяльності прокуратури та оцінка їх ефективності.

Розмежування компетенції між органами прокуратури та розподіл обов'язків між посадовими особами є ключовими аспектами, що визначають ефективність та прозорість функціонування прокурорської системи. В Україні цей процес регламентується низкою нормативних актів, включаючи Закон України «Про прокуратуру», організаційно-розпорядчі акти Генерального прокурора та інші підзаконні акти. Ця система дозволяє забезпечити чітке виконання завдань і функцій прокуратури, а також підвищити відповідальність кожного працівника.

Список використаних джерел:

1. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014. № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1697-18#Text

2. Селезньов В., Курганський О. Організація роботи сучасної прокуратури України – вимоги сьогодення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 157-160.

3. Загородний В. Є. Основні напрями організації роботи районних прокуратур : автореф. дис.. канд. юрид. наук. Одеса, 2009. 20 с.

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР

5. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України : наказ Генерального прокурора від 07.08.2020 р. № 365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0365905–20#Text

6. Про затвердження Регламенту Офісу Генерального прокурора : наказ Генерального прокурора від 22.02.2022 р. № 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0035905-22#Tex

Ключові слова: прокуратура, організація роботи прокуратури, управління в органах прокуратури, система прокуратури, повноваження керівників прокуратури, планування діяльності прокуратури, контроль та координація.

Key words: prosecution service of Ukraine, organization of prosecutorial work, management in prosecution bodies, prosecution system, powers of prosecutors' managers, planning of prosecutorial activities, control and coordination.

Костенко Сергій Костянтинович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
доктор філософії у галузі права

ПРОБЛЕМА НОРМАТИВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗАСАД СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ

Стратегічне планування в органах прокуратури є новим інструментом інституційного управління, особливо актуальним в умовах демократичного врядування та євроінтеграції України. Перша Стратегія розвитку прокуратури була затверджена Офісом Генерального прокурора (далі – ОГП) в жовтні 2020 року на період 2021–2023 років [1], а в жовтні 2025 року прийнято нову Стратегію на 2025–2028 роки [2] (далі – Стратегія 2025-2028). Окрема Стратегія розвитку на 2026-2028 роки [3] затверджена в грудні 2025 року у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (далі – САП). Вказані документи є відомчими нормативними актами, обов'язковими для системи органів прокуратури, проте не можуть розглядатись поза межами загальнодержавного стратегічного планування, що робить актуальним науково-практичне осмислення сучасного стану законодавчого забезпечення стратегічного планування в прокуратурі України, зокрема, та в системі правосуддя загалом.

Впорядкування системно-адміністративної діяльності шляхом затвердження офіційної стратегії розвитку широко використовується не тільки органами прокуратури, а і іншими органами державної влади. У вказаних документах вбачається наявність спільного методологічного каркасу, про що свідчать подібність їх структури (бачення; місія; цінності; стратегічні цілі/пріоритети; очікувані результати; моніторинг), посилання на одні й ті самі зовнішні джерела (стратегічні документи вищого рівня та рекомендації європейських інституцій). Однак, в українській практиці джерела європейського «м'якого права» (soft law) не стали повноцінною методологічною основою стратегічного планування для окремих органів державної влади, а виступають лише орієнтирами.

Так, якщо порівняти стратегії розвитку, прийняті в межах системи прокуратури, а саме – стратегії САП та ОГП, то в них використовуються різні стилістично-структурні моделі: результативно-орієнтована модель стратегії САП з цілями, показниками досягнення й операційними індикаторами; та інституційно-реформаторська – в ОГП з багаторівневими переліками заходів і законодавчими ініціативами. Ключова відмінність між стратегіями полягає в підході до «вимірюваності та підзвітності»: у стратегії САП цілі підкріплено конкретними показниками та наявний прямий опис моніторингу як ключових, так і непрямих індикаторів. Тоді як у Стратегії 2025–2028 зафіксовано лише намір розробити операційний план.

Результативно-орієнтована модель дозволила САП визначити як базову для відомчої стратегії одну загальнодержавну стратегію – Дорожню карту з питань верховенства права, затверджену розпорядженням Уряду [4], з абсолютно справедливим зауваженням, що «стратегія САП не охоплює законодавчих заходів, передбачених Дорожньою картою, оскільки вони виходять за межі мандату САП». Натомість ОГП, не будучи суб'єктом законодавчої ініціативи, закріплює у відомчій стратегії велику кількість заходів (принаймні, чверть від загальної кількості), які вимагають законодавчого врегулювання – від «забезпечення гарантій незалежності Генерального прокурора, шляхом проведення комплексного перегляду процедури його призначення на посаду та звільнення відповідно до кращих європейських практик», до «створення єдиного реєстру потерпілих у кримінальних провадженнях», та які одночасно передбачені у зовнішніх стратегічних документах.

Вбачаючи системні проблеми у державному стратегічному плануванні, В. П. Горбулін та А. Б. Качинський ще у 2010 році зазначали, що необхідні 1) формалізація єдиного процесу розроблення системи стратегічних документів, заснованих на схемі «доктрина–концепція–стратегія» або «концепція–доктрина–стратегія»; 2) визначення нормативно-правової вертикалі стратегічних документів … [5, с. 203].

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що «за новим українським конституційним правопорядком прокуратуру як інститут, що виконує функцію кримінального переслідування, структурно вмонтовано в загальну систему правосуддя» [6, абз. 1 пункту 2.3]. З цих позицій, вбачається, що суттєва проблема реалізації Стратегії 2025–2028 може полягати в тому, що вона не гармонізована, насамперед, зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на відповідний період. Проте, наразі такого актуального документу досі не існує, хоча він мав бути затверджений ще у II кварталі 2025 року. Натомість, в Стратегії 2025-2028 реалізується Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони на 2023–2027 роки [7], щодо якого не можна погодитись, по-перше, з віднесенням прокуратури до сектору безпеки і оборони, а, по-друге, з намаганням в такому статусі реформувати прокуратуру у напрямках, які не мають безпосе-

реднього відношення до функціонального взаємозв'язку «прокуратура – органи правопорядку».

Зазначене робить актуальним вирішення на рівні Закону питання про врегулювання засад формування цілісної системи державного стратегічного планування розвитку країни, встановлення загального порядку розроблення, схвалення, виконання, моніторингу, оцінки, контролю документів державного стратегічного планування, а також повноважень учасників такого планування та їх відповідальності. Саме на рівні такого Закону можливе завчасне урівноваження реформи з конституційним вимогами щодо незалежності системи правосуддя.

Такий Закон має: 1) розмежувати загальнодержавні стратегічні документи за напрямками, одним з яких можуть стати спеціальні стратегічні документи системи правосуддя, що повинні розроблятись за участі органів суддівського, прокурорського та адвокатського врядування/самоврядування (в тому числі з бюджетно-планових питань); 2) запобігти ризику запровадження «єдиного центру стратегування» з правом затверджувати/скасовувати/погоджувати стратегічні документи для системи правосуддя з одночасним визначенням системи документів стратегічного планування в сфері правосуддя, їх ієрархії та переліку суб'єктів планування; 3) визначити поняття «стратегічне планування у сфері правосуддя» як спеціальний режим, що здійснюється з дотриманням незалежності судової влади та інших інститутів системи правосуддя, а також закріпити, що стратегічні документи системи правосуддя мають інституційний характер і не можуть регулювати здійснення повноважень у конкретних справах; 4) ввести принцип «інституційної підзвітності без втручання у здійснення повноважень»: підзвітність – через публічні звіти інституцій, статистику та аудит ресурсів. Прямо заборонити встановлення стратегічними документами індикаторів, які стосуються виконання суддями та прокурорами дискреційних повноважень; 5) закріпити, що будь-які стратегічні заходи щодо юридичної відповідальності суддів, прокурорів та адвокатів можуть плануватися лише як нормотворчі або інституційні; 6) закон має містити спеціальну статтю або розділ: «Система правосуддя як окремий суб'єкт стратегічного планування», за якими стратегічні документи приймаються тільки після консультацій або погодження (в тому числі у бюджетних та інфраструктурних питаннях) з органами врядування та самоврядування в системі правосуддя, а уряд забезпечує міжсекторальну узгодженість та ресурсне планування без права змінювати зміст відповідних стратегій; 7) закласти в законі норму про середньострокову бюджетну рамку судової влади та прокуратури, що формується на підставі пропозицій ВРП та ОГП після консультацій з органами самоврядування та містить мінімальні стандарти забезпечення (інфраструктура, ІТ, безпека, оплата праці). Визначити захищені видатки та механізм публічного пояснення відхилень урядового проєкту бюджету від вищевказаних пропозицій; 8) закріпити принцип стабільності та послідовності стратегій розвитку системи правосуддя: стратегічні документи мають бути середньостроковими та змінюватися лише з участю

органів врядування/самоврядування, публічними консультаціями та оцінкою впливу на незалежність.

Викладені пропозиції можуть бути використані для створення офіційної концепції запропонованого нами законопроєкту.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки : Наказ Генерального прокурора України від 16.10.2020 № 489. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0489905-20

2. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2025–2028 роки : Наказ Генерального прокурора України від 08.10.2025 № 322. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/strategiya-rozvitku-prokuraturi-na-2021-2023-roki

3. Стратегія розвитку Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на 2026–2028 роки. *Transparency International Ukraine*. URL: https://ti-ukraine.org/news/sap-pryjnyala-strategiyu-na-2026-2028-roky-yaki-priorytety/

4. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 «Основи процесу вступу до ЄС»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 трав. 2025 р. № 475-р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-р#Text

5. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

6. Рішення Конституційного Суду України від 18 черв. 2020 р. № 5-р(II)/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text

7. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 трав. 2023 р. № 273/2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text

Ключові слова: стратегічне планування, прокуратура України, система правосуддя, інституційна незалежність, стратегія розвитку прокуратури, індикатори ефективності, євроінтеграція.

Key words: strategic planning, Prosecutor's Office of Ukraine, justice system, institutional independence, prosecution development strategy, performance indicators, European integration.

Свида Олексій Георгійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ОБРАННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

В Україні із самого моменту проголошення у 1991 році незалежності розпочався процес комплексного реформування законодавства, що стосується усіх сфер державного життя. Однією із таких важливих сфер була і залишається здійснення судово-правової реформи. На сучасному етапі принциповим аспектом подальшого реформування положень про судоустрій і статус суддів є питання подальшої демократизації організації та діяльності судової влади.

Одним з ключових питань функціонування судової влади є механізм заміщення адміністративних посад у системі судоустрою, що за роки незалежності зазнав принципових змін. Відповідно до положень Закону України «Про судоустрій» від 7 лютого 2002 року голови судів та їх заступники (крім Верховного Суду) призначались на посади Президентом України (ч. 4 ст. 20), відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року – вони призначалися Вищою радою юстиції (ч. 2 ст. 20 в її первинній редакції), і лише остаточно у чинному Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року знайшло своє відображення норма, за якою голови судів та їх заступники обираються на відповідні адміністративні посади самими суддями шляхом таємного голосування.

Саме це положення є проявом демократії у судовій владі загалом та у системі судоустрою, зокрема. Окрім того, норма галузевого Закону передбачає, що «Суддя, обраний на адміністративну посаду, не може обіймати одну адміністративну посаду відповідного суду більш як два строки поспіль, якщо інше не передбачено законом» (ч. 9 ст. 20) та за своєю природою спрямована на уникнення узурпації «посади керівника» у судах та забезпечення змінюваності осіб, які займають адміністративні посади та усунення можливості існування т.зв. «вічних голів». Водночас на практиці виникають численні проблеми щодо реальної реалізації вказаних законодавчих положень.

Варто зазначити, що іноді непоодинокими є випадки, коли з метою формального дотримання вимог ч. 9 ст. 20 на дуже короткий термін (іноді навіть декілька тижнів) на зборах суддів обирається т.зв. «технічний» кандидат на відповідну адміністративну посаду, а потім на цю ж адміністративну посаду повертається особа, яка перед цим вже займала її два строки поспіль, і формально перепон для заняття цієї адмінпосади немає.

Таке практичне застосування судоустрійного законодавства спотворює його реальний зміст та суперечить самій природі вказаних законодавчих норм. Отже, зважаючи на наведені обставини та переслідуючи реальну, а не формальну, ре-

алізацію положень ч. 9 ст. 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» варто доповнити абзацом наступного змісту: «*Суддя, повноваження якого на відповідній адміністративній посаді в суді, припинилися у зв'язку із закінченням строку, на який його було обрано на відповідну адміністративну посаду в суді, і який займав відповідну адміністративну посаду в суді два строки поспіль, не може бути обраний на відповідну адміністративну посаду в суді протягом трьох років з дня закінчення строку повноважень на відповідній адміністративній посаді*». Зрозуміло, що така особа зможе тимчасово виконувати обов'язки голови суду у разі настання окремих випадків, що передбачені законом, наприклад, як суддя, який має більший стаж роботи на посаді судді у разі відсутності голови суду та його заступника.

Водночас на практиці іноді має місце і випадки, коли протягом тривалого часу без поважних причин не проводяться збори суддів щодо обрання нового керівництва і галузевим Законом дійсно не встановлюється граничний строк виконання в.о. голови суду своїх обов'яків та не передбачено обов'язковий строк проведення зборів суддів відповідного суду з обрання нового голови суду. Вважаємо за доцільне, що чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» має бути доповнений вказівкою такого змісту: «*Особа, яка тимчасово виконує обов'язки голови суду (один із заступників за визначенням голови суду чи суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді), має протягом трьох місяців скликати збори відповідного суду щодо обрання голови суду*».

У разі невиконання вимог такого положення можна передбачити, що обов'язки голови суду мають перейти до іншого заступника (у разі наявності) або до іншого судді цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, але вже не враховуючи особу, яка вже виконували обов'язки голови суду і вчасно не скликала відповідні збори суду з обрання голови суду. Водночас варто передбачити і такі випадки, коли суддя-виконувач обов'язків голови суду є, наприклад, єдиними суддею у відповідному суді, який фактично виконує суддівські повноваження, зрозуміло, що в такому випадку обмежувати строк виконання таким суддею обов'язків голови суду недоцільно.

Принагідно варто вказати, що на законодавчому рівні чітко не врегульовано порядок початку роботи нових судів. Справа в тому, що суддів до штату суду зараховує голова суду (видає відповідний наказ), водночас голову суду обирають судді шляхом голосування під час проведення зборів суддів, зараховані до штату відповідного суду. Отже, формально це замкнене коло і кожен раз необхідно шукати якісь шляхи, як це було при утворенні Верховного Суду чи Вищого антикорупційного суду, хоча ці питання мають бути однозначно і чітко врегульовані в законодавстві про судоустрій і статус суддів. Отже, на наш погляд, чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» має бути доповнений вказівкою такого змісту: «*Серед суддів, які призначені відповідно до Конституції України та цього Закону до новоствореного суду, суддя, який має більший стаж роботи на посаді*

судді, вважається зарахованим до штату відповідного суду та виконує обов'язки голови відповідного суду до проведення зборів суддів відповідного суду».

Ключові слова: судова влада, судоустрій, демократизація, суддя, правовий статус судді, адміністративні посади у судах, голова суду, заступник голови суду.

Key words: judicial power, judicial system, democratization, judge, legal status of a judge, administrative positions in courts, court chairperson, deputy court chairperson.

Кісліцина Ірина Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У сучасних умовах реформування системи правосуддя та суміжних правових інститутів в Україні, що відбувається з орієнтиром на європейські цінності та стандарти, особливого значення набуває забезпечення високого рівня професійної етики всім правників, в тому числі прокурорів. Етичні засади діяльності прокурорів є ключовим елементом формування довіри суспільства до органів прокуратури, гарантією дотримання ними принципів верховенства права, законності, неупередженості та справедливості. Водночас євроінтеграційні процеси зумовлюють необхідність глибокого вивчення та можливої імплементації кращих практик держав-членів Європейського Союзу у сфері регулювання професійної етики та поведінки прокурорів.

Порівняльно-правовий аналіз етичних стандартів діяльності прокурора у країнах Європейського Союзу дозволяє виявити як спільні підходи, що ґрунтуються на міжнародних та європейських рекомендаціях, так і національні особливості їх нормативного закріплення та практичної реалізації. Це, у свою чергу, створює підґрунтя для вдосконалення національного законодавства та практики діяльності прокурорів в Україні, зокрема у частині забезпечення незалежності прокурорів, підвищення рівня їх доброчесності та ефективності механізму дисциплінарної відповідальності.

Сучасний стан розвитку інституту прокуратури в Європі характеризується поступовим переходом від суто каральних функцій до моделі «вартового прав людини» на досудових стадіях кримінального процесу [1]. У цьому контексті етичні норми перестають бути лише декларативними нормами, перетворюючись на дієвий інструмент саморегулювання та професійної відповідальності. Аналіз нормативної бази таких країн, як Франція, Німеччина, Італія та Іспанія, демонструє глибоку інтеграцію етичних засад у повсякденну професійну діяль-

ність правників, де будь-який відступ від стандартів поведінки розцінюється як загроза легітимності судового рішення. Для України, яка прагне до повної відповідності критеріям до членства у ЄС, вкрай важливим є критичне осмислення та імплементація кращих зарубіжних практик, що дозволить створити цілісну систему професійної етики, здатну витримати сучасні виклики.

Формування єдиного європейського правового простору вимагає гармонізації стандартів професійної діяльності всіх правників, зокрема і прокурорів. Фундаментальним документом у цій сфері є Рекомендація Rec(2000)19 Комітету Міністрів Ради Європи про роль публічного обвинувачення в системі кримінального правосуддя, яка визначає прокурорів як державних службовців, що від імені суспільства та в публічних інтересах забезпечують застосування закону, враховуючи при цьому як права індивіда, так і необхідну ефективність системи кримінальної юстиції [2]. Згідно з цим документом, прокурори повинні бути об'єктивними та справедливими під час судового розгляду, надаючи суду всі відповідні факти та правові аргументи, необхідні для справедливого відправлення правосуддя [2].

Консультативна рада європейських прокурорів (CCPE), створена у 2005 році, відіграє ключову роль у деталізації цих стандартів. Римська хартія прокурорів (Висновок № 9 CCPE) проголошує, що незалежність і автономія прокурорів є необхідним доповненням до незалежності судової влади [3]. Це означає, що прокурори мають бути вільними від зовнішнього тиску та політичного втручання, виконуючи свої обов'язки на основі закону та принципів верховенства права [3]. Висновок № 13 (2018) CCPE прямо пов'язує концепцію незалежності з підзвітністю та етикою, підкреслюючи, що прокурор, який керує першою фазою кримінального провадження, є охоронцем прав людини [1].

Етичні вимоги до європейських прокурорів включають такі засади як неупередженість, прозорість, чесність, розсудливість та справедливість. Прокурори зобов'язані поважати презумпцію невинуватості, право на справедливий суд та рівність сторін [3]. Особлива увага приділяється професійній поведінці поза службою: прокурор повинен поводитися так, щоб не зашкодити репутації своєї професії та не викликати сумнівів у своїй об'єктивності [4].

Для розуміння особливостей правового регулювання етики та дисциплінарної відповідальності прокурорів у країнах ЄС варто проаналізувати досвід деяких з цих країн.

У Франції прокурори (magistrats du parquet) є частиною єдиного корпусу магістратури разом із суддями. Це зумовлює високий рівень їхнього статусу та ідентичність етичних вимог. Основним документом, що регулює їхню поведінку, є Хартія деонтології магістратів (Charte de déontologie des magistrats de l'ordre judiciaire), оновлена у 2023–2025 роках на виконання Органічного закону № 2023-1058 від 20 листопада 2023 року [5]. Магістрати присягають виконувати свої функції з незалежністю, неупередженістю та гуманністю, а також поводитися як гідний, чесний та лояльний магістрат [5].

Французька Хартія деонтології магістратів виділяє кілька ключових розділів: незалежність та неупередженість, гуманність та повага до інших, гідність, чесність та порядність, лояльність, професійна свідомість [5]. Для прокурорів специфічним є принцип ієрархічної підпорядкованості, який, проте, не повинен суперечити закону. Лояльність у французькому контексті означає дотримання організаційної структури, визначеної прокурором республіки, але водночас вимагає від прокурора бути гарантом дотримання процедури для всіх сторін [5].

Особлива увага в законодавстві Франції приділяється цифровій етиці. Магістрати повинні усвідомлювати ризики публічного поширення своїх слів або зображень у соціальних мережах, що може зашкодити довірі до судової системи [5]. Принцип суб'єктивної неупередженості вимагає від прокурора брати до уваги всі точки зору, що обговорюються, і забезпечувати справедливе ставлення до всіх сторін відповідно до правових норм [5]. Крім того, магістрати зобов'язані уникати конфліктів інтересів, які визначаються як будь-яке втручання приватного або публічного інтересу, що може вплинути на незалежне виконання функцій [5].

У Німеччині прокурори не мають окремого законодавчо закріпленого етичного кодексу, натомість вони керуються положеннями «Тези щодо професійної етики суддів та прокурорів», розроблених Німецькою спілкою суддів (DRB) [6]. Німецька правова доктрина часто називає прокуратуру «найоб'єктивнішим державним органом», що відображає високі етичні очікування. Ключовим принципом німецької прокурорської етики є внутрішня незалежність. Вона передбачає здатність прокурора критично оцінювати власні рішення, усвідомлювати вплив особистих цінностей, досвіду та думок на професійну діяльність [6]. Прокурори зобов'язані перевіряти вказівки керівництва на відповідність закону та власному сумлінню. Якщо вказівка видається незаконною, прокурор має право висловити свої заперечення через спеціальну внутрішню процедуру [6].

Німецький стандарт етики включає такі категорії: незалежність, відповідальність, об'єктивність, стриманість, професійна компетентність та усвідомлення меж власних повноважень [6]. У цьому документі підкреслюється, що прокурор зобов'язаний діяти неупереджено та дистанціюватися від будь-якого стороннього впливу, зокрема політичного чи особистого характеру, а також забезпечувати баланс між інтересами держави, суспільства та правами особи [6]. Особлива увага приділяється необхідності дотримання професійної стриманості у публічній поведінці та комунікації.

Водночас Тези щодо професійної етики суддів та прокурорів виходить із того, що етичні стандарти не можуть бути повністю формалізовані, оскільки професійна діяльність прокурора пов'язана з прийняттям рішень у складних і часто неоднозначних ситуаціях. У зв'язку з цим у вказаному документі акцентується увага на важливості постійної саморефлексії, здатності до критичного аналізу власних дій та усвідомлення особистої відповідальності за прийняті рішення [6]. Такий підхід свідчить про домінування у Німеччині ціннісно-орієнтованої мо-

делі етики прокурора, яка базується не лише на дотриманні правових приписів, але й на внутрішніх професійних стандартах поведінки.

Варто відмітити, що німецька система робить ставку на освіту. Наприклад, у Шлезвіг-Гольштейні етичні питання обговорюються у форматі «етичних раундів», де молоді фахівці аналізують реальні моральні дилеми без загрози дисциплінарних санкцій [7, с. 22].

В Італії прокурорська етика регулюється Кодексом етики звичайних магістратів (Codice Etico), прийнятим Національною асоціацією магістратів (ANM) [8]. Італійська модель характеризується концепцією «магістрата-сервісанта», який працює виключно для забезпечення прав людини. Згідно з італійським Кодексом, магістрат у соціальному житті повинен поводитися з гідністю, коректністю та чутливістю до суспільного інтересу [8]. У професійній діяльності він керується цінностями особистої безкорисливості, незалежності та неупередженості [8]. Важливою є стаття 13 Кодексу, яка прямо зобов'язує прокурора бути неупередженим і шукати істину, збираючи докази як проти, так і на користь підозрюваного [8]. Прокурору заборонено приховувати від судді докази, що можуть свідчити про невинуватість особи [8]. Італійський прокурор повинен уникати будь-якого залучення до центрів сили (політичних чи бізнесових), що можуть вплинути на його імідж незалежного фахівця [8]. Особлива увага приділяється відносинам з адвокатами: дружні стосунки не повинні афішуватися перед клієнтами адвоката, а якщо адвокат використовує ці зв'язки для самореклами, магістрат зобов'язаний припинити такі відносини [8]. Це свідчить про високий рівень формалізації етичних вимог та спрямованість італійської моделі на забезпечення реальної неупередженості й довіри до магістратури.

Етичні стандарти прокурорів в Іспанії закріплені в Кодексі етики Міністерства юстиції, прийнятому у 2021 році [9]. Цей документ відображає сучасні тенденції європейського права, зокрема вимоги щодо ефективності, прозорості та соціальної відповідальності. Прокурор в Іспанії діє як державний службовець, що дотримується принципів цілісності, справедливості, неупередженості та об'єктивності [9]. Іспанський Кодекс етики Міністерства юстиції містить детальну регламентацію поведінки прокурора у відносинах із засобами масової інформації. Прокурори зобов'язані уникати будь-якого фаворитизму, а при передачі інформації повинні керуватися критеріями суворості та об'єктивності [9]. Важливим є пункт про те, що прокурори повинні абстрагуватися від своїх особистих переконань, якщо ті можуть перешкоджати об'єктивному виконанню обов'язків [9].

Цікавим аспектом іспанської моделі є акцент на принципі рівності, особливо між жінками та чоловіками, а також впровадження гендерної перспективи при тлумаченні та застосуванні правових норм [9]. Прокурорам заборонено приймати будь-які подарунки чи запрошення, що виходять за межі простої ввічливості та соціальних звичаїв, особливо якщо вони пропонуються у зв'язку з конкретною справою [9]. У внутрішніх відносинах іспанський прокурор повинен де-

монструвати ввічливість і повагу до колег, беручи активну участь у колегіальних органах прокуратури та відкрито висловлюючи свої розбіжності під час засідань [9]. Таким чином, іспанська модель демонструє орієнтацію на комплексне регулювання професійної поведінки прокурора з урахуванням як юридичних, так і соціальних аспектів його діяльності.

Етичні стандарти діяльності прокурора у країнах Європейського Союзу є фундаментальною складовою верховенства права та демократичного врядування. Порівняльно-правовий аналіз свідчить про те, що незважаючи на різноманітність національних систем, європейську прокурорську спільноту об'єднує спільне розуміння прокурора як гаранта прав людини, об'єктивного представника закону та цілісної особистості, чия гідність є невід'ємною від авторитету держави.

Досвід зарубіжних країн щодо етики прокурора є корисним з точки зору можливої імплементації кращих зарубіжних практик у національне законодавство. Доцільним є запозичення механізмів, що забезпечують реальну незалежність та стійкість до стороннього тиску. Зокрема, доцільним є впровадження німецької практики «етичних діалогів» – регулярних обговорень моральних дилем у колективі, що допомагає формувати імунітет до корупційних ризиків та адміністративного впливу. Крім того, нагальною є адаптація французьких та іспанських стандартів «цифрової етики», які чітко обмежують активність прокурорів у соціальних мережах та медіа, забороняючи будь-яку демонстрацію політичних симпатій або використання статусу для самопіару. Такий підхід дозволить трансформувати українську прокуратуру в орган, що користується високим рівнем суспільної довіри, забезпечує неупереджене здійснення своїх повноважень та відповідає європейським стандартам професійної етики.

Для України успішна імплементація європейських етичних стандартів вимагає переходу від формального декларування норм до створення дієвих механізмів їх підтримки та захисту. Запозичення досвіду Франції щодо єдиних стандартів магістратури, Німеччини щодо етичного виховання дозволить сформувати в Україні покоління прокурорів, здатних користуватися високою довірою суспільства та ефективно виконувати свої функції в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Consultative Council of European Prosecutors (CCPE) Opinion no. 13(2018) of the CCPE: «Independence, accountability and ethics of prosecutors». Strasbourg, 23 November 2018. URL: https://rm.coe.int/opinion-13-ccpe-2018-2e-independence-accountability-and-ethics-of-pros/1680907e9d

2. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system. Council of Europe. 2000. URL: https://rm.coe.int/16804be55a.

3. Opinion No. 9 (2014) of the CCPE on European norms and principles concerning prosecutors (Rome Charter). Consultative Council of European Prosecutors. 2014. URL: https://rm.coe.int/168074738b.

4. Code of Ethics for Officials. Ministry of Finance, Estonia. 2015. URL: https://www.fin.ee/en/media/2195/download.

5. Charte de déontologie des magistrats de l'ordre judiciaire. Conseil Supérieur de la Magistracy. 2023/2025. URL: https://www.conseil-superieur-magistrature.fr/sites/default/files/pdf/CSM_Charte-Deontologie_PDF%20Web.pdf.

6. Richterethik in Deutschland: Thesen zur Diskussion richterlicher und staatsanwaltlicher Berufsethik. Deutscher Richterbund (DRB). 2018. URL: https://lnk.ua/ajFOTXxQY

7. Gedragscode Openbaar Ministerie. Openbaar Ministerie, Nederland. 2021. URL: https://lnk.ua/HEOrMzvBZ

8. Codice Etico dei magistrati ordinari. Associazione Nazionale Magistrati (ANM). 2024. URL: https://www.associazionemagistrati.it/codice-etico.

9. Código Ético del Ministerio Fiscal. Fiscalía General del Estado, España. 2021. URL: https://www.fiscal.es/documents/13333297/13755663/C%C3%B3digo+%C3%89tico+del+Ministerio+Fiscal.pdf.

Ключові слова: прокурор, прокуратура, етика, публічний обвинувач, етичні стандарти, Європейський Союз, зарубіжний досвід, етика прокурора.

Key words: prosecutor, prosecution service, ethics, public prosecutor, ethical standards, European Union, foreign experience, prosecutorial ethics.

Кравченко Марина Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Проблематика протидії корупції в нашій державі упродовж тривалого часу залишається предметом обговорень та дискусій. Національне законодавство неодноразово змінювалось задля мінімізації негативних наслідків корупції, протидії цьому негативному соціальному явищу та попередження виникнення факторів, що сприяють його появі та розвитку. Утім, як свідчать результати соціологічних опитувань, показники Рейтингу сприйняття корупції, відомості ЗМІ, проблема корупції в нашій державі ще доволі далека від вирішення. Задля забезпечення систематизації та послідовності антикорупційних рішень та дій на всеукраїнському рівні Кабінет Міністрів України затверджує державну антикорупційну програму, яка має на меті втілення у життя державної антикорупційної стратегії.

На локальному рівні подібні програми затверджуються й окремими органами. В рамках нашого дослідження увагу буде приділено антикорупційній про-

грамі Національної поліції України, яка є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. Антикорупційна програма (програма доброчесності) Національної поліції України на 2025-2027 роки була затверджена 18 березня 2025 року [2], вона встановлює комплекс заходів (правил, стандартів і процедур) щодо запобігання, виявлення та протидії корупції в діяльності НПУ. Вкрай позитивно, що розробка цього документу відбувається із залученням громадськості та суб'єктів поза межами системи Національної поліції. Так, з урахуванням положень постанови Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (зі змінами), а також відповідно до Методології управління корупційними ризиками, затвердженої наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 року, 26 лютого 2025 року було проведено відкрите обговорення проєкту цієї програми. До участі в обговоренні запрошувалися громадяни, представники громадських об'єднань, освітніх і наукових установ, експертного середовища та інші заінтересовані особи [3].

Оминаючи надання загальної характеристики цієї програми, звернемо увагу, що відповідно до звітів, наявних на початок 2026 р., із 112 заходів, визначених Антикорупційною програмою для впливу на корупційні ризики у системі Національної поліції, 85 уже реалізовано або перебувають у процесі постійного виконання (76 % від загальної кількості запланованих заходів). Водночас 27 заходів (24 %) поки що не виконано у зв'язку з тим, що строки їх реалізації не настали (утім підготовчі дії здійснюються відповідно до встановленого графіка) [4].

Аналізу Антикорупційної програми Національної поліції України дозволяє дійти висновку, що вона: 1) ґрунтується на положеннях державної антикорупційної стратегії та політики; 2) затверджується спеціально уповноваженим суб'єктом – начальником Управління запобігання корупції НП України; 3) поширюється на визначене коло осіб –працівників Національної поліції; 4) має специфічну структуру, а також особливості у сфері оцінювання та моніторингу виконання.

Водночас дана програма характеризується і загальними рисами, притаманними подібним документам, зокрема системністю, комплексністю та відповідністю вимогам чинного законодавства.

Переходячи до значення антикорупційної програми, зазначимо, що воно полягає передусім у її ролі як ключового інструменту реалізації державної антикорупційної політики на відомчому рівні. Вона забезпечує системний і комплексний підхід до запобігання та протидії корупції в діяльності поліції, визначаючи пріоритетні напрями, механізми та конкретні заходи щодо мінімізації корупційних ризиків. Важливість цієї програми також проявляється у впорядкуванні діяльності органів та підрозділів Національної поліції у сфері доброчесності. Вона встановлює чіткі стандарти поведінки для працівників поліції, сприяє фор-

муванню етичних засад служби та підвищенню рівня професійної відповідальності. Окрім цього, Антикорупційна програма виконує превентивну функцію, оскільки спрямована не лише на виявлення та реагування на корупційні правопорушення, але й на усунення причин і умов, що сприяють їх виникненню. Завдяки впровадженню механізмів моніторингу, оцінювання та контролю за виконанням заходів, забезпечується постійне вдосконалення антикорупційної діяльності. Не менш важливим є і те, що реалізація програми сприяє підвищенню рівня відкритості та прозорості діяльності Національної поліції України, що, у свою чергу, позитивно впливає на формування довіри громадян до правоохоронних органів. Це є необхідною умовою ефективного функціонування поліції в демократичному суспільстві.

Отже, Антикорупційна програма Національної поліції України виступає важливим нормативно-організаційним інструментом, який забезпечує узгодженість дій у сфері протидії корупції, сприяє зміцненню законності та правопорядку, а також підвищує ефективність діяльності поліції загалом.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

2. Антикорупційна програма (програма доброчесності) Національної поліції України на 2025-2027 роки від18 березня 2025 року. URL: https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/uploaded-files/Антикорупційна%20програма%20Національної%20поліції%20України%20на%202025-2027%20роки.pdf

3.Оголошення про початок публічного обговорення проєкту Антикорупційної програми Національної поліції України на 2025-2027 роки. *Офіційний сайт Національної поліції України.* URL: https://npu.gov.ua/pro-policiyu/zapobigannya-i-protidiya-korupciyi/oholoshennia

4. Звіт про виконання Антикорупційної програми НПУ на 2025-2027 роки. URL: https://npu.gov.ua/pro-policiyu/zapobigannya-i-protidiya-korupciyi/zviti-pro-antikorupcijnu-diyalnist

Ключові слова: Національна поліція, антикорупційна програма, запобігання корупції, антикорупційна політика, корупція.

Key words: National police, anti-corruption program, corruption prevention, anti-corruption policy, corruption.

Храпенко Олена Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИФРОВА ГРАМОТНІСТЬ АДВОКАТА ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Сучасний розвиток правової системи України відбувається в умовах інтенсивної цифрової трансформації, яка охоплює всі рівні правозастосовної діяльності, включаючи судочинство, діяльність правоохоронних органів та адвокатури. Запровадження електронного судочинства, розвиток Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, активне використання електронних доказів, а також інтеграція елементів штучного інтелекту в правову сферу обумовлюють необхідність переосмислення змісту професійної компетентності адвоката. У цьому контексті цифрова грамотність постає як ключова умова ефективного забезпечення права на правничу допомогу, гарантованого статтею 59 Конституції України [1].

Цифрова грамотність адвоката не може зводитися виключно до технічних навичок користування електронними сервісами. Вона має розглядатися як комплексна професійна категорія, що включає здатність здійснювати правову діяльність у цифровому середовищі з дотриманням вимог законодавства, принципів верховенства права та стандартів адвокатської етики. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає основні засади здійснення адвокатської діяльності, зокрема принципи незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [2], однак не містить прямих положень щодо цифрової компетентності адвоката, що свідчить про наявність нормативної прогалини у цій сфері.

В умовах функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи адвокат фактично стає активним учасником електронного правосуддя. Відповідно до процесуального законодавства, процесуальні документи можуть подаватися в електронній формі, а судові засідання можуть проводитися в режимі відеоконференції. Це, у свою чергу, вимагає від адвоката не лише технічної здатності користуватися відповідними сервісами, а й розуміння процесуальних наслідків цифрової взаємодії із судом, включаючи питання дотримання строків, підтвердження відправлення документів та належності доказів.

Особливого значення набуває проблема роботи з електронними доказами. Відповідно до статті 100 Цивільного процесуального кодексу України електронними доказами визнається інформація в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи [3]. Судова практика Верховного Суду підтверджує допустимість використання електронних доказів за умови дотримання вимог щодо їх автентичності та цілісності, що зумовлює необхідність формування у адвоката навичок належного збирання, фіксації та подання таких доказів.

У сучасних умовах цифрова грамотність адвоката набуває особливого значення також у контексті забезпечення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував на необхідності забезпечення ефективного доступу до правосуддя, який у сучасних умовах дедалі більше реалізується через цифрові інструменти. Відповідно, неналежний рівень цифрової компетентності адвоката може призвести до фактичного обмеження права особи на ефективний захист.

Окрему увагу слід приділити викликам, пов'язаним із забезпеченням конфіденційності адвокатської діяльності в цифровому середовищі. Відповідно до статті 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська таємниця охоплює будь-яку інформацію, що стала відома адвокату у зв'язку із наданням правничої допомоги [2]. У той же час використання електронної пошти, хмарних сервісів, месенджерів та інших цифрових інструментів створює підвищені ризики витоку інформації. Закон України «Про захист персональних даних» встановлює загальні вимоги до обробки персональних даних [5], однак не враховує специфіки адвокатської діяльності у цифровому середовищі, що також свідчить про необхідність подальшого нормативного вдосконалення.

У контексті євроінтеграційних процесів важливого значення набуває врахування міжнародних стандартів. Зокрема, Європейська етична хартія щодо використання штучного інтелекту в судових системах, ухвалена Європейською комісією з ефективності правосуддя (CEPEJ), визначає принципи поваги до прав людини, недискримінації, якості та безпеки, прозорості та підконтрольності користувачу [6]. Крім того, прийняття Регламенту Європейського Союзу про штучний інтелект (AI Act), формує нові стандарти використання цифрових технологій у правовій сфері, включаючи вимоги до надійності, прозорості та відповідальності систем штучного інтелекту [7]. Це безпосередньо впливає на діяльність адвокатів, особливо у справах із транскордонним елементом.

В умовах воєнного стану в Україні цифровізація правосуддя набуває додаткового значення як інструмент забезпечення безперервності судочинства та доступу до правничої допомоги. Використання дистанційних форм участі у судовому процесі, електронного документообігу та онлайн-комунікації з клієнтами стає не альтернативою, а необхідністю. За таких умов цифрова грамотність адвоката виступає не лише професійною характеристикою, а й гарантією ефективного захисту прав людини.

З огляду на викладене, вбачається доцільним нормативне закріплення цифрової грамотності адвоката як обов'язкової складової його професійної компетентності. Це може бути реалізовано шляхом внесення відповідних змін до законодавства про адвокатуру, а також через розробку стандартів цифрових компетентностей на рівні органів адвокатського самоврядування. Важливим є також інтегрування відповідних знань та навичок у систему юридичної освіти та підвищення кваліфікації адвокатів.

Таким чином, цифрова грамотність адвоката є складним багатовимірним явищем, що поєднує правові, технічні та етичні аспекти професійної діяльності. Вона виступає необхідною умовою ефективного функціонування адвокатури в умовах цифровізації та важливим інструментом забезпечення прав людини в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 15.08.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%82#w1_

3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

5. Про захист персональних даних від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

6. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems (CEPEJ, 2018). URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment

7. REGULATION (EU) 2024/1689 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 June 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

Ключові слова: цифрова грамотність адвоката, адвокатська діяльність, електронне судочинство, електронні докази, права людини, доступ до правосуддя, конфіденційність, кібербезпека.

Key words: digital literacy of a lawyer, legal practice, e-justice, electronic evidence, human rights, access to justice, confidentiality, cybersecurity.

Синицин Павло Миколайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
доктор філософії в галузі права, адвокат

БРОНЮВАННЯ АДВОКАТІВ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року суттєвих змін зазнали всі сфери життя суспільства та держави, не виняток і функціонування інституту адвокатури, що безпосередньо впливає на реалізацію конституційних прав і свобод людини. В умовах воєнного стану запит на правничу допомогу тільки зростає, особливо серед вразливих категорій населення, що у свою чергу ще більше підсилює важливість ролі адвокатури.

Водночас на практиці виникає проблема відсутності належного правового механізму бронювання адвокатів, або ж права на відстрочку за професійною приналежністю, що створює низку системних ризиків для функціонування правової системи. Зокрема, згідно з Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», на відміну від представників органів державної влади, прокуратури та інших суб'єктів владних повноважень, які мають можливість отримати бронювання або фактично звільнені від мобілізації, адвокати підлягають мобілізації на загальних підставах та не мають права на відстрочку від мобілізації за професійною ознакою. Це призводить до порушення принципу рівності сторін у процесі та створює перешкоди для здійснення захисту [1].

Особливо гострою є проблема вручення повісток адвокатам під час здійснення ними професійної діяльності, зокрема у приміщеннях судів або правоохоронних органів [2]. Такі дії фактично є формою тиску на адвоката та перешкоджають виконанню ним своїх обов'язків. Внаслідок цього порушується право особи на захист, гарантоване статтею 59 Конституції України, а також принцип змагальності сторін у кримінальному процесі.

Крім того, відсутність бронювання адвокатів, або ж передбаченого права на відстрочку від мобілізації за професійною ознакою призводить до порушення вимог кримінального процесуального законодавства щодо обов'язкової участі захисника. У випадках, коли адвокат не може виконувати свої функції через мобілізацію або інші обмеження, виникають ризики затягування судових процесів, порушення строків розгляду справ та ухвалення необґрунтованих судових рішень.

Аналіз чинного законодавства свідчить про відсутність чіткого механізму бронювання адвокатів як суб'єктів, діяльність яких є критично важливою для функціонування держави. Натомість існуючі механізми бронювання застосовуються переважно до працівників підприємств, установ та організацій, які забезпечують функціонування економіки та державного управління [3].

Варто також зазначити, що питання бронювання адвокатів неодноразово піднімалося органами адвокатського самоврядування, які наголошують на необхідності внесення змін до законодавства з метою забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності.

Отже, в умовах воєнного стану бронювання адвокатів є важливою гарантією забезпечення права на захист та ефективного функціонування правової системи. Відсутність належного правового регулювання у цій сфері призводить до порушення прав людини, зниження ефективності судочинства та підриву принципу верховенства права. У зв'язку з цим впровадження механізму бронювання адвокатів, або передбачення для них права на відстрочку за професійною ознакою є об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку української держави.

Список використаних джерел:

1. Гамрецький Є. О. Забезпечення гарантій адвокатської діяльності в особливий період. *Актуальні проблеми держави і права.* 2024. № 102. URL: https://doi.org/10.32782/apdp.v102.2024.4.

2. Синицин П. М. Право адвоката на відстрочку від призову або бронювання як гарантія адвокатської діяльності. *Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє :* матеріали XV Міжнар. наук.-практич. конф. (м. Одеса, 14 листоп. 2025 р.). Одеса : Юридична література, 2025. С. 80-82. URL: https://hdl.handle.net/11300/31745

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 20.10.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543–12#Text

Ключові слова: бронювання адвокатів, воєнний стан, мобілізація, адвокатура, адвокатська діяльність.

Key words: reservation of lawyers, martial law, mobilization, Bar, legal practice.

Щербатий Роман Романович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
адвокат

ПОНЯТТЯ «КОНКУРСНІ ПРОЦЕДУРИ» У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Формування суддівського корпусу є одним із ключових напрямів реалізації державою своїх конституційних функцій у сфері забезпечення здійснення правосуддя та гарантування кожному права на справедливий суд. Належним чином організований порядок формування професійного складу суддів виступає важливою гарантією доступу до правосуддя, ефективного функціонування судової

влади та забезпечення довіри суспільства до суду як органу, покликаного здійснювати правосуддя.

Спеціальні повноваження щодо формування суддівського корпусу покладено на Вищу раду правосуддя як конституційний орган суддівського врядування, уповноважений ухвалювати рішення про внесення подання Президенту України про призначення суддів на посаду. Водночас реалізація процесу формування суддівського корпусу здебільшого забезпечується через діяльність іншого органу суддівського врядування – Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка шляхом організації та проведення відповідних процедур здійснює відбір компетентних та доброчесних кадрів для судової системи.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження понятійно-категоріального апарату формування суддівського корпусу, який у науковій літературі та правозастосовній практиці досить часто узагальнюється категорією «конкурсні процедури», зміст якої, у свою чергу, попри її активне використання, не отримав належного нормативного закріплення та потребує теоретико-правового осмислення. Крім того, конструкція «конкурсні процедури» часто використовується у діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, зокрема в інформаційних повідомленнях та матеріалах, оприлюднених на її офіційному вебсайті.

Так, відповідно до тлумачного словника української мови «процедура» визначається як офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь [1]. Звідси слідує, що змістовною характеристикою процедури є наявність визначеної послідовності дій, спрямованих на досягнення певного результату.

У юридичній науці поняття «процедура» набуває більш конкретизованого змісту та розглядається як нормативно визначений порядок здійснення діяльності уповноважених суб'єктів, що передбачає послідовність взаємопов'язаних етапів (стадій), спрямованих на досягнення юридично значущого результату. Разом з тим, слід зауважити, що у сфері формування суддівського корпусу процедурна регламентація відповідних процесів виступає важливою гарантією прозорості відбору кандидатів на посаду судді, забезпечення об'єктивності прийняття кадрових рішень та підвищення рівня довіри до судової влади загалом.

Детальний аналіз судоустрійного законодавства свідчить про те, що законодавець, визначаючи порядок формування суддівського корпусу, активно використовує поняття «процедура». При цьому така категорія застосовується не безпосередньо як узагальнююче поняття формування суддівського корпусу, а опосередковано – через регламентацію його складових. Зокрема, законодавець вказує, що процедурою є добір на посаду судді місцевого суду (стаття 79-6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі по тексту – Закон)), призначення на посаду судді (пункт 19 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону), а також кваліфікаційне оцінювання суддів (стаття 79-4 цього Закону) [2]. Вочевидь, такий підхід законодавця свідчить про процедурний характер ок-

ремих складових механізму формування суддівського корпусу та обґрунтовує доцільність використання категорії «процедура» у контексті порядку формування суддівського корпусу в Україні.

У свою чергу, поняття «конкурс» традиційно розглядається як форма змагальності, спрямована на виявлення найкращих претендентів, а у Юридичній енциклопедії конкурс (від лат. *concursus* – збіг, зіткнення, змагання) визначається як змагання, метою якого є відбір кращих з учасників (кандидатів, здобувачів чи претендентів) [3]. З огляду на те, що механізм формування суддівського корпусу реалізується через сукупність нормативно визначених процедур, які здійснюються на засадах змагальності та передбачають оцінювання кандидатів за встановленими критеріями, такі процедури доцільно ідентифікувати як конкурсні процедури, тобто змагальні процедури з відбору кращих.

Відповідно до Закону організація та проведення таких процедур покладені на Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, яка здійснює добір кандидатів на посаду судді місцевого суду, а також проводить конкурси на зайняття вакантних посад суддів у судах відповідного рівня [2].

Під добором на посаду судді місцевого суду розуміють самостійну, законодавчо визначену, поетапну, комплексну процедуру, що являє собою систему послідовних організаційних і кваліфікаційно-оцінювальних дій та має на меті зарахування кандидатів до резерву для подальшої участі у конкурсі на зайняття вакантних посад суддів першої інстанції [4, ст. 56]. У свою чергу, конкурс на посаду судді – це процедура формування суддівського корпусу, що здійснюється на рейтинговій основі шляхом реалізації визначених законодавством процедур Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з метою забезпечення судів висококваліфікаційними суддівськими кадрами [5, ст. 296].

З огляду на це, як добір, так і конкурс є процедурами, ознакою яких є оцінювання кандидатів та встановлення відповідності їх установленим законом критеріям. Отже, такі процедури об'єктивно мають конкурсний характер, оскільки спрямовані на відбір найбільш підготовлених кандидатів на зайняття суддівської посади. Відтак, до ознак конкурсних процедур слід віднести нормативну визначеність порядку їх проведення, етапність, змагальність кандидатів, альтернативність кандидатур, оцінювання, рейтингування кандидатів, а також їх здійснення спеціально уповноваженим суб'єктом суддівського врядування.

Узагальнення наведених ознак дозволяє сформулювати дефініцію поняття «конкурсні процедури» у контексті формування суддівського корпусу. Отже, конкурсні процедури – це змагальні процедури з відбору кандидатів на зайняття суддівської посади, що передбачають їх оцінювання, встановлення відповідності законодавчо визначеним критеріям, рейтингування та проводяться у встановленому порядку Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Визначення дефініції «конкурсних процедур» у понятійно-категоріальному апараті формування суддівського корпусу дозволяє теоретично узагальнити відповідні процедури, забезпечує їх системне сприйняття як складових єдиного організацій-

но-правового механізму формування суддівського корпусу та сприяє подальшому вдосконаленню правового регулювання відповідної сфери.

Список використаних джерел:

1. Словник. *Портал української мови та культури.* URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=процедура

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/ed20250604#Text

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ. «Укр. енцикл.», 1998. URL: https://leksika.com.ua/14150409/legal/konkurs

4. Щербатий Р. Р. Добір на посаду судді місцевого суду: поняття, принципи, ознаки та етапи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. Вип. 89. Ч. 5 С. 49-58.

5. Щербатий Р. Р. Конкурс на посаду судді: поняття та основні риси. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.) / НУ «ОЮА» ; за заг. ред. С. В. Ківалова ; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса : Фенікс, 2024. С. 295-296.

Ключові слова: формування суддівського корпусу, конкурсні процедури, добір на посаду судді, конкурс на посаду судді, суддівське врядування, Вища кваліфікаційна комісія суддів України.

Key words: formation of the judicial corps, competitive procedures, judicial selection, judicial competition procedure, judicial governance, High Qualification Commission of Judges of Ukraine.

Нестерчук Лілія Петрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

«AMICUS CURIAE» ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Важливим інструментом забезпечення дотримання справедливості судового розгляду, який надає можливість особам, що не є сторонами у справі, надавати суду свою експертну думку або інформацію з питань, що мають суспільний інтерес, є інститут «amicus curiae», дослідження трансформації і розвитку якого у правових системах загального та континентального типу зумовлена реформуванням правосуддя та інтеграцією України в європейський правовий простір.

Ідея «amicus curiae» (у перекладі з лат. «друзі суду») походить з римського права часів Республіки, коли цивільна особа, яка не мала безпосереднього відношення до справи, могла надавати допомогу стороні в судовому процесі шляхом надання консультацій, «так званих responsa prudentium, які стали допоміжним ресурсом інформації для ухвалення рішення. За часів принципату вона була формалізована через ius respondendi ex auctoritate principis – привілеї, що надавалися імператором, який давав змогу певним юристам надавати юридично обов'язкові тлумачення, а на початку другого століття нашої ери інституціоналізовано в імператорських рескриптах, які були офіційними відповідями на юридичні запити, що надходили від губернаторів провінцій» [1, с. 106–107]. У часи середньовіччя ця практика була прийнята в Англії і поступово стала частиною англійської системи загального права. Саме на англійському загальному праві, а не римському праві чи ius commune, як першоджерелі amicus curiae, наголошує низка сучасних дослідників, зокрема Л. Крема [2]. Найбільшого поширення інститут amicus curiae набув у США, де уперше був застосований наприкінці XVIII століття і наразі є важливою складовою американського правосуддя в справах, що становлять суспільний інтерес.

Нині термін «amicus curiae» використовується для позначення особи або організації, які надають суду консультації та інформацію у справі, в якій вони не є стороною судового розгляду. Висновки незалежного експерта-консультанта дозволяють отримати цінну додаткову інформацію, що стосується справи, тим самим допомагаючи суду ухвалити справедливе та обґрунтоване рішення. Загалом amicus curiae можна визначити як процесуальний механізм, за допомогою якого суд запрошує особу чи організацію брати участь у розгляді спору між сторонами, щоб вони могли надати інформацію, яка могла б вплинути на її аргументацію. Незважаючи на свою процесуальну форму, практика amicus втілює у собі соціальний вплив права. Наприклад, підхід британських суддів полягає у приділенні більшої уваги соціальній ефективності закону. Наприклад, Верховний суд Великобританії у своєму рішенні від 24 січня 2017 року з питання Brexit заслухав значну кількість amici curiae як учасників процесу.

Дослідники інституту amicus curiae наголошують на трансформації його ролі у країнах загального права «від додаткового джерела інформації до суду – до судово-лобістської моделі, зокрема у США, Англії та Канаді, де до незалежних «друзів суду» використовують поняття «interveners», які фактично виступають у якості представників однієї зі сторін» [3], наприклад, при розгляді кліматичних судових справ. Значного розголосу набула справа «Джуліана проти Хантиних Штатів» (Juliana v. United States), яка демонструє допоміжну роль amici curiae у тлумаченні права. На підтримку тверджень позивачів про визнання основоположного права на стабільний клімат та обов'язку держави захищати це право було зроблено кілька зауважень щодо тлумачення доктрини суспільної довіри, доктрини політичних питань та цінності визнання основоположного права на стабільний кліматичний режим за допомогою прецедентного права. На під-

тримку висновків позивачів, представлених урядом США, стверджувалося, що доктрина суспільної довіри не застосовується до фактів справи і що Закон про чисте повітря має перевагу над застосуванням загального права. Вищезазначені висновки не просто містять загальні зауваження щодо причин та наслідків зміни клімату, а й розглядають конкретні правові факти, що підтверджують той чи інший аргумент, висунутий сторонами у судовому процесі. Висловлюється думка, що у цьому сенсі amicus curiae являє собою справжню правову доктрину та сприяє взаємному збагаченню правової аргументації у межах судового процесу [4, с. 205].

У США участь «друзів суду» найчастіше спостерігається у справах, що розглядаються Верховним судом, оскільки він часто розглядає складні та гучні справи, в яких додаткова інформація та аналіз, надані експертами-консультантами, можуть бути дуже корисними. Однак участь amicus curiae не обмежується Верховним судом і може бути застосована в інших ланках судової системи. Наприклад, Американська психологічна асоціація (APA), яка у 1962 році уперше надала висновок у якості «друзів суду» і станом на 2025 рік 26 висновків amicus curiae, підготовлених APA, безпосередньо процитовано Верховним судом США, розробила програму з підготовки експертів-консультантів, в рамках якої вона надає апеляційним судам висновки amicus curiae, щоб забезпечити їх високоякісними, неупередженими та неупередженими науковими даними у галузі психології. Запити на такі висновки подаються через програму APA «Amicus Program», або Американська психологічна асоціація може розробити висновок за власною ініціативою, ґрунтуючись на аналізі судової ситуації. Після процесу внутрішнього затвердження такого подання шляхом залучення трьох чи більше психологів, експерти APA працюють із зовнішньою юридичною фірмою над підготовкою висновку [5; 6]. Американська медична асоціація (AMA), яка є одним із найактивніших суб'єктів, що мають право подавати такі висновки, для упорядкування такої діяльності у 1995 році створила спеціалізований Центр судових розглядів [7].

У країнах континентального права інститут amicus curiae уперше був запроваджений у Франції з ініціативи колегії адвокатів у 1998 році, спочатку у межах цивільного судочинства року Паризьким апеляційним судом у рішеннях від 21 червня і 6 липня 1988 року і закріплено рішенням Касаційного суду від 31 травня 1991 року, потім у 2010 році у межах адміністративного судочинства, а у 2020 році введений у Регламент Конституційного Суду Франції, у якому, зокрема, зазначається, що практика amicus curiae є засобом участі некомерційних асоціацій та груп, а також інституціональних органів, що представляють колективні чи спільні інтереси, у поданні письмових зауважень, корисних для розуміння та оцінки складних справ [8].

В Україні інститут amicus curiae також активно розвивається, особливо після 2017 роки, коли було запроваджено інститут експертів з питань права, який, на думку О. Дроздова, Є. Григоренка, О. Передерія та А. Стєбєлева, є «різновидом amicus curiae та з точки зору місця відповідних процесуальних норм

у системі права, їхньої однорідності у спрямуванні правового регулювання, а також ідентичності правових норм, що мають місце у відповідних галузях права, є міжгалузевим правовим субінститутом, як учасник судового процесу/провадження (конституційного, кримінального тощо), що володіє спеціальними знаннями» [9, с. 222]. Різновидом amicus curiae також є наукові висновки членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді як «особливої, передбаченої процесуальним законодавством, форми наукового забезпечення правосуддя у Верховному Суді, що зумовлена специфікою його організації як найвищого суду в системі судоустрою України та правового зв'язку із ним науковців, яка виражає суб'єктивну наукову позицію щодо застосування норми права на прохання суду» [10, с. 137-138], якою скористалася у 2023 році Велика Палата Верховного, коли «запитала висновки від фахівців Міжнародного комерційного арбітражного суду при ТПП України та Української арбітражної асоціації» [11].

Аналіз досвіду залучення «друзів суду» свідчить про поширення цього процесуального інституту не лише у судових системах країн загального права, але й у країнах континентального права, а також у діяльності міжнародних судових інституцій та арбітражів. Висновки amicus curiae мають важливе значення, оскільки: надають всебічне уявлення про справу, дозволяючи суду врахувати широкий спектр точок зору, які сторони судового розгляду могли не брати до уваги; можуть запропонувати спеціалізовану експертизу або технічну інформацію щодо складних правових питань, допомагаючи суду приймати обґрунтовані рішення; можуть висвітлити коло питань, які становлять суспільний інтерес, що дозволяє суду всебічно оцінити наслідки, які матиме певне судове рішення для суспільства; у найбільш значущих справах у країнах загального права вони сприяють сформуванню правового прецеденту, надаючи обґрунтовані аргументи, що сприяють розвитку юриспруденції.

***Список використаних джерел*:**

1. Невідомський М. Становлення інституту amicus curiae в міжнародному та національному праві: сучасні тенденції та перспективи його розвитку в епоху розквіту штучного інтелекту. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1. С. 105–112. DOI: 10.33270/02252901.12

2. Crema L. The Common Law (And Not Roman) Origins of Amicus Curiae in International Law – Debunking a Fake News Item. *Global Jurist*. 2020. Vol. 20, № 1. P. 2019-2038. https://doi.org/10.1515/gj-2019-0038

3. Шостак А. Amicus curiae: практика залучення «друга суду» в Україні та за кордоном / UPLAN – Громадська мережа публічного права та адміністрації. 2021. 27 квіт. URL: https://uplan.org.ua/analytics/amicus-curiae-praktyka-zaluchennia-druha-sudu-v-ukraini-ta-za-kordonom/

4. Canali L. «De l'amicus en droit à son utilisation dans les procès climatiques». Expertises et argumentaires juridiques, édité par Christel Cournil, DICE Éditions, 2024. https://doi.org/10.4000/12zb0.

5. Lecis Cocco Ortu A. M. Droit processuel constitutionnel : La pratique des amicii curiae devant la Cour constitutionnelle en 2022. *Annuaire International de Justice Constitutionnelle. Constitution, histoire et mémoire*. 2023. № 38. P. 839-842. DOI: 10.3406/aijc.2023.3106ff. ffhal-04583452f

6. Amicus Curiae Brief Program / Stay informed about APA. URL: https://www.apa.org/about/offices/ogc/amicus

7. Judicial Advocacy and Use of Amicus Curiae Briefs by the Litigation Center of the American Medical Association and State Medical Societies, 1995–2021 / T. J. Benning, B. J. Quiram, D. A. Hla, A. I. Zielske, C. M. Burkle. *J Gen Intern Med*. 2022. Vol. 37. P. 3518-3521. DOI: 10.1007/s11606-022-07569-3

8. Comparative Study of Amicus Curiae. URL: https://www.indianbarassociation.org/comparative-study-of-amicus-curiae/

9. Дроздов О. М., Григоренко Є. І., Передерій О. С., Стєбєлєв А. М. Експерт з питань права: теоретико-методологічні засади та вектори реалізації. *Право України*. 2021. № 6. С. 221-263. DOI: 10.33498/louu-2021-06-221

10. Холоденко Н. О. Організація наукового забезпечення діяльності судів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2021. 244 с. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/930/ek778knwjdke6h45bjgerhwl5vwbnzar/dis_Kholodenko%20N. O..pdf

11. Пільков К. Amicus curiae: процесуальні та етичні виміри сторонньої допомоги Верховному Суду у питаннях права. *Supreme Observer – офіційний онлайн-портал сучасного права, створений Верховним Судом України*. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/authors/1376/amicus-curiae-protsesualni-ta-etychni-vymiry-storonnoi-dopomohy-verkhovnomu-sudu-u-pytanniakh-prava

Ключові слова: amicus curiae, друзі суду, висновок amicus curiae, висновок у питанні права, експерт у сфері права.

Key words: amicus curiae, friend of the court, amicus curiae submission, opinion in a matter of law, legal expert.

Курганський Олександр Валерійович

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ОКРЕМІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ НА АДМІНІСТРАТИВНІ ПОСАДИ В МІСЦЕВИХ СУДАХ

Призначення суддів на посади голів та заступників голів місцевих судів упродовж тривалого періоду розвитку українського судоустрою відображало стійку тенденцію до концентрації владних повноважень у державі. Спроби різних органів влади та посадових осіб взяти під свій контроль це повноваження

давали їм змогу суттєво посилити власні позиції в системі стримувань і противаг державного механізму.

Перша редакція Закону Української РСР «Про судоустрій» від 5 червня 1981 року (стаття 23) встановлювала, що за наявності двох і більше обраних народних суддів районна, міська або районна в місті Рада народних депутатів на сесії затверджувала голову відповідного районного (міського) народного суду з числа цих суддів. Подання щодо такого призначення готував начальник відділу юстиції виконавчого комітету обласної або Київської міської Ради народних депутатів [1].

Закон України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року запровадив додаткову вимогу: кандидат на посаду голови районного суду повинен був отримати позитивний висновок кваліфікаційної комісії суддів про можливість обіймати цю посаду. Таким чином уперше було реалізовано ідею залучення професійної оцінки для визначення готовності особи виконувати адміністративні функції в суді [2].

Зміни 1994 року суттєво підвищили рівень суб'єктів, які брали участь у затвердженні голів і заступників голів районних судів, та розширили їхнє коло. Відтоді голова районного (міського) суду та його заступник із числа обраних суддів затверджувалися Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими Радами народних депутатів за спільним поданням Голови Верховного Суду АР Крим та Міністра юстиції АР Крим (або відповідних голів обласних, Київського та Севастопольського міських судів і начальників управлінь юстиції) [3]. М. Й. Вільгушинський помилково зазначає, що саме такий порядок діяв до 1994 року, хоча насправді він був запроваджений саме в 1994-му [3, с. 14].

Наступний, хоч і відносно короткий, етап пов'язаний із підписанням Конституційного Договору між Президентом України та Верховною Радою України від 8 червня 1995 року. Згідно з пунктом 13 статті 24 та статтею 42 цього Договору Президент України отримав право призначати не лише суддів, а й голів судів [4]. Цим правом глава держави неодноразово користувався.

Прийняття Конституції України 1996 року не врегулювало остаточно питання про суб'єктів, відповідальних за призначення на адміністративні посади в районних судах. Водночас відбулося певне відсторонення Міністра юстиції від цієї процедури та повне позбавлення місцевих рад можливості формувати керівний склад районних судів. Місцеві еліти втратили безпосередній вплив на призначення голів та заступників голів місцевих судів.

У зв'язку з появою в 1995 році відповідних повноважень у Президента, а також положення пункту 23 статті 106 Конституції України, після 1996 року глава держави продовжував видавати укази про призначення суддів на адміністративні посади. Водночас стаття 23 Закону «Про судоустрій» 1981 року, яка зберігала повноваження обласних рад, формально продовжувала діяти.

Лише влітку 2001 року в межах «малої судової реформи» до статті 23 зазначеного закону були внесені зміни, згідно з якими право затверджувати суддів

на адміністративні посади було передано Міністру юстиції України за поданням Ради суддів України.

Вже восени 2001 року до процесу активно долучилася Вища рада юстиції, яка звернулася до Конституційного Суду України з проханням дати тлумачення статті 131 Конституції щодо можливості внесення нею рекомендацій про призначення на адміністративні посади. Конституційний Суд 16 жовтня 2001 року визнав такі претензії Вищої ради юстиції неконституційними [5].

Перший самостійний Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року встановив нову модель: голова суду та його заступник призначалися строком на п'ять років із числа суддів цього суду Президентом України за поданням Голови Верховного Суду України (щодо спеціалізованих судів – голови відповідного вищого спеціалізованого суду) на підставі рекомендації Ради суддів України (або відповідної ради суддів спеціалізованих судів) [6].

Однак саме це положення стало предметом нового конституційного спору. За поданням Вищої ради юстиції Конституційний Суд України 16 травня 2007 року визнав неконституційним право Президента призначати суддів на адміністративні посади [7]. Уже 30 травня 2007 року Верховна Рада України в екстреному порядку прийняла постанову, якою тимчасово врегулювала питання: голови та заступники голів судів (крім Верховного Суду) призначалися Вищою радою юстиції строком на п'ять років на підставі рекомендацій Ради суддів України, Голови Верховного Суду України, зборів суддів відповідного суду або члена Вищої ради юстиції [8].

Рада суддів України 31 травня 2007 року, не погодившись із другорядною роллю, прийняла рішення самостійно призначати голів та заступників голів судів загальної юрисдикції. Наступного дня Верховна Рада України оприлюднила заяву щодо неприпустимості самоприсвоєння Радою суддів владних повноважень. Результатом конфлікту стало рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2009 року (справа № 32-рп/2009), в якому було роз-тлумачено, що Рада суддів України може лише надавати рекомендації тому органу чи посадовій особі, який законом наділений відповідними повноваженнями [9]. Рішення супроводжувалося чотирма окремими думками суддів і фактично зобов'язувало парламент невідкладно виконати рішення КСУ 2007 року.

Конституційний Суд України 25 березня 2010 року (рішення № 9-рп/2010) визнав неконституційною постанову Верховної Ради від 30 травня 2007 року, оскільки питання призначення на адміністративні посади було врегульовано не законом, а постановою, що суперечило вимогам Конституції [3, 18].

Остаточно проблему було вирішено 7 липня 2010 року з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який закріпив, що голова місцевого суду та його заступник призначаються строком на п'ять років Вищою радою юстиції за поданням відповідної ради суддів. Ця модель по суті відтворила тимчасовий порядок 2007 року, але вже в належній законодавчій формі [10].

Під час Революції Гідності процедура знову зазнала змін: 23 лютого 2014 року повноваження Вищої ради юстиції було передано Верховній Раді України. Сучасну модель, за якою голова та заступник голови місцевого суду обираються зборами суддів цього суду, запровадив Закон України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» від 8 квітня 2014 року [11].

Список використаних джерел:

1. «Про судоустрій України: Закон Української РСР від 05 червня 1981 року № 2022-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10/ed19810605

2. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року № 2862-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12

3. Вільгушинський М. Й. Щодо статусу голови суду в умовах реформування судової системи. *Актуальні проблеми держави і права* / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Вип. 68. С. 17-24.

4. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні» від 08 червня 1995 року № 1к/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-ВР

5. Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2001 року № 14-рп/2001 (у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини першої статті 131 Конституції України). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-01

6. Про судоустрій України: Закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14

7. Рішення Конституційного Суду України від 16 травня 2007 року № 1-рп/2007 (у справі за конституційним поданням Вищої ради юстиції щодо повноважень Президента України призначати суддів на адміністративні посади). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-07

8. Про тимчасовий порядок призначення суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад: Постанова Верховної Ради України від 30 травня 2007 року № 1098-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1098-16

9. Рішення Конституційного Суду України від 22 грудня 2009 року № 32-рп/2009 (справа про призначення суддів на адміністративні посади). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v032p710-09

10. Рішення Конституційного Суду України від 25 березня 2010 року № 9-рп/2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-10

11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17

12. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 08 квітня 2014 року № 1188-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18

Ключові слова: призначення суддів, адміністративні посади в судах, голова суду, заступник голови суду, судоустрій України, судова реформа, Вища рада юстиції, Рада суддів України, Конституційний Суд України, незалежність суддів.

Key words: judicial appointments, administrative positions in courts, court chairperson, deputy court chairperson, judiciary of Ukraine, judicial reform, High Council of Justice, Council of Judges of Ukraine, Constitutional Court of Ukraine, judicial independence.

Григоренко Юрій Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

СПОСОБИ, ПРИЙОМИ ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ АДВОКАТОМ ПРАВ КЛІЄНТА В ЦИФРОВОМУ ВИМІРІ

Сучасна адвокатська діяльність стикається з конкретною правовою колізією: законодавство України не містить ані критеріїв допустимості електронних доказів, самостійно зібраних адвокатом, ані стандартів використання штучного інтелекту (ШІ) у наданні правової допомоги, тоді як цифрові інструменти вже стали невід'ємною частиною практики захисту прав клієнта. Показово, що адвокат, зобов'язаний захищати клієнта від незаконного збору його цифрових даних, нерідко робить це за допомогою месенджера без шифрування та ШІ-помічника, умови конфіденційності якого він не читав. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлено в працях А. В. Кубаєнка [1], М. О. Кравченко [2], І. І. Комарницької [3], К. Г. Талдонової [4]; проте комплексного дослідження тріади «способи – прийоми – засоби» захисту прав клієнта в цифровому вимірі здійснено не було. У процесі дослідження застосовано порівняльно-правовий (аналіз законодавства України, acquis ЄС, стандартів Ради Європи), системний (тріада як аналітична модель) та емпіричний (узагальнення адвокатської практики) методи.

Цифрове середовище суттєво розширює спектр способів захисту прав клієнта, під якими ми розуміємо визначені законом форми правомірного впливу адвоката на правову ситуацію клієнта, спрямовані на відновлення або забезпечення його прав. Так, по-перше, підсистема «Електронний суд» ЄСІТС забезпечує подання процесуальних документів та участь у засіданнях у форматі відеоконференції [4], а Законом № 3200-IX від 29.06.2023 р. адвокатів зобов'язано зареєструвати електронні кабінети в ЄСІТС, що, на жаль, не усунуло проблему паперового судочинства [3; 8; 9]. По-друге, адвокатський запит (ст. 24 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [5]) набуває цифрового виміру: його направлення в електронній формі з кваліфікованим електронним підписом (КЕП) [11] суттєво підвищує оперативність отримання відповідей від суб'єктів владних повноважень. По-третє, електронний ордер – документ, сформований у Єдиному реєстрі адвокатів України (ЄРАУ) та засвідчений КЕП [5; 12], – усуває ризик фальсифікації та забезпечує миттєву верифікацію повноважень адвоката.

По-четверте, захист конфіденційності комунікацій адвоката та клієнта набуває особливої актуальності, оскільки без належного технічного захисту адвокатська таємниця у цифровому форматі залишається лише декларацією.

Прийоми захисту як тактичні елементи адвокатської діяльності реалізуються через конкретні дії адвоката у межах обраного способу. Прийом збирання та фіксації доказів трансформується завдяки електронним доказам – скріншотам, метаданим, архівованим вебсторінкам, – а адвокат повинен застосовувати прийоми верифікації їх цілісності та допустимості. Важливим прийомом стає аналіз цифрового сліду (digital footprint) клієнта та протилежної сторони у соціальних мережах. Адвокатська таємниця у цифровому просторі потребує захисту від двох принципово різних загроз: ненавмисного розкриття (помилкова адреса, незахищений канал) та навмисного – у формі кібератак [1]. Окремий прийом – розмежування власної позиції адвоката і позиції клієнта в публічному цифровому просторі. Законодавством категорично заборонено ототожнення адвоката з клієнтом, у тому числі через соціальні мережі [13], тоді як алгоритми платформ винагороджують саме таке ототожнення охопленням і підписниками. Додатковою загрозою є те, що реєстрація профілів у соціальних мережах не вимагає верифікації особи, що створює умови для видавання себе за адвоката при «продажу» юридичних послуг онлайн та завдає шкоди репутації інституту адвокатури [2]. З іншого боку, колізія між етичним стандартом і логікою цифрової платформи є операційною: кожна публікація адвоката у справі – одночасно комунікація з аудиторією і потенційний дисциплінарний ризик. У цьому контексті обов'язковою є «цифрова гігієна» адвоката [4].

Щодо засобів захисту, то, на нашу думку, вони застосовуються як правові і технічні інструменти реалізації способів та прийомів захисту в адвокатській діяльності. До правових цифрових засобів належать: е-запити та електронні ордери через ЄРАУ; клопотання про витребування електронних доказів; заяви про їх недопустимість через порушення законодавства про захист персональних даних [10; 14]. Технічними засобами є: VPN, наскрізне шифрування, системи управління юридичною практикою (LMS), КЕП [11]. Кібербезпека адвокатської діяльності визначається як стан захищеності інформації в кіберпросторі, що становить предмет адвокатської таємниці, за якого забезпечуються її конфіденційність, цілісність і доступність [4]; отже, технічні засоби є не факультативним доповненням, а обов'язковим елементом якісної правової допомоги [3]. Самостійного значення набуває ШІ: він використовується для аналізу судової практики, моніторингу законодавства та структурування доказової бази. Проте «галюцинації» мовних моделей – посилання на неіснуючі рішення – є неприпустимим порушенням стандарту належної правової допомоги. Постає закономірне питання: якщо адвокат посилається у клопотанні на рішення, знайдене за допомогою ШІ, і воно виявляється неіснуючим – хто несе відповідальність: адвокат, розробник чи законодавець, який ще не встиг сформулювати відповідь? Акт ЄС про ШІ [15] є орієнтиром для вироблення відповідних стандартів в адвокатській діяльності.

Оцінюючи стан проблем у досліджуваній сфері, слід визначити п'ять принципових викликів у здійсненні адвокатської діяльності, які, на наш погляд, є актуальними у зв'язку з цифровою трансформацією: 1) захист адвокатської таємниці у цифровому вимірі через її абсолютний характер незалежно від форми комунікацій – Конвенція Ради Європи про захист правничої професії від 12 березня 2025 р. підтверджує цей принцип [6]; 2) визначення критеріїв допустимості електронних доказів, за допомогою яких адвокат здійснює діяльність з доказування [1; 3]; 3) розроблення єдиних стандартів використання ШІ в адвокатській діяльності [15]; 4) забезпечення публічної цифрової ідентичності адвоката для усунення ризиків порушення принципів адвокатської діяльності у соціальних мережах, включаючи протидію несанкціонованому використанню імені та репутації адвоката [2]; 5) наявність у адвоката технологічної компетентності (technology competence), яку CCBE визнає невід'ємним елементом адвокатської практики [7] і яка охоплює відповідальне використання ШІ та забезпечення кібербезпеки не лише власної діяльності, але й помічників та стажистів [2; 3].

Таким чином, цифрова епоха трансформує всю тріаду захисту: способи набувають нових форм через е-судочинство, е-запити та е-ордери; прийоми збагачуються тактикою роботи з е-доказами, аналізом цифрового сліду та дотриманням заборони ототожнення з клієнтом у цифровому просторі; засоби доповнюються технічними механізмами та ШІ-інструментами. Слід погодитись, що цифрова трансформація не є самоціллю [1]: в центрі уваги адвокатури залишаються питання повноти, якості та своєчасності професійної правничої допомоги. Наведене свідчить, що ефективна реалізація зазначеної тріади в цифровому вимірі потребує законодавчого закріплення критеріїв допустимості електронних доказів, вироблення єдиних стандартів використання ШІ в адвокатській діяльності, а також формування технологічної компетентності адвоката як невід'ємного елемента стандарту належної правничої допомоги.

Список використаних джерел:

1. Кубаєнко А. В. Цифрова трансформація адвокатської діяльності та адвокатури: переваги і можливі недоліки. *Правова держава.* Одеса: НУ «Одеська юридична академія». 2021. С. 1–4.

2. Кравченко М. О. До питання впливу діжиталізації на інститут адвокатури. *Право та державне управління.* 2023. № 3. С. 302–307. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.46.

3. Комарницька І. І. Цифровізація та інформаційні технології у професійній діяльності адвоката в сучасних умовах. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 6. С. 243–247. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.38.

4. Талдонова К. Г. Здійснення адвокатської діяльності в умовах становлення та розвитку діджиталізації. *Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права.* 2023. № 113. С. 51–58.

5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17.

6. Конвенція Ради Європи про захист правничої професії: CM(2024)191-add1final, прийнята 12 березня 2025 р. Council of Europe. 2025.

7. CCBE Code of Conduct for European Lawyers. Brussels: Council of Bars and Law Societies of Europe, 2019. 64 p.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

10. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-VI.

11. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15.

12. Положення про Єдиний реєстр адвокатів України: затверджене Радою адвокатів України від 17.12.2012 № 26. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0026418-12.

13. Правила адвокатської етики: затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-17.

14. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation). OJ L 119, 04.05.2016. P. 1–88.

15. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). OJ L, 2024/1689, 12.07.2024.

16. Recommendation Rec(2000)21 of the Committee of Ministers to member states on the freedom of exercise of the profession of lawyer. Strasbourg: Council of Europe, 2000.

Ключові слова: адвокатська діяльність, захист прав клієнта, способи захисту, прийоми захисту, засоби захисту, цифровізація, електронний ордер, штучний інтелект, адвокатська таємниця, кібербезпека.

Key words: advocacy, client rights protection, methods of defense, techniques of defense, means of defense, digitalization, electronic warrant, artificial intelligence, attorney-client privilege, cybersecurity.

Зубрицький Олександр Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Інститут дисциплінарної відповідальності адвоката посідає важливе місце у системі гарантій належного функціонування адвокатури як незалежного та самоврядного інституту. Його призначення полягає не лише у реагуванні на порушення правил адвокатської етики чи неналежне виконання професійних обов'язків, а й у забезпеченні стабільності функціонування самої адвокатури, підтриманні довіри до неї з боку суспільства, клієнтів і професійної спільноти. У цьому контексті особливого значення набуває не тільки нормативна врегульованість дисциплінарної процедури, а й її належне організаційне забезпечення, від якого безпосередньо залежить реальна спроможність органів адвокатського самоврядування здійснювати послідовний, упорядкований і передбачуваний розгляд дисциплінарних справ.

Процедура притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за своєю природою є складним багатоетапним процесом, що поєднує правові, управлінські, інформаційні та координаційні складові. Її ефективність визначається не лише наявністю матеріально-правових і процедурних норм, а й якістю діловодства, належністю обліку звернень, організацією підготовки матеріалів, системою фіксації й оформлення рішень, а також механізмами їх перегляду та оскарження. Саме організаційна складова забезпечує практичну реалізацію принципів процесуальної визначеності, змагальності, рівності сторін та інституційної стабільності дисциплінарного провадження загалом.

У науковій літературі наголошується, що організаційне забезпечення не може зводитися лише до технічного або допоміжного супроводу діяльності певного органу. Так, П. І. Шаганенко, досліджуючи організацію діяльності органів прокуратури, обґрунтовує комплексну природу організаційного забезпечення та розуміє його як сукупність нормативно-правових, матеріально-технічних, фінансових, кадрових, інформаційних і оперативних заходів, спрямованих на раціональний розподіл трудової діяльності, гарантування правового статусу відповідних суб'єктів, забезпечення належних умов праці, підтримання організаційного порядку та досягнення високої ефективності реалізації повноважень [1, с. 146]. Цей підхід є цінним для аналізу дисциплінарної відповідальності адвокатів, оскільки дозволяє розглядати її організаційне забезпечення як системний механізм, а не сукупність окремих дій.

Подібного підходу дотримуються й інші науковці. Зокрема, Д. В. Приймаченко визначає організаційне забезпечення як систему адміністративних, фі-

нансових, інформаційних, організаційних та матеріально-технічних заходів непроцесуального характеру, спрямованих на створення й підтримку умов, необхідних для ефективного функціонування органів влади [2, с. 62]. Своєю чергою, А. І. Берлач підкреслює, що організаційне забезпечення включає нормативно-правові, матеріально-технічні, фінансові, кадрові та інформаційні заходи, спрямовані на досягнення визначених цілей діяльності публічної адміністрації [3, с. 26].

Узагальнення наведених доктринальних позицій дає підстави визначити організаційне забезпечення процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності як комплекс нормативно-організаційних, управлінських, інформаційних та координаційних заходів, що здійснюються органами адвокатського самоврядування з метою створення, підтримання й упорядкування умов для прийняття, реєстрації та розгляду дисциплінарних скарг, підготовки матеріалів справи, організації колегіального розгляду, ухвалення і належного оформлення мотивованих рішень, а також забезпечення їх перегляду й оскарження у встановленому законом порядку.

Особливого значення у структурі організаційного забезпечення набуває інформаційна складова. Аналіз відкритих джерел органів адвокатського самоврядування свідчить, що на регіональному рівні вона реалізується нерівномірно, без єдиного підходу до обсягу, структури та періодичності оприлюднення статистичних даних. Йдеться не про повну відсутність інформації, а про різний ступінь її деталізації, системності та аналітичної придатності. Саме тому публічне висвітлення статистики дисциплінарних проваджень доцільно розглядати як самостійний елемент організаційного забезпечення, що прямо впливає на прозорість дисциплінарної процедури, її передбачуваність і рівень довіри до дисциплінарної практики загалом.

Показовим у цьому сенсі є досвід КДКА Полтавської області, на офіційному ресурсі якої систематично оприлюднюється квартальна статистична звітність щодо діяльності кваліфікаційної та дисциплінарної палат, а також показників обліку вхідної кореспонденції й реалізації права на доступ до публічної інформації. Упродовж 2025 року дисциплінарна палата КДКА Полтавської області проводила від п'яти до шести засідань щоквартально, а кількість прийнятих дисциплінарних рішень коливалася від 54 до 152 залежно від звітного періоду. Кількість порушених дисциплінарних проваджень становила від 17 до 49 за квартал [4]. Такі дані дозволяють не лише оцінити навантаження на дисциплінарну палату, а й простежити динаміку її діяльності у часовому вимірі.

Крім того, у статистичних звітах КДКА Полтавської області відображено показники застосування дисциплінарних стягнень: упродовж 2025 року ухвалювалися рішення про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю в кількості від 7 до 12 за квартал, тоді як рішення про припинення такого права не приймалися [4]. Публічне представлення такої інформації створює підґрунтя для аналізу співвідношення між кількістю порушених проваджень і фактичним

застосуванням стягнень, а також дає змогу оцінити загальний характер дисциплінарної практики.

Іншу модель демонструє КДКА Кіровоградської області, де статистична звітність за 2025 рік подається переважно у річному форматі з деталізацією за кварталами. Такий підхід акцентує увагу не лише на кількості проведених засідань, порушених проваджень і прийнятих рішень, а й на судовому оскарженні рішень КДКА. Так, у першому кварталі 2025 року дисциплінарною палатою було порушено 38 дисциплінарних проваджень і прийнято 46 рішень, тоді як у наступних кварталах відповідні показники суттєво зменшувалися або взагалі не фіксувалися у відкритій звітності [5]. Важливо, що в цій моделі значну увагу приділено даним про судовий перегляд рішень КДКА, що дозволяє простежити зв'язок між дисциплінарною процедурою і судовим контролем.

Порівняння статистичних підходів КДКА Полтавської та Кіровоградської областей свідчить, що єдина модель публічного представлення дисциплінарної статистики на рівні регіональних КДКА наразі відсутня. Якщо одна модель забезпечує динамічне і більш деталізоване відображення дисциплінарної практики, то інша підкреслює її взаємозв'язок із механізмами судового контролю. Водночас така різнорідність ускладнює міжрегіональне порівняння дисциплінарної практики, знижує аналітичну цінність статистики у загальнонаціональному масштабі та свідчить про потребу вироблення мінімального стандарту її публічного представлення.

Отже, проведений аналіз сучасного стану організаційного забезпечення процедури притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності в Україні дає підстави стверджувати, що саме організаційна складова виступає ключовим чинником ефективності, передбачуваності та легітимності дисциплінарного провадження. Вона забезпечує практичну реалізацію нормативно визначених процедур, поєднуючи управлінські, інформаційні, координаційні та процедурні елементи діяльності органів адвокатського самоврядування. Водночас встановлено, що на сучасному етапі організаційне забезпечення має фрагментований характер, зокрема у частині інформаційного супроводу дисциплінарних проваджень, що проявляється у відсутності єдиного підходу до структури, періодичності та змісту оприлюднення статистичних даних на рівні регіональних КДКА.

У зв'язку з цим подальший розвиток організаційного забезпечення дисциплінарної відповідальності адвокатів має бути спрямований на підвищення рівня системності, узгодженості та прозорості відповідних процедур. Насамперед доцільним є запровадження мінімального стандарту публічного представлення статистики дисциплінарних проваджень, удосконалення інформаційної інфраструктури та формування єдиного підходу до організаційного супроводу дисциплінарної процедури з урахуванням принципів самоврядності адвокатури. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності дисциплінарного провадження, зміцненню довіри до інституту адвокатури та формуванню єдиної і передбачуваної дисциплінарної практики в Україні.

Список використаних джерел:

1. Шаганенко П. І. Поняття організаційного забезпечення діяльності органів прокуратури. *Часопис Київського університету права*. 2015. №4. С. 144-147.
2. Приймаченко Д., Ігонін Р. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління». *Слово Національної школи суддів України*. 2013. №1. С. 57-66.
3. Берлач А. І. Правове та організаційне забезпечення діяльності органів публічної адміністрації в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. *Юридичний науковий журнал*. 2013. № 1. С. 24-28.
4. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Полтавської області: Дисциплінарна палата. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: https://www.advokatura.poltava.ua/qd-commission/dystsyplinarna-palata (дата звернення: 25.03.2026).
5. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури Кіровоградської області: Дисциплінарна палата. *Офіційний сайт КДКА Кіровоградської області*. URL: https://kdka.kr.ua/dis_pal.htm (дата звернення: 25.03.2026).

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність адвоката, організаційне забезпечення, дисциплінарне провадження, адвокатура.

Key words: lawyer disciplinary liability, organizational support, disciplinary proceedings, bar.

Мозгальов Віктор Юрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
адвокат

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ З ТОРГІВЛІ ГЛАДКОСТВОЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ НЕВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

В умовах війни вкрай важливим постає питання забезпечення населення, правоохоронних органів, Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань зброєю невійськового призначення.

Особливої уваги заслуговує забезпечення ЗСУ гладкоствольною зброєю, яка вкрай позитивно проявила себе, як засіб ураження FPV-дронів супротивника [1]. В цьому аспекті важливо зазначити, що звичайні гладкоствольні мисливські рушниці, саме невійськового призначення, які відкриті до реалізації відповідними суб'єктами господарювання на підставі ліцензії МВС та відповідного дозволу Національної поліції, забезпечують левову частину такої гладкоствольної зброї і, відповідно, боєприпасів до неї. Незважаючи на те, що правовий механізм передачі зброї невійськового призначення до ЗСУ визначено спільним наказом

Міністерства оборони України та Міністерства внутрішніх справ України ще у 2016 році [2], проте економічний аспект зазначеного виду діяльності залишається недостатньо врегульованим.

Як приклад економічного стимулу, який знайшов відображення в зменшенні податкового навантаження у сфері торгівлі зброєю невійськового призначення, яка передається до відповідних правоохоронних органів, ЗСУ та інших військових формувань, – синхронне внесення змін в Податковий [3] та Митний кодекси [4] України у вересні 2014 року. Зазначеними змінами було доповнено відповідно пункт 32 підрозділу 2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України [5] та пункт 20 частини першої статті 282 Митного кодексу України [6] нормами про звільнення від оподаткування податком на додану вартість (далі – ПДВ) операцій з ввезення на митну територію України та постачання на митній території України та від оподаткування митом при ввезенні на митну територію України або вивезенні за її межі, крім іншого товарів оборонного призначення, визначених такими згідно з пунктом 29 частини першої статті 1 Закону України «Про оборонні закупівлі», що класифікуються за такими групами, товарними позиціями та підкатегоріями УКТ ЗЕД [7]: групи 93 (Зброя, боєприпаси; їх частини та приладдя), крім включених до товарної позиції 9303 та товарної підкатегорії 9304 00 00 00, а також 9305 (лише призначених для виробів товарних позицій 9303-9304), 9306 90 90 00 та 9307 00 00 00.

Слід зазначити, що відповідно до вищевикладених змін, звільнення від ПДВ та мита стосується виключно боєприпасів до гладкоствольної зброї, які класифікується за УКТ ЗЕД 9306 21 00 00, в той же час, для самих гладкоствольних рушниць, які, в залежності від механізму перезаряджання (напівавтоматичне чи помпове) класифікуються за УКТ ЗЕД 9303 20 10 10 чи 9303 20 10 20, такого звільнення не передбачено.

Окремо звертає увагу на себе той факт, що, оскільки вказана вище зброя невійськового призначення і боєприпаси до неї, відповідно до ч. 2 ст. 178 Цивільного кодексу України [8], є товарами обмеженими в обороті (такі, які потребують дозволу Національної поліції, як, для торгівлі, так і для придбання), то більша частина цих товарів імпортується відповідними суб'єктами господарювання саме для задоволення цивільного попиту на ці товари, без застосування преференцій щодо звільнення від ПДВ і мита. У подальшому, зважаючи на приписи вищезазначених норм у Податковому та Митному законодавстві, відповідні суб'єкти господарювання безальтернативно зобов'язані зменшити ціну продажу до відповідних органів чи служб, які забезпечують оборону України, на суму ПДВ. За такого підходу фактично здійснюється економічний тиск на суб'єктів господарювання.

На нашу думку, вирішення ситуації полягає у забезпеченні стимулювання вітчизняних імпортерів з одночасним зменшенням ціни придбання гладкоствольної зброї невійськового призначення правоохоронними органами, ЗСУ, іншими військовими формуваннями. У зв'язку з цим можна запропонувати внести до-

повнення до вищезазначених норм Податкового та Митного кодексів: зокрема, додати до переліку видів зброї УКТ ЗЕД 9303 20 10 10 і 9303 20 10 20 (гладкоствольні рушниці) та передбачити окремий механізм відшкодування ПДВ для імпортера, у разі, якщо відповідну зброю і боєприпаси до неї, які були імпортовані для задоволення потреб цивільного ринку і щодо яких сплачені ПДВ і мито, в подальшому у межах процедури державних закупівель передано до ЗСУ. На наш погляд, правовий механізм повинен безальтернативно визначати, що у таких випадках імпортер зменшує ціну продажу на суму ПДВ, який вже було сплачено ним раніше.

Список використаних джерел:

1. 12-й калібр у сучасній війні: легіонер пояснив користь рушниць під час захисту від дронів та в ближньому бою. Стаття. *Інформаційне видання Армія Inform.* URL: https://armyinform.com.ua/2025/10/20/12-j-kalibr-u-suchasnij-vijni-legioner-poyasnyv-koryst-rushnycz-pry-zahysti-vid-droniv-ta-v-blyzhnomu-boyu/
2. Про затвердження Інструкції з придбання у Збройних Силах України вогнепальної зброї невійськового призначення, бойових припасів до неї, холодної і пневматичної зброї та деяких інших предметів і матеріалів, на які поширюється дозвільна система: наказ Міністерства оборони України та Міністерства внутрішніх справ. № 347/631 від 07.07.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0974-16#Text
3. Податковий кодекс України: Закон України від 16 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
4. Митний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування продукції оборонного призначення: Закон України від 02.09.2014 № 1658-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-18#n5
6. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо спрощення ввезення продукції оборонного призначення: Закон України від 02.09.2014 № 1657-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1657-18/ed20150101#n5
7. Про Митний тариф України: Закон України від 19.10.2022 № 2697-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

Ключові слова: правоохоронна діяльність, правоохоронна система, правоохоронні органи, обіг вогнепальної зброї, Національна поліція України, цивільна зброя, військова зброя, зброя невійськового призначення, звільнення від ПДВ, мито, економічне стимулювання.

Key words: law enforcement activity, law enforcement system, law enforcement agencies, circulation of firearms, civilian weapons, military weapons, non-military weapons, VAT exemption, toll, economic stimulus.

Осадчук Ілля Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ЗАХИСТ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-правові та організаційні аспекти захисту на досудовому розслідуванні завжди розглядались як важливі наукові питання здійснення адвокатської діяльності. Участь захисника на початковому та подальших етапах досудового розслідування охоплює різний спектр проблем та має свої особливості, зумовлені, з одного боку, завданнями адвокатури, а з іншого – специфікою даної стадії кримінального провадження.

Розвиток законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність та кримінального процесуального законодавства посилює актуальність наукових досліджень, спрямованих на забезпечення реалізації функції захисту у кримінальному процесі, а також розширення повноважень захисника на досудовому розслідуванні.

Наявність трьох основних кримінально-процесуальних функцій у сучасному кримінальному процесі створює важливі гарантії ухвалення справедливого рішення у кримінальній справі. Процесуальна змагальність сторін обвинувачення та захисту у кримінальному провадженні спрямована на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Участь адвоката у кримінальному судочинстві забезпечує реалізацію права на професійну правничу допомогу, гарантованого ст. 59 Конституції України [1].

Як слушно відмічають Ю. Азаров та І. Дубівка, у сучасних наукових працях розглядаються різні аспекти та проблемні питання діяльності захисника, адвоката у кримінальному провадженні – загальні питання організації і функціонування адвокатури (організаційні форми адвокатської діяльності, механізм реалізації професійних прав і обов'язків, характеристика видів адвокатської діяльності); правові гарантії здійснення адвокатської діяльності, особливості здійснення захисту у кримінальному провадженні; здійснення представництва інтересів фізичних та юридичних осіб, а власне зміст досліджень визначений станом законодавства та проблемами правозастосовної практики у певний період [2, с. 19].

Наукове обґрунтування та дослідження численних проблем реалізації захисником своїх процесуальних повноважень спрямоване на вирішення багатьох завдань, які постають перед законодавцем та які продиктовані правозастосовною практикою. У зв'язку з цим місія науки полягає, зокрема, у науковому забезпеченні розробки правового механізму діяльності адвоката, у тому числі на стадії досудового розслідування.

Теоретичні і праксеологічні аспекти досліджень захисту у кримінальному провадженні характеризуються наявністю різних напрямків та сталістю зв'яз-

ків між собою. За обсягом досліджуваної проблематики (тематичним наповненням) розрізняють наукові праці щодо: визначення суб'єктів кримінального провадження, їх систематизації та врегулювання їх діяльності; забезпечення та реалізації права на захист у кримінальному провадженні; доступу до правничої допомоги в кримінальному провадженні; урегулювання процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні й забезпечення його участі в кримінальному процесі; особливості реалізації процесуального статусу захисника в окремих категоріях кримінального провадження [3, с. 924-935]. Даний перелік не є вичерпний, оскільки включає також і інші аспекти, пов'язані з завданнями адвокатури, спеціфікою захисту серед підфункцій адвокатури, адвокатською етикою, засадами та гарантіями адвокатської діяльності.

Результати наукових розвідок містяться в наукових працях, представлених в різних формах – монографічних дослідженнях (дисертаціях, одноосібних та/чи колективних монографіях), публікаціях у фахових виданнях і матеріалах конференцій та круглих столів тощо, науково-правових коментарях до законів, енциклопедіях, юридичних словниках, навчальній літературі (підручниках, посібниках).

На наш погляд, перспективними для дослідження є низка важливих питань діяльності адвоката-захисника.

Одним з таких питань є питання ефективності захисту. При цьому належне правове регулювання системи гарантій конфіденційності та дотримання адвокатської таємниці слід розглядати як один з напрямків забезпечення ефективності захисту.

Відсутність теоретичної єдності з деяких її ключових питань (зокрема, виправданості встановлення адвокатської монополії на захист, ефективність та доцільність інституту призначення захисника, поняття якості правничої допомоги) настільки очевидні, що множинність наукових розробок у сфері захисту від кримінального обвинувачення як виду адвокатської діяльності не лише не виключають, а й вимагають подальших досліджень. Так, науковий аналіз поняття якісної професійної правничої допомоги відкриває можливості для подальшого дослідження визначення критеріїв якості, удосконалення механізму притягнення захисника до відповідальності та розвитку наукової дискусії про значення норм, що встановлюють відповідальність захисника за неякісну юридичну допомогу, у правовому регулюванні реалізації права на захист від кримінального обвинувачення.

Окрім того, на теперішній час у науці немає чіткого уявлення про межі незалежності адвокатської діяльності, прийнятних способів обмеження цієї незалежності, її гарантії. Питання незалежності адвокатської діяльності та адвокатури здебільшого представлені у вигляді загальних фраз, посилань на нормативні приписи та рекомендацій, спрямованих на її забезпечення.

Перспективним напрямом дослідження залишається й проблема узгодженості процесуальної позиції між адвокатом-захисником та його клієнтом.

Таким чином, питання правового статусу захисника на досудовому розслідуванні, зміст специфічних для даної стадії його прав і обов'язків далеко не повно відображені в науковій літературі, що зумовлює необхідність подальшого дослідження теоретико-правових та організаційних аспектів здійснення адвокатом захисту на досудовому розслідуванні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print (дата звернення: 20.03.2026).

2. Азаров Ю., Дубівка І. Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування: монографія. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2018. 218 с.

3. Шадрін О. Стан наукових досліджень процесуального статусу захисника в кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної Асоціації України.* 2025. № 1 (34). С. 924–935.

Ключові слова: захисник, адвокат, досудове розслідування, правовий статус захисника, теоретико-правові аспекти здійснення захисту, організаційні аспекти здійснення захисту.

Key words: defense attorney, lawyer, pre-trial investigation, legal status of defense attorney, theoretical and legal aspects of defense, organizational aspects of defense.

Чорний Максим Михайлович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОРГАНАМИ ДБР

В сьогоднішніх надскладних умовах, за повномасштабного збройного вторгнення рф, не зупиняється робота із вдосконалення чинного законодавства, продовжується процес приведення його у відповідність з міжнародними стандартами, відбувається відпрацювання існуючих та розробка нових механізмів взаємодії державних органів, у тому числі й правоохоронних. Дієвість цього механізму безумовно значною мірою залежить від рівня правової регламентації такої важливої сфери правового регулювання, як організація та діяльність правоохоронної системи всіх її рівнів, що є умовою ефективної здійснення покладених функцій.

Важливішим аспектом ефективного здійснення прокуратурою процесуального керівництва при розслідувані кримінальних правопорушень органами ДБР є наділення прокурорів необхідним колом повноважень.

Щодо проблеми недостатнього обсягу повноважень прокурора та його впливу на слідчих, у тому числі ДБР, то можна звернути увагу, що пропонується задля підвищення ефективності процесуального керівництва закріпити в законі право прокурора заслуховувати доповіді слідчих, керівників органів досудового розслідування про хід розслідування кримінальних правопорушень. Це підвищить рівень поінформованості прокурора про результати розслідування кримінального правопорушення, сприятиме швидшому виявленню порушень закону, також тих, що стосуються прав і свобод учасників процесу. Крім того, цей метод має перевагу з огляду на його оперативність, але прокуророві варто зважати на людський фактор, зокрема можливу недобросовісність слідчого.

Так, зокрема, за КПК 1960 р. прокурор мав право самостійно вирішувати питання про відсторонення слідчого. Як зазначає М. Чорноуська, чинним законодавством такої можливості не передбачено і, як видається, окреслена зміна лежить у площині позитивних, оскільки прокурор не перебирає на себе повноважень, які природно йому не властиві і належать до компетенції керівника органу досудового розслідування [1].

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до КПК України та додати до ч. 1 щодо повноважень прокурора п. 20-1, виклавши його у такій редакції: «отримувати усні чи письмові звіти від слідчих щодо стану досудового розслідування».

Аналіз наукової літератури свідчить про існування трьох основних напрямки реформування досліджуваного інституту. Першим напрямом є залишення за прокурорами чинного обсягу повноважень з удосконаленням окремих законодавчих норм, правореалізація яких викликає значні проблеми. Другим є розширення обсягу повноважень зі здійснення процесуального керівництва на користь імплементації елементів зарубіжних моделей процесуального керівництва з тенденцією до прокурорського контролю та прокурорського дізнання. Останнім і протилежним вище наведеним перспективам є звуження обсягу повноважень з прокурорського нагляду на користь відмови від його здійснення у формі процесуального керівництва або наділення відповідними повноваженнями інших суб'єктів досудового розслідування.

Найбільш оптимальним для виконання завдань кримінального провадження є розвиток процесуального керівництва досудовим розслідуванням шляхом збереження за прокурором чинного на сьогодні обсягу повноважень з удосконаленням норм законодавства в частині можливості забезпечення прокурором участі потерпілого при обранні запобіжного заходу, щодо повноваження прокурора закривати будь-які кримінальні провадження, а не лише ті, у яких особам було повідомлено про підозру, забезпечення своєчасності і актуальності даних, одержуваних прокурором за результатами проведення НС(Р)Д для забезпечення всебічності і повноти досудового розслідування, взаємодії процесуального керівника із захисниками в частині ознайомлення з процесуальними доказами сторони захисту, забезпечення зниження кількості безпідставних клопотань слідчих шляхом передбачення дисциплінарної відповідальності для тих із них,

які подали за результатами звітного періоду найбільшу кількість необґрунтованих клопотань, внесення змін та доповнень до норм матеріального законодавства в частині суб'єктного складу осіб, у притягненні до кримінальної відповідальності яких за невиконання вказівок і доручень прокурора може виникнути необхідність та санкції відповідної статті.

Процесуалістами пропонується й інший шлях розвитку, яким передбачено розширення повноважень зі здійснення процесуального керівництва на користь сприйнятих такими державами, як Франція та ФРН. Зокрема, за таких умов прокуророві пропонується надавати право вилучати у слідчого провадження і проводити його особисто, а також самостійно усувати одного слідчого від розслідування й призначати замість нього іншого слідчого. Попри всі переваги, висловлені ними, ми підтримуємо думку про те, що надмірне розширення повноважень прокурора в бік регламентації «прокурорського розслідування» є невиправданим з точки зору природи прокурорського нагляду, максимально допустимим вираженням якої може виступати винятково здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням [2].

Щодо окремих пропозицій, які також мають на меті покращити напрямок процесуального керівництва, то можна звернути увагу на наступні:

1) розробка алгоритмів можливих дій прокурора для здійснення ефективного процесуального керівництва на різних стадіях процесу;
2) вироблення індикаторів ефективності здійснення прокурорами функції процесуального керівництва та впровадження системи регулярної її оцінки;
3) запровадження системи управління якістю роботи прокурора, яка б базувалась на мінімальних вимогах до здійснення процесуального керівництва, регулярних внутрішніх оцінках з боку найбільш досвідчених колег (peer review), оцінці потреб у навчанні та підвищенні кваліфікації прокурорів-процесуальних керівників, а також регулярних навчальних заходів [3].

У той саме час, варто розуміти, що створення алгоритмів або стандартів відповідно до яких повинен діяти прокурор під час процесуального керівництва має базуватись на таких ідеях як доцільність, обґрунтованість та зручність. Адже вони мають на меті врегулювати діяльність прокурора задля забезпечення її ефективності, а не створювати додаткові перешкоди, у тому числі, бюрократичні.

Список використаних джерел:

1. Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням: теорія та практика: монографія. Київ: Алерта, 2017. 294 с.

2. Зовнішній експертний аналіз перших років роботи Державного бюро розслідувань / Є. Крапивін, О. Лємєнов, Б. Малишев, В. Петраковський, Я. Хавронюк. Київ : Москаленко О. М., 2021. 108 с. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2022/02/Zvit-DBR-ukr.pdf

3. Звіт за результатами дослідження роль прокурора на досудовій стадії кримінального процес. URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/prokuror_infografic.pdf

Ключові слова: прокуратура, прокурор, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, прокурорська діяльність, повноваження прокурора, досудове розслідування, Державне бюро розслідувань.

Key words: Prosecution Service, Prosecutor, Procedural Guidance of Pre-trial Investigation, Prosecutorial Activity, Powers of the Prosecutor, Pre-trial Investigation, State Bureau of Investigation.

СЕКЦІЯ 8.
ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Керівник секції: *завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор Чанишева Галія Інсафівна*
Секретар секції: *асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор філософії Кіліміченко Анна Олегівна*

Чанишева Галія Інсафівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор юридичних наук, професор

ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ПЛАТФОРМНУ ЗАЙНЯТІСТЬ: ЗМІСТ І ЗНАЧЕННЯ

Директива ЄС про платформну зайнятість – це Директива (EU) 2024/2831 Європейського парламенту та Ради від 23 жовтня 2024 року про покращення умов праці в роботі на платформі, яка набрала чинності з 01 грудня 2024 року (далі – Директива ЄС) [1]. Вона спрямована на врегулювання праці через цифрові платформи, коли робота організується додатком або онлайн-сервісом, а розподіл замовлень, контроль виконання, рейтингування та допуск до роботи значною мірою визначаються алгоритмами. Директива ЄС набрала чинності 01 грудня 2024 року, і держави-члени зобов'язані привести національне законодавство у відповідність до цієї Директиви ЄС до 2 грудня 2026 року.

Відповідно до частини першої ст. 1 Директиви ЄС «метою цієї Директиви є покращення умов праці та захисту персональних даних у сфері платформної роботи шляхом: (a) запровадження заходів для сприяння визначенню правильного статусу зайнятості осіб, які виконують платформну роботу; (b) сприяння прозорості, справедливості, людському нагляду, безпеці та підзвітності в алгоритмічному управлінні платформною роботою; та (c) підвищення прозорості щодо платформної роботи, зокрема в транскордонних ситуаціях» [1].

Загальна характеристика Директиви ЄС полягає в тому, що вона вирішує два ключові завдання. Перша – допомога у правильному визначенні статусу особи, яка виконує роботу через платформу: чи вона є справді самостійним підрядником або фактично працівником. Друга – встановлення спеціальних гарантій у сфері алгоритмічного управління, тобто під час використання платформ автоматизованого моніторингу та автоматизованого прийняття рішень. У тексті прямо

зазначено, що для поліпшення умов праці у платформній роботі необхідні мінімальні права для платформних працівників та спеціальні правила захисту персональних даних осіб, які виконують таку роботу. Частиною другою ст. 1 Директиви ЄС передбачається, що «ця Директива встановлює мінімальні права, що застосовуються до кожної особи, яка виконує роботу на платформах у Союзі та має або, на основі оцінки фактів, вважається такою, що має трудовий договір або трудові відносини, як це визначено законодавством, колективними договорами або практикою, що діє в державах-членах, з урахуванням прецедентного права Суду» [1].

Центральне місце у Директиві ЄС займає презумпція трудових відносин. Якщо встановлено факти, що свідчать про керівництво та контроль з боку цифрової трудової платформи, відносини між платформою та виконавцем мають юридично презюмуватися як трудові. При цьому саме платформа, якщо вона не погоджується з таким висновком, має довести, що відповідні відносини не є трудовими за змістом національного права, колективних договорів та судової практики. Інакше кажучи, Директива ЄС полегшує процес перекваліфікації «хибної самозайнятості» у трудові відносини і переносить тягар доведення на платформу.

Важливою новелою Директиви ЄС є гарантії проти непрозорого алгоритмічного керування. Платформи зобов'язані інформувати осіб, які виконують платформну роботу, а також їх представників та компетентні органи про використання автоматизованих систем моніторингу та прийняття рішень, про категорії відстежуваних даних, види рішень та основні параметри таких систем. Крім того, Директива ЄС вимагає людського нагляду за подібними системами, регулярної оцінки їхнього впливу та наявності у уповноважених працівників платформи повноважень скасовувати автоматизовані рішення.

Окремий блок Директиви ЄС присвячений захисту персональних даних. Згідно з абзацом другим частини першої ст. 1 Директиви ЄС «ця Директива також встановлює правила для покращення захисту фізичних осіб у зв'язку з обробкою їхніх персональних даних шляхом забезпечення заходів щодо алгоритмічного управління, що застосовуються до осіб, які виконують роботу на платформах у Союзі, включаючи тих, хто не має трудового договору або трудових відносин» [1].

Платформам забороняється через автоматизовані системи обробляти дані про емоційний або психологічний стан людини, дані про її приватні розмови, збирати дані, коли особа не пропонує і не виконує роботу, а також використовувати дані для прогнозування здійснення фундаментальних прав або для виведення про політичні погляди, стан здоров'я, профспілкову належність та інші чутливі характеристики. Ці гарантії поширюються як на працівників у вузькому значенні, так й на інших осіб, виконують платформну роботу без визнання трудових відносин.

Якщо порівнювати цю Директиву ЄС із законодавством України, то перша принципова відмінність полягає у рівні спеціального регулювання. У праві ЄС

вже існує спеціальний нормативно-правовий акт, адресований саме платформній зайнятості та алгоритмічному управлінню. В Україні ж трудові відносини здебільшого регулюються основним кодифікованим законодавчим актом – Кодексом законів про працю України [2], який встановлює загальні правила оформлення трудового договору, допуску до роботи, дистанційної роботи та окремих гнучких форм зайнятості, але не містить самостійного комплексного інституту платформної зайнятості за моделлю Директиви ЄС.

У проєкті Трудового кодексу України також відсутні спеціальні норми про платформну зайнятість. Водночас перевагою законопроєкту порівняно з чинним Кодексом є включення до глави І «Трудові відносини» розділу І «Трудові відносини і трудовий договір» Книги першої «Індивідуальні трудові відносини» окремої статті 38 «Ознаки трудових відносин» [3]. Цією статтею передбачається важливе правило, згідно з яким трудовими вважаються відносини, які відповідають п'яти і більше з перелічених у частині першій восьми ознак. Варто звернути увагу на вичерпний перелік ознак трудових відносин, що закріплюється у ст. 38 законопроєкту. Аналіз зазначених ознак свідчить про їх недостатність для визнання працівників, зайнятих у роботі на платформах, суб'єктами трудових відносин.

Друга відмінність пов'язана з кваліфікацією відносин. Директива ЄС потребує ефективної спростованої презумпції трудових відносин там, де є факти керівництва та контролю з боку платформи. В українському праві загальний акцент зроблено не на спеціальній презумпції для платформ, а на класичному трудовому договорі, що оформляється наказом роботодавця та повідомленням до податкового органу; при цьому спеціальний механізм перекваліфікації платформної зайнятості на підставі алгоритмічного контролю не врегульований єдиним актом. Тому українська модель поки що більше спирається на загальні норми трудового та цивільного права, а не на особливий режим для цифрових платформ.

Третя відмінність стосується гібридних та нетипових форм залучення до роботи. У Кодексі законів про працю України є норми щодо трудового договору з нефіксованим робочим часом (ст. 21^1, трудового договору про надомну роботу (ст. 60^1), трудового договору про дистанційну роботу (ст. 60^2), трудового договору з домашнім працівником (ст. 173^3). Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року № 1667-IX передбачений спеціальний режим Дія City, в якому допускаються трудові контракти (ст.16) та гіг-контракти (ст.17). При гіг-контракт прямо визначається у п. 7 частини першої ст. 1 цього Закону як «цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені розділом V цього Закону» [4].

Однак цей режим обмежений насамперед сферою цифрової економіки та резидентами Дія City; він не є загальним регулюванням усієї платформної зайнятості на кшталт кур'єрських, таксомоторних, побутових чи інших платформ.

Четверта відмінність пов'язана з алгоритмічним управлінням. Директива ЄС докладно регулює прозорість алгоритмів, людський контроль, право на роз`яснення рішень, участь представників працівників та доступ до засобів правового захисту. В українському законодавстві на сьогоднішній день немає такого ж детального спеціального блоку норм, присвяченого саме алгоритмічному менеджменту у платформній зайнятості. Це означає, що українське регулювання поки що поступається праву ЄС щодо спеціальних гарантій від цифрового контролю та автоматизованих рішень роботодавця чи платформи.

Таким чином, Директива ЄС про платформну зайнятість формує сучасну модель захисту осіб, які працюють через цифрові платформи. Її сутність полягає в тому, щоб не допускати фіктивної самозайнятості, полегшувати визнання трудових відносин там, де платформа фактично керує працею та обмежувати ризики алгоритмічного контролю. Директива ЄС має важливе значення для захисту прав працівників, які виконують роботу через платформу.

Отже, право ЕС вже переходить від загального регулювання до спеціального регулювання цифрово-організованої зайнятості. Законодавство України вже містить окремі інструменти гнучкої зайнятості та цифрових форм співробітництва, зокрема, дистанційну роботу, трудові контракти, договори з нефіксованим робочим часом та гіг-контракти в Дія City, проте поки що не має такого ж цілісного та спеціального механізму регулювання платформної зайнятості, як право ЄС. Стандарти ЄС щодо платформної зайнятості мають бути імплементовані в законодавство України в умовах євроінтеграційного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on improving working conditions in platform work. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj/eng

2. Кодекс законів про працю України. Затв. Законом УРСР 10 грудня 1981 року №322-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.

3. Проєкт Трудового кодексу України. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/7726ba92-bc63-45a7-8841-f10882639dc5

4. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15 липня 2021 року № 1667-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 6-7. Ст.18.

Ключові слова: Директива ЄС, зайнятість, платформна зайнятість, презумпція трудових відносин, законодавство України.

Key words: EU Directive, employment, platform employment, presumption of employment relationship, Ukrainian legislation.

Бориченко Катерина Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, професор

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У ВИДІ ПЕНСІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні реалії суспільних відносин свідчать про зростання питомої ваги спорів, пов'язаних із захистом права на соціальний захист, що обумовлено сукупністю об'єктивних чинників. Передусім ідеться про необхідність забезпечення ефективного захисту права на соціальний захист в умовах воєнного стану, що, у свою чергу, пов'язано як з розширенням переліку видів соціального захисту, гарантованих державою, так і збільшенням кола осіб, які мають право на їх отримання. За таких умов механізм захисту права на соціальний захист потребує подальшого удосконалення з метою ефективного забезпечення належного рівня доступу до правосуддя відповідних суб'єктів та гарантування їм відновлення порушеного права на соціальний захист та компенсації збитків, спричинених порушенням.

Нині значна кількість справ, що розглядаються у судах, це спори фізичних осіб з пенсійним органом щодо відмови у призначенні пенсії, проведенні її перерахунку, індексації тощо. Варто констатувати, що визначальна більшість соціальних спорів з управліннями Пенсійного фонду України вирішуються на користь заявників – управомочених суб'єктів права соціального забезпечення. Але мало отримати судове рішення, винесене на користь особи, наділеної правом на соціальний захист, фактичне відновлення порушеного права досягається шляхом виконання відповідного судового рішення. На жаль, у сучасних умовах саме через особливості виконання судових рішень управліннями Пенсійного фонду України механізм захисту відповідного права не забезпечує досягнення його мети – ефективного відновлення порушених прав та компенсації понесених збитків.

Так, нині відповідні фінансово-правові механізми унормовані постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень» від 14 липня 2025 року № 821 [1].

Фактично авторами проєкту відповідної Постанови підтверджено те, що її ухвалення спрямоване на обмеження реалізації права на пенсійне забезпечення, зміст та обсяг якого підтверджені судовим рішенням. Зокрема, у пояснювальній записці до проєкту йдеться, що впродовж останніх років склалася практика, за якої органи, що здійснюють пенсійне забезпечення, проводять перерахунок пенсій на підставі судових рішень за відсутності належного нормативного регулювання з боку Уряду питань, пов'язаних із підвищенням грошового забезпе-

чення, суддівської винагороди, а також визначенням і зміною розмірів доплат і надбавок. Такі перерахунки здійснюються щодо окремих категорій осіб, зокрема управомочених суб'єктів у сфері спеціального соціального захисту і стосуються попередніх бюджетних періодів, що створює суттєве навантаження на фінансову систему та ускладнює забезпечення відповідних виплат. У результаті нарахування відбувається без належного урахування реальних фінансових можливостей держави та бюджету Пенсійного фонду України зокрема, що зумовлює неможливість здійснення повного розрахунку в межах поточного бюджетного періоду через обмеженість фінансування.

У зв'язку з цим обґрунтовується потреба у впорядкуванні правового механізму фінансування таких виплат. Зокрема, пропонується інституціоналізувати окремий підхід до їх бюджетного забезпечення шляхом виділення спеціальних видатків у структурі бюджету Пенсійного фонду України, а також визначення джерел покриття відповідних фінансових зобов'язань, що виникають у зв'язку з виконанням судових рішень.

Постановою затверджено Порядок здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень, передбачено, що виплата нарахованих сум пенсій на виконання судових рішень за попередні періоди, а також перерахованих пенсій за судовими рішеннями, які вступили в законну силу після набрання чинності Порядком, здійснюється за рахунок видатків, визначених окремими бюджетними програмами, передбаченими у бюджеті Пенсійного фонду України на відповідні цілі. Ці виплати як за минулі, так і за поточний періоди здійснюються шляхом щомісячного спрямування частини бюджетних асигнувань відповідно до розпису державного бюджету та помісячного розпису доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду України в межах коштів, передбачених на відповідний бюджетний рік. Розраховані на виконання судових рішень суми пенсій виплачуються у розмірі, який визначається пропорційно обсягу бюджетних асигнувань, виділених на ці цілі, але не може перевищувати суму, що підлягає виплаті та обліковується у відповідному реєстрі. У разі невиплати нарахованих сум у межах поточного бюджетного періоду їх виплата переноситься на наступний бюджетний період та здійснюється в межах передбачених бюджетних асигнувань.

Як це відбулося на практиці? Фактично після ухвалення судового рішення та набрання ним законної сили управомочена особа продовжує отримувати пенсію у розмірі, визначеному управлінням Пенсійного фонду України з порушеннями, які були встановлені судом, з можливістю отримання доплати до розміру пенсії, розрахованого управлінням Пенсійного фонду України на виконання судового рішення, при наявності для цього відповідних бюджетних асигнувань. За відсутності грошових коштів для проведення відповідних доплат ці суми переходять у статус ретроспективної заборгованості перед пенсіонером. На виконання судових рішень у пенсійних спорах управомочені особи отримували у 2025 році

додатково 187,35 грн., а у 2026 році – 103 грн. щомісяця, що звело ефективність судового захисту права на соціальний захист у виді пенсії нанівець.

Своєю чергою, Конституцією України [2] гарантована обов'язковість судового рішення. Це є однією з основних засад судочинства (ст. 129). Розвиваючи це положення, у ст. 129-1 Конституції України закріплено, що судові рішення ухвалюються іменем України та є обов'язковими до виконання, при цьому держава забезпечує їх виконання у порядку, визначеному законом, а контроль за виконанням покладається на суд.

Цитовані конституційні приписи конкретизовані у процесуальному законодавстві. Так, ст. 14 КАС України унормовано: «судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України». Аналогічні положення містяться у ст. 370 КАС України, якою передбачена й обов'язковість юридичної відповідальності за невиконання судового рішення.

Виконання судових рішень є складовою права на справедливий суд й у розумінні змісту ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до висновків Європейського суду з прав людини, сформульованих у рішеннях у справах «Горнсбі проти Греції», «Immobiliare Saffi v. Italy», «Войтенко проти України», виконання судового рішення є елементом принципу юридичної визначеності. ЄСПЛ наголошено на необхідності своєчасного та повного виконання судових рішень як передумови ефективного судового захисту.

З метою практичного втілення приписів ст. 129-1 Конституції України ухвалено низку спеціальних законодавчих актів, серед яких ключове значення мають Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII та Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 року № 4901-VI, а тому повноваження Кабінету Міністрів України щодо унормування порядку виконання судових рішень, де боржниками виступають органи Пенсійного фонду України, обмежені та похідні від закону, Уряд уповноважений визначати лише процедурні питання та не може у своїх нормативно-правових актах закріплювати унікальний порядок виконання відповідних актів правосуддя.

З моменту набрання судовим рішенням законної сили право особи на соціальний захист у виді пенсії трансформується з елемента системи соціального захисту держави у конкретизоване, індивідуально визначене та підтверджене судом суб'єктивне право вимоги до держави. Водночас аналізованим Порядком передбачено запровадження спеціального механізму, відповідно до якого пенсійні виплати, розраховані на підставі судових рішень, виокремлюються із загального масиву звичайних пенсійних нарахувань і переводяться до особливого режиму їх реалізації, що характеризується частковістю, відтермінуванням та залежністю фактичного виконання від наявності бюджетних асигнувань. Унаслі-

док цього формується специфічний порядок задоволення відповідних вимог, за якого їх реалізація поставлена у пряму залежність від фінансових можливостей бюджету. Це, у свою чергу, свідчить про запровадження моделі регулювання, яка фактично знижує рівень обов'язковості та практичної дієвості судового рішення як інструмента остаточного відновлення порушеного права.

Сформований порядок трансформує сутність судового захисту, оскільки за відсутності реального виконання судового рішення особа фактично набуває лише статусу отримувача виплат, обсяг і строки яких визначаються бюджетними можливостями держави. За таких умов судове рішення перестає виконувати функцію ефективного засобу відновлення порушеного права. Подібний підхід суперечить правовій позиції Конституційний Суд України, відповідно до якої виконання судових рішень не може бути формальним, ілюзорним або невиправдано відтермінованим.

Таким чином, постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2025 року № 821 прийнята поза межами повноважень Уряду, суперечить Конституції України та законам України, є протиправною та зводить нанівець ефективність судового захисту права на соціальний захист у виді пенсії. На цьому наголосив у своєму рішенні від 04 березня 2026 року у справі № 320/51895/25 й Київський окружний адміністративний суд, який визнав протиправним та нечинним аналізований нормативно-правовий акт (станом на дату опублікування цієї наукової праці судове рішення не вступило в законну силу). Проте, видається, що після набрання судовим рішенням законної сили не варто очікувати його ефективного виконання управліннями Пенсійного фонду України та виплати всіх пенсій у належному, підтвердженому судовими рішеннями, розмірі, з огляду на те, що бюджет Пенсійного фонду України переглянути у такі короткі строки не вдасться. Глобально вирішити проблему виконання судових рішень у пенсійних спорах можна лише шляхом забезпечення стабільного фінансування Пенсійного фонду України.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку здійснення з бюджету Пенсійного фонду України видатків на виплату пенсій (щомісячного довічного грошового утримання суддям у відставці), призначених (перерахованих) на виконання судових рішень: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2025 № 821. *Офіційний вісник України*. 2025. № 64. Ст. 4367.

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 04.03.2026 у справі № 320/51895/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134778755

Ключові слова: право на соціальний захист, пенсія, механізм захисту права на соціальний захист, судовий захист, судове рішення, виконання судового рішення.

Key words: right to social protection, pension, mechanism for protecting the right to social protection, judicial protection, court decision, execution of a court decision.

Панченко Анна Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНУ ПРАКТИКУ

Сьогоднішня система соціального захисту України зазнає труднощів. Існуючі економічна нестабільність та негативні демографічні перетворення посилюються викликами війни. Забезпечення соціальних стандартів в умовах дефіциту ресурсів стає досить проблемним та висуває необхідність пошуку шляхів зниження навантаження на державний бюджет. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми може слугувати розширення мережі недержавних надавачів соціальних послуг, яка у теперішній час тільки зароджується. Враховуючи зазначене, заслуговує на окрему увагу зарубіжний досвід надання соціальних послуг недержавним сектором, ознайомлення із яким, можливо, дозволить запозичити позитивні напрацювання в українську практику.

Варто розпочати з того, що в порівнянні з Україною, для якої надання недержавних соціальних послуг перебуває ще на етапі становлення, закордоном така практика вже давно – доволі поширена.

У Франції, наприклад, існує можливість укладання договорів про надання соціальних послуг «на майбутнє». Особи із соціально вразливих груп населення можуть укласти договір із обраним закладом соціального захисту населення, зокрема недержавним, і з досягненням відповідного віку або з настанням інших, передбачених у договорі обставин, які спричинять потребу у підтримці, зможуть її отримувати. У цій країні також популярності набуває т.з. «інтеграційна угода», яка передбачає широкий комплекс послуг, спрямованих на допомогу в працевлаштуванні, набуття нових професійних навиків або перекваліфікацію на основі індивідуального плану роботи [1, с. 248].

Аналогічна підтримка існує в Португалії та Німеччині. З огляду на зазначене, слушною видається думка О. О. Лященко щодо можливості запровадження «страхування соціального обслуговування» (яке передбачатиме можливість укласти договір про «майбутні послуги»), що стане новим змішаним («гібридним») видом підтримки [2, с. 128].

Серед прикладів також можна навести діяльність the Stockholm Social Services Administration з більш як 150 громадськими організаціями, робота яких спрямована на соціальний захист бездомних та безпритульних, захист прав жінок та осіб із обмеженими фізичними можливостями.

У Польщі, Болгарії, Румунії та Угорщині державні та місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування формують партнерські відносини із надавачами соціальних послуг (недержавними громадськими організаціями,

благодійниками), відтак більша половина соціальних послуг у цих країнах надається саме суб'єктами недержаного сектору, що зменшує навантаження на державні заклади та в цілому сприяє розбудові демократичного суспільства із притаманним плюралізмом у всіх його проявах [3, с. 148, 149].

У Польщі діє окремий Закон, присвячений діяльності недержавних організацій. Законом «Про суспільний інтерес і добровільну діяльність» від 24 квітня 2003 року передбачається основні засади (відкритість, взаємодопомога, добросовісна конкуренція, суверенітет сторін, партнерство) та механізм співпраці неурядових організацій та держави у межах завдань, віднесених до повноважень адміністративних органів. Також законодавчо передбачається можливість пожертвувати 1% від щомісячних податкових платежів на рахунки неурядових організацій, які займаються наданням соціальних послуг. Видається доцільним, особливо в умовах стрімкого розвитку культури благодійності, запозичити цей досвід і для України [1, с. 249].

У Великобританії близько шостої частини всіх послуг для дітей та майже всі соціальні послуги для дорослих надаються саме недержавними закладами. На прикладі графства Кент можна зазначити, що центральні виконавчі органи графства надають лише невелику кількість послуг, натомість, вони здійснюють оцінку потреб різних категорій населення, планують надання соціальних послуг, виступають замовниками послуг у «незалежних провайдерів» та оплачують їх. Такими провайдерами можуть бути громадські, благодійні організації, приватні заклади соціального захисту. Цей формат взаємодії між державою та недержавним сектором було започатковано із прийняттям Закону про соціальне замовлення (1993 року). Відбір надавачів відбувається на конкурсних засадах, ніяких переваг недержавні провайдери не мають, вони користуються доступом до ринку соціальних послуг нарівні із іншими суб'єктами. Відкриття тендерів на здійснення соціального обслуговування позитивно впливає на підвищення якості послуг, адже провайдери постійно намагаються вдосконалювати свою діяльність задля отримання замовлення та фінансування. У Великобританії діє Агентство соціального забезпечення, яке здійснює соціальне замовлення, займається встановленням потреб населення за допомогою опитувань та оцінює роботу надавачів, проводить їх навчання. Агентство знаходить постачальника, який пропонує необхідні особі соціальні послуги, або надає їх самостійно чи пропонує компенсацію [1, с. 250].

У США роль недержавного сектору у підтримці населення – дуже значна, адже за рахунок держави допомогу у цій країні отримують тільки найбідніші групи населення. На такий розподіл ролей в процесі надання соціальних послуг доцільно було б орієнтуватись Україні, проте сьогодні кількість недержавних надавачів зовсім мала, з-поміж іншого через низьку довіру до них та необізнаність серед громадян у їх існуванні [4, с. 236]. Стабільне та більш тривале функціонування недержавних закладів повинно змінити ситуацію у позитивний бік, а тому, державою повинні створюватись умови для цього.

Зарубіжна практика також свідчить про утвердження партнерства між державним та недержавним сектором, їх рівність в процесі надання соціальних послуг та подолання різних соціальних негараздів. Водночас для України проблема порушення рівності між надавачами державного та недержавного сектору, дискримінації недержавних надавачів поки залишається невирішеною.

Підтвердженням зазначеного є те, що допоки на законодавчому рівні не передбачено механізму фінансування державою та місцевою владою соціальних послуг недержавними надавачами. Так, згідно зі ст. 89 п. 4 (а) Бюджетного кодексу України, «бюджетні видатки на надання соціальних послуг можуть виділятися через державні програми соціального забезпечення тільки для державних установ». Законодавчої можливості спрямувати ці кошти до позабюджетних установ (наприклад, надавачів недержавного сектору) не передбачено.

У ст. 28 Закону України «Про соціальні послуги» закріплені норми загального характеру щодо оплати соціальних послуг, які поширюються як на державних, так і недержавних надавачів. У частині шостій статті 28 зазначено, що «у разі залучення до надання соціальних послуг надавачів соціальних послуг недержавного сектору (шляхом соціального замовлення, державно-приватного партнерства, конкурсу соціальних проєктів, соціальних програм тощо) оплата соціальних послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів, у тому числі з установленням диференційованої плати, здійснюється шляхом компенсації надавачам вартості таких послуг».

Проблемою залишається те, що в основу бюджетного законодавства закладені засади, ґрунтуючись на яких, соціальне обслуговування може здійснюватися тільки за участі державних надавачів, фінансування яких передбачене статтями видатків «Соціальний захист та соціальне забезпечення» (п. 4 (а) ст. 89). Видається, цю норму слід розширити, додавши після компенсації фізичним особам також слова «та іншим суб'єктам недержавного сектору», що дозволить забезпечити рівність доступу в одержанні фінансування для надавачів державних та недержавних [1, с. 250].

Узагальнюючи зазначене, в законодавстві в цілому видається доцільним закріпити механізм фінансування неурядових організацій, які надають соціальні послуги, також за допомогою інших джерел, наприклад, грантів, субсидій, державних позик, податкових пільг тощо. Це позитивно вплине на розширення мережі надавачів, зумовить виникнення конкуренції, що позначиться на якості соціальних послуг та їх доступності для населення.

На думку незалежних міжнародних експертів, ефективна взаємодія між державним та недержавним секторами з надання населенню соціальних послуг спричиняє ситуацію, за якої «виграють усі». Проте важливими для такої співпраці є відсутність протистояння між ними, розуміння виправданої необхідності перекласти державою низку своїх обов'язків на недержавних надавачів у випадках неспроможності виконувати їх самостійно (через брак фахівців, більш нагальні проблеми, зумовлені воєнними діями тощо). Таке співробітництво може відбуватися як на державному, так і місцевому рівні, що може бути успішним че-

рез розуміння потреб та оцінку можливих шляхів вирішення місцевих проблем, шляхом надання соціальних послуг [3, с. 220-221].

Як видається, для вдосконалення законодавства та практики надання недержавних соціальних послуг вдалим буде орієнтуватись на приклад Великобританії, для якої проведення опитувань, т.з. «днів слухань», збір скарг та пропозицій щодо соціального обслуговування населення, вже стали усталеною практикою. Такі заходи виходять в ефір телебачення, радіо, широко висвітлюються в медіа. Крім цього, існують «гарячі лінії», за допомогою яких надається можливість прокоментувати отримувачам соціальні послуги, які їм надавались. Поступово зазначені заходи еволюціонували в он-лайн опитування та спілкування в реальному часі із користувачами послуг через систему «e-government». В країні активно функціонує система управління якістю соціальних послуг «Best Value», яка запроваджена, з-поміж іншого, для проведення консультацій органів місцевої влади з населенням щодо потреб, якості та необхідного обсягу соціальних послуг із фахівцями-соціальними працівниками, представниками благодійних організацій, волонтерських об'єднань та ін.

На основі позитивного досвіду Великобританії щодо проведення он-лайн опитування та спілкування в реальному часі із користувачами послуг через систему «e-government» видається доцільним імплементувати в національну юридичну практику опитування отримувачів соціальних послуг, шляхом доповнення подібною опцією порталу Дія, що позитивно позначиться на якості соціального обслуговування [5, с. 61].

Список використаних джерел:

1. Панченко А. О. Недержавне соціальне забезпечення як форма соціального захисту : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Одеса, 2025. 392 с.

2. Лященко О. О. Договори у праві соціального забезпечення: дис...доктора філос. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 238 с.

3. Філіпська Н. О. Роль недержавних громадських об'єднань у захисті прав осіб з обмеженими можливостями в Україні під час війни. *Право і безпека*. 2022. № 4 (87). С. 69-80.

4. Дмитренко Є. С., Дмитренко Ю. П. Особливості фінансового, правового та організаційного забезпечення соціального захисту громадян в умовах євроінтеграції України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2022. № 3. С. 234-242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2022_3_26.

5. Панченко А. О. Недержавні соціальні послуги в Україні: вплив цифрових трансформацій, проблеми та перспективи. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2024. № 4. С. 57-62.

Ключові слова: соціальні послуги, недержавні соціальні послуги, недержавний сектор, законодавство України, зарубіжний досвід.

Key words: social services, non-state social services, non-state sector, Ukrainian legislation, foreign experience.

Lagutina Iryna Victorivna
National University «Odessa Law Academy», Professor of Labour Law and Social Security Law Department, Doctor of Legal Sciences, Professor

THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF FLEXIBLE FORMS OF EMPLOYMENT

One of the key tools for expanding the range of labour market participants is flexible forms of employment. On January 15, 2026, draft law No. 14386 of the Labour Code of Ukraine was registered in the Verkhovna Rada. The document directly regulates remote and home work, flexible schedules, seasonal and project employment [1]. The draft Labour Code provides for the expansion of types of employment contracts and the possibility of combining their terms by mutual consent of the parties.

The increased interest in flexibility can be attributed to various developments on both the demand and supply sides of the labour market. Flexibility is also a controversial issue, as it can represent different things for employers and employees, therefore potentially creating disputes between them, between social partners in general, and in the work–life balance of individuals. There has been a long debate characterised by two perspectives on flexible working arrangements [2, p. 2]: one perspective considers flexible working as a productivity or efficiency resource and a strategic issue for organisations, and the other perspective emerges from the work–life literature depicting flexible working initiatives as tools for reducing work–family conflict and enhancing work–life integration. It is generally considered that the advantages of flexible working patterns are that they provide better opportunities for communication, collaboration and interaction [3].

The advantages of flexible work arrangements for employees include: 1) fulfilling childcare responsibilities; 2) carrying out routine tasks and/or dealing with emergencies at home; 3) easing the return to work after maternity leave; 4) eliminating the time costs associated with commuting and reducing transportation costs; 5) allowing time for personal life and personal needs; 6) better management of personal diet; 7) additional job opportunities; 8) increased motivation and productivity [4, p. 12].

Attention should be drawn to an employment contract with non-fixed working hours, which is also known as zero-hour contracts as a type of employment arrangement where an employer is not obliged to provide a minimum number of working hours and usually the individual is not required to accept every shift offered. In simple terms, the zero hours contract centres on flexibility and work is offered as and when it is needed, rather than being guaranteed in advance. Also noteworthy is the fact that zero-hour contracts have long been a key part of the UK workforce, offering businesses the flexibility to adjust staffing levels according to demand. But as expectations around fairness and predictability grow, the zero hours contract is evolving and so are the legal obligations attached to it. Due to the Employment Rights Act 2025, the use of zero-hour contracts is changing. This means that employers must balance operational flexibility with compliance, ensuring that employees rights are respected. So that's relatively right

to guaranteed hours. Importantly, employees can choose whether to accept or decline the offer, allowing them to retain flexibility if that suits their circumstances [5].

Zero-hours contracts remain one of the most discussed forms of employment. This type of employment contracts offer both benefits and challenges. Pros of zero-hours contracts: 1) provides flexibility for employees to choose when to work; 2) allows employers to quickly adjust staffing levels to meet fluctuating demand; 3) can be suitable for students, caregivers, or those seeking part-time work; 4) low administrative burden for employers in some sectors; 5) useful for covering seasonal peaks or short-term projects; 6) enables businesses to respond to unpredictable demand without committing to permanent contracts. And cons of zero-hours contracts: 1) lack of guaranteed income can create financial insecurity for employees; 2) planning the workforce and rostering can be challenging for employers; 3) employees may struggle to secure consistent hours, affecting job stability; 4) May create uncertainty and stress for employees due to irregular schedules; 5) difficult for employers to retain skilled staff long-term [6]. Zero-hour contracts are not the only way to achieve flexibility. In some cases, alternative arrangements provide more stability while still allowing employers to manage fluctuating demand responsibly.

Remote work is a growing sector. It is important to understand that remote work is not simply working from home. The key is to ensure that the remote employee enjoys the same protections and benefits as an in-office employee, adapted to the particularities of their situation. Crucially, remote work does not eliminate burnout. Most enterprises don't pay anything for their remote employees' work-related expenses. It is worth highlighting that a remote workforce saves money. Whether on rent, utilities, or commuting, remote work is generally cheaper than working from an office.

The problem is, however, 1 in 5 companies cover some sort of costs for their employees' work equipment at home. In addition, the same research states that only around 10% of companies pay for their employees' home internet bills [7]. Moreover, psychological risks, primarily emotional burnout, arise in digital environments as a result of a chronic mismatch between high professional demands and a lack of available personal, social, and organizational resources, exacerbated by a sense of loss of control, injustice, and role uncertainty. In this understanding, professional burnout is examined not as a simple consequence of overload, but as the result of systemic imbalance and exhaustion. Remote employees experience the challenge of social isolation because of decreased in-person interaction with colleagues and increased reliance on technology-mediated communication [8]. Such social and professional isolation in an organisation has been identified as hindering informal learning and feedback and resulting in perceived career stagnation, emotional exhaustion, cognitive stress and weakening of social relationships [9].

It is advisable to take into account the following legislative initiatives. Remote work regulations aim to protect employees and ensure a fair and equitable work environment. Below, there are some of the most relevant labour rights: a) right to digital disconnection: This is one of the fundamental pillars. Employees have the right not to

be available outside their working hours, thus ensuring a balance between personal and professional life; b) Equal treatment and non-discrimination: employees in remote modalities must receive the same treatment as their in-office colleagues in terms of wage, promotion, training, and other working conditions; c) Occupational safety and health: Although the work environment may be the home, the employer still has the responsibility to ensure the employee's safety and health. This may include assessing ergonomic risks in the home workspace and providing the necessary means for a safe environment; d) Expense reimbursement: In many cases, remote work can generate additional expenses for the employee (electricity, internet, office supplies). Legislation usually provides for the reimbursement of these expenses by the organization, although the details may vary; e) Training and professional development: access to training and professional development opportunities should not be diminished by the remote work modality. Organizations must ensure that remote employees have the same opportunities for growth [10].

Flexible employment arrangements evolve over time. Time is also a critical element in that flexible employment arrangements, along with contextual requirements and available resources, can be in a state of continuous change. Today's digitalized labour market is creating a flexible social, labour, and organizational environment that provides the opportunity to balance employees' personal and professional lives, unlock their creative potential, and adapt to the transformations and digital advances taking place in the employment sector. Also social dialogue is essential for ensuring labour rights of employees and supporting businesses particularly by engaging in collective bargaining and other forms, methods. Social partners play a significant role thanks to their capacity in promoting decent work with the observed dynamics of the spread of flexible forms of employment.

References:

1. Гнучка зайнятість та захист гідності: які зміни передбачає проект Трудового кодексу. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c452e9da-2e47-4d36-bba5-4b9dbc2b741f&title=GnuchkaZainiatistTaZakhistGidnosti-YakiZminiPeredbachaProktTrudovogoKodeksu

2. Lewis S. Flexible working arrangements: Implementation, outcomes, and management. *International Review of Industrial and Organizational Psychology.* 2003. Vol. 18. Wiley. P. 1-28.

3. Engelen L. Is activity-based working impacting health, work performance and perceptions? *A systematic review. Building Research Information*. 2019. 47(4), P. 468-479.

4. Analysis of the Effect of Flexible Working Styles on Women's Employment and Decent Work. International Labour Organization. 2024. 89 p.

5. Zero-Hour Contracts in 2026: What Employers Need to Know About New Restrictions and Worker Rights. 2026. URL: https://employmenthero.com/uk/blog/zero-hour-contract-changes/

6. Complete Guide to Zero-Hours Contracts. 2026. URL: https://verve-hr.com/complete-guide-to-zero-hours-contracts/

7. Remote Work in 2026: What 127 Statistics Tell Us About Where Work Is Actually Heading. URL:https://www.linkedin.com/pulse/remote-work-2026-what-127-statistics-tell-us-where-andrei-kurtuy--yvyze

8. Beauregard T. Telework: outcomes and facilitators for employees, in Landers R. N. The Cambridge Handbook of Technology and Employee Behavior, Cambridge University Press, Cambridge, UK. 2019. P. 511-543.

9. Charalampous M. Systematically reviewing remote e-workers' well-being at work: A multidimensional approach. *European Journal of Work and Organizational Psychology.* 2019. Vol. 28. No. 1. P. 51-73.

10. Remote work and rights in 2026: what you need to know. URL: https://legallymail.com/en/blog/remote-

Key words: labour rights, employee, flexibility, employment.
Ключові слова: трудові права, працівник, гнучкість, зайнятість.

Pozharova Oksana
National University «Odessa Law Academy»,
Associate professor of the Department of labour law and Social Security Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

INTERNATIONAL OCCUPATIONAL SAFETY STANDARDS

Today, research into the problems of reforming labour legislation in Ukraine is becoming increasingly relevant, especially regarding issues of employee safety in the workplace, the balance of employer and employee interests, the digitalization of new procedures, the expansion of new forms of employment, etc. International standards on occupational safety are contained in the acts of the United Nations and the International Labour Organization.

The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights were adopted by the UN General Assembly at its XXI session in 1966, ratified by the Ukrainian SSR on October 19, 1973, thus this document is part of national legislation [1].

Article 7 of the International Covenant recognizes that «the right of everyone to just and favourable conditions of work includes, inter alia:

(a) Remuneration, which provides all workers, as a minimum, with:

(i) Fair wages and equal remuneration for work of equal value without distinction of any kind, in particular women being guaranteed conditions of work not inferior to those enjoyed by men, with equal pay for equal work;

(ii) A decent living for themselves and their families in accordance with the provisions of the present Covenant;

(b) Safe and healthy working conditions;

(c) Equal opportunity for everyone to be promoted in his employment to an appropriate higher level, subject to no considerations other than those of seniority and competence;

(d) Rest, leisure and reasonable limitation of working hours and periodic holidays with pay, as well as remuneration for public holidays» [2].

The International Labour Organization (hereinafter referred to as the ILO) has recognized the implementation of the Decent Work Concept as a strategic goal of its activities. The ILO Decent Work Agenda has developed a balanced and comprehensive programmatic approach to achieving the goals of ensuring full and productive employment and decent work for all at the global, regional, national and local levels.

It consists of four elements: standards and rights in the field of labour, job creation and entrepreneurship development, social protection, and social dialogue. The problem of decent work itself has become the subject of research by many foreign and domestic scientists.

According to the ILO, Decent Work includes work opportunities that provide productive and fair incomes, security in the workplace and social protection for the family, the best prospects for personal development and social integration, freedom for people, organization and participation in decision-making, and equality of opportunity and treatment for all women and men.

Ukraine's cooperation with the ILO within the framework of the implementation of Decent Work Programmes has been ongoing for the past 20 years. In order to widely promote the concept of decent work, the ILO has developed a relevant framework Programme, based on which national programmes are being developed, including for Ukraine. The Decent Work Programme for Ukraine for 2020-2024 was adopted as a result of tripartite consultations on ILO support in Ukraine [3].

Among the main problems that needed to be addressed: improving working conditions and social protection after the global health crisis, developing a culture of prevention in the field of occupational safety and health, etc. The main result of the implementation of this program in Ukraine is improving compliance with international labour standards in legislation and the enforcement mechanism on occupational safety and health.

The ILO, within the framework of the project «Monitoring and Assessing Progress on Decent Work Issues», has identified components and areas for assessing the level of achievements in ensuring conditions for decent work. Among the main ones is workplace safety.

Cooperation also took place within the framework of the ILO project – «Strengthening labour administration to improve working conditions and overcome undeclared work». The purpose of this project is to prepare for changes in the legislative field of Ukraine regarding labour protection, safety and occupational health.

International standards for worker safety are enshrined in the ILO Occupational Safety and Health and Working Environment Convention, 1981 (No. 155) and the ILO

Fundamental Principles and Principles of Occupational Safety and Health Convention, 2006 (No. 187).

ILO Convention No. 155 concerning Occupational Safety and Health and the Working Environment is one of the core ILO conventions in the field of workers' safety. Ukraine ratified the Convention on November 2, 2011 [4].

The Convention stipulates that the national policy of the States that have ratified it should be aimed at preventing accidents and injuries to workers arising from work and at minimizing the causes of hazards. The Convention stipulates that measures aimed at protecting the lives and health of workers should be taken based on a community of employers and workers, both at the national and industrial levels. The Convention is comprehensive in the field of occupational safety, occupational health and the working environment. In order to specify certain issues, a Protocol to it was adopted on June 20, 2002. The issue of reporting and registration of industrial accidents, accidents, occupational diseases and the maintenance of statistical data at the national level was detailed in the Protocol.

ILO Convention No. 187 on Fundamental Principles and Principles for Promoting Occupational Safety and Health has not been ratified by Ukraine. In 2019, domestic scientists, at the request of the ILO, within the framework of the project «Improving Occupational Safety and Health in the Mining Industry of Ukraine», funded by the Government of Canada, prepared a report and concluded on the need to ratify the Convention [5].

The Convention defines the terms «national policy», «national system», «national programme», «national culture of prevention» in the field of occupational safety and health. The concept states that each State that has ratified the Convention must promote continuous improvement in occupational safety and health with a view to preventing occupational injuries, occupational diseases and fatalities by developing, in consultation with the most representative organisations of employers and workers, a national policy, a national system and a national programme.

Therefore, the reform of national labour legislation should take into account all factors that affect the state of occupational safety and health in the presence of existing or new production risks. Ratification of ILO Convention No. 187 will create legal conditions for improving compliance with occupational safety and health in Ukraine and the use of ILO control mechanisms for the implementation of international labour standards.

References:

1. Про ратифікацію Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 № 2148. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2148-08#Text (accessed: 30 March 2026).

2. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of December 16, 1966. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/

international-covenant-economic-social-and-cultural-rights (accessed: 30 March 2026).

3. Decent Work Program for Ukraine for the period 2020-2024 (annex to the Memorandum). URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3f22f8ce-72c8-4ad2-b41c-95e00e57d6a9&title=ProgramaGidnoiPratsiDliaUkrainiNaPeriod2020-2024-Roki-dodatokDoMemorandumu- (accessed: 30 March 2026).

4. Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці № 155 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище : Закон України від 02.11.2011 № 3988-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3988-17#Text

5. Improving occupational safety and health in the mining industry of Ukraine: a list of reference publications developed by the ILO. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@europe/@ro-geneva/@sro-budapest/documents/publication/wcms_666055.pdf (accessed: 30 March 2026).

Key words: international standards, worker safety, occupational health, working environment, labour legislation, industrial risks, control mechanisms, United Nations, International Labour Organization, ILO Conventions.

Ключові слова: міжнародні стандарти, безпека працівників, гігієна праці, виробниче середовище, трудове законодавство, виробничі ризики, контрольні механізми, Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці, Конвенції МОП.

Наньєва Марія Іванівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах трансформації суспільних відносин, зумовлених цифровізацією економіки, глобалізаційними процесами та особливо впливом воєнного стану, питання ефективного захисту трудових прав набуває особливої актуальності. Судовий захист є основною юрисдикційною формою захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівника, що включає два рівні: національний, а саме захист судами загальної юрисдикції та захист Конституційним судом України, і європейський – захист Європейським судом з прав людини.

Законодавча база забезпечення права працівника на захист трудових прав включає в себе значний масив нормативно-правових актів: Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про звернення громадян», Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», Закон України «Про засади запобігання та протидії

дискримінації в Україні», Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про медіацію», тощо.

Захист трудових прав в умовах воєнного стану характеризується наявністю спеціального правового режиму, який передбачає тимчасове обмеження окремих трудових гарантій з метою забезпечення обороноздатності держави та стабільного функціонування економіки. Водночас навіть за таких умов держава зобов'язана гарантувати базові трудові права працівників та ефективні механізми їх захисту. З метою врегулювання окремих питань трудових відносин між працівником і роботодавцем в умовах воєнного стану був прийнятий Закон України від 15 березня 2022 року №2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Під час дії воєнного стану працівники зазнають певних обмежень у зв'язку з тим, що не підлягають застосуванню такі положення Кодексу законів про працю України: переведення на іншу роботу, зміна істотних умов праці (частина 3 ст. 32); розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця за попердньою згодою виборного органу первинної профспілкової організації (ст. 43); тривалість роботи напередодні святкових, неробочих і вихідних днів (ст.53); тривалість роботи в нічний час (ст. 54); граничні норми застосування надурочних робіт (ст.65); вихідні дні (ст.67); заборона роботи у вихідні дні (ст.71); неврахування святкових і неробочих днів при визначенні тривалості щорічних відпусток (ст.78-1), тощо.

У сучасних умовах одним із найперспективніших напрямів розвитку правових механізмів захисту виступає диджиталізація трудових відносин. Застосування електронного документообігу, цифрових підписів, платформ для обміну інформацією сприяє спрощенню комунікації між сторонами трудових правовідносин, фіксації домовленостей та підвищенню прозорості взаємодії. Електронна форма трудового договору, передбачена законодавством, має однакову юридичну силу із паперовою. Водночас її застосування потребує високого рівня технічної грамотності, наявності відповідного програмного забезпечення та надійних механізмів захисту персональних даних [1].

Також актуальними є питання захисту трудових прав окремих категорій працівників в умовах воєнного стану, а саме осіб з обмеженими можливостями, мобілізованих працівників (ідеться про заборону на звільнення, виплату вихідної допомоги тощо), ІТ-фахівців, осіб, зайнятих на цифрових платформах (водії таксі, кур'єри служб доставки), гіг-спеціалістів та ін. В останньому випадку, як відзначає М. М. Шумило, «трудові відносини de jure відсутні, проте de facto, це, своєю чергою, сприяє «тінізації» таких відносин та соціальній незахищеності працівників, які в ній зайняті» [2, с. 195].

Варто звернути увагу й на інші питання, що виникають у правозастосовній практиці в умовах воєнного стану та стосуються захисту трудових прав, свобод і законних інтересів працівників, але з яких відсутня системна судова практика. Ідеться, зокрема, про регулювання трудових відносин при релокації роботодав-

ця (бізнесу), застосування в національній юридичній практиці інститутів трудового права інших країн (угода про неконкуренцію тощо), електронного документообігу у трудових відносинах, виконання обов'язку роботодавця із створення безпечних і нешкідливих умов праці (ст. 153 КЗпП України) та ін. [3, с. 69].

Судова практика щодо захисту трудових прав працівників під час воєнного стану в Україні свідчить про розвиток судових прецедентів щодо незаконного звільнення та поновлення на роботі. Суди, як правило, надають перевагу тлумаченням, які зберігають безперервність трудових прав, особливо у випадках, коли обґрунтування роботодавцем звільнення або призупинення не мало очевидного зв'язку з фактичними умовами бойових дій. Так, у постанові від 17 квітня 2024 року у справі № 933/411/22 Верховний Суд визнав право роботодавця призупиняти трудовий договір лише за наявності конкретних обставин, які унеможливлюють виконання трудових обов'язків [4]. Тим не менш, нерівномірний доступ до правосуддя у регіонах за умов воєнного часу продовжує перешкоджати судовому захисту, що підкреслює необхідність мобільних юридичних послуг та альтернативних механізмів вирішення спорів.

Так, Європейського суду з прав людини у справі «Басюк та інші проти України» [5] ухвалив рішення щодо відмови національних судів виплатити заборгованість з трудових виплат працівникам державного підприємства, яке припинило свою діяльність у зв'язку з окупацією території. Метою заявників було стягнення невиплаченої заробітної плати та компенсацій за різні періоди. Суди в більшості випадків відхилили позови саме про компенсацію, обгрунтовуючи такі рішення форс-мажорними обставинами. Однак, ЄСПЛ не виявив явної необгрунтованості або довільності у висновку національних судів, що обставини форс-мажору можуть бути доведені різними доказами, окрім сертифікатів, які були надані. Цей висновок мав особливе значення для подібного роду ситуацій, як ця справа, що передбачали активні військові дії та окупацію, які неминуче обмежували можливість до доказів та їх збору. За таких обставин Суд визначив, що покладання національних судів саме на «висновок», а не просто на сертифікат не може розглядатися як порушення вимоги законності, передбачено. Статтею 1 Протоколу №1.

Отже, судовий захист залишається ключовою юрисдикційною формою гарантування трудових прав, реалізуючись як на національному, так і на європейському рівнях, що забезпечує багаторівневий механізм їх відновлення та охорони. Суттєвим напрямом розвитку механізмів захисту є цифровізація трудових відносин, яка сприяє підвищенню прозорості, оперативності та ефективності взаємодії сторін, проте водночас потребує належного рівня правового та технічного забезпечення, зокрема у сфері захисту персональних даних. Особливої уваги потребує захист прав вразливих категорій працівників, а також осіб, зайнятих у новітніх формах зайнятості, де спостерігається розрив між фактичними та юридично оформленими трудовими відносинами. Наявні прогалини у правозастосовній практиці, зокрема щодо релокації бізнесу, застосування нових право-

вих інститутів і цифрових інструментів, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення законодавства. Аналіз судової практики підтверджує орієнтацію судів на забезпечення безперервності трудових прав працівників навіть в умовах воєнного стану, хоча проблеми доступу до правосуддя залишаються актуальними. Водночас практика Європейського суду з прав людини демонструє гнучкий підхід до оцінки обставин воєнного часу, зокрема щодо доведення форс-мажорних обставин, що має важливе значення для формування національної правозастосовної практики.

Таким чином, ефективний захист трудових прав у сучасних умовах потребує поєднання традиційних і новітніх правових механізмів, забезпечення балансу між інтересами працівника, роботодавця та держави, а також подальшої гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері праці.

Список використаних джерел:

1. Аліменко А. О., Омельянчик С. В. Правові механізми захисту трудових прав працівників при дистанційній зайнятості. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. №10. С. 11.

2. Шумило М. М. Трудові відносини на цифрових платформах: складнощі унормування та проблеми правозастосування. *Соціально-трудові права і виклики цифровізації:* монографія / кол. авт., за ред. Я. В. Сімутіної, М. М. Шумила. Київ: Ніка-Центр, 2023. С. 195-252.

3. Ступакова І. Забезпечення права працівника на захист трудових прав, свобод і законних інтересів: монографія. Одеса: Фенікс, 2024. 180 с.

4. Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 933/411/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485800.

5. Case of Basyuk and others v. Ukraine (16.11.2025). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-245276%22]}

Ключові слова: трудове законодавство, трудові права, захист трудових прав, захист трудових прав в умовах воєнного стану, цифровізація праці, судова практика.

Key words: labour legislation, labour rights, protection of labour rights, protection of labour rights under martial law, digitalization of labour, case law.

Кіліміченко Анна Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
доктор філософії

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зайнятість населення є складним соціально-економічним і правовим явищем, що відбиває рівень включеності громадян у трудову діяльність та їх участь у суспільному виробництві, інших формах зайнятості. У сучасних умовах трансформації економіки, розвитку цифрових технологій та зміни форм організації праці категорія зайнятості набуває особливого значення як об'єкт правового регулювання та як елемент державної соціальної політики.

З правової точки зору зайнятість населення розглядається як сукупність суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням громадян роботою, реалізацією їх права на працю, а також державними гарантіями у сфері працевлаштування та соціального захисту від безробіття. Ця категорія закріплюється у міжнародно-правових актах і національному законодавстві більшості держав.

Одним із ключових джерел міжнародно-правового регулювання зайнятості населення є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року [1], в якому закріплено право кожної людини на працю, включаючи можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно вибирає або на яку вільно погоджується. Аналогічні положення містяться в конвенціях Міжнародної організації праці, а також у Європейській соціальній хартії (переглянутій), де наголошується на обов'язку держави проводити політику, спрямовану на досягнення повної зайнятості [2; 3; 4].

У національному праві зайнятість, зазвичай, визначається через законодавчо закріплені поняття. У п. 7 частини першої ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» від 05 липня 2012 року №5067-VI зайнятість визначається як не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно [5]. Таким чином, ключовими ознаками зайнятості виступають: наявність діяльності, її економічна спрямованість та отримання доходу.

Правова категорія зайнятості включає у собі кілька взаємозалежних елементів. По-перше, це суб'єкти зайнятості – фізичні особи, які здатні до праці та реалізують свою трудову функцію. По-друге, це форми зайнятості, які відбивають різноманітність сучасних трудових відносин. По-третє, це державні механізми регулювання зайнятості, включаючи політику зайнятості, служби зайнятості та систему соціальних гарантій.

Сучасне право виділяє різні форми зайнятості, серед яких традиційна найнята праця, самозайнятість, підприємницька діяльність, а також нові форми, пов'язані з цифровою економікою, такі як платформна зайнятість та дистанційна робота. Кожна з цих форм має правові особливості, що потребує диференційованого підходу до регулювання.

Особлива увага в останні роки приділяється так званій нестандартній зайнятості. До неї належать тимчасова, сезонна, часткова зайнятість, а також робота через цифрові платформи та інші. Ці форми найчастіше характеризуються нестабільністю доходів, відсутністю соціальних гарантій та розмитістю правового статусу працівників. У зв'язку з цим виникає потреба адаптації трудового законодавства до нових умов.

Зайнятість як правова категорія тісно пов'язана з правом на працю, що є одним із фундаментальних трудових прав людини. Однак слід розрізняти право на працю та право на зайнятість. Якщо право на працю означає можливість вільного вибору професії та діяльності, то зайнятість відображає фактичну реалізацію цього права. Таким чином, зайнятість постає як практичне здійснення права на працю.

Держава відіграє ключову роль у регулюванні зайнятості населення. Вона формує та реалізує політику зайнятості, спрямовану на створення умов для повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості. У рамках цієї політики застосовуються різні інструменти: сприяння працевлаштуванню, професійна підготовка та перепідготовка, підтримка підприємництва, а також заходи щодо запобігання та зниження безробіття.

Важливим аспектом зайнятості як правової категорії є її зв'язок з економічною політикою держави. Рівень зайнятості залежить від стану економіки, інвестиційного клімату, розвитку галузей і технологій. В умовах цифровізації та автоматизації праці відбувається зміна структури зайнятості, скорочення традиційних робочих місць та поява нових професій, що потребує оновлення правових механізмів регулювання.

Особливої актуальності набуває регулювання платформної зайнятості, пов'язаної з використанням цифрових платформ (наприклад, сервісів доставки, таксі). У таких відносинах виникає питання про правовий статус працівників: чи вони є найманими працівниками або незалежними підрядниками. Від цього залежить обсяг їх трудових та інших соціальних прав. У Європейському Союзі ведеться активна робота з розробки директив, спрямованих на покращення умов праці платформних працівників та забезпечення їх соціального захисту. Важливе значення має Директива (EU) 2024/2831 Європейського парламенту і Ради від 23 жовтня 2024 року про покращення умов праці в роботі на платформі, яка набрала чинності з 01 грудня 2024 року [6].

Зайнятість також має важливе соціальне значення. Вона забезпечує як матеріальне благополуччя громадян, так і соціальну інтеграцію, розвиток особистості, реалізацію професійного потенціалу. У цьому контексті правове регулювання зайнятості має враховувати як економічні, так і соціальні аспекти.

Слід зазначити, що зайнятість населення є динамічною категорією, що змінюється під впливом різних чинників: економічних криз, технологічних змін, демографічних процесів, глобалізації. Це потребує постійного вдосконалення законодавства та адаптації правових норм до нових умов.

Введення воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабною російською агресією зумовило необхідність нових підходів до регулювання зайнятості населення. Економічні наслідки війни призвели до зростання безробіття та структурних диспропорцій, що виявилося у скороченні підприємницької активності та самозайнятості, регіональних диспропорціях (особливо в зонах бойових дій). В умовах воєнного стану посилилися неформальна зайнятість, ухилення від офіційного працевлаштування, використання цивільно-правових договорів замість трудових. Мобілізація стала одним із ключових факторів трансформації зайнятості через значне вилучення трудових ресурсів із економіки. Має місце слабка інтеграція внутрішньо переміщених осіб у ринок праці. Загострилися проблеми зайнятості вразливих категорій населення.

Таким чином, зайнятість населення як правова категорія є складною системою суспільних відносин, регульованих нормами права і спрямованих на забезпечення реалізації права громадян на працю. Вона включає різноманітні форми трудової діяльності, механізми державного регулювання і систему соціальних гарантій. У сучасних умовах її значення зростає, що зумовлено трансформацією ринку праці та появою нових форм зайнятості.

Ефективне правове регулювання зайнятості є важливою умовою соціально-економічного розвитку держави, забезпечення стабільності суспільства та підвищення якості життя населення. Воно вимагає комплексного підходу, що враховує як національні особливості, так і міжнародні стандарти у сфері праці та зайнятості.

Актуальні проблеми правового регулювання зайнятості населення в Україні в умовах воєнного стану мають комплексний характер і зумовлені поєднанням економічних, соціальних і правових факторів. Правове регулювання зайнятості в умовах воєнного стану характеризується високим ступенем адаптивності, однак супроводжується істотними проблемами: правовою невизначеністю; дисбалансом інтересів; зростанням безробіття і тіньової економіки та ін.

До перспективних напрямів удосконалення правового регулювання зайнятості населення в сучасних умовах варто віднести посилення гарантій для вразливих категорій населення, розвиток регулювання нестандартних форм зайнятості, вдосконалення механізму бронювання працівників, легалізація гнучких форм зайнятості, імплементація стандартів ЄС в контексті євроінтеграції України.

В умовах післявоєнної відбудови ключовим завданням має стати формування сталої моделі правового регулювання зайнятості, здатної одночасно забезпечувати економічну стабільність, обороноздатність держави і належний рівень захисту трудових та інших соціальних прав.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
2. Конвенція МОП №122 про політику в галузі зайнятості від 17 червня 1964 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_062#Text
3. Конвенція МОП №168 про сприяння зайнятості та захист від безробіття від 21 червня 1988 року. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/157544___157544
4. Європейська соціальна хартія (переглянута) (Страсбург, 3 травня 1996 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
5. Про зайнятість населення: Закон України від 05 липня 2012 року №5067-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. №24. Ст. 243.
6. Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on improving working conditions in platform work. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj/eng

Ключові слова: зайнятість, зайнятість як правова категорія, форми зайнятості, міжнародно-правові акти, законодавство України.

Key words: employment, employment as a legal category, forms of employment, international legal acts, legislation of Ukraine.

Горбаченко Ерік Сергійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРАВОВИЙ СТАТУС РОБОТОДАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У сучасному законодавстві Франції роботодавець розглядається ключовим суб'єктом трудових правовідносин. У зв'язку з пошуками законодавцем «золотої середини» між гнучкими економічними можливостями бізнесу та соціальним захистом працівників, правовий статус роботодавця зазнає постійних змін у його законодавчому закріпленні. Тож природньо, що за роки розвитку правової системи Франції було сформовано потужну правову базу, в якій окрема ніша присвячена саме нормативному закріпленню правового статусу роботодавця.

Нормативним фундаментом правового статусу роботодавця є Трудовий кодекс Франції (Code du travail). Уже більш як століття він акумулює базові норми трудового права країни. Крім того, є низка спеціальних законів, які доповнюють регламентацію правового статусу роботодавця. Кодекс соціального забезпечення Франції (Code de la sécurité sociale) регламентує відносини в галузі соціаль-

ного страхування. Закон про робочий час (Lois sur la durée du travail) закріплює можливі межі встановлення тривалості робочого часу. Цей перелік можна продовжувати досить довго. Кожен закон певним чином закріплює елементи правового статусу роботодавця, до яких входять трудова правосуб'єктність, права, обов'язки, гарантії прав, а також відповідальність роботодавця за порушення трудового законодавства.

Роботодавцем у Франції може бути фізична особа (micro-enterpreneur (аналог ФОП), наймачі домашнього персоналу), юридична особа (корпорації, компанії, асоціації), державна установа. Трудова правосуб'єктність виникає після належної реєстрації особи та на підставі повної цивільної правосуб'єктності. Але навіть дочірні компанії, які володіють обмеженою цивільною правосуб'єктністю, чи філії підприємства, що діють від імені юридичної особи та не є самостійними, можуть мати трудову правосуб'єктність.

У Трудовому кодексі Франції відсутня єдина стаття, яка б закріплювала основні права роботодавця. Однак вони містяться в різних статтях Кодексу та спеціальних нормативно-правових актах про працю і та уособлюють «управлінську владу» роботодавця. Роботодавець має управлінські (pouvoir de direction), нормативні (pouvoir réglementaire) та дисциплінарні (pouvoir disciplinaire) повноваження. А тому він може наймати працівників, забезпечувати організацію трудового процесу, змінювати умови праці, затверджувати внутрішній регламент, чи накладати санкції на працівників за професійні проступки. Однак вони мають законодавчо визначені межі. Наприклад, заборона одноосібної зміни істотних умов трудового договору, обмежене коло питань внутрішнього регламенту (питання особистої безпеки працівників, дисципліни, гігієни, тощо). А відповідно до статті L1331-2 Трудового кодексу Франції [1] роботодавець не може застосовувати грошові санкції щодо працівників за дисциплінарні проступки.

Нормативному закріпленню обов'язків роботодавця надано достатньо уваги з боку законодавця. Одним з основних є обов'язок забезпечення безпеки праці. Відповідно до статті L4121-1 Трудового кодексу Франції [1] роботодавець повинен вживати всіх заходів для захисту не лише фізичного, а й психічного здоров'я працівників. У судовій практиці часто сам факт нещасного випадку при виконанні працівником трудового обов'язку, свідчить про наявність вини роботодавця. І звільнитись від відповідальності роботодавець може лише у випадку форс-мажорних обставин, або якщо доведе, що ним було дотримано 9 загальних принципів профілактики, зазначених у статті L4121-2 Трудового кодексу Франції [1]. Серед них інструктаж працівників, оцінка ризиків, їх уникнення, заміна небезпечного безпечним, врахування технічного прогресу, та інші.

Відповідно до Закону Франції «Про свободу вибору професійного майбутнього» від 5 вересня 2018 року №2018-771 [2] роботодавець зобов'язаний забезпечувати професійне навчання працівників. Роботодавець несе відповідальність за те, щоб працівник залишався затребуваним на ринку праці, навіть якщо його посада ліквідується через прогрес технологій. У статті L1132-1 Трудового ко-

дексу Франції [1] закріплено обов'язок роботодавця щодо недискримінації та гендерній рівності. Також до обов'язків роботодавця належать вчасна виплата заробітної плати, надання відпусток, дотримання колективних договорів, забезпечення соціальних гарантій працівників та інші.

Законодавством Франції передбачено дієву систему гарантій трудових прав роботодавця. Особливого зміцнення та розширення цих гарантій було досягнуто після прийняття 5 ордонансів (указів), ініційованих президентом Еммануелем Макроном у 2017 році. Одним із найважливіших досягнень Ордонансу № 2017-1387 [3] стало запровадження шкали компенсацій. Раніше судді мали повну дискрецію у визначенні суми збитків за незаконне звільнення, що створювало фінансову невизначеність. Тепер встановлено верхню та нижню межі виплат залежно від стажу працівника. Наприклад, 10-річний стаж роботи передбачає виплату не більше, ніж заробітна плата за 10 місяців.

Також реформи 2017 року надали роботодавцю можливість укладати угоди на рівні підприємства, які є менш сприятливими для працівників, ніж галузеві договори, у таких питаннях, як доплати за понаднормові години або розподіл робочого часу. Це дає гнучкість у кризові періоди, та дозволяє впроваджувати необхідні дії для підтримки економіки в непередбачуваних ситуаціях.

Роботодавцю надано гарантію проти зловживання правом на страйк. Він звільняється від обов'язку виплати заробітної плати на період страйку. А у випадку насильного захоплення приміщення, роботодавець може звернутися до суду для отримання наказу про виселення страйкарів. Крім того, навіть після вручення листа-повідомлення про звільнення, роботодавець отримав можливість уточнювати мотиви такого звільнення. Йому гарантовано недоторканість приватної власності, можливість ефективного захисту своїх інтересів в трудових судах (Conseil de Prud'hommes), а також ряд інших гарантій трудових прав.

Відповідальності роботодавця притаманний різносторонній характер. Залежно від скоєного правопорушення його може бути притягнуто до кримінальної, адміністративної чи цивільної відповідальності. Відповідно до статті L4741-1 Трудового кодексу Франції [1] за порушення норм охорони праці, навіть якщо не сталося нещасного випадку, роботодавець несе особисту кримінальну відповідальність. Кримінальна відповідальність роботодавця за дії підлеглих є винятком із загального правила «кожен відповідає за власне правопорушення». Керівник підприємства вважається відповідальним за будь-яке порушення трудового законодавства на його об'єкті, якщо тільки він не доведе наявність валідної делегації повноважень підлеглому працівникові.

З метою розвантаження судової системи трудову інспекцію (DREETS) наділено повноваженнями притягнення роботодавця до адміністративної відповідальності. Наприклад, за незаконний найм іноземців без дозволу на роботу інспекція може накласти штраф на роботодавця.

Матеріальна відповідальність роботодавця за шкоду здоров'ю працівника у Франції функціонує за особливою моделлю. За загальним правилом, нещасні

випадки на виробництві покриваються системою соціального страхування, яка виплачує потерпілому фіксовану виплату. Роботодавець звільняється від цивільних позовів працівника про відшкодування збитків у межах загального права. Однак, якщо вдасться довести «непробачну вину» (faute inexcusable) роботодавця, такий імунітет зникає. У такому випадку роботодавця може бути зобов'язано здійснити відшкодування вище фіксованої виплати.

Отже, правовий статус роботодавця у Франції було суттєво переглянуто протягом останніх років через прийняття стратегічних законодавчих актів. Головна їхня мета – забезпечення безпеки та прогнозованості трудових правовідносин для роботодавця. Правовий статус роботодавця у цій країні є зразком балансування між економічною ефективністю та високими соціальними стандартами. В умовах активної євроінтеграції України, досвід Франції може бути досить корисним у нормативному закріпленні правового статусу роботодавця.

Список використаних джерел:

1. Code du travail. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGIARTI000035640828/ (дата звернення: 06.04.2026).

2. Loi n° 2018-771 du 5 septembre 2018 pour la liberté de choisir son avenir professionnel. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037367660/ (дата звернення: 06.04.2026).

3. Ordonnance n° 2017-1387 du 22 septembre 2017 relative à la prévisibilité et la sécurisation des relations de travail. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000035607388 (дата звернення: 06.04.2026).

Ключові слова: роботодавець, правовий статус, правовий статус роботодавця, нормативне закріплення правового статусу роботодавця, трудове законодавство Франції.

Key words: employer, legal status, legal status of the employer, regulatory consolidation of the legal status of the employer, French labor legislation.

Карпенко Олександр Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

СТОРОНИ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС

Соціальний діалог є одним із ключових механізмів регулювання трудових, соціальних, економічних відносин у сучасних правових системах, що поєднує інтереси працівників, роботодавців і держави. Його значення полягає у забезпеченні балансу економічної ефективності та соціальної справедливості, а також у створенні стабільного інституційного середовища для врегулювання конфліктів у сфері праці. В Україні та країнах Європейського Союзу соціальний діалог має

нормативне закріплення, проте його інституційна побудова та практична реалізація мають як спільні риси, так і суттєві відмінності.

У національному законодавстві України поняття та механізм здійснення соціального діалогу визначені Законом України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. Відповідно до цього законодавчого акту, соціальний діалог розглядається як «процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей і прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин» [1]. Таким чином, законодавець закріплює класичну трипартидну модель соціального діалогу, що відповідає підходам Міжнародної організації праці.

Сторони соціального діалогу визначені у ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні». На національному, галузевому, територіальному рівнях сторонами соціального діалогу є профспілкова сторона, сторона роботодавців і сторона органів виконавчої влади (на територіальному рівні стороною соціального діалогу можуть бути органи місцевого самоврядування). На локальному рівні сторонами соціального діалогу є сторона працівників і сторона роботодавця.

Статтею 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», крім сторін соціального діалогу, передбачені їх суб'єкти, які на практиці є представниками інтересів працівників, роботодавців та органів виконавчої влади. Така модель викликає низку зауважень. По-перше, не зрозуміло, чому законодавець одразу не визнає, наприклад, об'єднання професійних спілок, які мають статус всеукраїнських, стороною соціального діалогу на національному рівні, а закріплює їх статус як суб'єктів профспілкової сторони. По-друге, якщо на територіальному рівні органи місцевого самоврядування можуть бути стороною соціального діалогу, то логічним було б визначити й їх суб'єктів, якщо аналогічна модель передбачена для органів виконавчої влади.

Ще однією важливою особливістю української моделі сторін соціального діалогу є наявність критеріїв репрезентативності, які визначають право суб'єктів профспілкової сторони і сторони роботодавців брати участь у колективних переговорах з укладення колективних договорів і угод, тристоронніх або двосторонніх органах та у міжнародних заходах. Репрезентативність оцінюється за кількісними та якісними показниками, зокрема чисельністю членів, територіальним охопленням та участю у колективних переговорах.

У країнах Європейського Союзу соціальний діалог має особливий статус і розглядається як один із базових інструментів соціальної політики. Його нормативне закріплення міститься, зокрема, у Договорі про функціонування Європейського Союзу (статті 151–155), які визначають цілі соціальної політики та механізми взаємодії між соціальними партнерами. У межах ЄС соціальний діалог

функціонує як на міжгалузевому, так і на галузевому рівнях, причому значну роль відіграють європейські об'єднання профспілок і роботодавців.

На відміну від України, де держава виступає повноцінною стороною соціального діалогу, у країнах ЄС акцент робиться на біпартизмі, тобто взаємодії між соціальними партнерами – представниками працівників і роботодавців. Держава (у вигляді інституцій ЄС) виконує радше координаційну та стимулюючу функцію, сприяючи розвитку соціального діалогу, але не завжди виступає безпосереднім учасником переговорів. Такий підхід відображає прагнення до автономії соціальних партнерів і їх здатності самостійно врегульовувати трудові відносини.

У Німеччині соціальний діалог реалізується переважно через систему колективних переговорів між профспілками та об'єднаннями роботодавців. Особливістю німецької моделі є високий рівень інституціоналізації та значна роль виробничих рад (Betriebsrat), які представляють інтереси працівників на рівні підприємства. Держава при цьому встановлює загальні рамки, але не втручається безпосередньо у переговорний процес, що свідчить про розвинену культуру автономного регулювання.

У Франції соціальний діалог має більш централізований характер, а держава відіграє активнішу роль у його організації. Французьке законодавство передбачає обов'язковість консультацій з представниками працівників у багатьох питаннях, а також визначає процедури колективних переговорів. При цьому профспілки, навіть за відносно невисокого рівня членства, мають значний вплив завдяки системі представництва та правовим гарантіям.

Польща, як держава-член ЄС із подібною до України правовою традицією, демонструє поєднання трипартизму та елементів біпартизму. У Польщі функціонує Рада соціального діалогу, яка об'єднує представників уряду, роботодавців і профспілок. Водночас значна частина переговорів відбувається безпосередньо між соціальними партнерами на рівні підприємств і галузей. Польський досвід є особливо релевантним для України з огляду на спільні історичні та інституційні передумови.

Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що українська модель сторін соціального діалогу має спільні риси з аналогічними моделями країн ЄС, проте її ефективність значною мірою залежить від реальної спроможності сторін до конструктивної взаємодії. У країнах ЄС, особливо з усталеними демократичними традиціями, соціальний діалог ґрунтується на високому рівні довіри між сторонами, стабільності інституцій та розвиненій культурі переговорів. В Україні ж існують проблеми, пов'язані з фрагментацією профспілкового руху, недостатньою активністю роботодавців і обмеженою ефективністю державного посередництва.

Окремої уваги заслуговує питання репрезентативності сторін, яке в Україні має нормативне закріплення, тоді як у багатьох країнах ЄС воно визначається більш гнучко, на основі фактичного впливу організацій. З одного боку, форма-

лізація критеріїв репрезентативності забезпечує прозорість і визначеність, з іншого – може обмежувати участь нових або альтернативних об'єднань у соціальному діалозі.

Таким чином, сторони соціального діалогу в Україні та країнах ЄС мають спільну основу у вигляді представництва інтересів працівників і роботодавців, проте відрізняються за ступенем участі держави, рівнем інституційного розвитку та практикою реалізації. Подальший розвиток соціального діалогу в Україні потребує не лише вдосконалення нормативної бази, але й зміцнення інституційної спроможності його сторін, підвищення рівня довіри та активізації реального переговорного процесу. Це є необхідною умовою для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та інтеграції України до європейського правового простору.

Список використаних джерел:

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.

Ключові слова: соціальний діалог, сторони соціального діалогу, профспілки, їх об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання, законодавство України, законодавство окремих країн ЄС.

Key words: social dialogue, parties to social dialogue, trade unions, their associations, employers' organizations, their associations, legislation of Ukraine, legislation of individual EU countries.

Мензатул Дмитро Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

СПРАВЕДЛИВІ УМОВИ ПРАЦІ ЗА АКТАМИ ЄС ТА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Порівняльний аналіз регулювання умов праці за актами ЄС і законодавством України свідчить, що у праві Європейського Союзу право на справедливі умови праці визнається як комплексне трудове право, що включає вимоги до безпеки і гігієни праці, обмеження максимального робочого часу, надання відпочинку, захисту гідності працівника. Базовим нормативним джерелом в ЄС є стаття 31 «Справедливі умови праці» Хартії основних прав ЄС. Згідно з частиною першої цієї статті кожен працівник має право на умови праці, що поважають його здоров'я, безпеку і гідність. Частиною другою цієї статті передбачається, що кожен працівник має право на обмеження максимального робочого часу, щоденні та щотижневі періоди відпочинку та щорічний період оплачуваної відпустки [1]. Тим самим у праві ЄС справедливі умови праці розуміються значно ширше, ніж тільки вимоги охорони праці у вузькому сенсі.

У трудовому праві України відповідна конструкція також має конституційну підставу, однак її нормативне закріплення є більш фрагментованим. Конституція України гарантує кожному право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ч. 4 ст. 43), захист від незаконного звільнення (ч.6 ст. 43), право на своєчасне одержання винагороди за працю (ч.7 ст. 43), а також право на відпочинок (ст. 45) [2]. На відміну від моделі ЄС, де зазначені елементи об'єднані в рамкову категорію справедливих умов праці, в законодавстві України традиційно положення статті 43 Основного Закону є конституційними засадами окремих правових інститутів: охорона праці, робочий час і час відпочинку, оплата праці, трудовий договір. Тому в доктринальному сенсі в трудовому праві України поки ще меншою мірою використовується саме інтегральна категорія «справедливі умови праці», хоча за змістом значна частина відповідних компонентів уже є закріпленою. З точки зору гармонізації з правом ЄС проблема полягає не стільки у відсутності окремих норм, скільки у недостатній системності їх побудови та реалізації.

Однією із ключових у праві ЄС є Директива Ради 89/391/ЄЕС від 12 червня 1989 року про запровадження заходів для заохочення покращення безпеки та здоров'я працівників на роботі, яка закріплює обов'язок роботодавця забезпечувати безпеку здоров'я працівників у всіх аспектах, пов'язаних з роботою. Європейська модель охорони праці ґрунтується на превентивному принципі: ризик має бути заздалегідь виявлений, оцінений і за можливості усунутий у джерела; пріоритет надається профілактиці, інформуванню, навчанню працівників і участі самих працівників або їх представників у вирішенні питань безпеки. Тим самим акцент переноситься з компенсації шкоди постфактум на управління професійними ризиками і попередження несприятливих наслідків.

У законодавстві України історично також міститься розвинутий масив норм про охорону праці, однак у ньому більш тривалий час зберігалася модель, зорієнтована переважно на формальне додержання правил, інструктажів і переліків обов'язків, а не на повноцінну ризик-орієнтовну систему управління безпекою праці. Саме тому в європейській інтеграційній перспективі найважливішим напрямом зближення виступає перехід від переважно нормативно-приписуючого та інспекційного формату до системної оцінки ризиків, внутрішнім процедурам запобігання небезпек, постійного моніторингу умов праці та реальної залученості працівників у механізми виробничої безпеки. Європейська комісія в Главі 19 «Соціальна політика і зайнятість» у Доповіді по Україні за 2024 рік прямо зазначила, що «Україні, зокрема, слід прийняти нове рамкове законодавство щодо трудових відносин та безпеки й гігієни праці відповідно до законодавства ЄС» [4].

Істотною відмінністю права ЄС є й те, що справедливі умови праці тісно пов'язані з обмеженням максимальної тривалості робочого часу. Директива 2003/88/ЕС щодо деяких аспектів організації робочого часу розглядає обмеження максимальної тривалості робочого часу, мінімальні періоди щоденного і що-

тижневого відпочинку, перерви в роботі, щорічну оплачувану відпустку, а також особливості нічної та змінної роботи не просто як питання трудового розпорядку, а як мінімальні вимоги безпеки і здоров'я працівників [5]. Такий підхід є принциповим: надмірна тривалість праці, відсутність відновлення і хронічне перевантаження розглядаються як загроза здоров'ю працівника і, відтак, як порушення стандарту справедливих умов праці.

У законодавстві України робочий час і час відпочинку регламентуються досить докладно, однак у правозастосуванні вони часто розглядаються окремо від проблем безпеки і гігієни праці. Європейська ж модель полягає в їх нерозривності. Це особливо є важливим для сучасних форм зайнятості, дистанційної роботи, платформної праці, гнучких графіків і ситуацій, коли формально працівник має автономію, але фактично перебуває у стані постійної трудової доступності. Таким чином, порівняльний аналіз свідчить: для подальшого наближення до права ЄС законодавству України та правозастосовній практиці необхідно більш послідовно розглядати тривалість робочого часу і періоди відпочинку як складову частину стандарту безпечних і справедливих умов праці.

Ще один важливий напрям порівняльного аналізу пов'язаний з передбачуваністю та прозорістю трудових відносин. Директива (ЄС) 2019/1152 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 року про прозорі та передбачувані умови праці в Європейському Союзі [6] вимагає, щоб працівник своєчасно був поінформований про основні аспекти трудових відносин і мав мінімальні гарантії проти надмірної невизначеності зайнятості. Для права ЄС – це частина більш широкої соціальної моделі, в якій справедливі умови праці охоплюють не тільки фізичну безпеку на робочому місці, але й правову визначеність статусу працівника, зрозумілість графіка роботи, режиму праці, умов припинення трудових відносин та інших умов праці.

Для України цей напрям є особливо актуальним в умовах розвитку нестандартних форм зайнятості та укладення цивільно-правових договорів замість трудового договору. Право ЄС щодо цього питання демонструє більш сучасний стандарт: фактичні умови виконання роботи мають пріоритет над формальною назвою договору, а захист працівника не повинен залежати виключно від кваліфікації відносин сторонами. Такий підхід має велике значення для національного права, оскільки дозволяє зміцнювати реальний, а не суто формальний зміст трудових прав.

У праві ЄС існує й більш тісний зв'язок категорії справедливих умов праці з питанням справедливої оплати праці. Хоча регулювання заробітної плати в державах-членах ЄС зберігає значну національну специфіку, Директива (ЄС) 2022/2041 Європейського Парламенту та Ради від 19 жовтня 2022 року про адекватну мінімальну заробітну плату в Європейському Союзі [7] формує загальноєвропейську рамку адекватності мінімальної заробітної плати та сприяння колективним переговорам саме в цілях забезпечення гідних умов життя і праці. Отже, європейська модель справедливих умов праці не обмежується відсутністю небезпеки і формальним додержанням тривалості робочого часу, а передбачає

такий рівень винагороди, який є сумісним з людською гідністю та соціальною стабільністю працівника.

У національному праві право на безпечні та здорові умови праці і право на справедливу оплату праці все частіше аналізуються як близькі, але все ж різні елементи трудо-правового статусу працівника. Європейська модель, навпаки, демонструє їх змістовний взаємозв'язок через єдину ідею гідного і справедливого трудового середовища. Саме тому порівняльний аналіз дозволяє дійти висновку, що подальша гармонізація трудового законодавства України зі стандартами ЄС має здійснюватися не тільки за лінією технічної імплементації окремих директив, але й за лінією сприйняття більш широкої ціннісної конструкції, в якій здоров'я, безпека, гідність, передбачуваність зайнятості, достатній відпочинок і справедлива винагорода утворюють єдиний стандарт захисту працівника.

Отже, порівняльний аналіз дозволяє виділити кілька основних висновків. По-перше, право ЄС трактує справедливі умови праці як цілісний міжінституційний стандарт, тоді як українське право поки що зберігає більш роздроблену конструкцію відповідних гарантій. По-друге, європейська модель базується на превенції, оцінці ризиків, прозорості зайнятості та гідності працівника, що надає їй вираженого людиноцентричного характеру. По-третє, Україна вже має значну нормативну базу в цій сфері, проте подальше зближення з правом ЄС потребує оновлення рамкового трудового та охоронно-трудового законодавства, посилення ризик-орієнтованого управління безпекою праці, зміцнення соціального діалогу та більш послідовного об'єднання питань безпеки, робочого часу, відпочинку та оплати праці в єдину систему гарантій. Такий вектор прямо узгоджується з актуальними рекомендаціями Європейської комісії для України.

Список використаних джерел:

1. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU00303

2. Конституція України прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. №30. Ст. 141.

3. Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A31989L0391

4. European Commission. *Ukraine 2024 Report*. Commission Staff Working Document, SWD(2024) 699 final. Brussels, 30 October 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en

5. Directive 2003/88/EC of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 concerning certain aspects of the organisation of working time. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/88/oj/eng

6. Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1152/oj/eng

7. Directive (EU) 2022/2041 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on adequate minimum wages in the European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2041/oj/eng

Ключові слова: трудові відносини, трудові права, право на справедливі умови праці, акти Європейського Союзу, законодавство України.

Key words: labor relations, labor rights, the right to fair working conditions, acts of the European Union, legislation of Ukraine.

Сітніков Микита Романович

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ПРАВА НА ВЕДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ ПЕРЕГОВОРІВ З УКЛАДЕННЯ КОЛЕКТИВНИХ УГОД І ДОГОВОРІВ

Право на ведення колективних переговорів з укладення колективних угод і договорів (далі – право на ведення колективних переговорів) належить до фундаментальних прав роботодавців та працівників у трудових відносинах. Аналіз правової сутності цього права залишається одним із ключових і найбільш актуальних векторів досліджень у сучасній доктрині трудового права.

Як відзначають Г. І. Чанишева і Р. І. Чанишев, важливість і актуальність проблематики забезпечення прав людини у сфері праці на міжнародному і національному рівнях обумовлюють необхідність виділення у системі трудового права самостійного правового інституту «Права людини у сфері праці», окремої глави у проєкті Трудового кодексу України, в якій пропонується передбачити поняття прав людини у сфері праці, індивідуальні та колективні трудові права відповідно до міжнародних стандартів, гарантії зазначених прав [1, с. 169]. Серед трудових прав як змісту цього правового інституту чільне місце займає право на ведення колективних.

За своєю суттю це право належить до другого покоління прав людини, яке зародилось як результат історичної боротьби за економічний добробут та соціокультурний розвиток. Права другого покоління – це соціальні, економічні та культурні права.

Друге покоління прав отримало назву «позитивних», оскільки заради їх здійснення державі недостатньо утримуватись від втручання в цю сферу. Завдання полягає в тому, щоб утворювати соціальні програми і вести всебічну роботу, яка б дала змогу гарантувати проголошені соціальні, економічні та культурні права [2].

У системі трудових прав закріплене у міжнародно-правових актах право на ведення колективних переговорів посідає чітке місце серед основних трудових прав, що спрямовані саме на гарантування людині гідних умов існування та на-

лежного рівня соціальної безпеки. В. М. Андріїв визначає основні трудові права як підсистему природних, не відчужуваних від особи можливостей, необхідних їй для задоволення потреб та інтересів у сфері праці, що визнані та закріплені як міжнародно-правові стандарти міжнародною спільнотою та відображені в національному законодавстві як самостійні, не зведені до інших прав мінімальні стандарти в цій сфері [3].

Право на ведення колективних переговорів ґрунтується на синтезі приватних і публічних засад, що є характерним для всієї системи трудових прав. З одного боку, воно має природу природного права – невідчужуваного та невід'ємного права людини, що ґрунтується на засадах свободи, рівності та колективного самозахисту інтересів. З іншого боку, публічний характер цього права виявляється у діяльності держави, яка законодавчо визначає його зміст, обсяг та процедурні межі, а також забезпечує виконання досягнутих домовленостей силою державного примусу.

У такій юридичній конструкції демократична соціальна держава виступає не просто регулятором, а ключовим гарантом трудових прав, що забезпечує баланс між приватною автономією сторін та суспільним порядком. Таким чином, право на ведення колективних переговорів поєднує в собі індивідуальну свободу вибору з державним захистом соціальних стандартів, що робить його фундаментальним елементом сучасної правової держави.

Як було вже зазначено, право на ведення колективних переговорів належить до прав людини у сфері праці, реалізація яких забезпечується за допомогою норм трудового права.

За суб'єктною ознакою право на ведення колективних переговорів є правом усіх найманих працівників і роботодавців, організацій працівників та організацій роботодавців. За міжнародними актами і актами національного законодавства зазначене право визнається рівною мірою як за організаціями працівників, їх об'єднаннями, так і за організаціями роботодавців, їх об'єднаннями.

Право на ведення колективних переговорів за суб'єктним критерієм і способом реалізації є колективним трудовим правом, оскільки це право реалізується не індивідуально працівником, а у складі трудового колективу. Що стосується роботодавця, то на локальному рівні соціального діалогу зазначене право є індивідуальним трудовим правом, а на інших рівнях – колективним трудовим правом.

Як відзначає Г. І. Чанишева, зазначені права є колективними не тільки через те, що реалізуються колективними суб'єктами (трудовими колективами, профспілками, організаціями профспілок, об'єднаннями профспілок, організаціями роботодавців, їх об'єднаннями, примирно-посередницькими органами з вирішення колективних трудових спорів тощо). Колективний характер даних прав зумовлений також формою (порядком) їх реалізації як безпосередньо колективом працівників, так і через уповноважених представників. Водночас такі трудові права, як право на працю, право на належні, безпечні і здорові умови праці,

право на відпочинок та ін., залежно від суб'єктної ознаки та порядку реалізації, є за своєю природою індивідуальними трудовими правами [4].

У теорії права виділяються регулятивні та охоронні суб'єктивні права залежно від характеру правовідносин – регулятивних чи охоронних, а також різного розуміння права на захист. Своєю чергою, регулятивні суб'єктивні права поділяються на дві групи: : права на власні однобічні дії (наприклад, звільнення за власним бажанням) та права-вимоги, що передбачають певну поведінку зобов'язаної особи (наприклад, право на своєчасне отримання заробітної плати). Право на колективні переговори належить до другої групи, оскільки поєднує можливість власної активності з правом вимагати відповідних дій від іншої сторони.

За цільовою спрямованістю право на колективні переговори виступає правовим інструментом побудови та регламентації соціального діалогу. Його зміст кореспондує з дефініцією соціального діалогу, закріпленою у ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» як «процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин» [5].

Таким чином, це право забезпечує не лише технічне укладення угод і договорів, але й функціонування самої моделі соціального діалогу на національному, галузевому, територіальному та локальному рівнях.

З огляду на суб'єктний аспект, це право визначається як специфічне повноваження учасників колективних трудових правовідносин. Воно становить ядро правосуб'єктності представників сторін (профспілок, їх об'єднань, організацій роботодавців, їх об'єднань, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, первинну профспілкову організацію (представників працівників), роботодавця, представників роботодавця), наділяючи їх виключною компетенцією щодо ініціювання, ведення переговорного процесу та фіксації досягнутих домовленостей у формі колективних угод і договорів. Таким чином, воно виступає інструментом реалізації колективної волі суб'єктів у межах соціального діалогу на відповідному рівні.

Основна теоретико-правова проблема юридичної природи даного права полягає у з'ясуванні імперативності змісту права на колективні переговори. Якщо його юридична природа визначається як «право-вимога», то залишається дискусійним питання: чи зобов'язує воно протилежну сторону лише до участі в процесі, чи й до досягнення конкретного матеріального результату. Відсутність у законодавстві чіткої межі між «правом на діалог» та «правом на угоду, договір» призводить до того, що юридична природа цього права розмивається, перетворюючи його процедурну форму, яка не гарантує реального захисту інтересів працівника.

За своєю юридичною сутністю право на ведення колективних переговорів та укладення відповідних угод є суб'єктивним трудовим правом. Воно являє собою

як законодавчо встановлену міру дозволеної поведінки уповноваженого суб'єкта, реалізація якої кореспондує з чіткими юридичними обов'язками іншої сторони соціального діалогу.

У системі правового регулювання це право класифікується як фундаментальне, колективне та регулятивне трудове право, що безпосередньо спрямоване на реалізацію та захист інтересів суб'єктів колективних трудових відносин. Таким чином, воно виступає правовим інструментом, де ініціатива однієї сторони підкріплюється обов'язком іншої дотримуватися принципів добросовісного діалогу.

Список використаних джерел:

1. Чанишева Г. І., Чанишев Р. І. Право на інформацію за трудовим законодавством України : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 196 с.

2. Приміч Д. В. Юридична природа права на колективні переговори й укладення колективних договорів, угод. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. № 1. С. 41–44.

3. Андріїв В. М. Система трудових прав працівників та механізм їх забезпечення : автореф. дис. …д-ра юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2012. 40 с.

4. Чанишева Г. І. Колективні трудові права за проектом Трудового кодексу України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. учасників ІІ Міжнар. наук. конф. (м. Харків, 9–10 жовт. 2010 р.) / за ред. В. В. Жернакова. Харків : Кроссроуд, 2010. С. 60–64.

5. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23 груд. 2010 р. № 2862-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text

Ключові слова: соціальний діалог, трудові відносини, трудові права, право на ведення колективних переговорів, колективні угоди і договори.

Key words: social dialogue, labor relations, labor rights, the right to collective bargaining, collective agreements and contracts.

Соколов Дмитро Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ ІЗ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

Пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, є одним із видів їх соціального захисту. В умовах воєнного стану та триваючої військової агресії рф проти України його належне здійснення набуває особливого значення. Відповідне переконання зумовлене приписами ст. 46 Конституції України, якою гаран-

товано кожному право на соціальний захист, та ст. 17 Основного Закону нашої держави, що закріплює обов'язок держави забезпечувати соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [1]. Це дає підстави розглядати пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, не як елемент системи пенсійного забезпечення, а як самостійний вид соціального захисту, складову частину статусу осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Основними законодавчими актами, що регулюють відносини пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] та Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [3]. Поряд із ними застосовується і Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», однак його регулятивне значення для цієї сфери суспільних відносин є допоміжним, оскільки механізм нарахування та виплати «військових пенсій» ґрунтується на особливому правовому статусі військової служби, підвищених ризиках, обмеженнях і публічному характері виконуваних військовослужбовцями функцій [4].

Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» встановлює такі види пенсійного забезпечення: за вислугу років, по інвалідності та у разі втрати годувальника. Тобто реалізація права на пенсію осіб, звільнених із військової служби, пов'язана не стільки з досягненням певного віку чи наявністю страхового стажу, а з фактом проходження служби, тривалістю відповідного періоду, станом здоров'я тощо. Отже, пенсійне забезпечення осіб, звільнених із військової служби, має компенсаторний і гарантійний характер.

Правове регулювання пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, у сучасних умовах не є стабільним та узгодженим. Попри те, що профільний Закон визначає загальні умови пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, ключові питання щодо обчислення вислуги років, оформлення довідок про розмір грошового забезпечення, порядок перерахунку та індексації пенсій встановлюється на рівні підзаконних нормативно-правових актів. На практиці часто виникають випадки, коли обсяг пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, напряму залежить від дотримання процедурних умов, наявність яких суб'єкти права на спеціальну пенсію змушені відстоювати, в тому числі у судовому порядку.

Найбільш гостро це питання стосується перерахунку «військових пенсій». Реалізація відповідного механізму залежить від довідки про розмір грошового забезпечення, підготовленої уповноваженим органом. Саме у зв'язку з її отриманням виникає більшість спорів у сфері пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби: щодо переліку складових грошового забезпечення, розрахункових величин, виходячи з яких вони визначаються, а також

строків оформлення та надсилання документів до органів Пенсійного фонду України. Чинне законодавство України не містить достатньо чітких строків і вичерпних вимог до таких дій, що створює умови для затягування процедури або фактичного блокування перерахунку пенсії. За таких обставин процедурні правила починають визначати зміст права, що суперечить принципу правової визначеності.

В умовах ведення активних бойових дій, та, як наслідок, загибелі значної кількості військовослужбовців під час виконання бойових (спеціальних) завдань різко зростає значення пенсійного забезпечення членів сім'ї особи, яка проходила службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях [3]. Тобто питання доступності пенсійних процедур для утриманців військовослужбовця набуває не меншого значення, ніж питання пенсійного забезпечення самих осіб, які проходили військову службу. Держава має забезпечувати не лише формальне існування відповідного права, а й реальну можливість його ефективної реалізації без надмірних адміністративних бар'єрів.

При цьому, на теперішній час склалася негативна тенденція щодо покладання вирішення багатьох питань, що стосуються пенсій осіб, звільнених із військової служби, та членів їх сімей, на судову гілку влади, яка у процесі здійснення правосуддя усуває прогалини правового регулювання, нівелює існування численних приписів законодавства, які суперечать Конституції та законом України. Однак така модель пенсійних правовідносин осіб, звільнених із військової служби, не може вважатися оптимальною. Судове втручання має усувати окремі порушення, а не постійно відновлювати верховенство права у відповідних суспільних відносинах. Чим більше суттєвих питань переноситься на рівень спору та подальшого судового тлумачення, тим менш передбачуваним стає зміст права для військовослужбовців.

Таким чином, сучасна модель пенсійного забезпечення осіб, звільнених із військової служби, характеризується кількома системними недоліками: неефективним законодавчим регулюванням перерахунку пенсій, надмірною залежністю індексації пенсій від щорічних рішень Уряду, збереженням проблеми обмеження пенсій максимальним розміром та надмірним формалізмом процедури реалізації прав у сфері пенсійного забезпечення відповідним суб'єктом права соціального забезпечення.

З урахуванням викладеного, вдосконалення законодавства у сфері пенсійного забезпечення має здійснюватися за кількома напрямами. Так, статтю 43 Закону України»Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» доцільно доповнити нормою: «Максимальний розмір пенсії, призначеної (перерахованої) відповідно до цього Закону, не обмежується».

Отже, пенсійне забезпечення є самостійним важливим видом соціального захисту осіб, звільнених із військової служби, що потребує системного законодавчого вдосконалення. Ефективне нормативне регулювання відповідних відносин повинно керуватися принципом пріоритету закону, чітких процедурних

гарантій та реального забезпечення конституційного обов'язку держави щодо соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190.

3. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 № 2262-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399.

4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49.Ст. 376.

Ключові слова: соціальний захист, особа, звільнена із військової служби, пенсійне забезпечення, перерахунок пенсії, індексація пенсії, соціальне законодавство.

Key words: social protection, person discharged from military service, pension provision, pension recalculation, pension indexation, social legislation.

СЕКЦІЯ 9.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент Степаненко Оксана Василівна*
Секретар секції: *доцент кафедри кримінального права, доктор філософії з галузі права Павлова Олександра Сергіївна*

Степаненко Оксана Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМАТИЧНОСТІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПРИ НАЯВНОСТІ КІЛЬКОХ ПОТЕРПІЛИХ

Домашнє насильство як соціально-правове явище характеризується високим рівнем латентності, повторюваності та тривалості у часі. Саме тому законодавець, криміналізуючи відповідне діяння, заклав у конструкцію складу кримінального правопорушення ознаку систематичності, яка виступає ключовим критерієм відмежування кримінально караного діяння від адміністративного правопорушення.

Водночас відсутність законодавчо визначеного змісту цієї ознаки зумовлює необхідність її доктринального осмислення та вироблення єдиних підходів у правозастосовній практиці. Особливої складності набуває питання встановлення систематичності у випадках, коли насильство вчиняється щодо кількох потерпілих.

У загальнотеоретичному аспекті систематичність у кримінальному праві традиційно пов'язується з неодноразовістю вчинення протиправних дій. Усталена практика виходить із того, що систематичність передбачає вчинення трьох і більше епізодів поведінки. Проте такий підхід має обмежений характер, оскільки не враховує внутрішній зміст і спрямованість відповідних дій.

У зв'язку з цим у попередній наукових дослідження обґрунтовується необхідність виокремлення кількісного та якісного критеріїв систематичності. Кількісний критерій відображає зовнішній бік поведінки і полягає у множинності епізодів насильства. Якісний критерій, своєю чергою, характеризує внутрішню єдність поведінки, її спрямованість, сталість та взаємозв'язок окремих діянь. Саме поєднання цих критеріїв дозволяє встановити, що насильство має не випадковий, а системний характер [1; 2].

Разом із тим, у ситуаціях, коли насильство вчиняється щодо кількох осіб, постає питання: чи повинна систематичність встановлюватися щодо кожного потерпілого окремо, чи може вона формуватися за рахунок сукупності дій щодо декількох осіб.

Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдиного підходу до вирішення цього питання [3; 4; 5]. В одних випадках суди виходять із необхідності встановлення систематичності щодо кожного потерпілого окремо. У таких ситуаціях навіть за наявності численних епізодів насильства щодо різних осіб відсутність трьох епізодів щодо конкретної особи унеможливлює кваліфікацію за ст. 126-1 КК України.

В інших випадках суди здійснюють комплексну оцінку поведінки винного, виходячи з того, що насильство щодо різних членів сім'ї може утворювати єдину модель поведінки, яка має систематичний характер.

Наведені підходи свідчать про наявність концептуальної проблеми, яка полягає у співвідношенні індивідуалізації потерпілого та цілісності поведінки винного.

З позицій класичної доктрини кримінального права кожен потерпілий розглядається як самостійний носій охоронюваних кримінальним законом прав та інтересів. Це зумовлює необхідність надання самостійної кримінально-правової оцінки шкоді, заподіяній кожній конкретній особі. У контексті досліджуваної проблематики це означає, що ознака систематичності повинна встановлюватися індивідуально щодо кожного потерпілого з урахуванням сукупності вчинених щодо нього епізодів насильства.

Такий підхід відповідає принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності, забезпечує повноту правової оцінки діяння та виключає можливість нівелювання шкоди, завданої окремим потерпілим, у загальній характеристиці діяння винної особи. Крім того, він узгоджується з вимогами справедливості покарання.

Водночас виключно формальне застосування кількісного критерію може призвести до ситуацій, коли очевидно небезпечна поведінка не отримує належної кримінально-правової оцінки. Зокрема, якщо особа вчиняє насильство щодо кількох членів сім'ї, але щодо кожного з них окремо кількість епізодів не досягає необхідного мінімуму, виникає ризик уникнення кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим доцільним є врахування якісного критерію систематичності, який дозволяє оцінити поведінку винного як цілісне явище.

Якісний критерій проявляється у наявності єдиного умислу, спільної спрямованості дій, їх однорідності, а також відсутності значних часових розривів. У випадках, коли насильство щодо кількох осіб є взаємопов'язаним і відображає стійку модель поведінки, можна говорити про систематичний характер такої поведінки.

Якщо кількісний критерій не досягається щодо кожного потерпілого окремо, але в сукупності поведінка має очевидно систематичний характер, доцільним є врахування загальної моделі поведінки як прояву систематичності. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між формальними критеріями та фактичною суспільною небезпекою діяння.

Окремої уваги потребують ситуації, коли один епізод насильства одночасно спрямований на кількох потерпілих. У таких випадках кожне посягання повин-

но розглядатися як самостійний епізод щодо відповідної особи, що має значення для встановлення кількісного критерію систематичності.

Наприклад, якщо особа одночасно вчиняє насильство щодо дружини та дитини, такий випадок слід розглядати як два окремі епізоди – щодо кожного потерпілого. Водночас, якщо такі дії є частиною єдиного конфлікту, доцільно враховувати і якісний аспект – спрямованість поведінки на домінування, контроль або приниження членів сім'ї як соціальної групи.

Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдності підходів до кваліфікації зазначених ситуацій. Зокрема, в одних випадках дії особи розглядаються як сукупність самостійних кримінальних правопорушень, тоді як в інших – кваліфікуються як єдине кримінальне правопорушення. Така варіативність створює ризики порушення принципів правової визначеності та справедливості.

Відтак, наявна ситуація об'єктивно свідчить про необхідність вироблення єдиного підходу до тлумачення та застосування ознаки систематичності у випадках вчинення домашнього насильства щодо двох або більше потерпілих.

У цьому контексті доцільним є нормативне уточнення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України, шляхом закріплення такої ознаки, як «вчинення насильства щодо двох або більше потерпілих». Запровадження такої ознаки сприятиме підвищенню визначеності правового регулювання, уніфікації судової практики та слугуватиме додатковою гарантією захисту прав потерпілих.

Список використаних джерел:

1.Степаненко О. В. Кількісний критерій систематичності як ознаки домашнього насильства. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 3. С. 136-139.

2.Степаненко О., Агапова К. Кількісний критерій систематичності як ознака домашнього насильства. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 4. С. 323-327.

3.Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 27 червня 2022 р. у справі № 347/1232/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104951196

4.Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 01 вересня 2022 року у справі № 573/848/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106020348

5.Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 14 квітня 2022 року у справі № 127/770/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103969669

Ключові слова: домашнє насильство, систематичність, систематичність домашнього насильства.

Key words: domestic violence, systematic nature, systematic nature of domestic violence

Стрельцов Євген Львович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
зав. лабораторією «Інновацій у сфері кримінальної юстиції»,
доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПРАВА

Вирішення складних завдань, що постають сьогодні перед Україною, потребує залучення значного комплексу засобів, серед яких право посідає одне з провідних місць. Саме право виступає тим важелем, який дає змогу (і покликаний забезпечити) трансформацію об'єктивних потреб суспільства у чітко визначені державні механізми шляхом надання їм нормативної форми. Водночас слід наголосити, що право функціонує в межах суспільства, формується ним і не існує у відриві від фактів суспільного життя [1, с. 53]. Це дає підстави стверджувати, що право, з одного боку, детермінується суспільством, а з іншого – постає як відносно «самостійне» соціальне явище. Отже, у своєму загальносоціальному вимірі право постає нормативним каркасом суспільства, який розвивається, трансформується (інколизазнає кризових станів) синхронно із суспільством, водночас зберігаючи певний рівень «автономії».

Своєю чергою, це зумовлює необхідність чіткого визначення сутності права, а також акцентування уваги на його змісті та формах. Традиційно це передбачає встановлення предмета, метода, функції, завдання права та рівня його імперативності [2, с. 336–340]. Водночас у цьому контексті виникають певні труднощі, пов'язані з існуванням так званої теорії «дуалізму права», яка виокремлює в праві як домінуючі або природні, або позитивні характеристики [3, с. 145–146]. Природне право, як відомо, розглядається як ідеальне, вічне й незмінне, тобто як «вище» право. Натомість позитивне право є, умовно кажучи, «рукотворним», створеним державою, тобто «людським» правом. Не вдаючись до розгорнутого обґрунтування зазначених підходів до розуміннясутності права, стисло можна зауважити, що представники натуралістичного напряму вбачають у праві «розум і цінність», тоді як позитивісти – «силу і наказ» [4, с. 294–300]. Водночас більш детальний аналіз дає підстави стверджувати, що природне право надає «зміст» (забезпечує змістовне наповнення), хоча й залишається певною мірою «розмитим», тоді як позитивне право надає «форму», проте інколи може виявлятися змістовно «порожнім».

Водночас дуалізм у розумінні права, попри його дискусійність, є необхідним, особливо на загальнотеоретичному рівні, оскільки така «дискусія» зрештою сприяє глибшому осмисленню правової матерії, її природи та сутності. Разом із тим на більш конкретному рівні, зокрема галузевому, такий підхід може породжувати додаткові ускладнення. У зв'язку з цим доцільним видається застосування положень, які дозволили б, принаймні в межах кримінально-правової площини, досягти певного компромісу у вирішенні проблеми дуалізму права.

У зв'язку з цим доцільно зосередити увагу на одному важливому положенні, яке, на мою думку, дає змогу досягти певного «узгодження» між позиціями природного та позитивного права. Його суть полягає в такому: кримінальне право, визначаючи суспільну небезпекувчинку та «гріховність» відповідної особи, тим самим виявляє свою природну сутність. Водночас кримінальне законодавство, закріплюючи заборону відповідної поведінки та встановлюючи покарання за її порушення у формі офіційних нормативно-правових приписів чинного КК, репрезентує позитивність права. Отже, у цьому випадку поєднується онтологічна природа права – його «природність» – із законодавством як формою «позитивного» права, тобто права «покладеного» (від лат. *positum*) –створеного і закріпленого волею законодавця. Інакше кажучи, в ідеальному вимірі *сутність природного права реалізується у належній позитивній формі закону*, що є результатом свідомої діяльності законодавця. Наявність такого «узгодження», або компромісу, між природним правом і позитивним законодавством дозволяє образно уявити стан гармонії суспільного життя [5, с. 12–17].

У цілому ідеальним вважається стан, за якого кримінально-правові ідеї знаходять точне закріплення у конкретних нормах/статтяхКК, тобто коли «сутність» реалізуєтьсяу «змісті». Водночас соціальна практика свідчить, що таке «узгодження» досягається не завжди. Найбільш складною є ситуація, коли «зміст» не відповідає «сутності», тобто коли норма/стаття КК існує формально, однак її «життя» фактично обмежується декларативним рівнем. Часто це зумовлено особливостями формулювання кримінально-правових положень у законодавстві: навіть обґрунтовані «природні» правові положення, викладені у надто абстрактній формі, змушують правосвідомість зосереджуватися не на аналізі «сюжету», а на оцінці «кольорової гами» форми викладу. Подібні «неузгодженості» виникають і в інших випадках. Проте спільною рисою таких ситуацій є наявність суперечності між сутністю права та змістом закону незалежно від причин її виникнення. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність належного реагування, якщо метою є досягнення реального узгодження між сутністю права та змістом законодавства в перспективі нашого розвитку. Саме тому відповідний підхід доцільно розглядати як засадничий у контексті розв'язання цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Загальна теорія права. Нормативний курс: підруч. для студ.-юристів / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. С. В. Бобровник. 2-ге вид., стереотип. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 596 с.

2. Стрельцов Є. Л. Інноваційне дослідження феномену соціально-правового імперативізму. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 336-340.

3. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

4. Мамченко Н. В. Дуалізм природного і позитивного права: методологічні і логічні аспекти теорії. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2008. № 2. Том 21 (60). С. 294–300.

5. Стрельцов Є. Л. 25 років Кримінальному кодексу України: дух, буква, ревіталізація. *Юридичний вісник України.* 2020. № 7. С. 12-17.

Ключові слова: право, природне право, позитивне право, кримінальне право, Кримінальний кодекс.

Key words: law, natural law, positive law, criminal law, Criminal Code.

Туляков Вячеслав Олексійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

DESISTANCE, СТИГМАТИЗАЦІЯ ТА ПРОФАЙЛІНГ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Питання про те, чи може людина, яка вчинила злочин, стати «іншою», – не лише психологічне чи кримінологічне, а насамперед правове. Від відповіді на нього залежить мета покарання, конструкція кримінальної відповідальності і реальний зміст ресоціалізації. Саме тому інтерв'ю професора Шедда Маруни (Університет Ліверпуля), лауреата премії Американського кримінологічного товариства за книгу «Making Good», опубліковане у грецькому журналі «The Art of Crime», є не лише кримінологічним текстом – це виклик правовій системі [1].

Маруна визначає desistance – припинення злочинної діяльності – не як одномоментний акт відмови від злочину, а як тривалий процес ідентитарної трансформації. Людина «виходить» зі злочинного способу життя тоді, коли формує новий наратив про себе: не «колишній злочинець», а людина, яка набула досвіду і здатна стати ресурсом для суспільства. «Червона калина» Василя Шукшіна в сучасній інтерпретації…

Цей редемптивний наратив є ключовою умовою desistance – і водночас головним об'єктом стигматизації. Пунітивна політика та «перформативна» жорсткість замість підтримки виходу зі злочинності лише поглиблюють стигму і закріплюють кримінальну ідентичність Важливою частиною інтерв'ю є етична рефлексія: Маруна ставить питання про межі «trauma tourism», авторства в якісних дослідженнях, коли аутсайдерський статус дослідника та необхідність переходу до якісного метасинтезу, не дозволяють накопичувати знання про desistance, не втрачаючи чутливості до контексту. Така постановка проблеми створює продуктивний фон для зіставлення з українською доктриною, де традиційно сильні позиції системної кримінології й кримінальноправової політики [1].

Кримінологічне мислення, яке ми окреслюємо як творче руйнування усталених догм [2], вимагає переосмислення і нормативної практики стигматизації.

Профайлінг у кримінальному праві має принципово іншу функцію, ніж у криміналістиці чи кримінології. Якщо у розслідуванні профіль є пошуковим інструментом, що звужує коло підозрюваних, то у кримінально-правовому вимірі він ризикує перетворитися на нормативний ярлик – сталу характеристику особи, що визначає правовий статус незалежно від конкретного діяння [3]. Саме тут виникає проблема кримінально-правової стигматизації: коли психологічний або поведінковий профіль особи підміняє оцінку конкретного злочинного акту і впливає на юридичні наслідки поза межами, що допускаються принципами вини та індивідуалізації відповідальності. Стигма у кримінально-правовому контексті це не лише соціальний ярлик, а нормативний механізм, вбудований у правозастосування [4]. На стадії кваліфікації він виявляється у використанні «профілю» замість аналізу конкретного діяння: правозастосовувач оперує узагальненим образом «типу суб'єкта», а не доводить суб'єктивну сторону злочину. Тут центральне значення має принцип nullum crimen sine lege та вимога точного встановлення складу злочину – зокрема його суб'єктивної сторони (умислу, мотиву, мети). Саме тут профайлінг найбільш спокусливий і водночас найнебезпечніший. Суб'єктивна сторона злочину має бути встановлена щодо конкретного діяння конкретної особи. Проте психологічний профіль може «підказувати» умисел там, де його немає, або формувати у правозастосувача упередженість щодо кваліфікації. Якщо особа відповідає профілю «серійного насильника» або «схильного до екстремізму», слідчий чи суд можуть несвідомо добирати кваліфікуючі ознаки під вже готовий образ, а не встановлювати їх з доказів. Класичне кримінальне право також частково відмовилось від концепції «небезпечного стану» (état dangereux) як підстави кримінальної відповідальності, замінивши її принципом відповідальності за діяння. Профайлінг у кваліфікації фактично реанімує цю концепцію: особа притягується до відповідальності не лише за те, що зробила, а й за те, яка вона є – якій категорії відповідає під новими назвами: «актуарна оцінка ризику», «кримінальний профіль», «поведінковий патерн». Це суперечить ст. 2 КК України, що обмежує підставу відповідальності наявністю складу злочину, та є фактичною реанімацією концепції «небезпечного стану» особи, давно частково відкинутої доктриною.

На стадії призначення покарання профайлінг проявляється у зміщенні від індивідуалізації до типологізації. Конкретна людина підміняється «статистичною категорією», а формулювання на зразок «стійка антисоціальна спрямованість» або «підвищена суспільна небезпека» перетворюються на неформальні обтяжуючі обставини, що не піддаються оскарженню. Дискримінаційний потенціал тут особливо високий: соціально-демографічні маркери непомітно конвертуються в «ризик». Про загрозу афективної криміналізації, коли правова реакція визначається не раціональним аналізом, а емоційними та медійними імпульсами, йдеться і в нашому дослідженні інтуїтивного кримінального права [5].

На постпенітенціарному рівні профіль «іде за людиною»: цифрові реєстри, обмеження у сфері зайнятості, просторові заборони – усе це утворює «невидиме

покарання», що триває після відбуття строку і нівелює будь-який desistance-потенціал. Ефект самовиконуваного пророцтва тут очевидний: посилені обмеження підвищують ймовірність рецидиву, а рецидив ретроспективно «підтверджує» правильність початкового профілю. ЄСПЛ у справі Petrov v. the Republic of Moldova (2026) підтвердив, що будь-які додаткові страждання чи обмеження, які не є органічним елементом режиму відбування покарання, підлягають оцінці за ст. 3 ЄКПЛ – незалежно від їх формального джерела [6].

Маруна прямо вказує на ризик того, що навіть добросовісні втручання – програми ресторативного правосуддя, пробація, реінтеграційні програми – можуть перетворитися на «стигматизуючі інтервенції», якщо їхня логіка залишається логікою управління ризиком, а не підтримки ідентитарної трансформації [1]. Ця критика повністю застосовна до українського контексту: декларуючи мету виправлення і ресоціалізації (ст. 50 КК України), система на практиці відтворює профіль як головний організуючий принцип – від режиму відбування покарання до умовно-дострокового звільнення.

З цього випливає нормативна рамка, яку можна окреслити як антистигматизаційну доктрину профайлінгу.

Її зміст полягає у п'яти мінімальних умовах допустимості профайлінгу в кримінально-правовому контексті:

1) допоміжний, а не самодостатній характер – профіль не замінює доказування конкретного діяння;
2) змагальність – сторона захисту має право оспорювати методологію і висновки профілювання;
3) стадійне розмежування – інструменти, допустимі при оцінці ризику на стадії виконання покарання, неприйнятні при кваліфікації;
4) виключення соціально-демографічних ознак як самостійних критеріїв ризику;
5) наявність механізмів перегляду та оскарження профільних висновків [4].

Ці умови кореспондують зі стандартами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (статті 6, 8, 14), практикою Європейського суду з прав людини у справах щодо дискримінаційного профайлінгу та реформними зобов'язаннями України в рамках євроінтеграційного процесу. Профайлінг як нормативна практика є тестом на зрілість кримінального права: чи здатна правова система відмовитися від ярлика заради підтримки редемптивного наративу? Відповідь визначає не лише долю конкретної людини з кримінальним минулим – вона визначає суспільний договір про справедливість.

Поєднання цих підходів відкриває простір для подальших досліджень, у яких desistance розглядатиметься не лише як індивідуальна історія, а як результат взаємодії трьох рівнів:

– мікрорівень – зміни ідентичності, наративів та близьких стосунків;
– мезорівень – інституційні практики тюрем, пробації, соціальних служб і громадських ініціатив;

– макрорівень – кримінальноправова політика, віктимологічні стандарти, культура пунітивності.

Саме в такій багаторівневій перспективі інтерв'ю Шедда Маруни та українські напрацювання щодо запобігання злочинності й стимулювання правомірної поведінки можуть взаємно підсилювати одне одного, формуючи сучасну доктрину припинення злочинної активності, релевантну як для наукових досліджень, так і для практики реформування кримінальної юстиції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Maruna S. Interview by Prof. L. Cheliotis and Assoc. Prof. G. Giannoulis. *The Art of Crime. 2025. № 15.* URL: https://theartofcrime.gr/interview-of-prof-shadd-marunaby-prof-leonidas-cheliotisand-assoc-prof-george-giannoulis/

2. Калюга К. В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 69. С. 110–115.

3. Туляков В. О. Кримінологічне мислення як творче руйнування. *Innovation and Internationalisation in Higher Education* : proceedings of the British-Ukrainian Conference (London, 16 October 2025). International Education Corporation ; National University «Odesa Law Academy». Odesa, 2025. С. 330–334. URL: https://hdl.handle.net/11300/31874. DOI: 10.32837/11300.31874

4. Туляков В. О. Теорія стигматизації та часи війни. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни* : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Харків, 20 трав., 2025 р.). Харків, 2025. С. 234-240. URL: https://hdl.handle.net/11300/29837

5. Туляков В. О. Інтуїтивне кримінальне право та роль громадянського суспільства у запобіганні афективній криміналізації. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 лютого 2026 р.) / упоряд. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. С. 532–535. URL: https://hdl.handle.net/11300/32306

6. Affaire Petrov c. République de Moldova : Requête no 38066/18 : arrêt du 5 mars 2026. Cour Européenne des Droits de l'homme. URL: https://hudoc.echr.coe.int

Ключові слова: десистанс, стигматизація, профайлінг, кримінальна відповідальність, ресоціалізація, наративна кримінологія, кримінальне право, афективна криміналізація.

Key words: desistance, stigmatization, criminal profiling, criminal liability, resocialization, narrative criminology, criminal law, affective criminalization.

Колодін Денис Олексійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція),
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ МИРУ ТА ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ

У сучасній вітчизняній кримінально-правовій літературі обґрунтовується позиція, згідно з якою як посягання на конституційний лад, державний суверенітет, територіальну цілісність та недоторканість України мають розглядатися і діяння, передбачені ст. ст. 436, 437 та 447 КК. Аргументується вона тим, що ці злочини теж мають сепаратистське забарвлення [1, с. 432-433], або антидержавну спрямованість [2, с. 302-303], хоча і вчиняються за участі «іноземного елементу» [3, с. 212].

Однак, зазначена позиція має не лише кримінологічне, а й певне нормативне підґрунтя. По-перше, відповідно до ч. 2 ст. 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (набув чинності для України 25 жовтня 2025 р.), «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави; по-друге, згідно з Міжнародною конвенцією по боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців останні вербуються, використовуються, фінансуються і навчаються для здійснення діяльності на порушення таких принципів міжнародного права, як суверена рівність, політична незалежність, територіальна цілісність держав і самовизначення народів (преамбула); по-третє, окремими формами об'єктивної сторони найманства визнаються вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання найманців з метою використання у насильницьких діях, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення державної влади чи порушення територіальної цілісності та використання найманців у цих діях (ч. 2 ст. 1 згаданої конвенції, ч. 1 ст. 447 КК). Разом з цим, державний суверенітет, територіальна цілісність та незалежність у ведінні внутрішніх справ України визнаються фундаментальними національними інтересами (п. 1 ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України»), які поряд із народним суверенітетом, недоторканістю державних кордонів та обороноздатністю утворюють поняття основ національної безпеки України, як об'єкта кримінально-правової охорони [4, с. 220].

Така ситуація суттєво ускладнює вирішення проблеми розмежування посягань на основи національної безпеки та злочинів проти миру, до яких у вітчизняній доктрині традиційно відносять і діяння передбачені ст. ст. 436, 437 та 447 КК і який забезпечується шляхом дотримання таких принципів міжнародного права як суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи іншої держави, територіальна цілісність та непорушність кордонів (Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між

державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 року, Заключний акт з питань безпеки і співробітництва в Європі 1975 року).

Слід зазначити, що на відміну від принципів міжнародного права, що визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу і знайшли відображення в рішення цього трибуналу, які виокремлювали злочини проти миру (відповідно до VI Принципу до їх кола належали планування, підготовка, розв'язання або введення агресивної війни чи війни, яка порушує міжнародні договори або угоди чи запевнення, а також участь у загальному плані або змові, що спрямовані на здійснення будь-якої дії, що згадана вище), Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, хоча і виходить з того, що передбачені ним злочини загрожують миру (преамбула), такої категорії не виокремлює, зазначаючи, що юрисдикція Суду обмежується злочином геноциду, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії (ч. 1 ст. 5).

Виходячи з цього, розробники проєкту нового КК України метою кримінально-правового регулювання проголошують не забезпечення миру (ч. 1 ст. 1 чинного КК), а убезпечення міжнародного правопорядку (ч. 3 ст. 1.2.1) [5]. Книга одинадцята проєкту теж має назву «Злочини проти міжнародного правопорядку», на який, за логікою авторів, посягає злочин геноциду, злочини проти людяності, злочин агресії та воєнні злочини (розділи 11.1, 11.2, 11.3, 11.4). Що ж стосується найманства (ст. ст. 11.5.7 та 11.5.8), то воно визнається злочином проти міжнародної безпеки (розділ 11.5), яка фактично розглядається як складова міжнародного правопорядку.

Не вдаючись до полеміки щодо запропонованого розробниками проєкту підходу (у спеціальних джерелах міжнародний правопорядок визначається як стан або результат впорядкованості відносин, що виникають, існують, змінюються чи розвиваються при співробітництві учасників міжнародного права, які повинні в умовах законності дотримуватися міжнародно-правових приписів, що формуються для врегулювання відносин між даними суб'єктами та досягнення цілей, що в них закладаються [6, с. 20] і, вірогідно, є більш вузьким поняттям ніж міжнародна безпека. Не випадково, у сучасній літературі констатується, що чинного міжнародного права недостатньо для забезпечення світової безпеки [7, с. 82]), слід зазначити, що впровадження у кримінально-правову площину поняття міжнародної безпеки, є позитивним кроком, який поза сумнівів, буде сприяти більш чіткій диференціації об'єктів, що охороняються Розділом І та Розділом ХХ чинного КК.

У теорії міжнародного права слушно підкреслюється, що якщо після Другої світової війни питання безпеки в основному асоціювалися з національною безпекою, то згодом, з урахуванням глибинних змін у світі, концепція розширилася і охопила більший спектр об'єктів, зокрема й стан стабільності міжнародних відносин та запобігання конфліктам [8, с. 683]. Деякі автори справедливо наголошують на тому, що міжнародна безпека не мала на меті замінити національну безпеку, оскільки її основним компонентом є співробітництво держав одна з одною, з метою підтримки миру, ослаблення міжнародної напруженості та зміцнення міжнародного правопорядку, що зумовлюють необхідність високого

рівня довіри та гарантій безпеки кожної окремо взятої держави [8, с. 682], які у свою чергу, можливі лише за умов дотримання певних принципів, закріплених у Статуті ООН та згаданій вище Декларації 1970 р.

Таким чином, суверенна рівність держав, територіальна цілісність і недоторканність держави та невтручання у її внутрішні справи є не тільки основами національної безпеки України, а й основними засадами міжнародної безпеки. Саме у такій якості зазначені категорії і використовуються при визначені безпосередніх об'єктів діянь, передбачених ст. ст. 436, 437 та 447 КК.

Отже, на відміну від державного суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності та незалежності у ведінні внутрішніх справ, як основ національної безпеки, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави (ст. 1 Конституції України), такі принципи міжнародного права, як суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи іншої держави, територіальна цілісність та непорушність кордонів забезпечують міжнародну безпеку, тобто стан захищеності міжнародних відносин і убезпечення їх від міжнародних, у тому числі і збройних, конфліктів. Звідси постає, що ні злочин агресії, ні найманство, які спрямовані на міжнародну безпеку, кримінальними правопорушеннями проти основ національної безпеки визнаватися не можуть, а заподіяння під час їх вчинення шкоди державному чи народному суверенітету або територіальній цілісності і недоторканності України має отримати самостійну кримінально-правову оцінку.

Наведені положення дозволяють поставити під сумнів обґрунтованість законодавчого вирішення питання щодо кримінально-правової природи деяких посягань, як діянь проти миру, зокрема, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2). У пояснювальній записці до проєкту Закону України № 5102 від 18 лютого 2021 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» обґрунтовано наголошувалося на тому, що подібні дії несуть загрозу державному суверенітетові та територіальній цілісності України, а не миру чи міжнародній безпеці. Аналіз положень частини першої та частини другої ст. 436-2 теж свідчить, що виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація осіб, які її здійснюють, а також виготовлення та поширення матеріалів такого змісту спрямовані не на міжнародну безпеку, а на основи національної безпеки. До того ж, суміжний склад заперечення збройної агресії РФ проти України, який є окремою формою колабораційної діяльності і відрізняється лише публічним характером і наявністю такого суб'єкта, як громадянин України (ч. 1 ст. 111-1), має саме таку кримінально-правову природу.

У зв'язку з цим, заслуговує на підтримку позиція розробників згаданого вище проєкту нового КК України, які виправдовування збройної агресії проти України розглядають як злочин проти національної безпеки України (ст. 9.1.11).

Список використаних джерел:

1. Сєдих П. В. Сепаратизм: сутність дефініції та проблеми кримінально-правової заборони в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 430-433.

2. Стиранка М. Б. Кримінально-правова характеристика сепаратизму в Україні. дис…. докт. філософії. Спеціальність 081 «Право». Львів: ЛДУВС. 2020. 264 с.

3. Чуваков О. До питання про новели кримінально-правової охорони основ національної безпеки України. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Вип. 2 с. 298-303.

4. Колодін Д. О. Система кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки: напрямки вдосконалення. *Право і суспільство.* 2026. № 1. С. 215-229.

5. Проєкт нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проєкту станом на 22.02.2026 р. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf

6. Попович К. Б. Щодо поняття «міжнародний правопорядок». *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2012. Вип. 17. С. 17-20.

7. Карвацька С. Б. Міжнародний правопорядок: сучасні виклики та умови ефективної правової регламентації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2025. Вип. 88(4). С. 79-83.

8. Ківалова Т. С. Становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 680-683.

Ключові слова: основи національної безпеки, кримінальні правопорушення проти миру, міжнародна безпека, злочин агресії, найманство, найманці, глорифікація, колабораційна діяльність.

Key words: fundamentals of national security, criminal offenses against peace, international security, crime of aggression, mercenaryism, mercenaries, glorification, collaborative activity.

Полянський Євген Юрійович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор

ПРО ПРАВО ЛЮДИНИ НА СМЕРТЬ ТА ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕВТАНАЗІЇ

На превеликий жаль життя так влаштовано, що рано чи пізно воно закінчується. Причиною того може бути природна смерть від нормальних вікових змін в організмі людини, чи може бути смерть передчасна – патологічна, зумовлена протіканням певного захворювання. Також смерть може наставати як наслідок нещасного випадку, а також бути зумовлена вбивством чи вчиненням самогубства. Якщо право на життя наразі є беззаперечним правом людини, то як бути з її правом на смерть? В християнській культурі таке право завжди заперечува-

лося, адже життя вважалося наданим Богом, тому людина не мала права себе вбивати. В різні періоди часу в різних країнах навіть були передбачені покарання для осіб, які намагалися вчинити самогубство (але з певних причин не вчинили його). Також приймалися заходи проти пам'яті таких осіб, наприклад, їх могли позбавляти християнського поховання. Більше того, більшість сучасних християнських церков забороняють проведення обрядів щодо осіб, які скоїли самогубство. І це відбувається в XXI столітті.

Хоча суспільна мораль і досі заперечує право людини на смерть, втім держава ніколи не вважала себе обмеженою в позбавленні життя своїх громадян. Можна згадати смертну кару: християнська мораль заперечує вбивство, але це не заважало християнським монархам вбивати в ім'я Бога. Чого варті лише релігійні війни, масові страти, діяльність Інквізиції. Отже, християнська мораль ніколи не заважала забирати життя людини силою, але її саму права на смерть позбавляла.

Природа створила живі істоти таким чином, що їх основним інстинктом є інстинкт виживання та продовження життя. Людина, як жива істота найвищого порядку, за нормальних умов, інстинктивно та свідомо бажає продовжувати жити. Тригерами до цього є страх перед невідомістю, неможливість зрозуміти феномени життя та смерті через обмежену світоглядну парадигму, соціальні зв'язки та прагнення. Втім, в певний період часу, жага людини до життя може вичерпуватися. Це може бути результатом депресії, тяжкої втрати, неможливості знайти собі місце у соціумі, а також в наслідок літного віку та тяжких захворювань.

Якщо психологічні проблеми людини вимагають корекції, яку здатні запропонувати фахівці в сфері психології та психіатрії, то фізіологічні проблеми далеко не завжди можуть бути пом'якшені чи усунуті з допомогою навіть сучасної медицини. Деякі хвороби на термінальних стадіях їхнього протікання зумовлюють хворих страждати. Класичним прикладом є онкологічні захворювання. Чомусь люди завжди акцентують увагу лише на больовому синдромі, який викликаний розростанням пухлини чи її метастаз. Проте і без больового синдрому останні тижні чи навіть місяці життя такої людини сповненні стражданнями, адже вони швидко втрачають вагу та життєві сили, і часто становляться прикутими до ліжка. Чи не мають такі люди права на евтаназію? Що ж таке евтаназія? Евтаназія (гр. euthanasia , від eu – добре, легко+thanatos – смерть), це швидка та безболісна смерть на прохання хворого, або прискорення його біологічної смерті, у тому числі припиненням штучних заходів для підтримки життя. Наскільки відомо, поняття евтаназії було введено в обіг англійським філософом Ф. Беконом у XVI, але в різні часи в цей термін вкладався різний зміст. Отже, йдеться про активні дії з позбавлення життя людини на її прохання. Але навіщо це, якщо хворий може обірвати своє життя самотужки, не звертаючись ні до кого за допомогою? Тим більше на даний час існує чимало способів безболісно та гарантовано перервати життя в домашніх умовах.

Але все не так просто. Хоча багато хто з невиліковно хворих готові вчинити самогубство (і вчинюють його), втім людей часто зупиняють релігійні погляди чи можливий осуд з боку суспільства, в тому числі у відношенні їхніх рідних. Крім того, думки про закінчення життя можуть прийти до людини тоді, коли вона вже буде настільки слабою, що не зможе вчинити необхідних дій самотужки. І це логічно, адже чим гіршим є якість життя людини, тим більше вона думає про смерть як про визволення. Також можуть бути випадки, коли наслідок спричинення тілесних ушкоджень особа стає повністю паралізованою, і сама не може вчинити жодних дій.

За таких обставин хвора людина може розраховувати лише на сторонню допомогу. По неї вона може звернутися або до своїх близьких, або до лікарів. І проблема саме в тому, що за діючим українським кримінальним законодавством така допомога буде кваліфікуватися за ст. 115 Кримінального кодексу як умисне вбивство. Адже в Україні на даний час евтаназія не дозволена.

В цілому можна виділити три групи держав, в залежності від вирішення питання евтаназії в законодавстві: 1. держави, де дозволена активна евтаназія; 2. держави, де дозволена пасивна евтаназія; 3. держави, де заборонено обидва види евтаназії. При цьому перелік країн, де евтаназія дозволена потроху розширюється, що свідчить про лібералізацію поглядів, що панують у суспільстві.

Втім, в разі усунення законодавчих перешкод на шляху до евтаназії часто залишаються перешкоди етичні. Наприклад, несумісність припинення життя пацієнта з принципами лікарської етики. Отже, це призводить до того, що в разі вчинення активної евтаназії, саме пацієнт маю «натиснути кнопку». Втім, якщо глянути на проблему під іншим кутом: коли пацієнт без свідомості та констатована смерть його головного мозку, чи інший безнадійний стан, то в цьому випадку медперсонал без зайвих вагань готовий перервати заходи зі штучного підтримання життя, що фактично є пасивно евтаназію, хоча нею не вважається. І в даному випадку рішення про переривання життя приймається рідними хворої особи та лікарями. В чому ж тоді проблема в допомозі піти з життя важкохворій людині, якщо вона також все скоріше мертва, ніж жива?

Звісно, питання евтаназії підіймає цілий пласт крихкого льоду. Ми говорили в цілому про право людини на смерть, але постає ще більше питання – хто має це право. Звісно, для цього особа має страждати на захворювання чи вади. Якщо захворювання, то які саме? Одна справа – термінальна стадія захворювання. Інша – коли під питанням якість життя особи, хоча на разі немає перспектив скорої смерті. При наявності яких вад припустима евтаназія? Адже хтось готовий жити будучи повністю паралізованим, а хтось принципово не хоче продовжувати життя в інвалідному візку. Все це доволі суб'єктивно.

Ключові слова: право на життя, право на смерть, евтаназія, активна евтаназія, пасивна евтаназія, самогубство, кримінальна відповідальність;

Key words: Right to life, Right to death, Euthanasia, Active euthanasia, Passive euthanasia, Suicide, Criminal liability;

Мирошниченко Наталія Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРОЕКТУ КК УКРАЇНИ

Чинний КК визначає поняття кримінального правопорушення в ст. 11 КК, звертаючи увагу на його ознаки (суспільну небезпечність, кримінальну протиправність та винність). В проекті КК, поняття кримінального правопорушення визначене як «протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи проступку, передбаченого цим кодексом» [1, с. 82], звертається увага на відповідність протиправного діяння складу кримінального правопорушення. Автори проекту КК наголошують, що «суспільна небезпека це політико-правовий феномен, який повинен враховуватися законодавцем лише під час криміналізації та декриміналізації діянь, але не має бути ознакою кримінального правопорушення» [1].

Загальне поняття кримінального правопорушення є родовим поняттям для всіх видів кримінальних правопорушень, передбачених в Особливій частині КК. Якщо ознаку «суспільна небезпечність діяння» законодавець виключить із поняття кримінального правопорушення, то все одно її необхідно буде враховувати при класифікації кримінальних правопорушень. Кримінальні правопорушення відрізняються одне від одного за ступенем суспільної небезпечності (ст.12 чинного КК): в тому числі, відмінність злочинів від кримінальних проступків, окремих видів злочинів між собою. Від інших правопорушень (адміністративних, дисциплінарних), кримінальні правопорушення теж відрізняються за ступенем суспільної небезпечності. Тому вважаємо, що поряд із винністю та кримінальною протиправністю, слід залишити ознаку суспільна небезпечність діяння у визначені поняття кримінального правопорушення. Визначення видів шкоди в КК, конкретизує цю ознаку(суспільну небезпечність), але не замінює її.

Розділяємо думку авторів проекту КК щодо визначення кожного елементу складу кримінального правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення) в окремих розділах загальної частини КК [1, с. 87]. Закріплення цих важливих положень забезпечить реалізацію принципу юридичної визначеності [2].

Слушним є визначення в проекті КК поняття кримінально – правової кваліфікації (розділ 2.10 (проекту) , її місці в системі КК, її формули, обґрунтуванні результатів кваліфікації, зміни кваліфікації [1.]

Поряд із осудністю і обмеженою осудністю, пропануємо визначити такі види осудності як вікова та спеціальна (професійна) осудність, які можуть впливати на індивідуалізацію кримінальній відповідальності та покарання [3; 5].

Не можемо погодитися із розробниками проекту КК відносно відмови від врахування стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння, особа сама добровільно і свідомо доводить себе до такого стану. Цю обставину слід враховувати як обтяжуючу, тому що стан сп'яніння частіше за все зумовлює вчинення кримі-

нальних правопорушень та характеризує особу правопорушника [5]. Чинний КК частково це враховує і передбачає позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткове покарання на строк до десяти років за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту (ст.55 КК) особам, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння (ст. 286-1 КК).

Визначаючі інститут співучасті, пропануємо, поряд із видами співучасників, передбачити в проекті КК поняття ексцесу виконавця та його види: кількісний і якісний ексцеси, які впливають на кваліфікацію дій виконавця (співвиконавця).

Крім того, пропонуємо передбачити в КК інститут причетності, як самостійний інститут, та його види: заздалегідь не обіцяне приховування кримінальних правопорушень, заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, заздалегідь не обіцяне потурання кримінальному правопорушенню, неповідомлення про достовірно відому підготовку або вчинення кримінального правопорушення. Причетність має суттєве значення для кваліфікації та розмежування кримінальних правопорушень, які схожі з діями співучасників, але не є співучастю [4].

Покарання розглядається як основний, але не єдиний кримінально-правовий засіб. Автори проекту визначають поняття та мету покарання, а також систему і види покарань. Розробники проекту КК відмовились від деяких видів покарання, які поки що є в чинному КК України. Погоджуємося з авторами (розробниками) проекту КК відносно виключення таких видів покарання як виправні роботи, конфіскація майна, арешт (короткострокове ув'язнення). Пробаційний нагляд, який зараз є в системі покарань чинного КК, на наш погляд, не може вважатися видом покарань, це лише наглядовий та соціально-виховний засіб що застосовується під час або після відбуття покарання. Наприклад, при призначені покарання у виді обмеження свободи до засудженої особи можуть бути застосовані наглядові засоби пробації [4]. Погоджуємося з тим, що позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу автори проекту вважають дисциплінарним правовим засобом, тому його слід вилучити з системи покарань [1].

Дуже важливим є питання про типові санкції. Ми неодноразово звертали увагу на ці питання [2]. Типові санкції повинні відповідати ступеню тяжкості певної групи кримінальних правопорушень одного ступеня суспільної небезпеки. В типових санкціях має бути мінімальна і максимальна межа міри покарання, яка є пропорційною тяжкості кримінального правопорушення одного і того ж ступеня небезпеки. Типові санкції мають бути закріплені в Загальній частині КК України. Але ми не можемо погодитися з виключенням санкцій із статей Особливої частини КК. Структура норм Особливої частини КК, поряд із диспозицією, повинна мати свою санкцію, яка повинна відповідати типовим санкціям, закріпленим у Загальній частині КК. Це загальне визнане теоретичне положення про структуру норм [2]. Крім того, на практиці зручніше користуватися статтями Особливої частини КК, де поряд із диспозицією, що описує кримінальне

правопорушення, вказується санкція, яка визначає види і розміри покарання за конкретне кримінальне правопорушення [4].

Слід підтримати авторів проекту КК відносно визначення в кримінальному законі таких понять як реституція та компенсація (розділ 3.7). Слушним є положення про те що амністія та помилування не звільняють особу від виконання(сплати) штрафу як додаткового покарання, а також від заходів безпеки і обов'язків щодо реституції і компенсації [1]. Закон про амністію не дозволяє застосовувати амністію щодо осіб, вину яких не було доведено в законному порядку(див. Закон «Про застосування амністії в Україні»).

Розробники проекту КК відмовилися від інституту звільнення від кримінальної відповідальності [1]. Така позиція авторів проекту аргументована тим, що принцип презумпції невинуватості потребує спочатку довести вину особи, а вже потім вирішувати питання щодо призначення покарання або звільнення від покарання. В проекті КК передбачені такі види звільнення від покарання : не призначення покарання, невиконання призначеного покарання, відстрочка виконання призначеного покарання, зупинення виконання покарання, припинення виконання покарання [1, с. 140]. Фактично інститут звільнення від кримінальної відповідальності частково трансформований в інститут звільнення від покарання, а саме, в такий його вид як не призначення покарання. У проекті КК не має такого виду звільнення як звільнення у зв'язку зі зміною обстановки . Під час воєнних дій має місце особлива обстановка на окупованих територіях, але вона (обстановка) може з часом змінитися. Тому пропануємо залишити цей вид звільнення від покарання (не призначення покарання у зв'язку із зміною обстановки) [4]. В проекті передбачено, що вирішення питання про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення, має здійснюватися на підставі угоди про примирення винуватого з потерпілою особою або на підставі угоди про співпрацю. Крім того, проект передбачає ще десять спеціальних видів не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи [1, с. 143]. Ці положення заслуговують на увагу.

Вважаю, що висловлені пропозиції щодо законодавчого уточнення окремих проблемних питань, сприятимуть удосконаленню кримінального законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Проект нового кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.

2. Стрельцов Є., Мирошниченко Н. Підстава кримінальної відповідальності потребує законодавчого закріплення. *Право України*. 2020. №2. С. 151-163.

3. Мирошниченко Н. А. Особливості у визначені ознак суб'єктів кримінальних порушень. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. Одеса : «Гельветика», 2020. Т.3. С. 89-92.

4. Мирошниченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проекті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2024. № 2 (22). С. 103-115.

5. Мирошниченко Н. А., Берш А. Я. Види осудності, їх вплив на кримінальну відповідальність та покарання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2025. №78. С. 53-57.

Ключові слова: кримінальне правопорушення та його ознаки, суспільна небезпечність, види осудності, типові санкції, види покарань.

Key words: criminal offences and their characteristics, social danger, types of criminal liability, typical sanctions, types of punishment.

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Сучасний розвиток медицини, біотехнологій і генетики актуалізує проблему правового статусу біологічних матеріалів людини. Питання про те, чи може біоресурс людини бути об'єктом права власності, набуває не лише теоретичного, але й практичного значення, зокрема у сферах трансплантології, репродуктивної медицини, біобанкінгу, цивільного та кримінального права. В умовах реформування правової системи України та гармонізації її із європейськими стандартами дане питання все більше привертає уваги та вимагає комплексного осмислення.

У правовій доктрині під біоресурсами людини загальноприйнято розуміти сукупність біологічних елементів організму, які можуть бути використані у медичних, наукових чи інших цілях, до яких належать органи і тканини; кров і її компоненти; клітини (включаючи стовбурові); генетичний матеріал (ДНК); біологічні рідини. Особливість цих об'єктів полягає у їх тісному зв'язку з особистістю людини, що зумовлює специфіку їх правового регулювання.

Відповідно до Цивільного кодекс України [1], об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності, інформація та інші матеріальні й нематеріальні блага.

Водночас тіло людини не визнається річчю у цивільно-правовому розумінні, не може бути об'єктом права власності та охороняється як немайнове благо.

Таким чином, біоресурс людини у природному (невідділеному) стані не входить до класичної системи об'єктів права власності.

Разом з тим, порівняно складнішою є ситуація щодо біологічних матеріалів після їх відокремлення від організму. Так, після відокремлення (наприклад, донорська кров): втрачається безпосередній фізичний зв'язок із особою, виникає можливість їх використання у цивільному обороті, однак зберігається правовий та етичний контроль.

Серед іншого, чинне законодавство України встановлює низку обмежень, зокрема у сфері трансплантації заборона купівлі-продажу органів, принцип добровільності донорства та пріоритет безоплатності. Ці положення закріплені у Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [2].

Важливим джерелом регулювання даного питання є Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину [3], яка встановлює загальні вимоги в даній сфері, в першу чергу щодо заборони отримання фінансової вигоди від людського тіла, пріоритету прав людини над інтересами науки, а також необхідності інформованої згоди на медичне втручання. Ці положення фактично виключають можливість класичного права власності на біоресурси людини.

Визначення правового статусу біоматеріалів людини відбувається частіше шляхом вираження наступних підходів:

- речово-правова концепція (критична), яка передбачає можливість визнання біоресурсів об'єктами власності. Однак ця позиція характеризується ризиком комерціалізації людського тіла;
- концепція особистих немайнових прав, яка розглядає біоресурси як продовження особистості, що підлягає захисту через право на життя, здоров'я, тілесну недоторканність;
- концепція «квазі-власності», яка передбачає відсутність повного права власності та наявність окремих повноважень (згода, контроль, використання).

Слід зауважити, що попри все, біоресурси людини є об'єктом підвищеної кримінально-правової охорони. Чинне кримінальне законодавство України передбачає відповідальність за незаконну трансплантацію, торгівлю органами, примусове вилучення анатомічних матеріалів, що підтверджує особливий статус біоресурсів як об'єктів, що не можуть бути предметом вільного цивільного обігу.

Отже, правовий статус біологічних матеріалів людини (кров, тканини, органи, репродуктивні клітини) в Україні визначається як специфічні об'єкти цивільних прав, що не є звичайним майном. Вони базуються на праві власності, яке є обмеженим (некомерційним), та на принципах поваги до людської гідності, що унеможливлює уречевлення особи та вільного продажу. Відповідно, біоресурси людини не є класичними об'єктами права власності. У невідділеному стані вони становлять частину особистості та охороняються як немайнові блага. Відокремлені біологічні матеріали можуть брати участь у цивільному обороті, але з істот-

ними обмеженнями. На сучасному етапі розвитку правової доктрини найбільш обґрунтованою є концепція «квазі-власності», яка поєднує елементи контролю без повної комерціалізації.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top

2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 року № 2427-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text

3. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

Ключові слова: право власності, об'єкт права власності, кримінальне правопорушення, кримінально-правова охорона, кримінальна відповідальність, біоматеріал людини.

Key words: property rights, object of property rights, criminal offense, criminal law protection, criminal liability, human biomaterial.

Бубен Каріна Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧАСНИКІВ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

Проблема злочинності серед молоді в сучасних умовах не втрачає своєї актуальності, а навпаки – набуває нових форм і змісту. Це пов'язано не лише з трансформаціями соціально-економічного характеру, але й зі зміною ціннісних орієнтацій, особливостей соціалізації та комунікації молодого покоління. У цьому контексті кримінальна протиправність молодіжних угруповань постає не як сукупність окремих правопорушень, а як складне соціальне явище, що має власну внутрішню логіку розвитку.

Звернення до проблеми детермінації злочинності дозволяє глибше зрозуміти природу цього явища. Водночас варто зауважити, що традиційний поділ детермінантів на причини та умови, хоча і зберігає методологічну цінність, не завжди дає можливість адекватно відобразити складність процесів, що відбуваються у молодіжному середовищі. У реальному житті ці фактори настільки тісно переплетені, що їх розмежування часто має умовний характер.

На рівні особистості ключову роль відіграє не стільки наявність окремих негативних рис, скільки їх поєднання з конкретними життєвими обставинами.

Зокрема, імпульсивність, емоційна нестабільність або прагнення до самоствердження самі по собі не зумовлюють протиправну поведінку. Вирішальним є те, у якому соціальному середовищі вони реалізуються і які моделі поведінки вважаються прийнятними.

Саме тому не можна ігнорувати роль найближчого соціального оточення. Сім'я, навчальний заклад, коло спілкування – усе це формує певний «фон». Якщо цей фон характеризується конфліктністю, байдужістю або навіть толерантністю до насильства, ризик формування девіантної поведінки суттєво зростає.

Особливе місце у цьому процесі посідають неформальні молодіжні об'єднання. Вони виникають як відповідь на потребу у визнанні, підтримці та комунікації. Однак за певних умов такі групи можуть трансформуватися у середовище, в якому закріплюються антисоціальні норми. Важливо, що у межах групи змінюється не лише поведінка, але й сприйняття цієї поведінки: те, що поза групою вважалося неприйнятним, усередині неї може отримувати схвалення.

Груповий вплив має принципове значення. Він проявляється не лише у прямому тиску, але й у більш тонких механізмах – прагненні відповідати очікуванням, страху втратити статус, бажанні бути «своїм». У результаті індивідуальні моральні обмеження поступово послаблюються, а відповідальність за вчинені дії ніби «розчиняється» між учасниками.

Окремо слід звернути увагу на роль емоційного чинника. Для молодіжного віку характерною є підвищена реактивність, що зумовлює швидкий перехід від наміру до дії. У стані емоційного напруження або конфлікту процес раціонального оцінювання ситуації значно скорочується, а інколи й взагалі відсутній. Саме тому значна частина правопорушень має ситуативний, але водночас агресивний характер.

Не менш важливим є і віктимологічний аспект. У низці випадків поведінка потенційної жертви може виступати тригером конфлікту. Йдеться не про виправдання протиправних дій, а про розуміння механізму їх виникнення, що має значення для профілактики.

Водночас було б помилкою зводити проблему виключно до психологічних або мікросоціальних чинників. Значний вплив мають і ширші соціально-економічні процеси. Обмежені можливості для самореалізації, відчуття соціальної несправедливості, нестабільність – усе це формує підґрунтя для пошуку альтернативних, у тому числі протиправних, способів досягнення цілей.

Окремої уваги потребує феномен кримінальної субкультури. Її вплив полягає не лише у формуванні певних моделей поведінки, але й у створенні специфічної системи цінностей, у межах якої протиправні дії можуть сприйматися як допустимі або навіть бажані. Особливо небезпечним є те, що така система часто маскується під поняття «справедливості», «солідарності» чи «взаємодопомоги».

Таким чином, кримінальна протиправність молодіжних угруповань не може бути пояснена якимось одним фактором. Вона є результатом взаємодії різнорівневих детермінант – від особистісних до загальносоціальних. Саме ця багато-

факторність зумовлює складність як її дослідження, так і практичного попередження.

Узагальнюючи викладене, доцільно зазначити, що детермінація кримінальної протиправності молодіжних угруповань має системний і багаторівневий характер. Її не можна звести ані до особистісних особливостей правопорушників, ані до впливу соціального середовища окремо.

Ключове значення має взаємодія цих факторів, яка формує специфічний криміногенний комплекс. При цьому особливу роль відіграє груповий вплив, що здатен трансформувати індивідуальні установки та знижувати рівень відповідальності.

У зв'язку з цим ефективна протидія злочинності серед молоді потребує не лише реагування на вже вчинені правопорушення, але й системної роботи, спрямованої на усунення факторів, що їх зумовлюють.

Ключові слова: молодь, угрупування, молодіжний рух, детермінанти, причини, умови, запобігання

Key words: youth, grouping, youth movement, determinants, causes, conditions, prevention

Берш Анастасія Яковлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

В умовах воєнного стану питання кримінальної відповідальності військовослужбовців набуває особливої актуальності. Збройна агресія проти України спричинила не лише необхідність посилення обороноздатності держави, але й актуалізувала потребу забезпечення належного правопорядку у військових формуваннях. Дотримання дисципліни, виконання наказів та суворе додержання статутних правил є необхідною передумовою ефективного функціонування Збройних Сил України. У зв'язку з цим кримінально-правова охорона порядку проходження військової служби набуває ключового значення, а проблеми застосування норм щодо відповідальності військовослужбовців потребують комплексного аналізу.

Військові кримінальні правопорушення відзначаються особливою правовою природою, оскільки посягають на встановлений порядок несення військової служби, який прямо пов'язаний із забезпеченням національної безпеки. Відповідальність за такі діяння встановлюється розділом XIX Кримінального кодексу України, а також низкою спеціальних норм, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини, що вчиняються у військовій сфері [1]. Специфіка цих

правопорушень полягає також у наявності спеціального суб'єкта – військовослужбовця, військовозобов'язаного під час проходження зборів або резервіста під час виконання обов'язків служби.

Однією з найактуальніших проблем правозастосування в умовах війни є зростання кількості кримінальних проваджень, пов'язаних із самовільним залишенням військової частини або місця служби (ст. 407 КК України) та дезертирством (ст. 408 КК України) [2]. Практика свідчить, що ці правопорушення мають схожі ознаки, однак різняться за суб'єктивною стороною. Для дезертирства характерним є прямий умисел ухилитися від військової служби, тоді як при самовільному залишенні частини особа може не мати стійкого наміру повністю припинити виконання обов'язків служби. У судовій практиці складнощі викликає встановлення реального наміру військовослужбовця, що зумовлює ризики неправильної кваліфікації та порушення принципу справедливості.

Крім того, особливої уваги потребують склади кримінальних правопорушень, пов'язані з непокорою (ст. 402 КК України), невиконанням наказу (ст. 403 КК України), опором начальникові або погрозою щодо нього (ст. 404 КК України). В умовах бойових дій значення виконання наказу є критичним, оскільки від цього залежить життя інших військовослужбовців, успішність операції та збереження військової техніки. Проте у правозастосуванні виникають питання щодо розмежування дисциплінарного проступку та кримінального правопорушення, що ускладнює притягнення до відповідальності та забезпечення однакової практики.

Однією з ключових проблем є врахування психологічного стану військовослужбовця під час вчинення кримінального правопорушення. Реалії бойових дій створюють надзвичайно важкі умови служби, які можуть супроводжуватися психоемоційним виснаженням, гострими стресовими реакціями, тривожними розладами, а також посттравматичним стресовим розладом [3, с. 198]. Такі стани не завжди виключають осудність особи, однак можуть суттєво впливати на здатність адекватно оцінювати обстановку та приймати рішення. У складній обстановці окремі воїни можуть бути піддані також і страху – афективному психічному стану. Паніка – це афект, що розвивається раптово при несподіваному уявленні людиною загрози для її життя, вона швидко поширюється шляхом психічного зараження на цілі підрозділи. Стан страху може проявлятися у воїна у вигляді занепокоєння, тривоги, переляку, а також жаху. Прояв різновидів страху залежить як від якостей особистості військовослужбовця, так і специфіки і рівня подразників, які впливають на нього.У подібному психічному стані нервова система має дуже високу напруженість [4, с.477]. Таким чином, психічні стани військовослужбовця – це не нагромадження випадковостей у психіці людини, а психологічна категорія, якій властиві свої особливості, вони мають фізіологічну природу і відповідні причини виникнення. Тому контекст військових операцій вимагає особливого підходу до кримінальної відповідальності. Законодавчі акти повинні враховувати, як психічні стани можуть впливати на здатність військовослужбовців контролювати свої дії та приймати обдумані рішення. Визначення

та оцінка психічних станів військовослужбовців вимагає кваліфікованої експертної оцінки. У цьому контексті важливого значення набуває питання призначення судово-психіатричної або психологічної експертизи та належної оцінки її висновків судом.

Ускладнює ситуацію й те, що під час бойових дій часто виникають об'єктивні обставини, які можуть бути неправильно інтерпретовані як ухилення від служби. Наприклад, військовослужбовець може залишити позицію у зв'язку з реальним ризиком загибелі, відсутністю зв'язку з командуванням, необхідністю евакуації поранених, браком боєприпасів або критичними умовами для оборони. У таких випадках важливим є встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями особи та фактичною бойовою обстановкою, що потребує професійного аналізу доказів та залучення військових фахівців.

Важливою проблемою також є забезпечення балансу між потребою посилення дисципліни та необхідністю дотримання принципів кримінального права. Кримінальна відповідальність не повинна перетворюватися на інструмент формального покарання, оскільки це може призвести до зниження довіри до правосуддя та негативно вплинути на морально-психологічний стан військових. Принцип індивідуалізації покарання, передбачений кримінальним законодавством, вимагає врахування характеру і ступеня тяжкості діяння, обставин його вчинення, особи винного, а також обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Не менш важливою є проблема доказування суб'єктивної сторони військових злочинів. Встановлення умислу, мотивів та мети є ключовим при кваліфікації. Зокрема, при дезертирстві необхідно довести прагнення ухилитися від служби, а при невиконанні наказу – наявність прямого умислу або свідомого небажання виконати розпорядження командира. Доказування цих аспектів у бойових умовах часто ускладнене, оскільки свідки можуть перебувати на фронті, документи можуть бути втрачені, а ситуація – швидко змінюватися.

Важливим фактором забезпечення правової визначеності є судова практика Верховного Суду, яка має формувати єдині підходи до тлумачення норм щодо військових кримінальних правопорушень. Узагальнення правових позицій та їх систематизація сприятимуть більш стабільному правозастосуванню, зменшенню випадків суперечливих рішень та забезпеченню принципу рівності громадян перед законом.

У перспективі доцільним є удосконалення законодавства, що регулює відповідальність військовослужбовців. Зокрема, необхідно:

- розробити чіткі критерії розмежування суміжних складів військових кримінальних правопорушень;
- удосконалити механізм призначення експертиз щодо психічного стану військових;
- забезпечити ефективне нормативне регулювання питань відповідальності в умовах бойових дій;

– розробити методичні рекомендації для органів досудового розслідування та суду щодо кваліфікації військових злочинів;
– посилити правову підготовку командного складу та забезпечити профілактику правопорушень у військовому середовищі.

Таким чином, кримінальна відповідальність військовослужбовців у період воєнного стану є складним та багатогранним інститутом, що поєднує необхідність забезпечення дисципліни й обороноздатності держави з вимогами законності, гуманізму та справедливості. Сучасні виклики потребують системного підходу, вдосконалення законодавства, уніфікації судової практики та впровадження ефективних механізмів оцінки психологічного стану військових у момент вчинення діяння. Лише за таких умов кримінальне право зможе виконувати свою охоронну функцію, не порушуючи основоположних принципів правової держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru#Stru

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Проект Закону від 13.12.2022 № 8271. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI08493G

3. Блінов О. А. Психічні стани військовослужбовців у процесі служби. *Вісник Національного університету оборони України.* 2013. Вип. 4 (35). С. 196–201.

4. Шиделко А. В. Наслідки впливу бойового стресу на психологічний стан особистості військовослужбовця. *Перспективи та інновації науки. – Серія «Педагогіка», «Психологія», «Медицина».* 2022. № 1 (6). С. 476-486.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, військовослужбовці, воєнний стан
Key words: criminal liability, military personnel, martial law

Бойченко Віталій Петрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

МЕЖІ ДОПУСТИМОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМА ПРОВОКАЦІЇ ПІДКУПУ

Розв'язання питання провокації підкупу зумовлене необхідністю забезпечення балансу між ефективністю протидії корупції та дотриманням гарантій справедливого судового розгляду. У сучасній практиці протидії корупційним

правопорушенням останнім часом розповсюдженості набули негласні слідчі (розшукові) дії, зокрема контроль за вчиненням злочину. До цього слід додати і стимулювання правоохоронними органами до активної діяльності осіб-викривачів. Відсутність чітких меж між законно допустимою оперативною діяльністю, «активністю» осіб-викривачів та провокацією злочину створює реальні ризики порушення прав та свобод людини, зокрема презумпції невинуватості та права на справедливий суд.

Провокацію підкупу слід розглядати як умисне створення правоохоронними органами або їх представниками умов, які спонукають особу до вчинення кримінального правопорушення, яке вона б не вчинила без такого втручання. О. О. Дудоров зазначає, що «провокатор це той, хто породжує в іншої особи намір вчинити відповідний корупційний злочин для того, щоб згодом цю особу викрити» [1, с. 81].

Практика викриття низки корупційних правопорушень останнім часом супроводжується збільшенням випадків застосування неправомірної провокації до протиправної поведінки, натомість практика застосування ст. 370 КК України є обмеженою, що обумовлено складністю доведення ознак складу злочину. Натомість в судовій практиці відпрацьовані загальні критерії визначення окремих елементів провокації підкупу. Так, наприклад, ініціативний характер дій засудженого, спрямованих на надання неправомірної вигоди свідчать про відсутність провокації з боку викривача [2; 3], особа діяла як приватна особа [4], «при цьому відповідно до вимог ЄСПЛ для відмежування провокації від допустимої поведінки правоохоронних органів є низка критеріїв, тобто під змістовним критерієм розуміється наявність/відсутність суттєвих змістовних ознак, притаманних провокації правоохоронних органів, а під процесуальним критерієм наявність у суду можливостей перевірити відомості про ймовірну провокацію під час судового засідання з дотриманням рівності змагальності та рівності сторін» [3].

Щодо ЄСПЛ, то в цьому питанні Суд займає жорстку позицію. Згідно до якої використання доказів, отриманих внаслідок провокації злочину призводить до визнання несправедливим судовий розгляд та необхідності перегляду справи на національному рівні. При цьому ЄСПЛ визнає допустимість використання для викриття злочину агентів під прикриттям та контрольованих операцій, але з обов'язковим дотриманням умов наявності об'єктивної підозри, дотримання пасивної ролі (відсутність ініціативи), та відсутності провокуючого впливу.

Так, відповідно до позиції, викладеної в рішенні у справі Ramanauskas v. Lithuania [4], Суд зауважив, що для визначення провокації злочину не має значення той акт, що «викривач» раніше працював агентом поліції, якщо у конкретній справі з викриття він мав статус приватної особи; «викривачу» було надані вказівки від органів прокуратури тільки після того як «викривач» повідомив про корумповані пропозиції заявника; первинна ініціатива про вчинення злочину – підкуп – виходила від засудженої особи (заявника) – саме заявник розповів про можливість підкупу суддів для вирішення питання «викривача».

В іншій справі ЄСПЛ (Tchokhonelidze v. Georgia) [5], сформував матеріально-правовий тест на провокацію вчинення злочину. Матеріально-правовий тест вимагає визначити, чи мали органи влади вагомі підстави для початку таємної операції, чи володіли вони конкретними, об`єктивними та перевіреними доказами, які б свідчили про наявні дії, які були вчинені особою, та які складають відповідний корупційний злочин, а також те, що певні частина злочинних дій була вже вчинена до втручання поліції. Також важливо з'ясувати, чи приватна особа, яка повідомила органи влади про незаконну діяльність, могла мати будь-які приховані мотиви. Відсутність процедурних гарантій під час санкціонування таємної операції породжує ризик свавілля та провокування на кримінально караний вчинок поліцією.

З зазначено слідує, що державний інтерес в протидії корупційним кримінальним правопорушенням не може використовуватися як обґрунтування доказів винуватості особи у справі, отриманих в результаті провокації з боку державних органів, і внутрішньодержавне законодавство не повинно дозволяти використання доказів, отриманих в результаті підбурювання з боку державних агентів.

Верховний Суд виходить з того, що докази, отримані внаслідок провокації підкупу, є недопустимими, а кримінальне провадження підлягає закриттю. При цьому суд має ретельно перевірити джерело ініціативи – від кого воно виходило; поведінку правоохоронців та чи існувала «об'єктивна підозра» до початку проведення НСРД.

Ефективна протидія корупції не може здійснюватися шляхом провокації злочину, оскільки така практика суперечить стандартам справедливого суду та підриває довіру до правосуддя. Відтак необхідним є чітке нормативне та практичне відмежування допустимого контролю за вчиненням злочину від провокації, з урахуванням критеріїв, сформульованих у практиці Європейського суду з прав людини. Провокацією є спонукання особи до вчинення злочину, який вона не мала наміру вчинити, якби правоохоронні органи або особи-викривачі не сприяли його вчиненню, чи не впливали на його поведінку; з метою уникнення провокації підкупу будь-яка дія в процесі викриття особи має бути процесуально оформлена та документально підтверджена; допустимим є втручання, якщо вже наявна ініціатива з боку особи. Вказане прямо зазначене у ч. 1 ст. 271 КПК України, що контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 79-85. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2016/23.pdf.

2. Постанова ВС від 05 вересня 2024 року, справа № 991/2197/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121546285.

3. Постанова ВС від 06 березня 2018 року, справа № 727/6661/15-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72670494

4. Постанова ВС від 06 грудня 2022 року, справа № 991/3921/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107904851

5. Case of Ramanauskas v. Lithuania (No. 2) (Application no. 55146/14) 20.02.2018. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-180850

6. Case of Tchokhonelidze v. Georgia (Application no.№31536/07) 28.06.2018. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-183946%22]}

Ключові слова: провокація, підкуп, викривач, корупційне кримінальне правопорушення, ініціатива, презумпція невинуватості.

Key words: provocation, bribery, whistleblower, corruption-related criminal offense, initiative, presumption of innocence.

Горбачова Ірина Михайлівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ТА ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕДУРА ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ: ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ

Дослідження ефективності притягнення до відповідальності за незаконне збагачення обумовлене необхідністю формування збалансованої моделі кримінально-правового реагування на корупційні прояви, яка має поєднувати результативність антикорупційної політики з дотриманням фундаментальних прав особи (принципів презумпції невинуватості, правової визначеності та справедливого судового розгляду).

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена ст. 368-5 КК України, склад якого потребує встановлення в діянні особи вини (умислу), факту незаконного походження активів та значного розриву між доходами і майном. Органом, який виявляє можливі ознаки незаконного збагачення, є НАЗК. «Основними заходами фінансового контролю в інструментарії НАЗК є повні перевірки декларацій та моніторинг способу життя декларантів… Для виявлення ознак незаконного збагачення … порівнюють вартість активів, набутих після 28.11.2019р., із «законними доходами» публічного службовця та членів його сім'ї (якщо останні мають відношення до набуття відповідних активів)» [1]. Перевірці підлягає як майно та доходи самого декларанта і його родичів, законність джерел їх походження, так само факти набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням декларанта. Всі ці обставини мають бути підтверджені належними та допустимими доказами. Задля забезпечення принципів презумпції невину-

ватості та справедливого судового розгляду в кримінальному провадженні використовується стандарт доказування «поза розумним сумнівом» [2]. В судовій практиці визначено, що «стандарт доведення поза розумним сумнівом означає, що сукупність обставин, встановлена під час судового розгляду, виключає будь-яке інше розуміння пояснення події, яка є предметом судового розгляду, крім того, що інкримінований злочин був учинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Для дотримання стандарту доведення поза розумним сумнівом законодавець вимагає, щоб будь-який обґрунтований сумнів у тій версії події, яку надало обвинувачення, був спростований фактами, встановленими на підставі допустимих доказів, і єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити всю сукупність фактів, установлених у суді, – є та версія подій, яка дає підстави для визнання особи винуватою за пред`явленим обвинуваченням» [3]. Тобто сторона обвинувачення всі ознаки незаконного збагачення має довести за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, при цьому має існувати єдина версія винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред`явлено обвинувачення.

Цивільна процедура визнання активів необґрунтованими передбачена главою 12 ЦПК України (ст.ст. 290-292). Така процедура ініціюється прокурором шляхом подання позову у випадках, коли при аналізі розмірів отриманих доходів та здійснених витрат виявлено різницю на суму, меншу за 9 984 000 грн. (3000 *3 328 грн). У разі задоволення позову застосовується цивільна конфіскація до активів, які не підтверджені законними доходами. В такій процедурі застосовується стандарт доказування «баланс вірогідностей». В рішенні Benderskiy v. Ukraine 15.11.2007 р. суд застосовує «баланс ймовірностей» як стандарт, притаманний саме цивільним справам [4]. Верховний Суд України в постанові від 14.06.2017 р. у справі №923/2075/15 критикував апеляційний суд за те, що останній «відмовив у стягненні упущеної вигоди на тій лише підставі, що її розмір не може бути встановлений з розумним ступенем достовірності…» [5]. В іншому рішенні Верховний Суд, визначаючи особливості стандартну «балансу вірогідностей», зазначив, «… Суд повинен вирішити, чи являється вірогідність того, що на підставі наданих доказів, а також правдивості тверджень заявника, вимога цього заявника заслуговує довіри» [6]. Тож, в цивільно-правовій процедурі довести необґрунтованість набутих активів службовою особою представляється практично легше. В аспекті визнання активів необґрунтованими «баланс вірогідностей» дозволяє встановити необґрунтованість їх походження шляхом надання фактичних доказів невідповідності доходів та наявного майна декларанта та його родичів, а якщо особа не може пояснити джерело походження активів, то це є підставою припустити законність та обґрунтованість позовних вимог прокурора.

Кримінально-правовий механізм протидії незаконному збагаченню має сильніший превентивний ефект через наявну можливість застосування до особи покарання; але стандарт доказування «поза розумним сумнівом» значно

ускладнює доведення умислу в інкримінованому особі незаконному збагаченні, та збільшує ризики виправдувальних вироків.

Цивільно-процесуальний механізм встановлення необґрунтованості набутих активів з урахуванням стандарту доказування «балансу вірогідностей», будучи зорієнтованим на результат (конфіскація активів, а не покарання), дозволяє ефективніше реалізовувати механізм повернення майна, вилучення його в дохід держави.

Застосування спеціальної конфіскації (ст.ст.96-1-96-2 КК) та цивільної конфіскації (ст. 292 ЦПК), в обидвох випадках є законним, оскільки в межах кожного з проваджень її застосування переслідує легітимну мету – протидію корупції, та передбачені достатні процесуальні гарантії їх учасників, забезпечено право на справедливий суд. З чого можна зробити висновок, що ефективним в протидії незаконному збагаченні є поєднання обидвох механізмів задля ефективного досягнення поставлених цілей.

Список використаних джерел:

1. Пашинський А., Васильєв М. Незаконне збагачення: 6 тенденцій практики, які не можна ігнорувати. URL: https://vkp.ua/publication/nezakonne-zbagachennya-6-tendentsiy-praktiki-yaki-ne-mozhna-ignoruvati

2. Постанова ККС ВС у справі № 754/17019/17 від 21.01.2020р. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/87365803.

3. Постанова ККС у справі №159/3738/16-к від 23.06.2020 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90111755

4. Бендерський проти України (заява № 22750/02): рішення від 15 листопада 2007 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-171889%22]}

5. Постанова ВГС у справі №923/2075/15 від 14.06.2017 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/67621495

6. Постанова Верховного Суду у справі №924/362/21 від 02.06.2022р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104603072.

Ключові слова: незаконне збагачення, необґрунтовані активи, спеціальна конфіскація, презумпція невинуватості, кримінальна відповідальність.

Key words: illegal enrichment, unexplained assets, special confiscation, presumption of innocence, criminal liability.

Іванова Вероніка Петрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У сучасних умовах трансформації системи охорони здоров'я, зумовленої як внутрішніми реформами, так і впливом глобальних викликів, питання кримінальної відповідальності медичних працівників набуває особливої актуальності. Підвищення стандартів медичного обслуговування, активне впровадження новітніх технологій у сферу медицини, а також зростання рівня обізнаності населення щодо своїх прав сприяють збільшенню кількості випадків притягнення медичних працівників до юридичної відповідальності, у тому числі кримінальної. У цьому контексті особливого значення набуває необхідність формування чіткого та збалансованого підходу до визначення меж такої відповідальності.

Окремі питання юридичної, зокрема кримінальної, відповідальності медичних працівників були предметом наукових досліджень у працях С. Г. Стеценка, В. В. Сташиса, Ю. В. Бауліна, М. В. Радченко, А. А. Тарасової, Т. О. Гуторової, а також знайшли відображення у роботах В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, О. О. Дудорова, В. О. Навроцького та інших вчених. У їхніх працях досліджуються загальнотеоретичні засади кримінальної відповідальності, проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, а також окремі аспекти правового регулювання професійної діяльності медичних працівників.

Кримінально-правова оцінка діяльності медичних працівників має свою специфіку, що обумовлена особливим характером медичної діяльності, яка пов'язана з підвищеним ризиком для життя та здоров'я людини. Медичні працівники щоденно приймають рішення в умовах обмеженого часу, невизначеності та часто – неповної інформації про стан пацієнта. Це створює складні умови для об'єктивної оцінки їхніх дій з позицій кримінального права та потребує врахування не лише формальних ознак складу кримінального правопорушення, але й професійних стандартів, клінічних протоколів та обставин надання медичної допомоги.

Водночас сучасна правозастосовна практика свідчить про наявність низки проблем у сфері притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності. Зокрема, складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями лікаря та негативними наслідками для пацієнта, неоднозначність тлумачення поняття «неналежного виконання професійних обов'язків», а також відсутність чітких критеріїв розмежування медичної помилки та кримінально караної недбалості створюють ризики як для пацієнтів, так і для самих медичних працівників. У результаті виникає потреба у вдосконаленні як нормативного регулювання, так і практики його застосування.

Крім того, у сучасних умовах цифровізації медицини та розвитку електронних систем охорони здоров'я постають нові виклики, пов'язані з використанням інформаційних технологій у процесі надання медичних послуг. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до кримінально-правової оцінки діяльності медичних працівників та адаптації законодавства до нових реалій.

Таким чином, дослідження кримінальної відповідальності медичних працівників є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки спрямоване на забезпечення балансу між ефективним захистом прав пацієнтів і створенням належних умов для здійснення професійної діяльності у сфері охорони здоров'я.

Аналіз кримінального законодавства України дозволяє виокремити основні склади кримінальних правопорушень, що найчастіше застосовуються до медичних працівників. Передусім ідеться про статтю 140 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. Крім того, застосовуються норми щодо ненадання допомоги хворому медичним працівником (стаття 139 КК України), залишення в небезпеці, а також незаконної лікувальної діяльності (стаття 138 КК України).

Специфіка зазначених кримінальних правопорушень полягає у складності доведення їх об'єктивної сторони, зокрема встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю медичного працівника та настанням негативних наслідків для пацієнта. У більшості випадків це потребує проведення комплексної судово-медичної експертизи, яка має вирішальне значення для правильної кваліфікації діяння.

Важливим аспектом є також визначення стандартів належного виконання професійних обов'язків. У сучасних умовах такими орієнтирами виступають клінічні протоколи, стандарти медичної допомоги та принципи доказової медицини. Водночас відсутність уніфікованого підходу до їх застосування або їх застарілість можуть створювати додаткові труднощі у правозастосуванні.

Окрему проблему становить розмежування медичної помилки та кримінально караної недбалості. Медична помилка, як правило, розглядається як добросовісна омана медичного працівника, що виникла в умовах невизначеності або недостатності інформації, і не повинна автоматично тягнути кримінальну відповідальність. Натомість кримінальна відповідальність має наставати у випадках грубого порушення професійних стандартів, недбалості або ігнорування базових вимог медичної практики.

Сучасні тенденції розвитку медицини, зокрема цифровізація та використання електронних медичних систем, також впливають на характер потенційних правопорушень. Помилки в електронній документації, некоректне внесення даних або технічні збої можуть спричиняти негативні наслідки для пацієнтів і потребують належної правової оцінки.

У зв'язку з цим доцільним є вдосконалення кримінального законодавства шляхом уточнення ознак складів кримінальних правопорушень у сфері медичної діяльності, запровадження чітких критеріїв оцінки дій медичних працівників, а також підвищення ролі експертних висновків у процесі доказування.

Таким чином, ефективне функціонування інституту кримінальної відповідальності медичних працівників можливе лише за умови забезпечення балансу між захистом прав пацієнтів і недопущенням необґрунтованого кримінального переслідування медичних працівників.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що кримінальна відповідальність медичних працівників є складним і багатогранним інститутом, який перебуває на стику кримінального права та медичної практики. Аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних насамперед із труднощами встановлення причинно-наслідкового зв'язку, а також відсутністю чітких критеріїв оцінки належності виконання професійних обов'язків.

Особливої уваги потребує питання розмежування медичної помилки та кримінально караної недбалості, оскільки саме від цього залежить обґрунтованість притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності. В умовах, коли медична діяльність здійснюється за наявності об'єктивних факторів ризику, не кожен негативний результат лікування може свідчити про наявність кримінального правопорушення.

Водночас встановлено, що існуюче кримінально-правове регулювання не повною мірою враховує специфіку сучасної медицини, зокрема вплив цифрових технологій, складність діагностичних і лікувальних процесів, а також необхідність оперативного прийняття рішень у невизначених умовах. Це зумовлює потребу у вдосконаленні підходів як на нормативному рівні, так і в правозастосовній практиці.

У зв'язку з цим доцільним є формування більш чітких критеріїв оцінки дій медичних працівників, у тому числі з урахуванням клінічних протоколів і стандартів медичної допомоги, а також посилення ролі судово-медичної експертизи при встановленні обставин справи.

Таким чином, подальший розвиток інституту кримінальної відповідальності медичних працівників має бути спрямований на забезпечення балансу між ефективним захистом прав пацієнтів і недопущенням необґрунтованого кримінального переслідування осіб, які здійснюють медичну діяльність.

Ключові слова: кримінальна відповідальність медичних працівників, медична помилка, кримінальна недбалість, причинно-наслідковий зв'язок, медична діяльність, цифровізація медицини, правозастосування, судово-медична експертиза;

Key words: criminal liability of medical professionals, medical error, criminal negligence, causal link, medical activity, digitalization of healthcare, law enforcement, forensic medical examination

Козаченко Олександр Васильович
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ: В ПРОДОВЖЕННЯ ДИСКУСІЇ

Обраний Україною цивілізаційний напрямок свого подальшого розвитку, який вже більше чотирьох років зі зброєю в руках боронять Збройні Сили України на фронті, а всі інші свідомі громадяни підтримують можливими заходами і своєю працею в тилу, безальтернативно пов'язаний з перспективами входження до Європейського Союзу. Для України подальший рух в Європу, не в останню чергу, пов'язаний з імплементацією правових стандартів ЄС у національне законодавство, що вимагає проведення значної кількості правових реформ. Серед галузей права, що потребують радикальних змін, особливе місце займає кримінальне право, яке змістовно являє собою сукупність правових норм, що визначають, які суспільно небезпечні діяння є кримінально протиправними та які правові наслідки застосовуються до осіб, які їх вчинили.

Складність реформи кримінального права України пов'язана з необхідністю подолання рудиментів, які залишились у спадок з радянських часів. Але при цьому радикальність у відмові від всього радянського в кримінальному праві не повинна супроводжуватися відмовою від апробованих і таких, що довели свою доцільність, положень.

До початку повномасштабного вторгнення країни-агресора, була створена Робоча група з проведення реформи кримінального законодавства, до складу якої увійшли представники різних правових напрямків дослідження кримінального права, яка взяла на себе відповідальність опрацювати величезний науковий матеріал і запропонувати сучасні підходи до вирішення завдань, які поставлені перед українським кримінальним правом.

Першим етапом діяльності Робочої групи, що є абсолютно логічним і обґрунтованим, стало формування відповідного термінологічного наповнення кримінального закону. На цьому етапі члени Робочої групи зосередились на завданні побудови нового термінологічного наповнення з максимальною відмовою від радянських російськомовних та кальок з цієї мови. В процесі вирішення цього завдання Робоча група прийняла рішення про доцільність заміни традиційного та загальновживаного в науці та законодавстві України терміна «захід» на інший термін – «засіб», вбачаючи в цьому формування нового підходу до визначення правових наслідків вчинення кримінально протиправних діянь.

Обраний термін не можна вважати обґрунтованим ані історично, ані з етимологічних міркувань, ані з врахуванням міждисциплінарних (міжгалузевих)

зав'язків, про що неодноразово заявлялось як в процесі публічних дискусій, так і на сторінках наукових публікацій [1, с. 322-323]. Захищаючи свою позицію щодо вибору субстрата зовнішніх форм впливу на кримінально протиправну поведінку особи, автори проєкту наголошують, що термін «засіб» є традиційним для позначення будь-якого впливу, що здійснюється суб'єктом, наділеним владними повноваженнями і в результаті цього отримав значне поширення в кримінології, коли мова йде про протидію (боротьбу) із злочинністю (кримінальною протиправністю), а самі кримінально-правові засоби доцільно визначати як явища правової дійсності, за допомогою яких можуть бути досягнуті цілі, які поставлені перед правом [2, с. 41]. Наведені аргументи не представляються переконливими, а запропоноване визначення субстрату кримінально-правового впливу [3], яким виступає кримінально-правовий захід, довершеним.

На нашу думку, вирішення цього дискусійного питання повинно відбуватися шляхом звернення до європейських стандартів використовування базової термінології кримінального права.

Ознайомлення з офіційними джерелами права Європейського Союзу переконує, що в них, коли мова йде про зовнішні форми правового впливу на осіб з деліктною поведінкою, використовується термін measures (англійською транскрипцією), що відповідає україномовному терміну заходи. В якості репрезентативного прикладу розглянемо одну з останніх, за часом підписання, Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, більш відомою як Стамбульська конвенція [4].

В офіційному тексті Стамбульської Конвенції, викладеному англійською мовою, як в назві окремих глав (наприклад, Глава II «Investigation, prosecution, procedural law and protective *measures*»), статей (наприклад, ст. 63 «*Measures* relating to persons at risk»), так і в диспозиціях окремих правових норм (наприклад, ч. 1 ст. 4 «Parties shall take the necessary legislative and other *measures* to promote and protect the right for everyone») в якості субстрату використовується саме термін measur, тобто українською – захід. Аналогічною до англійської транскрипції є використання відповідного терміна у франкомовній редакції Стамбульської конвенції – «mesure», італійською мовою – misure та німецькою – mabnahmen мовах. В той же час, коли англійською мова йде про засіб вчинення кримінального правопорушення, використовується термін «mean», який змістовно відповідає терміну французькою «moyen», італійською «mezzo» та німецькою «mittel». Відповідне термінологічне позначення двох базових термінів з різним змістом є зрозумілим і прийнятним, якщо виходити з того, що захід – це зовнішня форма правового впливу, яка охоплює собою певний прийом та способи (заохочення та примус), а терміном «засіб» позначаються предмети матеріального світу, які використовуються з метою вчинення або полегшення вчинення кримінального правопорушення [5].

На підставі зазначеного можна зробити висновок, що реформування сучасного кримінального права, особливо в частині використання термінів в їх належному, загальноприйнятному цивілізованим суспільством значенні, повинно здійснюватися з урахуванням наступної вимоги: відмова від традиційних для сучасного українського кримінального права лексем повинно послідовно і аргументовано доводитись, а пропозиція використання новел всебічно науково обґрунтовуватися.

Список використаних джерел:

1.Козаченко О. Таксономія кримінально-правових заходів. *Таксономія правових заходів* : монографія / за ред. проф. О. Козаченка. Миколаїв : Іліон, 2024. С. 312-349.

2.Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків : Право, 2020. 720с.

3.Kozachenko O., Sotula O., Biblenko V., Giulyakov K., Bereznikov O. The substrate of criminal-legal influence. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39. № 68. 2021. P. 441-462. URL: https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/35427/37529

4.Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS №. 210). URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=210

5.Козаченко О. В. Формування відповідної до європейських стандартів термінології в українському кримінальному праві. *Міжнародні та європейські стандарти у сфері цивільного та кримінального судочинства*: матер. І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Миколаїв, 28 березня 2024 р.) / за ред. О. Ю. Волкович; Микол. навч.-наук. ін-т права НУ «ОЮА», каф. загальнотеоретичної, конституційної, цивілістичної юриспруденції. Миколаїв: МННІП НУ «ОЮА», 2024. С. 88-92. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/68bb3199-4fbd-4be1-aab4-2cefe091b9d3/content

Ключові слова: реформування кримінального закону, кримінально-правові заходи, міжнародне право, конвенція, субстрат кримінально-правового впливу.

Key words: criminal law reform, criminal law measures, international law, convention, the scope of criminal law.

Kuzmin Eduard Eduardovych
National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor at the Department of Criminal Law,
Candidate of Science of Law, Associate Professor, Advocate

THE «WHAT QUESTION» IN INTERNATIONAL PUNISHMENT: SHAPING THE CONTOURS OF ASKING WITHIN THE DISCOURSE OF SENTENCING PRACTICE AT THE ICTY

No sooner had the final arguments in the prolonged and heated academic debates in the theory and practice of international criminal law [1] over the issue of «why» [2, p. 6], or indeed «for what purpose» [3, p. 372], international criminals should be punished reverberated, as another contentious cause for the thorough reflection emerged amidst all these profound deliberations on «moral sensibility» [4, p. 127], «justifications» [5, p. 33], «legitimacy» [6, p. 152] and «appropriateness» [7, p. 2].

Apparently, there are many factors contributing to such a situation. The most relevant of those, as it seems for the purposes at hand, are not only «… serious violations of international humanitarian law …» [8, p. 132] that have led to the establishment of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia [9, p. 175], but also the inconsistent [3, p. 370] and unpredictable [10, p. 96] sentencing practice, which has been fairly evident in the Tribunal's activities.

In our humble opinion, the reason for this largely lies in the unresolved fundamental question surrounding the «general philosophy» [5, p. 31] of punishing [11, p. 262] international crimes [12, p. 759] through international criminal justice [13, pp. 374-375].

And the point is not so much the lack of a single, unified understanding of what «international punishment» [10, p. 96] actually is, nor the attempts to define it, such as the one recently proposed by J. D. Ohlin, who offers «… the following beginning for a new account of punishment: international punishment is designed to vindicate the Rule of Law …» [14, p. 332]. Nor is it about efforts to characterize at least one of its specific features, for example, as W. P. Nagan does, arguing that punishment is, above all, carried out «… in the name of the collective national or international community …» [4, p. 136]. Although this is also part of it, since all of the above requires unconditional, comprehensive, and thoughtful consideration, as well as harmonization.

To be more accurate, the matter concerns the lack of a clear understanding of what exactly should be punished: the «act itself» [15, p. 440], the «category of crime» [12, p. 760], the extent of the «person's blameworthiness/culpability» [9, p. 181] or the «individualize circumstances of the accused» [12, p. 755]?

Thus, since the ICTY's sentencing practices have generally been regarded as «controversial» and «flawed» [10, p. 79], it is precisely this area that merits further examination in order to find a rational answer to the «deepest conundrum» [14, p. 340] posed above.

References:

1. The Theory and Practice of International Criminal Law : Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni / ed. by L. N. Sadat, M. P. Scharf. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2008. 476 pp.

2. Hola B. Sentencing of International Crimes at the ICTY and ICTR. *Amsterdam Law Forum*. 2012. Vol. 4. No. 4. P. 3-24.

3. Ewald U. 'Predictably Irrational' – International Sentencing and its Discourse against the Backdrop of Preliminary Empirical Findings on ICTY Sentencing Practices. *International Criminal Law Review*. 2010. Vol. 10. Iss. 3. P. 365-402.

4. Nagan W. P. International Criminal Law and the Ad Hoc Tribunal for Former Yugoslavia. *Duke Journal of Comparative & International Law*. 1995. Vol. 6. No. 1. P. 127-166.

5. Fatić A., Bulatović A. Justice and Reconciliation in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Medjunarodni problemi*. 2008. Vol. 60. Iss. 1. P. 31-46.

6. Meernik J. Victor's Justice or the Law? Judging and Punishing at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Journal of Conflict Resolution*. 2003. Vol. 47. No. 2. P. 140-162.

7. Ramet S. P. The ICTY – Controversies, Successes, Failures, Lessons. *Southeastern Europe*. 2012. Vol. 36. Iss. 1. P. 1-9.

8. Clark J. N. Judging the ICTY: Has It Achieved Its Objectives? *Southeast European and Black Sea Studies*. 2009. Vol. 9. Iss. 1-2. P. 123-142.

9. Smeulers A., Holá B. ICTY and the Culpability of Different Types of Perpetrators of International Crimes. *Collective Violence and International Criminal Justice: An Interdisciplinary Approach* / ed. by A. Smeulers. Antwerp ; Oxford ; Portland : Intersentia, 2010. P. 175-205.

10. Holá B., Smeulers A., Bijleveld C. Is ICTY Sentencing Predictable? An Empirical Analysis of ICTY Sentencing Practice. *Leiden Journal of International Law*. 2009. Vol. 22. Iss. 1. P. 79-97.

11. Akhavan P. Punishing War Crimes in the Former Yugoslavia: A Critical Juncture for the New World Order. *Human Rights Quarterly*. 1993. Vol. 15. No. 2. P. 262-289.

12. Sayers S. M. Defence Perspectives on Sentencing Practice in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Leiden Journal of International Law*. 2003. Vol. 16. Iss. 4. P. 751-776.

13. Kerr R. Peace through Justice? The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. *Southeast European and Black Sea Studies*. 2007. Vol. 7. Iss. 3. P. 373-385.

14. Ohlin J. D. Proportional Sentences at the ICTY. *The Legacy of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia* / ed. by B. Swart, A. Zahar, G. Sluiter. New York : Oxford University Press, 2011. P. 322-341.

15. Olusanya O. A. Do Crimes against Humanity Deserve a Higher Sentence than War Crimes? *International Criminal Law Review*. 2004. Vol. 4. Iss. 4. P. 431-473.

Ключові слова: покарання, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії, боротьба з безкарністю, відповідальність за міжнародні злочини, міжнародне кримінальне правосуддя, міжнародне кримінальне право.

Key words: punishment, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, fight against impunity, responsibility for international crimes, international criminal justice, international criminal law.

Мусиченко Ольга Михайлівна
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ТА ДЕЗЕРТИРСТВО

Проблеми застосування кримінально-правових заходів до військовослужбовців є актуальним питанням на сьогодні, адже в умовах війни кримінальність військовослужбовців є більш негативним явищем, аніж інші види кримінальності, підриває обороноздатність держави, довіру до війська. Особливо небезпечними явищами є самовільне залишення військової частини або місця служби (далі – СЗЧ) та дезертирство, які передбачені ст. 407 та 408 Кримінального кодексу України (далі – КК України), що безпосередньо послаблює бойові підрозділи, створюючи прогалини в обороні, ставить під загрозу життя побратимів та успіх запланованих військових операцій. Тим не менш, кількість вказаних злочинів за офіційними статистичними даними зростають в рази за останні роки, що, звичайно, можна пояснити багатьма детермінантами. Однак, держава повинна адекватно і виважено застосовувати відповідні заходи кримінально-правового характеру у разі вчинення таких злочинів.

За останній період можна помітити певні «гойдалки» в кримінально-правовій політиці протидії СЗЧ та дезертирству. Так, спершу Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 2839-IX від 13 грудня 2022 р., яким внесено зміни до ст. 69 та ст. 75 КК України, відповідно до яких було заборонено призначати більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, заборонено звільняти від відбування покарання з випробуванням, у випадку засудження за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 403, 405, 407, 408, 429 КК України, вчинені в умовах воєнного стану чи і бойовій обстановці. Але вже 20 серпня 2024 р. Законом України № 3902-IX законодавець вніс зміни до ст. 401 КК України, доповнивши її ч. 5 – заохочувальним заходом – спеціальним видом звільнення від кримінальної відповідальності. На сьогодні, парламент знову розглядає можливість скасування цих пільгових норм – у 2025 р. був зареєстрований законопроєкт

№ 13260 від 05.05.2025 «Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за скоєння кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням в умовах воєнного стану військової частини або місця служби», яким запропоновано виключити ч. 5 ст. 401 – КК України. Даний законопроєкт був прийнятий за основу та 10 лютого 2026 року включений до Порядку денного 13-ї сесії ВРУ дев'ятого скликання. Станом на березень 2026 р. він перебуває на стадії підготовки до другого читання. Така хронологія законотворчої роботи демонструє різкий перехід від жорсткої каральної моделі до більш гнучкого підходу і навпаки – повернення до безальтернативного каральної впливу. Вказаний законопроєкт фактично скасовує «лібералізацію», яку запровадили наприкінці 2024 р. Якщо закон ухвалять у нинішньому вигляді, за нові випадки СЗЧ в умовах воєнного стану загрожуватиме від 5 до 10 років позбавлення волі, за дезертирство – від 5 до 12 років позбавлення волі, і при цьому суд не зможе звільнити військовослужбовця з випробуванням, навіть якщо буде призначено нижню межу покарання. Для тих, хто вчинив СЗЧ до набрання законом чинності, законопроєктом передбачено складний механізм звільнення від відповідальності через суд за умови повернення до служби на термін не менше 3 місяців.

Розглянемо чинні положення, які визначають передумови спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за СЗЧ та дезертирство. Передумови застосування нового виду звільнення від кримінальної відповідальності визначено таким чином: вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407, 408 КК України вперше; військовослужбовець звернувся із клопотанням до слідчого, прокурора, суду про намір повернутися до цієї або іншої військової частини або до місця служби для продовження проходження військової служби; наявність письмової згоди командира (начальника) військової частини (установи) на продовження проходження такою особою військової служби. Зважаючи на причини й умови СЗЧ та дезертирства, які визначили вчені у своїх кримінологічних дослідженнях [1; 2], мета такого заохочувального заходу – дати шанси тим, хто пішов на крок вчинення кримінальних правопорушень через психологічне виснаження або сімейні обставини, повернутися знову до служби без тавра злочинця.

Звернемо увагу на те, що серед науковців і практиків піднімалось питання про те, що дещо зайвим виглядає положення обов'язкової згоди командира на продовження військової служби як необхідна умова звільнення від кримінальної відповідальності. Дійсно, при застосуванні даного виду звільнення від кримінальної відповідальності командиру військової частини фактично надаються дискреційні повноваження, які дозволяють йому на власний розсуд, спираючись на суб'єктивні оцінки, вирішувати питання щодо можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності. Конституційний Суд України визнає право органів публічної влади на обмежені дискреційні повноваження при ухваленні рішень, однак, водночас підкреслює, що «цей механізм повинен

забезпечувати, з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з другого – наявність можливості у особи передбачати дії цих органів» [3]. У доповіді «Верховенство права», затвердженій Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні (25-26 березня 2011 року, Венеція), також було підкреслено, що надання виконавчій владі необмежених дискреційних повноважень порушує принцип верховенства права. Закон має чітко окреслювати межі таких повноважень, а також регулювати порядок їх реалізації, аби забезпечити належний захист особи від будь-якого прояву свавілля (пункт 45 Доповіді) [4].

Зважаючи на те, що даний спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за СЗЧ та дезертирство перебуває знову в стані можливого скасування, наведемо свої аргументи на користь того, що все ж законодавцям не слід робити поспішні висновки про неефективність даного заходу.

Не применшуючи суспільну небезпечність аналізованих злочинів і важливість встановлення посиленої кримінальної відповідальності за СЗЧ та дезертирство в умовах воєнного стану, є вагомі плюси встановлення і збереження в кримінальному законі спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності військовослужбовців. По-перше, це можливість збереження людського ресурсу з минулим бойовим досвідом, що на сьогодні є дуже необхідним для обороноздатності держави; по-друге, даний вид заохочення слід розглядати як стимул для повернення для тих військових, хто вчинив ці злочини через сімейні обставини, емоційне виснаження, тощо і бажає повернутися на службу без судимості; по-третє, це певна економія ресурсів і самої держави (час слідчих, суддів, кошти на утримання в пенітенціарних установах засуджених тощо); по-четверте, масове притягнення військовослужбовців до кримінальної відповідальності з реальним призначенням покарання може призвести до соціальної напруги в суспільстві, адже в цілому для суспільства усі військові мають статус героїв. Наведені аргументи швидше мають прагматичний характер для майбутнього нашої держави. Хоча найперший ризик і мінус розглядуваного заохочувального заходу – це можливість посилення відчуття безкарності серед військовослужбовців за СЗЧ і дезертирство, а відтак і послаблення їх дисципліни, що є надто небезпечним в сучасних умовах продовжуваної війни.

На наш погляд, заохочувальний захід, який наразі передбачений ч. 5 ст. 401 КК України, з кримінологічної точки зору, не відкидаючи принцип невідворотності кримінально-правових заходів, на сьогодні є тим інструментом, який має запобіжний потенціал щодо вчинення наступних кримінальних правопорушень, дає «карту довіри» військовослужбовцю і враховує соціально-психологічні особливості тих військовослужбовців, які вперше вичинили дані кримінальні правопорушення. Крім того, даний захід дещо знімає навантаження з пенітенціарної системи, а також дозволяє зберегти боєздатність підрозділів за рахунок збереження навчених людських ресурсів. Повернення до занадто жорсткої безальтернативної системи каральних примусових заходів не враховує детермі-

нанти вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями і, на наш погляд, не зможе саме в такому вигляді бути вагомим важелем стримування вчинення військовослужбовцями кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Висоцький С. О. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні : дис. … доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» ; Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2025. 238 с. URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/69ea2610-15d2-4f09-8cbb-6e2a52b20f7b/content

2. Журавель В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання самовільному залишенню військової служби або місця служби : дис. … доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» ; Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Харків, 2025. 257 с. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2025/11/Журавель_дисертація-ФІНАЛ.pdf

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу сьомого частини дев'ятої статті 11 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (справа про припинення виплати допомоги при народженні дитини): Рішення Конституційного суду України від 08.06.2016 № 3-рп/2016. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-16

4. Доповідь «Верховенство права», затверджена Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2011_003_rev_2011_04_04.pdf

Ключові слова: самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство, звільнення від кримінальної відповідальності, заохочувальні заходи.

Key words: unauthorised absence from a military unit or place of duty, desertion, exemption from criminal liability, incentives.

Павлова Олександра Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОКАРАННЯ ТА ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗМЕЖУВАННЯ

У сучасній кримінально-правовій доктрині проблематика даного співвідношення посідає особливе місце у зв'язку з гуманізацією кримінальної політики, розширенням інструментарію реагування на кримінальні правопорушення та імплементацією європейських стандартів прав людини. Традиційне розуміння покарання як єдиного засобу державного примусу поступово трансформується у бік багаторівневої системи кримінально-правових заходів, що включає поряд із покаранням також примусові заходи медичного характеру, спеціальну конфіскацію та інші правові інструменти, передбачені Кримінальним кодексом України [1].

З позицій теорії кримінального права покарання становить захід державного примусу, що реалізується судом від імені держави щодо особи, винної у кримінальному правопорушенні, і виражається у законодавчо визначених обмеженнях її прав та свобод. Натомість альтернативні заходи кримінально-правового впливу не завжди мають каральну природу, оскільки їх застосування може зумовлюватись не лише фактом здійснення кримінального правопорушення, але й необхідністю запобігання новим правопорушенням або захисту суспільства від небезпечних діянь.

У межах сучасної доктрини ключовим критерієм розмежування покарання та відмінних заходів кримінально-правового впливу є їх фактичне функціональне навантаження. Покарання виконує цілу низку функцій: каральну, превентивну та виховну, тоді як інші заходи мають переважно превентивний, відновлювальний або безпековий характер.

Особливе місце у системі відмінних заходів із кримінально-правовою природою посідає спеціальна конфіскація, яка, попри наявний зв'язок з обмеженням майнових прав особи, все ж не визнається покаранням у вузькому значенні. У Рішенні від 30 червня 2009 року №16-рп/2009 Конституційний Суд України зазначає, що заходи у сфері кримінального права можуть носити варіативну правову природу та не завжди бути формою кримінальної відповідальності [2], що засвідчує необхідність чіткого розмежування поміж каральними та відмінними від них заходами у кримінальному праві.

У Практиці Європейського суду з прав людини, також можливо відмітити наявність розмежування між іншими кримінально-правовими заходами та покаранням, використовуючи так звані «критерії Енгеля», сформульовані у рамках справи «Engel and Others v. the Netherlands» [3]. У межах визначених критеріїв,

для визначення того, чи є захід кримінальним покаранням, враховується його правова кваліфікація у національному праві, характер правопорушення та ступінь суворості санкції. Це дозволяє оцінити, чи має конкретний захід каральну природу, чи він є превентивним або адміністративним у своїй основі.

Новітні підходи до розмежування покарання та відмінних заходів кримінально-правового впливу разом із тим базуються на принципі пропорційності, який вимагає, щоб будь-яке втручання у права особи відповідало тяжкості вчиненого діяння та було необхідним у демократичному суспільстві. У цьому контексті важливо, щоб застосування інших заходів не перетворювалося на приховану форму покарання, оскільки це може призвести до порушення фундаментальних прав особи, як приклад, до порушення заборони подвійного покарання (ne bis in idem).

В українських реаліях особливої значущості набуває проблема однозначного нормативного відмежування зазначених інститутів, адже чинне законодавство не завжди гарантує однозначність їх правової природи. У наукових працях наголошується, що кримінальна відповідальність має комплексний характер і включає не тільки покарання, але й інші заходи кримінально-правового впливу, які різняться за своїм функціональним призначенням [4 с. 85].

Підбиваючи підсумки, співвідношення покарання та інших заходів кримінально-правового впливу насамперед визначається їх функціональним призначенням, правовою природою та ступенем втручання у права особи. Покарання залишається основною формою кримінальної відповідальності, однак інші заходи становлять значну роль у забезпеченні превенції, відновленні та безпеці. У підсумку, ефективне розмежування цих інститутів є обов'язковою умовою забезпечення справедливості у кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

2. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 №16-рп/2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09

3. Engel and Others v. the Netherlands. Applications nos. 5100/71 et al. Judgment of 08.06.1976. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57479

4. Дьоміна О. П. Покарання за злочин, передбачений ст. 134 КК України: огляд деяких проблемних питань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 84-88. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.84

Ключові слова: покарання, заходи кримінально-правового характеру, кримінальна відповідальність, спеціальна конфіскація, примусові заходи, принцип пропорційності, кримінальне право, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини, права людини, кримінально-правовий вплив.

Key words: punishment, measures of criminal law nature, criminal liability, special confiscation, coercive measures, principle of proportionality, criminal law, Supreme Court, European Court of Human Rights, human rights, criminal law impact.

Тавлуй Олена Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У РАЗІ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: СУДОВА ПРАКТИКА

Інститут застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб регламентується відповідно до Розділу XIV-1 Кримінального кодексу України.

Як зазначає О. І Ющик, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за своїм юридичним змістом не можуть вважатись формою реалізації кримінальної відповідальності, оскільки законодавець не визнає юридичну особу суб'єктом кримінальної відповідальності, а лише фізичну. Крім того, традиційне розуміння кримінальної відповідальності передбачає, що обов'язковим атрибутом є державний осуд, що проявляється у визнанні особи винною у вчиненні кримінального правопорушення і це відображено в обвинувальному вироці суду.

Винесення обвинувального вироку суду має бути забезпечено розглядом справи, під час якої доводиться винуватість підсудної особи у вчиненні кримінального правопорушення, чим забезпечується принцип презумпції невинуватості. Відповідно до такого правового принципу особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, припускається невинуватість до того часу, поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством, і встановлено вироком суду, який набрав законної сили (закріплено ст. 62 Конституції України). Що стосується юридичних осіб, то відповідно до ч. 4 ст. 374 КПК України вказується лише на рішення про застосування до них заходів кримінально-правового характеру. Таке рішення суд приймає на підставі доведеності винуватості визначеною законом фізичною особою (уповноваженою особою), яка від імені або в інтересах юридичної особи вчинила кримінальне правопорушення, яке передбачено статтею 96-1 КК України [1].

Так, відповідно до статті 96-6 Кримінального кодексу України до юридичних осіб можуть бути застосовані наступні заходи кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна, ліквідація, додаткових (нефінансових) заходів кримінального правового характеру.

Відповідно до підпунктів три та чотири частини першої статті 96-3 Кримінального кодексу України, у разі вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 111-1, 113, 114^{-2} Кримінального кодексу України, до такої юридичної особи можуть бути застосовані заходи кримінально правового характеру [2].

Наразі наявна судова практика щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у разі вчинення її уповноваженими особами кримінальних правопорушень проти основ національної.

Відповідно до примітки до статті 96-3 Кримінального кодексу України, під уповноваженими особами юридичної особи слід розуміти будь-яких фізичних осіб, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи, договору, інструкцій або інших усних чи письмових дозволів мають право діяти від імені юридичної особи або представляти її інтереси.

Так, відповідно до вироку Херсонського міського суду Херсонської області від 30 квітня 2024 року, справа № 766/5921/24, Обвинувачений, перебуваючи в м. Херсоні (під час його окупації), діючи з прямим умислом, спрямованим на ведення господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора, розуміючи що вказані дії заподіюють шкоду економічній безпеці України, діючи як уповноважена особа, будучи директором юридичної особи у формі Товариства з обмеженою відповідальністю у липні 2022 року уклав від імені вказаної юридичної особи договір відповідального зберігання насіння кукурудзи вагою 152,6 тони, насіння соняшника вагою 11 тон, на загальну вартість 2 163 000, 00 російських рублів, датований 10.07.2022, із юридичної особою у формі Товариства з обмеженою відповідальністю, яка знаходиться на території держави агресора.

У результаті, Обвинуваченого було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.4 ст.111-1 КК України. До юридичної особи, директором якої він являвся було застосовано відповідно до ст. ст. 96-3, 96-7 Кримінального кодексу України захід кримінально-правового характеру у виді штрафу у розмірі двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становило 340 000 (триста сорок тисяч) гривень [3].

Вирок у схожих правовідносинах було винесено Галицьким районним судом м. Львова 22 квітня 2024 року, справа № 461/2964/24. Обвинувачений, який також був директором юридичної особи, діючи за попередньою змовою, усвідомлюючи факт здійснення відкритої російської агресії проти України та той факт, що іноземне підприємство, з котрим у них склались попередні сталі комерційні відносини, перебуває під юрисдикцією рф, мав фактичну можливість припинити постачання продукції російського виробництва на територію України з метою продажу, а також продаж такої продукції в країнах Європейського Союзу, продовжили провадження господарської діяльності із зазначеною вище іноземною юридичною особою держави-агресора.

У результаті, Обвинуваченого було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 4 ст. 111-1 КК України. До юридичної особи так само були застосовані заходи кримінально-правового характеру та стягнуто на користь держави штраф у розмірі 20000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 340 000 (триста сорок тисяч) гривень [4].

Разом з тим, варто зауважити, що до Кримінального процесуального кодексу не внесено відповідні зміни, зокрема до частини восьмої статті 214 КПК України щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, у зв'язку із вчиненням уповноваженою особою від імені чи в інтересах юридичної особи колабораційної діяльності [5].

Таким чином, можна зробити висновок, що запровадження відповідних законодавчих змін у Кримінальному кодексі України щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб внаслідок вчинення їх уповноваженими особами в інтересах юридичної особи або від її імені кримінальних правопорушень проти національної безпеки, зокрема колабораційної діяльності є ефективним та має відповідне правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Ющик О. І. Штраф як вид заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11552/%D0%A8%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%84%20%D0%9D%D0%90%D0%A3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

3. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 30 квітня 2024 р., справа № 766/5921/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118880738

4. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 22 квітня 2024 р., справа № 461/2964/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118549073

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Ключові слова: заходи кримінально-правового характеру, юридичні особи, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, штраф.

Key words: criminal law measures, legal entities, criminal offenses against the foundations of national security, fine.

Тімофєєва Лілія Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Корупція має вплив на вчинення інших кримінальних правопорушень, зокрема які містяться в ст. 83 Лісабонського договору (організовану злочинність, тероризм та ін.). У всіх транскордонних злочинах йдеться про корупційну складову.

Враховуючи швидкість та масштаби поширення корупційних кримінальних правопорушень, а головне відсутність сприйняття їх небезпечності серед суспільства є загрозою не тільки національній, але й міжнародній безпеці.

Сучасні вітчизняні дослідження, що відображують окремі аспекти корупції. В. М. Дрьомін розглядає корупцію як соціальний інститут. О. О. Дудоров досліджував різні аспекти кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, проблеми кваліфікації, зловживання впливом, незаконного збагачення. Т. В. Мельничук досліджувала організовану злочинність в Україні та її моделі в перехідний період. Д. Г. Михайленко розробив концепцію кримінально-правової протидії корупційним правопорушенням в Україні, в тому числі застосував тест на пропорційність щодо протидії таким правопорушенням. М. І. Хавронюк досліджував зловживання у протидії корупції, зокрема доводить необґрунтованість визнання неконституційними норм, які передбачали кримінальну відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК у попередній редакції) та неправосудне рішення судді (ст. 375 КК) на підставі невідповідності принципу юридичної визначеності (Хавронюк 2020). В. О. Туляков досліджує додержання принципів рівності, пропорційності, справедливості при притягненні осіб до відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, які він розглядає як окремий спеціальний режим кримінально-правового регулювання зокрема через обмеження, які стосуються обмежень застосування заохочувальних норм до такої категорії правопорушень.

Водночас протидія корупції та пропорційність такої протидії залишається актуальною в контексті євроінтеграції, особливо з огляду на вимоги до України як країни-кандидата до ЄС.

Необхідність криміналізації певних корупційних кримінальних правопорушень передбачено у ч. 1 ст. 8 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.). Аналогічні положення зазначені у ст. 18 Конвенції ООН проти корупції. Це означає, що кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію зобов'язана вжити заходів щодо криміналізації відповідних діянь у чинному КК. Україна ратифікувала Конвенцію із застереженнями і заявами Законом «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності» та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітрю) № 1433-IV від 4 лютого 2004 р.

Згідно з принципом субсидіарності у держави є певна дискреція щодо імплементації положень міжнародного законодавства. Якщо певні положення Конвенції не узгоджуються з чинним законодавством, можуть бути відповідні застереження. Щодо ратифікації цієї Конвенції зокрема робились застереження,

пов'язані з термінологією тяжких кримінальних правопорушень. До КК України також вносились зміни щодо імплементації положень Конвенції. Зокрема, ст. 369-2 КК України («Зловживання впливом») стала результатом імплементації ст. 12 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією і ст. 18 Конвенції ООН проти корупції.

Слід зазначити, що умови війни ускладнюють процес протидії корупції. Зокрема через безпекові питання, а також обмежені ресурси через те, що більшість ресурсів вкладається у протидію збройному конфлікту. Це є зрозумілим, але корупційні практики знижують ефективність протидії збройному конфлікту, а також підсилюють недовіру людей до влади.

Непропорційність реагування на корупцію, або взагалі відсутність такого реагування масштабує це явище і воно стає все більш поширеним. Наявність допомоги з боку інших держав Україні в умовах воєнного стану є лише спокусою для осіб, які вчиняють корупційні правопорушення. Це вплітається у вже існуючі корупційні схеми та сприяють створенню нових схем.

Тому економічні фактори при вчиненні корупційних правопорушень також необхідно враховувати та поширювати прозорі та пропорційні механізми протидії.

Після початку повномасштабного вторгнення ціни на продукти харчування зросли в 3-4 рази в перші три місяці. Протягом 2022 року зарплата не підвищувалась. Протягом 2023 року підвищилась на 13 %, але враховуючи рівень інфляції – на 6 %. У 2026 році лише частково збільшилась мінімальна заробітна плата та фактична. Однак значно підвищилась ціна на долар, продукти харчування, бензин тощо. Отже, таке підвищення фактично знівельовано. Це тільки за офіційною статистикою. Значно підвищились ціни на комунальні послуги (за електроенергію – більше ніж у 2 рази). Про підвищення таких цін вже навіть ніхто не повідомляє.

Крім того, нерівність між багатими та бідними збільшується можливостями багатих у сфері забезпечення власної безпеки та безпеки своїх близьких. Зневіра у владі та непрозорість розподілення податків, платежів, допомоги ЄС та ін. – є корупційними ризиками та може сприяти баченню організованої злочинності як прийнятного прибутку. Водночас чи можливо поступитись фундаментальними правами заради протидії корупційним правопорушенням, організованій злочинності, тероризму чи іншим небезпечним злочинам [2].

На думку Фіона де Лондрас і Фергал Ф. Девіс ефективний контроль за діями держави, орієнтованими на безпеку, слід оцінювати за ступенем, до якого він складається лише з дій, які є необхідними та пропорційними, і, таким чином, досягає відповідного балансу між потребами безпеки та правами особи [1, с. 20]. Отже, необхідно говорити не про протидію корупції або іншим злочинам будь-якою ціною (особливо коли йдеться про воєнний стан або інші особливі періоди), вибіркову протидію з показовими справами, а системну протидію корупції відповідну принципам, зокрема пропорційності.

В багатьох рішеннях ЄСПЛ йдеться про тест на пропорційність для аналізу порушення відповідного права. Елементами такого тесту є: 1. Обмеження прав має передбачатись національним законом та бути необхідним засобом в конкретній ситуації. 2. Обмеження прав людини повинно відповідати легітимній меті. 3. Втручання у права людини має відповідати вимогам співмірності.

Законодавчі положення спрямовані на протидію корупції, статистика притягнення осіб до відповідальності за такі правопорушення, судова практика аналізуються з точки зору тесту на пропорційність з метою встановлення їх доречності, необхідності та наявності справедливого балансу публічного та приватного інтересу. При цьому пропорційне реагування має охоплювати всіх суб'єктів кримінально-правових відносин: особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілого, державу та суспільство в цілому (третіх осіб).

Реагування на корупційні правопорушення потребують комплексного підходу, який включає: 1) власне притягнення осіб до кримінальної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень та призначення їм пропорційного покарання та/або застосування заходів кримінально-правового характеру; 2) здійснення моніторингу статистичних даних, аналітику корупційних правопорушень, Телеграм-каналів, групи у Вайбер та інших соціальних мережах з метою формування ефективних та пропорційних стратегій протидії, аналітики особливостей таких правопорушень та прогнозування рівня їх вчинення; 3) здійснення просвітницької діяльності серед населення (зокрема з боку громадських організацій та пресс служб правоохоронних органів) щодо рівня небезпеки таких правопорушень, особливостей їх вчинення, гарантій для викривачів та ін.; 4) цільового використання відшкодованих коштів від корупційних правопорушень (зокрема на зменшення рівня інфляції) та відповідного звітування.

Список використаних джерел:

1. Fiona de Londras and Fergal F. Davis. Controlling the Executive in Times of Terrorism: Competing Perspectives on Effective Oversight Mechanisms. *Oxford Journal of Legal Studies.* 2010. Vol. 30. Iss. 1. P. 19–47. URL: https://academic.oup.com/ojls/article-abstract/30/1/19/1529107?redirectedFrom=fulltext

2. Timofieieva, L. Proportionality in Countering Corruption in Ukraine in the Context of War. *Journal of Illicit Economies and Development.* 2025. Vol. 6. Iss. 2. P. 73–88. DOI: 10.31389/jied.234. https://jied.lse.ac.uk/articles/10.31389/jied.234#additional-file

Ключові слова: пропорційність, протидія корупції, засоби реагування, принципи кримінального права, євроінтеграція.

Key words: proportionality, combating corruption, response measutres, principles of criminal law, European integration.

Хильченко Анастасія Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Невід'ємною складовою будь-якої правової системи у законодавчому та доктринальному вимірі є принципи права як концепція та норма-припис. Принципи кримінального права є елементом загальних засад цієї галузі права, їхній системоутворюючий та системокорелюючий характер є значимим компонентом у забезпеченні стабільності кримінального права у період сучасних трансформацій. При цьому принцип як керівна ідея є компонентом буття кримінального права на соціальному-правовому рівні, у той час як принцип-припис є складовою кримінального права як формально-логічної системи. Зміст принципів кримінального права у цілому повинен розглядатися як у статичному, так і динамічному аспектах (дихотомічний підхід). Лише у діалектичному зв'язку можна простежити дійсний механізм реалізації базових принципів як компоненти загальних засад кримінального права. У наш час правотворення та правозастосування необхідним є вивчення та сформування концепції системності принципів кримінального права задля забезпечення стабільності функціонування правової системи України у цілому. У зв'язку з цим проблематику обраної тематики освітлюємо у наступних положеннях.

I. Загальні засади кримінального права включають такі компоненти: 1) підстава кримінальної відповідальності; 2) загальні засади призначення покарання; 3) принципи кримінального права.

Онтологія принципів кримінального права полягає у таких аспектах:

- **Сутність.** Принцип -керівна ідея як елемент буття кримінального права на соціально-правовому рівні. Принцип-припис – елемент кримінального права як формально-логічної системи.
- **Склад.** Раціональним є вести мову про виокремлення основних (базових) принципів кримінального права.
- **Буття принципу.** Системоутворюючий та системокорелюючий (з нормами кримінального права) характер принципів є елементом забезпечення стабільності кримінального права, передумовою виділення його закономірностей.
- **Трансформація.** У період сучасних викликів необхідним є переосмислення інституційних засад кримінального права, у тому числі парадигми правотворення та правозастосування.

II. Визначення принципу кримінального права повинно базуватися на врахуванні:

- дихотомічного підходу. Принципи кримінального права, у т.ч. окремих інститутів, – це статико-динамічне явище;

– плюралістичного підходу до визначення окремих принципів. Так, індивідуалізація покарання – це багатоаспектне явище. Це не суто індивідуалістичний підхід до обрання міри покарання, це є метод кримінально-правової політики щодо побудови санкцій, це керівна ідея (принцип), що об'єктивується у нормі кримінального закону та застосовується на практиці [1];
– діалектичного зв'язку між базовими принципами [2] як компоненти загальних засад кримінального права.

III. Зміст та складові принципів на прикладі інституту призначення покарання (принципи пропорційності, індивідуалізації та справедливості покарання):
– принцип пропорційності покарання. Статична складова полягає у призначенні необхідного та достатнього покарання. Динамічна складова – врахування мети покарання;
– принцип індивідуалізації покарання. Статична складова – пропорційність покарання (необхідність та достатність). Динамічна складова – сформування варіабельних критеріїв призначення покарання, що можуть бути стандартизовані: 1) поширеність кримінального правопорушення, його вид та суспільна небезпека (зокрема, у зв'язку із збройною агресією рф проти України); 2) врахування судом досудової доповіді служба пробації; 3) врахування позиції потерпілого щодо призначуваного покарання зокрема та особи потерпілого при призначенні покарання у цілому [1];
– принцип справедливості при призначенні покарання. Статична складова – пропорційність покарання (необхідність та достатність). Динамічна складова – гуманне ставлення до особи, що вчинила кримінальне правопорушення (прояв принципу гуманізму).

IV. Можливим є зробити наступні **концептуальні замітки:**
– необхідність виокремлення базових (основних) принципів;
– дихотомічний підхід до визначення принципу кримінального права (статико-динамічне явище);
– плюралістичний підхід у розкритті змісту окремих принципів;
– пропорційність та індивідуалізація покарання -самостійні принципи;
– принципи спрацьовують не самі по собі, а лише у взаємозв'язку та взаємодії;
– статична складова у змісті принципу – прояв перманентності у кримінальному праві;
– динамічна складова у визначенні змісту принципу – прояв темпоральності кримінального права;
– концепція системності принципів кримінального права як складових його загальних засад забезпечує стабільність кримінального права на правотворчому та правозастосовчому рівнях.

Звичайно, імплантація певного концепту до усталеної кримінально-правової традиції вимагає значної наукової апробації. Однак, динамічність суспільних

процесів, особливо, в епоху цифровізації, яка не може обходити стороною і законодавчі практики, у т. ч. кримінально-правові, ставить на новий щабель усвідомлене і своєчасне реагування на інтернаціоналізацію, що зумовлює закономірну інтегративність вітчизняного кримінального законодавства. Кримінально-правова теорія і практика вимагають своєчасного реагування на динамічність суспільних процесів та удосконалення існуючих інститутів кримінального права. При цьому, враховуючи законодавчу інверсію та значні похибки правозастосовного процесу, що пов'язані з відсутністю раціональної методології застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру, необхідним залишається оптимальне розроблення конкретних варіантів оновлення чи то концепції реформування кримінального закону.

Список використаних джерел:

1. Хильченко (Макаренко) А. С. Зміст та складові індивідуалізації як принципу призначення покарання. *Актуальні проблеми держави і права.* 2025. Вип. 105. С. 274-283. DOI: https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.31

2. Хильченко (Макаренко) А. С. Щодо деяких основних принципів призначення покарання. *Право і суспільство.* 2025. № 1. С. 352-357. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.51

Ключові слова: Принципи кримінального права, загальні засади кримінального права, цифровізація, правотворення, правозастосування, індивідуалізація покарання, пропорційність покарання, справедливість покарання.

Key words: Principles of criminal law, general principles of criminal law, digitalization, law-making, law enforcement, individualization of punishment, proportionality of punishment, justice of punishment.

Хімченко Світлана Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ

Стаття 136 КК України встановлює відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що є типовим прикладом делікту бездіяльності. Ця кримінально-правова норма є прямим відображенням гуманістичного принципу, проявом етичного обов'язку допомоги іншому у цивілізованому суспільстві. Встановлення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, як діяння, вчинене загальним суб'єктом (тобто, будь-якою сторонньою особою, випадковим перехожим), виконує переважно стимулююче-виховну функцію:

надавати допомогу тому, хто в ній потребує, та підвищує рівень соціальної відповідальності. Конструкція самого складу кримінального правопорушення: «ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу…» містить низку елементів, встановлення та доведення яких на практиці викликає складнощі: «чи мала особа можливість», «яку саме допомогу вона мала надати», «чи не виникала при цьому загроза для самого діяча», «чи була бездіяльність особи злочинною», «чи усвідомлювала особа необхідність в наданні допомоги» та ін. Інша справа, коли особа не повідомляє про знаходження іншої особи в небезпечному для життя стані, маючи при цьому об'єктивну можливість це зробити (майже кожна людина має телефон, за допомогою якого може повідомити службових осіб про небезпечну ситуацію).

О. В. Чайка зауважує на криміналізації моральних норм, досліджуючи склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 136 КК України. «Актуальність моральних норм визначалась їхньою нагальною необхідністю для нормального функціонування конкретного соціуму за певних історичних реалій. Ми не дотримуємось тієї точки зору, що за порушення моральних норм, які знаходяться поза межами правового поля, не настає відповідальність взагалі.» [1, с. 31]. Критерієм суспільної небезпечності ненадання допомоги вона визначає настанням «…небезпечних для жертви наслідків, тобто виступає критерієм віднесення такого акту до категорії злочинних правопорушень» [1, с. 31].

З аналогічних критеріїв (криміналізації невиконання морального обов'язку) виходить і К. Г. Махатадзе, визначаючи, що «…ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є наслідком стереотипізації антисуспільної поведінки внаслідок деформованих цінностей, байдужості до проблем оточуючих, відмови у виконанні своїх обов'язків щодо забезпечення безпеки близьких» [2, с. 4].

Європейська практика відпрацювала низку критеріїв, за яких втручання держави у певну площину суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією особою прав та обов'язків має бути пропорційним, необхідним та передбачуваним. Діяння, передбачене ст. 136 КК України – «ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу» не відповідає цим критеріям, оскільки відповідальність настає лише за наявності ризику для життя (настання тяжких тілесних ушкоджень), і до їх виникнення особа не має жодного відношення, а норма фактично криміналізує саме «небажання» або «невиконання морального обов'язку».

На відміну від спеціальних складів ненадання допомоги (який вчиняється спеціальним суб'єктом), ст. 136 КК України побудована як загальнообов'язковий делікт бездіяльності, який ґрунтується на етичному обов'язку не залишати людину в небезпеці, коли можна допомогти без істотної шкоди для себе. Спеціальними складами ненадання допомоги (особа несе кримінальну відповідаль-

ність за ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані, і такий обов'язок надати допомогу виникає не з морально-етичних норм (принципів), а в силу прямих професійних обов'язків, або з закону), є склади, передбачені ст.ст. 137, 139, 367 КК України. У вказаних випадках надання допомоги особі в небезпечному для життя стані є прямим професійним або законодавчо визначеним обов'язком, і бездіяльність таких осіб (медики, поліцейські, вихователі) створює загрозу для життя та здоров'я потерпілого.

В класичному розумінні кримінальне право не дорівнює моралі, а воно виступає лише мірилом мінімуму необхідної поведінки. І кримінальна відповідальність має наставати в тих випадках, коли бездіяльність створює реальну суспільну небезпеку (медик відмовляється надати особі допомогу, яка за умов виконання медиком своїх обов'язків дозволила б врятувати життя потерпілого), а не є просто аморальною. Наразі ст. 136 КК України в частині «ненадання допомоги» перетворює моральний імператив («допомогти ближньому») у юридично обов'язкову поведінку.

З одного боку не може піддаватися сумніву необхідність захисту життя людини як абсолютної цінності, і в критичних ситуаціях допомога сторонньої особи може врятувати життя. Але ст. 136 КК України в частині «ненадання допомоги» карає не за створення небезпеки або небезпечного для життя потеплілого стану, а за невтручання в чужу ситуацію, змушуючи людину діяти «морально». Наявна в конструкції ст. 136 КК України правова невизначеність ще більше ставить під сумнів доцільність криміналізації «ненадання допомоги» – використання таких оціночних ознак: «можливість надати», «небезпечний для життя стан», довільне їх тлумачення стороннім спостерігачем (прокурор, суд) перетворює моральний обов'язок на кару-розплату. При цьому ігнорується той факт, що людина може просто боятися підійти, запитати, намагатиметься уникати конфліктних ситуацій, або не наражати себе на небезпеку або не створити для себе юридичні ризики.

Конструкція статті 136 КК України демонструє трансформацію морального обов'язку допомоги ближньому у юридично обов'язкову норму, що підлягає кримінально-правовому забезпеченню – покаранню, порушуючи при цьому принципи правової визначеності та пропорційності. Встановлення кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, порушує класичний баланс між негативними обов'язками держави (не втручатися) та позитивними обов'язками (захищати життя) та є проявом надмірної криміналізації.

Список використаних джерел:

1. Чайка О. В. Поняття злочину ненадання допомоги та його об'єктивна сторона. *Адвокат.* 2009. № 5 (104). С. 31-35.

2. Махатадзе К. Г. Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: кримінологічне дослідження: авто-

реф дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 21 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b75a3bbf-28cd-4a00-8a7f-f5cd1516488b/content

Ключові слова: ненадання допомоги, небезпечний стан, моральний обов'язок, криміналізація, бездіяльність, правова визначеність, пропорційність.

Key words: refusal to provide assistance, unsafe situation, moral duty, criminalization, passive conduct, legal definition, proportionality.

Чугуніков Ігор Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НЕНАРОДЖЕНОГО ЖИТТЯ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

З позицій сучасної цивілістики, фізична особа постає як біосоціальна істота, а під життям розуміється фізичне, духовне та соціальне функціонування людини як комплексного біосоціального організму [1, с. 598]. Конституція України оперує поняттям «людина», а не фізична особа, проголошуючи її життя найвищою соціальною цінністю (ст. 3) та закріплюючи її невід'ємне право на життя (ст. 27). Однак, конституційні приписи людину на суто біологічний продукт теж не перетворюють. Не випадково, у конституційно-правових джерелах наголошується на тому, що людина є біосоціальною істотою, а ненароджена істота не є людиною [2, с. 20, 186]. Тобто, і з цивільно-правових позицій, і з позицій конституційно-правових – і особа, і людина є виключно біосоціальним поняттям.

З точки зору біологічної складової (загальноприйнятого визначення життя у біологічному сенсі наразі не існує, але, так чи інакше, її пов'язують з активною формою існування матерії, що є складною відкритою системою, яка здатна до самовідтворення, обміну речовин, енергообміну з оточуючим середовищем, реакції на подразники та еволюції. Життя визначають також як спосіб існування білкових тіл, який характеризується постійним обміном речовин з оточуючою їх зовнішньою природою, відкриту систему, яка саморегулюється та самовідтворюється і побудована з біополімерів – білків та нуклеїнових кислот тощо) особа – це людський організм, як певна система (чи форма буття білкових тіл), що охоплює собою всі стадії його розвитку, включаючи ембріогенез (перші вісім тижнів після запліднення, протягом яких формуються основні органи і структури, а ембріон переходить у стадію розвитку плоду) та момент припинення існування.

Цілком очевидно, що життя, як біологічне поняття, не може визнаватися об'єктом кримінально-правової охорони, оскільки кримінальне право невзмозі убезпечити природне існування людського організму від негативного впливу хвороб, епідемій, стихійного лиха чи інопланетних істот. Воно взагалі не здатне

охороняти щось ще, крім пануючих суспільних відносин. Тому визначальною при характеристиці такого об'єкта, як життя, є його соціальна складова.

З точки зору соціальної складової, особа – це носій життя, як особистого немайнового блага (ч. 1 ст. 201) або (у разі перетворення його законодавцем на відповідне право, що забезпечується силою державного примусу) суб'єкт права на життя (ст. 281 ЦК), завдяки чому вона визнається учасником однойменних соціальних відносин. Саме визнання людського організму суб'єктом соціальних відносин, які у свою чергу, неможливі без інших суб'єктів, перетворює його життя на об'єкт кримінально-правової охорони. Посягання, яке не спрямоване на ці відносини, є безоб'єктним. Саме тому не є кримінально-караними діяннями самогубство або замах на нього, самоаборт, причому незалежно від терміну вагітності, створення загрози власному життю внаслідок зловживання психоактивними речовинами, створення небезпеки життю шляхом проведення дослідів на власним організмом тощо, а також не визнаються суб'єктами відповідальності за позбавлення життя особи тварини, хоча з точки зору біологічної складової життю «байдуже», внаслідок чого саме воно припиняється.

Слід підкреслити, що здатність людського організму бути суб'єктом права на життя не є його природною властивістю і цілком залежить від існуючих у суспільстві норм, які визначають як межі користування цим правом, так і його характер (абсолютний чи відносний).

У кримінально-правовій літературі, як правило, наголошується на тому, що під кримінально-правовою охороною життя особи перебуває з моменту початку фізіологічних пологів (незалежно від того чи відділилася дитина від утроби матері, розпочала самостійне дихання та чи є вона життєздатною) до настання біологічної смерті.

Однак, такий підхід не зовсім погоджується з відповідними положеннями цивільно-правової доктрини. Відповідно до ч. 2 ст. 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження, під яким розуміється початок самостійного дихання дитини [1, с. 598; 3, с. 159]. У літературі з цивільного права підкреслюється, що дитина в утробі матері не є суб'єктом права, зачата, але ненароджена дитина не визнається правоздатною (положення ч. 2 ст. 1222, відповідно до якого спадкоємцями визнаються також зачаті, але ненароджені діти, не означає, що вони визнаються правоздатними, а лише свідчить про певні міри охорони та захисту прав та інтересів дітей після народження), правоздатність виникає лише у тому випадку, коли дитина народжується живою, а життєздатність для виникнення правоздатності значення не має (остання виникає навіть якщо дитина була живою лише декілька секунд) [1, с. 263-264]). Зазначені положення підтримують і розробники проєкту нового ЦК України (Кодексу права приватного) від 22 січня 2026 р. [4], на думку яких цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження живою, що встановлено відповідно до критеріїв, визначених законодавством (ч. 2 ст. 31).

Необхідно зазначити, що кримінальне право не регулює особисті немайнові відносини. Тому, якщо об'єктом кримінально-правової охорони проголошується життя особи, що є особистим немайновим благом (правом), при вирішенні питання щодо його початку треба, напевно, орієнтуватися на відповідні цивільно-правові підходи, а не на власні кримінально-правові уявлення.

Відповідно до ч. 4 ст. 25 ЦК цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті (за згаданим вище проєктом, є припиненою в момент її смерті, що встановлено відповідно до критеріїв, визначених законодавством).

Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» 2018 р. та Основи законодавства України про охорону здоров'я 1992 р. (ст. 52 із відповідними змінами 2019 та 2021 р.р.), поряд із поняттям біологічної смерті, оперують і поняттям смерть головного мозку (під нею розуміється повне і незворотне припинення всіх його функцій, що реєструється при працюючому серці і штучній вентиляції легень), які разом утворюють поняття незворотної смерті. Таким чином, кримінально-правова охорона життя особи може бути припинена і до настання її біологічної смерті.

Право на життя, за своїм характером, є відносним, а не абсолютним, оскільки, з одного боку, забороняється лише свавільне позбавлення особи життя (ч. 2 ст. 27 Конституції, ч. 2 ст. 2 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ч. 2 ст. 300 проєкту нового ЦК України), а, з іншого – воно не охоплює собою право померти, внаслідок чого забороняються всі види евтаназії та заходи асистованого самогубства (ч. 4 ст. 281 чинного ЦК, ч. 3 ст. 300 проєкту).

Отже, виходячи з викладеного, під життям особи, як об'єктом кримінально-правової охорони, має розумітися процес нормального біологічного існування народженої живою людської істоти, яка визнана суб'єктом однойменного права, завдяки чому унеможливлюється свавільне спричинення їй незворотної смерті.

З цих позицій доволі проблематичним виглядає рішення розробників проєкту нового КК України [5] щодо криміналізації посягань на ненароджене життя, зокрема, на плід людини після початку 22 тижня вагітності. Як вже підкреслювалося, і з конституційно-правових позицій, і з позицій цивільно-правових – людина є біосоціальною істотою. Плід такою істотою не є, тому не може визнаватися носієм життя, як особистого немайнового блага (права), а з цим – і суб'єктом соціальних відносин. У той же час, лише кримінально-протиправний вплив на цього суб'єкта здатен перетворити його на потерпілого, а у підсумку – завдати шкоди об'єкту в цілому. Відсутність суб'єкта соціальних відносин, як їх обов'язкового елемента, унеможливлює не тільки наявність потерпілого, а й об'єкта як такого. Не випадково автори проєкту при визначенні потерпілого використовують поняття «фізична особа» (ст. 2.2.2).

Інакше кажучи, позиціонування спричинення загибелі плоду людини (ст.ст. 4.1.10 та 4.1.11) ,як посягання на життя. перетворює його на безоб'єктне діяння.

В останній редакції проєкту (від 22 лютого 2026 р.) суб'єктом спричинення загибелі плоду людини не визнається жінка, що виношувала плід, причому як у випадку вчинення цього діяння умисно, так і з необережності, що цілком відповідає викладеним вище положенням (самі розробники пояснюють своє рішення тим, що у такий спосіб вони вирішують непросте етичне завдання знайти оптимальну модель, яка, з одного боку, не розглядатиме жінку лише як «контейнер для виношування дитини», а з іншого – забезпечить караність посягання на ненароджене життя [6, с. 189]). Однак, чому саме плід набуває ознак суб'єкта соціальних відносин у разі заподіяння йому шкоди іншими особами, залишається незрозумілим.

Аргументуючи свою позицію, автори проєкту зазначають, що сучасна медицина переконливо доводить, що життя людини в дійсності починається набагато раніше, ніж має місце відділення плоду від утроби матері. Тому криміналізація спричинення загибелі плоду людини зумовлена необхідністю усунення існуючої у чинному КК прогалини, яка утворилася через небажання законодавця визнавати ненароджене життя соціальною цінністю, окремою від вагітної жінки [6, с. 188, 193].

Проте слід ще раз наголосити, що кримінальне право не регулює особистих немайнових відносин, не може їх «перерегульовувати» на власний розсуд всупереч профільним галузям і невзмозі оголосити соціальною цінністю те, що Конституцією такою не визнається. У противному випадку, усі функції кримінального права мають бути зведені до його самообслуговування. Що ж стосується проєкту нового ЦК, то, як вже підкреслювалося, його позиція у зазначеному питанні залишається незмінною – цивільна правоздатність фізичної особи, у тому числі і її право на життя (ст. 303), виникає в момент її народження живою (ч. 2 ст. 31), що цілком обгрунтовано, бо лише у цьому разі з'являється суб'єкт соціальних відносин, а з ним і такий об'єкт кримінально-правової охорони, як життя особи.

Що ж стосується найбільш поширеного аргументу про те, що сучасна медицина переконливо доводить наявність життя людини до моменту її народження, то необхідно зазначити, що кримінальне право охороняє не досягнення медицини, а певний порядок суспільних відносин, утворений під впливом нормативних чи ненормативних регуляторів.

Вірогідно, ці обставини усвідомлюються і авторами проєкту КК, оскільки про життя плоду людини чи ненароджене життя у назві розділу 4.1 вони не згадують, а в статтях 4.1.10 та 4.1.11, замість спричинення смерті (ст. 4.1.5 та 4.1.6), використовують поняття «спричинення загибелі». Але в такій інтерпретації плід людини скоріше виступає предметом певних відносин, на кшталт тіла померлого (ч. 1 ст. 297 КК) або тіла тварини (ч. 1 ст. 299 КК), ніж їх суб'єктом, що, як уявляється, зайвий раз підтверджує, що він не є носієм такого особистого немайнового блага (права), як життя, а проблема об'єкта діянь, передбачених ст.ст. 4.1.10 та 4.1.11 проєкту залишається невирішеною.

Таким чином, слід дійти висновку, що ненароджене життя (життя ембріону чи плоду) не може виступати об'єктом кримінально-правової охорони, оскільки не визнається ні особистим немайновим благом, ні особистим немайновим правом. Проте, такий висновок не виключає можливості захисту 22-х тижневого плоду людини у межах інших об'єктів кримінально-правової охорони.

Список використаних джерел:

1.Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. К.: Юрінком інтер, 2014. 976 с.

2. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Т. Барабаш [та ін.]; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2012. 1128 с.

3. Ольховик Л. А., Сажієнко Н. В. Право на життя. *Актуальні проблеми політики*. Одеса: Фенікс, 2008. Вип. 34. С. 153-159.

4. Проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 р. URL: https://itd.rada.gov.ua/66ae148b-8b22-43ba-bc62-1044ff002ada

5. Проєкт Кримінального кодексу України. Контрольный текст проєкту станом на 22.02.2026. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf

6. Проєкт нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / за заг. ред. Ю. В. Баулі-на, М. І. Хавронюка. Київ : Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.

Ключові слова: фізична особа, людина, життя, право на життя, ненароджене життя, плід людини, об'єкт, кримінально-правова охорона.

Key words: individual, person, life, right to life, unborn life, human fetus, object, criminal law protection.

Забавський Дмитро Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ: НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Чинний КК України встановлює відповідальність за п'ять різновидів контрабанди: 1) контрабанду культурних цінностей та зброї (ст. 201); 2) контрабанду лісоматеріалів та цінних порід дерев (ст. 201-1); 3) контрабанду товарів (ст. 201-3); 4) контрабанду підакцизних товарів (ст. 201-4); 5) контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305). Останнє діяння позиціонується як кримінальне правопорушеня проти здоров'я населення (Розділ XIII), решта – як посягання

у сфері господарської діяльності (Розділ VII). Диференціація відповідальності за контрабанду, що вчиняється у сфері господарської діяльності, здійснюється виходячи з предмету цих посягань. Втім, цілком очевидно, що контрабанда передбачена ст. ст. 201 та 201-1 КК, має іншу спрямованість, аніж господарська діяльність, у зв'язку з чим, шкоди останній не завдає. Тому, по-перше, необхідні певні законодавчі кроки щодо зміни кримінально-правової природи переміщення через митний кордон України таких предметів як отруйні та сильнодіючі речовини, вибухові та радіоактивні речовини, зброя та боєприпаси, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації та лісоматеріали і цінні породи дерев з позиціонуванням їх як посягань на здоров'я населення, громадську безпеку, авторитет органів державної влади та довкілля відповідно.

По-друге, об'єкт «товарної» (економічної) контрабанди, хоча і пов'язується з економікою, традиційно асоціюється з порядком переміщення товарів через митний кордон України [1, с.21; 2, с. 28; 3, с.102]. Однак, встановлений митним законодавством порядок переміщення товарів навряд чи може виступати об'єктом контрабанди, оскільки при її вчиненні він шкоди не зазнає і завжди залишається незмінним. Це є природним, тому що зазначений порядок покликаний забезпечити нормальне функціонування іншого об'єкта – у данному випадку публічних фінансів. Отже, «товарна» контрабанда є кримінальним правопорушенням проти фінансів, що має знайти відображення і на законодавчому рівні. Такий крок дозволить уникнути кваліфікації за сукупністю «товарної» контрабанди і ухилення від силати податків, необхідність якої аргументується тим, що ці діяння мають різні об'єкти [4, с.473].

Контрабанда, як кримінально-правове поняття, полягає у переміщенні через митний кордон України зазначених у відповідних статтях предметів чи товарів, що здійснюється поза митним контролем або з приховуванням від нього. При цьому, під переміщенням поза митним контролем розуміється умисне переміщення предметів контрабанди поза місцем розташування митного органу або поза робочим часом, установленим для нього і без виконання митних формальностей або переміщення предметів контрабанди з незаконним звільненням від митного контролю, а під переміщенням з приховуванням від митного контролю – переміщення предметів контрабанди з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють їх виявлення, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів подроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять завідомо неправдиві відомості, що підлягають обов'язковому декларуванню відповідно до законодавства з питань митної справи та якщо зазначені документи та відомості необхідні для визначення розміру належних до сплати митних платежів та/або для підтвердження встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення товарів через митний кордон України (п. 1 та п. 2 примітки до ст. 201 КК).

Проте, зазначені способи не охоплюють собою випадки переміщення через митний кордон товарів без передбаченого законом декларування. До того ж, за характером суспільної небезпеки зазначені способи контрабанди суттєво розрізняються, що, по-третє, зумовлює необхідність диференціації відповідальності за це діяння в залежності від обраного винуватою особою варіанту незаконного переміщення товарів через митний кордон України.

По-четверте, чинне кримінальне законодавство України не передбачає можливості застосування заходів кримінально-правового характеру у випадку вчинення контрабанди юридичною особою(ст.96-3), що навряд чи сприяє ефективній кримінально-правовій протидії даному посяганню. Тому доцільним є розширення підстав для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за рахунок вказівки на вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи і такого кримінального правопорушення, як контрабанда.

По-п'яте, вагому роль у боротьбі з економічною контрабандою може зіграти спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності за неї, який доволі широко використовується у КК інших країн, особливо із врахуванням того , що суспільна небезпека «товарної» контрабанди полягає не у спричинені шкоди порядку переміщення товарів, а у заподіянні економічних збитків державі, пов'язаних з несплатою обов'язкових платежів як під час перетинання митного кордону України, так і при реалізації контрабандних товарів. У зв'язку з цим, доцільним є доповнення ст. ст. 201-3 та 201-4 КК України положеннями щодо можливості звільнення винуватої особи від кримінальної відповідальності, на кшталт тих, що містяться у ч. 4 ст. 212 КК.

По-шосте, особливої актуальності в сучасних умовах (враховуючи, насамперед, окупацію частини території України) набуває питання криміналізації неповернення культурних цінностей. За законодавством інших країн це діяння розглядається або як окремий різновид контрабанди культурних цінностей (наприклад, ч. 5 ст. 248 КК Республіки Молдова), або як суміжний з контрабандою злочин (наприклад, ст. 207 КК Азербайджанської Республіки, ст. 215 КК Грузії, ст. 293 КК Республіки Вірменія). Однак, так чи інакше, зазначене діяння потребує кримінально-правової протидії, що зумовлює необхідність внесення відповідних доповнень до чинного КК України.

Список використаних джерел:

1. Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. Злочини у сфері підприємництва: навч.посіб. / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Атіка, 2001. 608 с.

2. Киричко В. М. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2010. 784 с.

3. Ніколаєнко Т. Б. Криміналізація контрабанди товарів: сучасні виклики. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 47. С. 96-105.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Атіка, 2005. 1064 с.

Ключові слова: контрабанда, кримінальна відповідальність, об'єкт контрабанди, предмет контрабанди, способи контрабанди, напрямки вдосконалення.

Key words: smuggling, criminal liability, object of smuggling, subject of smuggling, methods of smuggling, areas of improvement.

Ігнатов Євген Євгенович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ

В умовах війни держава стикнулася з необхідністю оперативного доукомплектування Збройних Сил через дефіцит мобілізаційного ресурсу. 08.05.2024р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності», яким розширено перелік видів звільнення від покарання за рахунок введення нового виду – ст. 81-1 – «під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дострокове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом» [1]. В. І. Тютюгін називає цей закон законом «воєнного часу, метою якого є забезпечення можливості проходження військової служби тими особами, які в минулому хоча і порушили закон, але бажають прийняти безпосередню участь в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності» [2, с. 52].

Безперечно, інститут умовно-дострокового звільнення для військової служби розширює коло осіб, які можуть бути залучені до захисту незалежності та територіальної цілісності нашої держави, дозволяючи залучити до цього резерв осіб, що вже перебувають під контролем держави. При застосуванні умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби відбувається зміщення акценту на ресоціалізацію через суспільно корисну діяльність та створюються умови для відновлення соціального статусу засудженого, оскільки особа не просто звільняється від подальшого відбування покарання, а виконує суспільно значущий обов'язок.

Одночасно з введенням умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби Законом України від 8 травня

2024 р. № 3687-IX введено новий склад злочину, передбачений ст. 336-2 КК України. Відповідно до вказаної норми покаранню у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років підлягає особа, яка під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану звільнена умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби, та яка «ухиляється від прийняття на військову службу за контрактом». Введення такої підстави кримінальної відповідальності викликає сумніви та саме питання доцільності кримінальної відповідальності тут є дискусійним.

Ясеницький Ю. І., досліджуючи питання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби, зауважив, що «відповідно до судової статистики, з червня 2024 року по лютий 2025 року також було обліковано лише один випадок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336-2 КК України» [3], при цьому звертає увагу на те, що «такі суспільно небезпечні діяння відбуваються вже після прибуття звільненої від покарання особи на місце несення служби», і такі дії вже підпадають під дію ст.ст. 407 та 408 КК України.

Розглянемо питання доцільності кримінальної відповідальності за вказане діяння під наступним кутом. Особа, яка звільняється умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби, отримує спеціальний правовий статус – умовно-дострокового звільненого, при цьому бере на себе юридично значуще зобов'язання – виконання публічного обов'язку захисту країни як умовну форму звільнення від покарання. І у випадку, якщо особа, звільнена умовно-достроково для проходження військової служби за контрактом, відмовляється від підписання контракту, вона не вчиняє дії, подібні до ухилення від призову (ст. 335 КК) або ухилення від мобілізації (ст. 336 КК). Глава III-2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [4] чітко регламентує за дотриманні яких умов приймається рішення про УДЗ особи від покарання для проходження військової служби, і вона не містить спеціальних приписів щодо можливих виправданих причин неприбуття звільнених від покарання до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки [5, с. 357]. Абз. 2 ч. 2 ст. 81-1 КК України регламентує, що така особа доставляється у «супроводі Національної гвардії України до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки для укладення контракту та проходження військової служби».

Вважаємо, необґрунтованою криміналізацію ухилення від прийняття на військову службу за контрактом. Кримінальна відповідальність має застосовуватись лише тоді, коли інші засоби (адміністративні, дисциплінарні) визнані неефективними та є крайнім заходом. У випадку відмови особи укладати контракт для проходження військової служби це є фактично порушенням умов УДЗ за ст. 81-1 КК України, а отже наслідком має бути скасування прийнятого рішення про УДЗ та відновлення відбування призначеного особі покарання.

Криміналізацією ухилення від прийняття на військову службу за контрактом створено ситуацію, коли особа, яка вже була засуджена та отримала покращення свого становища за рахунок умовно-дострокового звільнення, притягається до кримінальної відповідальності за фактичне невиконання умов УДЗ. Слід звернути увагу також і на той факт, що служба за контрактом – це договірний (добровільний) механізм, і якщо особа відмовляється укладати контракт, то це може розглядатися як відмова від участі у договорі, що і є порушенням умов УДЗ, але не може визнаватися злочинним діянням. Тобто кримінальна відповідальність в цій ситуації не є очевидно необхідною. Введення такої підстави кримінальної відповідальності призводить до необґрунтованого розширення сфери кримінального права, порушення принципу економії кримінальної репресії та порушення системності в кримінально-правовому регулюванні (факт порушення умов УДЗ за ст. 81 КК України не тягне настання кримінальної відповідальності за самостійною нормою).

Встановлення відповідальності за ухилення від прийняття на військову службу за контрактом є надмірним та необґрунтованим законодавчим рішенням, оскільки фактична відмова від військової служби звільнених від відбування покарання осіб проявляється у дезертирстві, самовільному залишенні частини, а сам факт відмови укладання контракту про військову службу особи після звільнення від покарання є порушенням умов умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. І його порушення має призводити до скасування рішення про УДЗ та направлення особи до місця відбування призначеного покарання (за рахунок внесення відповідних змін до ст. 81-1 КК України).

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо запровадження інституту умовно-дострокового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі в обороні країни, захисті її незалежності та територіальної цілісності: Закон України від 08.05.2024р. № 3687-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-20#n6

2. Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону та критичний аналіз його приписів). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 1(21). С. 51-70. DOI: https://doi.org/10.21564/23119640.2024.21.306237

3. Ясеницький Ю. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 3. С. 551-554. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/133.

4. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

5. Оробець К. М. Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом (ст. 336-2 КК України): характеристика складу кримінального правопору-

шення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №8. С. 354-358. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/83

Ключові слова: умовно-дострокове звільнення, відбування покарання, ухилення, військова служба, криміналізація.

Key words: parole, serving a sentence, evasion, military service, criminalization.

Калитаєв Володимир Володимирович
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ФОРМИ КАРАЛЬНОГО ТА НЕКАРАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Загальна мета кримінального права, яке представляє собою систему правових норм, орієнтованих на захист та протидію посяганням на найбільш важливі соціальні цінності з використовуванням притаманного цій галузі права методу правового регулювання, є визначення того, які суспільно небезпечні діяння є кримінально протиправними та які кримінально-правові наслідки підлягають застосуванню до осіб, які такі діяння вчинили. Реалізація зазначеної мети кримінального права, як окремої галузі права, здійснюється як шляхом криміналізації (декриміналізації), так і через пеналізацію (депеналізацію), що забезпечує належне упорядкування суспільних відносин, які виникають, змінюються або припиняються у зв'язку з вчиненням кримінально протиправного діяння. Зазначена природа кримінального права забезпечує формування особливого правового стану, який формується через застосування кримінально-правового впливу.

Кримінально-правовий вплив характеризується двома взаємопов'язаними між собою формами, які можна визначити як внутрішню (реалізація завдань кримінального права орієнтоване на формування свідомості осіб) та зовнішню (кримінальне право здійснює вплив на поведінку особи, яка виступає зовнішнім виявом кримінальної протиправності).

Внутрішня форма реалізації кримінального права характеризується впливом на свідомість як потенційних, так і реальних порушників кримінально правових заборон, з метою формування належного позитивного відношення до забезпечення стану захищеності соціальних цінностей, які мають особливу вагу в сучасному суспільному житті і, відповідно до цього значення, поставлені під охорону кримінального закону, що містить найсуворіші з усіх правових санкцій до осіб, що посягають на гарантований державою порядок їхньої захищеності. Внутрішня форма кримінально-правового впливу пов'язується з такими право-

вими константами як правова свідомість в ідеологічному і психологічному вираженні, правова культура тощо.

У свою чергу зовнішня форма кримінально-правового впливу характеризується застосуванням передбачених законом правових наслідків (які, на відміну від суспільно небезпечних наслідків вчинення кримінального правопорушення, визначають зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення в якості її обов'язкової ознаки), що мають самостійне значення і визначаються в якості кримінально-правових заходів.

При всій різноманітності підходів до визначення кримінально-правових заходів (як форми реалізації кримінальної відповідальності, як засобів протидії кримінальній протиправності [1, с. 781], як прояв правової дійсності [2, с. 66] тощо) є найбільш науково переконливим підхід тих представників кримінально-правової науки, які пропонують під кримінально-правовими заходами розуміти систему (узгоджену між складовими елементами сукупність) прийомів та способів примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та інші), правомірну поведінку, який здійснюється на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що склалося в конкретно-історичних умовах розвитку суспільства [3, с. 182-208]. Однак, прийнявши останній підхід в якості базового, доцільно його доповнити низкою наступних положень.

По-перше, кримінально-правові заходи за своєю галузевою належністю слід вважати правовими наслідками вчинення кримінально протиправного діяння, що вказує на підстави їх застосування: заходи, що досліджуються, застосовуються виключно у випадку вчинення діяння, яке передбачене кримінальним законом як кримінальне правопорушення (злочин або кримінальний проступок). Таке уточнення забезпечує належне правове оформлення таких властивостей кримінально-правового заходу як прийоми та способи правового впливу.

По-друге, серед загальної сукупності досліджуваних заходів виділяється два їх види: каральні та некаральні, кожен з яких вирізняється ознаками, які або притаманні обом видам кримінально-правових заходів, або мають певні особливості. До загальних ознак всіх (як каральних, так і некаральних) кримінально-правових заходів відносяться наступні ознаки: за своєю природою вони є актами державного примусу, тобто мають публічно-правовий характер; спрямовані на обмеження в реалізації особою передбачених законом прав і свобод; підставою їх застосування є вчинення кримінального правопорушення; особистий та індивідуальний характер застосування вказаних заходів; їх перелік визначається виключно кримінальним законом; судовий порядок їх призначення. Натомість, некаральні кримінально-правові заходи характеризуються наступними особливостями: обмеження в реалізації прав і свобод при здійсненні некарального впливу орієнтоване на обмеження та можливе позбавлення не суттєво важливих прав і свобод, які, на відміну від карального впливу, завжди пов'язані з вчиненням кримінально протиправного діяння; підставою для їх застосування є не тільки

вчинення кримінального правопорушення, але й інших (об'єктивно протиправних) діянь, передбачених кримінальним законом; суб'єктами застосування некаральних кримінально-правових заходів виступають не тільки суб'єкти кримінального правопорушення (фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності), але й інші особи, як індивідуальні (малолітня, яка досягла 11 річного віку, неосудна), так і колективні (юридична особа); судовий порядок не обмежується виключно винесенням обвинувального вироку, а може мати вигляд інших підсумкових судових рішень (наприклад, ухвала про закриття кримінального провадження у зв'язку із звільненням від кримінальної відповідальності).

По-третє, враховуючи попередньо визначене положення про природу кримінально правового впливу, слід визнати, що основною метою застосування кримінально-правових заходів, як зовнішньої форми реалізації кримінального права, є стан соціальної справедливості [4, с. 120-135], який відновлюється після його порушення вчиненням кримінально протиправного діяння, або встановлюється застосуванням відповідних заходів впливу.

З урахуванням висловленого, вважаємо за доцільне використовувати наступне визначення кримінально-правових заходів: це правовий наслідок вчинення кримінально-протиправного діяння у формі способів та прийому карального та некарального кримінально правового впливу як на фізичних, так і юридичних осіб з метою відновлення або встановлення стану соціальної справедливості за рішенням суду.

На нашу думку, запропоноване визначення кримінально-правових заходів, як форми зовнішнього впливу кримінального права, найбільш точно відображає інструментальне призначення даної галузі права у протидії актам асоціальної поведінки окремих осіб.

Список використаних джерел:

1.Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру: поняття, зміст і сутність. *Форум права*. 2013. №3. С. 775-783.

2.Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

3.Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір : монографія. Миколаїв: Іліон, 2011. 504с.

4.Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Культуро-антропологічний вимір справедливості кримінально-правового впливу: світові здобутки та національні надбання. *Гуманітарний дискурс: політика, управління, влада*: колективна монографія / за заг. ред О. А. Івакіна, І. В. Шамши, Д. В. Яковлева. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 120-135.

Ключові слова: кримінально-правовий вплив, кримінально-правові заходи, каральні кримінально-правові заходи, некаральні кримінально-правові заходи, соціальна справедливість.

Key words: criminal law impact, criminal law measures, punitive criminal law measures, non-punitive criminal law measures, social justice.

Коновальчук Сергій Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ У ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ

Забезпечення впорядкованого функціонування системи надання публічних послуг є однією з гарантій дотримання прав та свобод фізичних та юридичних осіб, умов стабільності правопорядку та довіри суспільства до державних і квазі-державних інституцій. Ця теза має особливе значення в контексті здійснення професійної діяльності особами, які надають публічні послуги, зокрема нотаріусів, оцінщиків, аудиторів, а також, реєстраторів, арбітражних керуючих, виконавців та інших суб'єктів, наділених повноваженнями представляти інтереси держави або діяти від імені держави. Кримінальна відповідальність осіб, які надають публічні послуги, за зловживання під час здійснення ними професійної діяльності обумовлена особливим характером їх функцій, пов'язаних із реалізацією публічних інтересів, високим рівнем довіри до них з боку держави та суспільства, а також значними ризиками заподіяння шкоди правам людини, інтересам юридичних осіб, економічному обороту та правопорядку.

Діяльність та/або рішення цих осіб утворюють безпосередні правові наслідки, які здатні істотним чином вплинути на реалізацію особою права власності, корпоративними правами, можливість приведення до виконання судових рішень. Суспільство виходить з того, що дії, наприклад, нотаріуса, реєстратора, виконавця є апріорі законними та не потребують додаткової перевірки, у випадку ж зловживання ними своїми повноваженнями це підриває інституційну довіру. Практика свідчить про наявність відносно (загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень) незначної кількості зловживань у цій сфері, що проявляються у використанні наданих таким особам повноважень всупереч інтересам служби з метою отримання неправомірної вигоди та спричинення шкоди охоронюваним законом інтересам. Але, як зазначає В. Черниш, «структура досліджуваного виду злочинності свідчить про відсутність застосування вказаної кримінально-правової норми по відношенню до більшості спеціальних суб'єктів…, що є індикатором проблемності формування правоохоронними органами доказової бази через латентність цього діяння та відсутності певної універсальної моделі правозастосування …» [1, с. 175].

Особливої актуальності набуває питання ефективності заходів кримінально-правового характеру, спрямованих на протидію зазначеним правопорушенням. Постає необхідність з'ясування, чи здатні передбачені кримінальним законом види покарання та інші заходи забезпечити досягнення цілей загальної та спеціальної превенції, відновлення соціальної справедливості.

С. С. Косаняк звернула увагу на те, що «правова норма (йдеться про ст. 365-2 КК України) зазнавала змін і доповнень, які здебільшого стосувалися чи то гуманізації, чи то обтяження покарання за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, розширення кола спеціальних суб'єктів, які підлягали та підлягають на сьогоднішній день кримінальній відповідальності за такі протиправні, суспільно небезпечні, винні та кримінально-карні дії» [1, с. 180].

Наразі зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, є нетяжким злочином, а за умов наявності кваліфікуючих ознак –тяжким (ч. 3). Оцінка ефективності заходів кримінально-правового характеру у протидії зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, потребує комплексного підходу. Відповідні заходи мають забезпечувати не лише притягнення винних до відповідальності, а й досягнення цілей кримінального права, зокрема загальної та спеціальної превенції, відновлення соціальної справедливості та мінімізації повторної злочинної поведінки такими особами.

Ефективність покарання та інших заходів кримінально-правового характеру можна оцінити з точки зору їх здатності досягти цілей загальної та спеціальної превенції, відновлення соціальної справедливості та їх економічної ефективності (витрати держави на кримінальне переслідування vs досягнутий результат). Аналіз санкцій, передбачених кримінальним законодавством за основним складом зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ч.1), свідчить про переважання відносно м'яких видів покарання, насамперед штрафів (штраф від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк) [3]. Втім, у випадку вчинення таких злочинів як зловживання повноваженнями штраф має обмежений превентивний ефект, і у багатьох випадках штраф не створює належного стримувального ефекту, особливо якщо неправомірна вигода перевищує його розмір. Застосування додаткового покарання носить більш формальний характер: встановлені мінімальні строки, що не забезпечують належної спеціальної превенції.

Зловживання повноваженнями у сфері публічних послуг підриває довіру до державних інституцій, спричиняє або створює загрозу спричинення істотного порушення прав та свобод фізичних та юридичних осіб (відчуження права власності або частки в товариському капіталі), однак визначені ч. 1 ст. 365-2 КК санкції не відображають цей підвищений рівень небезпечності. Наприклад, найсуворіше покарання за ч. 1 ст. 365-2 КК України – позбавлення волі на строк до трьох років. Якщо порівняти з санкцією, наприклад, передбаченою ч. 3 ст. 190 КК України (вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану – до 5 років позбавлення волі), то в умовах сьогодення шахрайство визнається небезпечнішим злочином, ніж зловживання повноваженнями у сфері публічних послуг, вчинене в тих самих умовах (воєнного стану). Та ми пам'ятаємо, що об'єктом посягання при зловживанні виступають не тільки довіра до авторитету державних інститу-

цій, але й права та свободи людини, юридичних осіб, і в тому числі, відносини власності, що мало б підсилювати небезпечність діяння.

Попереджувальний вплив кримінально-правових механізмів протидії зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, знижується і високим рівнем латентності цих правопорушень, складністю доведення умислу та самого факту зловживання.

На відміну від основних покарань, інші заходи кримінально-правового характеру можуть мати значно вищий превентивний потенціал. Наприклад, збільшення строків позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю такої категорії осіб максимально сприятиме спеціальній превенції, оскільки безпосередньо усуває можливість повторного зловживання. Спеціальна конфіскація здатна забезпечити позбавлення особи незаконно отриманих активів, що знижує економічну мотивацію до вчинення правопорушення. Заходи кримінально-правового характеру, які застосовуються до юридичних осіб, у випадку, коли правопорушення пов'язане з діяльністю юридичної особи, можуть мати значний вплив на запобігання системним зловживанням.

Таким чином, саме комплексне застосування різних заходів кримінально-правового впливу, а не лише основного покарання, є визначальним для досягнення ефективності механізму в цілому.

Список використаних джерел:

1. Черниш В. Стан, структура та динаміка зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. *Публічне право.* 2020. № 3 (39). С. 171-180. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/39/pdf/19.pdf

2. Косаняк С. С. Ґенеза відповідальності за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки.* 2018. Вип. 7. С. 174-182. URL:https://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/649/617

3. Кримінальний кодекс від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

Ключові слова: зловживання повноваженнями, особи, які надають публічні послуги, заходи кримінально-правового характеру, превенція, покарання.

Key words: abuse of authority, public service providers, criminal law measures, prevention, punishment.

Мусиченко Віталій Олександрович
Миколаївський навчально-науковий інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін,
магістр права

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ПРИТОНОУТРИМАННЮ: ДО ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ

В умовах війни, яку вже більше чотирьох років веде Український народ проти країни-агресора, значної актуальності в теорії кримінального права набули питання правового забезпечення умов для захисту національної безпеки України в різних сферах її прояву: політичній, інформаційній, економічній, науково-технологічній, військовій та інших. Безумовно, всі вказані та багато інших аспектів забезпечення незалежності України шляхом застосування найбільш суворих за своїм змістом заходів правового впливу – кримінально-правових заходів, актуалізувались під час війни і потребують свого першочергового вирішення, натомість всі інші питання формування нового за змістом кримінального закону також повинні стати об'єктом наукового переосмислення. Одним з таких питань є проблема нормативного визначення та практики застосування кримінально-правових заходів за притоноутримання.

У теорії кримінального права загальновизнаною є точка зору, відповідно до якої суспільна небезпечність кримінального правопорушення визначається оцінкою наступних критеріїв її прояву: вчинене діяння або заподіює шкоду певним соціальним цінностям, що знаходяться під охороною кримінального закону, або містить у собі реальну загрозу заподіяння такої шкоди. Таким чином, суспільна небезпечність належить до оціночних понять із значним переліком критеріїв її визначення, які мають як об'єктивний (відносяться до об'єктивних ознак складу кримінальних правопорушень), так і суб'єктивний (відносяться до суб'єктивних ознак складу) характер, а саме: цінність об'єкта, на який посягає кримінально протиправне діяння; спосіб вчинення діяння; вид та форма вини; мотив та мета вчинення кримінального правопорушення тощо. Серед різних ознак складу кримінального правопорушення найбільш складними для їх визначення, а, відповідно, і застосування в процесі кваліфікації кримінальних правопорушень, є ті, що неоднозначно трактуються представниками кримінально-правової доктрини та практиками.

Так, наприклад, у науці кримінального права залишається неоднозначним відношення науковців до оцінки місця і ролі предметів наркотизму [1, с. 357-358] серед ознак складу кримінальних правопорушень, розміщених в Розділі XIII Особливої частини КК України. Деякі з представників кримінально-правової доктрини наголошують на необхідності правової оцінки предметів наркотизму в якості ознаки засобу вчинення кримінального правопорушення, тобто ознаки, що відноситься до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення,

натомість інші наполягають на тому, що вказане відноситься до факультативної ознаки об'єкта кримінального правопорушення. Слід наголосити, що пошук істини в цьому питанні забезпечить належне виконання як положень кримінального закону в процесі кваліфікації і вирішення питання щодо застосування необхідних і достатніх кримінально-правових заходів до особи, яка вчинила відповідне діяння, так і положень кримінального процесуального законодавства в частині як формування повної (необхідної і достатньої) доказової бази, її належної оцінки, так і вирішення окремих процесуальних питань, наприклад, долі речових доказів.

Не менш складним і важливим питанням є правова оцінка, яка пов'язана з віднесенням юридично важливої обставини до різних ознак одного елементу складу кримінального правопорушення. Яскравим прикладом такої ситуації є використання українським законодавцем такої обставини при визначенні підстав застосування кримінально-правових заходів за організацію або утримання приміщень з кримінально-протиправною метою, а саме притоноутримання, яка відповідає одночасно ознакам місця, способу, обстановки, засобів та інших віднесених до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення ознак.

У чинному кримінальному законі передбачено три основних склади кримінального правопорушення, в яких передбачається відповідальність за суспільно небезпечні діяння, вчинені в умовах використання притону: ст. 302 КК України «Створення або утримання місць розпусти і звідництво», ст. 317 КК України «Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів», ст. 322 КК України «Незаконна організація або утримання місць для вживання одурманюючих засобів». При цьому перше з указаних кримінальних правопорушень відноситься до діянь проти громадського порядку та моральності (Розділ XII Особливої частини КК України), а два останніх до діянь, що вчиняються у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів за умови, що вони заподіюють шкоду здоров'ю населення (Розділ XIII Особливої частини КК України). Такий підхід законодавця до структуризації нормативного матеріалу, який містить ідентичні ознаки об'єкта посягання в різних родових об'єктах, негативно впливає на сприйняття кримінального закону як логічно вибудованого та зрозумілого нормативно-правового акта [2, с. 357-358], що є важливою умовою для загальної доступності викладеного в ньому матеріалу.

Окремої уваги потребує і вирішення питань правових наслідків вчинення вказаних кримінальних правопорушень. Так, в 2023 році система покарань, яка передбачена статтею 51 КК України, була доповнена новим видом покарання – пробаційним наглядом. Одночасно законодавцем санкції статей, в яких передбачаються окремі види правопорушень, суспільна небезпека яких допускає застосування саме такого виду покарання, були доповнені пробаційним наглядом. Щодо притоноутримання, то такі зміни торкнулися тільки санкцій до основних

складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 302 та 322 КК України, натомість санкція до основного складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317, таких змін не зазнала. Звісно, дану вибірковість законодавця можна пояснити врахуванням суспільної небезпеки цих діянь, однак це не перешкоджає віднесенню вирішення цього питання до предмета подальшого наукового дослідження. В контексті висловленої позиції слід зазначити, що в той же час, в проєкті кримінального закону, який підготовлений Робочою групою, пробаційний нагляд пропонується розглядати не в якості виду покарання (Розділ 3.6.), а як окремий кримінально-правовий захід (в самому проєкті використовується термін «засіб», що змістовно відповідає традиційному для українського кримінального права терміну «захід», який і буде використовуватися в цій роботі) [3].

Правові наслідки вчиненого кримінального правопорушення, що передбачені чинним кримінальним законом, не обмежуються виключно кримінальною відповідальністю та різними формами її реалізації (засудження, покарання, судимість) [4, с. 38-39] і є значно ширшими, що дозволяє в процесі їх застосування разом з кримінальною відповідальністю забезпечити необхідний і достатній (справедливий) вплив на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. В контексті актуалізації проблеми наукового осмислення застосування кримінально-правових заходів до осіб, що вчинили притоноутримання, окремого дослідження вимагає питання можливості (обґрунтованості) та доцільності застосування таких кримінально-правових заходів як спеціальна конфіскація та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Підсумовуючи, слід наголосити, що наведені та інші аргументи дозволяють зробити загальний висновок про актуальність та своєчасність звернення до проблеми підстав та характеру застосування кримінально-правових заходів до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення з ознаками притоноутримання.

Список використаних джерел:

1. Козаченко О. В. Деякі питання реформування кримінального законодавства щодо злочинів проти здоров'я населення. *Актуальні проблеми політики.* 2003. Вип. 16. С. 356-360.

2. Musychenko, O., Streltsov, Y., Kozachenko, O., Vasyliaka, O., & Chornozub, L. Intelligibility of a criminal law: Theoretical and practical aspects. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (44). P. 92-102. URL: https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1714/1863

3. Контрольний текст проєкту Кримінального кодексу України (станом на 22.02.2026 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf

4. Кримінальна відповідальність та форма її реалізації : підручник / О. В. Козаченко, О. М. Мусиченко, О. М. Сидоренко та інші ; за ред. професора О. В. Козаченка Миколаїв : Іліон, 2015. 142 с.

Ключові слова: притоноутримання, об'єктивна сторона притоноутримання, кримінально-правові заходи, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Key words: operating a den, the the objective elements of operating a den, criminal law measures, special confiscation, criminal law measures applicable to legal entities.

Перстинчик Дмитро Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

КОНТРАБАНДА ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ: ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Контрабанда підакцизних товарів в умовах сьогодення становить одну з найбільш поширених форм економічної протиправної діяльності, яка завдає істотної шкоди фінансовим інтересам держави, підриває ефективність податкової політики. Актуальності ця проблема набуває в умовах зростання тіньового сектору та необхідності забезпечення стабільних бюджетних надходжень в умовах відсічі збройній агресії та впровадженого воєнного стану. Предмети такої контрабанди – зокрема, тютюнові вироби, алкогольна продукція та паливо, характеризуються високим рівнем фіскального навантаження, а це, в свою чергу, обумовлює їх привабливість для незаконного переміщення через митний кордон, пошуку безпечних «шляхів», налагодження корупційних схем. «Незважаючи на низку заходів, в Україні залишається значний тіньовий сектор у роздрібній торгівлі. Тіньова частка оцінюється: у нафтогазовій групі у 17-23%, при торгівлі тютюновими виробами – 12%, при торгівлі алкоголем – до 50%» [1].

Навіть враховуючи вказане, питання криміналізації контрабанди підакцизних товарів залишається дискусійним. Під одним кутом, встановлення кримінальної відповідальності розглядається як необхідний інструмент протидії незаконному обігу підакцизних товарів, з іншої точки зору – чи відповідатиме такий підхід принципу *ultima ratio* кримінального права (адже кримінально-правові засоби мають застосовуватися лише тоді, коли інші правові механізми є неефективними).

Однією з основних передумов криміналізації діяння є його високий рівень суспільної небезпечності. Контрабанда підакцизних товарів відповідає цьому критерію з огляду на такі обставини. Несплата акцизного податку призводить до значних втрат державного бюджету (ставки податку на підакцизні товари та перелік товарів, з яких справляється податок, встановлюються ст. 215, підр. 5, підр. 10 розділу XX Податкового кодексу України [2]). Контрабанда підакцизних товарів призводить до підриву добросовісної конкуренції, оскільки суб'єкти господарювання, які діють в межах закону, опиняються у нерівних умовах. Вчинення незаконного переміщення через митний кордон підакцизних товарів характери-

зується ознаками організованої злочинної діяльності, оскільки використовуються контрабандні канали для системного отримання прибутку; та налагодження корупційної складової. Як наслідок, за ступенем небезпечності контрабанда підакцизних товарів виходить за межі звичайного адміністративного правопорушення (порушень митного законодавства – ст. ст. 468-485 Митного кодексу України [3]). Адміністративна відповідальність за порушення митних правил не є співвідносною зі шкодою та небезпечністю контрабанди підакцизних товарів, оскільки вона могла би сприйматися правопорушниками як «допустимий ризик» ведення нелегальної діяльності та не здатна протидіяти системним і організованим схемам контрабанди.

Однією з не менш важливих умов криміналізації цього діяння є виконання міжнародних зобов'язань, серед яких: Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур 1999 р. [4], Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1997 р. [5], Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [6] (глава 5 розділ IV – митна справа та сприяння торгівлі та стимулює Україну до впровадження європейських стандартів відповідальності за митні правопорушення).

Виходячи з вказаних факторів, криміналізація контрабанди підакцизних товарів у сучасних умовах є обґрунтованою, оскільки відповідає критеріям підвищеної суспільної небезпечності та недостатності адміністративних засобів впливу. Ефективність відповідальності за таке діяння безпосередньо залежить від дотримання принципів пропорційності та правової визначеності, а також від чіткого розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності.

У випадках вчинення контрабанди підакцизних товарів прибутки від такої діяльності можуть бути надзвичайно високими, а кримінально-правові санкції не завжди призводять до фактичного економічного «вилучення» прибутку. Одним із ефективних інструментів у протидії контрабанді є спеціальна конфіскація, яка регламентована ст.ст. 96-1-96-2 КК України, але її застосування має ряд обмежень: необхідність доведення злочинного походження майна, що призводить до процесуальних складнощів ідентифікації незаконних активів, до залишення незаконних активів у розпорядженні правопорушників, а економічний ефект від покарання значно знижується.

Криміналізація контрабанди підакцизних товарів зумовлена поєднанням фіскальних, економічних, безпекових і соціальних факторів, які формують високий рівень суспільної небезпечності цього діяння. Обумовленість криміналізації контрабанди підакцизних товарів визначається її комплексним негативним впливом на економічну безпеку держави, фіскальну систему, конкурентне середовище, рівень організованої та корупційної злочинності. В умовах воєнного стану така обумовленість підсилюється особливим значенням бюджетних надходжень для забезпечення обороноздатності країни, що зумовлює необхідність застосування кримінально-правових заходів як ефективного інструменту про-

тидії таким небезпечним проявам. Враховуючи великі обсяги контрабанди, які майже завжди організовані, а їх переміщення через митний кордон пов'язаний з корупцією, застосування лише адміністративних штрафів за такі порушення не утримують від їх вчинення, а закладаються в «собівартість» контрабанди.

Список використаних джерел:

1. Саварець А., Черкашин В. Заходи протидії контрабанді підакцизних товарів та зниження рівня тіньового сектору. URL: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2021/09/Prezentatsiya-nelegalna-torgivlya-2021.09.23.pdf
2. Податковий кодекс: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text
3. Митний кодекс: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text
4. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643#Text
5. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_926#Text
6. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu

Ключові слова: контрабанда, підакцизні товари, суспільна небезпечність, кримінальна відповідальність, митні порушення.
Key words: smuggling, excise goods, social danger, criminal liability, customs violations.

Продун Олена Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Традиційна модель протидії незаконному обігу порнографічних матеріалів полягає в криміналізації будь-якого обігу порнографії через домінування публічної моралі над правом на приватність та свободою вираження. Сучасні європейські тенденції, навпаки, свідчать про вибірковий характер криміналізації таких діянь, обмежуючись випадками залучення неповнолітніх та за умов примусового характеру виготовлення порнографічних матеріалів.

В листопаді 2024 року зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення його окремих положень про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності [1]. Виходячи зі змісту запропонованих змін до ст. 301 КК України, автори проек-

ту ініціювали ідею декриміналізації окремих діянь, пов'язаних зі створенням та розповсюдженням так званої «повнолітньої (або дорослої)» порнографії в Україні. Наразі складається недвозначна ситуація: незважаючи на існуючу заборону «ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні» (ч.1 ст. 301 КК України), споживання та виготовлення порнографічної продукції в Україні фактично не є обмеженим; втім поруч з наявністю вільного доступу до відповідного контенту, окремі особи (наприклад, моделі OnlyFans) зазнають кримінального переслідування за розповсюдження порнографічного контенту.

Таку законодавчу ініціативу пов'язують з необхідністю позбавитися «радянського рудименту», та захистити моделей «порнобізнесу», не ігноруючи проблему неприпустимості створення або розповсюдження такого роду контенту щодо дітей та серед дітей.

Міжнародний підхід до вирішення цього питання не є однорідним: низка країн, наприклад, Німеччина, Бельгія, Норвегія, Нідерланди, Франція, Чехія та ін. виходять з позиції припустимості обмеженого легального обігу порнографії, але з абсолютною забороною «дитячої порнографії»; інші країни, наприклад низка східних країн, виходять з абсолютної неприйнятності виготовлення та розповсюдження порно контенту під страхом застосування суворого кримінального покарання. З цього приводу вчені зауважують, що «законодавством ЄС порнографія в цілому розцінюється як явище, що не становить соціальної або морально-етичної небезпеки». Як наслідок, «на цьому тлі цілковита заборона порнографії в Україні є пережитком старої правової системи СРСР і є абсолютно нетиповою для сучасних розвинених держав, зокрема держав – членів ЄС» [2].

Проект закону №12191 від 11.11.2024р. сприяє: унормуванню відповідальності за діяння, які до цього були предметом критики через надмірну криміналізацію (наприклад, поширення порно контенту для дорослих), узгодженню норм національного кримінального законодавства з сучасними правовими підходами та зарубіжними практиками, зокрема з урахуванням практики європейських країн щодо забезпечення права на приватність та свободу вираження. Декриміналізація «дорослої» (ненасильницької) порнографії сприяє усуненню суперечностей між чинним КК України та сучасними суспільними уявленнями про моральність, оскільки в цій частині кримінально-правові норми, що регулюють поведінку у сфері моралі, застарілі та не відповідають сучасним соціокультурним нормам. Чинна редакція ст. 301 КК України, яка визнає нетяжким (ч.ч.1 -2) або тяжким (ч. 3) злочином – виготовлення та обіг «дорослої» порнографії, була сформована під впливом більш консервативних соціальних уявлень, патерналістської ролі держави у сфері поведінки громадян та обмеженого розуміння приватності. В той же час сучасне суспільство характеризується вищим рівнем

толерантності до індивідуального вибору кожної окремої особи, відбувається переосмислення категорії «моральності» як оціночної та змінної, на державному рівні спостерігається розширення меж приватного життя. Як наслідок виникає очевидний розрив між юридично зафіксованим розумінням «моральності» і фактичними соціальними стандартами, уявленнями, що призводить до надмірної криміналізації поведінки особи, яка по факту не становитиме істотної суспільної небезпеки. Ще більше це питання набуло гостроти на тлі втрати чинності Законом України «Про захист суспільної моралі» [3].

Враховуючи сучасні тенденції до обмеження волі держави для втручання у приватну сферу, постає питання про необхідність та пропорційність втручання держави у демократичному суспільстві: «доросла» ненасильницька порнографія це діяння, які формально визнаються кримінальними, але при цьому не спричиняють істотної шкоди суспільним інтересам і є відображенням конфлікту між визначеною на державному рівні моральністю та індивідуальною свободою вибору окремої особи. Виглядає так, начебто держава із застосуванням інструментів кримінального права контролює особисту поведінку людини (добровільну, між повнолітніми особами, не спрямовану проти інтересів інших осіб), і держава здійснює регулювання не суспільно небезпечної поведінки, а індивідуального життєвого вибору, який не має достатнього рівня суспільної небезпечності та належать до сфери автономії особи.

Проектом Закону цілком збалансовано враховано морально-етичні та соціальні потреби суспільства, не залишаючи при цьому поза кримінально-правовим регулюванням небезпечної поведінки в цій сфері, яка стосується дітей та у поєднанні з примушуванням (насильством).

Протидія виготовленню та обігу порнографічних матеріалів у кримінальному праві повинна ґрунтуватися не на абстрактній категорії «суспільної моралі», а на чітко визначених критеріях реальної шкоди, зокрема захисту прав та інтересів неповнолітніх та запобігання сексуальній експлуатації. Запропоновані зміни до ст. 301 КК України обґрунтовано спрямовані на обмеження надмірного втручання у свободу вираження поглядів, та криміналізації чітко визначеної суспільно небезпечної поведінки осіб в цій сфері відносин.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення його окремих положень про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності: Проект Закону №12191 від 11.11.2024. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45187

2. Шатрава С. О., Джафарова О. В., Денищук Д. Є., Погорілець О. В. Деякі аспекти декриміналізації статті 301 Кримінального кодексу України. *Вісник ХНУВС. Bulletin of KhNUIA*. 2023. № 4 (103). С. 184-196. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/450f3ba8-40b8-4801-a164-52dfe58b986a/content. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.4.17

3. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003р. № 1296-IV. Втратив чинність на підставі Закону № 2849-IX «Про медіа» від 13.12.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15.

Ключові слова: суспільна мораль, моральність, право на приватність, кримінальне право, порнографічні матеріали, «дитяча» порнографія, криміналізація.

Key words: public morality, morality, the right to privacy, criminal law, pornographic materials, «child» pornography, criminalization.

Рутковська Анастасія Русланівна
Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права, директорка Юридичної клініки

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПОНЯТТЯ «ТРОФЕЙНОЇ ЗБРОЇ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В зв'язку з активною фазою війни на території нашої держави, особливе місце серед предметів незаконного обігу зброї посідає, так звана, «трофейна зброя». Така зброя часто потрапляє до рук цивільного населення та військових внаслідок активних бойових дій, деокупації населених пунктів та знищення ворожих позицій, однак її правовий статус досі залишається невизначеним, що породжує певні складнощі кримінально-правової кваліфікації.

Попри стратегічну важливість використання зброї для захисту держави, відсутність чіткої правової процедури її легалізації для окремих суб'єктів створює ризики масової криміналізації суспільства в межах ст. 263 Кримінального кодексу України. І останніми роками статистичні дані підтверджують масштаб цієї проблеми. За інформацією Офісу Генерального прокурора України за період війни спостерігається стабільне щорічне зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 263 Кримінального кодексу України. Зокрема, за січень-грудень 2025 року було зареєстровано понад 5800 таких правопорушень, що свідчить про значну кількість випадків використання та обігу незаконної зброї в суспільстві [1].

Якщо звернути увагу на ст. 263 Кримінального кодексу України, то загалом кримінально караними є носіння, зберігання, придбання чи збут вогнепальної зброї без передбаченого законом дозволу [2]. При цьому диспозиція норми є формальною і не враховує сучасні реалії та саме походження зброї, що підтверджується і судовою практикою. Зокрема ніким не виділене і поняття «трофейної зброї», як такої, що була отримана військовослужбовцями в бою, хоча за загальним правилом «трофейною» вважається та зброя, яка отримана безпосередньо військовими після бойових зіткнень з ворогом або та, яку просто знайшли в зоні ведення бойових дій. Виникає додаткове питання – а до якої категорії відносити зброю, яку знайшли цивільні особи в населених пунктах, які межують з лінією

зіткнення, та яка застосовується цими ж особами для захисту свого міста, села та оселі?

За змістом ст. 1 Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (далі – Закон № 2114-IX) в період дії воєнного стану особи можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії рф, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених МВС України [3]. За ст. 2 Закону № 2114-IX застосування цивільними особами вогнепальної зброї здійснюється аналогічно до застосування зброї військовослужбовцями під час виконання ними завдань щодо відсічі збройної агресії проти України [3]. Тобто, згідно вищезазначеного, особа, яка знайшла зброю, та бажає використовувати її задля захисту суверенітету в прифронтовій зоні, має належним чином зареєструвати її, в іншому випадку – дана незадекларована зброя буде вважатись предметом кримінального правопорушення за ст. 263 Кримінального кодексу України. Те ж саме стосується і військовослужбовців, які зобов'язані повідомити командира про знахідку, щоб належним чином зареєструвати її. Тоді вогнепальна зброя і боєприпаси будуть вважатися законними після їх декларування, процедура якого встановлюється тим же Законом № 2114-IX.

З цього випливає висновок, що цивільна особа, яка залишилась проживати в своїй оселі в прифронтовій зоні, знайшла зброю супротивника, не задекларувала її, проте використовує її для знищення ворожих сил, а значить – для захисту територіальної цілісності України, – є правопорушником та підлягає покаранню за санкцією ст. 263 Кримінального кодексу України, або навіть і за ст. 262 в межах незаконного привласнення зброї.

У практиці Верховного Суду наголошується, що для кваліфікації достатньо встановлення факту незаконного поводження зі зброєю незалежно від обставин її отримання [4, с. 34, с. 36]. Це означає, що навіть зберігання зброї, отриманої чи знайденої в зоні бойових дій, формально підпадає під ознаки складу злочину. Привласнення, яке випливає зі знаходження зброї, має місце при її утриманні, неповерненні володільцю особою, якій вона була довірена для зберігання, перевезення, пересилання, надана у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо або в якої опинилась випадково чи якою була вилучена в іншої особи, котра володіла нею незаконно. Проте чи доцільно використовувати поняття «привласнення» в аспекті ст. 262 Кримінального кодексу України щодо трофейної зброї? В кодексі не визначено поняття привласнення. В Філософському енциклопедичному словнику «привласнення» та «присвоєння» виглядають як синонімічні поняття зі значенням перетворення нічийного в своє. При тому привласнення визначається як антипод «відчуження» [5, с. 517, с.522]. Згідно Великого тлумачного словника української мови «відчужувати» означає відбирати майно, спираючись на певний закон [6, с. 185]. Натомість привласнювання, яке визначається як «робити що-небудь своєю власністю», вважається за кодексом незаконним [6, с. 1111]. Отже, доцільно було б надати законодавцем визначення поняття «неза-

конного привласнення», і вже тоді визначати чи є набуття трофейної зброї саме привласненням в межах ст. 262, чи такі дії особи можна кваліфікувати лише за ст. 263 Кримінального кодексу України, або за ст. 410, якщо суб'єкт правопорушення є військовослужбовцем.

Разом із тим судова практика демонструє певну непостійність. В окремих випадках суди враховують обставини воєнного стану та мету використання зброї (зокрема, для оборони територіальної цілісності держави), і це може призводити до виправдувальних вироків або виступати як обставина, що пом'якшує покарання згідно ч. 2 ст. 66 Кримінального кодексу України. Водночас, у більшості випадків, домінує формально-юридичний підхід: навіть знайдена так звана «трофейна зброя», яку особа залишила собі та не ще задекларувала, визнається предметом незаконного обігу за ст. 263.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що значна частина таких правопорушень пов'язана саме з обігом зброї, отриманої в зоні бойових дій, що фактично і формує явище цієї «трофейної зброї». При цьому відсутність її закріпленого законодавчого визначення унеможливлює диференційований підхід до кримінальної відповідальності з урахуванням обставин, які діяли на момент скоєння кримінального правопорушення за ст.ст. 262, 263, 410 Кримінального кодексу України.

Додатковим підтвердженням цієї проблеми є дані Національної поліції України, відповідно до яких щороку з обігу вилучаються тисячі одиниць незаконної вогнепальної зброї та боєприпасів, багато з яких мають пошкодження внаслідок перебування в зоні ведення бойових дій. Це, на жаль, свідчить про формування стійкого каналу нелегального розповсюдження зброї саме з лінії зіткнення.

Особливістю трофейної зброї є те, що вона набувається не внаслідок класичних кримінально протиправних дій і не з метою купівлі такої зброї для вчинення протиправних діянь, а в умовах війни (наприклад, на місцях бойових зіткнень або залишених позиціях), де багато нічийної зброї і постає гостра необхідність захищати державу. Однак чинне кримінальне законодавство не враховує ці обставини при призначенні покарання, що призводить до однакового підходу як до незаконного придбання, так і до фактичного привласнення зброї в умовах війни, що, на мою думку, є не зовсім об'єктивним.

Важливим елементом формування правового порядку в Україні є міжнародне співробітництво щодо запобігання незаконного обігу зброї, а також – інститут добровільної здачі зброї та відносно нещодавно впроваджена процедура реєстрації та декларування зброї в органах МВС та Єдиному реєстрі зброї. Проте, як показує практика, ефективність цього механізму є не надто високою через низький рівень правової освіти населення та недовіру до гарантій звільнення від кримінальної відповідальності у випадку декларування знайденої зброї.

Таким чином, кримінально-правова оцінка незаконного обігу трофейної зброї та самого поняття трофейної зброї характеризується комплексом проблем: відсутністю чіткого нормативного визначення, формальним характером складу

злочину за ст.ст. 262, 263, 410, неоднорідністю судової практики та зростанням масштабів згаданих кримінальних правопорушень.

У зв'язку з цим, на мою думку, доцільно було би розпочати процес закріплення на законодавчому рівні поняття «трофейна зброя», провести диференціацію кримінальної відповідальності зважаючи на спосіб та мету набуття такої зброї, враховувати воєнний стан як обставину, що впливає на кримінально-правову оцінку, удосконалити механізм добровільної здачі та декларування зброї, підвищувати рівень просвіти населення щодо правових наслідків незаконного зберігання зброї та законних можливостей уникнення відповідальності за такі дії.

Реалізація зазначених заходів сприятиме стабілізації судової практики щодо винесення вироків за правопорушення, передбачені ст.ст. 262, 263 Кримінального кодексу, підвищенню ефективності кримінально-правового регулювання та зниженню рівня незаконного обігу зброї в Україні.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2025 року. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=279658 (дата звернення: 23.03.2026).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 23.03.2026).

3. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20 (дата звернення: 23.03.2026).

4. Стефанів Н. С., Мулик А. К. Аналіз судової практики розгляду кримінальних проваджень щодо незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. *Право і суспільство.* 2025. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/lsp/article/download/9637/9425/30462 (дата звернення: 24.03.2026).

5. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. 742 с. URL: https://archive.org/stream/filosofskyi_entsyklop (дата звернення: 25.03.2026).

6. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: https://archive.org/stream/velykyislovnyk (дата звернення: 25.03.2026).

Ключові слова: зброя, кримінальна відповідальність, право, наукове дослідження, кримінальні правопорушення, громадська безпека, суспільство, обіг зброї, трофейна зброя.

Key words: firearms, criminal liability, law, scholarly research, criminal offenses, public safety, society, arms trafficking, captured weapons, trophy weapon.

Фартух Олександр Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В СФЕРІ ВОЄННИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сучасні виклики у сфері воєнних кримінальних правопорушень посідають одне з центральних місць у системі національного кримінального права, адже безпосереднім об'єктом їх посягання є обороноздатність, боєздатність та військова дисципліна Збройних Сил України. До 2014 року ця категорія залишалася відносно стабільною, а її правозастосування – передбачуваним. Однак анексія Криму, початок бойових дій на Донбасі, а з 2022 року – повномасштабна війна, істотно змінили масштаб, зміст і практичне значення воєнних кримінальних правопорушень, зробивши їх однією з найдинамічніших сфер українського права.

Військова юстиція стикається з низкою умов, яких раніше фактично не існувало: масовим характером дисциплінарних та кримінальних порушень, оперативною зміною тактичної обстановки, обмеженим доступом слідчих до місць подій, труднощами кваліфікації діянь, а також необхідністю узгодження національного законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права. Водночас цифровізація держави відкрила нові можливості документування подій на полі бою, збирання доказів, їх аналітичної обробки, що зробило систему військового правосуддя значно технологічнішою.

Воєнні кримінальні правопорушення – це суспільно небезпечні діяння, які порушують установлені правила військової служби, субординації, використання зброї та військового майна, виконання наказів, несення служби. Їхньою характерною особливістю є спеціальний суб'єкт: військовослужбовець, військовозобов'язаний, мобілізований або резервіст. До ключових ознак таких злочинів належать підвищена суспільна небезпечність, специфічні умови вчинення, бланкетність норм та залежність від військових статутів і положень.

Система відповідних складів, зосереджена у статтях 401–435 КК України, охоплює декілька великих груп. Перша група – злочини проти встановленого порядку підлеглості та військової дисципліни: непокора, опір начальникові, насильство щодо начальника, самовільне залишення частини, дезертирство. У воєнний час значення цих норм зростає, оскільки навіть поодинокі випадки можуть дестабілізувати бойові порядки, спричинити зрив операцій або втрату позицій.

Друга група – правопорушення, пов'язані з використанням зброї, боєприпасів та іншого військового майна. Ідеться про порушення правил їх зберігання та застосування, незаконне заволодіння, необережне чи умисне знищення техніки. Умови широкого обігу зброї, хаотичні переміщення підрозділів, наявність трофейних засобів роблять цю групу особливо актуальною.

До третьої групи належать злочини проти порядку несення служби, охорони об'єктів і бойового чергування: порушення правил варти, несення служби, залишення поля бою. Через безпосередній вплив на стійкість оборони ці діяння мають одну з найвищих ступенів суспільної небезпечності.

Четверта група – недбалість військових службових осіб, що спричинила тяжкі наслідки, зокрема втрати, знищення техніки, провал операцій. У бойових умовах прорахунки у плануванні чи організації можуть мати катастрофічні наслідки для всього підрозділу.

Порівняльно-правовий аналіз показує, що українська модель військової кримінальної відповідальності в загальних рисах відповідає підходам США, Великої Британії та держав Балтії. Водночас, на відміну від багатьох країн, Україна застосовує ці норми в умовах реальної масштабної війни, що зумовлює значно ширше та частіше їх використання. Після 2018 року законодавець посилив відповідальність за дезертирство та самовільне залишення місця служби, уточнив норми про непокору, удосконалив механізми взаємодії слідчих органів із військовими структурами.

Науковці (Діденко, Лугина, Коломієць, Книженко) звертають увагу на істотні труднощі правозастосування: складність кваліфікації, нестачу єдиної судової практики, значне навантаження на органи досудового розслідування. Провадження у справах про воєнні злочини мають низку особливостей, що значно ускладнюють роботу сторони захисту.

Найпоширенішою проблемою є обмежений доступ захисника до матеріалів та місця події. Бойові дії роблять виїзд адвоката на позиції небезпечним або неможливим; місце події може бути знищене артилерією, змінене інженерними роботами, зайняте противником. Навіть коли візит можливий, режим секретності або внутрішні військові накази часто блокують доступ.

Другою ключовою проблемою є нерівність доступу до інформації. Слідчі мають можливість отримувати дані з оперативних журналів, рапортів, радіопереговин, карт бойових дій, а сторона захисту – ні. Частина матеріалів має гриф обмеженого доступу, що робить їх отримання складною процедурою. У результаті адвокат працює з неповними даними, що ускладнює формування альтернативної версії подій.

Суттєву роль відіграє психологічний стан військовослужбовця: стрес, виснаження, ПТСР, травми. Це може впливати на якість та послідовність показань, спричиняти помилкове самозвинувачення або неможливість відтворити події в деталях.

Окремим викликом є встановлення фактичних обставин тактичної ситуації. Багато наказів надаються усно, у стресових умовах, під обстрілами, без фіксації у журналах. Захистові доводиться доводити, що наказ був незрозумілий, суперечливий або невиконуваний, що без документальних підтверджень робити надзвичайно складно.

Проблемою залишається й конформізм свідків: жорстка військова ієрархія стимулює уникання свідчень, що суперечать позиції командування. Це унеможливлює повноцінне дослідження обставин подій.

Суди загальної юрисдикції, які розглядають такі справи, не завжди мають спеціальну підготовку, що може призводити до неправильної оцінки бойової обстановки, переоцінки суспільної небезпечності дій, формального підходу до пом'якшуючих обставин.

Додатковий блок проблем пов'язаний із цифровими доказами: відео з дронів, супутникові зображення, перехоплення. Захист має обмежений доступ або отримує матеріали у фрагментарному вигляді, а їх аналіз вимагає технічної експертизи.

У такій ситуації правове становище військовослужбовця, підозрюваного або обвинуваченого у вчиненні воєнного кримінального правопорушення, потребує посилених гарантій. Необхідним є удосконалення процедур доступу до інформації, забезпечення рівності сторін, покращення механізмів роботи з секретними матеріалами, розвиток психіатричних та психологічних експертиз, створення умов для незалежного дослідження подій у бойових зонах.

Україні доцільно здійснити подальшу кодифікацію воєнних злочинів, уточнити їхні склади, посилити юридичну визначеність, гармонізувати законодавство з нормами МКС та створити спеціалізовані військові суди. Важливими напрямами є цифровізація військової юстиції, формування єдиної бази воєнних злочинів, застосування алгоритмічного аналізу відео- та супутникових даних, а також розвиток психологічної підтримки військових і підготовка командирів у сфері міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Ключові слова: воєнні кримінальні правопорушення, військова юстиція, військова дисципліна, дезертирство, непокора, докази, бойові дії, міжнародне гуманітарне право, військові суди, цифрові докази;

Key words: military criminal offenses, military justice, military discipline, desertion, insubordination, evidence, combat operations, international humanitarian law, military courts, digital evidence.

Цвеліх Павло Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального права

МЕТА ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ІНТЕРЕСАМ ДЕРЖАВИ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 332-2 КК УКРАЇНИ

Відповідно до частини 1 статті 332-2 КК України суб'єктами не законного перетинання державного кордону України визнаються: 1) особи, які перетинають

державний кордон з метою заподіяння шкоди інтересам держави; 2) особи, яким заборонено в'їзд на територію України; 3) представники підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора.

У деяких джерелах стверджується, що мету заподіяння шкоди інтересам держави мають переслідувати усі зазначені суб'єкти [1, с.157], що навряд чи обґрунтовано. Як свідчить аналіз положень ч. 1 ст. 332-2 КК, наявність такої мети не є обов'язковою у випадку перетинання державного кордону України особами, яким заборонено в'їзд на територію України або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора.

Поняття інтереси держави свого часу стало предметом тлумачення з боку Конституційного Суду України. У своєму Рішенні від 8 квітня 1999 р. (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) він зазначив, що в основі інтересів держави завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багаства, захист прав у всіх суб'єктів права власності та господарювання тощо.

У літературі запропонований КСУ підхід піддається критиці, оскільки неведені положення мають невиправдану й надто широку дискрецію, у зв'язку з чим, при визначенні поняття інтересів держави, рекомендується звертатися до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України», яка визначає коло фундаментальних національних інтересів України [2, с. 318]. Інші ж автори акцентують увагу на тому, що поняття інтереси держави та національні інтереси не є тотожними, тому піддають сумніву обґрунтованість такої рекомендації [1, с. 154].

Погоджуючись з тим, що поняття інтереси держави є оціночним, а його зміст згаданим Рішенням КСУ не визначено, все ж таки слід зазначити, що позиція Суду містить і певну конкретику, яка полягає у тому, що інтереси держави можуть і не збігатися з інтересами державних органів. Це означає, що зазначені інтереси можуть поставати і як цілком автономні категорії, що в принципі виключає можливість визначення інтересів держави через інтереси її органів та зумовлює необхідність їх встановлення у кожному окремому випадку з обов'язковим посиланням на законодавство та зазначенням, у чому саме відбулося порушення матеріальних або інших інтересів держави.

Проте аналіз вітчизняної судової практики застосування суміжної норми, передбаченої ст. 332-1 КК (практика застосування ст. 332-2 КК зосереджена навколо такої форми цього злочину як перетинання державного кордону України особою, якій заборонено в'їзд на територію України), свідчить, що суду або взагалі не розкривають, у чому саме полягало заподіяння шкоди інтересам держави [3], або обмежуються вказівкою на те, що шкода інтересам держави полягає у підриві внутрішнього та міжнародного авторитету державних органів України, завдяки чому, сутність діяння, передбаченого ч.1 ст. 332-1 фактично зводиться до

порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України [4], хоча у такому випадку вчинене є лише адміністративним правопорушенням(ст. 204-2 КупАП). Пов'язують суди заподіяння шкоди інтересам держави і з ігноруванням Конституції, Митного кодексу, законів та інших нормативних актів України [5], що теж навряд чи є прийнятним.

Деякі автори, визнаючи безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 332-1-порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, підкреслюють, що шкода інтересам держави може завдаватися шляхом негативних та/або незворотних змін в об'єкті цього діяння, наприклад, системне порушення порядку перетинання меж тимчасово окупованої території України, розголошення при цьому відомостей, що становлять службову інформацію щодо такого порядку, на шкоду зазначеним інтересам, українському товаровиробнику, громадському порядку [6,с.768], що теж конкретики у зазначене питання не додає. На думку Ю. Б. Курилюка, заподіяння шкоди інтересам держави, у межах ст. 3331-1, найчастіше полягає у незаконному переміщенні майна (м'яса, спецій, одягу тощо) на тимчасово окуповану територію України. Тому і при визначені інтересів держави у межах ст. 332-2 КК теж має застосовуватися аналогічний підхід. Автор вважає, що за ст. 332-2 мають кваліфікуватися, зокрема, випадки тривалого незаконного перетинання державного кордону України задля неправомірного переміщення товарів , у тому числі цигарок, або іншого майна [2, с. 318]. Як уявляється, такий підхід заслуговує на підтримку.

У зазначеному аспекті слід погодитися із позицією Шевченківського районного суду м. Київа, який шкоду інтересам держави вбачає у сприянні незаконній розробці та використанню РФ природних ресурсів у виключній (морській) економічній зоні України, яка стала наслідком систематичного порушення порядку вїзду до тимчасово окупованого Криму з боку К., який працював на посаді судового електрика самопідйомної плавучої бурової установки та переправлявся до неї на судні під прапором РФ [7].

На завершення слід ще раз наголосити на тому, що поняття інтересів держави у межах ст. 332-2 КК України є оціночним і має визначатися у кожному конкретному випадку окремо, що не виключає обов'язку правоохоронних та судових органів чітко встановити як характер заподіяної їм шкоди, так і його обсяги.

Список використаних джерел:

1. Притула А. М. Незаконне перетинання державного кордону України як нова «Мертва» норма Кримінального кодексу України. *Вісник південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2018. № 17 С. 151-157.

2. Курилюк Ю. Б. Незаконне перетинання державного кордону України:деякі аспекти складу злочину. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 4. С. 315-319.

3. Вирок Дерчачівського районного суду Харківської області у кримінальному провадженні №619/308/21 від 06.08.2021року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98842283

4. Вирок Малиновського районного суду м.Одеси у кримінальному провадженні №521/1074/22 від 29.03.2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103795540

5. Вирок Святошинського районного суду м. Київа у кримінальному провадженні №759/36/19 вд 03.06.2019 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82142985

6. Науково практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужи, А. В. Савченка, Р. В. Чернєя 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком інтер, 2018. 1104 с.

7. Вирок Шевченківського районного суду м. Київа у кримінальному провадженні №761/10349/22 від 23.08.2022 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105926226

Ключові слова: державний кордон, незаконне перетинання, субєкти, мета, інтереси держави, оціночні поняття.

Key words: state border, illegal crossing, subjects, purpose, interests of the state, evaluative concepts.

СЕКЦІЯ 10.
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Керівник секції: *доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент Підгородинська Анастасія Вікторівна*
Секретар секції: *доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії з права Лукащук Каріна Русланівна*

Аленін Юрій Павлович
Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України
Торбас Олександр Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ ПОСАДОВОЮ ОСОБОЮ ВІДПОВІДНО ДО СТ. 208 КПК УКРАЇНИ

Кримінальне процесуальне законодавство не містить визначення терміна «уповноважена службова особа», яка має право здійснювати затримання, у зв'язку з цим для формулювання переліку таких осіб необхідно аналізувати інші положення КПК України та галузеві нормативно-правові акти. Відповідно, до таких осіб відносяться співробітники Служби безпеки України; військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби України; військовослужбовці Національної гвардії України; поліцейські; працівники НАБУ; уповноважені посадові особи ДБР та інші [1]. Такі уповноважені службові особи не обов'язково мають бути безпосередніми учасниками кримінального провадження, проте до їхніх службових обов'язків відповідно до відповідних галузевих правових норм має відноситись затримання осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення або намагаються втекти з місця події.

На відміну від законного затримання, порядок якого регулюється ст. 207 КПК України, затримання уповноваженою особою можливе лише у випадку вчинення злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі. Таким чином, законодавець покладає на особу, уповноважену здійснювати затримання, провести первинну кваліфікацію діяння та у випадку виявлення ознак злочину здійснити дії, передбачені коментованою статтею. Крім того, уповноважена службова особа повинна не лише провести первинне розмежування кри-

мінального проступку та злочину, а і визначити тяжкість злочину та потенційне покарання, яке може загрожувати такій особі, адже затримання в порядку ст. 208 КПК України проводиться лише в тому випадку, коли за вчинення злочину, у якому підозрюють особу, передбачене покарання у виді позбавлення волі. При цьому уповноважена службова особа не повинна на момент затримання бути переконаною поза розумним сумнівом в тому, що така особа дійсно вчинила кримінальне правопорушення. «Закон не ставить перед слідчим вимоги вже в момент затримання переконатися поза розумним сумнівом у тому, що особа, яку він підозрює у вчиненні злочину, насправді його вчинила. Для цього існують наступні стадії кримінального провадження, під час яких обґрунтованість підозри може бути підтверджена або спростована» [2].

Порядок затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок, регулюється ст. 298-2 КПК України.

Частково підстави, за яких можливе затримання уповноваженою службовою особою, є подібними до підстав законного затримання, які передбачені ст. 207 КПК України. Наприклад, і законне затримання, і затримання уповноваженою службовою особою можливе в момент вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після нього, отже, в даному випадку застосовуються аналогічні правила, які передбачені і в ст. 207 КПК України. Водночас законодавець виділяє і додаткові підстави для затримання уповноваженою службовою особою. Так, таке затримання також можливе у випадку, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Необхідно звернути увагу на той факт, що в даному випадку законодавець оперує досить незвичним з точки зору саме кримінальної процесуальної термінології «очевидець», відносячи до даного суб'єкта і потерпілого. Відповідно до ч. 3 ст. 66 КПК України, особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії. Таким чином, можна дійти висновку, що очевидцем є особа, яка безпосередньо спостерігала подію кримінального правопорушення та надалі може надати відповідні показання. Затримання, як правило, відбувається до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а тому стверджувати, що на момент затримання відомості про причетність затриманої особи до кримінального правопорушення надає свідок, буде некоректним, адже така особа відповідного процесуального статусу не має. Тому законодавець у даному випадку використовує термін «очевидець», вказуючи не стільки на процесуальний статус відповідної особи, скільки на її пряме відношення до події кримінального правопорушення. Саме тому в коментованій статті також надається уточнення, що очевидцем може бути і потерпілий, адже потерпілий так само може безпосередньо бачити подію кримінального правопорушення та повідомити про це уповноважену службову особу.

У п. 2 ч. 1 коментованої статті законодавець продовжує використовувати оціночне поняття «безпосередньо після», залишаючи за правозастосувачами можливість самостійно оцінювати цей термін відповідно до обставин вчиненого кримінального правопорушення. Наприклад, в одному з рішень ВС зазначив, що потерпіла вказала на особу «у день вчинення» кримінального правопорушення, тому «колегія суддів вважає, що на момент затримання працівники поліції мали достатні підстави для затримання» [3].

Відповідно до п. 3 ч. 1 коментованої статті, уповноважена службова особа може здійснити затримання, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ. Для того щоб здійснити затримання за п. 3 ч. 1 коментованої статті, необхідно врахувати одразу декілька умов:

1) затримання можливе лише за наявності ризику втечі особи з метою ухилення від кримінальної відповідальності. У даному випадку законодавець оперує таким поняттям, як «ризик втечі особи з метою ухилення від кримінальної відповідальності». Аналогічний ризик також може враховуватися при обранні до особи запобіжного заходу. При цьому законодавець наголошує, що ризик втечі особи має бути обґрунтованим, тобто на момент затримання в уповноважених осіб мають бути докази, які вказують на реальність можливої втечі особи;

2) затримання допускається лише відносно особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного до підслідності НАБУ. Перелік корупційних кримінальних правопорушень передбачений приміткою до ст. 45 КК України. Відповідно, затримання за п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України можливе лише відносно особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину. Одночасно з цим відповідний корупційний злочин має відноситись до підслідності НАБУ, яка передбачена в ст. 216 КПК України;

3) затримання допускається лише за наявності ризиків втечі особи, яка *підозрюється* у вчиненні відповідного корупційного злочину. Таким чином, на відміну від інших підстав для затримання, які дозволяють реагувати на вчинене кримінальне правопорушення ще навіть до внесення відомостей до ЄРДР, затримання за цим пунктом передбачає обов'язково наявність розпочатого кримінального провадження, яке відноситься до підслідності НАБУ. Відповідно, дана підстава затримання є більше винятком з правил, адже таке затримання відбувається не в момент вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після нього.

Список використаних джерел:

1. Фоміна Т. Г., Рогальська В. В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 4. С. 371-376.

2. Постанова ККС ВС від 19.03.2025 р., справа № 208/2509/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126054605

3. Постанова ККС ВС від 30.10.2024 р., справа № 676/3722/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122769441

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, затримання, затримання уповноваженою службовою особою.

Key words: criminal process, criminal proceedings, detention, detention by an authorized official.

Дрьомін Віктор Миколайович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЇ

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) традиційно сприймається як система гарантій, що забезпечує справедливе правосуддя. Однак кримінологічний аналіз дозволяє стверджувати, що сам процесуальний закон і практика його застосування можуть виступати джерелом криміногенних та корупціогенних ризиків. Йдеться про ситуації, коли формально правильне застосування норм КПК або наявні в них прогалини створюють умови для провокації злочину, виникнення кримінально-корупційного «ринку» процесуальних рішень, стигматизації, віктимізації та вторинної криміналізації осіб, які перебувають у сфері кримінальної юстиції.

Мета доповіді – звернути увагу колег-процесуалістів на те, що за кожною статтею КПК стоять люди, а процесуальні дії (обшук, затримання, арешт, укладення угоди) **мають** не лише правові, але й глибокі кримінологічні наслідки. Сучасний кримінальний процес за формальними ознаками прийнято розглядати як систему норм і процедур. Однак такий підхід залишає поза увагою головне – процес реалізується через рішення конкретних людей. Норма починає діяти лише в момент, коли приймаються процесуальні рішення, коли слідчий вирішує внести або не внести відомості, прокурор – підтримати або змінити кваліфікацію, коли суддя оголошує вирок. У цьому сенсі кримінальний процес є не механізмом, а формою організації людських рішень. І саме тому одна й та сама норма може породжувати різні, а іноді й протилежні результати. Зловживання правом може стати інституціолізованою кримінальною практикою навіть формально в жорстких рамках нормативно урегульованих відносинах, якими є кримінально-процесуальні.

Відсутність фундаментальних досліджень у цьому напрямку я вважаю суттєвою прогалиною як для кримінології, так і для кримінального процесу. Формування довіри до органів кримінальної юстиції, до правосуддя – це одна із го-

ловних сучасних проблем українського суспільства. Сказане обумовлює необхідність розгляду кримінального процесу з позицій кримінології.

Фрагментарність висновків обумовлена метою показати існуючий тісний зв'язок кримінального процесу з кримінологічними проблемами, а рамки тез дозволяють звернути увагу лише на деякі норми КПК, що надають надмірну дискрецію слідчому, прокурору, слідчому судді, суду і мають латентний криміногенний потенціал.

Розглянемо з кримінологічних позицій початок кримінального процесу: реєстрація як джерело штучної криміналізації (ст. 214, 55–60).

Обов'язок внесення відомостей до ЄРДР у 24-годинний строк (ст. 214 КПК) на практиці призводить до реєстрації заяв, що не містять ознак злочину (побутові конфлікти, господарські спори). Це явище – «штучна криміналізація»: особа набуває статусу підозрюваного, навіть якщо згодом провадження закривається. Така стигматизація руйнує соціальні зв'язки, створюючи підґрунтя для вторинної девіації.

Важливо звернути увагу на корупціогенний потенціал ст. 284 КПК: дискреція слідчого/прокурора на етапі реєстрації та закриття провадження створює можливості для маніпуляцій – відмова в реєстрації за неправомірну вигоду або реєстрація для тиску на бізнес-конкурентів. Так, наприклад, надання статусу потерпілого (ст. 55–60) у господарських спорах нерідко використовується як інструмент рейдерства. Арешт майна (ст. 170–171) нерідко застосовується без доведення його зв'язку зі злочином, що призводить до блокування підприємств, втрати робочих місць. Особа, яка втрачає джерела існування, опиняється в криміногенному середовищі.

Кримінологічні наслідки запобіжних заходів (ст. 176–183). Так, тримання під вартою (ст. 183) залишається надмірно застосовуваним і є системною проблемою. Відомо, що потрапляння осіб, які не є суспільно небезпечними, у середовище професійної злочинності підвищує ризик рецидиву.

Криміногенний потенціал застави (ст. 182): відсутність економічно обґрунтованої формули створює «ринок застави» – за неправомірну вигоду можна домогтися мінімального розміру або зміни запобіжного заходу на більш м'який.

Обшук (ст. 233–236) – найбільш «видовищна» слідча дія. Присутність журналістів, відеозйомка створюють ефект публічного осуду ще до вироку. Особа втрачає репутацію, роботу, родинні зв'язки. Створюються умови для корупції: вибіркове проведення обшуку (за неправомірну вигоду – провести або не провести), завчасне попередження зацікавлених осіб («злив» інформації), вилучення майна з подальшим «поверненням» за винагороду.

Затримання без ухвали суду (ст. 208) – винятковий захід, але на практиці критерії «невідкладності» тлумачаться широко, що перетворює його на рутинну неправову практику. Затримання на 72 години (ст. 211) фактично є позасудовим обмеженням волі. Кримінологічні ризики: стигматизація через публічність, вторинна криміналізація (ефект «навішування ярлика»), використання затримання для тиску та отримання «зізнання».

Негласні слідчі дії (ст. 271-1, 272) – це майже окрема кримінологічна проблема. Контроль за вчиненням злочину (ст. 271-1) та спеціальне завдання (ст. 272) легітимізують методи, які за звичайних умов самі складають ознаки злочину. На практиці нерідко відбувається підміна документування провокацією «з нуля». Потенційні корупційні ризики: «замовна» провокація проти небажаних осіб, попередження про НСРД за неправомірну вигоду, використання статусу агента для прикриття справжніх злочинів.

Є підстави вважати, що криміногенною проблемою можуть стати угоди про визнання винуватості та співпрацю у викритті кримінального правопорушення (ст. 468–475). Інститут угод створює ризик легалізованої корупції та безкарності організаторів. Особливо небезпечною є угода про співпрацю (ст. 473): організатор уникає відповідальності, надавши показання на виконавців. Суд, відповідно до ч. 4 ст. 473, не досліджує докази, що може призводити до засудження на підставі неперевірених показань заінтересованої особи. Це фактично – штучна криміналізація за допомогою кримінально-процесуальних заходів. Селективність пропозиції угоди (за неправомірну вигоду – для «своїх»), відсутність належного судового контролю – це також корупційні ризики.

Окремої уваги заслуговує медійний супровід кримінального процесу як чинник стигматизації. Медійна стигматизація стає неформальним додатковим покаранням, яке передує вироку. Механізм: реєстрація провадження (ст. 214) – інформаційний привід; обшук (ст. 233–236) – публічність; підозра (ст. 276) – подається як остаточний вердикт без наголосу на презумпції невинуватості (ст. 62 Конституції, ст. 17 КПК). Закриття справи або виправдання висвітлюється мінімально, стигма залишається. Кримінологічні наслідки: вторинна девіація, підрив довіри до правосуддя, інструменталізація ЗМІ правоохоронцями для тиску на підозрюваних. Формується «інформаційна злочинність», про що я вже раніше неодноразово писав.

Слід визнати, що не тільки фактична процесуальна діяльність, але й чинний КПК містить низку норм із латентним криміногенним та корупціогенним потенціалом. Виправлення цієї ситуації неможливе без запровадження обов'язкової кримінологічної експертизи – наукової оцінки проєктів нормативно-правових актів (або чинних норм) з точки зору їхнього впливу на рівень криміналізації суспільства, стан злочинності, ризики корупції, віктимізацію. Цей досвід засвідчує, що без політичної волі та усвідомлення науковою спільнотою необхідності такого інструменту, криміногенні ризики залишатимуться в законодавстві.

У якості висновків можна зазначити наступне:

- Криміногенність кримінального процесу може бути закладена у самій нормі та реалізована у практиці її застосування; в обох випадках визначальним є людський фактор.
- КПК України містить норми, що мають латентний криміногенний та корупціогенний потенціал (наприклад, ст. 214, 170–171, 176–183, 207–209, 233–236, 271-1, 272, 468–475).

- Затримання без ухвали суду, обшук у поєднанні з медійним висвітленням створюють ефект стигматизації, що призводить до вторинної криміналізації осіб, які нерідко виявляються невинними. Відсутність у КПК прямої заборони присутності ЗМІ без згоди особи під час обшуку та затримання, на мій погляд, є суттєвою прогалиною.
- Інститут угод про співпрацю у викритті кримінального правопорушення створює ризики легалізованої корупції та безкарності організаторів **злочинності.**
- Запровадження обов'язкової кримінологічної експертизи є необхідною умовою для виявлення та усунення криміногенних та корупціогенних ризиків всіх законів та нормативних актів.
- Підготовка та введення в штат правоохоронних органів посади «кримінолог» повинна стати звичайною практикою.

Реформування кримінального процесу не може обмежуватися формальним запозиченням іноземних моделей та «удосконаленням» норм. Лише поєднання процесуального аналізу з кримінологічним баченням здатне забезпечити створення такого законодавства, яке реально сприятиме зниженню рівня злочинності та підвищенню довіри до правосуддя.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінологія, процесуальні рішення, справедливість, латентність, рецидив, корупція, стигматизація.

Key words: criminal procedure, criminology, procedural decision-making, justice, latent crime, recidivism, corruption, stigmatization.

Ракіпова Інна Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, доцент

ЩОДО ІНСТИТУТУ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ В УКРАЇНІ (КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Військовий конфлікт на території України спричинив безпрецедентні виклики у сфері психічного здоров'я населення та зумовив нагальну потребу в розробці ефективних механізмів психосоціальної допомоги. Так, створення в наші дні Комітету з питань правового забезпечення та захисту прав у сфері психічного здоров'я як постійно діючого колегіального дорадчого органу при Національній асоціації адвокатів України також обумовлене актуальністю проблематики психосоціальної підтримки населення, що існує сьогодні в Україні, та безсумнівно буде затребуваною в час післявоєнної перебудови, зважаючи на тривалий травматичний досвід військового конфлікту, що впливає не лише на психологічний стан безпосередніх учасників бойових дій, але й на цивільне населення, яке пере-

бувало в зоні конфлікту або було вимушене покинути свої домівки як вимушені переселенці, втратило рідних і близьких, зазнало інших матеріальних збитків та моральних страждань.

Окремо зауважимо, що психосоціальний супровід у кримінальному провадженні є можливим дослідити як різновид кризової галузевої (кримінально-процесуальної) комунікації. Погоджуємося, що «криза – це конкретна, несподівана чи нестандартна подія чи серія подій, які створюють високий рівень невизначеності та загрози або передбачувана загроза для високопріоритетних цілей людини, поворотний момент на гірше» [1]; «криза – це своєрідна реакція на ситуацію, яка вимагає від людини змінити спосіб життя, спосіб мислення, ставлення до себе і навколишнього світу, а також основні екзистенційні питання» [2, с. 27]. Вважаємо слідом за M. Kievik, E. Giebels, J. M. Gutteling, що професійна кризова комунікація – це діяльність, спрямована на запобігання або зменшення негативних наслідків кризи, що включає оцінку ситуації та вибір напрямку дій [3]. Якщо ж вести мову про здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану та поствоєнний період, то психосоціальний супровід вразливих учасників кримінального провадження – це кризова галузева комунікація, покликана професійно забезпечити належну та ефективну участь у кримінальному провадженні вразливих підозрюваного, обвинуваченого, їх законного представника, потерпілого та його законного представника, свідка, надати їм із врахуванням індивідуальних особистісних потреб відповідну психосоціальну підтримку з метою запобігання вторинній чи повторній віктимізації, психологічній інвалідизації, соціальній дезадаптації [4].

З 02.10.2023 року в Україні реалізується Пілотний проєкт щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги (БПД)[1], і попит на залучення психологів через систему БПД зростає – протягом 2024 року значно збільшилася кількість запитів про залучення психологів, а у 2025 році було оголошено наступний конкурсний відбір до Реєстру психологів. За допомогою Пілотного проєкту з 2023 року більшість слідчих (розшукових) дій та процесуальних дій за участю дітей, що стали свідками у кримінальному провадженні, потерпіли від кримінального правопорушення, стали підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, або отримали інший статус у кримінальному провадженні, здійснюються у присутності психолога. Причому найчастіше психолога до кримінального провадження залучали для малолітніх та неповнолітніх зі статусом свідків та потерпілих, а найбільше запитів про залучення психолога до системи БПД надійшло від слідчих та дізнавачів. Разом з тим, до викликів Пілотного проєкту відносять, зокрема, залучення у межах зазначеного проєкту

[1] З 01.09.2024 року проєкт було поширено на всю територію України, на яку поширюється юрисдикція органів державної влади України.

психологів, які беруть участь у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях, що передбачені виключно статтями 226, 227, 228, 354, 491 КПК України. Справедливо підкреслюється, що кримінальне процесуальне законодавство не містить встановленого порядку/алгоритму залучення сторонами кримінального провадження та/або судом психолога до кримінального провадження та/або порядку/алгоритму залучення психолога до участі у слідчих (розшукових) діях та процесуальних діях. КПК України також не містить положень про те, що суд для залучення психолога у кримінальному провадженні виносить процесуальне рішення, яким може зобов'язати центри з надання безоплатної правничої допомоги залучити психолога та/або зобов'язати забезпечити участь психолога у процесуальній дії/судовому засіданні, в тому числі зобов'язати забезпечити прибуття психолога в судове засідання. Водночас, центри з надання БПД не наділені Законом України «Про безоплатну правничу допомогу» та Положенням про центри з надання безоплатної правничої допомоги, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 02.07.2012 р. №967/5, функціями забезпечувати залучення психолога до кримінальних проваджень та/або його прибуття в судові засідання на виконання рішень суду. Саме тому ці та інші питання потребують уваги та подальших досліджень з метою внесення необхідних змін та доповнень до чинного українського галузевого законодавства. Також необхідним є збільшення кількості психологів у Реєстрі психологів, а тому існує потреба й у активній інформаційній підтримці Проєкту в усіх регіонах України [5].

Все частіше в літературі використовується поняття «бойова політравматизація». Цікавими є результати експерименту, проведеного на базі КНП «Черкаський обласний клінічний госпіталь» Черкаської обласної ради С. Лукомською та О. Мельник, під час якого було доведено, що УБД віком понад 45 років характеризуються квазіадаптацією та дезадаптацією (недостатнє усвідомлення позитивного впливу бойового досвіду на особистість, брак ресурсів для продуктивного функціонування в цивільному житті, спотворення та уникнення травматичних спогадів) [2, с. 33-34].

Здійснення кримінального провадження в Україні в умовах дії воєнного стану, необхідність вже сьогодні дискутувати щодо післявоєнного відновлення в контексті забезпечення прав учасників кримінального провадження та вдосконалення норм галузевого законодавства підсилює актуальність впровадження інституту психосоціального супроводу у кримінальному процесі та потреб реалізації широкого спектру пропозицій підтримки в цій сфері, розробки, тестування і втілення в життя відповідних процесуальних механізмів, а також внесення узгоджених змін і доповнень до чинного законодавства. Перш за все, потребують вирішення питання регламентації права на психосоціальний супровід вразливих учасників кримінального провадження, а також залучення до кримінального процесу у випадках та в порядку, передбаченому законом, фасилітатора як учасника провадження.

Список використаних джерел:

1. Matthew W. Seeger. Best Practices in Crisis Communication: An Expert Panel Process. *Journal of Applied Communication Research*. 2006. Vol. 34. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00909880600769944
2. Кузікова С., Зливков В., Лукомська С., Щербак Т., Котух О. Психологічний супровід особистості в умовах війни: навч. посіб. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2024. 260 с.
3. Kievik M., Giebels E., Gutteling J. M. The key to risk communication success. The longitudinal effect of risk message repetition on actual self-protective behavior of primary school children. *Journal of Risk Research.* 2020. № 23(12). URL: https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1738527
4. Rakipova I. Psychosocial support in criminal proceedings in Ukraine as crisis communication during martial law and the post-war period. Precedente Revista Jurídica. 2025. No. 27. P. 35-55.
5. Інформаційно-аналітичний звіт за 2022-2024 рр., підготовлений за підтримки Програми підтримки ОБСЄ для України та у співпраці з Координаційним центром з надання правничої допомоги в межах проєкту «Підвищення доступу до юстиції через безоплатну правову допомогу». URL: https://docs.google.com/document/d/1WXvo2IL-OU_F-35PmUeR4ojyfsI5fbUQt_-wnR9lqO0/edit?tab=t.0

Ключові слова: кримінальне провадження, психосоціальний супровід, кризова комунікація, вразливі учасники кримінального провадження.

Key words: criminal proceedings, psychosocial support, crisis communication, vulnerable participants in criminal proceedings.

Волошина Владлена Костянтинівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРОПОРЦІЙНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Принцип пропорційності у кримінальному судочинстві обговорюється в науковій літературі давно, проте його реальне втілення в повсякденній практиці слідчих суддів залишає бажати кращого. Цей принцип важливий не як теоретична конструкція, а як робочий інструмент, що дозволяє перевіряти кожне конкретне рішення про обмеження прав особи. У Федеративній Республіці Німеччина він набув конституційного статусу завдяки практиці Федерального конституційного суду, який послідовно відстоює позицію: будь-яке обмеження

основних прав допустиме лише за трьох умов одночасно – захід має бути придатним для досягнення поставленої мети, не виходити за межі необхідного і не спричиняти наслідків, явно непропорційних тій цілі, заради якої його запроваджено [1]. У кримінальному процесі ця логіка знайшла конкретне нормативне втілення як у положеннях Кримінально-процесуального кодексу Німеччини (Strafprozessordnung – StPO), так і в судовій практиці щодо запобіжних заходів, примусових процесуальних дій і негласного спостереження.

В Україні ситуація склалася по-іншому. КПК 2012 року зробив чимало для зближення вітчизняного судочинства з європейськими стандартами, проте пропорційність так і не отримала статусу самостійної засади в ст. 7. Це не означає, що законодавець проігнорував її повністю. Стаття 9 КПК зобов'язує враховувати практику ЄСПЛ, а отже, пропорційність фактично присутня в системі через зовнішній канал. До того ж ст. 7 окремо захищає верховенство права, свободу особи, недоторканність житла і приватного життя, майнові права – тобто саме ті цінності, охорону яких цей принцип покликаний забезпечувати. Проблема в іншому, без прямого нормативного закріплення він залишається радше орієнтиром, аніж обов'язковим стандартом.

Варто зупинитися на тому, як пропорційність працює в Німеччині не в теорії, а у щоденній судовій практиці. Параграф 112 StPO прямо забороняє тримання під вартою, якщо воно є явно непропорційним щодо тяжкості діяння та очікуваного покарання. Параграф 100e StPO зобов'язує суд не просто санкціонувати захід, а мотивувати в ухвалі, чому саме він є необхідним і пропорційним у цій конкретній справі. Такі самі вимоги поширюються на примусові медичні заходи, обшуки та інші форми втручання в права особи. Окремо слід відзначити позицію Федерального конституційного суду щодо часового виміру: перевірці підлягає не лише момент застосування заходу, а й кожен наступний етап його тривання з урахуванням того, як змінюється ситуація у справі.

У практиці Європейського суду з прав людини діє схожа логіка. ЄСПЛ послідовно застосовує концепцію «справедливого балансу» між суспільним інтересом і правами конкретної людини, наголошуючи на тому, що держава не може перекладати на особу надмірний тягар заради досягнення публічних цілей. Це добре видно у справах про майнові обмеження – арешт, вилучення чи конфіскацію, а також у випадках прослуховування і стеження під час кримінального переслідування [2].

Якщо звернутися до чинного КПК України, то виявляється, що чимало його норм за змістом відображають пропорційний підхід, хоча прямо його не називають. Стаття 132 окреслює загальні засади застосування заходів забезпечення провадження. Стаття 178 вимагає від суду оцінювати сукупність обставин при виборі запобіжного заходу, не обмежуючись формальними підставами. Стаття 183 визначає тримання під вартою як виключний захід, можливий лише тоді, коли жодна м'якша альтернатива не є достатньою. Стаття 234 орієнтує слідчого на вибір найбільш обґрунтованого і адекватного способу отримання доказів з огляду на ступінь втручання в особисте та сімейне життя, а ст. 236 обмежує об-

шук часом і обсягом, що мінімізують завдану шкоду. Вимога розумних строків зі ст. 28 КПК за своєю природою теж є проявом пропорційності в часовому вимірі.

Але всі ці норми існують окремо одна від одної, не утворюючи системи. Пропорційність у нас функціонує як властивість окремих заходів, а не як наскрізний стандарт провадження. Саме тому судова мотивація при вирішенні питань про обшук, арешт майна чи запобіжні заходи нерідко зводиться до переліку формальних підстав без реальної відповіді на три принципових питання: чи здатний цей захід досягти поставленої мети, чи немає менш обтяжливих альтернатив, чи відповідають його наслідки тій цілі, заради якої він застосовується. Саме в якості відповідей на ці питання і полягає, за германським досвідом, справжня, а не паперова гарантія прав особи.

З урахуванням викладеного можна окреслити кілька напрямів удосконалення вітчизняного законодавства. Насамперед, питання нормативного статусу: пропорційність варто або прямо включити до ст. 7 КПК, або закріпити як обов'язковий критерій у нормах про заходи процесуального примусу. Окремої уваги потребує методологія роботи слідчих суддів, отже доцільно запровадити чіткий алгоритм перевірки, що охоплює легітимність цілі, придатність обраного засобу, відсутність менш обтяжливих альтернатив і співвідношення публічного інтересу з приватними обмеженнями. Нарешті, слід підвищити стандарти аргументації: і клопотання сторони обвинувачення, і судові рішення повинні містити конкретне обґрунтування того, чому саме цей захід є необхідним і чому більш м'який варіант не забезпечить досягнення процесуальної мети.

Германський досвід свідчить про одне, що пропорційність починає реально працювати лише тоді, коли перестає бути абстрактним гаслом і стає конкретним алгоритмом, обов'язковим у кожному процесуальному рішенні. Для України це означало б якісно інший рівень судового контролю і змістовнішу мотивацію процесуальних рішень. Саме тому принцип пропорційності заслуговує на повноцінне нормативне визнання як один із фундаментальних принципів кримінального процесу.

Список використаних джерел:

1. Beschluss des Ersten Senats vom 28. September 2022. URL: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2022/09/rs20220928_1bvr235413.html.

2. Рішення ЄСПЛ Funke v. France (25 лютого 1993 р., заява № 10828/84) URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57809; Рішення ЄСПЛ Raimondo v. Italy 22 лютого 1994 р., заява № 12954/87 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57870 ; Рішення ЄСПЛ Panteleyenko v. Ukraine (29 червня 2006 р., заява № 11901/02) URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76114

Ключові слова: засади кримінального провадження, кримінальне провадження, пропорційність, верховенство права, судовий контроль.

Key words: principles of criminal proceedings, criminal proceedings, proportionality, rule of law, judicial control.

Гуртієва Людмила Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО ЗА ФОРМОЮ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ

По-перше зазначимо, що у цих тезах наведено як нові положення та пропозиції, так і ті, що вже були висловлені нами раніше (в окремих наукових статтях в контексті іншої тематики, на які і посилаємось), проте вказано додаткові аргументи або уточнення відповідно до приписів чинного КПК та судової практики Верховного Суду.

Звернемо увагу, що законодавча дефініція терміну «слідчий» надана у п. 17 ч. 1 ст. 3 КПК [1]. Кримінально-процесуальну діяльність слідчого можна визначити як сукупність рішень, що приймає, та дій, що вчиняє слідчий у межах своєї компетенції та у встановленій кримінальним процесуальним законодавством процесуальній формі, які спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження в цілому (ст. 2 КПК) та досудового розслідування, зокрема [2, с. 7].

Процесуальні дії та процесуальні рішення є самостійними видами правозастосовних актів у кримінальному провадженні. У своїх постановах Верховний Суд вказував: КПК чітко розрізняє «рішення» і «дії» і не дає підстав вважати процесуальне рішення одним із різновидів процесуальної дії [3, п. 17]; відповідно до КПК «рішення» і «дія» завжди мають самостійне значення [4, с. 18; 5]. Кримінальні процесуальні рішення – це правозастосовні акти уповноважених державних органів або посадових осіб, виражені у встановленій законом процесуальній формі та прийняті у межах їх компетенції у передбаченому законом порядку. Вони виражають владні волевиявлення про дії та спрямовані на виконання завдань кримінального провадження [6].

В юридичній літературі деякі вчені (Н. В. Глинська та ін.) зазначають, що «у визначення форми процесуального рішення слід включати, з одного боку, спосіб його словесно-документального вияву (зовнішня форма), а з іншого, – структурні частини документа (внутрішня форма)» [7, с. 55].

З огляду на положення ст. 110 КПК слідчий приймає процесуальні рішення у формі **постанови** (ч. 3 та ч. 5-7) та **обвинувального акту** (ч. 4) за погодженням з прокурором (ст. 291 КПК).

Водночас у КПК передбачено, що слідчий може прийняти процесуальне рішення також і в іншій формі. Зокрема, у формі:

- **письмового доручення** (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК та ін.). У деяких постановах Верховного Суду також йдеться про письмове доручення як процесуальне рішення [8 та ін.];
- **запиту (доручення, клопотання)** про міжнародне співробітництво за погодженням з прокурором (ст. 549 КПК, ст. 551 КПК, ст. 552 КПК), про видачу (ст. 573 КПК, 575 КПК) за погодженням з прокурором;

– **клопотання** (за погодженням з прокурором, що передбачено у п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК, п. 7 ч. 2 ст. 40 КПК та ін. Зокрема, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру (ст. 292 КПК);
– **повідомлення про підозру** (за погодженням з прокурором, що передбачено у п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК, ст. 277 КПК). Ми вже зазначали (2014), що повідомлення про підозру включає і прийняття процесуального рішення, і вчинення процесуальної дії [9, с. 187]. Про таке йдеться і у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2019 р. [10]: «процедуру здійснення повідомлення про підозру особі можна умовно поділити на такі етапи: 1) етап *прийняття рішення* щодо необхідності здійснення особі повідомлення про підозру, на якому відбувається формування волевиявлення уповноваженої посадової особи (*слідчого* або прокурора) про необхідність здійснення повідомлення про підозру; 2) етап об'єктивації/вираження сформованого внутрішнього волевиявлення уповноваженої посадової особи *щодо прийнятого рішення* в *зовнішню форму шляхом складання тексту повідомлення про підозру* відповідно до вимог, передбачених ст. 277 КПК України, та його підписання; 3) етап доведення інформації до відома адресата, щодо якого *прийняте рішення* про повідомлення про підозру, шляхом безпосереднього вручення його тексту особі згідно зі ст. 278 КПК України» [10];
– **акта про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру** (п. 2 ч. 1 ст. 483-10 КПК, ст. 483-12 КПК) у кримінальному провадженні, яке врегульовано главою 37-1 КПК. Так, за ч. 1 ст. 483-12 КПК «акт про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру *є процесуальним рішенням*, яким слідчий, прокурор стверджує про наявність підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку та яким завершується досудове розслідування». (Ми вже звертали увагу, що у п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК вказано неповний перелік підсумкових рішень стадії досудового розслідування [11, с. 127]).

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що у ст. 110 КПК вказано неповний перелік видів процесуальних рішень за формою їх прийняття (зокрема, слідчим).

На наше переконання, редакція положень ч. 3 ст. 110 КПК повинна мати відкритий, більш гнучкий характер. Можемо запропонувати наступні редакції:

«Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови **або в іншій формі, передбаченою цим Кодексом**. <...>» [11, с. 128] або

«Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається, **зокрема,** у формі постанови**.** <...>».

Вважаємо, таке законодавче закріплення є більш послідовним (логічним) та узгодженим з іншими приписами КПК, що відповідає вимогам юридичної визна-

ченості. Крім того, у Висновку № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права зазначено: «<...> відкриті норми є часто необхідними, оскільки вони надають <...> необхідну гнучкість та за потреби можуть використовуватися для заповнення прогалин законодавства. Як неодноразово наголошував ЄСПЛ, хоча визначеність є надзвичайно бажаною, вона може також призвести до надмірної негнучкості, а закон мусить не відставати від обставин, що змінюються» [12, п. 46].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. (зі змін. та доп.). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Гуртієва Л. М. Етичні основи діяльності слідчого: автореферат дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2008. 20 с.

3. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14.03.2023 р. у справі № 465/7069/21 (провадження № 51-1319км22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109675204

4. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14.02.2023 р. у справі № 405/680/22 (провадження № 51-1544км22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075175

5. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05.12.2023 р. у справі № 757/26714/22-к (провадження № 51-3698км23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115617715

6. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14.06.2021 р. у справі № 686/9636/18 (провадження № 51-6276 кмо 19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97771973

7. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. … д-ра юрид. наук. Харків, 2015. 462 с.

8. Постанова Третьої судової палати ККС ВС від 25.08.2021 у справі № 663/267/19 (провадження № 51-3344км20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99277907)

9. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6. С. 185-190.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2019 р. у справі № 536/2475/14-к (провадження № 13-34кс19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236

11. Гуртієва Л. М. Види підсумкових рішень стадії досудового розслідування, які прокурор скеровує до суду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2026. № 79. С. 126-130.

12. Висновок № 20 (2017) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про роль судів у забезпеченні єдності застосування права. URL: https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/vys20.pdf

Ключові слова: кримінальні процесуальні рішення, Кримінальний процесуальний кодекс України, слідчий.

Key words: criminal procedural decisions, the Criminal Procedure Code of Ukraine, investigator.

Завтур Віктор Андрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗМІНА ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ З ПІДСТАВИ, ПЕРЕДБАЧЕНОЇ Ч.6 СТ. 616 КПК УКРАЇНИ: НОРМОТВОРЧІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНІ АСПЕКТИ

Триваюча збройна агресія російської федерація проти України обумовила впровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство спеціальних підстав для зміни запобіжних заходів, що безпосередньо пов'язані із викликами повномасштабного вторгнення.

Зокрема, Законом України № 2125-IX від 15 березня 2022 ст. 616 КПК України було доповнено частиною 6 у такій редакції: у місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання.

Зауважимо, що перед тим, як відповідний правовий механізм набув нормативного закріплення у положеннях КПК України, на доцільності розгляду такого роду клопотань підозрюваних наголошувалось у Листі Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [1].

Безперечно, впровадження аналізованої підстави зміни запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту є вкрай важливим законодавчим кроком з точки зору реалізації Україною позитивних зобов'язань за ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яка покладає на державу обов'язок захистити життя тих осіб, які перебувають під її юрисдикцією і відступ від нього є недопустимим навіть в умовах війни.

Утім, як формулювання норм ч.6 ст. 616 КПК України, так і їх практичне застосування породжує низку питань з точки зору правової визначеності та забезпечення стандарту якості законодавства.

Із буквального тлумачення указаного положення кримінального процесуального закону випливає, що ключовою умовою застосовності відповідної підстави зміни запобіжного у вигляді домашнього арешту на особисте зобов'язання є перебування житла, яке відповідно до ухвали слідчого судді, суду підозрюваний, обвинувачений не має права залишати на території, на якій ведуться активні бойові дії.

У Наказі Міністерства розвитку громад та територій України від 25 лютого 2025 року № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» (далі – Наказ Мінрозвитку України № 376), території на яких ведуться (велися) бойові дії поділяються на три категорії: 1) території можливих бойових дій; 2) території активних бойових дій; 3) території активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси [2]. Відповідно, слідчий суддя, суд може задовольнити клопотання підозрюваного, обвинуваченого про зміну запобіжного заходу з домашнього арешту на особисте зобов'язання виключно, якщо таке житло перебуває на території, віднесеній відповідно до Наказу Мінрозвитку України № 376 до другої та третьої категорії. Отже, цей аспект є нормативно визначеним.

Утім, у судовій практиці є приклади й більш широкої оцінки безпекової ситуації при вирішенні клопотань, поданих у порядку ч.6 ст. 616 КПК України. Зокрема, задоволення клопотань про зміну запобіжного заходу з домашнього арешту в ухвалах слідчих суддів мотивувалося забезпеченням можливості уникнення небезпеки для життя і здоров'я обвинуваченого у випадку проведення активних бойових дій за місцем його проживання [3], неперешкоджанням реалізації права особи на вільний вибір місця перебування в умовах воєнного стану [4], обстановкою на території м. Миколаєва, яка не дозволяє ефективно використовувати запобіжний захід у вигляді домашнього арешту та тягне необхідність його заміни на особисте зобов'язання [5].

Отже, у правозастосовній практиці помітною є тенденція до поширювального тлумачення норм ч.6 ст. 616 КПК України, що в цілому слід визнати виправданим підходом, оскільки ключова ідея аналізованого процесуального механізму полягає у необхідності захисту життя та здоров'я особи. Утім, у цьому контексті слід відзначити й прогальність відповідних положень КПК України, оскільки норми ч.6 ст. 616 не передбачають можливості зміни запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на особисте зобов'язання у зв'язку із руйнуванням або суттєвим пошкодженням житла, яке підозрюваний, обвинувачений не має права залишати відповідно до умов, визначених ухвалою слідчого судді про застосування запобіжного заходу. При цьому, така підстава може бути актуальною на всій території України, незалежно від близькості до зони активних бойових дій. Хоча слід відмітити й те, що такі обставини в цілому підпадають під загальні підстави зміни запобіжного заходу, визначені у ст. 200 КПК України, однак враховуючи їх специфіку, вбачається доцільнішим впровадження у кримінальне процесуальне законодавство *lex specialis*.

Окремо слід відзначити й те, що норма ч.6 ст. 616 КПК України визначає належним суб'єктом звернення із відповідним клопотанням саме підозрюваного, обвинуваченого. Втім, у судовій практиці є випадки задоволення таких клопотань, які були подані прокурором. Виходячи із екстраординарного характеру відповідного судово-контрольного провадження, переконані, що будь-які обмеження щодо кола суб'єктів звернення із клопотанням про зміну запобіжного заходу є недоречними.

Вищевикладене засвідчує необхідність удосконалення положень ч.6 ст. 616 КПК України з урахуванням наявного досвіду правозастосування та ідентифікованих прогалин нормативної регламентації, у зв'язку із чим пропонуємо викласти їх у такій редакції: «У місцях ведення активних бойових дій, а також у випадку руйнування чи суттєвого пошкодження житла, яке підозрюваний, обвинувачений не має права залишати за ухвалою слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту слідчий суддя, суд за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, законного представника або прокурора має право розглянути питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання».

Список використаних джерел:

1. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Лист Верховного Суду від 03 березня 2022 року № 1/0/2-2. URL: https://ips.ligazakon.net/document/VSS00820?an=22

2. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 25 лютого 2025 року № 376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text

3. Ухвала Комінтернівського районного суду Одеської області від 21 квітня 2022 року, судова справа № 504/957/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104034213

4. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 14 липня 2022 року, судова справа № 522/3510/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105952346

5. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 03 лютого 2023 року, судова справа № 490/3391/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109580039

Ключові слова: кримінальне провадження, заходи забезпечення кримінального провадження, запобіжні заходи, домашній арешт, кримінальне провадження в умовах воєнного стану, судовий контроль.

Key words: criminal proceedings, measures to ensure criminal proceedings, preventive measures, house arrest, criminal proceedings under martial law, judicial control.

Лукащук Каріна Русланівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії з права

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року відповідно до Указу Президента України № 64/2022, затвердженого Законом України від 24.02.2022 №2102-IX, суттєво позначилося на функціонуванні пенітенціарної системи та судового контролю у сфері виконання покарань. Обмеження прав і свобод, допустимі в умовах воєнного стану згідно зі ст. 64 Конституції України, не поширюються на засуджених у частині їхніх невід'ємних прав, гарантованих ст. 3, 28, 29, 55 Основного Закону, а також ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1]. Водночас реалізація судового контролю за дотриманням цих прав в умовах збройного конфлікту зіткнулася з безпрецедентними процесуальними та організаційними викликами.

Судовий контроль у кримінально-виконавчій сфері здійснюється переважно судами у порядку Глави 26 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), а також відповідно до положень Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Ст. 539 КПК закріплює повноваження суду щодо вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироків, включаючи умовно-дострокове звільнення, заміну невідбутої частини покарання більш м'яким, а також захист прав осіб, позбавлених волі [2]. В умовах воєнного стану ці процедури набули особливої правозахисної ваги у зв'язку з евакуацією установ виконання покарань (далі – УВП), обмеженням доступу захисників до підзахисних та труднощами забезпечення особистої участі засуджених у судових засіданнях.

Серед ключових проблем, виявлених у правозастосовній практиці з 2022 року, виокремлюється декілька взаємопов'язаних груп. По-перше, евакуація УВП внаслідок бойових дій призвела до фактичного переривання провадження за ст. 539 КПК: значна кількість матеріалів залишалась у судах за місцем первісного розташування установи, тоді як засуджений уже перебував в іншому регіоні. Це спричинило колізію щодо територіальної підсудності, що не врегульована ні в КПК, ні в КВК [3, с. 47]. По-друге, масштабне застосування відеоконференцзв'язку (далі – ВКЗ) для участі засуджених у судових засіданнях, яке закріплено в ч. 2 ст. 336 КПК, зіткнулося з технічними обмеженнями низки УВП, розміщених у прифронтових зонах, що обмежило реалізацію права на справедливий суд у розумінні ст. 6 ЄКПЛ.

По-третє, особливої гостроти набули питання забезпечення права засуджених на захисника. Відповідно до ч. 1 ст. 45 КПК участь захисника є обов'язковою у справах осіб, позбавлених волі. Разом з тим введення режиму воєнного стану та обмеження пересування суттєво ускладнили фізичний доступ адвокатів до клієн-

тів. Аналіз рішень Вищого антикорупційного суду та апеляційних судів за 2022–2024 рр. свідчить про напрацювання судовою практикою компенсаторних механізмів: розширення застосування ВКЗ для адвокатських консультацій, призначення захисника «у порядку чергування» через автоматизовану систему [4, с. 213].

Слід звернути увагу й на проблему подвійної правової природи обмежень прав засуджених в умовах воєнного стану. З одного боку, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII допускає тимчасове обмеження низки прав. З іншого – ст. 7 КВК прямо забороняє погіршення умов відбування покарання на підставі воєнного стану понад заходи, прямо передбачені законом [5]. Судовий контроль покликаний забезпечити баланс між вимогами безпеки та стандартами поводження з ув'язненими, закріпленими у Мінімальних стандартних правилах ООН поводження з ув'язненими («Правила Нельсона Мандели», 2015).

Окремою сферою судового контролю є перегляд обґрунтованості застосування дисциплінарних стягнень до засуджених. За статистикою Міністерства юстиції України, протягом 2022–2023 рр. кількість скарг засуджених до суду на дії адміністрації УВП зросла майже на 34 %, що корелює зі загостренням умов тримання в умовах воєнного часу [6, с. 89]. Суди при розгляді таких скарг застосовують ст. 26 КПК та ст. 104 КВК, проте процесуальна форма такого оскарження залишається дискусійною з огляду на відсутність чіткого розмежування між адміністративним і кримінально-процесуальним порядком.

Таким чином, судовий контроль за дотриманням прав засуджених в умовах воєнного стану перебуває на перетині кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого та конституційного права. Аналіз виявлених проблем дозволяє сформулювати пропозиції de lege ferenda: 1) доповнити ст. 539 КПК спеціальною нормою щодо визначення підсудності у разі евакуації УВП; 2) законодавчо закріпити гарантії забезпечення права на захисника через ВКЗ в умовах надзвичайних та воєнних ситуацій; 3) унормувати процесуальний порядок оскарження засудженими рішень адміністрації УВП, прийнятих з посиланням на воєнний стан. Реалізація цих пропозицій сприятиме зміцненню верховенства права та наближенню пенітенціарної практики України до стандартів Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

3. Яковець І. С. Судовий контроль у кримінально-виконавчій сфері в умовах воєнного стану. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1. С. 42–51.

4. Гритенко О. А., Пузирьов М. С. Кримінально-виконавче право України в умовах правового режиму воєнного стану : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 287 с.

5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15

6. Міністерство юстиції України. Аналітична доповідь про стан пенітенціарної системи України у 2022–2023 роках. Київ, 2024. 134 с.

Ключові слова: судовий контроль, права засуджених, воєнний стан, кримінально-процесуальний аспект, установи виконання покарань, кримінальне судочинство, пенітенціарна система, право на захисника.

Key words: judicial control, rights of convicts, martial law, criminal procedure aspect, penitentiary institutions, criminal justice, penitentiary system, right to defence counsel.

Мурзановська Аліна Владиславівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЩОДО АДВОКАТА: ПИТАННЯ ЗАКОННОСТІ

Проблема проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвокатів залишається однією з найбільш складних у сучасному кримінальному процесі. Вона знаходиться не перетині необхідності досягнення завдань кримінального провадження та гарантій незалежності адвокатської діяльності, де особливого значення набуває забезпечення адвокатської таємниці.

Особливості кримінального провадження щодо адвокатів зумовлені, в першу чергу, тим, що адвокат, здійснюючи свої професійні обов'язки, забезпечує захист персональних даних про фізичну особу, які становлять адвокатську таємницю, якою вони володіють.

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) формує підвищені стандарти захисту діяльності адвоката, що потребує їх належної імплементації у національне законодавство та правозастосування. Питання адвокатської таємниці посідає центральне місце у практиці ЄСПЛ, зазначаючи, що втручання у професійну діяльність адвоката є допустимим лише за умови, що воно не підриває саму сутність права на захист, визнавав порушення ст. 8 Конвенції [1] через проведення обшуку, негласних слідчих (розшукових) дій без достатніх гарантій захисту конфіденційної інформації [див., наприклад: 2]. Особливу увагу Суд приділяє цифровим носіям інформації, підкреслюючи, що вилучення електронних даних без належних процесуальних обмежень становить серйозне втручання у приватне життя. Також ЄСПЛ дійшов висновку, що адвокатська таємниця у спілкуванні між адвокатом і клієнтом має захищатися незалежно від того, на чиєму електронному пристрої зберігається таке листування [3].

Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій стосовно адвоката визначаються Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4], які містять певні гарантії законності їх проведення (пп. 2-4 ч. 2 ст. 23).

Так, забороняється: вимагати від адвоката чи його помічника відомостей, що становлять адвокатську таємницю; проводити огляд, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із адвокатською діяльністю; втручатися у приватне спілкування адвоката з клієнтом; ототожнювати адвоката з клієнтом.

Оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії, що можуть призвести до розкриття адвокатської таємниці, проводяться лише на підставі судового рішення за клопотанням Генпрокурора чи його заступника.

У разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої (розшукової) дії. Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, має бути присутній представник ради адвокатів регіону, крім випадків, визначених законом. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу (розшукову) дію, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії. З метою забезпечення дотримання вимог щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Проте, Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) таких положень не містить, не зважаючи на те, що в чинному КПК серед особливих порядків кримінального провадження міститься окрема глава (Глава 37 КПК), де врегульовані питання провадження щодо окремої категорії осіб, серед яких є і адвокат. Дослідження питань щодо колізій норм КПК України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» знайшли своє відображення в науковій літературі [див., наприклад: 5].

Важливе значення для розуміння вимог щодо законності проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката також має положення ст. 481 КПК України, в якій врегульовано особливості порядку повідомлення про підозру адвоката. Так, письмове повідомлення про підозру адвоката здійснюється виключно Генеральним прокурором, його заступником або керівником обласної прокуратури в межах його повноважень. Порушення цієї вимоги може призвести до визнання всіх проведених слідчих (розшукових) дій не законними, і відповідно – визнання усіх зібраних доказів недопустимими. Саме такого висновку дійшов ККС ВС у своєму рішенні (постанова ККС ВС у справі № 523/17459/23 від 31.01.24) [див.: 6].

В цілому, аналіз правозастосування в Україні дозволяє виокремити низку системних проблем, серед яких можна назвати наступні: формальний характер судового контролю; відсутність ефективних механізмів відбору конфіденційної інформації; надмірне втручання у професійну діяльність адвоката; використання слідчих (розшукових) дій як інструменту тиску.

Так, на недотримання гарантій адвокатської діяльності вказала АП ВАКС в ухвалі від 27.07.23 у справі № 991/5681/23. Суд звернув увагу, що представник органу адвокатського самоврядування прибув на місце обшуку після його початку й тоді, коли мобільний телефон та ноутбук у власника були вже вилучені. Крім того, прокурор не надав доказів, які б свідчили про завчасне повідомлення органу адвокатського самоврядування про запланований обшук, надавши можливість представнику ради своєчасно прибути на місце обшуку [7]. В іншій справі № 991/4337/23 суд також відмовив у арешті гаджетів, вилучених у адвоката під час обшуку (ухвала АП ВАКС від 09.06.23), врахувавши, що проведення такого обшуку житла адвоката було здійснено без повідомлення ради адвокатів регіону та без присутності її представника [там само].

Проте, сам по собі статус адвоката не може свідчити про поширення гарантій адвокатської таємниці на все майно, яке перебуває у власності чи користуванні такої особи, на що також було акцентовано увагу в рішеннях Апеляційної палати ВАКС (ухвали АП ВАКС від 29.10.19 у справі № 760/20310/19, від 30.09.22 у справі № 991/3390/22, від 07.02.23 у справі № 991/6668/22) [7], де підкреслено, що стороною захисту не надано жодних доказів зберігання у вилученому мобільному телефоні інформації, що є адвокатською таємницею, не зазначено яка саме інформація, що міститься на вказаному мобільному телефоні є адвокатською таємницею та не вказано представництва чиїх інтересів вона стосується.

В іншому рішенні зазначено, що при проведенні обшуку не вилучались речі і документи, що можуть мати відношення до адвокатської діяльності, а інші відомості не є такими, що зібрані у результаті можливого ознайомлення детектива з матеріалами адвокатської діяльності, доказів іншого до суду не надано та під час судового провадження не досліджено (ухвала АП ВАКС від 17.07.23 у справі № 991/4435/23) [7].

В ухвалі АП ВАКС від 07.06.23 у справі № 991/4338/23, підкреслено, шо адвокатська таємниця розповсюджується не на будь-яке спілкування між адвокатами, юристами щодо здійснення їх професійної діяльності, а лише на відомості, що безпосередньо стосуються обставин справи, в межах якої надається правова допомога на підстави відповідного договору. Крім того, як зазначає Д. Михайленко [7], ВАКС акцентує увагу на тому, що гарантії адвокатської діяльності в частині охорони адвокатської таємниці не поширюються на відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення адвокатом чи за його участі (ухвали АП ВАКС від 04.03.20 у справі № 991/1260/20 та від 04.05.23 у справі № 991/1755/23) такі гарантії адвоката втрачаються у разі можливого вчинення ним кримінального правопорушення, зокрема, не у зв'язку з реалізацією нам

функцій адвоката (ухвали АП ВАКС від 09.07.20 у справі № 991/4861/20 та від 03.06.21 у справі № 991/2446/21).

Підсумовуючи підкреслимо, що проведення слідчих (розшукових) дій щодо адвоката може здійснюватися лише за умови суворого дотримання принципу пропорційності та за наявності ефективних гарантій захисту адвокатської таємниці. Практика ЄСПЛ підтверджує необхідність підвищеного рівня захисту адвокатської діяльності в цілому та адвокатської таємниці, зокрема, адже недотримання стандартів ЄСПЛ у цій сфері створює ризики визнання доказів недопустимим та в кінцевому підсумку – порушення права на справедливий суд.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Денисюк та інші проти України» від 13.02.2025, заява № 22790/19, № 23896/20, № 25803/20 та № 31352/20.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Černý та інші проти Чеської Республіки» від 18.12.2025, заява № 37514/20.
4. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI від 5 липня 2012 року (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text
5. Войнарович А. Б. Особливості проведення окремих процесуальних дій відносно адвоката у кримінальному провадженні як гарантії адвокатської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. 2016. Випуск 36. Том 2. С. 126-130. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cf55da4b-2f91-467e-b785-804747b001a3/content
6. Горох О. Кримінальна відповідальність адвоката. *ADVOKAT POST.* 08.09.25. URL: https://advokatpost.com/kryminalna-vidpovidalnist-advokata-oleksij-horokh-2/
7. Михайленко Д. Обшук у адвоката і гарантії діяльності: 8 висновків АП ВАКС, які варто знати. *Національна асоціація адвокатів України*. 28.08.24. URL: https://unba.org.ua/news/9456-obshuk-u-advokata-i-garantii-diyal-nosti-8-visnovkiv-ap-vaks-yaki-varto-znati.html

Ключові слова: кримінальне провадження, законність, досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, адвокат, адвокатська таємниця.

Key words: criminal proceeding, legality, pre-trial investigation, investigative search actions, advocate, attorney-client privilege.

Melnychuk Tetiana
National University «Odesa Law Academy» (Ukraine),
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, PhD
University of Osnabrück (Germany), Visiting Researcher

RULE OF LAW OR RULE OF SECURITY: RETHINKING LEGAL RESPONSES TO ORGANISED CRIME AMID HYBRID THREATS

Organised crime in today's world is evolving into a decentralised and technologically sophisticated phenomenon, more capable than ever before of penetrating strategically important sectors of public administration, the economy and infrastructure, and of adapting to social crises. At the same time, the distinctions between traditional organised crime and more complex hybrid threats, such as political violence, armed conflicts, cyberattacks, propaganda, disinformation and evasion of economic sanctions, are becoming progressively blurred. Criminal networks increasingly act as proxies for hybrid threat actors [8]. However, they do not merely coexist in a geographical space; their symbiotic interaction can trigger a domino effect, producing devastating consequences that extend beyond the initial point of origin.

Active digitalisation, the advancement of AI and recent geopolitical dynamics in Eastern Europe and the Middle East have intensified the issue of crime-related hybrid threats and the appropriate legal responses [1; 9; 12].

EU states are increasingly facing forms of criminality that are taking on hybrid patterns: from the smuggling of conscripts and weapons triggered by Russia's war of aggression against Ukraine, to interference in domestic political and economic processes through disinformation campaigns and illicit financial flows. The escalation of hybrid threats serves as a catalyst for legal transformation within the EU, given the public demand for security (Communication from the Commission to the European Parliament and the Council *on the Seventh Progress Report on the implementation of the EU Security Union Strategy and Annex*, COM (2024)). However, the imperative of security, which requires flexibility and rapid adaptation, often conflicts with the law, traditionally focused on stability, consistency and proceduralism.

In response to the growing threats, states continually seek a balance between repressive and preventive countermeasures commensurate with the danger dimension. Nevertheless, there is a noticeable lag in social and legal control over organised crime, particularly considering its trends of transnationalisation. Governments are constrained by regulatory, linguistic, and jurisdictional barriers, the temporality of law, and diplomatic procedures. Criminals, as a rule, do not face such obstacles and actively exploit legal gaps. Under these circumstances, states tend to use security instruments that deviate from the classical approaches to counteraction based on principles of the rule of law more often.

The prioritisation of security facilitates the emergence of the «*rule of security*», which can be defined as a legal paradigm in which security becomes the primary normative axis, displacing or marginalising traditional rule of law principles, particularly in

response to non-traditional (hybrid) criminal threats. The «rule of security» gives rise to the *ambivalence of security*: as a legal category, security can both guarantee the rights and freedoms of citizens and restrict them under the pretext of ensuring public order, safeguarding national security or protecting state interests. The issue reflects a broader trend of *securitisation in law*, which, without critical reflection, risks undermining the foundation of legal legitimacy of crime counteraction.

The phenomenon of securitisation has received considerable attention in political and social sciences [3; 13; 14; 15], including reasonable criticism [2; 11], however, its legal implications in the field of crime prevention remain insufficiently explored.

The concept of the «rule of security» has not yet been systematically doctrinally elaborated in legal studies, although practices in the criminal justice sphere aligned with it are becoming increasingly common.

In particular, numerous contemporary regulatory changes are driven by the implementation of advanced technical security measures. Modern artificial intelligence systems, capable of analysing vast amounts of data, enable the prediction of crime probability in specific regions or based on particular characteristics. Consequently, the paradigm of crime control is shifting: law enforcement is increasingly taking on the nature of predictive control, which in turn raises concerns about a potential erosion of the presumption of innocence.

Moreover, international and regional standards, such as the UNTOC and the ECHR, coexist with national regulatory systems that may differ significantly in their strategies for balancing security and fundamental rights. In some jurisdictions, the boundaries between law, legal exceptions and arbitrariness are becoming increasingly blurred in the context of tackling serious crime.

Furthermore, there is a growing asymmetry in adherence to the rule of law and the effectiveness of security measures across different legal regimes, indicating the transition of emergent regimes to a state of regularity by the institutionalisation of emergency powers. The national margin of appreciation permitted under Article 15 of the ECHR (derogation in time of emergency) should be carefully monitored and framed to avoid abuse of the «rule of security».

Among others, three areas (though not exclusively) should be highlighted, which illustrate the tension between the need to ensure security and the need to uphold the rule of law.

Firstly, given the digital transformation of organised crime [6; 7] and associated hybrid threats (the use of the dark web for trafficking in drugs, weapons and human organs, the use of crypto-platforms to evade economic sanctions, etc.), a shift in the battlefield towards the cyber space is observed. An increase in security pressure in the cyber domain is anticipated, posing risks to confidentiality, privacy and the protection of personal data.

Secondly, in the geopolitical dimension, there is a growing use of organised crime by certain states to achieve foreign and domestic policy objectives (North Korea, Iran, Russia) or for broader ideological objectives such as international

terrorism. State-organised crime [5] creates a peculiar conflict of interest or paradox, where the very institutions tasked with implementing international standards to combat organised crime are themselves part of the problem. Some studies point to a link between authoritarian processes and the growing risk of the abuse of international legal assistance institutions to persecute political opponents [10]. In effect, this constitutes a non-violent undermining of the rule of law from within.

Thirdly, legal measures to combat organised crime in conflict and post-conflict environments are manifestations of crisis management. In conflict-affected jurisdictions, emergency regimes such as martial law are often introduced, significantly restricting constitutional rights and expanding the discretion of security forces. Legislation to combat crime is adopted 'in the heat of the moment' or retrospectively without proper legal scrutiny. In post-conflict contexts, organised crime is closely intertwined with political structures, corruption networks and the shadow economy, rendering them even more fragile. Instead of effective reconstruction and the expected rule of law, what occurs is the 'criminalisation of peace' [4]. Weakened institutions and high levels of corruption create a security vacuum. In response, risks of the 'securitisation of peace' are mounting.

Combating serious and organised crime has transcended the traditional scope of criminal justice, becoming a key issue for safeguarding democratic and legal values. In this regard, it is necessary to reevaluate the extent to which contemporary legal mechanisms for responding to organised crime comply with the requirements of the rule of law, to examine the challenges that the «rule of security» poses to democratic institutions, and to consider what the legal ecosystem of security should look like in response to crime-related hybrid threats.

These developments reflect the growing need for a new legal architecture capable of functioning in conditions of non-linear change and «unstable normality». They also address the need of a model of adaptive, hybrid threat-resilient legal system that relies on institutional flexibility and transparency, maintaining its democratic nature even under the pressure of exceptional circumstances.

References:

1. Arkan Z. European security and hybrid threats: A narrative in the making. Springer International Publishing, 2025. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-86793-4

2. Balzacq T. The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*. 2005. Vol. 11. No. 2. P. 171-201.

3. Buzan B., Wæver O. Regions and powers: The structure of international security. Cambridge University Press, 2003. 592 p.

4. Cockayne J. Chasing shadows: Strategic responses to organised crime in conflict-affected situations. *Centre for Humanitarian Dialogue & United Nations University.* URL: https://www.hdcentre.org/publications/chasing-shadows/

5. Decoeur H. The phenomenon of state organized crime. In *Confronting the shadow state: An international law perspective on state organized crime* (online ed.). Oxford University Press, 2018. URL: https://doi.org/10.1093/oso/9780198823933.003.0002

6. Di Nicola A. Towards digital organized crime and digital sociology of organized crime. *Trends in Organized Crime*. 2022. URL: https://doi.org/10.1007/s12117-022-09457-y

7. Internet organised crime threat assessment (IOCTA) 2024. *Europol*. URL: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2024

8. European Union serious and organised crime threat assessment – The changing DNA of serious and organised crime. *Europol.* URL: https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/changing-dna-of-serious-and-organised-crime

9. Kaldor M. New and old wars: Organized violence in a global era. 3rd ed. Polity Press, 2012. 268 p.

10. Meacham S. Weaponizing the police: Interpol as a tool of authoritarianism. *Harvard International Review*. 2022. URL: https://hir.harvard.edu/weaponizing-the-police-authoritarian-abuse-of-interpol/

11. McDonald M. Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*. 2008. Vol. 14. No. 4. P. 563-587.

12. Racoveanu C. 2024. Artificial intelligence – A double-edged sword. Organized crime's AI vs law enforcement's AI. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*. Vol. 18(1). P. 507–517. URL: https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0044

13. Sperling J., Webber M. The European Union: Security Governance and Collective Securitization. *West European Politics.* 2018. URL: https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1510193

14. Taureck R. Securitization theory and securitization studies. *European Journal of International Relations*. 2006. Vol. 9(1). P. 53–61.

15. Wæver O. Securitization and desecuritization. *International Security.* 2007. No. 3. P. 66–98.

Ключові слова: організована злочинність, гібридні загрози, протидія, верховенство права, секьюритизація.

Key words: organised crime, hybrid threats, counteraction, rule of law, securitisation.

Підгородинська Анастасія Вікторівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТРЕТІХ ОСІБ, ЩОДО МАЙНА ЯКИХ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ

Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 170 встановлює, що арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Арешт майна скасовується у встановленому цим Кодексом порядку [1].

Арешт майна є тим заходом забезпечення кримінального провадження, що спрямований на забезпечення дієвості провадження шляхом обмеження права власності особи, яке, як відомо, є правом, яке потребує захисту і гарантування реалізації і застосовуваних обмежень, щоб допустимі обмеження у зв'язку із здійсненням кримінального провадження не перейшли в зловживання з боку сторони обвинувачення і не призвели до порушення прав і основоположних свобод.

Допустимість законодавчих обмежень, пов'язаних із потребами досудового розслідування чи судового розгляду, зумовлюється, зокрема, встановленим кримінальним процесуальним порядком (чітким визначенням процедури, суб'єктів та їх процесуальних статусів), дотриманням процесуальних строків, якнайширшим застосуванням засад кримінального провадження, ефективним судовим контролем та прокурорським наглядом тощо.

У сферу кримінальної процесуальної діяльності можуть залучатися суб'єкти, які мають умовно специфічний процесуальний статус з точки зору закону, питання про їх причетність до кримінального правопорушення не встановлюється, однак майно, володільцями якого вони є, може бути арештовано. Йдеться, зокрема, про третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт.

Передбачаючи процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, законодавець визначив її як будь-яку фізичну чи юридичну особу, яка має права і обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосується арешту майна, які виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна [1]. Вона повідомляється про прийняті процесуальні рішення у кримінальному

провадженні, що стосуються арешту майна, отримує їх копії у випадках і в порядку, встановленого КПК України.

Через унормування законодавчого характеру сформовано сукупність відповідних кримінальних процесуальних гарантій, які повинні бути дотримані, зважаючи й на те, що третя особа, визначена в ст. 64-2 КПК України може і не мати більше жодного процесуального статусу в кримінальному провадженні.

Кримінальні процесуальні гарантії, зазначається в науковій літературі, виступають основоположною складовою кримінального процесу і водночас його теоретичним фундаментом і практичним інструментом, забезпечуючи ефективність функціонування всіх його інститутів, норм і процедур [2].

Недотримання встановленого порядку, як важлива процесуальна гарантія для третіх осіб, може мати негативні наслідки для слідчого, прокурора (наприклад, скасування ухвал слідчих суддів першої інстанції, наприклад, при встановленні істотних недоліків при складанні клопотання: відсутність вказівки на правову кваліфікацію діяння; відсутність правового обґрунтування і чіткого викладення мотивів, якими обґрунтовується клопотання; відсутність додатків, які підтверджують наявність матеріалів, якими обґрунтовується клопотання; порушення правил про підсудність при поданні клопотань слідчим, прокурором; неналежне засвідчення документів; подання клопотань поза межами строків, установлених КПК України (що виходить з аналізу практики, в тому числі судів), повернення клопотань для усунення недоліків (у даному випадку важливо дотримуватися підстав для такого повернення з огляду на положення ст. ст. 64-2, ч.2 ст. 171 КПК України для унеможливлення легалізації зловживань з боку правоохоронних органів). Крім того, процесуальною гарантією для третіх осіб в питаннях накладання арешту на майно третіх осіб є також належне виконання слідчими суддями положень КПК України щодо структури, змісту і вимог (законності, обґрунтованості, вмотивованості), які передбачені для кримінальних процесуальних рішень. Це важливо, оскільки йдеться про судовий контроль як процесуальну функцію, від якості якого залежить ефективність захисту прав третіх осіб у тому числі.

Кримінальний процесуальний закон передбачає можливість застосування обмеження права власності конкретної особи лише з визначеною метою, а саме з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

При цьому необхідно мати на увазі, що для цієї категорії осіб закон встановлює як загальні, так і спеціальні кримінальні процесуальні гарантії.

Певні процесуальні гарантії, що визначаються законом, розвиваються актуальною судовою практикою і сприяють більш ефективному захисту прав третіх осіб. Так, у Постанові ККС ВС від 22 грудня 2022 у справі № 756/19482/21 за-

значається, що кримінальним процесуальним законом не встановлено вичерпного переліку осіб – суб'єктів права на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про арешт майна. Зокрема, в абз. 7 ч. 7 ст. 173 КПК передбачено, що, крім підозрюваного, обвинуваченого, право оскаржити судове рішення щодо арешту майна має і третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт. КПК не вимагає наявності у третьої особи обов'язкової реєстрації права власності на арештоване майно, оскільки така особа може бути власником інших майнових прав, що у подальшому можуть бути трансформовані у право власності [3].

У постанові ККС ВС від 09 листопада 2020 у справі № 755/11759/22 роз'яснюється можливість оскарження ухвали слідчого судді про накладання арешту на транспортний засіб особою, яка володіє ним за довіреністю і вказується наступне. «Особа, яка за довіреністю володіє транспортним засобом, на який накладено арешт відповідно до ухвали слідчого судді, може оскаржити це рішення до апеляційного суду як третя особа, щодо майна якої вирішується питання про такий арешт» [4].

Відповідно до постанови ККС ВС від 24 жовтня 2024 у справі № 344/2364/19, де звертається увага на право особи в досліджуваному нами питанні на оскарження, зазначається таке щодо особи, яка не є учасником судового провадження. Так, «дружина обвинуваченого, яка не є учасником провадження та вважає, що порушено її право власності, має право на оскарження вироку щодо свого чоловіка у частині вирішення арешту на майно, накладеного в рамках кримінального провадження. Чинним цивільно-процесуальним законом не передбачена можливість такого захисту в порядку цивільного судочинства [5].

Кримінальні процесуальні гарантії, вбачається, повинні удосконалюватись, зокрема при виявленні в процесі правозастосування певних проблем. Так, аргументованою є думка науковців, про необхідність унормування умов накладання арешту на майно третіх осіб, до яких, зокрема, слід віднести наступні: 1) особа не повинна бути добросовісним набувачем майна (витікає з аналізу абзацу третього частини четвертої ст. 96-2 КК України, абз. другого частини десятої ст. 170 КПК України; п. 24 Директиви 2014/42/ЄС Європейського парламенту та ради від 03.05.2014 про замороження і конфіскацію засобів і доходів, отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі); 2) накладення арешту на майно третьої особи можливо у кримінальному провадженні, що здійснюється у зв'язку з учиненням особою умисного кримінального правопорушення, що підпадає під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі нмдг, а так само передбачено ч.1 ст.150, 154, чч.2,3 ст. 159-2, ч.1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204,209-1,210, ч. 1 та ч.2 ст. 212, 212-1, ч.1 ст. 222,229,239-1,239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, 249, ч.1, 2 ст. 300, ч.1 ст. 301,302,310,311,313,318,319, ст. 362, 363, ч.1 ст. 363-1, 364-1, 365-2 КК України (ч.1 ст. 96-1 КК України) [6]; 3) третя особа набула майно безоплатно або за вищу чи нижчу ринкової вартості та знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій з ознак, зазначеній у п.1-

4 ч.1 ст. 96-2 КК України; 4) вищевказані відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі сукупності достатніх доказів (абз. другий частини четвертої ст. 96-2 КК України); 5) спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначеного у ст. 96-2 КК України, які, згідно із законом, підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [7].

Лише наявність вказаних умов у сукупності дає підстави для прийняття рішення про арешт майна третьої особи з метою забезпечення спеціальної конфіскації [7, с. 22-23].

У Постанові ККС ВС від 01.10.2019 у справі № 760/5853/18 уточняються умови, при які йшлося вище і зазначається таке. «Тягар доведення необхідності застосування спеціальної конфіскації покладається на сторону обвинувачення, яка має обґрунтувати свої доводи і вказати, що саме підлягає спеціальній конфіскації – гроші, цінності тощо, та чи вирішувалося питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження щодо майна з метою забезпечення спеціальної конфіскації. Якщо у кримінальному провадженні сторона обвинувачення не довела належними і допустимими доказами, що вилучені в ході обшуку у квартирі грошові кошти обвинувачений отримав унаслідок вчинення інкримінованого йому злочину, а обвинувачення в цій частині останньому не пред'являлося, то підстави для застосування спеціальної конфіскації майна відсутні» [8].

Треті особи в кримінальному проваджені умовно є особами зі спеціальним статусом, а тому слід звернути увагу ще на один момент. Забезпечення конфіскації як виду покарання повинно відбуватись з урахуванням положень ч.1 ст. 59 КК України та ч.5 ст. 170 КПК України.

Слід звернути увагу також на суперечливу судову практику у питанні наявності спеціальної процесуальної гарантії, передбаченої ст. 64-2 КПК України, як належний суб'єкт звернення з клопотанням про накладання арешту на майно третьої особи.

Так, права та обов'язки третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна. Отже, чинним кримінальним процесуальним законодавством визначається можливість арешту майна третьої особи лише за клопотанням прокурора. Обізнаність прокурора про подання клопотання не має процесуального значення, оскільки ч. 3 ст. 64-2 КПК України прямо передбачений уповноважений суб'єкт на подання клопотання про арешт на майно третіх осіб – прокурор (зазначене узгоджується із судовою практикою, зокрема, відповідна позиція викладена в ухвалі ВАКС від 21 лютого 2020 року, справа № 991/430/20).

Інша позиція зводиться до того, що ст. 64-2 КПК є нормою загальною, яка визначає загальний процесуальний статус указаної особи, а спеціальні положення щодо суб'єкта звернення, зокрема, й щодо накладання арешту на майно

третьої особи, є ст. 171 КПК України (Ухвала АП ВАКС від 28.02.2025 у справі № 991/661/25; Ухвала АП ВАКС від 04.08.2022 у справі № 991/2494/22).

Виходячи з вищевикладеного, приходимо до висновку, що вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство містить низку загальних та спеціальних кримінальних процесуальних гарантій для третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про накладання арешту. Судова практика ВС акцентує увагу на їх наявності і уточнює, роз'яснюючи певні положення, що слід мати на увазі, ініціюючи й вирішуючи вказані питання, оскільки йдеться про захист одного з основоположних конвенційних прав – на мирне володіння майном.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text
2. Якових Є. В. Конвенційні гарантії захисту права власності у кримінальному процесі України: дис. …докт. філос.; НУ «ОЮА», Одеса, 2025. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/36a9ae24-a644-462d-8837-a7523997f733
3. Постанова ККС ВС від 22.12.2022 у справі № 756/19482/21. URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/8010/document/17223
4. Постанова ККС ВС від 09 листопада 2020 у справі № 755/11759/22. URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/958/document/980
5. Постанова ККС ВС від 24 жовтня 2024 у справі № 344/2364/19. URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/12405
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
7. Верхогляд-Герасименко О. В. До питання накладання арешту на майно третіх осіб у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 20-27. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2017_Verhoglyad.pdf
8. Постанова ККС ВС від 01.10.2019 у справі № 760/5853/18 URL: https://lpd.court.gov.ua/legal-position/6710

Ключові слова: кримінальне провадження, право власності, арешт майна, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт.

Key words: criminal proceedings, property rights, seizure of property, third party, regarding whose property the issue of seizure is being resolved.

Пожар Вадим Георгійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ДИСКРЕЦІЇ ПРОКУРОРА ПРИ ВИРІШЕННІ ПИТАННЯ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В умовах сучасного реформування кримінальної юстиції України особливого значення набуває питання оптимізації процесуальної ролі прокурора як суб'єкта, на якого покладено реалізацію функції публічного обвинувачення та процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Одним із ключових аспектів такої трансформації є розширення меж дискреційних повноважень прокурора, що зумовлено необхідністю забезпечення ефективності кримінального провадження, процесуальної економії та дотримання прав і свобод людини.

Особливої актуальності ця проблематика набуває у сфері вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, де прокурор виступає не лише як представник обвинувачення, а і як гарант законності та справедливості. Саме на цій стадії відбувається поєднання публічних інтересів держави у притягненні особи до відповідальності та приватних інтересів особи щодо уникнення кримінально-правових наслідків за наявності передбачених законом підстав.

Водночас відсутність чітких законодавчих критеріїв реалізації прокурорської дискреції при прийнятті відповідних рішень, а також неоднорідність правозастосовної практики зумовлюють ризики суб'єктивізму, порушення принципу рівності перед законом і судом, а також можливі зловживання процесуальними повноваженнями. У зв'язку з цим постає необхідність комплексного наукового осмислення меж, змісту та механізмів реалізації дискреційних повноважень прокурора у зазначеній сфері.

КПК України покладає остаточне рішення про звільнення виключно на суд, проте прокурор як ініціатор кримінального провадження може протягом досудового розслідування виявити обставини, що надають право на звільнення (наприклад, закінчення строків давності, примирення з потерпілим, дійове каяття, істотна зміна обстановки тощо), і без ініціативи прокурора ці обставини можуть залишитися поза увагою суду, принаймні на певний час. При цьому закон не містить реальних механізмів примусу прокурора до подання відповідного клопотання (крім звернення в порядку 220 КПК, що часто неефективно), а також не деталізує критерії оцінки таких підстав, що в підсумку може призвести до повної залежності від волевиявлення прокурора при вирішенні цього питання.

У процесуальній науці під дискреційними повноваженнями (розсудом) розуміють повноваження, надане особі, яка наділена владою вибирати між двома і більш альтернативами, коли кожна альтернатива є законною. Так на думку В. Вапнярчука, «дискреційні повноваження виникають там, де нормативними

приписами як можливими межами застосування розсуду є гіпотези та диспозиції ситуативних норм кримінального процесуального права, дефініції оціночних понять чи правові позиції щодо їх розуміння» [1, с. 8]. Таким чином, підґрунтям виникнення дискреційних повноважень виступає нормативно закріплена множинність можливих варіантів здійснення певної діяльності, що обумовлює потребу у виборі, який, своєю чергою, базується на розсуді суб'єкта, уповноваженого його здійснювати.

У практиці Верховного Суду також можна зустріти визначення дискреції, зокрема у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 липня 2024 року (справа №531/2505/21) зазначено, що «поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві охоплює повноваження суду (його права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, та інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості та достатності обраного покарання тощо» [2].

Отже, можна дійти висновку, що дискреція прокурора у питання звільнення від кримінальної відповідальності означає надання прокурору певної свободи вибору в питаннях звернення до суду із відповідним клопотанням на основі його розсуду та в межах, передбачених законом, з метою підвищення ефективності та вирішення завдань кримінального провадження.

Аналіз процедури звільнення від кримінальної відповідальності за чинним КПК України призводить до висновку, що встановлення підстав для такого звільнення на етапі досудового розслідування віднесено виключно до компетенції прокурора. Так, згідно ст. 286 ч. 2 КПК саме від висновку прокурора про встановлення підстави для звільнення від кримінальної відповідальності залежить складання відповідного клопотання. Всі підстави для такого звільнення чітко визначено у діючому КК України (статті 45-49, 97 КК України, а також спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності, визначені в окремих статтях Особливої частини КК України). Змістовний аналіз зазначених підстав свідчить, що не всі вони містять дискрецію прокурора, суду при вирішенні питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Це підтверджує і сучасна судова практика. Так, у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05 вересня 2024 року (справа №166/37/24) зокрема зазначено, що імперативний припис у ст. 45 КК України про те, що особа «звільняється від кримінальної відповідальності» означає, що закон передбачає обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності [3]. Незважаючи на це, саме прокурору на етапі досудового розслідування належить оцінити достатність підстав для складання клопотання про таке звільнення від кримінальної відповідальності, але тут питання вже не в наявності дискреції, а в оцінці наявності чи відсутності достатніх підстав.

До дискреційних підстав звільнення від кримінальної відповідальності належить стаття 47 КК України, що передбачає можливість звільнення особи, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, за умови передачі особи на поруки колективу підприємства чи організації (за їхнім клопотанням). Формулювання «може бути звільнено… з передачею її на поруки…» робить це звільнення дискреційним. Так само і стаття 48 КК України передбачає звільнення у зв'язку із зміною обстановки та містить оцінні фрази «може бути звільнено… якщо буде визнано…», що надає прокурору право вирішувати звертатися до суду з відповідним клопотанням про звільнення чи ні. Також стаття 97 КК України допускає звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності, оскільки норма сформульована як «може бути звільнено», що робить звільнення також дискреційним. Стаття 401 КК України (ч. 5) також передбачає дискрецію при звільненні від кримінальної відповідальності особи, яка вперше вчинила правопорушення, передбачені ст. 407–408 КК України і добровільно звернулася з наміром повернутися до служби (за наявності згоди командира), оскільки в цій нормі використано формулювання «може бути звільнена», тобто застосування звільнення залежить від оцінки обставин.

Отже, аналіз положень КК України, якими регламентовано питання звільнення від кримінальної відповідальності, свідчить, що чіткі критерії визначення необхідності застосування саме тієї чи іншої форми реалізації кримінальної відповідальності відсутні, наведені статті містять оціночні формулювання, що дають прокурору вибір щодо ініціювання звільнення від відповідальності. Таким чином прокурор, у кожному конкретному випадку, з урахуванням обставин справи, тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи підозрюваного, обвинуваченого, обставин що пом'якшують та обтяжують покарання, з огляду на його дискреційні повноваження та положення закону обирає між альтернативами, кожна з яких є законною.

Список використаних джерел:

1. Вапнярчук В. Межі застосування судового розсуду в кримінальному провадженні. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1 (5). С. 1–12.

2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 31 липня 2024 року (справа №531/2505/21). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120860283

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 05 вересня 2024 року (справа №166/37/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502750

Ключові слова: прокурор, дискреція, повноваження прокурора, досудове розслідування, звільнення від кримінальної відповідальності.

Key words: prosecutor, discretion, prosecutor's powers, pre-trial investigation, exemption from criminal liability.

Степаненко Андрій Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ВЕЛИКИХ МОВНИХ МОДЕЛЕЙ (LLM) У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: РИЗИКИ «ГАЛЮЦИНАЦІЙ» ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕАГУВАННЯ

Стрімкий розвиток і масове впровадження великих мовних моделей (Large Language Models, LLM), таких як ChatGPT, Claude та Gemini, відкрили нові горизонти для автоматизації юридичної діяльності. Здатність цих систем аналізувати великі масиви тексту та генерувати процесуальні документи робить їх привабливим інструментом для юристів. Як зазначає суддя Верховного Суду В. Крат, аналізуючи першу вітчизняну судову практику, штучний інтелект типу ChatGPT «не визнається як джерело достовірної, науково доведеної інформації», а спроби сторін покладатися на згенеровані ним відповіді на противагу висновкам суду розцінюються як такі, що нехтують авторитетом судової влади [2].

Ключовою технологічною та правовою проблемою є феномен «галюцинацій», тобто іманентна схильність нейромереж генерувати фактологічно хибну, але стилістично переконливу інформацію. У кримінальному провадженні, де діє стандарт доказування «поза розумним сумнівом», використання неперевірених результатів роботи систем штучного інтелекту (ШІ) суб'єктами кримінального провадження становить пряму загрозу засадам верховенства права та законності.

З технічної точки зору, LLM не є базами даних чи пошуковими системами. Вони функціонують як предиктивні алгоритми, які на основі теорії ймовірностей генерують текст. Коли модель не знаходить релевантної судової практики, вона синтезує (іншими словами, вигадує) назви справ, імена суддів та фабули. Як наголошується у дослідженні Стенфордського університету, на яке звертає увагу В. Крат, рівень правових галюцинацій у відповідь на конкретні юридичні запити до найсучасніших мовних моделей є надзвичайно високим і коливається від 69% до 88% [2]. У спеціальних настановах для суддів Великої Британії прямо попереджається: «Чат-боти зі штучним інтелектом схильні до створення вигаданих справ, цитат або текстів... Навіть якщо запит містить прохання надати лише реальні прецеденти, ШІ може згенерувати переконливу, але абсолютно хибну відповідь» [3]. Як слушно наголошує І. Гловюк, подання таких згенерованих матеріалів до суду без належної перевірки може розцінюватися як прояв неповаги до суду та порушення професійної етики [1, с. 80-81].

У кримінальному судочинстві наслідки таких дій є критичними. Якщо адвокат використовує згенеровані аргументи, які містять посилання на вигадані фактичні обставини та/або правові норми чи судові рішення для подання клопотання про закриття кримінального провадження, апеляційної скарги на вирок суду, чи у випадку подання застосування таких систем стороною обвинувачення

для обґрунтування клопотання про тримання під вартою, чи обвинувального акта це може призвести до порушення прав та свобод учасників кримінального провадження та інших осіб, ухвалення неправомірних рішень судами.

Однією з найбільш показових стала справа Майкла Коена (США, 2023–2024 рр.). У рамках клопотання про дострокове припинення пробації захист подав до федерального суду посилання на три судові прецеденти. Як з'ясувалося, усі три справи були вигадані програмою Google Bard (нині Gemini), яку Коен використав для пошуку відповідної судової практики. У своєму рішенні суддя Джессі Фурман, хоч і відмовився накладати на сторону захисту штрафні санкції, жорстко охарактеризував такі дії: «Цитування неіснуючих справ є ганебним і, безумовно, недбалим, можливо, навіть грубо недбалим». Суд також висловив здивування тим фактом, що Коен вважав генеративний штучний інтелект «супер-пошуковою системою», а не «сервісом генерації тексту» [7, с. 11-12].

Іншою, не менш визначною справою, стала справа Mata v. Avianca (США, 2023 р.), де адвокати подали документи суду із посиланнями на шість неіснуючих справ. Накладаючи штраф на юристів, федеральний суддя Кевін Кастель у своєму рішенні сформулював ключове правило: «Технологічні досягнення є звичним явищем, і немає нічого по суті неправильного у використанні надійного інструменту штучного інтелекту для допомоги. Але існуючі правила покладають на адвокатів функцію «воротаря» (gatekeeping role) для забезпечення точності їхніх подань» [6, с. 1].

Схожі тенденції спостерігаються у Великій Британії. У відповідь на спроби сторін використовувати ChatGPT у судових дебатах, Судовий офіс Великої Британії випустив, вже згадувані раніше, спеціальні настанови для суддів. У документі, окрім застереження до суддів, щодо фундаментальної схильності систем на базі великих мовних моделей до «вигадування», міститься обов'язок ретельно перевіряти першоджерела, на які посилаються сторони [3].

На відміну від США, європейський підхід базується на превентивному регулюванні. Відповідно до Регламенту ЄС про штучний інтелект (AI Act), системи ШІ класифікуються за рівнем ризику. Згідно з Додатком ІІІ до Регламенту, системи ШІ, що використовуються у правоохоронній діяльності та під час відправлення правосуддя, безальтернативно визнаються «високоризиковими» (high-risk) [8]. Європейський законодавець вимагає, щоб такі системи підлягали обов'язковому людському нагляду (human oversight).

Окрім того, європейська доктрина розглядає «галюцинації» ШІ крізь призму захисту персональних даних (GDPR). Яскравим прикладом є випадки дифамації, коли нейромережі генерують хибне кримінальне минуле для реальних людей. Наприклад, у відомому австралійському кейсі мера Брайана Худа ChatGPT безпідставно стверджував, що той був засуджений за хабарництво і відсидів у в'язниці [4]. В умовах реального досудового розслідування використання таких неперевірених даних оперативними підрозділами могло б спрямувати слідство хибним шляхом.

Ризики для конкретних суб'єктів кримінального провадження. Аналіз міжнародної практики дозволяє виокремити специфічні загрози, що притаманні використанні систем ШІ у кримінальному провадженні. Використання відкритих LLM для аналізу розшифровок негласних слідчих (розшукових) дій або протоколів допитів становить пряме порушення таємниці досудового розслідування. Як зазначається у настановах для суддів Великої Британії: «Будь-яка інформація, яку ви вводите в загальнодоступний інструмент ШІ, повинна розглядатися так, ніби вона опублікована для всього світу» [3, с. 4].

Використання ШІ без згоди клієнта порушує адвокатську таємницю. Американська асоціація юристів (ABA) у своєму Офіційному висновку № 512 від липня 2024 року категорично постановила: «Адвокати не повинні вводити інформацію, пов'язану з представництвом клієнта, в інструменти генеративного ШІ, якщо не отримано інформованої згоди клієнта... оскільки ці інструменти можуть використовувати введені дані для власного навчання або розкривати їх третім особам» [5, с. 5].

Делегування інструментам ШІ написання мотивувальних частин ухвал ставить під загрозу принцип внутрішнього переконання судді та визначну роль людини як суб'єкта ухвалення рішення.

Таким чином, інтеграція інструментів на базі великих мовних моделей у кримінальне судочинство вимагає встановлення чітких процесуальних та етичних запобіжників. Досвід зарубіжних країн демонструє, що неконтрольоване використання генеративного ШІ суб'єктами кримінального провадження призводить до появи «вигаданих» фактичних обставин та судових рішень, становить загрозу конфіденційності та може призвести до розголошення даних кримінального провадження, порушення таємниці досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Главюк І. В. Покликання стороною провадження на результати, згенеровані ChatGPT: чи це неповага до суду? *Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості* : збірник тез круглого столу (14 березня 2025 року) / упор. О. О. Барабаш. Львів : ЛьвДУВС, 2025. С. 78-81.

2. Крат В. І. Штучний інтелект і судочинство: виклики та перспективи. *Судово-юридична газета.* 2024. № 3 (781). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shtuchniy-intelekt-i-sudochinstvo.html

3. Artificial Intelligence (AI) – Guidance for Judicial Office Holders. *Courts and Tribunals Judiciary*. URL: https://www.judiciary.uk/guidance-and-resources/artificial-intelligence-ai-judicial-guidance-october-2025/

4. Australian mayor readies world's first defamation lawsuit over ChatGPT content. *Reuters.* April 5, 2023. URL: https://www.reuters.com/technology/australian-mayor-readies-worlds-first-defamation-lawsuit-over-chatgpt-content-2023-04-05/

5. Formal Opinion 512: Generative Artificial Intelligence Tools. *American Bar Association.* 2024. 15 p. URL: https://www.americanbar.org/content/dam/aba/

administrative/professional_responsibility/ethics-opinions/aba-formal-opinion-512.pdf

6. Mata v. Avianca, Inc., No. 1:2022cv01461 – Document 54 (S. D. N. Y. 2023). URL: https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/new-york/nysdce/1:2022cv01461/575368/54/

7. United States v. Cohen, 1:18-cr-00602, (S. D. N. Y.). URL: https://www.nysd.uscourts.gov/sites/default/files/2024-03/18cr602%20Cohen%20Opinion.pdf

8. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). *Official Journal of the European Union*. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj

Ключові слова: штучний інтелект, великі мовні моделі, кримінальне провадження, галюцинації штучного інтелекту, правосуддя.

Key words: artificial intelligence, large language models, criminal proceedings, AI hallucinations, justice.

Сидорчук Владислав Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
доктор філософії в галузі права
Сидорчук Інна Сергіївна
академічний фаховий коледж,
викладач, магістр права

ОКРЕМІ ФАКТИЧНІ ОБСТАВИНИ ЗАЛУЧЕННЯ ЗАХИСНИКА ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЇ

Серед дискреційних повноважень уповноважених осіб у кримінальному провадженні, варто виділити можливість суду залучати захисника для проведення окремої процесуальної дії, коли є потреба у проведенні невідкладної процесуальної дії за участю захисника, а завчасно повідомлений захисник не може прибути для участі у проведенні процесуальної дії чи забезпечити участь іншого захисника або якщо підозрюваний, обвинувачений виявив бажання, але ще не встиг залучити захисника або прибуття обраного захисника неможливе. З огляду на що цікавими є обставини, внаслідок яких захисники не прибувають в судове засідання, в результаті чого суди приймають рішення про залучення захисників. Серед таких обставин можна виділити цілком розповсюджені, які пов'язані із *участю захисника в інших кримінальних провадженнях*: «захисник ОСОБА_2 до суду надав заяву в якій зазначив, що в зв'язку з участю у справі в іншому суді не має можливості з'явитися до Сахновщинського районного суду Харківської області для розгляду кримінальної справи» [7]; *перебуванні захисни-*

ка на лікарняному: «адвокат обвинуваченого ОСОБА_2 ОСОБА_3 подала клопотання про залучення іншого адвоката на окрему процесуальну дію в порядку, передбаченому ст. 53 КПК України, у зв'язку з її неможливістю бути присутньою в судовому засіданні 17.11.2022 о 14 год. 00 хв. через перебування на лікарняному» [1]; *перебування захисника у відпустці*: «від захисника ОСОБА_3 на адресу суду надійшла заява про відкладення судового засідання, у зв»язку з перебуванням захисника у черговій відпустці» [10].

Окрема категорія обставин складає *призупинення адвокатської діяльності*: «для захисту законних прав та інтересів обвинуваченого ОСОБА_4 було залучено захисника адвоката ОСОБА_5 , адвокатська діяльність якого, призупинена з грудня 2025 року» [8]; *її зупинення*: «в судове засідання захисник обвинуваченого адвокат ОСОБА_7 не прибула у зв'язку із тим, що з 27.01.2026 року по 27.07.2026 року право на зайняття адвокатською діяльністю зупинено згідно п.3 ч. 1 ст. 31 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на підставі Рішення дисциплінарної палати КДКА Одеської області від 27.01.2026 року, про що повідомила суд в своїй заяві, яку подала через підсистему ЄСІТС «Електронний Суд» 09.03.2026 року» [6]; *припинення права на зайняття адвокатською діяльністю*: «Згідно відкритої інформації з Єдиного реєстру адвокатів України вбачається, що право на зайняття адвокатською діяльністю припинено згідно п.4 ч.1 ст. 32 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» з 27.02.2026 на підставі рішення № 280 дисциплінарної палати КДКА Чернівецької області від 27.02.2026 року. В судовому засіданні прокурор підтвердив, що у адвоката ОСОБА_5 з 27.02.2026 припинені повноваження» [5], а також *виключення захисника з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу*: «в судовому засіданні захисник обвинуваченої ОСОБА_6 – адвокат ОСОБА_5 , повідомив, що наказом директора Західного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги від 16.01.2026 року, його виключено з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, а тому, правові підстави для продовження здійснення ним захисту інтересів обвинуваченої ОСОБА_6 відсутні. Вказане свідчить, про необхідність залучення обвинуваченій ОСОБА_6 іншого захисника для здійснення захисту за призначенням» [4].

Окремо варто виділити обставини, які відображають сучасні побутово-політичні реалії, такі як *перебування захисника за кордоном*: «захисник ОСОБА_3 , який здійснює захист обвинуваченого за угодою, згідно інформації, яка поступила до суду, перебуває за межами України та не може з'явитися до судового засідання» [2]; *мобілізація захисника до лав ЗСУ*: «у судовому засіданні прокурор повідомив, що захисник ОСОБА_5 на теперішній час перебуває в ІНФОРМАЦІЯ_2 у зв'язку з мобілізацією до лав Збройних Сил України, зв'язок із адвокатом відсутній, а тому останній не може з'явитися в судове засідання» [11]; *неприбуття захисника у зал судового засідання після завершення повітряної тривоги*: «Під час розгляду вказаного клопотання 31 жовтня 2025 року о 20 годині 15 хвилин у зв'язку з оголошенням повітряної тривоги в Дні-

пропетровській області оголошену перерву в судовому засіданні до звершення повітряної тривоги. Разом з тим, ураховуючи відсутність небезпеки та загрози обстрілів міста Дніпра слідчою суддею продовжено о 22 годині 30 хвилин судове засідання, до якого захисники ОСОБА_8 та ОСОБА_9 не повернулись, захисник ОСОБА_10, який брав участь у судовому засіданні в режимі відео конференції, від'єднався від відео конференції, посилаючись на погане самопочуття. При цьому, з метою не порушення права на захист підозрюваного, який перебуває у стані справедливого очікування швидкого розгляду справи щодо вирішення клопотання про обрання відносно нього запобіжного заходу, слідча суддя поставила на обговорення питання щодо залучення захисника для проведення окремої процесуальної дії» [9], а також відсутність у захисника електропостачання: «захисник обвинуваченого ОСОБА_5 , в судове засідання на 06.10.2025 р. не з'явилась та направила до суду клопотання про відкладення судового розгляду через обстріли Києва та Київської області за місцем її перебування та відсутність електропостачання» [3].

Список використаних джерел:

1. Ухвала Залізничного районного суду міста Львова від 17 листопада 2022 року, судова справа № 462/2020/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107371885
2. Ухвала Київського районного суду міста Одеси від 18 січня 2019 року, судова справа № 521/8964/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79265383
3. Ухвала Кілійського районного суду Одеської області від 06 жовтня 2025 року, судова справа № 502/1181/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130763420
4. Ухвала Личаківського районного суду міста Львова від 19 березня 2026 року, судова справа № 463/960/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134954574
5. Ухвала Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 23 березня 2026 року, судова справа № 348/3296/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135038666
6. Ухвала Роздільнянського районного суду Одеської області від 20 березня 2026 року, судова справа № 511/409/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134995971
7. Ухвала Сахновщинського районного суду Харківської області від 13 березня 2018 року, судова справа № 624/64/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72691351
8. Ухвала Слобідського районного суду міста Харкова від 24 березня 2026 року, судова справа № 641/6718/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/135078921
9. Ухвала Соборного районного суду міста Дніпра від 04 листопада 2025 року, судова справа № 201/13688/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/131503810

10. Ухвала Чорнобаївського районного суду від 18 липня 2018 року, судова справа № 695/1573/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/75355265

11. Ухвала Шевченківського районного суду міста Полтави від 30 січня 2026 року, судова справа № 554/1229/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133804873

Ключові слова: кримінальне провадження, захисник, суд, залучення захисника.
Key words: criminal proceedings, defense lawyer, court, involvement of a defense lawyer.

Стародубов Сергій Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент

ОЦІНКА КАТЕГОРІЇ «СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОД

Відповідно до ст. 2 КПК України, завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Реалізація таких завдань можлива лише шляхом чіткого та неухильного дотримання вимог кримінального процесуального законодавства уповноваженими учасниками кримінальних процесуальних відносин. І особливо важливим є дотримання таких норм під час укладення та затвердження угод у кримінальному провадженні.

Відповідно до ст. 474 КПК України, суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо: 1) умови угоди суперечать вимогам КПК України та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

В цілому зазначені підстави є досить легкими для аналізу та, відповідно, застосування, адже стосуються певних об'єктивних обставин, які мають чітке

вираження. Проблеми починають виникати тоді, коли судді відмовляють у затвердженні угод у випадку, якщо вони суперечать суспільним інтересам, адже законодавець визначення такого інтересу не надає.

Під «суспільним інтересом» у кримінальному процесі вчені розуміють вигоду як для суспільства в цілому і для конкретної людини, зокрема блага всього суспільства і для блага окремої людини, це те, що є рушійною силою кримінального процесу, визначає його динаміку [1, с. 357]. В цілому сперечатись з таким підходом складно, адже в цілому концепція публічного та приватного інтересу в кримінальному процесі на доктринальному рівні досліджується вже досить давно, а тому в цілому розуміння суспільного інтересу дійсно не викликає питань. В той же час, як свідчить судова практика, судді оцінюють категорію «суспільний інтерес» інколи надто широко чи навіть у відриві від відповідного нормативного регулювання, у зв'язку з чим і виникають проблеми в процесі затвердження угоди.

Так, в одному з рішень суд, відмовляючи у затвердженні угоди, зазначив: «частина 7 ст. 474 КПК України визначає, що суд перевіряє угоду на відповідність вимогам цього Кодексу та/або закону... В порушення вище вказаних вимог КПК України, у вказаній угоді прокурором не зазначено, в чому полягають інтереси суспільства... Спрощений підхід розгляду кримінального провадження шляхом укладення угоди про визнання винуватості за злочином, який має особливу небезпеку в умовах воєнного стану, не відповідають інтересам суспільства, не несе інформаційно-виховного та попереджувального для невизначеного кола осіб значення з метою запобігання скоєння подібних злочинів іншими особами, що дає суду підстави для відмови у затвердженні угоди про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим ОСОБА_4. Враховуючи викладене, суд не вбачає підстав для затвердження угоди про визнання винуватості» [2].

В даному випадку суд дійшов висновку, що суспільний інтерес має оцінюватись через призму спрощення кримінального провадження. Позиція суду видається дискусійною, оскільки при застосуванні ч. 7 ст. 474 КПК України фактично відбулося розширювальне та оціночне тлумачення категорії «інтереси суспільства», яке не ґрунтується на чітких нормативних критеріях. Зокрема, ототожнення таких інтересів із «інформаційно-виховною» та превентивною функцією судового розгляду виходить за межі предмета перевірки угоди, визначеного процесуальним законом, і підміняє юридичні критерії оцінки кримінального процесуального рішення ідеологічними міркуваннями щодо доцільності публічного судового розгляду. Крім того, покладення на прокурора обов'язку формалізовано обґрунтовувати «суспільний інтерес» у тексті угоди не має прямого нормативного закріплення, що створює ризик довільного підходу суду та порушення принципу правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Рибалко В. О. Оцінне поняття «суспільний інтерес» як підстава для відмови у затвердженні угод про примирення і визнання винуватості. *Науковий вісник*

Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. Випуск 2. С. 356-366.

2. Ухвала Біляївського районного суду Одеської області від 27.12.2022, справа № 496/6180/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108136220

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угоди, суспільний інтерес, суд, прокурор, сторона обвинувачення

Key words: criminal process, criminal proceedings, agreements, public interest, court, prosecutor, prosecution

Федчун Наталія Олександрівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕДІАКРИМІНОЛОГІЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Висновки проведеного дослідження [1] дозволяють стверджувати, що всеосяжність та функціональність медіа в сучасному суспільстві, актуалізували потребу в кримінологічному аналізі змісту інформації, що поширюється в суспільстві, а також соціальних та психологічних наслідків створення або шейпінгу (з англ. *shaping* – обрамлення) «медійного образу злочинності», відповідно мова йде про наслідки, пов'язані з криміналізацією суспільної свідомості.

Відтак, були сформульовані наступні екзистенціальні питання в галузі медіакримінології:

- дослідження сутності та формулювання концептуальних проблем в галузі медіа та злочинності і юстиції;
- визначення потенційних шляхів їх вирішення;
- окреслення «медійного образу злочинності», через оцінку проблеми презентації інформації про злочинність та юстицію;
- визначення механізмів медіавпливу на криміналізацію та віктимізацію суспільства, також в контексті довіри чи недовіри громадськості до системи юстиції.
- визначення можливостей медіа щодо стримування кримінальної активності.

Отже, формування уявлення та концептуальне осмислення сучасних моделей впливу медіа-комунікацій на криміналізацію суспільства та функціональні можливості щодо стримування цього процесу в контексті соціальних структур, інституцій та культур є метою, що відповідає потребам сучасності.

Зазначена мета може бути досягнена через прискіплеве дослідження кримінологічного ракурсу сучасних медіа, визначення основних підходів до розуміння медіа у науці, їх видів, структури та функцій, знову ж таки, з кримінологічної точки зору.

Звернемося до традиційних медіа: у невеликих газетах, на радіо- та телевізійних станціях події на «кримінальну» тематику висвітлюються репортерами так би мовити «загального журналістського спрямування», тоді як у більших організаціях такого роду інформування здійснюється спеціальним репортером-криміналістом або командою репортерів, які висвітлюють лише злочинність.

Таких репортерів, спеціально призначених для висвітлення «кримінальної» тематики, іноді називають поліцейськими репортерами, хоча ця назва дає оманливе уявлення про їхнє завдання. Так, може скластися враження, що все, що вони роблять, це повідомляють про те, що робить поліція, тоді як насправді репортаж про злочини має охоплювати всі аспекти порушення кримінального закону: від злочинців та жертв до, як мінімум, реагування органів кримінальної юстиції (пасивна юстиція), зокрема поліції.

При цьому, не можна не закцентувати увагу на максимумі. А саме на активній юстиції – комплекси заходів соціального контролю щодо мінімізації чи ліквідації негативних наслідків від злочинності загалом, чи певного її сегменту, чи, навіть, конкретного злочину. Тобто, в ідеалі, мова йде про стан речей у справі щодо стримування кримінальної активності.

У методологічних цілях тут і надалі визначаємо злочин як будь-яку поведінку, якою порушується Кримінальний закон.

Репортаж про злочини вже давно є центральною частиною висвітлення новин у суспільствах вільної преси, тому що «кримінальні» історії зазвичай варті уваги.

Практики [2] виділяють декілька причин валідності такої інформації.

Аудиторія споживачів інформації про т.зв. «справжню» злочинність («*true crime*») часто шукають відповіді на питання про причинність злочинності, особливо в контексті забезпечення особистої безпеки з метою запобігання подібного.

Суспільство має знати, як порушуються закони, і як осіб, які порушують ці закони, виявляють та притягують до відповідальності. Зазначене допомагає зрозуміти сутність, доцільність, актуальність та ефективність закону та кримінальної юстиції загалом. Більше того, така просвіта має на меті формування у суспільства адекватного уявлення про злочинність: стан та характер криміналізації суспільства; про злочини й покарання [3, с. 94].

Відповідно до такої ознаки злочинності, як відносна масовість, більшість суспільства дотримується закону, тому «кримінальні» історії про незвичайні події є одним з критеріїв новин.

Медіа виконує величезну роль у наданні інформації для протидії недостовірній інформації чи формування викривленого «образу» злочинності: суспільство отримує інформацію про злочини через випадкові розмови чи чутки, або ж вони можуть почути сирену, коли поліцейська машина мчить дорогою; і в такому випадку супільство буде поінформоване лише частково. Обов'язок журналіста – донести об'єктивну інформацію про злочин або пояснити, наприклад, чому поліцейська машина проїхала повз.

Попередні дослідження [1] показали, що суспільна думка стосовно фактичної злочинності та її динаміки є викривленою та гіперболізованою у бік песимізму. А відтак, визначилась потреба у системному та міжкультуральному аналізі злочинності як продукту суспільних відносин, що має здатність до розширеного самовідтворення та здатність до зворотнього вливу на суспільство, де медіа є агентами впливу.

Список використаних джерел:

1. Fedchun N. Mediacriminology: media impact on criminalization and functional opportunities of deterrence. *Traditions and new scientific strategies in the context of global transformation of society* : Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2024. P. 299-333. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-406-1-28

2. Crime reporting introduction. Vol. 2: Advanced reporting. Ch. 35. The news manual. A professional resource for journalists and media. *The news manual.* URL: https://www.thenewsmanual.net/Manuals%20Volume%202/volume2_35.htm

3. Cesare B. On Crimes and Punishments. URL: https://read-me.org/beccaria-collection/2024/2/4/on-crimes-and-punishments-bjtnx.

Ключові слова: медіакримінологія, злочинність, криміналізація суспільства, медіа вплив, кримінальна юстиція.

Key words: mediacriminology, crime, criminalization of society, media effect, criminal justice.

Цитряк Віктор Ярославович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ КОРУПЦІЙНОГО ПІДКУПУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Не зважаючи на те, що причини та умови злочинності є одним із усталених елементів предмету кримінологічної науки, слід констатувати відсутність єдності серед провідних вчених щодо вчення про взаємообумовленість та залежність злочинних проявів від об'єктивних та суб'єктивних явищ і станів.

Складний багатовекторний характер детермінації злочинності зумовив появу різних шкіл, напрямків та концепцій пояснення злочинності, що намагалися дати відповідь на питання про першопричини та умови розвитку злочинної діяльності в залежності від ступеня розвитку суспільства та держави, домінуючої парадигми злочинності, політичної волі тощо. Розвиток кримінологічних ідей про детермінацію злочинності та корупції триває.

Поляризація думок щодо процесу детермінації злочинності ускладнювала й ускладнює дослідження особливостей причинного комплексу корупційного підкупу на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Не маючи на меті заглиблюватися у всі існуючі кримінологічні концепції детермінації злочинності та розуміючи практичну неможливість універсалізації певної з них, спробуємо визначити методологічні засади детермінації корупційного підкупу на сучасному етапі.

З метою цілісного кримінологічного дослідження соціально-психологічної, культурологічної та іншої обумовленості корупційного підкупу методологічно важливими вбачаємо наступні міркування.

По-перше, корупційну діяльність у виді підкупу не можна розглядати як «річ у собі», тобто ізольовано, відірвано від проблематики сучасного стану різних сфер суспільних відносин. В даному контексті корупція має аналізуватися перш за все як соціально-психологічне явище, зумовлене недоліками регулювання управлінської діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, поєднаними із деформацією їх професійної правосвідомості. До цього додамо, що висвітлення факторів буде комплексним за умови застосування широкого підходу до трактування підкупу, що заснований не тільки на оцінці протиправності, але й соціальної природи підкупу-продажності.

Очевидним є також взаємозв'язок корупційного підкупу та тіньової економіки, організованої та інших видів злочинності на рівні функціональної залежності. У доповідях Генерального секретаря ООН неодноразово зазначалося, що корупція державних посадових осіб завжди була одним із засобів, яким віддавали перевагу організовані злочинні угруповання, складовою частиною їх стратегії і тактики, якій віддавалась перевага перед застосуванням відкритого насильства. Гроші, які виплачуються у вигляді хабарів, вважаються босами організованої злочинності їх добрим інвестуванням, накладними витратами, виправданими з точки зору «справи», оскільки це значно збільшує шанси на успіх і ймовірну безкарність, знижує або зводить нанівець небезпеку розкриття злочину з усіма втратами, до яких це може призвести.

Певна кореляційна залежність вбачається між підкупом у державному секторі, приватній сфері та на побутовому рівні.

По-друге, слід зважати, що корупційному підкупу властива самодетермінація, що передбачає втягування все більш широкого кола осіб та певну ланцюгову реакцію хабарництва.

По-третє, поряд із вивченням детермінант, причин та умов корупційного підкупу науково та практично виправданим є аналіз близьких до причинності елементів – так званих корупційних ризиків.

Справа у тому, що згідно із загальноприйнятою у кримінології доктриною, що власне опирається на філософське вчення про причинність, детермінація злочинності являє собою об'єктивну залежність причинної обумовленості злочинності від явищ життєдіяльності суспільства та їх сприйняття окремими його членами [1, с. 20-21], а (повна) причина злочинності – це те, що неминуче викликає наслідок – злочинну діяльність. На відміну від цього категорія «корупційний ризик» несе у собі змістовне навантаження окрім дійсної, ще й *потенційної* мож-

ливості реалізації підкупу. Розгляд корупційних ризиків спільно із детермінантами підкупу у сфері державної службової діяльності дозволить більш результативно сформувати основи запобіжної діяльності корупційному підкупу.

По-четверте, виокремлення особливостей детермінації підкупу передбачає врахування його природи. Остання полягає у тому, що підкуп уособлює обопільно домовлені договірні відносини, відтак детермінанти активного і пасивного підкупу повинні розглядатися у діалектичній взаємодії.

Визнаючи справедливість наведених тверджень та багатьох інших, що зустрічаються у науковій літературі й пропонують комплексно у сукупності розглядати фактори корупції, вважаємо практично виправданим висвітлення детермінант підкупу за допомогою розподілення їх на відносно самостійні групи.

Проведений нами аналіз спеціальної (кримінологічної, соціологічної, політологічної та ін.) наукової та навчальної літератури як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців з проблеми існування і функціонування злочинності, в тому числі і корупційної, дозволяє виокремити різні підстави для класифікації причин корупційної поведінки, а відтак і корупційного підкупу: за рівнем прояву, за природою, змістом, механізмом дії тощо.

Причинний комплекс, що породжує вчинення корупційних злочинів, формує взаємодію негативних явищ та процесів на різних рівнях: макросоціальному (в економічній, суспільно-політичній та інших сферах), мікросоціальному (при безпосередньому оточенні індивіда у службових, побутових, дозвільних відносинах) та особистісному (індивідуальному).

У якості підстави класифікації факторів корупційного підкупу ми обрали його змістовну (сутнісну) сторону [2, с. 189], та розподілили детермінанти на такі групи: 1) організаційно-управлінські; 2) суспільно-політичні; 3) соціально-економічні; 4) правові; 5) ідеологічні; 6) соціально-психологічні.

Насамкінець слід зазначити, що зв'язок між підкупом у публічній сфері та проблемами, що його породжують, є двостороннім та взаємоспрямованим. Усі фактори корупційного підкупу погіршують криміногенну ситуацію, а тому їх нейтралізація здатна мінімізувати корупцію та зменшити ступінь корупційних ризиків. З іншого боку, обернений детерміністичний зв'язок, розширене відтворення корупційних відносин, особливо у виді підкупу, сприяє загостренню соціально-економічних, правових, політичних, психологічних тощо проблем у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: навч.-метод. посіб. (2-ге вид., перероб.) / Л. І. Аркуша, В. М. Дрьомін, С. В. Стародубов, Н. О. Федчун, В. Я. Цитряк, Т. В. Мельничук, О. В. Дикий; НУ ОЮА. Одеса : Бондаренко М. О., 2023. 98 с.

2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ, 2004. 400 с.

Ключові слова: корупція, підкуп, фактори злочинності.
Key words: corruption, bribery, crime factors.

Альбещенко Олексій Станіславович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПВК «ВАГНЕР» У СИСТЕМІ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ВІД ВОЄННОЇ ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ ДО КОНТРОЛЮ НАД КРИТИЧНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ ТА РЕСУРСАМИ

Балто-Чорноморський простір набуває дедалі більшого значення у системі регіональної безпеки. Ідея Балто-Чорноморського союзу, що розвивається з початку XX століття, у сучасних умовах трансформується у стратегічний механізм протидії експансіоністській політиці РФ та формування противаги домінантним центрам сили [1, с. 337]. За даними Європейського центру передового досвіду з протидії гібридним загрозам (Hybrid CoE, Гельсінкі), безпекова динаміка регіону характеризується зміщенням до моделі «тривалої сірої зони». У межах цієї моделі РФ підтримує керовану нестабільність, не перетинаючи порогу відкритої конвенційної війни. У цьому контексті приватні військові компанії (далі – ПВК) функціонують як проксі-механізми, поєднуючи силовий тиск із інфраструктурним впливом та зберігаючи режим «правдоподібного заперечення», що суттєво ускладнює юридичну атрибуцію інцидентів і координацію колективної відповіді [2].

Документування злочинів, детермінованих діяльністю групи «Вагнер», зокрема у Центральноафриканській Республіці та Малі, системно представлено у звітах міжнародних організацій (зокрема місій ООН), правозахисних інституцій та незалежних журналістських розслідуваннях [3]. Зазначені джерела верифікують стійкі патерни насильства, що включають позасудові страти, залякування цивільного населення, примусове переміщення та інші грубі порушення норм міжнародного гуманітарного права. Особливу наукову увагу привертає феномен «ресурсної віктимізації», за якого місцеві громади фактично позбавляються доступу до природних ресурсів і економічних преференцій унаслідок експлуатаційних концесійних угод між структурами «Вагнер» та урядами держав перебування.

Такий тип віктимізації має комплексний характер, оскільки поєднує фізичне насильство, економічну депривацію та довготривалі соціальні наслідки, що зберігаються поза межами активної фази збройного конфлікту. Для кримінологічної теорії принципове значення має концепт «подвійної віктимізації»: населення одночасно виступає жертвою як нестабільності, від якої ПВК «Вагнер» номінально мають забезпечувати захист, так і дій самої структури, що інструменталізує цю нестабільність з метою встановлення контролю та експлуатації ресурсів.

Кейс «Вагнера» ілюструє граничний варіант гібридизації ПВК: йдеться про суб'єкт, який синтезує елементи корпоративної форми, кримінального субстрату та функціоналу державного проксі. У методологічному вимірі це означає, що жодна класична кримінологічна парадигма – ані підхід корпоративної злочинності, ані теорія організованої злочинності, ані доктрина воєнних злочинів – не є

самодостатньою для вичерпного пояснення цього феномену. Лише інтегрований підхід, що поєднує доктринальний, організаційно-кримінологічний і віктимологічний аналіз крізь призму концепції колективних суб'єктів, дозволяє адекватно реконструювати природу групи «Вагнер».

Аналіз мережі залучених суб'єктів дає змогу реконструювати справжню природу ПВК «Вагнер» як інструменту державного впливу. Сучасна еволюція подібних структур демонструє трансгресію їхніх функцій: від безпосереднього ведення бойових дій до забезпечення економічних, логістичних та санкційно-обхідних механізмів гібридної війни.

Релевантним підтвердженням цієї трансформації є розслідування OCCRP від 10 березня 2026 р., яке зафіксувало системну присутність на танкерах російського «тіньового флоту» осіб із бекграундом ПВК «Вагнер», ГРУ та інших силових відомств РФ. Дослідження 20 рейсів у Балтійському морі виявило на борту суден осіб, формально оформлених як позаштатні фахівці (supernumeraries) або технічний персонал. Попри офіційну реєстрацію, ці особи не володіють морською кваліфікацією та фактично дистанційовані від навігаційних процесів.

Ідентифікація 17 таких осіб підтвердила, що 13 із них мають пряму афіліацію з військовою розвідкою або парамілітарними структурами. Це свідчить про запровадження РФ системи прихованого силового моніторингу та контролю над стратегічним експортом енергоносіїв, що фактично перетворює торговельний флот на інструмент спеціальних операцій [4].

З кримінологічної точки зору цей феномен маркує перехід ПВК до якісно нового формату функціонування. Якщо «класична» модель передбачає виконання тактичних або охоронних завдань, то у випадку «тіньового флоту» ПВК інтегруються у критичну економічну інфраструктуру держави-агресора. OCCRP наводить дані щодо танкера Kira K та інших суден, де наприкінці 2025 р. було зафіксовано присутність персоналу, пов'язаного з ГРУ та квазідержавними структурами РФ. Це дає підстави стверджувати, що функціональне призначення таких осіб полягає у здійсненні силового контролю, забезпеченні комунікації з державними центрами ухвалення рішень та гарантуванні стійкості логістичних маршрутів в обхід міжнародних санкцій [4].

Кейс «тіньового флоту» дозволяє розглядати ПВК типу «Вагнер» як інструменти функціонування нелегалізованої воєнної економіки. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність розширення кримінально-правової оптики: від аналізу ізольованих воєнних злочинів окремих виконавців – до дослідження комплексних мереж, у межах яких конвергують бойові, розвідувальні та фінансові функції. Трансформація ПВК у системні елементи економічного забезпечення війни істотно ускладнює їхню юридичну кваліфікацію та потребує перегляду традиційних підходів до правового регулювання і притягнення до відповідальності.

Еволюція ПВК «Вагнер» від іррегулярного збройного формування до інфраструктурного оператора «тіньової економіки» становить фундаментальний виклик сучасній архітектурі міжнародного права. Інтеграція силового ресурсу

у логістичні ланцюги енергетичного експорту свідчить про формування нової парадигми державного тероризму, у межах якої економічні інструменти гібридизуються з кримінальними методами контролю. У кримінологічному вимірі це обумовлює відмову від лінійного сприйняття ПВК як сукупності найманців на користь їх розгляду як системних акторів транснаціональної організованої злочинності, що функціонують під егідою держави. Відтак ефективна протидія таким загрозам у Балто-Чорноморському регіоні можлива лише за умови формування консолідованої правової рамки, здатної забезпечити оперативну атрибуцію гібридних атак та криміналізацію всієї мережі інфраструктурної підтримки агресії.

Список використаних джерел:

1. Турів М. Концепція Міжмор'я в країнах Центрально-Східної Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Вип. 12. С. 37.

2. Praks H. Russia's hybrid threat tactics against the Baltic Sea region: From disinformation to sabotage. *Hybrid CoE Working Paper* 32. Helsinki : The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats (Hybrid CoE), May 2024. 28 p. URL: https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2024/05/20240530-Hybrid-CoE-Working-Paper-32-Russias-hybrid-threat-tactics-WEB.pdf

3. UN Doc. A/HRC/45/9/Add.1. Report of the Working Group on the use of mercenaries on its visit to the Central African Republic. 2021. URL: https://undocs.org/A/HRC/45/9/Add.1

4. Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP). From Wagner to GRU: Russian Military Men Are Manning Moscow's Shadow Fleet. 2026. URL: https://www.occrp.org/en/investigation/from-wagner-to-gru-russian-military-men-are-manning-moscows-shadow-fleet

Ключові слова: ПВК «Вагнер», тіньовий флот, ресурсна віктимізація, гібридна війна, проксі-механізми, воєнна економіка, Балто-Чорноморський регіон.

Key words: Wagner Group, shadow fleet, resource virtualization, hybrid warfare, proxy mechanisms, war economy, Baltic-Black Sea region.

Вересюк Ольга Володимирівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу

КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ АДВОКАТІВ: КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ

Однією зі значущих проблем сучасної адвокатської діяльності є проблема широкого втягнення адвокатів у корупційні відносини з правоохоронними, судовими та іншими державними органами.

Підвищена небезпека вчинення адвокатами корупційних кримінальних правопорушень пов'язана із вчиненням значної їх кількості у сфері правосуддя. Результатом вчинення таких дій є уникнення винними особами передбаченої законом відповідальності, підрив авторитету судових і правоохоронних органів, критичне падіння довіри пересічних громадян до інститутів адвокатури та правосуддя. У цьому аспекті корупційна поведінка адвокатів має системний негативний вплив на функціонування правової системи держави.

Як зазначається в літературі, питання притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення залишається малодослідженим як у науковій, так і у практичній площині [5, с. 110]. Корупційні кримінальні правопорушення цієї категорії характеризуються високим рівнем латентності, складністю виявлення, розкриття та розслідування. Адвокати, використовуючи спеціальні юридичні знання, професійні зв'язки та процесуальні можливості, здатні маскувати протиправні корупційні дії під формально правомірну правничу діяльність.

Офіційний рівень корупційних кримінальних правопорушень, вчинюваних адвокатами, характеризується відносно невисокими офіційними статистичними показниками. Так, за даними Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, протягом 2020-2025 рр. обліковано 83 кримінальних правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у тому числі у 2020 р. – 15, 2021 р. – 15, 2022 р. – 7, 2023 р. – 15, 2024 р. – 10, 2025 р. – 21 [3].

Безумовно, абсолютна більшість цих кримінальних правопорушень не потрапляє до уваги правоохоронних органів і не відображається у статистичних звітах через складність доказування, корпоративну солідарність професійного адвокатського середовища, а також небажання клієнтів та інших причетних і поінформованих осіб повідомляти про вчинення протиправних дій.

Механізм вчинення корупційних кримінальних правопорушень адвокатами характеризується поєднанням формально законної професійної діяльності із прихованими корупційними домовленостями. У таких випадках адвокат виступає посередником між клієнтом і службовою особою, використовуючи свій професійний статус, процесуальні можливості, доступ до матеріалів справи та комунікацію з учасниками процесу.

У багатьох випадках адвокати фактично діють «у зв'язці» зі слідчими, прокурорами і суддями, ставлячи клієнта у юридично невигідне або навіть небезпечне становище, підштовхуючи останнього до прийняття рішення щодо вирішення своїх правових проблем незаконними засобами, у тому числі шляхом надання службовій особі правоохоронного органу або суду неправомірної вигоди за посередництва адвоката.

У адвокатському середовищі таке корупційне посередництво набуло масового характеру, що знайшло своє відображення як у конкретній слідчій і судовій практиці, так і у публічно висловлених позиціях вищого керівництва національних антикорупційних органів [4].

Ця діяльність все більше набуває ознак професійної і навіть організованої. Фактично, подібні «послуги» адвокатів формують певний спектр кримінального ринку послуг і органічно пов'язані з економічною, корупційною і організованою злочинністю, підтримуючи видимість законності для останніх і забезпечуючи ухилення винних осіб від передбаченої законом відповідальності.

Вкрай небезпечним, і в той же час поширеним явищем, стає створення адвокатами сумісно зі співробітниками правоохоронних органів та суддями стійких злочинних груп, які систематично здійснюють вимагання та отримання неправомірної вигоди.

Так, за офіційними повідомленнями, в Одеській області (м. Білгород-Дністровський) НАБУ та САП викрито організовану злочинну групу, що працювала всередині судової системи та допомагала військовозобов'язаним чоловікам незаконно виїжджати за кордон і отримувати відстрочку від мобілізації. Схема полягала у масовому «штампуванні» судових рішень про начебто самостійне виховання дитини батьком за надуманими обставинами. Це дозволяло чоловікам уникати мобілізації та залишати країну під приводом догляду за дитиною. За 3500 доларів США без участі сторін одним судовим засіданням ухвалювали рішення, які давали право виїзду за кордон. Загалом слідством встановлено 1040 таких рішень.

Усього у складі злочинної групи перебувало більше десяти осіб (судді, помічники суддів, адвокати). Для конспірації зловмисники створили «бек-офіс» суду в адвокатському бюро та навіть рекламували свої «послуги» у соціальних мережах [4].

На цей час вироком ВАКС від 22.05.2025 у справі № 991/3740/25 адвоката Г. визнано винним у наданні неправомірної вигоди судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області Б. Дії адвоката кваліфіковано за ч. 3 ст. 369 КК України. При цьому, під час досудового розслідування та судового розгляду адвокатом надано викривальні показання стосовно осіб, причетних до функціонування у Білгород-Дністровському міськрайонному суді організованої групи щодо винесення незаконних судових рішень [2].

Раніше, вироком ВАКС від 19.05.2025 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК України, винною у пропозиції та наданні неправомірної вигоди судді Б. визнано адвоката Б. [1].

Слід зазначити, що певним «каталізатором» широкого поширення корупційних проявів у адвокатському середовищі стає значна кількість колишніх співробітників правоохоронних органів. Ураховуючи попередній професійний досвід, ці адвокати безперешкодно знаходять спільну мову зі своїми колишніми колегами, оскільки добре обізнані про їхню психологію, умови і специфіку роботи, що допомагає, з одного боку, налагодити корупційні зв'язки зі службовими особами органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а з іншого – вміло впливати на підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та інших учасників процесу.

Таким чином, підвищена суспільна небезпека корупційної злочинності адвокатів зумовлює необхідність комплексного підходу до запобігання таким кри-

мінальним правопорушенням, який має поєднувати удосконалення кримінально-правових механізмів, підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів та формування антикорупційної правової культури у професійному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Вирок Вищого антикорупційного суду від 19.05.2025 у справі № 991/3727/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127432962

2. Вирок Вищого антикорупційного суду від 22.05.2025 у справі № 991/3740/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127569758

3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіційний вебпортал Офісу Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

4. «Тато на час війни»: викрито суддівсько-адвокатську мафію (19.02.2025): *Офіційний вебпортал Національного антикорупційного бюро України*. URL: https://nabu.gov.ua/news/tato-na-chas-viyiny-vykryto-suddivs-ko-advokats-ku-mafiiu/

5. Цехан Д. М., Білошкурський М. М. Притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення: проблеми законодавства та процесуальних аспектів. *Юридичний бюлетень*. 2025. Вип. 36. С. 108-116.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, адвокатська діяльність, корупційні кримінальні правопорушення, корупція, злочинність.

Key words: lawyer, advocacy, legal practice, corruption criminal offenses, corruption, crime.

Дармопук Едуард Валерійович
Національний університет «одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ІЗ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО КОНТРАБАНДИ

Контрабанда є глобальним соціально-економічним феноменом, негативні наслідки якого виходять за межі фінансових збитків державі. Окрім несплати митних платежів, вона становить загрозу через незаконний обіг небезпечних речовин та предметів, що шкодять здоров'ю населення та екології. Відтак, боротьба з цим явищем є пріоритетом державної політики та реалізується через комплекс правоохоронних органів та їх підрозділів, відповідальних за превенцію, фіксацію та розслідування контрабандних операцій. Ефективність протидії транскордонній злочинності безпосередньо залежить від системної координації між правоохоронними та контролюючими інституціями. Важливо зазначити,

що слідчі підрозділи – це спеціалізовані структури в складі правоохоронних органів, які наділені владними повноваженнями щодо збирання доказів. Саме через діяльність слідчих реалізується правоохоронна функція держави у кримінальних провадженнях щодо контрабанди.

На підставі кримінально-процесуальних повноважень можна виділити вичерпний перелік органів, що здійснюють протидію контрабанді. Провідне місце серед них посідають СБУ, Нацполіція, БЕБ та ДБР як органи досудового розслідування. Співпраця цих підрозділів із митними органами, НАБУ та прокуратурою формує цілісну правоохоронну вертикаль у сфері захисту митних інтересів держави [3, с. 324].

Аналіз нормативно-правових актів, що регламентують повноваження правоохоронних органів, дозволяє констатувати наявність норм, які частково регулюють механізми їхньої взаємодії. Зокрема, відповідні положення містяться у статті 7 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», статті 5 Закону України «Про Національну поліцію» та статті 17 Закону України «Про Службу безпеки України». Питання координації діяльності державних структур, відповідальних за здійснення різних видів контролю під час перетину державного кордону, також відображені у законах «Про прикордонний контроль» та «Про державний кордон України».

Варто зауважити, що визначена у законодавстві мета прикордонного контролю охоплює не лише протидію незаконному переміщенню осіб та нелегальній міграції, а й припинення несанкціонованого транзиту зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Така законодавча конструкція зумовлює певну конкуренцію правових норм, оскільки повноваження щодо протидії обігу предметів, вилучених із цивільного обороту, фактично дублюють функціональні завдання Державної митної служби України [3, с. 326].

Ризики необґрунтованого втручання в організацію митної справи з боку посадових осіб Державної прикордонної служби України містилися також у положеннях проєкту Закону про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо удосконалення законодавства з питань прикордонного контролю (реєстраційний № 10129), поданого на розгляд у жовтні 2023 року. Зазначена ініціатива передбачала розширення підстав для проведення митного огляду за запитом представників органу охорони державного кордону, надання їм доступу до інформаційної системи «Єдине вікно для міжнародної торгівлі» та запровадження механізму взаємного делегування функцій огляду вантажів. Оскільки запропоновані норми не узгоджувалися з міжнародними стандартами митної діяльності та вимогами чинного законодавства, у вересні 2024 року цей проєкт Закону було відкликано [5]. Виявлення деструктивного впливу функціонального дублювання повноважень слідчих підрозділів, прикордонної та митної служб дозволяє констатувати, що на практиці така розмитість компетенцій провокує процесуальну конкуренцію та ускладнює фіксацію контрабанди.

Аналіз законодавчих ініціатив, зокрема відкликаного законопроєкту № 10129, підтверджує хибність підходу щодо взаємного делегування функцій огляду, оскільки це суперечить міжнародним стандартам митної справи та принципам правової визначеності. Замість існуючої практики пропонується модель чіткої процесуальної спеціалізації, де Держмитслужба виступає єдиним оператором технічного контролю, а слідчі підрозділи отримують санкціонований цифровий доступ до митних баз без проведення повторних необґрунтованих оглядів. Такий підхід трансформує взаємодію з площини дублювання перевірок у площину оперативного обміну даними, що унеможливлює втручання в організацію митної справи та підвищує якість збирання доказів у кримінальному провадженні.

Розглянемо взаємодію деяких слідчих підрозділів різних структур з Державною митною службою у кримінальному провадженні щодо контрабанди детальніше.

Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України найчастіше проявляється у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, що прогулюються ст. 305 ККУ [1]. Перш за все слідчий має забезпечити фіксацію доказів на території, яка перебуває під режимом митного контролю, а саме проводиться огляд приміщень та теріторії. У ст. 237 КПК України зазначено, що «з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних» [2]. Слідчий залучає службових осіб Державної митної служби в якості спеціалістів, згідно ст. 71 КПК України, адже «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки, висновки та інші документи під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [2]. Вони можуть надати різну специфічну інформацію, що значно полегшує проведення слідчої дії, наприклад, щодо специфіки пакування вантажу.

Особливе значення у межах досудового розслідування контрабанди має залучення кінологічного потенціалу Державної митної служби, що дозволяє слідчим органам використовувати спеціальні знання та навички фахівців для виявлення прихованих речових доказів. Основними напрямами координації під час здійснення митного контролю є взаємодія у сфері кінологічного забезпечення, спільне використання інформаційних технологій, а також експлуатація загальної інфраструктури та єдиних програмних платформ. Саме тут появляється взаємодія Державної прикордонної служби з Державною митною службою, зокрема, з огляду на схожість функціональних завдань та оперативних потреб, діяльність кінологічних підрозділів Державної прикордонної служби та митних органів потребує узгодженості в питаннях створення уніфікованої системи підготовки й перепідготовки фахівців. Разом із тим, наявна матеріально-технічна та організаційна база Держмитслужби може стати фундаментом для розбудови в Україні єдиної кінологічної служби [4, с. 490].

З огляду на викладене, стає очевидним, що успіх у протидії контрабанді залежить не від механічного збільшення кількості перевірок, а від чіткого розмежування повноважень між слідчими підрозділами та посадовими особами Державної митної служби. Замість дублювання функцій на кордоні, необхідно впроваджувати модель цифрової інтеграції та спільного використання спеціальних ресурсів – від автоматизованого доступу до баз даних до формування уніфікованої кінологічної служби. Лише трансформація інструментів митного контролю у повноцінний елемент збирання доказів дозволить слідчим оперативно фіксувати злочини та уникати процесуальних колізій, які сьогодні суттєво гальмують розслідування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від05.04.2001 № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Дорофеєва Л. М. Взаємодія митних та правоохоронних органів у питаннях протидії контрабанді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. № 85.

4. Золотніков О. С. Взаємодія митних та правоохоронних органів в процесі здійснення митного контролю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 3. С. 488–491.

5. Проєкт Закону про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо удосконалення законодавства з питань прикордонного контролю. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42868.

Ключові слова: Державна митна служба, досудове розслідування, слідчі підрозділи, Державна прикордонна служба.

Key words: State Customs Service, pre-trial investigation, investigative units, State Border Service.

Іоніді Костянтин Володимирович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, справляє величезний вплив на суспільні відносини, державне управління, трансформацію правової системи України та зумовлює якісні зміни у функціонуванні системи правосуддя.

Про швидкоплинність зазначених процесів навіть у середині системи судочинства України можна судити з тієї обставини, що лише з 5 жовтня 2021 року офіційно почали функціонувати три окремі підсистеми (модулі) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС): Електронний кабінет, Електронний суд та підсистема відеоконференцзв'язку, проте 30 квітня 2025 року наказом Державної судової адміністрації України № 178 затверджено концепцію Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС), якою фактично констатовано застарілість застосованих технологій та необхідність заміни більшості сервісів системи з переходом її на нову цифрову архітектуру [1].

Впровадження нових технологій, розвиток інформаційно-комунікаційних систем, актуалізує питання переосмислення категорії ефективності судового провадження, як основної, завершальної стадії процесу.

У цифрову епоху ефективність набуває ознак технологічно опосередкованого феномену, що виходить за межі суто класичного процесуального підходу.

Водночас слід зазначити, що особливість завдань, які стоять перед кримінальним процесом, в тому числі сувора необхідність забезпечення прав та свобод осіб, які піддаються кримінальному переслідуванню, поновлення прав потерпілих, процес цифровізації кримінального судочинства має свої специфіку та певні обмеження.

У цьому контексті, питання впливу цифровізації процесів на ефективність кримінального судового провадження з окресленням основних тенденцій і ключових викликів цього явища викликає особливу цікавість. Цифровізація визначається як насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір [2]. Таким чином, зміст цифровізації судочинства полягає у поступовому перетворенні фізичних судових процедур на електронні форми.

Ефективність судового провадження можна визначити як комплексну оціночну категорію, що характеризує ступінь досягнення завдань і цілей кримінального (або іншого) провадження у порівнянні з витраченим часом, процесуальними засобами, матеріальними і людськими ресурсами, за умови неухильного дотримання гарантій права на справедливий суд. В умовах цифровізації ця категорія трансформується у інтегральну характеристику, що включає процесуальну результативність, інформаційну доступність та технологічну спроможність. Іншими словами, ефективність судового провадження на сучасному етапі пов'язана із синтезом правових і цифрових інструментів реалізації правосуддя.

Так, до загальних позитивних тенденцій в частині підвищення ефективності судового провадження у зв'язку з цифровізацією можна віднести:

– підвищення процесуальної економії, зокрема за рахунок зменшення витрат часу, ресурсів, як учасників судового провадження, так і суду;

– скорочення строків судового розгляду за рахунок пришвидшення судових процедур;
– підвищення доступності правосуддя, зокрема через функціонування електронних сервісів віддаленої участі у судовому провадженні. Очевидно, що особливої актуальності зазначене питання набуває в умовах воєнного станув Україні;
– сприяння прозорість процесу, в тому числі через онлайн доступ учасників судового провадження до матеріалів справ;
– поліпшення якість судових рішень завдяки доступу до електронних аналітичних інструментів.

Водночас до основних викликів з точки зору ефективності судового провадження у цифрову епоху можна віднести:
– технологічні ризики: відсутність електроживлення та Інтернету, локальні збої в роботі інформаційно-комунікаційних систем та платформ, кіберзагрози, залежність від технічної інфраструктури в цілому;
– правові проблеми: часте виникнення прогалин у законодавстві, правових колізій та фрагментарність нормативного-правового регулювання електронного судочинства;
– соціальні виклики: цифрова нерівність учасників процесу, що витікає з різних можливостей використання технічних засобів та інформаційних технологій і обмеженого доступу до електронних сервісів;
– процесуальні ризики: потенційне обмеження принципу безпосередності участі і дослідження доказів та порушення права на справедливий суд.

Разом з цим, з урахуванням сучасного темпу життя та суспільних відносин все більш актуальним стає питання швидкого вирішення справи у відповідності до вимог закону, та із найменшою витратою ресурсів, а тому продовжує існувати запит на подальшу модернізацію та вдосконалення системи судочинства, зокрема і у кримінальному процесі.

З огляду на зазначене, вбачається, що основними напрямами підвищення ефективності судового провадження через призму цифровізації можуть стати:
– розробка та удосконалення правового регулювання електронного судочинства;
– подальший функціонально-технологічний розвиток та вдосконалення складових системи електронного правосуддя, зокрема форм віддаленої участі у судовому провадженні;
– забезпечення кібербезпеки судових інформаційно – комунікаційних систем;
– підвищення цифрової компетентності суддів і учасників процесу.

Так, однією з основних причин тривалого розгляду кримінальних проваджень у суді залишається проблема із неявкою у судові засідання учасників судового провадження, насамперед свідків. Причини цього насправді можуть бути самими різними, від банальної не можливості повідомити свідка про засі-

дання, в тому числі у зв'язку з відсутністю продуманого та детального врегульованого законом, з урахуванням ІТ-можливостей, порядку виклику учасників судового провадження в судове засідання, так і небажання свідків нести витрати особистого часу, коштів, можливих негативних наслідків у взаємовідносинах з роботодавцем, за відсутності дієвих механізмів компенсації. Крім того, з урахуванням викликів та ритму сучасного життя, звинувачувати у неявці до суду лише осіб, яким випала доля бути свідками у провадженні, навряд чи було б справедливим.

Вбачається, що подальший розвиток можливостей електронного судочинства саме в цьому напрямі був би найбільш актуальним на сучасному етапі та справив би позитивний вплив на підвищення ефективності судового провадження.

Так, доцільно було б передбачити та законодавчо врегулювати внесення даних про засоби електронного зв'язку зі свідком до інформаційно-комунікаційної системи, звичайно за умови обов'язкового збереженням конфіденційності та безпеки персональних даних, та, за замовчуванням, надати можливість суду автоматизовано здійснювати виклик свідків через сервіси системи суду. На даний час таке повідомлення буде вважатися здійсненим у відповідності до вимог законодавства, лише у разі попереднього подання учасником провадження відповідної заяви.

Також вбачається доцільним та реальним з урахуванням сучасних можливостей розвитку ІТ-технологій, зокрема щодо ідентифікації особи за біометричними та антропометричними даними, у разі участі свідка у судовому засіданні в режимі відеоконференції, забезпечити покладення функції підтвердження особи свідка на відповідну автоматизовану систему. Відсутність такої можливості та покладення зазначеного обов'язку законодавством на уповноважену особу суду, або службову особу іншої уповноваженої установи, тобто на людину, фактично позбавляє можливості участі свідка у судовому засіданні в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів.

Зрозуміло, що всі подібні ініціативи потребують детального обговорення та опрацювання на високому експертному рівні та можливі до впровадження лише за умови неухильного забезпечення прав учасників судового провадження на справедливий суд, проте ті можливості, які здатна надати цифровізація судового провадження вже зараз є очевидним і не скористатися ними було б щонайменше нерозумно.

Список використаних джерел:

1. Наказ Державної судової адміністрації України від 30 квітня 2025 року № 178.

2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р.

3. Пампура М. Цифровізація судочинства: ключові завдання. *Юридична газета.* 15.11.2024. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrovizaciya-sudochinstva-klyuchovi-zavdannya.html.

4. Логойда В. М. Проблеми цифровізації судочинства в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Том 5 № 92. С. 35-42. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350486/337623.

5. Цифровізація кримінального провадження: стан та перспективи: матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 19 верес. 2024 р. / редкол.: Н. В. Глинська (голов. ред.), Д. І. Клепка, А. А. Барабаш ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Від. дослідж. проблем кримін. процесу та судоустрою. Харків: Право, 2024. 174 с. DOI: https://doi.org/10.31359/9786178411565.

Ключові слова: цифровізація судочинства, ефективність судового провадження, кримінальне судочинство, електронне правосуддя, ЄСІТС.

Key words: digitalization of judicial proceedings, efficiency of judicial proceedings, criminal proceedings, electronic justice, EUITS.

Красіловський Вадим Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ЩОДО ПЕРЕДУМОВ І ПІДСТАВ НАБУТТЯ СТАТУСУ ПРЕДСТАВНИКА ПОТЕРПІЛОГО В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Однією з гарантій утвердження змагальності та процесуальної рівності сторін в кримінальному провадженні є представництво суб'єктів кримінального провадження. Для реалізації цієї гарантії необхідна реальна поява представника у провадженні, тому й виникає необхідність дослідження питань пов'язаних з встановленням передумов та підстав набуття процесуального статусу представника потерпілого, його процесуального визнання як учасника кримінального провадження.

Під передумовами розуміються лише попередні умови виникнення, існування і розвитку якогось явища [1, с. 725]. Відповідно, передумови представництва – це юридичні умови (факти) необхідні для його виникнення, існування та розвитку.

В теорії права до юридичних передумов правовідносин відносять: 1) нормативні передумови (наявність норм, на основі яких виникає правовідношення); 2) правосуб'єктні передумови (правоздатність і дієздатність учасників); 3) фактичну основу правовідношення (юридичні факти, з наявністю чи відсутністю яких, норма права пов'язує виникнення, зміну чи припинення правовідношення). Доцільніше виділяти окремо передумови виникнення представництва та окремо підстави (фактичну основу). Тому, на нашу думку, до передумов виникнення представництва у кримінальному провадженні слід віднести лише норматив-

ні та правосуб'єктні передумови. Що стосується «фактичної основи правовідношення», то це по суті вже є підставою виникнення представництва, тому що підставами виникнення представництва прийнято вважати юридичні факти, в результаті яких одна особа стає представником іншої. В свою чергу, підстави набуття особою статусу представника потрібно поділяти на два види: *фактичні підстави* (юридичні факти, з наявністю чи відсутністю яких, норма права пов'язує виникнення представництва) та *процесуальні підстави* (юридичний факт визнання представника суб'єктом провадження посадовою особою (органом), яка веде провадження).

Нормативними передумовами представництва є наявність сукупності правових норм, які визначають порядок виникнення та реалізації даного правовідношення. Чинний КПК містить норми, які регулюють питання інституту представництва потерпілого, зокрема ст. 44, 50, 58, 59 КПК та інші.

Правосуб'єктні передумови вказують на визнану правом здатність особи виступати суб'єктом відносин представництва в межах певного кримінального провадження. Під правосуб'єктністю фізичної особи розуміється передбачена нормами права здатність особи бути учасником правовідносин Вона складається з правоздатності, дієздатності та деліктоздатності особи в сукупності [2, с. 538]. В умовах відсутності законодавчої регламентації в КПК категорій процесуальної правоздатності та дієздатності, їх визначення має принципове значення і обумовлено існуванням як галузевої правоздатності, так і галузевої дієздатності.

Крім того, ще однією умовою правосуб'єктності є те, що представництво може виникнути лише щодо суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, оскільки центральним об'єктом представництва завжди виступає процесуальний або матеріальний інтерес останнього. А для цього необхідне визнання (набуття) особи, яку представляють, суб'єктом провадження з відповідним статусом.

Щодо правоздатності потерпілого, то вона, на нашу думку, виникає з моменту народження оскільки КПК не встановлює ніяких вікових обмежень щодо визнання особи потерпілою (набуття особою статусу потерпілого), тому що шкода, передбачена ст. 55 КПК, може бути завдана особі з народження.

Що стосується правоздатності самого представника, то слід відмітити, що у кримінальному провадженні вона тісно пов'язана із дієздатністю та виникає одночасно з нею. Традиційними базовими елементами дієздатності суб'єктів кримінального провадження виступають вік, психічне та фізичне здоров'я.

Цивільне право до повністю цивільно дієздатних відносить осіб, які досягли 18 років (ст. 34 ЦК) [3]. Такий самий вік повної процесуальної дієздатності передбачено і в цивільному процесуальному законі (ст. 47 ЦПК) [4].

Враховуючи ці нормативні положення та відсутність в КПК окремої регламентації цього питання, можемо за аналогією зробити висновок, що суб'єкти кримінального провадження у віці до 18 років не володіють кримінально-процесуальною дієздатністю у повному обсязі, а тому потребують додаткових гарантій забезпечення їх прав за рахунок представництва.

Щодо правосуб'єктності самого представника у кримінальному провадженні, то він має бути цілком процесуально правоздатним та дієздатним.

Якщо виходити з того, що повна дієздатність особи пов'язується насамперед з її психічною та фізичною здатністю усвідомлювати значення процесуальних дій, розуміти і реалізувати свої права, виконувати обов'язки та нести відповідальність за їх невиконання, то така здатність об'єктивно можлива лише за умови досягнення суб'єктом провадження віку фізичної та психічної зрілості, яким є 18 річний вік, а також відсутності у нього психічних чи фізичних вад здоров'я, які можуть ускладнювати або взагалі унеможливлювати його участь у кримінально-процесуальній діяльності.

Матеріально-правову (фактичну) підставу виникнення представництва потерпілого можуть складати певні юридичні факти.

Одним з таких фактів є бажання потерпілого скористатися послугами представника і згоду останнього бути її представником. Волевиявлення особи, яку представляють, може здійснюватися у формі запрошення представника, згоди мати його, прохання забезпечити представником і т.п. Без волевиявлення суб'єкта провадження не можна нав'язати йому представника (за винятком законного представника). Такий факт має знайти певну зовнішню форму вираження. КПК з цього приводу в ст. 58 КПК передбачає, що такий факт може знайти своє відображення у формі договору, довіреності або копіях установчих документів юридичної особи.

Щодо законного представництва, то волевиявлення потерпілого звичайно не вимагається, але необхідні інші фактичні підстави, які обумовлені відсутністю у потерпілого повної процесуальної дієздатності, а саме: факт батьківства, призначення опікуна чи піклувальника, факт перебування дитини під опікою певних установ чи організацій, факт родинних зав'язків певного ступеню. Всі ці факти є вказаною в законі матеріально-правовою підставою участі відповідних осіб як законних представників. Це випливає з ст.ст. 44 та 59 КПК, відповідно до яких, як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки та піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.

На нашу думку, у КПК доцільно також закріпити перелік документів, якими б підтверджувались матеріально-правові підстави виникнення законного представництва у кримінальному провадженні, зокрема: «*паспортом, свідоцтвом про народження неповнолітніх дітей, рішенням про усиновлення або рішенням про призначення опікуном чи піклувальником тощо*».

Наступною матеріально-правовою підставою представництва служить відповідність особи представника вимогам, які до нього пред'являються законом. По-перше, необхідно дотримуватися правил, в яких передбачений перелік осіб, здатних виконувати функцію представника. КПК встановлює коло осіб, які можуть бути законними представниками потерпілого (ч. 2 ст. 44, ст. 59 КПК), та

коло осіб, які можуть виступати у ролі добровільних представників потерпілого (ст. 59). По-друге, закон передбачає обставини, що виключають участь осіб як представників (ст. 78 КПК). При цьому законодавець виходить з принципу недопущення поєднання процесуальних функцій. Тому при встановленні відносин представництва має бути з'ясовано ще один факт – факт відсутності вказаних вище обставин.

Існування згаданих передумов та матеріально-правових підстав свідчить про ситуацію, в якій можливе виникнення представництва. Але наявність юридичних умов ще не означає, що представництво вже виникло. Момент набуття особою процесуального статусу представника у кримінальному провадженні пов'язаний з іншим фактом. Це факт визнання його таким відповідним повноважним суб'єктом, який веде провадження. Для законного представництва потерпілого КПК вимагає винесення слідчим, прокурором постанови, а слідчим суддею, судом ухвали про залучення як законного представника (ст. 44). Для договірного представництва КПК передбачає момент набуття статусу представника – з моменту надання документів, що підтверджують його повноваження, що випливає з аналізу ст.ст. 46, 50, 58 КПК. Хоча КПК прямо і не передбачає можливості відмови в допуску представнику до участі в провадженні, проте якщо особа, яка веде провадження встановить відсутність належного підтвердження повноважень представника, вважаємо вона може прийняте таке рішення. Саме тому, процесуальне оформлення цього учасника ми розглядаємо як процесуальну підставу його допуску до провадження, як юридичний факт, що завершує формування юридичного складу й безпосередньо породжує відносини представництва та набуття ним статусу представника.

У зв'язку із цим, пропонуємо запровадити у КПК процедуру допуску представника потерпілого, а також відмови допуску до провадження шляхом винесення слідчим, прокурором постанови, а слідчим суддею, судом ухвали про допуск оскарження цієї постанови (ухвали).

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. Ред. В. Т. Бусел. Київ, 2001. 1128 с.

2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник Харків : Еспада, 2006. 776 с.

3. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top

4. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text

Ключові слова: інститут представництва, учасники кримінального провадження, потерпілий, представник, види представництва.

Key words: institution of representation, participants in criminal proceedings, victim, representative, types of representation.

Маркіна Анна Валеріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри кримінального процесу

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПІДОЗРЮВАНИХ У ВЧИНЕННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Поряд із процесуальними формами, використання електронних доказів у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів може здійснюватися у криміналістичних формах, спрямованих на вирішення тактичних завдань, що постають перед суб'єктами доказування. Необхідність виокремлення криміналістичних форм використання електронних доказів пояснюється тісним взаємозв'язком доказування з криміналістичною тактикою, яка відображає наукові положення та засновані на них практичні рекомендації щодо організації, планування та проведення процесуальних дій, і криміналістичною методикою, якою напрацьовано такі положення та рекомендації стосовно організації, планування та провадження розслідування кримінальних правопорушень.

У кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів електронні докази використовуються в різноманітних криміналістичних формах, однією з яких є ідентифікація. Ідентифікація як форма використання електронних доказів передбачає оперування ними для встановлення тотожності конкретного об'єкта. Як зазначає Н. І. Клименко, криміналістична ідентифікація є специфічним методом, що надає можливість виконувати вузькі ідентифікаційні завдання, сутність яких зводиться до встановлення тотожності конкретного об'єкта, що має стійку зовнішню форму [1, с. 18]. Власне стійку зовнішню форму М. В. Салтевський розглядає як основну просторову ознаку, що вирізняє конкретний предмет з-поміж йому подібних і дозволяє визнати об'єктами криміналістичної ідентифікації людей, трупів, тварин і всі фізичні тверді тіла, що мають відносно стійку будову [2, с. 31-32].

Результати дослідження судової практики свідчать, що у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів електронні докази використовуються, зазвичай, для ідентифікації підозрюваного. Із урахуванням специфіки вчинення воєнних злочинів, ідентифікація підозрюваного з використанням електронних доказів у переважній більшості кримінальних проваджень відбувається в ході: 1) пред'явлення для впізнання за фотознімками, отриманими у цифровій формі, та здійснюється за ознаками зовнішності (вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23.12.2025 р. у справі № 485/2099/24) [3]; 2) огляду відеозаписів – за ознаками зовнішності (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 р. у справі № 369/3120/23) [4] або за голосом (вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 07.07.2025 р. у справі № 748/1793/24) [5], а також огляду інших електронних доказів, зокрема, фотознімків, розміщених у телеграм-каналах – за ознаками зовнішності (вирок Червонозаводського районного суду міста Харкова від 16.10.2024 р. у справі

№ 646/4862/23) [6]; 3) портретної експертизи, об'єктом якої є фотознімки, – за ознаками зовнішності (вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 р. у справі № 185/12535/23) [7].

Механізм використання електронних доказів для ідентифікації підозрюваного детально відображений Хаджибейським районним судом міста Одеси у кримінальному провадженні № 22022230000000114 від 03.05.2022 р. за обвинуваченням Особа_3 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України. Як вказує суд, винятковість цього провадження полягала в тому, що на початку провадження дуже важко було визначити особу, яка вчинила це правопорушення. Ідентифікація особи обмежувалася відсутністю вихідної інформацією, оскільки вчинення зазначеного воєнного злочину мало місце в умовах неочевидності. Водночас, відповідно до довідки щодо перевірки особи за системою пошуку Osint від 15.09.2025 р. співробітник СБУ за результатами проведених заходів ідентифікував співробітника 9-го управління 5-ї служби фсб рф, громадянина рф, зі встановленням місця його народження, паспортних даних, відомих місць проживання, номерів мобільних телефонів, сторінки в соціальній мережі «вконтакті», інформації про дітей і брата. Основною інформацією, що міститься в довідці, є фотокартки Особа_3, які досить чітко, об'єктивно та в часовому проміжку відображають обличчя останнього. Так, окрім службового фото, яке очевидно отримано з особової справи співробітника фсб, співробітники військової контррозвідки змогли отримати фотознімок Особа_3 з приватного заходу у віці приблизно 35-40 років та фотознімок, наближений до сучасного віку особи – 45 років. Вказані фотознімки є кольоровими, з досить чітко зафіксованим образом обличчя, що дозволяє в часовому розвитку прослідкувати зміни обличчя. На фотознімку у віці близько 35-40 років в Особа_3 світлі очі (можливо зелені, можливо блакитні); світлі, густі брови; коротке світле волосся на голові (зачіска схожа на мілітарі); прямий, трохи розширений ніс; пухлі губи (верхня губа є дещо меншою за нижню); обличчя дещо округле, з елементами витягнутого. На фотознімку у віці приблизно 45 років на обличчі з'явилися елементи зміни мікровиразів біля носу, очей і рота, що свідчить про вікові зміни (риси обличчя дещо опустилися); підборіддя майже не змінилося та має гладку, рівну, трохи округлу форму. Ідентифікація Особа_3 за вказаними документами здійснена переконливо, потерпілий Особа_6 в судовому засіданні 25.09.2025 р., оглянувши вказані фотознімки і надані документи, що ідентифікують особу, стверджувально зазначив, що впізнає вказану особу як людину, що вчинила стосовно нього воєнні злочини, надавала накази на катування, знущання, побої, мордування, спричинення тілесних ушкоджень і на нелюдське ставлення, спонукала до зради держави Україна, проводила незаконний обшук і викрадення його особистого майна (вирок від 06.01.2026 р. у справі № 521/14869/23) [8].

Під час портретної експертизи електронні докази, якими зазвичай є фотознімки, використовуються як об'єкти для порівняльного дослідження. Так, у кримінальному провадженні № 42022112320001656 від 10.05.2022 р. за обвину-

ваченням Особа_11 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 438 КК України, відповідно до протоколу огляду веб-сторінок від 09.06.2022 р., оглянуто веб-сторінки соціальних мереж «вконтакті», «одноклассники» та «інстаграм», веб-сайту «poisk.centr», що містять відомості та фотозображення Особа_11, Особа_43, Особа_44, які збережено та використано як об'єкти дослідження для проведення фототехнічної та портретної експертиз (зокрема, оглянуто соціальні мережі дружини Особа_11 – Особа_45, на яких виявлено публікації офіційних документів, які стосуються родини Особа_11, а також дописи і текстові публікації щодо участі Особа_11 в збройній агресії проти України (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 р. у справі № 369/3120/23) [4].

Вагоме значення для проведення портретної експертизи відіграє дотримання вимог стосовно одержання з електронних доказів фотознімків, які використовуватимуться як порівняльні зразки. Як вказує В. О. Гусєва, найбільш типовими проблемами, що унеможливлюють вирішення ідентифікаційних завдань під час проведення портретної експертизи, є низька якість порівняльних зразків, спричинена як роздільною здатністю камери, так і умовами, за яких було здійснено відеозапис чи фотографування (відстань, ракурс, освітлення тощо), у зв'язку з чим основним завданням сторони обвинувачення є виготовлення порівняльних матеріалів із дотриманням відповідних вимог, якщо йдеться про фотографії [9, с. 118-119].

Підсумовуючи викладене, потрібно вказати, що у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів електронні докази широко використовуються для ідентифікації підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Вона має місце під час пред'явлення для впізнання за фотознімками, отриманими у цифровій формі, огляду відеозаписів та інших електронних доказів, і портретної експертизи. У переважній більшості ідентифікації підозрюваного з використанням електронних доказів здійснюється за ознаками зовнішності, хоча не виключається можливість її здійснення за голосом (зокрема, в ході огляду відеозаписів).

Список використаних джерел:

1. Клименко Н. І. Питання криміналістичної ідентифікації та групофікації у праця М. В. Салтевського. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу:* тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 08 листопада 2017 року). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. С. 18-21.

2. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

3. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23.12.2025 р. у справі № 485/2099/24 (провадження № 1-кп/485/56/25). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132835572.

4. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 09.01.2024 р. у справі № 369/3120/23 (провадження № 1-кп/369/52/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116176015.

5. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 07.07.2025 р. у справі № 748/1793/24 (провадження № 1-кп/748/73/25). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/128645335.

6. Вирок Червонозаводського районного суду міста Харкова від 16.10.2024 р. у справі № 646/4862/23 (провадження № 1-кп/646/255/2024). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122340678.

7. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 11.11.2024 р. у справі № 185/12535/23 (провадження № 1-кп/185/259/24). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122971013.

8. Вирок Хаджибейського районного суду міста Одеси від 06.01.2026 р. у справі № 521/14869/23 (провадження № 1кп/521/638/26). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133106441.

9. Гусєва В. Проблеми ідентифікації особи за ознаками зовнішності під час розслідування кримінальних правопорушень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2021. Вип. 2 (24). С. 109-122.

Ключові слова: кримінальне провадження, воєнні злочини, докази, електронні докази, ідентифікація.

Key words: criminal proceedings, war crimes, evidence, electronic evidence, identification.

Мишак Дмитро Едуардович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА НА ЗАВЕРШАЛЬНИХ ЕТАПАХ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Актуальність питань кримінального процесу породжуються у зв'язку зі змінами в суспільстві та його розвитком: політичні зміни, технологічний прогрес, соціальна трансформація, глобалізація і т.д. Вищезазначені зміни резонують в суспільстві і як наслідок – на актуалізацію положень кримінального процесу. У зв'язку із цим, неможливо стверджувати, що він є статичним. Отже, можна констатувати, що питання кримінального процесу постійно змінюються та динамічно зростають, що є викликом для правників.

Так, одним із актуальних питань сьогодення є участь захисника на завершальних етапах судового розгляду. Участь захисника на завершальних етапах судового розгляду через призму актуальності питання кримінального процесу, характеризується його обмеженістю.

В розумінні процесуального Закону, завершальним етапом судового розгляду є закінчення з'ясування обставин справи та перевірка їх доказами і судові

дебати. Такі положення закріплені в статтях 363 та 364 Кримінального процесуального кодексу України.

Стаття 59 Конституції України гарантує кожному свободу у виборі захисника своїх прав [1, с. 7]. Одночасно, проводячи паралель із нормою, передбаченою статтею 363 Кримінального процесуального кодексу України, де встановлено порядок закінчення з'ясування обставин справи та перевірку їх доказами, особа може скористатись гарантованим Конституцією України правом на іншого захисника [2, с.302]. Тобто заміна захисника на завершальних етапах судового розгляду породжує питання ефективності та передбаченої можливості реалізації новим захисником своїх прав на захист підзахисного з урахуванням положень процесуального Закону.

Рівень захисту на цій стадії буде недосконалим з точку зору захисника в силу неможливості ним змінити лінію захисту, формування правової позиції на основі доказової бази, оскільки суд закінчив з'ясувань обставин справи і перевіркою їх доказами. Водночас стаття 363 Кримінального процесуального кодексу України передбачає, що після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами головуючий у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме [2, с. 302]. В частині 2 цієї статті визначено, що у разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх, у зв'язку з чим має право ставити запитання сторонам чи іншим учасникам кримінального провадження [2, с. 302].

На вказаному етапі зазначена норма Кримінального процесуального кодексу України дозволяє, але в обмеженій мірі, реалізувати захиснику свою лінію захисту шляхом заявлення відповідних клопотань.

Не варто забувати, що з'ясування обставин справи та перевірка їх доказами вже відбулись, відповідно, суд вже сформував відповідну позицію.

Після виконання вимог частини 3 статті 363 Кримінального процесуального кодексу України, тобто після вирішення клопотань, суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів [2, с.302].

Судові дебати – це окрема, фінальна частина розгляду кримінального провадження, в якій учасники судового розгляду оголошують свої промови, які включають аналіз та оцінку досліджених матеріалів справи, доказів, допитів. Фактично, судові дебати є підсумком судового розгляду.

Кримінальний процесуальний кодекс України не містить визначення поняття «судові дебати», натомість контекст статті 364 Кримінального процесуального кодексу України у взаємодії зі статтею 363 Кримінального процесуального кодексу України дає недвозначне розуміння, що вказана стадія є заключною [2, с. 303].

Певною мірою і ця завершальна стадія надає захиснику процесуальну можливість реалізувати лінію захисту.

Так, відповідне право закріплено в частині 5 статті 364 КПК України: «*учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. Якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин*» [2, с. 303].

Процесуальний закон закріпив можливість захиснику, який вступив у справу на стадії дебатів, подавати нові докази, заявивши про це відповідне клопотання. Але питання постає у ефективності таких дій та процесуальній обмеженості. Ефективність захисту полягає не лише у можливості поданні нових доказів, а в можливості захисника надавати правову оцінку матеріалам кримінального провадження та доказам під час судового розгляду, що не передбачено нормами Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 7.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, Ст. 88.

Ключові слова: етапи судового розгляду, судові дебати, ефективність захисту, процесуальна можливість, гарантія вибору захисника.

Key words: stages of trial, court debates, protection effectiveness, procedural possibility, guarantee of choice of defense attorney.

Мельник Олександр Леонідович
Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ СТРОКІВ ДІЇ ОБОВ'ЯЗКІВ ОСОБИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

Ефективність кримінального провадження безпосередньо залежить від дієвості механізму запобіжних заходів, мета яких полягає у забезпеченні належної поведінки підозрюваного чи обвинуваченого. Інститут запобіжних заходів є одним із ключових інструментів кримінального процесуального права і поряд із самим запобіжним заходом, важливим його елементом є обов'язки, що покладаються на особу у зв'язку з обранням такого заходу. Саме ефективне виконання цих обов'язків значною мірою визначає результативність усього запобіжного заходу.

Проте в умовах прагнення України до європейських стандартів правосуддя надзвичайно актуальним стає питання правової визначеності строків обме-

ження конституційних прав особи [2, с. 201]. Однією з найбільш гострих науково-практичних проблем є колізія між строковим характером процесуальних обов'язків та фактично необмеженим строком дії окремих запобіжних заходів, зокрема застави [5, с. 163]. Відсутність чіткої кореляції між тривалістю перебування майна особи під контролем держави та строком дії конкретних обмежень, що на неї покладені, ставить під загрозу принцип справедливості та право власності [3].

Відповідно до ст. 131 КПК України, запобіжні заходи є видом заходів забезпечення кримінального провадження [1]. Їхня архітектоніка побудована на принципі ієрархії: від найменш суворого (особисте зобов'язання) до найбільш суворого (тримання під вартою). Згідно з ч. 5 ст. 194 КПК України, при обранні запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, слідчий суддя може покласти на особу низку обов'язків, таких як прибуття за викликом, заборона виїзду з населеного пункту, носіння електронного засобу контролю тощо.

Ключовим аспектом темпорального регулювання цих обмежень є положення ч. 7 ст. 194 КПК України, де імперативно встановлено, що обов'язки можуть бути покладені на строк не більше двох місяців. Після закінчення зазначеного строку ухвала про застосування запобіжного заходу в частині покладених обов'язків припиняє свою дію і відповідні обов'язки скасовуються автоматично, якщо прокурор не звернувся до суду з клопотанням про їх продовження у порядку ст. 199 КПК України [6].

Водночас, на відміну від тримання під вартою чи домашнього арешту, для застави та особистого зобов'язання законодавець не передбачив обов'язкового визначення дати закінчення дії самого заходу в ухвалі. Це призводить до ситуації, коли запобіжний захід як такий продовжує діяти фактично безстроково до завершення провадження, незалежно від долі додаткових обов'язків. Таким чином, виникає принципова темпоральна неузгодженість: застава не має визначеного граничного строку дії та застосовується до моменту її скасування судом, зміни на інший захід або набрання вироком законної сили.

Наукова проблема полягає у системному розриві між юридичною природою застави та строками дії обов'язків, які вона має забезпечувати. Застава, відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України, полягає у внесенні коштів саме з метою забезпечення виконання покладених на особу обов'язків, під умовою їхнього звернення в дохід держави у разі порушення.

Виявлена колізія проявляється у таких аспектах:

1. Зникнення правової підстави для утримання застави. Після закінчення двомісячного строку, якщо обов'язки не були продовжені ухвалою суду, вони автоматично скасовуються. Оскільки застава є акцесорним інструменто, то при припиненні дії самих обов'язків вона втрачає свою функціональну доцільність. Проте судова практика часто йде шляхом збереження застави як діючого заходу, аргументуючи це необхідністю забезпечення «загальних обов'язків», визначених ст. 42 КПК України [7, с. 170].

2. Порушення права на власність та правової визначеності. Утримання грошових коштів на спеціальному рахунку після закінчення строку дії обов'язків за ст. 194 КПК фактично є безпідставним обмеженням права власності. Ситуація, коли запобіжний захід триває, а специфічні обов'язки припинилися, створює стан юридичної невизначеності, який ЄСПЛ у справі «Котій проти України» визнав ознакою відсутності достатніх гарантій від свавілля [4]. Застава без активних процесуальних обовязків перетворюється з превентивного заходу на форму майнового обтяження, що суперечить завданням кримінального провадження.

3. Обмеженість судового контролю. КПК України не містить механізму автоматичного повернення застави після закінчення строку дії обов'язків. Це змушує сторону захисту ініціювати клопотання про зміну чи скасування заходу, які згідно зі ст. 201 КПК розглядаються тим самим суддею, що створює ризик упередженості. Слід також зазначити, що обов'язок прибувати за кожною вимогою до суду або слідчого судді є єдиним, який діє протягом усього часу застосування запобіжного заходу. Натомість решта обов'язків – утримуватися від спілкування з певними особами, здати паспорт, не відлучатися без дозволу – є строковими та припиняють свою дію після двох місяців, що додатково поглиблює виявлену колізію.

Таким чином, ризик втрати коштів має бути стимулом до виконання обов'язків, але якщо самі обов'язки юридично припинилися, то застава перестає виконувати функцію психолого-примусового впливу і стає беззмістовною. Це суперечить як внутрішній логіці інституту запобіжних заходів, так і принципу правової визначеності, закріпленому у практиці Європейського суду з прав людини.

Проведений аналіз свідчить, що чинна редакція КПК України не забезпечує належного рівня правової визначеності у питанні співвідношення строків запобіжного заходу та обов'язків особи. Ухвала про заставу продовжує діяти у частині самого виду заходу навіть тоді, коли її змістовне наповнення у вигляді обов'язків за ч. 5 ст. 194 КПК зникло.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Марченко В. Еволюція запобіжних заходів у кримінальному процесі України. *Підприємництво, Господарство і Право.* 2020. С. 200–203. URL: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.1.36

3. Січко В. О. Обрання, скасування або зміна запобіжного заходу у судовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 20 с.

4. Справа «Котій проти України» (Заява № 28718/09) : Рішення Європ. суду з прав людини від 05.03.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a82#Text (дата звернення: 29.03.2026)

5. Тищенко О. І. Окремі питання застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Право і суспільство.* 2019. Т. 5. № 2. С. 161–166. URL: https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-2-26

6. Фоміна Т. Г. Особисте зобов'язання: процесуальна характеристика та практика застосування. *Вісн. Нац. акад. прав. наук України.* 2018. Т. 25. № 2. С. 41–54. URL: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-2-41

7. Широка К. Ю. Повноваження слідчого судді при забезпеченні прав та законних інтересів підозрюваного при вирішенні питання про звернення застави в дохід держави як гарантія запобігання порушення підозрюваним покладених на нього обов'язків. *Правова позиція.* 2023. № 1. С. 168–173. URL: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.33

Ключові слова: запобіжні заходи, процесуальні зобов'язання, строк дії обов'язків, судовий контроль, тримання під вартою, підозрюваний, обвинувачений, застава.

Key words: preventive measures, procedural obligations, duration of obligations, judicial control, detention, suspect, accused, bail.

Нечипорук Володимир Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ЩОДО ПРЕЦЕДЕНТНОЇ ПРИРОДИ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

В умовах подальшої гармонізації вітчизняної правової системи із європейськими стандартами у сфері прав людини дедалі більшого значення набуває коректне визначення місця рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у системі джерел, зокрема, кримінального процесуального права. Незважаючи на нормативне закріплення їх значення як джерел права, обов'язковості їх виконання, правова природа таких рішень у доктрині лишається дискусійною.

Прецедентна практика ЄСПЛ беззаперечно формує стандарти застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що впливає, зокрема, й на зміст та тлумачення національного законодавства. Втім, підходи до застосування практики Суду у правозастосовній діяльності характеризуються неоднорідністю, формальним цитуванням та ігноруванням ratio decidenti. Це породжує істотні проблеми в контексті ефективності застосування норм кримінального процесуального права.

Саме тому, натепер дослідження правової природи рішень ЄСПЛ є необхідним задля вироблення цілісної доктрини їх розуміння, належної імплементації у національне право, що забезпечувало б юридичну визначеність та практичну реалізацію принципу верховенства права.

Прецедентний характер природи рішень ЄСПЛ неодноразово підкреслювався у вітчизняній юридичній доктрині, утім, контекст відповідних наукових позицій доволі серйозно різниться.

Так, наприклад, В. Г. Уваров зазначає, що під прецедентними рішеннями Європейського суду з прав людини, доцільно розуміти не самі розглянуті справи, а ті основоположні принципи і висновки щодо тлумачення та застосування норм Конвенції, які були вироблені і винесені при розгляді конкретних справ, а також викладено в судових рішеннях, які можуть використовуватись для врегулювання аналогічних порушень по інших справах [1, с. 36].

Т. І. Дудаш з приводу правової природи рішень ЄСПЛ указує, що «за праворегулятивною функцією ці рішення є чимось середнім між класичним англо-саксонським прецедентом та континентальною правозастосовною практикою як сталою та послідовною позицією судів з тих чи інших питань правозастосування». Як стверджує авторка, «такі рішення містять правові позиції (правоположення), які не є юридичними нормами, але мають відносно обов'язковий характер для самого Суду та правотворче значення для держав – учасниць Ради Європи і формуються у результаті конкретизації норм Конвенції. А відтак рішення Суду, у його розумінні, можна вважати «правоконкретизаційними прецедентами» [2, с. 78].

Натомість, В. А. Завгородній наголошує на тому, що рішення ЄСПЛ за своєю правовою природою є елементом судової практики, яка є унікальним джерелом права прецедентного характеру, ядром якого виступає правова позиція і при прийнятті якого вирішується конкретна справа, а також здійснюється офіційне тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [3, с. 22].

П. М. Синицин зазначає, що рішення ЄСПЛ мають подвійну природу, виступаючи одночасно правозастосовним та правоінтерпретаційними актами, але водночас, указує, що не будучи прецедентом у класичному розумінні, рішення ЄСПЛ має прецедентний характер, що особливо прослідковується під час прийняття пілотних рішень Судом [4, с. 23].

Таким чином, як бачимо, прецедентний характер рішень ЄСПЛ у вітчизняній доктрині наразі практично не заперечується, утім наявні різні позиції щодо сутності самого прецедентного значення. Натепер основними підходами до вирішення цього аспекту у доктрині є: 1) визначення прецедентного характеру основоположних принципів і висновків щодо тлумачення та застосування норм Конвенції, що вироблені при розгляді конкретних справ; 2) визнання рішення ЄСПЛ правоконкретизаційним прецедентом, що містить правову позицію з відносно обов'язковим характером; 3) розуміння рішення ЄСПЛ як особливого джерела прецедентного права, в якому правова позиція поєднується з вирішенням справи та офіційним тлумаченням Конвенції; 4) розуміння рішення ЄСПЛ як акту, що має прецедентний характер за відсутності ознак класичного прецеденту.

Ми підтримуємо позицію, відповідно до якої рішення ЄСПЛ слід розглядати як акти прецедентного характеру, оскільки Суд дотримується принципу по-

слідовності та передбачуваності, системно посилаючись на власну попередню практику при вирішенні нових справ, що фактично формує сталі правові позиції. Такі рішення здійснюють конкретизацію норм Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що має орієнтуючий вплив на правову систему держав-учасниць Конвенції, а також застосовуються при розгляді подібних справ, що свідчить про їх нормативно-подібну юридичну силу.

Список використаних джерел:

1. Уваров В. Г. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів у кримінальному процесі України: дис. …д-ра юрид. наук. 12.00.09. Дніпропетровськ, 2014. 411 с.
2. Дудаш Т. І. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект). *Право України*. 2010. № 2. С. 173-179.
3. Завгородній В. А. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15. Т. 1. С. 19-22.
4. Синицин П. М. Рішення Європейського суду з прав людини як джерело конституційного права України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 5. С. 19-23.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий прецедент, рішення Європейського суду з прав людини, судова практика, засади кримінального провадження, судові рішення.

Key words: criminal proceedings, judicial precedent, case law of the European Court of Human Rights, judicial practice, principles of criminal proceedings, judicial decisions.

Понурко Тарас Андрійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Складно уявити собі існування та функціонування сучасної системи міжнародної кримінальної юстиції (найяскравішим представником якої є Міжнародний кримінальний суд) без попереднього розвитку міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). МГП виникло у XIX столітті – в епоху, коли панувала «державоцентрична» концепція міжнародного права [1]. Тодішнє право народів зазвичай розглядалось як система, що визначає права та обов'язки держав, але не окремих осіб. Відповідно, право збройних конфліктів у своїй початковій формі формально не визнавало прав індивідів і не передбачало їх особистої кримінальної відповідальності за порушення цих норм. МГП ж, яке визначає та регулює індивідуальну кримінальну відповідальність, суттєво відрізняється від системи,

що лише встановлює юридичні зобов'язання між державами. Для свого розвитку МКП часто було змушене долати цю концептуальну прірву шляхом функціональної адаптації норм МГП [2].

Першим ґрунтовним зведенням воєнних злочинів став Кодекс Лібера (Leiber Code), прийнятий президентом Лінкольном у 1863 році. «Кодекс Лібера як перша спроба кодифікації законів і звичаїв війни справив великий вплив на наступні спроби кодифікації, що робили різні конференції й міжнародні установи, оскільки він був основою для їх діяльності. Цей документ мав національний характер, проте здійснив свій вплив на формування міжнародного гуманітарного права, так само, як і фундаментальна кодифікація сучасного міжнародного права «Das moderne Volkerrecht», опублікована в 1868 р. Жаном Гаспаром Блюнчлі, видатним швейцарським юристом, який викладав у Гейдельберге. Ці два документи зумовили вимогу про створення проекту правил про поводження з військовополоненими» [3, с. 116].

Першим багатостороннім договором у сфері МГП була Паризька декларація про морське право 1856 року, а за нею – Перша Женевська конверція 1864 року. Цей договір став результатом ініціативи Анрі Дюнана – випадкового свідка битви при Сольферіно між Австрією та Сардинським королівством, що передувало об'єднанню Італії. Побачивши тисячі поранений і помираючих солдатів на полі бою, Дюнан організував в місцевій церкві пункт допомоги, де з допомогою місцевих жителів рятував поранених. Згодом він написав надзвичайно впливову книгу «Спогад про Сольферіно» (Un Souvenir de Solferino), у якій запропонував створити нейтральну організацію, що опікувалася б пораненими під час воєн. Також він переконав швейцарський уряд скликати дипломатичну конференцію держав для розробки правил, покликаних запобігти таким стражданням. Саме ця конференція призвела до підписання Першої Женевської конвенції кількова європейськими та американськими країнами. В подальшому, завдяки цьому руху, були складені та підписані Женевські та Гаазькі конвенції, з якими власне і ототожнюють сучасне міжнародне гуманітарне право.

Основна мета МГП полягає у захисті людей під час війни. Для досягнення такої мети має застосовуватися МКП у максимально широкому спектрі міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів. Коли в XIX столітті почали формуватися уявлення про природні та невідчужувані права людини, навіть ведення руйнівних воєн почало підпорядковуватися певним правилам людяності, тому поява кримінально-правового аспекту у цій сфері була неминучою. Міжнародне право й досі значною мірою залишається державоцентричним, проте оскільки міжнародні злочини вчиняють конкретні особи, встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності є необхідною умовою для їх ефективного кримінального переслідування. Без цього система міжнародного права виглядала б неповною. Саме судове переслідування Петера фон Хагенбаха у 1474 році передвістило цю істину [2]. М. М. Гнатковський стверджує, що термін «міжнародне кримінальне право» включає в себе поняття, які на перший

погляд здаються суперечливими. «Міжнародне право – це правова система, що спрямована здебільшого на регулювання відносин між суверенними державами, а кримінальне право – це одна з класичних галузей, що існує в будь-якій мінімально розвиненій національній правовій системі та встановлює, які небезпечні діяння слід вважати злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили» [4, с. 249].

Список використаних джерел:

1. Brown B. S. The Protection of Human Rights in Disintegrating States: A New Challenge. *Chicago-Kent Law Review*. 1992. Vol. 68. P. 203–204.

2. Brown B. S. International Criminal Law: Nature, Origins and a Few Key Issues. *Research Handbook on International Criminal Law* / ed. by B. Brown. Cheltenham: Edward Elgar, 2011.

3. Гороховська О. В. Кодекс Ліберала та його значення для розвитку й кодифікації Міжнародного гуманітарного права. *Держава та регіони. Сер. Право.* 2014. № 2. С. 114–118.

4. Щур Б. В. Діяльність Міжнародного кримінального суду: історія і перспективи. *Український часопис між- народного права*. 2016. № 5. С. 106–109.

Ключові слова: кримінальний процес, Міжнародний кримінальний суд, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право

Key words: criminal trial, International Criminal Court, international humanitarian law, international criminal law.

Шугалевич Ігор Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінального процесу

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Інтеграційні та глобалізаційні процеси, постійний розвиток суспільних відносин, переосмислення існуючих джерел кримінального процесуального права, судово-правова реформа, утвердження законності та справедливості в ході здійснення судочинства, забезпечення прав та свобод людини та громадянина, подолання проблем, що пов'язані з колізійністю та суперечливістю законодавства, спрощення процедури судового розгляду, прискорення процесу вирішення правових конфліктів, розвантаження судів, забезпечення єдності судової практики та однаковості застосування норм права судами, реальної незалежності судової гілки влади зумовлює необхідність в дослідженні судового прецеденту як регулятора суспільних відносин в різних правових системах сучасності та на

ції основі, визначення сучасного стану та перспектив використання судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

В цьому розрізі неабияке значення має дослідження даного правового феномену в ретроспективі, шляхом надання оцінки свого роду трансформації судового прецеденту в кримінальному процесуальному сенсі як до, так і після набуття нашою державою незалежності.

Отже, незалежність наша країна зустріла з прийнятою ще 20.04.1978 року Конституцією (Основним Законом) Української Радянської Соціалістичної Республіки, якою в Главі 18 в статті 149 передбачалося, що судами Української РСР є Верховний Суд Української РСР, обласні суди, Київський міський суд, районні (міські) народні суди. Статтею 151 Основного Закону визначалося, що Верховний Суд Української РСР є найвищим судовим органом Української РСР, який здійснює нагляд за судовою діяльністю судів республіки [1].

Починаючи з 05.06.1981 року передбачалося, що керівні роз'яснення Пленуму Верховного Суду Української РСР являлися обов'язковими для судів, інших органів і службових осіб, які застосовували закон, по якому дано роз'яснення [2]. В послідуючому, а саме в 2001 році через зміни в системі органів судочинства, положення щодо обов'язковості означених керівних роз'яснень зникло, натомість з'явилися дві окремі категорії: категорія рекомендаційних роз'яснень з боку Вищих спеціалізованих судів, та категорія роз'яснень з боку Верховного Суду України (без примітки в контексті обов'язковості, або ж навпаки) [3]. По своїй суті, до 07.07.2010 забезпечення Верховним Судом України однакового застосування законів судами загальної юрисдикції являлося однією з ключових засад забезпечення в цілому єдності системи судів загальної юрисдикції. Водночас, після 07.07.2010 на рівні кримінального процесуального закону України з'являється категорія висновку Верховного Суду України щодо правильного застосування норми кримінального закону щодо суспільно небезпечного діяння, який стає обов'язковим, зокрема, для всіх судів України [4].

З прийняттям 13.04.2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України законодавчо закріплюється, що у резолютивній частині нового судового рішення має міститися висновок про те, як саме має застосовуватися відповідна норма закону України про кримінальну відповідальність щодо подібних суспільно небезпечних діянь, що набуває широкого розповсюдження в рамках судової практики, маючи обов'язкових характер для судів України [5].

Однак з 12.02.2015 р. в Кримінальному процесуальному кодексі України, а також в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» з'являються приписи, які передбачають право судів відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів, тобто наведені правові висновки передають бути обов'язковими [4; 5].

На теперішній час на рівні кримінального процесуального законодавства України в цілому наявні приписи винятково щодо того, що суди враховують правові висновки суду касаційної інстанції. В той же час будь-яких наслідків за

ігнорування правових позицій Верховного Суду не передбачено, що обумовлює необхідність подальшого дослідження даного питання, з пропонуванням та реалізацією законодавчих змін, які забезпечать реальну дію судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

Список використаних джерел:

1. Конституція (Основний Закон) України від 20.04.1978 №888-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text

2. Про судоустрій Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки №2022-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10#Text

3. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»: Закон України від 21.06.2001 №2531-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2531-14#Text

4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 №2453-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text

5. Кримінальний процесуальний кодекс України №4651-VI (2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Ключі слова: судовий прецедент, керівні роз'яснення, закон, Верховний Суд, висновок.
Key words: judicial precedent, guiding explanations, lex, Supreme Court, conclusion.

СЕКЦІЯ 11.
КРИМІНАЛІСТИКА, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ТА ПОЛІГРАФОЛОГІЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУДОЧИНСТВА

Керівник секції: *завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор Аркуша Лариса Ігорівна*
Секретар секції: *доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент Гресь Юлія Олегівна*

Аркуша Лариса Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний стан організованої злочинності в Україні та світі характеризується глибинними трансформаціями, що зумовлено як прискоренням науково-технічного прогресу, так і геополітичними потрясіннями. Теоретико-методологічне осмислення цих процесів вимагає відмови від застарілих парадигм і переходу до комплексного аналізу кримінальних явищ як складних, адаптивних систем. Організована злочинна діяльність більше не є сукупністю розрізнених актів насильства; вона перетворилася на мережевий бізнес-механізм, що інтегрується в легальні економічні структури, використовує цифрові інструменти для маскування та активно експлуатує кризові стани суспільства [2].

Аналіз матеріалів слідчої практики свідчить, що виявлення та розслідування проявів організованої злочинності ґрунтується на системі принципів, серед яких ключове місце посідають наукова обґрунтованість, сувора законність та обумовленість методичних рекомендацій специфікою обставин, що підлягають установленню. Криміналістична методика розслідування в цій сфері являє собою впорядкований комплекс положень, що охоплює криміналістичну характеристику проявів злочинної діяльності, типові слідчі ситуації, версії та алгоритми первинних і подальших слідчих (розшукових) дій.

Основним елементом криміналістичної характеристики є спосіб вчинення злочину, який у випадку організованої діяльності включає етап тривалої підготовки, розподілу функціональних ролей, створення системи захисту від викриття та розробку схем легалізації доходів, отриманих в такої діяльності. На відміну від ситуативної співучасті, організована злочинність передбачає наявність своєрідної «кримінальної програми» – усвідомленого плану на вчинення невизначеної кількості злочинів протягом тривалого часу. Саме це, на наш погляд, створює

особливу обстановку вчинення, де сліди злочину часто розпорошені в інформаційному просторі або приховані під вигляд легальних господарських операцій.

Методологічний підхід до розслідування вимагає розуміння структури «системи захисту» злочинних угруповань. Ця система включає не лише фізичну охорону лідерів, а й розгалужену мережу корупційних зв'язків, використання фахівців у сфері ІТ та фінансів для приховування транзакцій, а також стратегії активної протидії слідству шляхом тиску на свідків та дискредитації правоохоронних органів. Таким чином, методологія виявлення має бути спрямована на вивчення внутрішньої структури групи, а не лише на фіксацію окремих епізодів її діяльності.

Аналіз сучасного стану протидії проявам організованої злочинності свідчить, що воєнний стан в Україні став потужним каталізатором для відповідних змін (трансформації) кримінального середовища. Організовані злочинні угруповання продемонстрували високу адаптивність, миттєво переорієнтувавши свої ресурси на експлуатацію нових вразливостей держави та суспільства. Теоретичний аналіз цього періоду дозволяє виділити перехід від традиційних проявів організованої злочинної діяльності до складних схем у сферах, що критично залежать від державного регулювання в умовах війни.

Таким чином, спостерігається інтенсивне проникнення криміналітету у сфери оборонних закупівель, діяльність військово-лікарських комісій (ВЛК) та органи прикордонного контролю. Злочинні угруповання використовують хаос перших місяців війни та подальші логістичні складнощі для організації контрабанди зброї, підакцизних товарів (пального, тютюну) та махінацій із гуманітарною допомогою. Останнє є особливо цинічним проявом, де допомога, призначена для постраждалих від бойових дій, викрадається або реалізується через комерційні мережі за фіктивними документами [2].

Суттєвим соціальним наслідком діяльності злочинних угруповань в цей період є легітимізація тіньових практик та поширення правового нігілізму. Організована злочинність виступає як інструмент корупційного впливу на політичні та економічні процеси, підриваючи довіру до інститутів влади в момент, коли ця довіра є критично важливою для виживання нації.

Також слід відмітити, що сучасне кримінальне угруповання дедалі частіше формується не за територіальним принципом, а за принципом володіння певними технологічними компетенціями [3]. Онлайн-простір став не просто інструментом, а повноцінним середовищем існування для організованих мереж. При цьому організована злочинність виступає як прокси-сила для гібридних загроз, співпрацюючи з іноземними спецслужбами для підриву економіки та соціального спокою держав. Крім того, спостерігається тенденція використання штучного інтелекту (ШІ) для створення дипфейків у шахрайських схемах, автоматизація кібератак на критичну інфраструктуру та використання блокчейну для створення анонімних фінансових потоків. Спостерігається перехід від жорстких ієрархій до гнучких структур, де окремі «вузли» (хакери, фінансисти, логісти) можуть

співпрацювати над конкретним проектом, не знаючи реальних лідерів злочинного угруповання.

Можливо констатувати, що епідемія онлайн-шахрайства, за прогнозами експертів, найближчим часом випередить усі інші види проявів організованої злочинної діяльності за обсягами завданих збитків. Використання ШІ дозволяє злочинцям масштабувати операції соціальної інженерії до безпрецедентних розмірів, враховуючи та використовуючи вразливі верстви населення, включаючи біженців та родини військовослужбовців.

Організована злочинність в Україні перебуває у стані «військової мутації». Вона активно використовує дестабілізацію, цифровізацію та корупційні лазівки для зміцнення свого впливу. Однак, поєднання високої професійної тактики розслідування, сучасних технологій аналізу та неухильного дотримання стандартів прав людини дає можливість не лише виявляти, а й ефективно демонтувати найскладніші сучасні прояви організованої злочинної діяльності, виявлення та розслідування якої має розглядатися як складова національної безпеки, що вимагає постійного наукового супроводу та швидкої адаптації до нових викликів.

Список використаних джерел:

1. Войтович Н. Ф. Організована злочинність в умовах воєнного стану: сучасні виклики та наукові орієнтири. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 9(19). С. 50-61. URL: https://eprints.zu.edu.ua/45387/1/1.pdf

2. The EU Strategy to tackle Organised Crime 2021-2025. URL: https://www.unodc.org/cld/en/treaties/strategies/european_union/eu0006s.html

3. EU-SOCTA 2025. European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/EU-SOCTA%202025%20-%20Executive%20Summary.pdf

Ключові слова: організована злочинність, угруповання, національна безпека, корупція, цифровізація, воєнний стан.

Key words: organized crime, criminal group, national security, corruption, digitalization, martial law.

Ващук Олеся Петрівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ WIKIPEDIA ДЛЯ ПОШИРЕННЯ НАУКОВИХ ЗНАНЬ: ПЕРЕВАГИ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Умови трансформації сучасного інформаційного простору, що характеризуються стрімкою цифровізацією, глобалізацією наукових комунікацій та зростанням ролі відкритого доступу, зумовлюють необхідність переосмислення тради-

ційних моделей поширення наукових знань. Класичні академічні канали комунікації, незважаючи на їхню беззаперечну цінність, дедалі частіше виявляються недостатніми для забезпечення належного рівня доступності, швидкості обміну інформацією та її інтеграції у суспільний дискурс. У цьому контексті особливого значення набувають цифрові платформи відкритого знання, серед яких ключове місце посідає Wikipedia.

Феномен Wikipedia слід розглядати не лише як довідковий ресурс, але як складову глобальної інфраструктури знань, що забезпечує безперервну циркуляцію інформації між науковою спільнотою та суспільством. Високий рівень індексації матеріалів у пошукових системах, значна аудиторія користувачів та багатомовність платформи обумовлюють її унікальну здатність впливати на формування інформаційного порядку денного та популяризацію результатів наукових досліджень.

Використання Wikipedia як інструменту поширення наукових напрацювань має низку концептуально значущих переваг. Передусім, йдеться про забезпечення максимально широкого доступу до знань, що відповідає принципам відкритої науки (Open Science) та сприяє подоланню бар'єрів між академічною спільнотою і суспільством. У цьому аспекті платформа виконує функцію своєрідного «мосту» між спеціалізованими науковими результатами та їхньою адаптованою інтерпретацією для ширшої аудиторії.

Крім того, важливим є ефект підвищення видимості наукових результатів. Матеріали, інтегровані у Wikipedia, як правило, мають значно вищу ймовірність бути знайденими через пошукові системи порівняно з публікаціями у спеціалізованих виданнях із обмеженим доступом, що сприяє розширенню наукового впливу, формуванню цитованості та підвищенню впізнаваності дослідників.

Окремого значення набуває динамічність та адаптивність платформи. На відміну від традиційних академічних форматів, де часові лаги між створенням знання та його оприлюдненням можуть бути значними, у Wikipedia реалізується можливість оперативного оновлення інформації, що дозволяє відображати сучасний стан наукових досліджень та забезпечувати актуальність контенту.

Водночас слід наголосити, що використання Wikipedia у науковій діяльності пов'язане з низкою системних обмежень. Насамперед, це сувора вимога дотримання принципу нейтральної точки зору, яка виключає можливість прямого представлення авторських концепцій без їх підтвердження авторитетними незалежними джерелами. У результаті відбувається певна редукція індивідуального наукового дискурсу, що може обмежувати глибину репрезентації авторських підходів.

Критичним аспектом є також відсутність інституціоналізованого механізму наукового рецензування, характерного для академічних журналів. Хоча спільнота редакторів здійснює контроль за дотриманням базових стандартів якості, рівень експертності такого контролю є варіативним, що створює ризики спрощення складних наукових концепцій або їх некоректної інтерпретації.

Не менш важливою є проблема нестабільності контенту. Відкритий характер редагування передбачає можливість внесення змін будь-яким користувачем, що зумовлює потенційні ризики втрати точності, появи суперечливих інтерпретацій або навіть навмисного викривлення інформації. Таке, у свою чергу, вимагає від науковців додаткових зусиль щодо моніторингу та підтримання якості представлених матеріалів.

Окремий вимір становлять питання авторського права та академічної доброчесності. Розміщення матеріалів у Wikipedia здійснюється на засадах відкритих ліцензій, що передбачає можливість вільного використання та модифікації контенту. Такий підхід, з одного боку, відповідає принципам відкритості науки, а з іншого потребує від авторів усвідомленого підходу до адаптації власних матеріалів і контролю за їх подальшим використанням.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що Wikipedia виступає важливим інструментом сучасної наукової комунікації, який здатний суттєво розширити межі поширення знань та підвищити їх суспільну значущість. Водночас ефективне використання цього ресурсу потребує формування відповідних компетентностей у науковців, зокрема щодо роботи з відкритими платформами, дотримання принципів верифікованості, нейтральності та етичності. У стратегічній перспективі інтеграція Wikipedia у систему наукової діяльності може розглядатися як один із ключових напрямів розвитку відкритої науки та інструмент підвищення впливу наукових результатів на суспільство.

Ключові слова: Wikipedia, відкрита наука, цифрові платформи, наукова комунікація, популяризація науки, верифікованість, інформаційна доступність.

Key words: Wikipedia, open science, digital platforms, scientific communication, knowledge dissemination, verifiability, accessibility.

Загородній Віктор Євстафійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук

ДІЇ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ НА МІСЦІ ПОДІЇ В УМОВАХ ПУБЛІЧНОГО ТИСКУ

Під час огляду місця події нерідко виявляються такі обставини, розголошення яких до певного моменту є небажаним або прямо шкідливим для розслідування. Проблема конфіденційності в умовах медійного резонансу має особливу криміналістичну цінність. Йдеться про характер і локалізацію пошкоджень, особливості слідової картини, специфічні ознаки знаряддя, предмети, які могли належати правопорушнику, окремі ознаки інсценування, обставини, що дозволяють перевірити щирість показань можливих причетних осіб, або ж інформа-

цію про наявність конкретних відеозаписів, цифрових носіїв, документів. Якщо такі відомості передчасно потрапляють у медіа, це дає потенційному правопорушнику можливість адаптувати свою поведінку, змінити пояснення, знищити пов'язані об'єкти, узгодити позицію зі співучасниками або переховуватися з урахуванням того, що саме вже відомо слідству. Тому в умовах уваги ЗМІ слідчий має особливо ретельно визначати коло відомостей, які можуть бути повідомлені публічно, і коло тих, що підлягають тимчасовому нерозголошенню.

Окремим аспектом є проблема візуальної інформації, що походить з місця події. Фото і відео, зроблені журналістами або випадковими очевидцями, часто мають високу швидкість поширення і сильний емоційний вплив на суспільство. Водночас вони можуть містити зображення потерпілих, розташування тіла, слідів крові, особистих речей, документів, номерних знаків, елементів інтер'єру чи інших деталей, що становлять як етичну, так і слідчу цінність. У тактичному плані це означає, що охорона місця події повинна враховувати не лише фізичний контакт сторонніх осіб зі слідами, а й можливість дистанційної візуальної фіксації об'єктів, які не повинні потрапляти в публічний обіг до завершення первинних слідчих (розшукових) дій. За можливості має застосовуватися технічне екранування окремих ділянок, використання службового транспорту або переносних засобів перекриття видимості, особливо коли йдеться про відкриту місцевість, громадський простір або багатолюдні міські локації.

У тактичній структурі огляду важливу роль відіграє вибір моменту і форми комунікації з пресою. Повна відмова від коментарів часто провокує ще більшу активність журналістів, пошук неофіційних джерел і поширення припущень. Натомість надмірна відвертість здатна зашкодити розслідуванню. Оптимальною є модель керованої комунікації, за якої уповноважена посадова особа надає коротку, виважену, юридично коректну інформацію про сам факт події, загальні дії правоохоронців і процесуальний статус ситуації без розкриття чутливих деталей. Тактична користь такого підходу полягає в тому, що він частково задовольняє інформаційний запит суспільства, водночас утримуючи основний хід огляду поза полем несанкціонованого втручання. У резонансних випадках бажано, щоб така комунікація була запланованою, а не ситуативною, тобто здійснювалася у визначений момент після стабілізації роботи на місці події, а не під тиском вигуків чи спонтанних звернень журналістів.

Проведення огляду місця події в умовах постійної уваги ЗМІ має також виразний етичний вимір. У багатьох випадках подія пов'язана зі смертю, тяжкими тілесними ушкодженнями, стражданням потерпілих або їх близьких. У такій ситуації правоохоронці мають діяти не лише професійно і процесуально грамотно, а й тактовно, недопускаючи перетворення місця трагедії на об'єкт інформаційної сенсації. Це має значення і для загального сприйняття законності дій держави, і для недопущення вторинної травматизації близьких осіб. Тактична культура огляду виявляється, зокрема, у тому, як організовано доступ на місце події, чи прикриті від стороннього спостереження тіла загиблих, чи не допускається

демонстративне обговорення версій у присутності родичів, чи здійснюється коректна взаємодія з медіа без створення принизливого видовища навколо наслідків кримінального правопорушення [2].

Особливу складність становлять випадки, коли медійна увага супроводжується не лише інтересом до факту події, а й намаганням вплинути на хід розслідування через публічний тиск. Це може відбуватися через масове тиражування окремої версії, поширення звинувачень на адресу конкретних осіб без належних підстав, формування в суспільстві очікувань негайного оголошення винного, акцентування на політичному, етнічному, професійному чи іншому статусі учасників події. У такій ситуації слідчий повинен особливо обережно ставитися до будь-яких ознак, які можуть сприйматися як підтвердження однієї з публічно нав'язаних інтерпретацій. Тактика огляду має ґрунтуватися не на інформаційному тлі, а на об'єктивній слідовій картині, криміналістичному аналізі та процесуально допустимих джерелах відомостей. Небезпека полягає в тому, що публічний резонанс здатен непомітно формувати упередження і в самих правоохоронців, спричиняючи звуження кола версій або переоцінку окремих обставин через їх медійну виразність.

Тому важливим тактичним завданням є збереження внутрішньої професійної автономії слідчо-оперативної групи. Це означає, що навіть за наявності значного суспільного інтересу огляд місця події повинен проводитися за криміналістично доцільною логікою, а не за логікою інформаційного шоу. Необхідно уникати демонстративних дій, штучного прискорення темпу, передчасних висновків у присутності сторонніх осіб, коментування окремих знахідок без достатнього аналізу [3]. Кожен об'єкт повинен оцінюватися в системному зв'язку з іншими елементами обстановки, а не через призму того, наскільки видовищно він виглядає для камери або наскільки легко його можна подати як сенсацію. Професійна стійкість у цьому разі є однією з найважливіших передумов збереження доказової якості огляду.

Тактична специфіка проведення огляду в умовах медійного резонансу відчутно посилюється, коли місце події перебуває у відкритому просторі. На відміну від огляду в ізольованому приміщенні, вулиця, двір, парк, транспортна магістраль, площа, узбережжя або інша публічна локація створюють значно більше можливостей для неконтрольованого скупчення осіб і візуального доступу до обстановки. Тут особливо важливими стають питання логістики, достатньої кількості сил для охорони периметру, перекриття маршрутів, організації обходу потоків пішоходів і транспорту, а також оперативного розгортання технічних засобів ізоляції. Якщо цього не зробити в перші хвилини після прибуття, натовп і медіа формують навколо місця події стійкий зовнішній контур, який надалі значно важче контролювати без конфліктів і процесуальних втрат.

У свою чергу, огляд у закритих приміщеннях при увазі з боку ЗМІ породжує інші ризики. Тут ускладнення пов'язані з обмеженим простором, вузькими проходами, особливостями внутрішньої акустики, можливістю підслуховуван-

ня, складністю розділення службових маршрутів і маршрутів сторонніх осіб. У багатоквартирних будинках або офісних центрах журналісти можуть розташовуватися в коридорах, на сходах, біля входів, вести зйомку дверей, мешканців, службових пересувань. Це потребує особливої тактики доступу і виходу, переміщення вилучених об'єктів, збереження конфіденційності окремих елементів обстановки. Тактично доцільним є заздалегідь визначати, яким маршрутом виноситимуться пакети з речовими доказами, яким чином буде обмежено їх візуальне фіксування і хто відповідатиме за безпечне транспортування до службового автомобіля або експертного підрозділу.

Суттєву роль відіграє і міжвідомча взаємодія. У резонансних провадженнях на місці події часто одночасно перебувають представники різних підрозділів поліції, рятувальних служб, медиків, органів місцевої влади, інколи посадові особи інших державних органів. Якщо ця взаємодія неорганізована, медіа легко фіксують суперечності, неузгоджені дії, дублювання функцій або комунікаційний хаос. Тактичне значення має завчасне визначення лінії координації, щоб кожна служба розуміла, хто і за що відповідає, яка інформація може повідомлятися, які ділянки контролюються, хто забезпечує доступ техніки, хто працює з потерпілими, а хто тримає зовнішній периметр [1]. У ситуації інформаційного перенавантаження будь-яка організаційна невизначеність майже миттєво стає видимою і починає впливати не лише на репутаційний, а й на власне криміналістичний результат.

Важливо враховувати, що засоби масової інформації можуть виконувати щодо місця події не лише деструктивну, а іноді й опосередковано корисну функцію. Поширення інформації про подію може сприяти встановленню очевидців, пошуку відеозаписів, виявленню транспортних засобів, ідентифікації осіб або отриманню інших додаткових відомостей. Проте тактична цінність такого ефекту виникає лише тоді, коли слідство зберігає контроль над інформаційним балансом. Якщо в медіа потрапляють несистемні або надмірно конкретизовані деталі, це вже не допомагає, а шкодить. Отже, комунікаційна стратегія повинна бути селективною: поширювати лише ті дані, які об'єктивно можуть стимулювати суспільно корисний відгук без компрометації доказового процесу.

Окремо слід звернути увагу на роль цифрового середовища, яке сьогодні фактично стає продовженням місця події в інформаційному вимірі. Те, що відбувається фізично на певній локації, майже одразу дублюється у вигляді постів, коротких відео, стрімів, коментарів і перепублікацій. У певному сенсі слідчий має справу не лише з матеріальною обстановкою, а й з її цифровою тінню, яка формується в реальному часі та впливає на поведінку учасників події. Тактичне мислення в сучасних умовах повинно враховувати цю обставину. Необхідно розуміти, що кожна хвилина затримки, кожен рух службовців, кожна візуально помітна дія може бути інтерпретована та поширена без контексту. Тому професійна дисципліна, зовнішня зібраність і логічна послідовність дій мають не лише процесуальне, а й превентивне значення щодо інформаційних перекручень.

Медійна увага може створювати також небезпеку розкриття тактичних прийомів і методів роботи правоохоронців. У певних випадках спосіб, у який організовується огляд, використання конкретних технічних засобів, порядок виявлення прихованих слідів, реакція на окремі знахідки або схема взаємодії між працівниками можуть становити професійний інтерес для осіб, причетних до злочинної діяльності. Регулярне публічне демонстрування таких аспектів створює ризик адаптації злочинної поведінки до відомих правоохоронних алгоритмів. Саме тому в умовах надмірної уваги медіа особливо актуальним є принцип розумної тактичної стриманості. Суспільство має отримувати інформацію про законність і результативність роботи органів правопорядку, але не детальний сценарій їх професійної діяльності на місці події.

Не можна залишити поза увагою і питання процесуальної перспективи. Те, що сьогодні відбувається на місці події в умовах публічного резонансу, у подальшому може стати предметом оцінки сторони захисту, суду, експертного аналізу і громадського обговорення. Захист може посилатися на відеозаписи журналістів, фрагменти публікацій, коментарі очевидців, порівнюючи їх із матеріалами кримінального провадження. Тому тактично правильний огляд у сучасних умовах має бути одночасно криміналістично ефективним і процесуально стійким до подальшої критики. Це досягається не деклараціями, а ретельністю у дрібницях: чіткістю меж місця події, логікою протоколу, послідовністю фотофіксації, фіксацією часу ключових дій, належною упаковкою об'єктів, документуванням осіб, які мали доступ до окремих зон, та збереженням службової відеореєстрації.

Список використаних джерел:

1. Войчишена М. В., Дробенко Д. Ф. Проблемні питання та тактичні засади проведення огляду місця події. *Український політико-правовий дискурс*. 2026. № 20. URL: https://ppdnz.com.ua/index.php/home/article/view/532/430

2. Клименко Н. І. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

3. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30–37.

Ключові слова: конфіденційність розслідування, огляд місця події, медійний резонанс, слідова інформація, цифрові докази, комунікація з медіа, тактика слідчих дій, публічний тиск, етика правоохоронної діяльності, міжвідомча взаємодія.

Key words: confidentiality of investigation, crime scene examination, media resonance, trace evidence, digital evidence, media communication, investigative tactics, public pressure, law enforcement ethics, interagency cooperation.

Черемнова Антоніна Іванівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Еволюція сучасної злочинності характеризується стрімким переходом від індивідуальних проявів протиправної поведінки до складних, структурованих та високотехнологічних форм групової діяльності. Організована злочинність сьогодні виступає не просто як сукупність окремих злочинів, а як системне соціальне явище, що має на меті отримання надприбутків через встановлення контролю над цілими галузями економіки, політичними інститутами та інформаційними потоками. У таких умовах традиційні методи розслідування, засновані на безпосередньому сприйнятті доказів слідчим, стають недостатніми. Виявлення ознак організованої групи або злочинної організації потребує залучення глибоких професійних навичок у галузях, що виходять далеко за межі класичної юриспруденції. Спеціальні знання стають фундаментом, на якому будується процес доказування у складних багатоепізодних провадженнях, дозволяючи правоохоронним органам ідентифікувати приховані ієрархічні зв'язки, складні фінансові схеми та цифрові сліди кримінальної активності.

Теоретичне осмислення категорії спеціальних знань розпочалося в українській криміналістиці ще в середині минулого століття.

Враховуючи стале поняття спеціальних знань як таких, що не є загальнодоступними чи загальновідомими, не мають масового поширення і належать обмеженому колу фахівців, академік В. Ю. Шепітько, розширює його, трактуючи спеціальні знання як систему наукових даних та навичок об'єктивного характеру, отриманих у результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності та практичного досвіду, що відповідають актуальному рівню розвитку науки і техніки [4].

Також можливо підтримати точку зору О. О. Кочури, який під спеціальними знаннями розуміє професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді [1].

Суб'єктний склад використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є неоднорідним. Р. Л. Степанюк виділяє три основні групи суб'єктів: професійні знання осіб, які здійснюють провадження (слідчі, судді); фахові знання підозрюваних та їхніх захисників; а також професійні знання осіб, які залучаються як експерти чи спеціалісти [2]. Проте важливо підкреслити, що в процесуальному сенсі знання слідчого зазвичай не вважаються «спеціальними», оскільки їх застосування є частиною його посадових обов'язків. Спеціальні

знання в контексті виявлення організованої злочинності – це знання осіб, які запрошуються для вирішення вузькоспеціалізованих питань, що виникають під час аналізу специфічних ознак злочинних угруповань.

Метою використання таких знань є встановлення об'єктивної істини, забезпечення повноти доказів та захист інтересів особи, суспільства і держави. У провадженнях щодо організованих груп це набуває особливого значення, оскільки такі групи зазвичай мають високий рівень конспірації, що унеможливлює отримання прямих доказів без проведення складних технічних або аналітичних досліджень.

Феномен організованої злочинності охоплює понад сорок різних визначень у світовій практиці, кожне з яких намагається виокремити специфічні риси цього соціального явища. В українському правовому полі ключовими орієнтирами є ознаки, закріплені в статтях 28 та 255 Кримінального кодексу України. До них належать ієрархічність, стійкість, розподіл ролей між учасниками та наявність спільного плану. Проте ці ознаки є абстрактними правовими категоріями, які потребують наповнення конкретними фактами, що часто виявляються лише через використання спеціальних знань.

Стійкість організованої групи означає, що зв'язки між її членами є постійними та підтримуються навіть у періоди між вчиненням окремих злочинів. Доведення цієї стійкості потребує аналізу тривалих комунікацій, спільних фінансових потоків та історії взаємодії, що виявляється за допомогою цифрової криміналістики та економічного аналізу. Ієрархічність, у свою чергу, полягає у підпорядкованості учасників організатору, що забезпечує функціонування об'єднання як єдиного організму. Саме спеціалісти в галузі психології та лінгвістики допомагають розшифрувати цю ієрархію, аналізуючи стиль спілкування, способи передачі наказів та розподіл прибутків усередині групи.

Розвиток групи до рівня злочинної організації супроводжується формалізацією відносин. Якщо в простих групах переважають дружні або ситуативні зв'язки, то в організаціях вони набувають ділового, часто примусового характеру, де за порушення внутрішніх норм встановлюється жорстка система санкцій. Спеціальні знання дозволяють зафіксувати цей перехід від випадкової співпраці до системного кримінального професіоналізму.

Організована злочинність нерозривно пов'язана з накопиченням капіталу та його подальшою легалізацією. Використання судово-економічних знань є критично важливим, оскільки повнота розслідування таких злочинів неможлива без аналізу бухгалтерського обліку та фінансових операцій. Судово-економічна експертиза дозволяє встановити факт того, що певна «сумнівна» транзакція має ознаки відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Спеціалісти-економісти аналізують діяльність суб'єктів господарювання, які часто використовуються організованими групами як прикриття. Такі компанії мають легальний статус, доступ до банківських рахунків, але їхні операції позбавлені економічного сенсу або є завідомо збитковими для однієї зі сторін.

Експерт може встановити невідповідність господарських угод чинному законодавству та виявити джерела створення тіньових прибутків [3].

Предметом судово-бухгалтерської експертизи стає фінансово-господарська діяльність, відображена в реєстрах, податковій звітності та первинних документах. Експерт дає відповідь на питання щодо законності операцій, що допомагає позбавити злочинців головного стимулу – прибутку, через процедури вилучення та конфіскації активів.

Цифровізація суспільства призвела до того, що злочинні організації перемістили значну частину своєї діяльності в кібернетичний простір, який у криміналістичному сенсі вважається нематеріальною сферою. Судова комп'ютерно-технічна експертиза стає першочерговим інструментом при розслідуванні діяльності груп, що займаються хакерством, розповсюдженням шкідливого ПЗ або незаконними фінансовими операціями через інтернет-ресурси.

Виявлення ознак організованості неможливе без розуміння внутрішньої психологічної структури групи. Судово-психологічна експертиза призначається для визначення соціально-психологічних особливостей членів групи, особливо коли підозрювані надають суперечливі показання щодо своїх ролей. Експерт-психолог аналізує структуру угруповання, виявляє неформальних лідерів та встановлює ступінь впливу групи на кожного з її учасників.

Виявлення ознак організованості неможливе без розуміння внутрішньої психологічної структури групи. Судово-психологічна експертиза призначається для визначення соціально-психологічних особливостей членів групи, особливо коли підозрювані надають суперечливі показання щодо своїх ролей. Експерт-психолог аналізує структуру угруповання, виявляє неформальних лідерів та встановлює ступінь впливу групи на кожного з її учасників.

Лінгвістична експертиза доповнює психологічне дослідження, фокусуючись на аналізі вербальної комунікації. Експерти використовують методики вивчення зразків тексту для побудови психологічного портрета автора та ідентифікації його ролі в ієрархії. Використання жаргонної, просторічної та зашифрованої лексики вказує на приналежність до певної кримінальної субкультури та наявність специфічних правил комунікації, незрозумілих для оточуючих. Аналіз мовлення дозволяє встановити, хто давав накази, а хто звітував про виконання, що є прямим доказом розподілу ролей.

Таким чином, використання спеціальних знань у процесі виявлення ознак організованої злочинності є багатогранним процесом, що поєднує в собі юридичні, технічні, економічні та гуманітарні аспекти. Без залучення експертів та спеціалістів доведення таких складних кваліфікуючих ознак, як стійкість, ієрархічність та наявність спільного плану, є практично неможливим у сучасних правових реаліях.

Список використаних джерел:

1. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналіс-*

тики та кримінального процесу : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків, 2017. С. 284–286. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/134.pdf.

2. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. С. 38–42.

3. Типологічне дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2023 рік. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/Типолог%20ДСФМУ/Typology%202023_UA.pdf.

4. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.

Ключові слова: організована злочинність, угруповання, використання спеціальних знань
Key words: organized crime, criminal groups, utilization of special knowledge

Басалюк Наталія Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
провідний фахівець науково-дослідної частини,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

ЦИФРОВА АКТИВНІСТЬ КОРИСТУВАЧІВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ТА СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ ДОКАЗІВ (ЗА СТ. 436-2 КК УКРАЇНИ)

У сучасних умовах цифровізації суспільних відносин активність користувачів у соціальних мережах дедалі частіше набуває самостійного доказового значення у кримінальному провадженні. Публікації, репости, коментарі, позначки «вподобати», «клас» та інші символічні онлайн-реакції вже не розглядаються виключно як елемент віртуальної комунікації, а виступають джерелом криміналістично значущої інформації: «у контексті цифрової криміналістики люди, після використання інформаційно-комунікаційних технологій, залишають цифрові сліди. Зокрема, особа, яка використовує ІКТ, може залишити «цифрові відбитки» [1]. У зв'язку з цим цифрова активність користувачів трансформується у специфічний різновид електронних доказів, що інтегрується у систему криміналістичних та судово-експертних доказів. Такий різновид доказової інформації потребує належної процесуальної фіксації, технічної ідентифікації та змістовної експертної оцінки.

Судова практика у провадженнях про поширення матеріалів, що містять виправдовування або заперечення збройної агресії Російської Федерації проти

України, демонструє поступове розширення уявлень про юридично значущу цифрову поведінку. Так, вирок у справі [2] відображає характерну для сучасного правозастосування модель кримінально-правової оцінки мінімальних цифрових дій як самостійної форми поширення забороненого контенту. У цьому випадку об'єктивна сторона інкримінованого діяння пов'язувалася не зі створенням власного матеріалу чи його безпосереднім репостом, а з відбором публікацій відповідного ідеологічного спрямування та проставленням позначок «вподобати» або «виразити емоцію». Така дія інтерпретується як завершений акт поширення, оскільки алгоритмічне функціонування соціальної мережі забезпечує відображення відповідних матеріалів на сторінці користувача та їх доступність для невизначеного кола осіб.

Водночас наведений приклад актуалізує низку складних доктринальних і криміналістичних питань. Натискання кнопки «вподобати» або іншої реакції є технічною дією, семантика якої не є однозначною: залежно від комунікативного контексту вона може означати підтримку, згоду, ознайомлення або навіть іронічне ставлення. Проте алгоритми соціальних мереж автоматично підсилюють видимість такої публікації для друзів і підписників користувача, перетворюючи мінімальну дію на канал подальшого поширення інформації. За таких умов ключового значення набуває не лише фіксація факту цифрової активності, а й встановлення змісту матеріалу, спрямованості поведінки особи, рівня її поінформованості щодо характеру контенту та усвідомлення наслідків власних дій.

Саме тому у справах цієї категорії провідну роль відіграють спеціальні знання та результати судових експертиз, якими встановлюється наявність у публікаціях ознак виправдовування, заперечення або легітимації збройної агресії, а також глорифікації осіб і формувань, пов'язаних із нею. Водночас такі висновки, попри їх визначальне значення для змістовної характеристики інформації, не підміняють необхідності встановлення суб'єктивної сторони діяння. Кримінальна відповідальність у подібних випадках передбачає доведення того, що особа не лише формально долучилася до поширення матеріалу, а й усвідомлювала його зміст та бажала доведення відповідної інформації до інших осіб.

Більш розгорнуту модель використання цифрової активності як джерела доказової інформації демонструє кримінальне провадження [3], у якому особа через власний акаунт у соціальній мережі «Одноклассники» упродовж березня-квітня 2022 року поширювала проросійські публікації шляхом репосту матеріалів, що містили наративи виправдовування та заперечення збройної агресії РФ проти України. Відкритий характер профілю забезпечував доступ до цих матеріалів необмеженому колу користувачів, що дозволило кваліфікувати такі дії як публічне поширення інформації. У межах цього кримінального провадження ключове доказове значення мали зафіксовані цифрові сліди діяльності користувача як відображення його інформаційної поведінки: дані про обліковий запис, зміст конкретних публікацій, а також технічні відомості про використаний пристрій. Важливу роль у доведенні змістовної спрямованості матеріалів віді-

грав висновок судової лінгвістичної експертизи, яким підтверджено наявність пропагандистських наративів, спрямованих на виправдовування та легітимацію збройної агресії РФ проти України. У сукупності цифрові, документальні та експертні докази дозволили встановити умисний характер поширення таких матеріалів.

Вирок [4] ілюструє подальшу трансформацію підходів до оцінки цифрової активності як джерела криміналістичних та судово-експертних доказів. На відміну від практики, що фокусувалася на поодиноких висловлюваннях чи мінімальних цифрових реакціях, у цьому випадку об'єктом доказування виступає системна інформаційна поведінка особи, що проявляється у регулярному поширенні контенту з пропагандистськими наративами та символікою держави-агресора.

Ключове доказове значення у таких справах мають цифрові сліди активності, які відображають не лише факт поширення матеріалів, а й їх повторюваність, відкритий характер акаунта та потенційне охоплення невизначеного кола осіб. У криміналістичному аспекті це зумовлює необхідність фіксації поведінки як цілісної інформаційної моделі шляхом протоколювання огляду вебресурсів, збереження контенту із часовими мітками та ідентифікації користувача.

Суттєву роль у доказуванні відіграє експертна інтерпретація змісту поширених матеріалів. Використання символів «V», «Z», георгіївської стрічки, а також глорифікація представників збройних формувань держави-агресора формують підстави для лінгвістичного та семіотичного аналізу, що дозволяє встановити спрямованість інформаційного впливу та його відповідність ознакам кримінально караного діяння.

Ще одним показовим прикладом є кримінальне провадження [5], у якому особа використовувала раніше створений акаунт у соціальній мережі «Одноклассники» для систематичного поширення проросійського контенту, застосовуючи власний ноутбук та VPN-сервіси з метою обходу блокування ресурсу на території України. У цьому випадку доказове значення мали не лише самі публікації чи реакції користувача, а й комплекс цифрових слідів: дані про електронну пошту, персоналізований профіль, технічні характеристики пристрою, спосіб доступу до соціальної мережі, а також зафіксовані дії щодо натискання функції «Класс!», яка внаслідок алгоритмів платформи забезпечувала закріплення та подальше поширення матеріалів серед невизначеного кола осіб. У межах кримінального провадження встановлено, що таким способом особа поширювала фото- та відеоматеріали антиукраїнського змісту, які містили наративи виправдовування збройної агресії РФ, глорифікації представників держави-агресора та дискредитації української сторони.

Отже, аналіз судової практики дає підстави стверджувати, що цифрова активність користувачів соціальних мереж трансформується у самостійний криміналістичний об'єкт доказування. Її доказове значення формується через поєднання взаємопов'язаних елементів: фіксації цифрових слідів поведінки особи,

технічної ідентифікації акаунта та пристрою, встановлення алгоритмічного механізму поширення контенту, а також експертної інтерпретації змісту матеріалів. Така інтегрована модель дозволяє розглядати цифрову поведінку не лише як форму мережевої комунікації, а як повноцінний об'єкт криміналістичного дослідження та судово-експертного аналізу. Водночас подальший розвиток правозастосовної практики потребує вироблення чітких критеріїв оцінки таких доказів з метою забезпечення балансу між ефективною протидією інформаційній підтримці агресії та гарантіями справедливого й передбачуваного кримінального переслідування.

Список використаних джерел:

1. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії та практики. *Київський часопис права.* 2022. №1. С. 176-180. URL: https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.27

2. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 27 липня 2022 р. у справі № 953/3909/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105472507.

3. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 02 травня 2023 р. у справі № 303/2434/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110583453.

4. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 19 травня 2022 р. у справі № 646/2158/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104536075.

5. Вирок Томашпільського районного суду Вінницької області від 12 березня 2024 р. у справі № 146/556/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117612653.

Ключові слова: цифрова активність, соціальні мережі, електронні докази, криміналістичні докази, судово-експертні докази, цифрові сліди, доказування, поширення інформації, виправдовування збройної агресії, глорифікація, лінгвістична експертиза, інформаційна поведінка.

Key words: digital activity, social media, electronic evidence, forensic evidence, forensic expert evidence, digital traces, proof, dissemination of information, justification of armed aggression, glorification, linguistic expertise, informational behavior.

Бєлік Лариса Степанівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИ НА ДОСТОВІРНІСТЬ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний розвиток кримінального судочинства в Україні відбувається в умовах війни, що впливає не лише на характер кримінальних правопорушень, а й на сам процес доказування. У таких обставинах особливої ваги набувають психологічні чинники, насамперед психоемоційний стан учасників кримінального провадження, адже саме він значною мірою визначає формування доказової інформації. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства, доказування включає збирання, перевірку та оцінку доказів [1], що актуалізує питання уточнення критеріїв їх достовірності.

У криміналістиці достовірність показань традиційно пов'язують із точністю сприйняття, збереження та відтворення подій [2]. Разом із тим сучасні дослідження у сфері судової психології показують, що пам'ять людини має реконструктивний характер і залежить від багатьох чинників [3]. Це особливо відчутно в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, притаманного воєнному часу.

Війна формують стан постійного стресу, що позначається на когнітивних процесах. У результаті спогади можуть бути неповними, фрагментарними або емоційно забарвленими. Як зазначає E. Loftus, навіть незначний зовнішній вплив здатний змінити зміст спогадів, що ставить під сумнів їхню об'єктивність як джерела доказів [4]. Фактично йдеться про те, що проблема достовірності пов'язана не лише з правдивістю особи, а й із особливостями функціонування її пам'яті.

Суттєву роль відіграє і явище сугестивності, яке посилюється в умовах емоційної нестабільності. Дослідження G. Gudjonsson свідчать, що особи у стані психологічної вразливості частіше змінюють свої показання під впливом процесуальної ситуації або формулювання запитань [5]. У таких випадках можливе виникнення викривленої доказової інформації навіть без наміру ввести в оману.

У практиці також використовуються поведінкові критерії оцінки правдивості показань. Водночас, як зазначає A. Vrij, вони не можуть вважатися універсальними, оскільки залежать від індивідуального стану особи, зокрема рівня стресу [6]. Тому зовнішня послідовність або впевненість у викладі не завжди свідчать про достовірність інформації.

З огляду на це виникає потреба у перегляді підходів до оцінки показань, отриманих у стресових умовах. Доцільно враховувати не лише зміст повідомлюваної інформації, а й обставини її отримання та психологічний стан особи [6].

Отже, психоемоційний стан особи слід розглядати як один із ключових чинників, що впливає на якість доказової інформації. Його ігнорування може призвести до ситуації, коли формально узгоджені показання сприймаються як достовірні, хоча фактично містять викривлення. Саме тому обґрунтованим є перехід до психологічно орієнтованої моделі доказування, у межах якої психоемоційний стан виступає самостійним критерієм оцінки доказів. Неврахування цього підходу підвищує ризик формування хибної доказової бази та прийняття помилкових процесуальних рішень. Водночас його застосування дозволяє підвищити об'єктивність доказування та зменшити ймовірність судових помилок у кримінальних провадженнях, що здійснюються в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 24.03.2026).

2. Криміналістика : підручник / В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2024. 1004 с.

3. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2025. 280 с.

4. Loftus E. Eyewitness testimony. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1996. 240 p.

5. Gudjonsson G. The psychology of interrogations and confessions. Chichester : Wiley, 2003. 412 p.

6. Vrij A. Detecting lies and deceit: Pitfalls and opportunities. Chichester: Wiley, 2008. 430 p.

Ключові слова: доказування, психоемоційний стан, достовірність показань, криміналістика, воєнний стан.

Key words: proof, psycho-emotional state, reliability of testimony, criminalistics, martial law.

Гресь Юлія Олегівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук, доцент

ТРАНСФОРМАЦІЯ СЛІДІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОРИСЛИВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ТРАДИЦІЙНА СЛІДОВА КАРТИНА ТА НОВІ ВИКЛИКИ ЕРИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Корисливі кримінальні правопорушення традиційно становлять значну частину злочинності загальнокримінальної спрямованості та безпосередньо орієнтовані на незаконне отримання матеріальної вигоди. Їх розслідування значною

мірою ґрунтується на виявленні, дослідженні та використанні слідів злочинної діяльності, які відображають механізм підготовки, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Саме система слідів, її належне виявлення та аналіз забезпечує формування надійної доказової бази, дозволяє реконструювати обставини події, встановити причетних осіб, визначити спосіб вчинення злочину та розробити дієві заходи з попередження та протидії проявам такої протиправної діяльності у майбутньому.

Водночас слід зазначити, що для корисливих кримінальних правопорушень характерною є певна специфіка формування слідової картини. На відміну від насильницьких посягань, де переважають матеріальні сліди безпосереднього контакту злочинця з об'єктами матеріального світу, у структурі корисливої злочинності значну роль відіграють документальні, фінансові та інші ідеальні та матеріальні відображення злочинної діяльності. Крім того, розвиток інформаційних технологій та використання електронних платіжних систем, цифрових платформ і криптовалют зумовлюють появу нових видів слідів, що існують у вигляді електронних або цифрових даних [1; 2; 3; 6; 7].

У криміналістичній науці усталеною є позиція, відповідно до якої сліди кримінального правопорушення розглядаються як матеріальні або ідеальні відображення події злочину, що виникають унаслідок взаємодії суб'єкта злочинної діяльності з об'єктами матеріального світу, іншими особами або інформаційними системами [4, с. 138]. Сукупність таких відображень формує систему слідів – слідову картину кримінального правопорушення, яка відображає механізм його підготовки, вчинення та приховування.

Традиційно до слідів корисливих кримінальних правопорушень відносять:

1. Матеріальні сліди-відображення, що виникають в результаті взаємодії з об'єктами посягання. До цієї групи належать сліди рук, взуття, знарядь злому, пошкодження замків, сейфів, упаковки майна, а також інші матеріальні зміни обстановки, що свідчать про факт незаконного заволодіння майном.

2. Сліди предмета злочинного посягання. Йдеться про зміни у стані чи місцезнаходженні майна, його часткове або повне зникнення, переміщення, заміну, а також появу у правопорушника або третіх осіб викрадених речей чи їх частин.

3. Сліди-предмети. До них належать речі, залишені або загублені злочинцем на місці події особисті речі, залишені знаряддя, які використовувалися злочинцем, мікрочастки (волокна тканини, стружка), фальшиві гроші.

4. Документальні сліди. Вони відображають злочинну діяльність у документах бухгалтерського, фінансового чи управлінського характеру. Це можуть бути підроблені документи, фіктивні договори, змінені бухгалтерські записи, фальшиві звітні дані або інші документальні відображення незаконних операцій. Також сюди відносяться фальшиві документи, які посвідчують особу, що використовувалися зловмисником.

5. Інформаційні сліди поведінки осіб. До них належать показання свідків, потерпілих, співучасників, а також інші відомості про підготовку, вчинення чи

приховування злочину, що збереглися у пам'яті людей [4, с. 417-418, с. 454; 5, с. 394-395].

Разом із тим, як вже зазначалося, все частіше під час розслідування корисливих кримінальних правопорушень правоохоронцям доводиться працювати із цифровими слідами, серед яких слід назвати записи фінансових транзакцій, журнали доступу до інформаційних систем, електронне листування, метадані файлів, лог-файли серверів тощо.

Таким чином, система слідів корисливих кримінальних правопорушень має комплексний характер і охоплює різні за природою відображення злочинної діяльності. Дослідження слідової картини дозволяє відтворити механізм злочину, встановити спосіб незаконного заволодіння майном, а також виявити осіб, причетних до його вчинення. У сучасних умовах ця система зазнає суттєвих змін у зв'язку з цифровізацією різноманітних процесів, що призводить до зростання значення електронних і цифрових слідів у структурі доказової інформації.

Список використаних джерел:

1. Авдєєва Г. Сутність цифрових слідів у криміналістиці. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*. 2018. С. 90–93. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15677/1/Avdeeva_90-93.pdf
2. Аркуша Л. І., Чернов О. В., Дикий О. В. Ідентифікація суб'єктів кіберзлочинів шляхом інтелектуального аналізу поведінкових цифрових слідів. *Правова позиція*. 2026. № 1 (50). С. 68-74. URL: https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2026/1/15.pdf
3. Аркуша Л. І., Чернов О. В., Дикий О. В. Криміналістичні аспекти виявлення та фіксації цифрових слідів фінансового шахрайства в платіжних системах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2026 № 79. С. 120-127. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc79/25.pdf
4. Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
5. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 504 с.
6. Хижняк Є. С. Віртуальні сліди: поняття та ознаки. *Правове життя сучасної України*: у 2 т . : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 17 трав. 2019 р. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 422–425.
7. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 256-260. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_58

Ключові слова: досудове розслідування, корисливі злочини, слідова картина, цифрові сліди.
Key words: pre-trial investigation, self-interested crimes, criminal record, digital traces.

Загородній Ігор Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНВЕРГЕНЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ТЯЖКІ ЗЛОЧИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальних провадженнях про тяжкі злочини в умовах воєнного стану є складним, багатовимірним явищем, що поєднує в собі наукові положення криміналістичної науки, надбання науки та техніки, положення законодавства та практичні механізми реалізації доказової діяльності. Його актуальність зумовлена трансформацією криміногенної ситуації, ускладненням умов діяльності органів досудового розслідування, а також необхідністю адаптації традиційних криміналістичних підходів до реалій воєнного стану, зокрема за рахунок процесу конвергенції криміналістичного знання.

В. В. Лисенко пропонує криміналістичне забезпечення визначити як «систему розробки та впровадження у практику розслідування злочинів криміналістичних рекомендацій, техніко-криміналістичних засобів та інформаційних технологій з метою оптимізації та підвищення ефективності виявлення, розслідування та попередження злочинів» [3, с. 28]. Тобто у загальнотеоретичному аспекті криміналістичне забезпечення доказування доцільно розглядати як цілісну систему науково обґрунтованих засобів, методів, прийомів і рекомендацій, спрямованих на ефективне виявлення, фіксацію, вилучення, дослідження та подальше використання доказової інформації у кримінальному провадженні. Така система має інтегративний характер і охоплює техніко-криміналістичний, тактичний, методичний та інформаційний компоненти, які перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості. Їх функціонування забезпечує досягнення головної мети доказування – встановлення об'єктивної істини у провадженні із дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства та принципів доцільності, повноти та оптимальності використаних ресурсів.

Умови воєнного стану істотно впливають на організацію та здійснення процесу розслідування та формування доказової бази [1]. Насамперед це проявляється у виникненні об'єктивних труднощів, пов'язаних з обмеженим доступом до місць подій, які можуть знаходитися у зоні активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях. Крім того, значна частина доказів може бути знищена або пошкоджена внаслідок застосування зброї, що ускладнює процес їх виявлення та фіксації. Не менш важливим є фактор обмеженої можливості проведення слідчих (розшукових) дій у звичайному процесуальному порядку, а також відсутність або недоступність свідків, які можуть бути евакуйовані або перебувати у небезпечних умовах.

Як слушно відзначає О. М. Дуфенюк, яка досліджує проблемні питання документування та розслідування воєнних злочинів, перед працівниками вітчизняних правоохоронних органів постає низка викликів, що впливають на ефективність їх діяльність, зокрема: «безпекові (деокупована територія залишається небезпечною, слідчим групам доводиться діяти в умовах підвищеного ризику швидкої зміни обстановки, наявності вибухонебезпечних об'єктів, загроз обстрілів, обвалів, руйнувань будівель та споруд, пошкодження мереж і т. д.); логістичні (необхідність забезпечення постачання та розподілу значних і багатоманітних ресурсів, планування та організації роботи, у тому числі залучення іноземних фахівців, створення міжнародних спеціалізованих груп фахівців і т. д.); тактичні (значна кількість епізодів; значна кількість свідків, потерпілих, слідів на місці події, речових доказів; значна частина свідків, потерпілих евакуйовані, викрадені і т. д.; загроза повторного травмування допитуваних осіб); комунікаційні (в умовах значного суспільного резонансу та уваги міжнародної спільноти до фактів порушення міжнародного гуманітарного права важливе налагодження як внутрішньої відомчої так і зовнішньої комунікації); геополітичні (держава-агресор відмовляється дотримуватися норм міжнародного права, протидіє розслідуванню, знищуючи сліди, документи, поширюючи неправдиву інформацію і т. д.)» [2, с. 370].

Зазначені обставини зумовлюють трансформацію криміналістичного забезпечення доказування. Зокрема, суттєво зростає значення первинної фіксації доказової інформації, яка нерідко здійснюється у максимально стислий проміжок часу та за умов підвищеного ризику. У цьому контексті важливу роль відіграє використання сучасних техніко-криміналістичних засобів, зокрема мобільних лабораторій, безпілотних літальних апаратів, засобів відеофіксації та тривимірного моделювання місця події. Ці інструменти дозволяють забезпечити максимально повне та об'єктивне відображення обстановки, навіть за умов обмеженого фізичного доступу до неї.

Тактичний компонент криміналістичного забезпечення також зазнає суттєвих змін. Проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану потребує врахування факторів небезпеки, обмеженого часу та ресурсів, а також психоемоційного стану учасників процесу. Так, огляд місця події нерідко здійснюється у скороченому або поетапному форматі з акцентом на фіксацію найбільш значущих слідів. Допит свідків і потерпілих може проводитися у дистанційному режимі із використанням засобів відеозв'язку, що, з одного боку, забезпечує безпеку учасників, а з іншого – потребує додаткових тактичних прийомів для встановлення психологічного контакту та отримання достовірної інформації. Обшук та інші слідчі дії також адаптуються до умов воєнного часу, зокрема шляхом визначення пріоритетних об'єктів пошуку, серед яких особливе місце займають цифрові носії інформації.

Методичний аспект криміналістичного забезпечення проявляється у формуванні спеціалізованих методик розслідування окремих категорій злочинів,

що вчиняються в умовах збройного конфлікту. Йдеться, зокрема, про методики розслідування воєнних злочинів, злочинів проти життя і здоров'я, пов'язаних із застосуванням зброї, а також диверсій та терористичних актів. Характерною рисою таких методик є їх алгоритмізований характер, що дозволяє забезпечити послідовність та ефективність дій слідчого навіть у складних умовах. Важливим елементом є також міжвідомча та міжнародна взаємодія, зокрема співпраця з Міжнародний кримінальний суд, яка спрямована на забезпечення належного документування злочинів для подальшого притягнення винних до відповідальності на міжнародному рівні.

Однією із визначальних знак конвергенції криміналістичного забезпечення виступає зростання ролі використовуються можливостей вивчення та аналізу відкритих джерел інформації за допомогою методології OSINT, що передбачає аналіз даних соціальних мереж, застосування інструментів геолокації та відеоаналітики.

Таким чином, криміналістичне забезпечення доказування у провадженнях про тяжкі злочини в умовах воєнного стану зазнає суттєвої трансформації, що проявляється у його цифровізації, мобільності та адаптивності. Ефективність цього процесу є визначальним чинником забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та відновлення справедливості як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Гресь Ю. О., Загородній В. Є. Збройний конфлікт як обстановка вчинення та розслідування злочинів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 423-425.

2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 4. С. 369-374. URL: https://lsej.org.ua/4_2022/88.pdf

3. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: дис…. д-ра. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2005. 499 с.

Ключові слова: досудове розслідування, криміналістичне забезпечення, техніко-криміналістичні засоби, OSINT, воєнний стан.

Key words: pre-trial investigation, forensic support, technical and forensic tools, OSINT, martial law.

Колодіна Анна Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук, доцент

МОЖЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ

У зв'язку з цифровізацією суспільства, можна помітити як зростає кількість кримінальних правопорушень пов'язаних з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, ускладняються злочинні технології, що зумовлює необхідність удосконалення засобів розслідування такого виду кримінальних правопорушень. Кіберзлочини на сьогоднішній день є найдинамічнішою формою злочинних проявів.

За останній час інформаційні технології все більше впроваджуються в різні сфери суспільної діяльності та мають свої як переваги так і недоліки, не виключенням в цьому є і наука криміналістика, де стрімкий розвиток та динамічність нових видів кримінальних правопорушень вивів її на новий етап розвитку, завдяки якому з'явилась нова її галузь – цифрова криміналістика (digital forensics). Тому, з наведеного випливає, що переосмислення потребують ні тільки застарілі методи, способи та технології діяльності розслідування, а й система наукових знань, де з'являються нові теорії, які мають бути обґрунтованими та бути корисними за потреби практики.

З приводу питання місця цифрової криміналістики в системі знань класичної традиційної криміналістики, досі тривають конструктивні наукові дискусії. Одні вчені вважають, що цифрова криміналістика є галуззю криміналістичної техніки (Черемнова А. І.); інші вчені відносять її до галузі судових наук (більшість зарубіжних фахівців, Степанюк Р. Л., Перлін С. І.); як новий напрям у криміналістичній науці вважають такі вчені як: (В. М. Шевчук, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько, І. І. Когутич). Тому, це питання остаточно не вирішено і потребує подальших наукових пошуків.

У контексті дослідження цифрової криміналістики, після використання інформаціоно-комунікаційних технологій (ІКТ), залишаються цифрові сліди. Зокрема, особа, яка використовує ІКТ, може залишити «цифрові відбитки». Дані, залишені користувачами ІКТ, можуть розкрити відомості про них, включаючи інформацію про вік, стать, расову та етнічну приналежність, громадянство, сексуальну орієнтацію, думки, уподобання, звички, хобі, історію хвороби і проблеми зі здоров'ям, психологічні розлади, статус, зайнятість, приналежність до будь-якої спільноти, особисті відносини, геолокацію, розпорядок дня та інші активності [1].

Цифрові сліди – це будь-які криміналістично значущі дані, що залишаються в електронному середовищі внаслідок діяльності користувачів або систем (про-

грам), а також в результаті взаємодії з цифровими пристроями, призначеними для отримання та оброблення інформації в цифровій формі [2, с. 388]. Класифікувати цифрові сліди можна за наступними критеріями:

- за джерелом походження: сліди, що зберігаються на *жорстких дисках, SSD, флешках*; *мережеві сліди* (трафік IP, журнали доступу до сайтів); *мобільні сліди* (дзвінки, повідомлення, GPS, використання додатків); *хмарні сліди* (дані, збережені в Google Drive, iCloud тощо); *залишкові сліди в RAM* (актуальні під час експрес-аналізу);
- за характером виникнення: *свідомо створені*: документи, повідомлення, пости; *автоматично сформовані*: логи, технічні метадані, тимчасові файли;
- за доступом: *публічні сліди:* пости, коментарі в соціальних мережах; *приватні сліди:* внутрішні бази даних, зашифровані файли.

Даний перелік класифікаційних ознак не є вичерпним та потребує подальшого уточнення. В сучасних умовах цифровізації всі сфери життєдіяльності дедалі частіше стикаються з необхідністю дослідження цифрової інформації у кримінальному провадженні. При цьому особливого значення набуває правильна побудова алгоритму переходу від виявлення та первинного дослідження цифрової інформації до призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи як джерела допустимих доказів.

З цього приводу влучно зазначають А. І. Черемнова, Л. С. Бєлік розглядаючи цифрову інформацію як об'єкт експертного дослідження, що «під цифровою інформацією в контексті розслідування кримінальних проваджень слід розуміти дані, представлені в електронній (цифровій) формі, що містять відомості, які мають значення для справи, містять сліди вчиненого кримінального правопорушення, були знаряддям чи засобом його вчинення, які зберігаються на матеріальних носіях інформації: комп'ютерних, мобільних пристроях, цифрових камерах, роутерах тощо – або нематеріальних ресурсах, як-от мережа Інтернет, локальні мережі установ та організацій тощо, при цьому на зазначених носіях інформації можуть міститися: файли (з текстовою інформацією, аудіо чи відео); різноманітне програмне забезпечення, що використовується як «знаряддя» вчинення злочину чи для приховання слідів його вчинення; файли, що містять сліди підробки чи фальсифікації; бази даних, вільний доступ до яких заборонено чинним законодавством у сфері охорони державної таємниці, захисту персональних даних тощо; скановані копії, фотокопії документів, обмежених для обігу тощо» [5, с. 60].

Цифрова інформація є джерелом цифрових доказів, які відіграють важливу роль при розслідуванні. Д. М. Цехан під цифровими доказами пропонує розуміти «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для сприйняття людиною. При цьому обов'язковою ознакою цифрового доказу є конвергентність, під якою розуміється здатність одиничного доказу входити у сукупність інших доказів і набувати у зв'язку з цим доказового значення» [4, с. 257].

Тому, цифрові сліди є об'єктом дослідження в рамках комп'ютерно-технічної експертизи і мають високе доказове значення в кримінальному провадженні. Для дослідження цифрових слідів призначають судову комп'ютерно-технічну експертизу, у якій виокремлюють такі види: експертиза комп'ютерної техніки (апаратно-комп'ютерна), експертиза програмних продуктів (програмно-комп'ютерна), інформаційно-комп'ютерна експертиза, комп'ютерно-мережева експертиза [3, с. 34].

Комп'ютерно-технічна експертиза (КТЕ) – це різновид судової експертизи, що передбачає дослідження комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, даних на цифрових носіях з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Основною метою КТЕ є отримання об'єктивної та достовірної інформації, яка має значення для кримінального провадження, шляхом застосування спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій.

Ключовими завданнями такої експертизи є: 1) *ідентифікаційні завдання:* встановлення типу, моделі та технічних характеристик пристрою (комп'ютера, смартфона, флеш-накопичувача, тощо); визначення належності файлів до певного пристрою або користувача. 2) *діагностичні завдання:* встановлення структури збереженої інформації на носії; виявлення та відновлення видалених, зашифрованих або прихованих даних; аналіз логів (журналів подій), історії дій користувача, автозавантаження програм, мережевих підключень. 3) *Класифікаційні завдання:* визначення характеру, призначення та функціоналу виявленого програмного забезпечення; встановлення ознак використання пристрою для протиправної діяльності (фішинг, несанкціонований доступ, поширення забороненого контенту, тощо). 4) *Реконструктивні завдання:* відтворення послідовності подій на пристрої; визначення часу утворення змін, відкриття або видалення файлів; встановлення фактів копіювання, пересилання або завантаження даних. 5) *Аналітичні завдання:* порівняння виявлених об'єктів з еталонними зразками; встановлення взаємозв'язку між різними пристроями, обліковими записами або користувачами.

Отже, перспективи розвитку в даному аспекті дослідження є масштабні, а саме: динамічний розвиток технологій, які швидко розвиваються, шифрування даних і захист від несанкціонованого доступу, інтеграція штучного інтелекту, автоматизація процесів аналізу, співпраця з міжнародними цифровими лабораторіями, уніфікація стандартів цифрової експертизи та ін., тому має бути високий рівень технічного забезпечення експертних установ в даному напрямку.

Список використаних джерел:

1. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 176–180. URL: https://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/151/139

2. Криміналістика : підручник / В. М. Шевчук, В. А. Журавель, В. Ю. Шепітько та ін. ; за ред. В. М. Шевчука ; Нац. Юрид. ун-т ім. Ярослава Мудруго. Харків: Право, 2024. 1008 с.

3. Климчук М. П., Комісарчук Ю. А., Марко С. І., Стецик Б. В. Судова комп'ютерно-технічна експертиза у кримінальному провадженні: навч. посіб. Львів : держ. Ун-т внутр. Справ, 2022. С. 34–45.

4. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2013. № 5. С. 256–260.

5. Черемнова А. І., Бєлік Л. С. Цифрова інформація як об'єкт експертного дослідження в умовах діджиталізації: проблеми та перспективи розвитку. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 57–65.

Ключові слова: цифрова криміналістика, цифрові докази, спеціальні знання, комп'ютерно-технічна експертиза, кіберзлочинність, цифрові сліди, цифрова інформація.

Key words: digital forensics, digital evidence, specialized knowledge, computer forensics, cybercrime, digital traces, digital information.

Чернов Олександр Віталійович

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ СУДОВОЇ ЕНТОМОЛОГІЇ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ЧАСУ НАСТАННЯ СМЕРТІ

Використання даних судової ентомології у криміналістичній практиці для встановлення часу настання смерті є одним із найбільш науково обґрунтованих та перспективних напрямів розвитку сучасної судово-медичної та криміналістичної науки, що ґрунтується на інтеграції біологічних, екологічних, медичних і правових знань. У сучасних умовах ускладнення криміногенної ситуації, підвищення рівня організованості злочинних груп, а також застосування злочинцями різноманітних способів маскування злочинів, питання точного встановлення часу настання смерті набуває особливого значення. Традиційні методи судово-медичної діагностики давності смерті, такі як аналіз трупних плям, трупного задубіння, ступеня розкладання тканин, температури тіла, мають обмежену ефективність, особливо у випадках значного постмортального інтервалу або впливу зовнішніх факторів. У таких умовах судова ентомологія виступає як альтернативне та водночас високоточне джерело криміналістично значущої інформації.

Сутність судової ентомології полягає у вивченні закономірностей заселення трупа комахами, їх видового складу, динаміки розвитку та взаємодії з середовищем. Біологічною основою цього напряму є те, що після настання смерті організм людини стає специфічним екологічним субстратом, який приваблює різні види комах, передусім некрофагів. Найбільш важливими у криміналістично-

му аспекті є представники ряду двокрилих, зокрема мухи родин Calliphoridae, Sarcophagidae та Muscidae, які першими колонізують труп. Їх приваблюють леткі продукти розкладання тканин, що утворюються вже на ранніх стадіях після смерті. Вони відкладають яйця або личинки у природні отвори тіла, рани, а також у місця з підвищеною вологістю.

Подальший розвиток личинок відбувається за чітко визначеними стадіями, що включають яйце, кілька вікових стадій личинки, лялечку та імаго. Кожна з цих стадій має відносно стабільну тривалість, яка залежить від температури, вологості, доступу кисню та інших екологічних факторів. Саме ця передбачуваність розвитку комах дозволяє використовувати їх як своєрідний біологічний хронометр. Визначення віку найстаріших особин на трупі дає змогу встановити мінімальний інтервал після смерті, що є одним із ключових параметрів у криміналістичному аналізі.

Одним із центральних методів судово-ентомологічного дослідження є аналіз ефективної температури розвитку комах. Відомо, що кожен вид має так званий поріг розвитку, нижче якого розвиток не відбувається. При температурі, вищій за цей поріг, відбувається накопичення теплової енергії, яка вимірюється у вигляді градусо-годин або градусо-днів. Знаючи кількість теплової енергії, необхідної для переходу між стадіями розвитку, та фактичні температурні умови, можна досить точно визначити вік личинок. Це, у свою чергу, дозволяє реконструювати часові параметри події.

Однак важливим є врахування того, що розвиток комах може змінюватися під впливом різних факторів. До них належать не лише кліматичні умови, але й такі обставини, як наявність одягу на трупі, його положення, ступінь доступності для комах, наявність хімічних речовин у тканинах, включаючи токсини або лікарські препарати. Дослідження показують, що деякі отруйні речовини можуть як прискорювати, так і уповільнювати розвиток личинок, що необхідно враховувати при проведенні експертизи [1]. У цьому контексті особливого значення набуває так званий ентомотоксикологічний аналіз, який дозволяє виявляти токсичні речовини у тканинах комах навіть у тих випадках, коли тканини самого трупа вже значно зруйновані.

Не менш важливим аспектом є правильна організація огляду місця події, огляду трупа та відбору ентомологічного матеріалу. Практика свідчить, що ефективність подальшого дослідження значною мірою залежить від дій слідчого та залученого спеціаліста на початковому етапі. Необхідно здійснювати детальну фото- та відеофіксацію розташування комах, відбирати зразки з різних ділянок тіла, а також із навколишнього середовища. Важливо забезпечити збереження як живих, так і фіксованих зразків, оскільки це дозволяє проводити як морфологічний, так і молекулярно-генетичний аналіз.

Криміналістичне значення ентомологічних даних не обмежується лише встановленням часу настання смерті. Вони можуть бути використані для вирішення широкого спектра завдань, пов'язаних із реконструкцією події злочину. Напри-

клад, аналіз видового складу комах дозволяє визначити, чи перебував труп у закритому або відкритому середовищі, чи був він переміщений після смерті, а також у яких умовах відбувалося його розкладання. У разі виявлення невідповідності між ентомологічними даними та іншими доказами можуть виникнути обґрунтовані підстави для перевірки версій щодо інсценування або приховування злочину.

Особливої актуальності судова ентомологія набуває у випадках, коли труп перебуває у стані глибокого розкладання або скелетизації. У таких ситуаціях традиційні судово-медичні методи практично втрачають свою інформативність, тоді як ентомологічні дані залишаються одним із небагатьох джерел інформації про часові параметри події. Крім того, ентомологічні дослідження можуть бути використані для перевірки алібі підозрюваних, встановлення часу переміщення трупа, а також для визначення сезонності злочину.

Разом із тим, застосування судової ентомології у криміналістичній практиці пов'язане з рядом методологічних і організаційних труднощів. Серед них слід виділити необхідність високої кваліфікації фахівців, складність ідентифікації деяких видів комах, обмеженість регіональних довідкових баз щодо ентомофауни, а також відсутність уніфікованих методик дослідження. Важливим є також питання процесуального статусу ентомологічних досліджень та їх доказового значення у кримінальному провадженні.

У контексті розвитку криміналістичної науки в Україні доцільним є впровадження системного підходу до використання судової ентомології. Це передбачає створення спеціалізованих лабораторій, підготовку фахівців, розробку національних методичних рекомендацій, а також інтеграцію ентомологічних досліджень у практику судових експертиз. Важливим є також вивчення та адаптація міжнародного досвіду, зокрема стандартів, що застосовуються у країнах Європейського Союзу та Північної Америки.

Таким чином, судова ентомологія є потужним інструментом криміналістичного пізнання, що дозволяє з високим ступенем об'єктивності встановлювати час настання смерті та інші важливі обставини кримінального правопорушення. Її використання сприяє підвищенню ефективності розслідування, розширенню доказової бази та забезпеченню обґрунтованості процесуальних рішень. Подальший розвиток цього напряму має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході, поєднанні наукових досліджень і практичної діяльності, а також на вдосконаленні нормативно-правового забезпечення у сфері судової експертизи.

Список використаних джерел:

1. Бровін О. В. Визначення давності настання смерті: монографія / за заг. ред. В. О. Ольховського, Л. Л. Голубовича, В. Т. Бачинського. Харків, 2019. 229 с.

Ключові слова: судова ентомологія, криміналістична практика, час настання смерті, постмортальний інтервал, ентомологічні докази, некрофаги, личинки комах, стадії розвитку комах,

ефективна температура, градусо-дні, ентомотоксикологія, огляд місця події, судово-медична експертиза, криміналістичне дослідження, реконструкція події злочину.

Key words: forensic entomology, forensic practice, time of death, post-mortem interval, entomological evidence, necrophages, insect larvae, insect developmental stages, effective temperature, degree-days, entomotoxicology, crime scene investigation, forensic medical examination, forensic investigation, reconstruction of the crime.

Чіпко Наталія Василівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології.
кандидат юридичних наук, доцент
Лисяк Назар Васильович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ПОСЯГАННЯ ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасному світі швидко розвиваються інформаційні технології, цифрова система соціальних відносин і використання електронних платіжних систем. Це сприяє появі нових різновидів злочинних посягань, що спрямовані на різноманітні матеріальні та нематеріальні блага, які виступають предметом злочинного впливу.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення криміналістичної характеристики об'єкта посягання шахрайства, оскільки його правильне визначення сприяє ефективному розкриттю, розслідуванню та запобіганню таким кримінальним правопорушенням.

У криміналістичній науці об'єкт посягання розглядається як один із ключових елементів криміналістичної характеристики злочину, що відображає ті суспільні відносини, матеріальні цінності чи майнові права, на які спрямована злочинна діяльність. В умовах сучасного розвитку економічних та інформаційних взаємин об'єкт шахрайства зазнає певних змін, розширюється його зміст, у зв'язку із появою нових форм власності, електронних активів, цифрових фінансових інструментів та дистанційних способів заволодіння майном.

У традиційному розумінні об'єктом посягання при шахрайстві виступає чуже майно або право на майно, яким винна особа заволодіває шляхом обману або зловживання довірою потерпілої особи. Відповідно до Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності», предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо. Окрім того, як зазначено у вищезазначеній постанові, предметом таких кримінальних правопорушень може бути не тіль-

ки майно, але й право на нього, дії майнового характеру, електрична та теплова енергія [1].

Характерною особливістю шахрайства є те, що передача майна або прав на нього здійснюється потерпілим добровільним шляхом, однак шляхом впливу обману на таку особу чи зловживанням її довірою.

Нині, враховуючи стрімкий розвиток, певні соціальні процеси, об'єкт посягання шахрайства значно розширюється. Поряд із традиційними матеріальними цінностями дедалі частіше об'єктом злочинних посягань стають безготівкові грошові кошти, що знаходяться на банківських рахунках, електронні гроші, кошти на платіжних картках, а також інші фінансові активи. Крім того, об'єктом шахрайських дій можуть виступати майнові права, зокрема право користування банківськими рахунками, доступ до електронних платіжних систем або право розпорядження певними активами.

Розвиток об'єкта шахрайських посягань безпосередньо зумовлюється впливом соціально-політичної обстановки, що формується у державі на певному етапі її становлення.

Відповідно, зміни суспільних потреб, небезпек та пріоритетів відбивається і на спрямованості злочинної діяльності. Зокрема, в умовах запровадження та тривалої дії воєнного стану помітна чітка тенденція до зростання випадків шахрайських замахів на об'єкти, які мають посилене суспільне значення у воєнний час. До таких, передусім, відносяться ресурси гуманітарної допомоги, елементи військового спорядження (зокрема бронежилети, захисні шоломи, інше тактичне оснащення), продукти харчування, а також грошові суми, що збираються для забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб, підтримки родин військовослужбовців, самих військовослужбовців, а також фінансування відбудови пошкодженої або зруйнованої внаслідок військових дій інфраструктури.

Окрім того, така орієнтація шахрайських дій значною мірою зумовлена вищим ступенем суспільної єдності, активізацією волонтерської роботи та великим збором коштів, які використовуються у благодійних цілях, що, своєю чергою, формує нові шляхи для зловживань та неправомірного привласнення відповідних матеріальних і фінансових фондів.

Суттєвого значення в сучасних умовах набувають також інформаційні ресурси та персональні дані, які можуть використовуватися злочинцями як безпосередній об'єкт посягання або як засіб подальшого заволодіння майном потерпілих. Існують злочини, під час вчинення яких комп'ютерна інформація в одних випадках може бути лише предметом злочину, в інших – знаряддям [2, с. 66]. Наприклад, отримання доступу до облікових записів у банківських додатках, електронній пошті чи соціальних мережах може дозволити шахраям здійснювати фінансові операції від імені потерпілої особи або вводити в оману інших осіб.

Таким чином, у сучасних умовах об'єкт посягання шахрайства характеризується багатоманітністю та динамічністю. Він охоплює як традиційні матеріальні цінності, так і нові форми майнових благ, пов'язаних із цифровізацією економіч-

них і соціальних процесів. Урахування цих особливостей має важливе значення для правильної криміналістичної оцінки механізму шахрайства, визначення напрямів розслідування та розроблення ефективних заходів протидії таким кримінальним правопорушенням.

Отже, об'єкт посягання є важливим елементом криміналістичної характеристики шахрайства, який відображає спрямованість злочинної діяльності та дозволяє встановити характер завданої шкоди. Традиційно таким об'єктом виступає чуже майно або право на майно, однак у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій та цифровізації економічних процесів його зміст суттєво розширюється. Така трансформація зумовлює необхідність удосконалення криміналістичних підходів до дослідження об'єкта шахрайства, а також адаптації методик розслідування до нових форм злочинної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text.

2. Азаров Д. С. Особливості механізму вчинення злочинів у сфері комп'ютерної інформації. *Юридична Україна*. 2004. № 7 (19). С. 64-68.

Ключові слова: шахрайство, об'єкт посягання, сучасні умови, майно.
Key words: fraud, object of the offense, current circumstances, property.

Чумак Сергій Прокопійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук
Фалінський Павло Миколайович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач криміналістичної лабораторії кафедри криміналістики,
судових експертиз та поліграфології

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У ЦИФРОВІЗОВАНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Призначення судових експертиз у прямому значенні – це етап прийняття відповідного процесуального рішення суб'єктом призначення; оформлення постанови слідчим, ухвали суду або слідчого судді та формулювання питань на розгляд експерту. Але цьому передує об'ємна та кропітка підготовча робота по виявленню, фіксації, вилученню та збереженню речового доказу, який в подальшому може стати об'єктом експертного дослідження. Об'ємність підготовки екс-

пертизи складається з окремих слідчих дій. При огляді місця події, обшуку, тимчасового вилучення об'єктів, це перший етап коли виявляється та вилучається об'єкт майбутнього експертного дослідження. Іноді вилучений об'єкт необхідно піддати слідчому огляду декілька разів після його вилучення, при більш сприятливих умовах та використанні технічних засобів. Визначення об'єкта експертного дослідження буде не повним, якщо не будуть виявлені індивідуальні ознаки для належного формулювання питань які виносяться на розгляд експерту та позитивно впливають на ефективність експертного дослідження.

Методологічні засади призначення судових експертиз базуються на поєднанні нормативно-правових актів; процесуального законодавства та спеціальних підзаконних актів, що визначають підхід до підготовки та проведення досліджень на науковому підґрунті.

Складовими методології призначення судових експертиз є правова та нормативна база.

Призначення експертизи регулюється такими основними документами: Процесуальні кодекси: КПК, ЦПК, ГПК та КАС України де визначаються випадки, коли призначення експертизи є обов'язковим або можливим.

Методологічні засади призначення судових експертиз базуються на ключових принципах необхідності наявності спеціальних знань. Керуючись статтею 1 Закону України «Про судову експертизу» слід розуміти, що експертиза призначається на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Необхідність призначення експертизи повинно бути чітко обґрунтованим виходячи з обставин кримінального провадження.

Використання цифровізації у кримінальному судочинстві має свою специфіку, як у методології цифровізованого кримінального судочинства, так і цифровізації призначення судових експертиз.

Кримінальне судочинство у цифровізованій формі представляє собою модель кримінального процесу з використанням інформаційно-комунікаційних технологій протягом всього розслідування, що сприяє ефективності та швидкості кримінального провадження та судового розгляду. Цифровізація дає можливість використовувати електронні докази. Наприклад; проводити дистанційно окремі слідчі дії або передавати швидко результати проведення слідчих дій та докази. Цифровікація сприяє фіксації речових доказів (об'єктів експертного дослідження) і також їх передачі експерту при призначені експертизи. Одним із важливих можливостей цифровізації при призначені і проведені експертиз це збереження об'єктів експертного дослідження. Особливо коли при експертному досліджені об'єкт може бути пошкодженим, або знищеним.

В теперішній час, під час війни, цифровізація об'єктів експертного дослідження стає незамінним методом їх фіксації і збереження. Так під час нанесення руйнувань ворожими вибуховими засобами речові докази за короткий проміжок

жок часу ушкоджуються або зникають в наслідок руйнації та пожеж. У таких ситуаціях працівники правоохоронних органі в певному об'ємі встигають зафіксувати речові докази та об'єкти експертного дослідження з використанням сучасних технічних засобів але вилучити самі об'єкти стає неможливим.

Цифрова криміналістика представляє собою особливий процес, який складається з окремих етапів; ідентифікацію об'єкта дослідження на стадії підготовки і призначення експертизи та при експертному досліджені, збереження об'єкта, аналізу і представлення доказів.

Слід зауважити що підготовка та проведення судових експертиз у сфері інформаційних технологій містять деякі проблеми. Сучасні комп'ютерні технології дають можливість злочинцям вчиняти злочини як одноособово так злочинним угрупувань різного рівня та в різних масштабах. Завдяки сучасним інформаційним технологіям окремі злочини виходять за межі окремої держави та охоплюють значну кількість держав. як правило, це тяжкі злочини у сфері економіки, обігу наркотиків та інші. Сліди (речові докази) залишаться на відповідних носіях комп'ютерах, мобільних телефонів (смартфонів), флеш-накопичувачів інформації. Як свідчить практика всі сучасні електронні пристрої мають постійне чи періодичне підключення до електронних комунікаційних мереж передачі та отримання інформації.

Експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна) або телекомунікаційних систем та засобів призначається у випадках, коли необхідно встановити фактичні дані та вчинені за допомогою електронних технічних засобів певні дії, що мають значення для кримінального провадження. Зокрема, результати експертизи можуть бути використані для: 1) встановлення фактів використання ноутбука, комп'ютера, смартфона для зберігання та розповсюдження певних файлів, пов'язаних з порнографією, сепаратизмом, торгівлею наркотичними засобами, зброєю, людьми тощо; 2) підтвердження факту знайомства, спілкування, взаємодії між особами за допомогою застосунків обміну повідомленнями через мережу Інтернет; 3) вилучення та відновлення історії відвідування сайтів в мережі Інтернет. Об'єктами зазначених судових експертиз є персональні комп'ютери, сервери, периферійне обладнання (сканери, принтери, карт-рідери), мобільні телефони, планшети, будь-які комплектуючі вказаних засобів, магнітні та оптичні диски, флеш-карти, службова системна інформація, програмні продукти (операційні системи, утиліти, засоби розробки та налагодження програм, текстові та графічні редактори, системи управління базами даних, електронні таблиці, редактори презентацій) [2, с. 479].

Під час підготовки та призначення експертиз таких технічних засобів виникають проблеми належного зберігання інформації на вказаних носіях, так як злочинці використовують програми знищення інформації на випадок втручання в їх інформаційний простір інших осіб.

Згідно п.1 ч.2 ст. 99 КПК України до речових доказів відносяться матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані) [3].

Слід враховувати, що для ефективності підготовки призначення та проведення судових експертиз важливе значення має інформація про підозрюваного яку є можливим отримати використовуючи інформаційно-комунікаційні технології.

Крім того користувачі інформаційно-комунікаційних технологій залишають «цифрові відбитки». Дані, залишені користувачами ІКТ, можуть розкрити відомості про них, включаючи інформацію про вік, стать, расову та етнічну приналежність, громадянство, сексуальну орієнтацію, думки, уподобання, звички, хобі, історію хвороби і проблеми зі здоров'ям, психологічні розлади, статус, зайнятість, приналежність до будь-якої спільноти, особисті відносини, геолокацію, розпорядок дня та інші активності [4, с. 379]. Ця інформація важлива не тільки для ефективності проведення слідчих та оперативно-розшукових дій, а також для надання інформації про злочинця експерту при призначені певної експертизи, щоб експерт мав уявлення про навички та здатність злочинця до певних дій.

Сучасні технології значно прискорюють призначення та проведення судових експертиз, але як свідчить практика для належного експертного дослідження по окремим видам експертиз слід надавати безпосередньо сам об'єкт.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *Голос України*. 21 квітня 1994 р/

3. Курман О. В. Судові експертизи у сфері інформаційних технологій: деякі проблеми підготовки та проведення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С.477-481. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.77

4. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 176–180. URL: https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0c6223fa-3661-4435-8b1b-765a4756d866/content

Ключові слова: методологія, призначення судових експертиз, цифровізація, інформаційно-комунікаційні технології, цифрова криміналістика.

Key words: methodology, significance of judicial examinations, digitalization, information and communication technologies, digital forensics.

Федорчук Олександр Вікторович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ПОБУДОВИ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Злочини у сфері службової діяльності становлять одну з найбільш латентних і соціально небезпечних форм кримінальної активності на що неодноразово зверталась увага науковцями, оскільки безпосередньо підривають інституційну спроможність держави, деформують механізми публічного управління та сприяють формуванню системної корупції. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження структурної організації злочинних угруповань, які спеціалізуються на вчиненні таких правопорушень.

На відміну від класичних організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості, відповідні структури мають гібридний характер, поєднуючи ознаки формальних інституційних і неформальних кримінальних утворень, що зумовлює необхідність короткого концептуального аналізу особливостей їх структурної побудови. Так, наголосимо, що структурна побудова злочинних угруповань у сфері службової діяльності характеризується високим рівнем адаптивності, латентності та функціональної диференціації. Їх організація ґрунтується не стільки на ієрархічній підпорядкованості, скільки на мережевих принципах взаємодії, що суттєво відрізняє їх від організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості та впливає на організацію відповідних моделей документування та подальшого здійснення досудового розслідування їх злочинної діяльності. У контексті цього, на нашу думку, слушно виокремити концептуальні ознаки таких організованих злочинних угруповань, до яких можна віднести:

по-перше, інституційну інтегрованість – включення до складу угруповання службових осіб, які займають посади в органах державної влади або місцевого самоврядування;

по-друге, функціональна маскування – використання легальних управлінських процедур як прикриття злочинної діяльності;

по-третє, корупційна взаємозалежність – наявність стійких зв'язків між учасниками, заснованих на взаємних вигодах і компрометуючих матеріалах;

по-четверте, дисперсність управління – відсутність чітко вираженого центру управління при збереженні координації дій.

Крім того, аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволяє виокремити типові моделі побудови злочинних угруповань такого типу, зокрема:

– ***ієрархічно-інституціоналізована модель.*** Така модель характерна для випадків, коли ключові учасники займають керівні посади в державних

органах. Структура має чітку вертикаль: а) керівний центр (високопосадові особи); б) оперативний рівень (посадові особи середньої ланки); в) виконавчий рівень (технічні працівники, посередники). Ключовою особливістю такої моделі є використання службової субординації як інструменту реалізації злочинних рішень;

- ***мережева (кластерна) модель.*** У сучасних умовах, така модель організації функціонування злочинних угруповань набуває стрімкого розвитку та характеризується такими основними ознаками: а) горизонтальними зв'язками між учасниками; б) автономністю окремих вузлів; в) гнучкістю у зміні складу. У межах цієї моделі кожен учасник виконує вузькоспеціалізовану функцію (юридичне прикриття, фінансові операції, адміністративне сприяння);
- ***гібридна модель.*** Поєднує елементи ієрархічної та мережевої структур. Формальний центр може існувати, але ключові рішення приймаються колегіально або неформально.

Продовжуючи аналіз, слушно звернути увагу на функціональну диференціацію таких організованих злочинних структур, оскільки це прямо впливає на вибір організаційно-тактичних прийомів документування їх протиправної діяльності. Так, слушно наголосити, що структура злочинних угруповань у сфері службової діяльності передбачає чіткий розподіл ролей:

- організатори (стратегічний рівень) – формують загальну модель злочинної діяльності;
- координатори (управлінський рівень) – забезпечують узгодженість дій;
- виконавці (операційний рівень) – безпосередньо реалізують злочинні дії;
- фінансово-правовий блок – відповідає за маскування та легалізацію незаконних активів;
- контрольно-захисний блок – забезпечує уникнення кримінального переслідування. Особливістю є те, що одна особа може поєднувати кілька функцій залежно від ситуації.

Зважаючи на особливості структурної побудови таких типів злочинних угруповань, для них є характерними й специфічні механізми внутрішньої координації та контролю, які суттєво відрізняються від аналогічних механізмів у межах діяльності організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості для основних ідеологічним підґрунтям такої складової є неформальні правила та норми кримінальної субкультури.

Так, у контексті досліджуваних нами злочинних угруповань відзначимо, що внутрішня взаємодія їх учасників базується на поєднанні формальних і неформальних механізмів: а) використання службових каналів комунікації; б) застосування принципу «обмеженої обізнаності»; в) формування системи взаємного контролю через компрометуючі зв'язки; г) впровадження механізмів розподілу незаконних доходів. Координація часто здійснюється через неформальні зустрічі або посередників, що знижує ризик викриття.

Продовжуючи аналіз слушно звернути увагу у на особливості механізмів забезпечення стійкості таких злочинних угруповань, яка у практичній площині забезпечується за допомогою таких інструментів: а) інституційній укоріненості – залежності від займаних посад; б) ресурсній забезпеченості – доступу до фінансових і адміністративних ресурсів; в) латентності – складності виявлення через формально законний характер дій; відтворюваності – можливості швидкої заміни учасників без втрати функціональності.

Підсумовуючи проведений аналіз, слушно звернути увагу, що структурна побудова злочинних угруповань, що вчиняють злочини у сфері службової діяльності, має комплексний, багаторівневий та адаптивний характер. Її ключовими рисами є гібридність, мережевість, функціональна спеціалізація та інтегрованість у легальні інститути. Такі угруповання не лише використовують існуючі управлінські механізми для досягнення злочинних цілей, але й трансформують їх під власні потреби, що істотно ускладнює процес їх виявлення та документування.

Список використаних джерел:

1. Задорожній А. А. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності: автореф. дис… канд. юрид. наук.: 12.00.08. Львів, 2013. 20 с.

2. Плечіна О. В. Поняття злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2014. № 10-1. Том 2. С. 86-89.

Ключові слова: злочини у сфері службової діяльності, організовані злочинні угруповання у сфері службової діяльності, структурна побудова організованих злочинних угруповань.

Key words: crimes in the sphere of official activity, organized criminal groups in the sphere of official activity, structural structure of organized criminal groups.

Хижняк Євген Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан факультету цивільної та господарської юстиції,
доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ

Серед структурних елементів окремої криміналістичної методики слід виділяти положення, що стосуються «забезпечення координації дій правоохоронних органів у розслідуванні та взаємодії з контролюючими та іншими державними органами, об'єднаннями громадян» [2, с. 243]. Попри той факт, що у криміна-

лістичній літературі категорії «взаємодія» та «координація» іноді вживаються як тотожні поняття, слід погодитися із думкою вчених, які вказують на різну природу такої діяльності. Досить влучно, на нашу думку, зазначають В. Шамрай та І. Олійник, що координація становить собою функцію одного із суб'єктів системи, у той час як взаємодія відображає один із принципів діяльності, засіб контактів із суб'єктами інших систем [7, с. 63], однак як «координація», так і «взаємодія» отримують своє втілення саме через контакт конкретних суб'єктів. Ю. С. Назар вказує на той факт, що координація повинна розглядатися як необхідна передумова узгодженої діяльності кількох суб'єктів, які мають спільну мету, тобто як організаційна основа процесу взаємодії. При цьому її функції не вичерпуються організаційним етапом, у зв'язку із чим вона може проявлятися на етапах безпосередньої реалізації рішення (безпосередньої взаємодії) та контролю за виконанням такого рішення [5, с. 18]. Такий підхід підкреслює організаційно-управлінську роль координації безпосередньо під час реалізації взаємодії між суб'єктами в рамках певного кримінального провадження та її вплив на якість здійснення такої взаємодії. Відповідно координація та взаємодія не є та не можуть бути тотожними поняттями в межах досудового розслідування, проте повинні досліджуватися науковцями при розробці криміналістичних положень із урахуванням специфіки кожного із них.

В. І. Коломієць визначає, що координація передбачає чітке визначення завдань, ролей та обов'язків різних органів, а також забезпечення ефективного обміну інформацією, ресурсами та досвідом між ними, а також вказує, що вона спрямована на досягнення спільних цілей у сфері розслідування злочинів. На його думку, роль координації полягає у тому, що вона дозволяє: оптимально поєднати зусилля та ресурси органів досудового розслідування в процесі здійснення спільної діяльності; усунити дублювання повноважень різних органів державної влади, а також розподілити їх завдання та функції в процесі здійснення досудового розслідування; виробити єдиний підхід до розслідування кримінальних проваджень та забезпечити узгодженість дій органів досудового розслідування; розробити єдину Стратегію боротьби зі злочинністю взагалі, а також у напрямку проведення досудового розслідування, зокрема; забезпечити швидкий обмін інформацією між суб'єктами взаємодії [1, с. 147-148]. Наведений підхід дозволяє розглядати координацію через призму забезпечення належного здійснення взаємодії, що є досить доречним на нашу думку.

Подібним чином до співвідношення координації та взаємодії підходить С. Сівко, пропонуючи розглядати взаємодію як категорію, яка поглинає поняття координації, оскільки остання спрямована на створення відповідного режиму відносин між суб'єктами, при якому виконання ними узгоджених завдань досягається з найменшими витратами сил, засобів та часу [6, с. 29]. Такий підхід є досить логічним, адже в межах розслідування конкретного кримінального правопорушення необхідність у координації дій учасників такого розслідування виникає лише після того, як вони починають взаємодіяти між

собою задля вирішення конкретних завдань розслідування та досягнення його кінцевої мети.

При цьому важливою обставиною здійснення координації є її нормативна регламентованість. У цьому сенсі слушною є думка В. О. Мощонського, який координацію правоохоронних органів пропонує розглядати як визначену законодавством України організаційно-упорядковуючу діяльність спеціально уповноважених органів та посадових осіб, яку спрямовано на формування і створення умов, визначення основних пріоритетів та забезпечення інших аспектів взаємодії правоохоронних органів із виконання покладених на них завдань і функцій [4, с. 14].

Таким чином координація може бути визначена як спрямована на створення організаційно-управлінських умов якісної взаємодії різних суб'єктів досудового розслідування діяльність, що забезпечує досягнення кінцевої мети за рахунок оптимального поєднання ресурсів та методів роботи таких суб'єктів.

Визначення координації саме через призму діяльності обумовлено її специфікою та змістом, адже їй властиві усі загальні принципи, притаманні всякій свідомій діяльності: постановка мети, обумовленої потребами й інтересами особистості; вибір об'єкта, на який буде спрямована діяльність; вибір способів, засобів та умов досягнення поставленої мети; розрахунок власних сил і можливостей та вирішення питання про доцільність підключення додаткових учасників; виділення й оцінка проміжних та кінцевих результатів; корегування процесу організації та здійснення кожного наступного етапу діяльності [3, с. 16].

У контексті взаємодії підрозділів кримінальної поліції з різними суб'єктами під час оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження за фактом вчинення умисних вбивств, координація є ключовим елементом для забезпечення ефективності розслідування. Вона передбачає узгодження дій різних суб'єктів для досягнення спільної мети – швидкого, повного та неупередженого розслідування злочину.

Завдання координації включають:

– визначення пріоритетів та напрямків протидії злочинності, що передбачає розробку та впровадження пріоритетів кримінально-правової політики, а також сучасних підходів до боротьби зі злочинністю, зокрема умисними вбивствами. Координація допомагає визначити основні напрямки та проблемні аспекти в діяльності правоохоронних органів щодо запобігання та протидії таким злочинам, ґрунтуючись на аналізі їх структури, динаміки та прогнозуванні тенденцій;
– розробку та реалізацію спільних заходів, спрямованих на: своєчасне виявлення та розкриття умисних вбивств; забезпечення швидкого реагування та ефективного збору первинної інформації оперативними підрозділами кримінальної поліції; припинення злочинної діяльності, у тому числі – попередження вчинення злочинцем інших кримінально караних діянь; повне та всебічне розслідування за рахунок узгодження оперативно-розшуко-

вих заходів (наприклад, збір орієнтуючої інформації, встановлення свідків, спостереження) з процесуальними діями слідчого (наприклад, допити, обшуки, вилучення доказів) для забезпечення їх взаємодоповнюваності та ефективності; усунення причин та умов, що сприяли вчиненню умисних вбивств, та розробка пропозицій для їх усунення на системному рівні;
- забезпечення ефективного постійного та своєчасного обміну необхідною інформацією між підрозділами кримінальної поліції, слідчими, прокурорами та іншими залученими суб'єктами;
- оптимізацію використання сил та засобів за рахунок уникнення дублювання функцій та дій суб'єктів, залучених до процесу розслідування вбивства, що підвищує ефективність роботи кожного підрозділу;
- вдосконалення законодавства шляхом підготовки пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема щодо розслідування умисних вбивств, попередження їх учинення та оперативно-розшукового забезпечення процесу досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Коломієць В. І. Поняття та значення координації органів досудового розслідування в Україні. *Теоретичні та прикладні проблеми судової експертизи і криміналістики* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 30 вер. 2022 р.). Харків, 2022. С. 146-148.
2. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В., Удовенко Ж. В., Хільченко С. В. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.
3. Методика і тактика розслідування злочинів : навч.-метод. посіб. / В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, Ю. О. Гресь [та ін.]. 4-те вид., допов. й уточ. Одеса : Юридична література, 2019. 108 с.
4. Мощонський В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів в умовах дії правового режиму воєнного стану: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Кропивницький, 2025. 20 с.
5. Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2006. 210 с.
6. Сівко С. «Взаємодія» і «Координація»: масштабність понять. *Legea și viața*. 2013. №6. С. 27-29.
7. Шамрай В., Олійник І. Шамрай В. Поняття і суть взаємодії, її значення. *Прокуратура, людина, держава.* 2004. №1(31). С. 60-67.

Ключові слова: координація, взаємодія, суб'єкти досудового розслідування, правоохоронні органи, організація.

Key words: coordination, interaction, subjects of pre-trial investigation, law enforcement agencies, organization.

Стаурська Олександра Миколаївна
Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач Підготовчого відділення Центру організації освітньої підготовки і аналітичної роботи, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

ПОСТЦИФРОВА ТРАСОЛОГІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Сучасний розвиток криміналістики відбувається в умовах стрімкого ускладнення механізму злочинної діяльності. Якщо раніше основний акцент у трасологічних дослідженнях робився переважно на матеріально-фіксованих відображеннях зовнішньої будови об'єктів, то нині дедалі більше кримінально значущої інформації формується на межі фізичного, цифрового та поведінкового середовища. Така ситуація закономірно зумовлює потребу в теоретичному переосмисленні природи сліду як центральної категорії криміналістики [1, с. 118; 2, с. 64].

У класичному розумінні трасологія досліджує закономірності виникнення, виявлення, фіксації та дослідження слідів-відображень, що утворюються внаслідок взаємодії матеріальних об'єктів [1, с. 119]. Проте в умовах цифровізації суспільства злочинна діяльність дедалі рідше реалізується виключно у фізичному просторі. Навіть традиційні за формою кримінальні правопорушення сьогодні супроводжуються використанням мобільних пристроїв, цифрових платформ, хмарних сервісів, інтелектуальних систем контролю доступу, навігаційних модулів, програмних логів, автоматизованих записів та інших технічних компонентів, які так чи інакше залишають інформаційні відображення дій особи [3, с. 27].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання про межі сучасної трасології. Очевидно, що її традиційний інструментарій зберігає фундаментальне значення, однак уже не може в повному обсязі охопити всі різновиди слідових проявів, які виникають у постцифровому середовищі. Йдеться про ситуацію, коли слід перестає бути лише речовим або лише електронним: він набуває комбінованого, багатошарового характеру, поєднуючи матеріальні зміни обстановки, електронні журнали активності, цифрові метадані, мережеві ознаки, поведінкові шаблони та алгоритмічні реакції технічних систем [4, с. 43–45].

Саме тому доцільним видається започаткування та наукове виокремлення постцифрової трасології як окремого перспективного напряму криміналістичної науки. Під постцифровою трасологією пропонується розуміти систему наукових положень про закономірності утворення, існування, виявлення, фіксації, дослідження, оцінки та використання гібридних слідів, які виникають унаслідок взаємодії особи, технічного пристрою, цифрового середовища та матеріальної обстановки події у процесі підготовки, вчинення, приховування або відтворення кримінального правопорушення.

Постцифровий характер такого напряму полягає не у запереченні цифрової епохи, а у визнанні того, що цифрові технології вже не існують ізольовано від по-

всякденної реальності. Вони стали органічною складовою соціальної, професійної, комунікативної та просторової активності людини. Відповідно, і слід злочину вже не обмежується відбитком взуття, слідом знаряддя чи слідом пальця руки. Поряд із цими традиційними джерелами доказової інформації виникають нові форми відображення: геолокаційні маршрути, журнали входу до облікових записів, часові патерни користування пристроями, логи систем доступу, цифрові зміни в конфігураціях пристроїв, історії з'єднань, сліди редагування файлів, а також поведінкові аномалії, що супроводжують злочинну дію [3, с. 19–27; 5, p. 86–94].

Наукова потреба у виокремленні постцифрової трасології зумовлена кількома обставинами. По-перше, змінюється сама модель слідоутворення. Якщо у класичній трасології переважно досліджується контактна взаємодія двох або кількох матеріальних об'єктів, то в постцифровому середовищі слід може бути результатом опосередкованої, програмно-алгоритмічної або дистанційної дії. По-друге, змінюється структура сліду: він стає розподіленим у часі та просторі, фрагментарним, динамічним і часто латентним. По-третє, виникає потреба у встановленні нових правил співвідношення між слідом, носієм сліду та механізмом його інтерпретації [2, с. 66; 4, с. 47].

Предметом постцифрової трасології доцільно визначити закономірності формування та функціонування постцифрових слідів у структурі кримінально значущої діяльності. Її об'єктом виступають самі постцифрові сліди як різновид криміналістично значущих відображень. До них можуть бути віднесені: цифрові журнали дій користувача; сліди зміни параметрів технічних пристроїв; електронні метадані; просторово-часові ланцюги активності; ознаки автоматизованого втручання в систему; сліди синхронізації між пристроями; поведінкові цифрові патерни; комбіновані матеріально-цифрові відображення [3, с. 24; 4, с. 44].

Важливо наголосити, що постцифрова трасологія не повинна підміняти собою комп'ютерно-технічну експертизу, кіберкриміналістику чи теорію електронних доказів. Її самостійність полягає в іншому: в центрі уваги перебуває саме **слідова природа** відповідних проявів. Тобто не будь-який цифровий артефакт як такий, а саме його генеза, механізм виникнення, взаємозв'язок з іншими слідами та доказове значення у встановленні обставин кримінального правопорушення. У цьому аспекті постцифрова трасологія виступає логічним продовженням загальної теорії криміналістичного слідоутворення, адаптованої до новітніх умов [1, с. 121; 2, с. 68].

Окремого значення набуває проблема класифікації постцифрових слідів. За походженням їх можна поділити на сліди людської цифрової активності, сліди автоматизованих процесів, сліди алгоритмічної модифікації та змішані сліди. За способом існування вони можуть бути стабільними, динамічними, короткочасними та реконструйованими. За характером виявлення – явними та латентними. За доказовим потенціалом – ідентифікаційними, діагностичними, ситуаційними та такими, що відображають спосіб маскування злочинної поведінки [4, с. 45–49].

Перспективність розвитку постцифрової трасології пов'язана також із практичними потребами органів досудового розслідування та експертних установ.

У сучасних умовах відновлення механізму події дедалі частіше неможливе без комплексного аналізу фізичної обстановки місця події та супровідних цифрових відображень. Наприклад, факт проникнення до приміщення може бути підтверджений не лише механічними пошкодженнями замка, а й змінами у журналах роботи електронної системи доступу, записами з мобільного пристрою, даними системи геопозиціювання або інформацією про втручання в конфігурацію охоронних модулів. У таких випадках окремий слід може здаватися незначним, але в сукупності вони утворюють цілісну слідову картину. Криміналіст без нової методології тут ризикує дивитися на шахову дошку й бачити тільки пішака – а ферзь уже давно сидить у хмарному сервісі.

Водночас розвиток цього напряму вимагає вироблення чіткого понятійного апарату, визначення меж компетенції спеціаліста і експерта, створення методик виявлення та фіксації постцифрових слідів, а також формування критеріїв їх належності, допустимості, достовірності та достатності у кримінальному провадженні [2, с. 70; 5, p. 90–94]. Без такого теоретичного підґрунтя правозастосовна практика ризикує або ігнорувати важливі слідові прояви, або, навпаки, надавати доказового значення інформації, яка не має належного причинно-наслідкового зв'язку з подією правопорушення.

Отже, започаткування та виокремлення постцифрової трасології є закономірним етапом еволюції криміналістики в умовах технологічної трансформації злочинної діяльності. Її формування обумовлене появою нових типів слідів, зміною механізмів слідоутворення, ускладненням способів приховування кримінально значущої інформації та потребою в адаптації криміналістичної теорії до гібридної реальності сучасного правопорушення. Постцифрова трасологія має всі підстави бути визнаною самостійним перспективним напрямом криміналістичного знання, що поєднує традиції класичної трасології та новітні підходи до дослідження цифрово-матеріальних відображень злочинної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Шепітько В. Ю. Криміналістика: підручник. *Харків: Право*, 2023. 696 с.
2. Біленчук П. Д., Семаков Г. С. Криміналістика та судова експертологія в інформаційну епоху. Київ: Ліра-К, 2022. 312 с.
3. Козлов В. О. Цифрова поведінка в криміналістиці. Київ: Алерта, 2024. 44 с.
4. Дмитрієва І. С. Алгоритмічні сліди в цифровій трасології. *Вісник судової експертизи*. 2024. № 4. С. 43–49.
5. Schulz M. Digital Camouflage: The Rise of Obfuscated Crime. *Cybercrime Review.* 2023. No. 2. P. 86–94.

Ключові слова: постцифрова трасологія, трасологія, цифровий слід, гібридний слід, криміналістика, слідоутворення, електронні докази.

Key words: post-digital traceology, traceology, digital trace, hybrid trace, forensic science, trace formation, electronic evidence.

Винокуров Юрій Олегович
Перший заступник голови Донецької обласної військової адміністрації, м. Краматорськ, Україна

МІСЦЕ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

З огляду на складність механізму організованої злочинності у сфері економіки та різноманітність способів її маскування у межах легальної господарської діяльності, особливого значення набуває питання використання ефективного криміналістичного інструментарію під час здійснення досудового розслідування. У цьому контексті важливо звернути увагу на місце тактичних операцій у системі засобів розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень, оскільки переважна більшість наукових досліджень присвячена розробці рекомендацій з проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

В. Л. Ортинський відзначає, що у своїй практичній діяльності працівники правоохоронних органів зазвичай звертаються до планування розслідування кримінального провадження та планування окремих слідчих (розшукових) дій [2, с. 7], що загалом є цілком логічним з огляду на те, що правоохоронці оперують положеннями, визначеними у кримінальному процесуальному законодавстві. Однак діяльність з розслідування є набагато складнішою, аніж просто процедурне проведення слідчих (розшукових) чи негласних слідчих (розшукових) дій, визначених у Кримінальному процесуальному кодексі України. Змістовне наповнення діяльності суб'єктів проведення таких слідчих (розшукових) дій повинно забезпечувати вирішення усіх завдань та досягнення мети розслідування. Тому, як слушно відзначає В. М. Шевчук, дієвим засобом оптимізації досудового розслідування виступають саме тактичні операції [3, с. 54].

З огляду на викладене, а також враховуючи результати аналізу матеріалів слідчої та судової практики вважаємо, що застосування тактичних операцій виступає важливим елементом організації діяльності з розслідування проявів організованої злочинності у сфері економіки, оскільки дозволяє забезпечити узгоджене та цілеспрямоване поєднання різних процесуальних і організаційних заходів, спрямованих на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, викриття учасників злочинної діяльності та отримання доказової інформації. При цьому доцільно відзначити, що у провадженнях щодо організованої економічної злочинності використання окремих слідчих (розшукових) дій часто не забезпечує належного результату, оскільки злочинна діяльність має системний характер, пов'язана із функціонуванням складних фінансово-господарських схем та передбачає чіткий розподіл ролей між учасниками злочинної організації. Саме тому виникає об'єктивна потреба у використанні комплексних тактичних засобів, здатних забезпечити синхронізацію різних процесуальних дій і заходів, що проводяться у межах кримінального провадження.

Продовжуючи розгляд зазначеної проблематики, варто звернути увагу на те, що у системі криміналістичних засобів розслідування тактичні операції займають особливе місце, виступаючи складним організаційно-тактичним інструментом реалізації криміналістичних рекомендацій. В. Ю. Шепітько, підкреслюючи важливе місце тактичної операції у системі засобів криміналістичної тактики, визначає її як алгоритм, програму дій слідчого, оперативного працівника, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій [4, с. 175-179]. В. Д. Берназ пропонує виділяти тактичні та стратегічні операції у залежності від рівня завдань розслідування, на вирішення яких вони спрямовані [1, с. 31].

Підтримуючи думки зазначених вчених вважаємо, що значення тактичних операцій у процесі розслідування організованої злочинності у сфері економіки проявляється насамперед у забезпеченні можливості комплексного вирішення тих тактичних завдань, які не можуть бути досягнуті шляхом проведення окремих слідчих чи негласних слідчих (розшукових) дій. У сучасній практиці розслідування економічних кримінальних правопорушень, особливо тих, що вчиняються організованими групами або злочинними організаціями, виникає необхідність одночасного або послідовного проведення значної кількості взаємопов'язаних заходів, що потребує чіткої координації діяльності слідчих, оперативних підрозділів, експертів та інших учасників кримінального провадження. У цьому контексті тактичні операції виступають своєрідною організаційною формою поєднання різних слідчих, оперативно-розшукових та аналітичних заходів, які реалізуються відповідно до єдиного плану та спрямовані на досягнення визначеної тактичної мети.

Разом з тим, аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про те, що, незважаючи на значну увагу вчених до проблем криміналістичної тактики та методики розслідування злочинів, питання визначення місця тактичних операцій у системі засобів розслідування організованої злочинності у сфері економіки залишається недостатньо розробленим. Зокрема, у більшості наукових праць тактичні операції розглядаються переважно у загальнотеоретичному аспекті або у межах дослідження окремих криміналістичних методик, тоді як їх роль у структурі розслідування складних економічних злочинів організованого характеру потребує більш ґрунтовного наукового осмислення. У зв'язку з цим доцільним видається поглиблене дослідження місця та значення тактичних операцій у системі криміналістичних засобів протидії організованій економічній злочинності, що дозволить уточнити їх функціональне призначення, визначити особливості застосування та окреслити перспективні напрями удосконалення криміналістичних рекомендацій у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 28-32.

2. Ортинський В. Л. Особливості планування розслідування злочинів у сфері економіки. *Вісник Національного університету «Львівська політехні-*

ка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 4-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_861_3

3. Шевчук В. М. Тактична операція як засіб оптимізації розслідування злочинів. *Митна справа.* 2015. № 5(2). С. 49-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2015_5%282%29__11

4. Шевчук В. М. Тактична операція як криміналістичний комплекс організаційно-тактичної спрямованості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: зб. наук. пр. Серія: Право*. Ужгород, 2013. Вип. № 23. Ч. 2. Т. 3. С. 122-126.

Ключові слова: досудове розслідування, тактична операція, організована злочинність, економічна злочинність.

Key words: pre-trial investigation, tactical operation, organized crime, economic crime.

Височанська Софія Олегівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології
Чурілова Єлизавета Вадимівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

РОЛЬ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ЗНИЖЕННІ РІВНЯ СМЕРТНОСТІ НА ДОГОСПІТАЛЬНОМУ ЕТАПІ В УМОВАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Роль домедичної допомоги у зниженні рівня смертності на догоспітальному етапі в умовах бойових дій є однією з ключових проблем сучасної медицини катастроф, військової медицини та системи цивільного захисту населення. З огляду на сучасний характер збройних конфліктів, що характеризуються високою інтенсивністю бойових дій, застосуванням високоточної зброї, артилерії, мінно-вибухових пристроїв та безпілотних систем, значна частка втрат припадає саме на догоспітальний етап. Саме тому своєчасне надання домедичної допомоги набуває вирішального значення для збереження життя поранених як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення.

У науковій літературі та практиці військової медицини сформовано підхід, відповідно до якого значна частина летальних випадків на полі бою є потенційно попереджуваною. За даними сучасних досліджень, основними причинами запобіжної смертності є масивні кровотечі з кінцівок, напружений пневмоторакс та обструкція дихальних шляхів. Вказані стани можуть бути ефективно усунені за допомогою базових заходів домедичної допомоги, що не потребують складного медичного обладнання, але вимагають належної підготовки осіб, які надають до-

помогу. У цьому контексті домедична допомога виступає як перша ланка медичного забезпечення, яка має безпосередній вплив на виживаність постраждалих.

Особливого значення набуває впровадження стандартів тактичної медицини, зокрема концепції TCCC, що передбачає поетапне надання допомоги в умовах бойових дій із урахуванням тактичної обстановки [1]. Відповідно до цієї концепції, ключовими є заходи зупинки критичних кровотеч шляхом накладання турнікетів, застосування гемостатичних засобів, забезпечення прохідності дихальних шляхів та проведення декомпресії грудної клітки у разі розвитку напруженого пневмотораксу. Саме своєчасне виконання цих дій у перші хвилини після поранення значною мірою визначає подальший прогноз для постраждалого.

В умовах бойових дій догоспітальний етап характеризується рядом специфічних особливостей, серед яких слід виділити обмеженість часу, відсутність належного медичного обладнання, високий рівень загрози для осіб, що надають допомогу, а також складність евакуації поранених. У таких умовах ключову роль відіграє принцип «золотої години», відповідно до якого критично важливим є надання необхідної допомоги протягом перших 60 хвилин після травми. Однак у реальних умовах бойових дій цей час може значно скорочуватися до так званих «платинових хвилин», коли рахунок іде на хвилини або навіть секунди.

Ефективність домедичної допомоги значною мірою залежить від рівня підготовки осіб, які її надають. У цьому контексті важливим є системне навчання військовослужбовців, правоохоронців та цивільного населення базовим навичкам надання допомоги, включаючи використання індивідуальних аптечок, правильне накладання турнікетів, проведення серцево-легеневої реанімації та інші заходи. Особливої уваги потребує формування стійких практичних навичок, які можуть бути реалізовані в умовах стресу та обмежених ресурсів.

Важливим аспектом є також організаційно-правове забезпечення надання домедичної допомоги. В Україні відповідні положення закріплені у законодавстві, що регламентує сферу охорони здоров'я, цивільного захисту та національної безпеки. Водночас у сучасних умовах воєнного стану відбувається активна трансформація підходів до підготовки населення та забезпечення засобами домедичної допомоги, що сприяє підвищенню загального рівня готовності до реагування на надзвичайні ситуації.

Не менш важливою є проблема матеріально-технічного забезпечення. Наявність якісних індивідуальних аптечок, сучасних турнікетів, гемостатичних засобів, оклюзійних наліпок та інших елементів є необхідною умовою ефективного надання допомоги. Водночас важливо не лише забезпечити наявність таких засобів, але й навчити правильному їх використанню, оскільки помилки при наданні допомоги можуть призвести до погіршення стану постраждалого.

Слід також враховувати психологічний фактор, який суттєво впливає на ефективність надання домедичної допомоги. В умовах бойових дій особи, які надають допомогу, перебувають у стані сильного стресу, що може негативно впливати на їх здатність приймати рішення та виконувати необхідні дії. Тому

важливим є проведення психологічної підготовки, спрямованої на формування стресостійкості, здатності діяти в екстремальних умовах та підтримувати постраждалих.

Зниження рівня смертності на догоспітальному етапі в умовах бойових дій також залежить від ефективності системи евакуації поранених. Своєчасне транспортування постраждалих до медичних закладів із забезпеченням безперервності надання допомоги є важливою складовою загальної системи медичного забезпечення [2]. У цьому контексті домедична допомога виступає як перший етап, який забезпечує стабілізацію стану постраждалого до моменту передачі його медичним працівникам.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що домедична допомога є критично важливим елементом системи збереження життя в умовах бойових дій. Її своєчасне та якісне надання дозволяє значно знизити рівень смертності на догоспітальному етапі, попередити розвиток ускладнень та забезпечити кращі результати подальшого лікування. У сучасних умовах особливої актуальності набуває комплексний підхід, що включає підготовку персоналу, забезпечення необхідними засобами, удосконалення організаційних механізмів та впровадження сучасних стандартів тактичної медицини. Саме така системна інтеграція заходів дозволяє підвищити ефективність реагування на поранення та мінімізувати втрати в умовах бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Військові медики на полі бою. Київ: «Центр учбової літератури», 2022. 242 с.

2. Гринзовський А. М., Волянський П. Б., Калашченко С. І. та ін. Домедична допомога в екстремальних ситуаціях та медичний захист населення в надзвичайних ситуаціях: навчальний посібник. Київ, «Скіф». 2023. 216 с.

Ключові слова: домедична допомога, догоспітальний етап, бойові дії, тактична медицина, TCCC, смертність, масивна кровотеча, турнікет, евакуація поранених, перша допомога, військова медицина, цивільний захист, травма, невідкладні стани.

Key words: pre-medical care, pre-hospital phase, combat operations, tactical medicine, TCCC, mortality, massive haemorrhage, tourniquet, evacuation of the wounded, first aid, military medicine, civil protection, trauma, medical emergencies.

Гриневич Вікторія Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
в.о. директора Центру поліграфологічних досліджень та тестування,
асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ПОЛІГРАФ У СИСТЕМІ ТАКТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПЕРЕВІРКИ СЛІДЧИХ ВЕРСІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Сучасна криміналістична практика ставить перед слідчим завдання ефективного управління доказовою діяльністю в умовах обмеженого часу, активної протидії з боку учасників провадження та неповноти наявної інформації. Складність цих умов актуалізує пошук допоміжних тактичних інструментів, здатних підвищити точність орієнтування слідчого у фактичних обставинах справи. Одним із таких інструментів є поліграф, це засіб психофізіологічної реєстрації, який не претендує на роль самостійного джерела доказів, проте здатний забезпечити слідство орієнтуючою інформацією, необхідною для раціонального планування перевірки висунутих версій [1].

Попри поширене уявлення про поліграф як «детектор брехні», його реальний науковий зміст є значно скромнішим і водночас практично ціннішим. Прилад фіксує комплекс мимовільних фізіологічних змін дихальних, серцево-судинних, шкірно-гальванічних, що виникають у відповідь на подразники, пов'язані з певними подіями чи обставинами. Ці зміни відображають не факт неправдивості висловлювання, а ступінь психологічної значущості конкретного питання чи теми для досліджуваної особи. Відтак криміналістична цінність поліграфа полягає передусім у можливості виявити ознаки прихованої обізнаності особи щодо деталей події тих відомостей, які вона не декларує, але психофізіологічно реагує на відповідні стимули [2].

Включення поліграфічного дослідження до системи перевірки слідчих версій обумовлене об'єктивною потребою в раціональному розподілі слідчих ресурсів. Коли перед слідством стоїть кілька рівноправних версій, жодна з яких не має достатнього доказового підкріплення, постає завдання визначити пріоритетний напрям перевірки. Саме тут поліграф може відіграти роль допоміжного аналітичного фільтра: його результати здатні вказати, які версії варто опрацьовувати в першу чергу, де зосередити оперативний та процесуальний ресурс, а де тимчасово відкласти перевірку до появи нових даних.

Тактичне застосування поліграфа варіюється залежно від типу слідчої версії, що перевіряється. Якщо версія стосується особи підозрюваного, дослідження дає змогу з'ясувати, чи має ця особа обізнаність щодо специфічних деталей події, недоступних стороннім. При перевірці версій про спосіб вчинення злочину поліграф допомагає встановити наявність у підозрюваного знань про знаряддя, послідовність дій або місця приховування предметів [1]. У справах із груповою злочинністю дослідження орієнтує слідство щодо розподілу ролей між учасни-

ками. Окремої уваги заслуговує застосування поліграфа при перевірці версій про інсценування злочину або завідомо неправдиве повідомлення коли заявник може бути зацікавлений у формуванні певного сприйняття події.

У структурі криміналістичної тактики поліграф реалізує три взаємопов'язані функції. Перша діагностично-орієнтуюча: дослідження дозволяє виявити, які саме теми та обставини є психологічно значущими для особи, що в сукупності з іншими даними може свідчити про її можливу причетність або обізнаність. Друга планувально-коригувальна: отримані результати слугують підставою для уточнення слідчого плану, встановлення черговості перевірочних заходів та коригування тактичних рішень. Третя комунікативно-тактична: сама пропозиція пройти поліграфічне дослідження може змінювати поведінку учасника провадження, знижувати маніпулятивність його позиції та стимулювати готовність до співпраці [1].

Якість поліграфічного дослідження безпосередньо залежить від рівня взаємодії між слідчим і поліграфологом. Слідчий не може залишатися пасивним замовником готового висновку він зобов'язаний надати фахівцеві структуровану інформацію про обставини справи: хронологію подій, відомі деталі, наявні докази, суперечності в показаннях різних осіб, а також перелік альтернативних версій. На цій основі поліграфолог формує програму тестування, добирає релевантні стимули та обирає методику, що найбільше відповідає конкретній ситуації. При цьому формулювання тестових запитань має відповідати вимогам чіткості, однозначності та доступності для розуміння досліджуваною особою [1].

Особливу практичну цінність поліграф має у провадженнях щодо злочинів, вчинених організованими групами, де учасники, як правило, дотримуються узгоджених легенд і активно протидіють слідству. Дослідження дає змогу визначити межі обізнаності кожного учасника: безпосередній виконавець зазвичай обізнаний щодо тактичних деталей злочину, але не знає про фінансові схеми; організатор навпаки. Це дозволяє адресно спрямувати подальші слідчі дії. У справах про корупцію та економічні злочини, де матеріальна слідова картина часто є мінімальною через використання усних домовленостей і закритих каналів зв'язку, поліграф може допомогти виявити, які елементи злочинної схеми є значущими для конкретної особи, та зорієнтувати слідство на отримання відповідних цифрових і документальних доказів.

Водночас необхідно чітко усвідомлювати обмеженість можливостей поліграфа. Фізіологічні реакції людини є поліфакторними: підвищення збудження може бути зумовлене страхом несправедливого звинувачення, ситуативною тривогою, перенесеною психологічною травмою або індивідуальними особливостями нервової системи, а не причетністю до злочину. Тому висновки поліграфолога мають формулюватися виключно в категоріях ймовірності, а не категоричних тверджень про правдивість чи неправдивість особи. Слід також враховувати небезпеку упередженої інтерпретації: якщо слідчий сприймає результати дослідження як підтвердження заздалегідь обраної версії, це призводить до звужен-

ня аналізу й ігнорування альтернативних пояснень [3]. Поліграфічні дані мають спонукати до розширення перевірки, а не до передчасного закриття версій.

Невід'ємною умовою правомірного застосування поліграфа є дотримання етичних і правових стандартів. Участь у дослідженні має бути виключно добровільною: особа повинна розуміти характер процедури, її мету та можливі наслідки і давати на це свою згоду без жодного примусу. Неприпустимим є використання поліграфа як інструменту психологічного тиску або спроб спонукати особу до участі через погрозу негативних наслідків у разі відмови. Порушення цих засад не лише підриває довіру до отриманих результатів, а й ставить під сумнів законність усього провадження в цій частині [1].

Підсумовуючи, слід констатувати, що поліграф є перспективним, але суворо допоміжним елементом сучасного криміналістичного інструментарію. Його головна функція не замінювати процесуальне доказування, а структурувати пошукову діяльність слідчого: звужувати коло версій, що потребують першочергової перевірки, виявляти «вузлові точки» інформаційної моделі події та орієнтувати на отримання конкретних об'єктивних підтверджень. Практична результативність поліграфічного дослідження визначається не лише якістю апаратури, а насамперед компетентністю поліграфолога, точністю сформульованих стимулів, дотриманням процедурних вимог та здатністю слідчого правильно інтегрувати отримані орієнтири в загальну систему доказів [1]. За таких умов застосування поліграфа сприяє підвищенню обґрунтованості тактичних рішень і загальної ефективності розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел:

1. Колодіна А. С., Чернов О. В., Гриневич В. Ю. Поліграф у системі тактичних засобів перевірки слідчих версій під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 12. С. 336–340. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-12/73

2. Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфічних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.

3. Мотлях О. І. Окремі засади використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1 (9). С. 250–259.

Ключові слова: поліграф, криміналістична тактика, слідчі версії, досудове розслідування, психофізіологічні реакції, тактичні засоби, розслідування.

Key words: polygraph, criminalistic tactics, investigative versions, pre-trial investigation, psychophysiological reactions, tactical means, investigation.

Пишненко Ірина Юріївна
Національний університет «Одеська юридична академія», провідний фахівець відділу ліцензування, акредитації та забезпечення якості освіти, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У СИСТЕМІ ПЕРЕВІРКИ ВЕРСІЙ ЩОДО ІНСЦЕНУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки у системі перевірки версій щодо інсценування насильницьких злочинів становить один із ключових напрямів розвитку сучасної криміналістичної науки, що зумовлено ускладненням механізмів злочинної діяльності, зростанням рівня її латентності та активною протидією розслідуванню з боку осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень. Особливої актуальності ця проблематика набуває в контексті насильницьких злочинів, насамперед умисних вбивств, коли суб'єкт злочину вдається до інсценування з метою викривлення фактичної картини події та уникнення кримінальної відповідальності. У таких умовах традиційні методи пізнання обставин події нерідко виявляються недостатньо ефективними, що обумовлює необхідність застосування системних аналітичних підходів, серед яких важливе місце посідає криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки.

Посткримінальна поведінка як об'єкт криміналістичного дослідження являє собою сукупність дій і бездіяльності особи після вчинення злочину, спрямованих на досягнення певних цілей, передусім приховування слідів кримінального правопорушення, уникнення викриття та створення сприятливих умов для формування альтернативної, хибної версії події. У науковій літературі підкреслюється, що така поведінка має системний характер і підлягає класифікації за різними критеріями, зокрема за функціональним призначенням, способом реалізації та ступенем усвідомленості [1]. При цьому посткримінальна поведінка не є випадковою сукупністю дій, а характеризується внутрішньою логікою, обумовленою як об'єктивними умовами, так і суб'єктивними характеристиками особи злочинця.

Важливим є також розмежування меж посткримінальної поведінки, оскільки вона охоплює не лише активні дії щодо приховування злочину, але й інші форми поведінки, що опосередковано впливають на процес розслідування, включаючи комунікативну взаємодію із правоохоронними органами, створення алібі, маніпуляцію інформаційними потоками, а також використання технічних і цифрових засобів для спотворення доказової бази [2]. У цьому контексті посткримінальна поведінка виступає важливим джерелом криміналістично значущої інформації, що може бути використана для побудови та перевірки слідчих версій.

Криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки доцільно розуміти як комплексний пізнавальний процес, спрямований на відтворення ймовірних варіантів дій особи після вчинення злочину з урахуванням типових закономірностей злочинної діяльності. Воно полягає у формуванні абстрактних або формалізованих моделей, які відображають структуру, послідовність і причинно-наслідкові зв'язки між окремими елементами поведінки. При цьому криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки забезпечує не лише реконструкцію події кримінального правопорушення, а й можливість прогнозування подальших дій суб'єкта злочину, що має істотне значення для своєчасного виявлення, фіксації та оцінки доказової інформації [3].

У системі перевірки версій криміналістичне моделювання виконує функцію інтелектуального інструменту, який забезпечує логічне узгодження фактичних даних із гіпотетичними сценаріями розвитку події. Зокрема, у випадках інсценування насильницьких злочинів моделювання дозволяє сформувати уявлення про те, яким чином мав би діяти злочинець у реальних умовах, та порівняти ці уявлення з фактично встановленими обставинами. Виявлення невідповідностей між моделлю та реальністю свідчить про можливе інсценування та потребує подальшої перевірки.

Інсценування злочину як різновид посткримінальної поведінки полягає у свідомому формуванні штучної обстановки, яка відтворює інший, вигідний для суб'єкта характер події. Воно охоплює сукупність дій, спрямованих на підготовку, реалізацію та подальше приховування злочину, а також на створення викривленого інформаційного середовища, що ускладнює встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Інсценування передбачає не лише трансформацію матеріальної обстановки місця події, але й цілеспрямоване втручання у слідову картину, зокрема шляхом створення штучних слідів, знищення або модифікації наявних доказів [4].

Характерною рисою інсценування насильницьких злочинів є те, що особа, прагнучі відтворити альтернативний сценарій події, часто припускається помилок, зумовлених неповним урахуванням об'єктивних закономірностей перебігу подій. Такі недоліки проявляються у невідповідності між характером тілесних ушкоджень і обставинами, якими пояснюється настання смерті, у розбіжностях у слідовій картині механізму події, у нелогічності розташування предметів, а також у часових диспропорціях. Застосування криміналістичного моделювання дає змогу впорядкувати зазначені суперечності, виявити їх причинно-наслідкові зв'язки та використати отримані результати для аргументованого висунення й перевірки версії про інсценування.

Вагоме значення у процесі моделювання посткримінальної поведінки має дослідження типових способів приховування злочинів. До таких способів відносяться переміщення тіла загиблого, зміна його просторового положення, усунення або маскування слідів крові, інсценування самогубства, застосування сторонніх предметів для формування хибної слідової картини, а також втручання у

цифрову інформацію, зокрема її видалення чи фальсифікація. Кожен із зазначених способів характеризується специфічними криміналістичними ознаками, які можуть бути інтегровані до відповідної моделі та використані у процесі формування і перевірки слідчих версій.

Разом із тим криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки не може розглядатися як автономний інструмент пізнання і потребує поєднання з іншими методами дослідження. Його ефективність забезпечується інтеграцією з результатами судово-медичних, трасологічних, біологічних, психологічних та цифрових експертиз, що формує комплексний підхід до встановлення обставин кримінального правопорушення. Застосування такого міждисциплінарного підходу сприяє підвищенню точності побудованих моделей, мінімізації ймовірності помилкових висновків та забезпеченню належного рівня об'єктивності отриманих результатів.

Окремого значення набуває питання верифікації моделей. Будь-яка криміналістична модель є гіпотетичною конструкцією, яка потребує перевірки шляхом зіставлення з емпіричними даними. У цьому контексті важливим є принцип альтернативності версій, який передбачає одночасне формування кількох можливих сценаріїв події та їх послідовну перевірку. Такий підхід дозволяє уникнути однобічності мислення та підвищує якість прийняття процесуальних рішень.

Психологічний аспект посткримінальної поведінки також має важливе значення для її моделювання. Дії злочинця після вчинення злочину часто супроводжуються емоційною напругою, страхом викриття, що впливає на здатність до раціонального планування та може призводити до помилок. Аналіз цих помилок дозволяє не лише встановити факт інсценування, але й отримати інформацію про особистісні характеристики суб'єкта, його рівень підготовки, досвід та психологічний стан.

В умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій криміналістичне моделювання зазнає суттєвої трансформації, набуваючи нових, більш досконалих форм реалізації. Зокрема, йдеться про використання цифрових реконструкцій подій, спеціалізованих програмних засобів аналізу даних, а також інструментів візуалізації можливих сценаріїв розвитку кримінально значущих ситуацій. Застосування таких технологій забезпечує підвищення наочності та інформативності моделей, розширює можливості їх використання у процесі доказування, у тому числі в межах судового розгляду, а також сприяє більш повному, обґрунтованому та переконливому встановленню фактичних обставин кримінального правопорушення.

Отже, криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки у системі перевірки версій щодо інсценування насильницьких злочинів є складним, багаторівневим процесом, що поєднує теоретичні знання та практичні навички, забезпечує реконструкцію механізму злочину, виявлення суперечностей у доказовій інформації та формування обґрунтованих висновків. Його застосування сприяє підвищенню ефективності розслідування, забезпеченню об'єктивності кримінального провадження та розвитку криміналістичної науки в цілому.

Список використаних джерел:

1. Колєва Т. В. Поняття, значення і класифікація посткримінальної поведінки: криміналістичний аспект. *Актуальні проблеми держави і права.* 2007. С. 83-90.
2. Барабаш О. Поняття, межі та види посткримінальної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2016. № 855. С. 13-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_4
3. Пишненко І. Криміналістичне моделювання посткримінальної поведінки як інструмент розкриття злочинів насильницької спрямованості. *Експертне забезпечення розслідування організованої злочинності: міжнародний досвід та національна практика* : зб. матеріалів міжнар. науково-практ. конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2025 р). Одеса : НУ «ОЮА», 2025. С. 340-343. DOI: https://doi.org/10.32837/11300.31197
4. Торган Л. М. Інсценування злочинів: способи підготовки, скоєння та приховування. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету.* 2013. № 19. С. 31-34.

Ключові слова: криміналістичне моделювання, посткримінальна поведінка, інсценування, насильницькі злочини, слідчі версії, слідова картина, приховування злочину, криміналістичний аналіз, доказова інформація, реконструкція події.

Key words: forensic modelling, post-crime behaviour, staging, violent crimes, investigative theories, crime scene evidence, concealment of a crime, forensic analysis, evidential.

Волос Владислав Олександрович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

РОЛЬ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Сучасний етап розвитку суспільства характерний стрімким розвитком цифровізації та діджиталізації, що знаходить відображення у нових злочинних технологіях, способах вчинення злочинів та механізмі їх розслідування. Організовані групи дедалі активніше змінюють підготовку, координацію, ресурсне забезпечення та приховування злочинної діяльності у цифровому середовищі. Унаслідок цього значна частина криміналістично значущої інформації існує у формі електронних даних і цифрових слідів, які є розподіленими між різними пристроями, мережевими сервісами, хмарними платформами та платіжними системами, швидко змінюються під впливом автоматичних процесів і цілеспрямованої протидії з боку учасників груп.

В той же час, практична діяльність з розслідування злочинів досить часто зіштовхується з дефіцитом уніфікованих тактичних і методичних підходів до

виявлення, вилучення, збереження та аналітичної інтеграції цифрових даних у багатоепізодних провадженнях щодо організованої злочинності, прогалинами у законодавстві я як наслідок, це призводить до фрагментарності доказової бази, втрати інформації, а також до процесуальних ризиків визнання таких доказів недопустимими.

У таких умова особливого значення набуває цифрова криміналістика, як складова криміналістичного забезпечення діяльності з розслідування злочинів, учинених організованими групами. Організовані групи, орієнтовані на систематичне одержання вигоди та мінімізацію ризиків викриття, активно інтегрують інформаційно-комунікаційні технології у власну інфраструктуру управління, використовуючи мобільні пристрої, мережеві сервіси, хмарні платформи, електронні платіжні механізми, цифрові канали комунікації та інструменти конспірації. Це зумовлює зростання частки доказової інформації, що існує у вигляді електронних даних, а також у формі цифрових слідів, які відображають закономірності поведінки учасників, їхні взаємозв'язки, маршрути переміщення, фінансові потоки, технологічні прийоми маскування та логіку прийняття управлінських рішень у межах групи.

За таких обставин цифрова криміналістика забезпечує не лише технічну можливість отримання даних, а й методологічний інструментарій їх криміналістичної інтерпретації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та побудови узгодженої системи доказів, здатної витримати процесуальну перевірку. Її практична цінність особливо проявляється в ситуаціях, коли організована група застосовує засоби конспірації, мінімізує прямі контакти, використовує посередників, дробить ролі та створює багатоланкові схеми [1].

Варто відмітити, що особливістю діяльності організованих груп – є використання захищених (зашифрованих) каналів зв'язку, криптографічних засобів, а також технологій пов'язаних з анонімізацією (VPN, TOR, тощо). Такі особливості ускладнюють процес доказування та потребують застосування спеціалізованих криміналістичних методик, адаптованих до нових чинників, з якими сьогодні доводиться зіштовхуватись. У цьому контексті цифрова криміналістика виконує не лише доказову, а й аналітичну функцію, сприяючи встановленню взаємозв'язків між учасниками злочинної діяльності.

Ключовими завданнями цифрової криміналістики у забезпеченні розслідування злочинів, учинених організованими групами є:

– виявлення цифрових слідів злочинної діяльності;
– забезпечення їх належної фіксації та збереження;
– проведення комп'ютерно-технічних експертиз;
– аналіз цифрових комунікацій між учасниками організованих груп;
– встановлення ролей і функцій кожного учасника.

Фундаментальним завданням у розслідуванні злочинів, що вчиняються організованими групами є ідентифікація учасників, встановлення їхніх ролей та виявлення управлінського ядра. Цифрова криміналістика дозволяє розв'язувати

це завдання через дослідження комунікаційних мереж. Для організованих груп типово, що координатор або організатор виступає центром інформаційних потоків, формує завдання, контролює виконання та забезпечує зворотний зв'язок. На рівні цифрових слідів це відображається в інтенсивності контактів, у часових закономірностях обміну повідомленнями, у наявності групових комунікацій, у використанні спільних сховищ, у характері пересилань і поширення інструктивних матеріалів [2].

На основі вищесказаного можна дійти висновку, що перспективи цифрової криміналістики суттєві у розслідуванні даної категорії справ, пов'язані з впровадженням штучного інтелекту, автоматизованих систем аналізу великих масивів даних, удосконаленням міжнародного співробітництва та розробленням уніфікованих стандартів роботи з цифровими доказами. Тому, цифрова криміналістика виступає ключовим інструментом у системі криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених організованими групами, сприяючи підвищенню ефективності викриття та доказування їх протиправної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Дуфенюк О. Використання відкритих джерел цифрової інформації під час розслідування злочинів. *Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі:* матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. С. 37–41.

2. Колодіна А. С., Волос В. О. Використання можливостей цифрової криміналістики при розслідувані злочинів, учинених організованими групами. *Юридичний вісник*. 2026. № 1. URL: https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2026.24

Ключові слова: цифрова криміналістика, електронні докази, організована злочинність, цифрові сліди, криміналістичний аналіз, мобільні пристрої, інформаційно-комунікаційні технології, розслідування кримінальних правопорушень.

Key words: digital forensics, electronic evidence, organised crime, digital traces, forensic analysis, mobile devices, information and communication technologies, investigation of criminal offences.

Гончарук Владислава Ігорівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

СОЦІЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА МЕСЕНДЖЕРИ ЯК ЦИФРОВІ ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВЕРБУВАННЯМ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ОСІБ

З розвитком цифрової епохи частішають випадки вчинення злочинів з використанням соціальних мереж та месенджерів, що зумовлено доступністю інфор-

маційного впливу на осіб в мережі Інтернет через онлайн-платформи, мобільні додатки, чати, хмарні сховища та інші засоби Інтернет-комунікації.

Враховуючи те, що потенційними жертвами від злочинів, пов'язаних з вербуванням та експлуатацією осіб (трафікінгу) є соціально вразливі верстви населення, тому залучення таких осіб до експлуатації та вербування відбувається здебільшого на онлайн-платформах замаскованих під соціальну підтримку, психологічну або матеріальну допомогу.

Важливо зазначити, що в осіб, які перебувають в скрутному матеріальному становищі або є психологічно нестабільними слабшає увага, знижується концентрація, втрачається зосередженість, послаблюється сприйняття та здатність до аналізу й оцінки ризиків. У результаті, вищевказані особи легко піддаються маніпуляціям та контролю з боку трафікерів [1, с. 121-122].

Слід зауважити, що груповий характер та високий рівень латентності злочинів трафікінгу значно ускладнює їх виявлення та розслідування. Організовані злочинні угруповання активно використовують сучасні технології, зокрема: соціальні мережі, месенджери та інші цифрові платформи, що дозволяє трафікерам швидко отримувати та розповсюджувати інформацію, діяти анонімно та охоплювати широке коло груп потенційних жертв.

Найбільшими соціальними мережами, які використовують злочинці для вербування та експлуатації осіб, на даний час, є: Facebook, Instagram, TikTok. З набранням популярності вказаних соціальних мереж агенти-вербувальники отримують доступ до особистої інформації особи, зокрема до фото, відео, геолокації та особистої інформації, що полегшує маніпуляції та контроль над жертвою. Вказані соціальні мережі використовуються злочинцями для пошуку, відбору, профілювання та вербування жертв з фейкових профілів, пропонуючи працевлаштування, кар'єрне просування та інші види матеріальної або соціальної підтримки [2].

Окрім соціальних мереж, для приватного спілкування та координації злочинної діяльності, трафікери використовують наступні месенджери: WhatsApp, Telegram, Viber. Зручність їх використання зумовлена шифруванням повідомлень, що ускладнює відстеження комунікації.

До того ж, для встановлення довіри та заманювання жертв у пастки, трафікери використовують онлайн-платформи для знайомств й спілкування (Tinder, Badoo) та інші цифрові платформи, такі як онлайн-додатки для швидкого обміну даними та хмарні сервіси для масового зберігання й поширення матеріалів експлуатації.

Соціальним мережам і месенджерам як цифровим об'єктам криміналістичного дослідження у злочинах, пов'язаних з вербуванням та експлуатацією осіб, притаманні наступні ознаки:

- матеріальність: залишають матеріальні сліди у вигляді електронних даних (повідомлень, публікацій фото, відео);
- індивідуальність: кожен акаунт, чат чи профіль має унікальні ознаки (логін, час повідомлень, IP-адреса, історія публікацій, цифровий слід);

– відображуваність: дії користувачів залишають цифрові сліди (історію повідомлень, геолокацію, час активності);
– зв'язок зі злочином: використовуються для пошуку, вербування, координації чи експлуатації осіб.

Отже, соціальні мережі і месенджери містять доказову інформацію, що дає змогу ідентифікувати дані та осіб, причетних до злочину й відтворити способи комунікації. Цифрові сліди, залишені у процесі спілкування, створюють можливість для криміналістичного дослідження механізмів координації та структури злочинної діяльності трафікерів з визначенням ролей кожного з учасників. Таким чином, аналіз отриманої інформації з соціальних мереж і месенджерів стає ключовим інструментом у протидії вчинення злочинів, пов'язаних з вербуванням та експлуатацією осіб.

Список використаних джерел:

1. Швець Д. В., Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Торгівля людьми під час воєнного стану в Україні: психологічні аспекти постраждалих. *Науковий журнал*. 2025. Вип. № 5. Ч. 3. С. 121. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/19-2.pdf.
2. United Nations Office on Drugs and Crime. Global Report on Trafficking in Persons 2020. Vienna: UNODC, 2020. 214 p. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/Webstories2021/the-role-of-technology-in-human-trafficking.html.

Ключові слова: вербування осіб, експлуатація осіб, соціальні мережі, месенджери, трафікінг, порушення прав людини, об'єкт криміналістичного дослідження, протидія трафікінгу.

Key words: recruitment of persons, exploitation of persons, social networks, messengers, trafficking, human rights violations, object of forensic research, combating trafficking.

Дрига Єлизавета Вадимівна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ «ЧОРНОГО РИНКУ» ЗБРОЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія рф проти України та запровадження правового режиму воєнного стану зумовили не лише докорінні зміни у функціонуванні державних інституцій, але й суттєву трансформацію криміногенної ситуації, зокрема у сфері незаконного обігу зброї. Інтенсифікація бойових дій, значне насичення території держави вогнепальною зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, а також порушення усталених логістичних і контрольних механізмів створили об'єктивні передумови для активізації злочинної діяльності, пов'язаної з їх незаконним переміщенням.

Особливої актуальності набуває криміналістичний аналіз джерел походження та шляхів незаконного переміщення зброї, оскільки сучасна злочинна діяльність характеризується високим рівнем адаптивності, використанням новітніх технологій маскування та активною цифровізацією комунікацій. Попри відсутність на теперішній час в Україні налагоджених та стабільних каналів незаконного переправлення зброї за кордон, про що свідчить як практика вітчизняних правоохоронних органів, так і дослідження іноземних експертів [1; 2], все-таки спостерігаються поодинокі випадки контрабанди зброї з України до країн Європи та масові факти вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї та боєприпасів до неї в межах території нашої держави. Така ситуація замкнутого «чорного ринку» зброї в Україні, як зазначає Ю. О. Гресь, породжує накопичення значних обсягів нелегальної зброї як у цивільного населення, так і представників кримінального середовища [3, с. 526], що негативно позначається на безпековій ситуації у країні як вже сьогодні, так і у перспективі.

Слід відзначити, що саме з 2014 року в Україні почала загострюватися ситуація, пов'язана із функціонуванням «чорного ринку» зброї. Збройна агресія РФ проти України та виникнення територій проведення антитерористичної операції породило першу хвилю масштабного надходження нелегальної зброї, боєприпасів до неї та вибухових пристроїв і речовин на вітчизняний «чорний ринок» зброї. Починаючи з 2022 року дані тенденції лише посилилися, що породило нові виклики для вітчизняної правоохоронної системи. У цьому контексті виникає потреба у формуванні сучасного криміналістичного підходу до дослідження джерел нелегального надходження зброї, а також вироблення дієвих механізмів попередження та виявлення усіх проявів злочинної діяльності, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики, а також інформаційних повідомлень, розміщених у мас-медіа із посиланням на правоохоронні органи свідчить, що ключовими джерелами формування «чорного ринку» зброї в Україні в умовах воєнного стану виступають канали, безпосередньо пов'язані із зонами бойових дій, військовою інфраструктурою та вторинним перерозподілом вже незаконно вилученої з легального обігу зброї. При цьому простежується тенденція до ускладнення механізмів її надходження у незаконний обіг.

Зокрема, одним із основних джерел є трофейна зброя російського походження, що вивозиться із зони ведення бойових дій. Така зброя потрапляє у незаконний обіг унаслідок її привласнення учасниками бойових дій або іншими особами, які мають доступ до районів активних бойових зіткнень чи залишених позицій противника. Особливістю цього джерела є відсутність належного обліку та контролю за такою зброєю, так як достеменно неможливо встановити її кількість та види.

Іншим джерелом «чорного ринку» виступає зброя з об'єктів військової інфраструктури, зокрема складів, баз зберігання, з яких вона може незаконно вилучитися злочинцями унаслідок списання, формальної видачі чи під час транспор-

тування. У таких випадках протиправна діяльність нерідко має ознаки організованості, передбачає наявність попередньої підготовки, розподілу ролей між учасниками та використання службового становища окремих осіб.

Окрему групу становить так звана «вторинна циркуляція» зброї, яка вже потрапила до незаконного обігу та надалі багаторазово перепродається, передається між учасниками кримінального середовища або використовується як засіб розрахунку. Така зброя може тривалий час незаконно зберігатися у певних осіб та потрапляти на «ринок» у залежності від ситуації та особистих обставин її «власника».

Важливим джерелом поповнення «чорного ринку» також є зброя, що зазнала переробки або була зібрана з окремих частин. У сучасних умовах фіксуються випадки конверсії травматичної, сигнальної або пошкодженої зброї у робочу вогнепальну, а також збирання бойової зброї із окремих деталей.

Ще одним умовно «традиційним» джерелом «чорного ринку» є зброя, яка була викрадена у працівників правоохоронних органів або цивільних осіб, які мають офіційний дозвіл на придбання, носіння та володіння зброєю. Дане джерело є менш масштабним за кількістю, однак характеризується певними особливостями, пов'язаними зі способами незаконного набуття такої зброї та її станом.

Таким чином, «чорний ринок» зброї в Україні в умовах воєнного стану формується за рахунок поєднання різнорідних джерел, кожне з яких має власні механізми виникнення та специфічні ознаки. Їх комплексне дослідження дозволяє не лише оцінити стан криміногенної обстановки, але й виявити закономірності злочинної діяльності, пов'язаної із нелегальним обігом зброї та боєприпасів до неї, спрогнозувати найбільш вірогідні канали її транспортування та особливості збуту, що є необхідною передумовою для розроблення ефективних методів протидії проявам злочинності у зазначені сфері.

Список використаних джерел:

1. Жоден випадок контрабанди зброї за межі України не був зафіксований – МВС. *Ukrinform*. 18.04.2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3853894-zoden-vipadok-kontrabandi-zbroi-za-mezi-ukraini-ne-buv-zafiksovanij-mvs.html

2. У порту штормить. Організована злочинність в Одесі після російського вторгнення. *Global Initiative Against Transnational Organized Crime*. 05.09.2023. URL: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2023/09/Port-in-a-storm-Organized-crime-in-Odesa-since-the-Russian-invasion-GI-TOC-September-2023-UKR.pdf

3. Гресь Ю. О. Особливості виявлення та розслідування незаконного обігу зброї та боєприпасів до неї в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 526-528. URL: http://lsej.org.ua/3_2025/129.pdf

Ключові слова: незаконний обіг зброї, злочинна діяльність, національна безпека, «чорний ринок» зброї.

Key words: illegal arms trafficking, criminal activity, national security, «black market» in weapons.

Єрофеєва Ольга Сергіївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОГО ПОСЯГАННЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАВОЛОДІННЯМ СПАДКОВИМ МАЙНОМ

Питання причин злочинного посягання у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із заволодінням спадковим майном є доволі актуальним у наш час, що зумовлено насамперед високим рівнем латентності даної категорії кримінальних правопорушень. Дослідження причин злочинного посягання дозволяє попередити вчинення цих кримінальних правопорушень на ранньому етапі, сприяє ефективному розслідуванню правопорушень.

Аналізуючи наявні наукові точки зору, слід згадати думку Ю. С. Лимаренко, який розглядає під причинами та умовами злочинності «комплекс зовнішніх і внутрішніх причин та умов, явищ та процесів, що пов'язані один з одним та у своїй сукупності обумовлюють злочинність та її прояви» [2, с. 209]. О. М. Джужа, П. П. Михайленко вбачають, що причини – це ті процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [3, с. 215].

Серед найпоширеніших причин злочинного посягання у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із заволодінням спадковим майном, можна виокремити економічні, соціально-психологічні, правові та організаційно-технічні. Більшість злочинів даної категорії мають корисливий мотив вчинення. Так у справі Індустріального районного суду міста Дніпра № 202/14407/23 від 11 березня 2026 року причинами злочинного посягання був корисливий мотив незаконного збагачення, а саме заволодіння авторинком, ринком та іншою нерухомістю, які належали ПП «ОСОБА_8».

Аналіз матеріалів справи Вознесенівського районного суду міста Запоріжжя № 335/8449/25 від 6 березня 2026 року дозволяє серед економічних причин вчинення злочинів виділити миттєве збагачення злочинців, наявність у злочинця великих боргів або відсутність стабільного доходу, можливість швидкого перепродажу «злочинного» майна через добросовісних набувачів. Так у даній справі вчинення кримінального правопорушення кваліфікується за ч. 4 ст. 190 Кримінального кодексу України як шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах. Це насамперед вказує на те, що об'єктом посягання є дуже дороге майно, яке в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення [1]. Прагнення до високого прибутку нівелює в очах злочинця ризик суворого кримінального покарання.

Не менш важливими для розслідування кримінальних правопорушень є вивчення та дослідження соціально-психологічних причин посягання. Ці причини стосуються міжособистісних відносин та морального стану суспільства. Серед

них можна виокремити конфлікти між спадкоємцями та спадкодавцем, пріоритет матеріальних благ над моральністю, нехтування або незнання законних процедур прийняття спадщини, переконання злочинця у можливості уникнення відповідальності, самотність, довірливість, правова неграмотність спадкоємців. Прикладом соціально-психологічних причин посягання є справа № 335/8449/25 від 6 березня 2026 року, де стороння ОСОБА_8, із підробленим заповітом на користь малолітньої ОСОБА_9 використала смерть ОСОБА_6. ОСОБА_8 прагнула шляхом своїх протиправних дій незаконного збагачення, нехтуючи моральними засадами, наявністю законної спадкоємиці ОСОБА_5. ОСОБА_8 зловживала довірою та розраховувала на те, що законна спадкоємиця ОСОБА_5 не зможе оперативно перевірити факт наявності заповіту, який «раптово» з'явився в іншому регіоні [1].

Доволі частими причинами вчинення злочинів даної категорії є також недоліки в законодавстві та діяльності державних органів. Детермінантами для вчинення кримінальних правопорушень даної категорії є недосконаліть окремих процедур оформлення спадкових прав та контролю за ними, можливість тривалого неоформлення спадщини, прогалини в законодавстві, можливість маніпуляцій із даними в реєстрах, відсутність єдиної бази зразків підписів та відбитків печаток, відсутність професійної етики деякими нотаріусами, що проявляється у наявності випадків співпраці нотаріусів зі злочинними угрупованнями. Прикладом правових причин злочинного посягання є справа № 335/8449/25 Вознесенівського районного суду міста Запоріжжя від 6 березня 2026 року, де злочинець використав бланк нотаріуса з Маріуполя (бланк серії НРО № 609772, посвідчений приватним нотаріусом Маріупольського районного нотаріального округу Донецької області ОСОБА_10, реєстровий № 3731) розраховуючи на технічно ускладнену або навіть неможливу перевірку оригіналів документів з таких регіонів [1].

Організаційно-технічні причини стосуються насамперед механізмів фіксації та реєстрації прав. Ключовими проблемами тут є відсутність оперативної взаємодії між реєстрами та складність проведення експертиз. Яскравим прикладом організаційно-технічних причин злочинного посягання у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із заволодінням спадковим майном є справа Вознесенівського районного суду міста Запоріжжя № 335/8449/25 від 6 березня 2026 року. У справі «досудовим розслідуванням було встановлено, що до Спадкового реєстру були внесені несанкціоновані зміни щодо заповіту № 68886852 від 20.12.2021». У справі вказано на використання шкідливого програмного забезпечення, що було надіслано нотаріусам ОСОБА_11 та ОСОБА_12 на електронну пошту. Система дозволила змінити дані в реєстрі (щодо заповідача та майна), і ці зміни були помічені лише тоді, коли нотаріус у Запоріжжі виявив розбіжності між початковим запитом та пред'явленим «оригіналом» [1]. Ця справа підтверджує, що система Спадкового реєстру має технічну вразливість, що дозволяє можливість віддаленого втручання через робочі місця нотаріусів та відсутність автоматизованого

контролю, який би миттєво реагував на розбіжності між первинними документами та внесеними змінами.

Для мінімізації вищезазначених ризиків необхідно: посилити кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані із заволодінням спадковим майном, інтегрувати цифрові бази даних (РАЦС, нотаріат, судовий реєстр) для автоматичного виявлення суперечностей, підвищувати рівень правової освіти вразливих верств населення. Такий підхід зумовить ефективну стратегію захисту спадкових прав, що в подальшому сприятиме зміцненню правопорядку у процесі спадкування.

Отже, як свідчить практика, вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері часто зумовлене не єдиним чинником, а є результатом взаємозалежності декількох вище досліджених причин.

Список використаних джерел:

1. Вознесенівський районний суд міста Запоріжжя. Ухвала від 6 березня 2026 р. Справа № 335/8449/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134679845 (дата звернення: 16.03.2026).

2. Лимаренко Ю. С. Детермінанти домашнього насильства на мікрорівні (за матеріалами харківського регіону). *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 3. С. 208–210.

3. Шмаль Л. Причини та умови злочинів у сфері службової діяльності і професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 212–217.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, причини злочинного посягання, спадщина, шахрайство, підроблення документів.

Key words: criminal offense, reasons for criminal encroachment, inheritance, fraud, forgery of documents.

Загородній Андрій Ігорович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ЦИФРОВА ПЛАТФОРМА ДЛЯ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ СЛІДЧОГО, ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА ТА ЕКСПЕРТА

Важливою складовою належного забезпечення здійснення досудового розслідування є успішна та якісна взаємодія між учасниками провадження. Насамперед це стосується координації діяльності слідчого, оперативних працівників та експертів, які виконують різні за змістом, але взаємопов'язані функції у процесі встановлення обставин кримінального правопорушення. Ефективність такої взаємодії значною мірою залежить від своєчасного обміну інформацією,

узгодженості процесуальних та організаційних дій, а також чіткого розподілу повноважень між зазначеними суб'єктами.

В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій важливого значення набуває використання сучасних цифрових інструментів, здатних забезпечити оперативність комунікації, систематизацію отриманої інформації та її подальший аналіз. У цьому контексті перспективним напрямом удосконалення організації взаємодії під час досудового розслідування є впровадження цифрових платформ, які можуть забезпечити інтеграцію інформаційних ресурсів, оптимізувати обмін даними між слідчим, оперативними підрозділами та експертними установами, а також сприяти підвищенню ефективності прийняття процесуальних рішень.

Як відзначає В. В. Шаблистий, сучасна практика здійснення досудового та судового провадження характеризується активним впливом інформаційно-телекомунікаційних технологій, що зумовлює поступову цифрову трансформацію його ключових стадій, насамперед досудового розслідування. Зазначена стадія кримінального провадження, будучи однією з центральних у механізмі протидії злочинності, дедалі більше інтегрує цифрові інструменти та інформаційні системи, які використовуються для збирання, обробки, аналізу й обміну доказовою інформацією між суб'єктами розслідування. Використання таких технологій сприяє підвищенню ефективності проведення слідчих (розшукових) дій, оптимізує процес встановлення осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень, а також забезпечує автоматизацію окремих процедур інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності слідчого, оперативних підрозділів і експертних установ. Водночас упровадження цифрових рішень у практику кримінального провадження супроводжується низкою проблемних питань, пов'язаних із недостатнім рівнем нормативно-правової регламентації використання інформаційних технологій, необхідністю належного захисту персональних даних і забезпеченням кібербезпеки, а також недостатньою сформованістю цифрових компетентностей працівників правоохоронних органів [1, с. 630].

На теперішній час в Україні функціонує підсистема «Електронний суд», яка являє собою інформаційну систему, що забезпечує можливість учасникам судового провадження формувати та подавати до суду процесуальні документи в електронній формі (зокрема позовні заяви, клопотання, звернення тощо), отримувати відомості щодо стану їх розгляду та прийнятих судових рішень, здійснювати сплату судового збору, а також брати участь у судових засіданнях у дистанційному режимі [2].

Проте на законодавчому рівні поки відсутня подібна інформаційна підсистема, яка б забезпечувала комунікацію між слідчим, прокурором, працівниками оперативних підрозділів, спеціалістами та експертами на етапі досудового розслідування та належну координацію їх спільних дій. Однак, як слід відзначити, така комунікація між зазначеними суб'єктами регулярно здійснюється впродовж усього досудового розслідування і передбачає не лише міжособистісне

спілкування під час індивідуальних зустрічей та нарад, але є поточну комунікацію із використанням засобів мобільного зв'язку. Зрозуміло, що в останньому випадку неможливо здійснювати якісну та продуктивну комунікацію щодо обставин організації та здійснення розслідування, адже використання відкритих електронних комунікаційних мереж, не може забезпечувати стовідсоткового дотримання конфіденційності та збереження таємниці слідства. Навіть попри гарантоване законодавством конституційне право особи на таємницю спілкування, завжди існують ризики незаконного втручання у приватне спілкування працівників правоохоронних органів та інших служб з боку криміналітету.

Тому, на нашу думку, перспективним та важливим напрямом удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування є створення та впровадження спеціалізованої цифрової платформи, призначеної для організації безпечної комунікації та координації спільних дій слідчого, прокурора, оперативних працівників, спеціалістів і експертів на етапі досудового розслідування. Така платформа могла б забезпечити оперативний обмін службовою інформацією, спільний доступ до матеріалів кримінального провадження в межах наданих повноважень, можливість постановки та контролю виконання завдань, а також фіксацію окремих організаційних рішень, що приймаються під час планування та проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій і заходів.

Крім того, використання подібної інформаційної системи дозволило б підвищити рівень захищеності службової комунікації, забезпечити централізоване зберігання та систематизацію інформації, що має значення для розслідування, а також сприяти більш ефективному використанню інформаційно-аналітичних можливостей сучасних цифрових технологій. Важливою перевагою такої платформи могло б стати також створення єдиного цифрового середовища взаємодії між суб'єктами досудового розслідування, що дозволило б мінімізувати ризики втрати або спотворення інформації, підвищити оперативність прийняття управлінських і процесуальних рішень, а також забезпечити належний рівень контролю за виконанням поставлених завдань.

Отже, з огляду на сучасні тенденції цифровізації кримінального судочинства, розроблення та впровадження цифрової платформи для координації дій слідчого, оперативного працівника та експерта слід розглядати як один із перспективних напрямів підвищення ефективності організації досудового розслідування, що потребує подальшого наукового опрацювання та нормативного врегулювання.

Список використаних джерел:

1. Шаблистий В. В. Цифрова ера кримінального процесу: можливості іт-систем у досудовому розслідуванні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 1. С. 630-633. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2025/148.pdf

2. Що таке «Електронний суд» та які переваги його використання для учасників судових справ. *Офіційний сайт Тернопільського міськрайонного суду Тер-*

нопільської області. URL: https://tem.te.court.gov.ua/sud1915/pres-centr/pres_releases/1423336/.

Ключові слова: взаємодія, учасники досудового розслідування, координація, слідчий, прокурор, оперативний працівник, інформаційні технології.

Key words: interaction, participants in the pre-trial investigation, coordination, investigator, prosecutor, operational officer, information technology.

Згода Юлія Анатоліївна
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦІВ, ПРИЧЕТНИХ ДО ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

У процесі криміналістичного аналізу корисливих злочинів, учинених у воєнний або надзвичайний період, особа злочинця розглядається як центральний об'єкт дослідження. Вона формується під впливом специфічних соціальних, економічних і психологічних чинників, які зумовлюють злочинну поведінку та визначають її характерні особливості [1, с. 110-113]. В умовах воєнного чи надзвичайного стану такі характеристики набувають особливої ваги, адже саме вони пояснюють, як і чому індивід обирає злочин як спосіб задоволення корисливих інтересів.

Соціальні характеристики злочинця відображають його місце у суспільстві, соціальний статус, умови життя та рівень залученості до деструктивних соціальних середовищ. В умовах війни чи надзвичайних обставин саме соціальні фактори часто стають визначальними: втрата роботи, переселення, відсутність стабільного доходу, розпад звичних соціальних зв'язків можуть штовхати особу до пошуку нелегальних шляхів виживання. Корисливі злочини у цей період можуть сприйматися злочинцем як «вимушена альтернатива», що формує специфічний соціальний портрет правопорушника.

Психологічні характеристики злочинця виявляються у рівні його ціннісних орієнтацій, схильності до ризику, егоцентризмі, агресивності чи прагматизмі. В умовах воєнного стану або кризової ситуації психологічні особливості набувають ще більшого значення, оскільки стрес, страх і невизначеність створюють сприятливе підґрунтя для девіантної поведінки. Злочинець у таких умовах здатний швидко адаптуватися, діяти цинічно, використовувати хаос для досягнення власної вигоди, що ускладнює його виявлення та ідентифікацію.

Кримінально-правові характеристики охоплюють попередній досвід особи у протиправній діяльності, наявність судимостей, звичку діяти у злочинному середовищі, а також типову кримінальну спеціалізацію. У воєнний чи надзвичай-

ний період ці риси проявляються особливо гостро – багато злочинців намагаються використати зниження контролю з боку державних органів та можливість прикриватися суспільними труднощами. При цьому корисливі злочини часто вчиняються більш організовано та системно, що створює нові виклики для слідчих органів.

Морально-етичні характеристики відображають систему внутрішніх цінностей особи, її здатність до емпатії, рівень правосвідомості та моральну зрілість. В умовах війни ці характеристики часто деформуються: частина людей виправдовує протиправні дії необхідністю виживання, інші – користуються безкарністю, зневажаючи моральні заборони. Це формує особливий тип злочинця, який свідомо ігнорує суспільні норми задля власного збагачення.

Таким чином, комплексний криміналістичний аналіз особи злочинця, що вчиняє корисливі правопорушення у воєнний або надзвичайний період, дозволяє виявити закономірності його поведінки та створити більш ефективні методи протидії. Поєднання соціальних, психологічних, кримінально-правових та морально-етичних характеристик дає змогу сформувати повний портрет правопорушника, передбачити його подальші дії та адаптувати слідчі й профілактичні заходи до специфічних умов кризового часу.

Психологічний портрет злочинця-корисливця в умовах воєнного та надзвичайного стану має низку специфічних особливостей, що відрізняють його від аналогічних проявів у мирний час. Передусім, у соціальному плані типовим представником є чоловік середнього віку, хоча останніми роками спостерігається й активізація жінок, особливо у сфері шахрайських схем та економічних правопорушень. Освітній рівень таких осіб зазвичай обмежується незавершеною чи середньою професійною освітою, хоча для складніших злочинних схем характерна участь осіб із досвідом роботи у фінансово-економічній сфері. Соціально-економічна база цього явища також варіюється: частина злочинців перебуває у скрутному матеріальному становищі, інші ж мають достатні ресурси й спеціальні знання, що дозволяють організовувати більш витончені злочини.

У психологічному вимірі для корисливців характерні прагматизм і цинізм, чітка орієнтація на власну вигоду та знижене відчуття провини, що компенсується схильністю до самовиправдань. Вони нерідко виявляють високий рівень маніпулятивності та здатність викликати довіру у потерпілих. Важливою рисою є адаптивність до екстремальних умов, що поєднується зі стресостійкістю та гнучкістю поведінки. Це дає можливість злочинцям ефективно використовувати хаотичність і нестабільність воєнного чи надзвичайного стану на свою користь.

Мотиваційна сфера таких правопорушників визначається прагненням швидко отримати матеріальну вигоду. У мирний час це головний стимул, проте у воєнних і кризових умовах до нього додаються й інші чинники: мотиви виживання, компенсації втрат, прагнення скористатися відчуттям безкарності, яке зумовлене ослабленням державного контролю та складністю функціонування правоохоронної системи.

Типові поведінкові моделі злочинців-корисливців у період воєнного чи надзвичайного стану полягають у використанні соціальної нестабільності та хаосу. Вони активно застосовують обман у сфері гуманітарної допомоги, прикриваються благодійністю, експлуатують вразливість переселенців, літніх людей та осіб, які перебувають у стресовому стані. Для уникнення викриття використовуються методи маскування, фальсифікації документів та утаювання слідів протиправної діяльності.

Таким чином, психологічний портрет злочинця-корисливця в умовах воєнного та надзвичайного стану відображає поєднання високої адаптивності, раціоналізації протиправної поведінки та зниженого рівня емпатії. Це вимагає від криміналістів не лише ґрунтовного збору доказів, а й глибокого аналізу особистісних та мотиваційних характеристик таких осіб. Урахування психологічних факторів є ключовим для побудови ефективної методики розслідування корисливих злочинів у кризових умовах, оскільки дозволяє точніше передбачати поведінку правопорушників та обирати дієві стратегії протидії.

Список використаних джерел:

1. Леган І. М., Мороз О.1., Коршак В. С. Особа злочинця: морально-психологічні та кримінально-правові ознаки. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. Вип. 5. С. 110-113.

Ключові слова: психологічний портрет злочинця, корисливі злочини, криміналістичний аналіз.

Key words: offender profiling, acquisitive crimes, criminalistic analysis.

Кіліміченко Сергій Олегович

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ДО СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні прояви злочинної діяльності все частіше характеризуються не лише складністю способу/механізму вчинення кримінальних правопорушень, а й системною, цілеспрямованою та багаторівневою протидією досудовому розслідуванню, що охоплює як приховування чи знищення слідів, інсценування подій і маніпулювання доказовою інформацією, так і використання інформаційно-психологічного впливу, корупційних зв'язків та процесуальних зловживань. У таких умовах ефективність діяльності органів досудового розслідування безпосередньо залежить від здатності своєчасно застосовувати передбачені законом

правові механізми у поєднанні з науково обґрунтованими криміналістичними тактичними прийомами.

Ключовим інформаційним підґрунтям для формування й реалізації таких прийомів виступає не лише криміналістична характеристика відповідного виду злочинної діяльності, а й криміналістична характеристика протидії розслідуванню організованої злочинної діяльності, яка відображає типові ознаки цієї протидії як самостійного криміналістичного феномена. Йдеться про системний аналіз характерних суб'єктів протидії, їх мотивації, стійких способів і тактик перешкоджання встановленню істини, особливостей формування слідової картини, а також умов і закономірностей виявлення та нейтралізації відповідних дій.

Саме така криміналістична характеристика протидії розслідуванню організованої злочинної діяльності виконує прогностичну, організаційно-планувальну та тактико-методичну функції, дозволяючи завчасно прогнозувати можливі форми перешкоджання, раціонально планувати слідчі (розшукові) дії та забезпечувати своєчасне, законне й результативне подолання протидії у процесі доказування.

Комплексні наукові дослідження, присвячені проблематиці формування рекомендацій щодо нейтралізації протидії розслідуванню, як правило, зосереджуються на розкритті криміналістичних характеристик окремих груп кримінальних правопорушень або специфічних форм протиправної діяльності. Відповідні підходи відображені, зокрема, у працях Р. Богданюка [1, с. 241], А. Гребенюк [2, с. 319], Ю. Попельнюка [4, с. 147], О. Ромціва [6, с. 14] та інших дослідників. Водночас змістовий аналіз їхніх наукових напрацювань свідчить про відсутність уніфікованого бачення щодо структури, елементного складу та функціонального призначення криміналістичної характеристики, що зумовлює плюралізм методологічних позицій у цій сфері.

Доцільним є розуміння криміналістичної характеристики протидії розслідуванню як цілісної, інтегрованої інформаційної моделі типових проявів діяльності або бездіяльності заінтересованих осіб, спрямованих на створення перешкод для досягнення завдань кримінального провадження. Така модель повинна враховувати специфіку організованої злочинної діяльності, що проявляється у стійкості протиправних зв'язків, колективному характері ухвалення рішень, багатоканальності впливу на процес доказування та використанні як легальних, так і нелегальних інструментів протидії.

Запропонована інтерпретація узгоджується із системним підходом, відповідно до якого протидія розслідуванню постає як відкрита, динамічна та адаптивна система з притаманними їй елементами, ієрархією зв'язків та постійним обміном інформаційними потоками. Моделювання такої системи дає змогу фіксувати не лише відносно стабільні, статичні ознаки протидії, а й її інтегративні властивості, зокрема узгодженість дій учасників, здатність до швидкої адаптації та мережевий характер впливів на слідчу ситуацію. З позицій теорії інформації криміналістична характеристика протидії покликана знижувати рівень структурної

невпорядкованості розслідування, трансформуючи стан невизначеності у сукупність перевірюваних слідчих версій, що ґрунтуються на кореляційних зв'язках між ознаками протиправного впливу та відповідною слідовою картиною.

Водночас така характеристика концептуально корелює з підходами forensic intelligence, оскільки систематизовані знання про типові форми протидії розслідуванню організованої злочинної діяльності забезпечують повноцінне функціонування аналітичного циклу – від виявлення інформаційно значущих сигналів і їх інтерпретації до формування обґрунтованих версій та оперативно-службового планування [3, с. 16-20]. У цьому контексті криміналістична характеристика виступає не описовим, а інструментальним елементом пізнавальної діяльності слідчого.

Насамперед така інформаційна модель виконує прогностичну функцію, створюючи передумови для раціонального планування слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, побудови алгоритмів нейтралізації протиправного впливу та мінімізації інформаційних втрат на різних етапах кримінального провадження. Її прогностичний потенціал реалізується не шляхом механічного застосування типових схем, а через імовірнісне виявлення сукупностей узгоджених індикаторів протидії розслідуванню. Методологічно це підсилюється принципом фальсифікованості, відповідно до якого кожне припущення щодо наявності та характеру протидії має супроводжуватися очікуваними спостережуваними наслідками – трасологічними, цифровими чи комунікаційними, спростування яких зумовлює корекцію слідчих версій і загального плану розслідування.

У межах дослідження криміналістичної характеристики протидії розслідуванню організованої злочинної діяльності доцільно розглядати її як багатокомпонентну систему взаємопов'язаних елементів, сукупність яких відображає механізм цілеспрямованого впливу на процес доказування [5, с. 357]. Структурно така характеристика акумулює відомості, що дозволяють виявляти, інтерпретувати та нейтралізувати протиправні дії ще на ранніх етапах кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Богданюк Р. І. Криміналістична характеристика протидії, що вчиняється під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 241. DOI: https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.20

2. Гребенюк А. В. Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень: поняття, види, суб'єкти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 319. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/76

3. Ivanović A., Filipenko N. Proposal for Introducing the Institution of Forensic Artificial Intelligence. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті видатного вченого Владислава Федоренка («Федоренківські читання») (Харків, 15.10.2024). Харків

: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2024. С. 16–20. URL: https://drive.google.com/file/d/1CJSGFYFcKMFu310UeR5dzoPmiMP-C0CP/view.

4. Попельнюк Ю. П. Проблеми понятійно-термінологічного апарату криміналістичного вчення про протидію розслідуванню. *Соціологія права*. 2024. № 3-4 (48-49). С. 146-152.

5. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.

6. Ромців О. І. Особливості подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 20 с.

Ключові слова: криміналістична характеристика, протидія, розслідування, організована злочинна діяльність.

Key words: criminalistic characteristics, counteraction, investigation, organized criminal activity.

Кіліміченко Христина Юріївна

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ВИКОРИСТАННЯ ЕМОЦІЙНИХ ЧИННИКІВ І СІМЕЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ЖІНОК, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОПУСТИМИЙ ТАКТИЧНИЙ ПРИЙОМ ЧИ ЗАБОРОНЕНИЙ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Однією із важливих слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час розслідування злочинів проти основ національної безпеки, виступає допит [1, с. 81]. Результативність його проведення значною мірою залежить від ретельності підготовки суб'єкта, який його проводить, обрання та правильного застосування тактичних прийомів у відповідності до ситуації допиту та характеристики допитуваної особи. У наукових джерелах особа допитуваного традиційно розглядається як ключовий елемент, що визначає вибір тактичних прийомів, їх комбінацій та послідовність застосування. Гендерні особливості, зокрема психологічні та соціально-рольові характеристики жінок, зумовлюють необхідність диференційованого підходу до організації та проведення допиту. При цьому важливе значення має врахування емоційної сфери та соціальних ролей, серед яких провідне місце часто займають сімейні зв'язки. Така інформація може виступати основою застосування певних допустимих психологічних тактичних прийомів, спрямованих на встановлення психологічного контакту та актуалізацію внутрішньої мотивації особи до надання правдивих показань.

У теорії криміналістики та практиці слідчої діяльності тривалий час точаться гострі дискусії щодо етичності, допустимості та законності застосування різноманітних психологічних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій і допиту зокрема. Така ситуація обумовлена тим, що психологічний вплив однієї особи на іншу потенційно може викликати неочікувані наслідки. Разом із тим, вміле застосування допустимих з точки зору закону психологічних прийомів дозволяє отримати важливі результати, що можуть мати ключове значення для розслідування.

В основі застосування психологічних тактичних прийомів знаходиться вміння слідчого, прокурора чи оперативного працівника, який проводить допит, проаналізувати наявну в рамках досудового розслідування інформацію, оцінити її повноту та джерела надходження, власні знання та навички, а також побудувати психологічний профіль допитуваної особи та на основі цього – спрогнозувати потенційну ситуацію, у якій відбуватиметься допит, та поведінку самої допитуваної особи. Комплекс зазначених відомостей дозволяє приймати рішення щодо переліку і видів тактичних прийомів, які будуть або можуть застосовувати під час допиту. І враховуючи специфіку побудови психологічного профілю злочинця-жінки, необхідно об'єктивно оцінювати можливість використання емоційної сфері для обрання стратегії і тактики проведення допиту.

Необхідно підкреслити, що використання емоційних чинників спрямоване на здійснення психологічного впливу на допитувану особу. Використання емоційних чинників та апелювання до сімейних зв'язків під час допиту жінок найчастіше проявляється у формі встановлення психологічного контакту через апеляцію до значущих для них життєвих обставин, зокрема сім'ї, дітей, партнерських відносин. Такий підхід дозволяє знизити рівень тривожності, сформувати атмосферу довіри та сприяти більш відкритому спілкуванню. Наприклад, акцентування уваги на необхідності захисту інтересів дітей або відновлення справедливості щодо близьких осіб може стимулювати допитувану до надання правдивих показань. Як зазначає Є. Пазюк, застосування різних форм психологічного впливу під час здійснення досудового розслідування є «припустимою та цілеспрямованою дією в межах закону осіб з вирішення питань стимулювання психічної сфери людини для відтворення обставин розслідуваної події» [2, с. 122].

Водночас використання сімейних зв'язків як тактичного прийому потребує особливої обережності. Межа між допустимим психологічним впливом і недопустимим тиском у цьому випадку є вкрай тонкою. Неприпустимим є створення ситуацій, у яких сімейні обставини використовуються як засіб шантажу, залякування або викликання надмірного почуття провини. Такі дії можуть не лише порушувати права людини, але й призводити до викривлення показань. Тобто надмірний або маніпулятивний вплив на емоційну сферу допитуваної особи може межувати з психологічним примусом, що суперечить принципам добровільності показань, вимогам кримінального процесуального законодавства та стандартам забезпечення прав людини. У зв'язку із цим використання емоцій-

них чинників і сімейних зв'язків під час допиту жінок, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки, повинно здійснюватися із дотриманням ряду принципів, зокрема:

- добровільність, яка полягає у тому, що особа зберігає повну свободу волевиявлення та прийняття рішень;
- відсутність примусу, що полягає у відсутності ознак застосування погроз, залякування чи здійснення тиску в будь-яких інших формах;
- етичність, що полягає у забезпечення поваги до честі, гідності та приватного життя особи під час її допиту;
- спрямованість на комунікацію, тобто коли використання емоційних чинників і сімейних зв'язків спрямоване саме на встановлення психологічного контакту, а не домінування над допитуваною;
- пропорційність, яка проявляється у тому, що вплив не є надмірним і відповідає ситуації.

Враховуючи наведені принципи допустимості використання емоційних чинників і сімейних зв'язків під час допиту жінок, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки, у контексті застосування психологічних прийомів проведення допиту, вважаємо, що до допустимих тактичних прийомів належать: емпатійне спілкування; створення сприятливої психологічної атмосфери; апеляція до позитивних соціальних ролей (наприклад, ролі матері, відповідальність за рідних та близьких, професійна репутація); використання емоцій для актуалізації пам'яті (без нав'язування відповідей).

Таким чином, використання емоційних чинників і сімейних зв'язків під час допиту жінок може розглядатися як допустимий тактичний прийом лише за умови його спрямованості на встановлення психологічного контакту та актуалізацію пам'яті, а не на здійснення психологічного тиску. Ефективність такого підходу залежить від професійної підготовки слідчого, прокурора або оперативного працівника, якому доручено проведення допиту, його здатності дотримуватися етичних норм і забезпечувати баланс між інтересами розслідування та правами людини.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. С. Про основи методики досудового розслідування державної зради. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2025. № 76. С. 74-84.

2. Пазюк Є. Психологічні аспекти критеріїв допустимості тактичних прийомів. *Юридична психологія.* 2024. № 1 (34). С. 119-125.

Ключові слова: допит, тактичні прийоми допиту, психологічний вплив, емоційні чинники, сімейні зв'язки, жінка-підозрювана, злочини проти основ національної безпеки.

Key words: interrogation, interrogation tactics, psychological influence, emotional factors, family ties, female suspect, crimes against national security.

Ляховецький Сергій Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології,

ДО ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Проблематика визначення змісту та меж застосування спеціальних знань під час розслідування доведення до самогубства набуває особливої актуальності в умовах ускладнення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, трансформації форм психічного впливу та поширення новітніх комунікаційних технологій, що можуть виступати інструментом протиправного впливу на потерпілих. Зазначене кримінальне правопорушення характеризується високим рівнем латентності, складністю доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями винної особи та суїцидальним актом, а також необхідністю глибокого дослідження психічного стану потерпілого, що обумовлює потребу в активному залученні спеціальних знань.

У криміналістичній науці під спеціальними знаннями традиційно розуміють систему наукових, технічних, мистецьких чи інших професійних знань, що не є загальновідомими та використовуються суб'єктами кримінального провадження для встановлення обставин, які мають значення для розслідування. При цьому особливість розслідування доведення до самогубства полягає у тому, що такі знання охоплюють не лише класичні криміналістичні чи судово-медичні аспекти, але й значною мірою належать до сфери психології, психіатрії, соціології, лінгвістики та цифрової аналітики.

Зміст спеціальних знань у зазначеній категорії кримінальних проваджень доцільно розглядати як комплексну міждисциплінарну систему, що включає декілька взаємопов'язаних блоків. По-перше, це судово-медичні знання, які дозволяють встановити безпосередню причину смерті, механізм її настання, а також виключити або підтвердити наявність ознак насильницького впливу. Важливого значення набуває диференціація самогубства від інсценованого позбавлення життя, що потребує застосування спеціальних методик дослідження трупа, місця події, слідів та обстановки.

По-друге, ключову роль відіграють судово-психологічні та психіатричні знання, спрямовані на реконструкцію психоемоційного стану потерпілого перед вчиненням суїциду. Йдеться про визначення наявності депресивних розладів, суїцидальних тенденцій, психологічної залежності від інших осіб, а також встановлення фактів систематичного приниження, шантажу, погроз або іншого психічного насильства. У цьому контексті особливої ваги набуває проведення комплексних судово-психологічних експертиз, які дозволяють оцінити ступінь впливу дій підозрюваного на формування у потерпілого наміру вчинити самогубство.

По-третє, значущим є блок криміналістичних знань, що забезпечують виявлення, фіксацію, вилучення та дослідження доказової інформації. У провадженн-

нях про доведення до самогубства важливу роль відіграє аналіз слідів психічного впливу, які можуть бути зафіксовані у вигляді листування, аудіо- та відеозаписів, щоденників, передсмертних записок тощо [1]. Застосування криміналістичних методик дозволяє встановити системність та інтенсивність впливу, а також ідентифікувати осіб, причетних до такого впливу.

Окрему групу становлять спеціальні знання у сфері цифрової криміналістики, що набувають особливої актуальності у зв'язку з поширенням кіберпростору як середовища вчинення психологічного тиску. Аналіз електронних комунікацій, соціальних мереж, месенджерів дозволяє виявити факти кібербулінгу, шантажу, маніпуляцій, участі у так званих суїцидальних групах або іграх, що можуть виступати фактором доведення до самогубства. У цьому випадку спеціальні знання включають не лише технічні аспекти відновлення та аналізу цифрових даних, але й інтерпретацію змісту комунікацій з урахуванням психологічного контексту.

Не менш важливими є спеціальні лінгвістичні знання, що застосовуються при дослідженні текстових матеріалів. Судово-лінгвістичні експертизи дозволяють встановити авторство повідомлень, виявити ознаки психологічного впливу, приховані смисли, маніпулятивні конструкції, а також визначити спрямованість висловлювань на приниження, залякування або підбурювання до самогубства.

Слід також враховувати соціально-психологічний аспект спеціальних знань, який пов'язаний з аналізом соціального оточення потерпілого, його статусу, міжособистісних відносин, умов життя та діяльності. Такий аналіз дозволяє встановити фактори ризику, що сприяли формуванню суїцидальної поведінки, а також визначити роль конкретних осіб у цьому процесі.

Застосування спеціальних знань у розслідуванні доведення до самогубства здійснюється у різних процесуальних та непроцесуальних формах. До процесуальних форм належать призначення та проведення судових експертиз, участь спеціаліста у проведенні слідчих дій, надання висновків експертів. Непроцесуальні форми включають консультації фахівців, залучення їх до підготовки та планування розслідування, використання спеціальних методик аналізу інформації.

Водночас особливу увагу слід приділити питанню меж використання спеціальних знань. Недопустимим є підміна процесу доказування висновками експертів або перекладання на них функцій слідчого. Спеціальні знання повинні використовуватися як допоміжний інструмент для встановлення фактичних обставин, а остаточна оцінка доказів залишається за суб'єктом кримінального провадження [2].

У контексті розслідування доведення до самогубства важливим є також питання комплексності застосування спеціальних знань. Оскільки жодна окрема галузь знань не може повністю охопити всі аспекти цього правопорушення, необхідним є проведення комплексних експертиз, що поєднують можливості різних наук. Такий підхід забезпечує більш повне та об'єктивне дослідження об-

ставин провадження, дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки та підвищує ефективність доказування.

Отже, спеціальні знання у розслідуванні доведення до самогубства слід розглядати як інтегровану систему міждисциплінарних знань, що забезпечують встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, зокрема причин смерті, психічного стану потерпілого, характеру та інтенсивності впливу на нього з боку інших осіб, а також механізмів формування суїцидальної поведінки. Їх ефективне використання є необхідною умовою повного, всебічного та об'єктивного розслідування, що, у свою чергу, сприяє забезпеченню принципів законності, справедливості та невідворотності кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Ківалов С. В., Аленін Ю. П., Тіщенко В. В. Розслідування злочинів проти особи: керівництво для слідчих. відп. ред. : С. В. Ківалов, Є. Л. Стрельцов. Одеса: Юридична література, 2014. 208 с.

2. Керик Л. І. Використання спеціальних знань під час розслідування доведення до самогубства. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 144–150.

Ключові слова: спеціальні знання, доведення до самогубства, кримінальне провадження, судово-психологічна експертиза, судово-психіатрична експертиза, судово-медична експертиза, цифрова криміналістика, психологічний вплив, причинно-наслідковий зв'язок, суїцидальна поведінка, криміналістична тактика, доказування.

Key words: specialist knowledge, driving to suicide, criminal proceedings, forensic psychological assessment, forensic psychiatric assessment, forensic medical assessment, digital forensics, psychological influence, cause-and-effect relationship, suicidal behaviour, forensic tactics, evidence.

Манжос Кирило Олегович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ

Сучасні способи учинення злочинів у 2026 році характеризуються динамічним розвитком, що зумовлений глобальною цифровізацією, поширенням інтернет-технологій та інтеграцією штучного інтелекту у повсякденне життя. Відповідно до аналітичних матеріалів Europol, злочинність дедалі більше переміщується у цифровий простір, де ключовим об'єктом посягання стають дані як самостійна цінність та інструмент для подальших злочинів [1, с. 4]. Така трансформація зумовлює появу нових способів вчинення кримінальних правопорушень, що поєднують технологічні та традиційні елементи.

Однією з провідних тенденцій є стрімке зростання кіберзлочинності, яка охоплює несанкціонований доступ до інформаційних систем, викрадення персональних даних, фінансове шахрайство та атаки на критичну інфраструктуру. У звіті Internet Organised Crime Threat Assessment 2025 зазначається, що викрадені дані використовуються як окремий товар або як ресурс для подальших злочинів, зокрема шахрайства та вимагання [1, с. 5]. При цьому кіберзлочини часто здійснюються організованими групами, які діють у різних юрисдикціях, використовуючи складні механізми конспірації.

Особливу небезпеку становить використання технологій штучного інтелекту. За даними Europol, генеративний ШІ дозволяє злочинцям створювати високоточні фішингові повідомлення, адаптовані до конкретних жертв, що значно підвищує ефективність шахрайських схем [1, с. 6]. Крім того, технології deepfake застосовуються для створення підроблених відео- та аудіозаписів, які можуть використовуватися для дискредитації осіб, вимагання або маніпуляції громадською думкою. Таким чином, штучний інтелект стає інструментом масштабування злочинної діяльності.

Ще однією важливою тенденцією є розвиток так званої «злочинності як сервісу» (crime-as-a-service). Згідно з аналітичними матеріалами, сучасні кіберзлочинці можуть придбати готові інструменти для здійснення злочинів, включаючи викрадені облікові записи, шкідливе програмне забезпечення та інструкції для проведення атак [2, с. 5]. Це значно знижує бар'єр входу у злочинну діяльність та сприяє її масовості.

Характерною ознакою сучасних способів учинення злочинів є активне використання криптовалют. Децентралізований характер таких фінансових інструментів забезпечує відносну анонімність транзакцій, що ускладнює їх відстеження правоохоронними органами. Як зазначається у дослідженнях Europol, криптовалюти широко застосовуються у даркнеті для купівлі-продажу незаконних товарів і послуг [3, с. 19]. Даркнет, у свою чергу, виступає як середовище функціонування тіньової економіки, де здійснюється координація діяльності злочинних угруповань.

Важливою тенденцією є поява гібридних способів учинення злочинів, які поєднують традиційні методи з цифровими технологіями. Наприклад, шахрайство дедалі частіше здійснюється через підроблені онлайн-платформи або соціальні мережі, де злочинці використовують психологічний вплив та соціальну інженерію. Використання відкритих джерел інформації (OSINT) дозволяє злочинцям збирати детальні дані про потенційних жертв, що підвищує ефективність злочинних дій [3, с. 8].

Окремо слід відзначити транснаціональний характер сучасної злочинності. Злочини часто організовуються в межах міжнародних мереж, що ускладнює їх розслідування через різницю у законодавстві та необхідність міжнародної координації. Europol підкреслює, що ефективна протидія таким злочинам потребує об'єднання зусиль держав, правоохоронних органів та приватного сектору [4, с. 9].

Крім того, зростає рівень латентності злочинів, особливо у сфері кіберзлочинності. Багато правопорушень залишаються невиявленими через складність їх ідентифікації або небажання потерпілих звертатися до правоохоронних органів. Це створює додаткові виклики для криміналістики та потребує впровадження нових методів розслідування.

Таким чином, сучасні способи учинення злочинів характеризуються високим рівнем технологізації, адаптивності та глобалізації. Вони швидко змінюються відповідно до розвитку технологій, що вимагає постійного вдосконалення криміналістичних методик, підвищення рівня цифрової грамотності населення та активізації міжнародного співробітництва. Лише комплексний підхід дозволить ефективно протидіяти сучасним викликам злочинності.

Список використаних джерел:

1. Steal, deal and repeat: How cybercriminals trade and exploit your data (IOCTA 2025). *Europol.* Luxembourg: Publications Office of the EU, 2025. 28 p. URL: https://oipol.org/wp-content/uploads/2025/11/steal-deal-repeat-iocta_2025-1.pdf

2. Europol published report on how cybercriminals trade and exploit data. *European Commission*. Publish in June 16, 2025. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/news/europol-published-report-how-cybercriminals-trade-and-exploit-data-2025-06-16_en

3. Internet Organised Crime Threat Assessment 2025. *European Union.* URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0a06109b-4b28-11f0-85ba-01aa75ed71a1/language-en

4. Europol publishes IOCTA 2025. *FIAU Malta*. URL: https://fiaumalta.org/news/europol-publishes-the-internet-organised-crime-threat-assessment-iocta-2025/

Ключові слова: шахрайство, цифрові технології, правоохоронні органи.
Key words: Fraud, digital technologies, law enforcement.

Мунтяну Юліан Іванович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

У теорії криміналістики слідчу ситуацію розглядають як наслідок сукупності різноманітних умов і обставин, тобто об'єктивних чинників, що утворюють специфічне положення у кримінальному провадженні на кожному етапі розслідування кримінального правопорушення. До факторів, що зумовлюють утворення особливостей слідчої ситуації, В. В. Тіщенко та Л. С. Бєлік відносять:

– місце і час вчинення кримінально релевантної події;
– момент її виявлення і зміст реагування на таку подію;
– походження і характер джерел доказової інформації;
– наявність чи відсутність різного впливу на обстановку місця події;
– наявність або відсутність даних щодо підозрюваних осіб та інших учасників події;
– їх дії, що впливають на хід розслідування [1, с. 350-351].

У криміналістичній науці слідчі ситуації класифікують:

1) за часом виникнення у процесі розслідування: початкові, проміжні (наступні), кінцеві (заключні);
2) за відносинами між учасниками: конфліктні, безконфліктні;
3) за відношенням до досягнення мети розслідування: сприятливі, несприятливі;
4) за ступенем спільності: типові, специфічні [2, с. 66].

З урахуванням наявності спільності ознак та механізму вчинення суспільно-небезпечних діянь, особливої актуальності набуває дослідження особливостей формування типових слідчих ситуацій початку розслідування злочинів, пов'язаних із захопленням заручників, як кримінальних правопорушень значного рівня суспільної небезпеки.

Саме сформовані типові слідчі ситуації як результати наукового узагальнення слідчої практики дозволяють визначати напрямок криміналістичного аналізу та розробляти найбільш обґрунтовані слідчі версії для забезпечення швидкого розкриття або припинення правопорушення, доведення вини особи, а також збереження життя потерпілих саме на початковому етапі кримінального провадження.

І. М. Вигівський за результатами дослідження питань розслідування захоплення заручників наводить детальну типізацію слідчих ситуацій у таких кримінальних правопорушеннях на підставі джерел його виявлення, події кримінального правопорушення, наявності і повноти інформації про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, чи причетних до його вчинення осіб, особи заручника та напряму проведення тактичної операції по затриманню злочинця, а також поінформованості злочинців [3].

Водночас, формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування захоплення заручників має певні особливості, оскільки збір необхідних відомостей відбувається в умовах дефіциту часу, характеризується високим рівнем невизначеності та значним чином залежить від поведінки осіб, що вчиняють злочин та стану заручника.

На нашу думку формування типових слідчих ситуацій в першу чергу залежить саме від обсягу та об'єктивності відомостей щодо обставин вчинення злочину, особи злочинця та заручника, якою володіють правоохоронні органи на початкову етапі розслідування, та безпосередньої поведінки зловмисників і самих заручників. Важливою особливістю є те, що саме сукупність такої інформа-

ції і надає можливість сформувати базовий комплекс даних, який буде основою для прогнозування подальших подій та планування розслідування.

Наявність об'єктивних відомостей щодо обставин захоплення заручників, місця їх утримання, їх фізичного та психологічного стану, надає можливість ефективно планувати подальші слідчі дії та тактичні операції для їх звільнення.

Відсутність даних про особу злочинця ускладнює або унеможливлює складання психологічного портрету злочинця, що призводить до додаткових складнощів у прогнозуванні його подальших дій, а також ведення перемовин.

Джерела інформації для формування слідчих ситуацій умисного захоплення заручників є різноманітними і обмежується лише оперативно-технічними можливостями правоохоронних органів. Основними джерелами таких відомостей можливо визначити:

- первинні повідомлення про вчинення злочину (дзвінкі, заяви, усні повідомлення);
- свідчення очевидців;
- дані технічних систем (відеокамери, встановлення місцезнаходження радіелектронного пристрою, зняття інформації з інформаційних систем та систем зв'язку);
- оперативно-розшукові дані (матеріали оперативно-розшукових справ, агентурна робота);
- результати слідчих дій (огляд місця події);
- аналітичні дані (OSINT, профілювання злочинців, реєстри та бази даних);

Важливо зазначити, що певні відомості можуть свідчити про вірогідність ліквідації злочинцями заручника, що також впливає на формування відповідної слідчої ситуації, оскільки значно зменшує часові проміжки для планування та реалізації операцій правоохоронців та врятування життя особи і одночасного забезпечення фіксування обставин кримінального правопорушення.

Зокрема, агресивна поведінка злочинців, що полягає у заподіяння тяжких тілесних ушкоджень заручникам, відмова від участі у перемовинах, використання зброї, вибухових пристроїв та речовин, отруйних речовин або загроза їх використання, відсутність реальних можливостей для втечі, а також висунення вимог, які неможливо виконати, можуть свідчити про вірогідність ліквідації заручників.

Додатковим підтвердження можливості такого розвитку подій можуть бути і дані про особу злочинця, зокрема, щодо засудження за вчинення насильницьких злочинів, дотримання радикальних релігійних або екстремістських поглядів.

Підсумовуючи слід зазначити, що формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування захоплення заручників є складним і динамічним процесом, що зумовлюється сукупністю об'єктивних факторів, передусім обсягом, якістю та джерелами інформації про обставини злочину, осіб злочинців і стан заручника. Визначальне значення при цьому має своєчасність отримання та правильна оцінка відомостей, які дозволяють сформувати обґрунтовані слідчі версії, спрогнозувати розвиток подій і обрати ефективну тактику дій. Особли-

вістю таких ситуацій є їх формування в умовах дефіциту часу та підвищеного ризику для життя потерпілих, що потребує максимальної концентрації зусиль правоохоронних органів. Водночас виявлення ознак можливої ліквідації заручника істотно впливає на характер слідчої ситуації, обумовлюючи необхідність негайного прийняття рішень і проведення невідкладних заходів, спрямованих як на порятунок особи, так і на забезпечення ефективності досудового розслідування.

Список використаних джерел:

1. Тіщенко В. В., Бєлік Л. С. Слідча ситуація у теорії криміналістики і практиці розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. № 90. Т.4. С. 348-354.

2. Іщенко А. В., Пясковський В. В., Самодін А. В., Чорноус Ю. М. та ін. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. 118 с.

3. Вигівський І. М. Розслідування захоплення заручників : дис. канд. юрид. наук ; Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 225 с. URL: https://univd.edu.ua/uk/thesis/1/page/15

Ключові слова: слідча ситуація, типові слідчі ситуаці, формування слідчих ситуацій, захоплення заручників, початковий етап розслідування, вірогідність ліквідації заручника.

Key words: investigative situation, typical investigative situations, formation of investigative situations, hostage-taking, initial stage of investigation, risk of hostage elimination.

Паламарчук Олексій Олександрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ЗНАЧЕННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Значення тактичних операцій під час розслідування квартирних крадіжок, вчинених організованими злочинними угрупованнями, обумовлюється складністю механізму злочинної діяльності, високим рівнем конспірації учасників, наявністю чіткої внутрішньої структури таких угруповань, а також використанням ними сучасних технічних засобів і спеціальних знань для підготовки, вчинення та приховування злочинів. У сучасних умовах, особливо в період воєнного стану, коли значна частина населення залишає місця постійного проживання, квартирні крадіжки набувають нових форм, а їх вчинення організованими групами характеризується підвищеною латентністю, мобільністю та трансрегіональним характером. Це, у свою чергу, вимагає від органів досудового розслідування за-

стосування комплексних криміналістичних засобів, серед яких провідне місце посідають тактичні операції як форма організації і реалізації взаємопов'язаних гласних і негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів.

Тактична операція у криміналістичному розумінні виступає як системно організований комплекс процесуальних та непроцесуальних дій, спрямованих на досягнення конкретної проміжної мети розслідування, яка не може бути ефективно реалізована шляхом проведення окремої слідчої дії [1]. Її значення особливо зростає у випадках розслідування діяльності організованих злочинних угруповань, оскільки такі формування функціонують на основі розподілу ролей, координації дій, використання засобів протидії правоохоронним органам і часто мають стійкі корупційні зв'язки. Відтак, традиційні підходи до розслідування, що базуються на ізольованому проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, не забезпечують належного рівня ефективності, що актуалізує необхідність впровадження комплексних тактичних рішень.

Одним із ключових аспектів значення тактичних операцій є забезпечення цілісності та узгодженості діяльності різних суб'єктів кримінального провадження. У провадженнях про квартирні крадіжки, вчинені організованими групами, важливу роль відіграє взаємодія слідчого, оперативних підрозділів, експертних установ, а в окремих випадках і інших органів державної влади. Тактична операція дозволяє об'єднати їх зусилля в межах єдиного плану, що передбачає визначення чіткої мети, завдань, етапів реалізації, а також розподіл функцій між учасниками. Такий підхід сприяє підвищенню оперативності реагування, уникненню дублювання заходів та забезпеченню ефективного використання наявних ресурсів.

Не менш важливим є значення тактичних операцій у контексті отримання доказової інформації. Організовані злочинні угруповання, що спеціалізуються на квартирних крадіжках, зазвичай ретельно планують свої дії, використовуючи технічні засоби для відключення сигналізації, підбору ключів, зламу замків, а також здійснюють попередню розвідку об'єктів посягання. У таких умовах слідчі часто стикаються з дефіцитом прямих доказів, що зумовлює необхідність застосування комплексних заходів, спрямованих на виявлення, фіксацію та дослідження непрямих доказів. Тактичні операції дозволяють поєднувати різні джерела інформації, включаючи результати негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукові дані, експертні висновки, що у сукупності формує належну доказову базу.

Особливого значення набувають тактичні операції, спрямовані на викриття всієї структури злочинного угруповання. У багатьох випадках встановлення лише виконавців окремих епізодів квартирних крадіжок не забезпечує досягнення цілей кримінального провадження, оскільки організатори та інші учасники продовжують свою діяльність. Проведення тактичних операцій дозволяє здійснити поетапне документування злочинної діяльності, виявлення зв'язків між учасниками, встановлення ролей кожного з них, а також збирання доказів

щодо організаторів і керівників угруповання. Це досягається шляхом комплексного застосування таких заходів, як одночасні обшуки, затримання, допити, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аналіз цифрових даних тощо.

Вагомим елементом значення тактичних операцій є забезпечення ефективної протидії спробам перешкоджання розслідуванню з боку правопорушників. Організовані групи нерідко вживають заходів для уникнення викриття, знищення доказів, впливу на свідків та потерпілих, а також створення хибних слідчих ситуацій. У цьому контексті тактичні операції дозволяють реалізувати принцип раптовості, що полягає у проведенні комплексу заходів у максимально стислі строки та в умовах інформаційної закритості. Це значно знижує можливості злочинців для реагування та протидії, підвищує ефективність затримання та вилучення доказів.

Крім того, тактичні операції мають значення для забезпечення безпеки учасників кримінального провадження. У провадженнях, пов'язаних із діяльністю організованих злочинних угруповань, існує підвищений ризик впливу на свідків, потерпілих та навіть працівників правоохоронних органів. Комплексний характер тактичних операцій дозволяє враховувати ці ризики на етапі планування та передбачати заходи щодо їх мінімізації, зокрема шляхом одночасного проведення процесуальних дій, використання спеціальних підрозділів, забезпечення конфіденційності інформації.

Значення тактичних операцій також проявляється у можливості ефективного використання сучасних інформаційних технологій та досягнень цифрової криміналістики. Організовані злочинні угруповання активно використовують мобільний зв'язок, месенджери, навігаційні системи для координації своїх дій, що створює додаткові можливості для їх викриття. В межах тактичних операцій можливе поєднання традиційних слідчих (розшукових) дій із заходами, спрямованими на аналіз цифрових слідів, що значно підвищує ефективність розслідування.

Окремої уваги заслуговує значення тактичних операцій у плануванні та організації розслідування. Вони виступають як інструмент реалізації загальної стратегії кримінального провадження, забезпечуючи її конкретизацію на рівні окремих етапів. Планування тактичної операції передбачає аналіз слідчої ситуації, визначення оптимальних способів досягнення поставленої мети, прогнозування можливих варіантів розвитку подій та розробку альтернативних рішень. Такий підхід дозволяє забезпечити гнучкість розслідування та оперативне реагування на зміну обстановки.

Таким чином, тактичні операції відіграють ключову роль у розслідуванні квартирних крадіжок, вчинених організованими злочинними угрупованнями, забезпечуючи комплексний підхід до вирішення завдань кримінального провадження. Їх значення проявляється у координації діяльності суб'єктів розслідування, підвищенні ефективності збору доказів, викритті всієї структури злочинного угруповання, протидії перешкоджанню розслідуванню, забезпеченні без-

пеки учасників процесу та використанні сучасних технологій. У сучасних умовах розвитку злочинності та ускладнення механізмів її вчинення, роль тактичних операцій лише зростає, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення їх теоретичних засад і практичного застосування.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2006. Вип. 6. С. 30–36.

Ключові слова: тактичні операції, криміналістична тактика, досудове розслідування, квартирні крадіжки, організовані злочинні угруповання, розкриття злочинів, доказова інформація, негласні слідчі дії, оперативно-розшукова діяльність, криміналістичне планування, взаємодія слідчого та оперативних підрозділів, протидія розслідуванню, цифрова криміналістика, слідча ситуація, комплексні слідчі дії.

Key words: tactical operations, forensic tactics, pre-trial investigation, burglaries, organized criminal groups, crime detection, evidence, covert investigative measures, operational and investigative activities, forensic planning, cooperation between investigators and operational units, obstruction of investigations, digital forensics, investigative situation, comprehensive investigative measures.

Радецький Сергій Віталійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Важливою складовою методичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, у сучасних умовах виступає розробка положень щодо визначення типових слідчих ситуацій, які складаються на початковому етапі розслідування та детермінують діяльність слідчого, оперативних працівників, залучення спеціалістів та експертів. Ефективність розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень значною мірою залежить саме від своєчасної оцінки обстановки, у якій розпочинається досудове розслідування, та правильного визначення алгоритму дій його учасників залежно від типових слідчих ситуацій початкового етапу. Саме на початковій стадії формується інформаційна основа кримінального провадження, визначаються основні версії, плануються першочергові слідчі (розшукові) та процесуальні дії. У зв'язку з цим виокремлення моделей типових слідчих ситуацій дозволяє оптимізувати діяльність слідчого, підвищити ефективність організації розслідування та сприяти розробленню відповідних криміналістичних рекомендацій.

В. Б. Ганелін зазначає, що слідча ситуація формується під впливом вихідних даних про вчинене кримінальне правопорушення та даних щодо «характеру протиправного діяння, місця, часу, способу його вчинення і приховання, джерел первинної інформації, особи злочинця, механізму утворення слідів, їх знищення, поведінки і психології потерпілого і свідків, дій злочинця після здійснення злочинного діяння та інших чинників» [1, с. 783].

В. І. Завидняк, поділяючи слідчі ситуації на конкретні та типові, визначає, що останні становлять собою сукупність найбільш характерної інформації щодо конкретного кримінального правопорушення на певному етапі його розслідування [2, с. 78].

Т. В. Волошанівська типову слідчу ситуацію визначає як «сукупність об'єктивних та суб'єктивних обставин посткримінального етапу кримінального правопорушення, яка визначає послідовність проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які утворюють сукупність слідчих заходів, спрямованих на вирішення конкретних завдань, передбачених кожним етапом досудового розслідування» [3, с. 385].

Враховуючи наведені наукові позиції, а також характер вихідної інформації про подію, встановлення особи правопорушника та обставини вчинення кримінального правопорушення, під час розслідування злочинів, що вчиняються проти журналістів, можна виділити такі типові слідчі ситуації початкового етапу:

І. Ситуація встановленої особи правопорушника. Для даної ситуації характерним є те, що подія кримінального правопорушення є очевидною, потерпілий-журналіст або свідки безпосередньо вказують на конкретну особу правопорушника, або ж його особу встановлено за результатами первинних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів. Дана ситуація є найбільш сприятливою та інформативною, адже слідству відома особа правопорушника, наявні свідчення потерпілого та очевидців. Також злочинне посягання часто має місце публічний характер події, так як може вчинятися під час проведення певних мітингів, прес-конференцій чи інших публічних заходів, а також може бути зафіксоване за допомогою фото- чи відеозйомки, яка проводилася журналістом або членами знімальної групи у зв'язку зі здійсненням потерпілим його професійної діяльності.

ІІ. Ситуація встановленої події, але невстановленої особи правопорушника. Для даної типової слідчої ситуації характерним є те, що факт кримінального правопорушення є очевидним (наприклад, напад на журналіста, пошкодження техніки чи майна, перешкоджання роботі), однак особу правопорушника на початковому етапі не встановлено. Правоохоронними органами, зазвичай, виявляються матеріальні сліди події та можуть бути здобуті відеозаписи або інші цифрові сліди злочинного посягання на журналіста. Також потерпілий або свідки можуть надати лише загальний опис правопорушника, але не можуть безпосередньо назвати його. В межах даної слідчої ситуації значну роль відіграють оперативно-розшукові заходи та аналіз інформаційного середовища та професійної діяльності журналіста.

III. Ситуація посткримінального виявлення систематичного вчинення протиправних дій проти журналіста, коли інформація про кримінальне правопорушення надходить через певний час після події. Наприклад, журналіст повідомляє про систематичні погрози, переслідування або втручання у професійну діяльність через тривалий час після початку вчинення таких дій. Для даної слідчої ситуації характерною є відсутність або часткова втрата матеріальних слідів, наявність електронних доказів (повідомлення, листування, публікації у мережі), складність встановлення часу та обставин вчинення правопорушення. Визначальною для формування вихідної інформації є діяльність, пов'язана із аналізом професійної діяльності журналіста та можливих мотивів посягання.

IV. Ситуація неверифікованого зв'язку правопорушення з професійною діяльністю журналіста. Для даної типової слідчої ситуації характерним є те, що факт заподіяння шкоди журналісту встановлено, однак на початковому етапі зв'язок між злочинним посяганням на журналіста чи його родичів з його професійною діяльністю не є очевидним. Під час оцінки вихідної інформації в межах даної типової слідчої ситуації можливі альтернативні мотиви (особисті конфлікти, побутові обставини, майнові суперечки), що обумовлює потребу перевірки версій різної спрямованості, а також проведення детального аналізу професійної діяльності потерпілого, зокрема тематики журналістських розслідувань.

V. Ситуація організованого або замовного характеру посягання на журналіста. Для даної типової слідчої ситуації визначальними є ознаки того, що кримінальне правопорушення вчинено за попередньою змовою групою осіб або має замовний характер, пов'язаний із журналістськими матеріалами чи розслідуваннями. Слідство володіє мінімальним обсягом матеріальних та цифрових слідів у зв'язку із ретельною підготовкою до вчинення правопорушення, до якого можуть залучатися посередники або виконавці, непов'язані із журналістом. Слідству доводиться використовувати увесь доступний інструментарій слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів задля встановлення справжніх мотивів і замовників протиправного посягання на журналіста.

Наведені типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування становлять собою узагальнені моделі найбільш типових вихідних ситуацій початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів. Саме вони впливають на визначення основних напрямів здійснення розслідування, висунення версій, постановку тактичних завдань та розробку алгоритмів дій слідчого та працівників оперативних підрозділів.

Список використаних джерел:

1. Ганелін В. Б. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розкрадання бюджетних коштів службовими особами органів місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 782-785. URL: https://lsej.org.ua/4_2024/191.pdf

2. Завидняк В. І. Типові слідчі ситуації та версії під час розслідування господарських злочинів, вчинених із використанням інформаційних технологій. *Європейський правничий часопис.* 2024. Вип. 2. С.77-82.

3. Волошанівська Т. В. Типові позитивні слідчі ситуації, які виникають в процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених дітьми. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 582-585. URL: https://www.lsej.org.ua/1_2024/140.pdf

Ключові слова: слідчі ситуації, досудове розслідування, мас-медіа, кримінальні правопорушення проти журналістів.

Key words: investigative situations, pre-trial investigation, mass media, criminal offenses against journalists.

Стародубов Олександр Сергійович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ТАКТИЧНА ОПЕРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗОВОЇ ЗАВЕРШЕНОСТІ РЕЗУЛЬТАТІВ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Важливою особливістю тактичних операцій із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій є потреба в інтеграції отриманих результатів у доказову систему провадження. Матеріали негласних заходів самі по собі не забезпечують автоматичної доказової завершеності [4, с. 28-34]. Їх необхідно правильно процесуально оформити, забезпечити збереження первинних носіїв і безперервність ланцюга володіння, провести за потреби експертні дослідження, наприклад фоноскопічні, портретні, комп'ютерно-технічні, лінгвістичні, а також забезпечити зіставлення з іншими доказами. У криміналістичній тактиці це означає, що тактична операція має включати елементи подальшого закріплення результатів, наприклад проведення обшуку одразу після зафіксованої розмови про місце зберігання речей, тимчасовий доступ до документів, коли зафіксовано факт їх використання, допит свідків на підставі встановленого кола контактів, пред'явлення для впізнання у випадках, коли спостереження зафіксувало контакт між співучасниками.

Питання допустимості та оцінки матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій вимагає особливо ретельного ставлення до формальних процедур і змістовної якості доказів. Допустимість залежить не лише від наявності належного дозволу та дотримання строків, але й від того, чи не було виходу за межі наданого дозволу, чи не проводилися дії щодо осіб, які не були охоплені процесуальним рішенням, чи забезпечено належне зберігання матеріалів [2, с. 30-39]. Достовірність та належність залежать від того, чи можна ідентифікувати учасників

розмови або події, чи зрозумілий контекст, чи не містить запис монтажу, чи відображає він реальні обставини. Саме тому тактична операція повинна передбачати заходи з мінімізації ризиків помилкової ідентифікації, наприклад через комбінування аудіо та відеофіксації, використання контрольних зразків голосу, встановлення часових відповідностей з іншими джерелами, отримання підтверджувальних показань.

Особливість тактичних операцій полягає і в тому, що вони здійснюються в умовах протидії розслідуванню. Така протидія може бути активною, коли підозрювані здійснюють тиск на свідків, знищують докази, підкуповують посадових осіб, або пасивною, коли вони створюють інформаційну невизначеність, маскують наміри, використовують правові механізми затягування, відмовляються від пояснень. У відповідь на це тактична операція повинна включати елементи нейтралізації протидії, зокрема забезпечення безпеки свідків, своєчасне вилучення ключових носіїв інформації, контроль за переміщенням осіб, які можуть знищити докази, а також інформаційну дисципліну серед учасників. Додатково важливо враховувати психологічні аспекти поведінки злочинців, зокрема їх схильність до підозрілості, тестування ситуації, використання непрямих сигналів для оцінки ризиків, що вимагає від правоохоронців розуміння закономірностей контрспостереження та поведінкових маркерів.

Професійна взаємодія між слідчим, прокурором та оперативними підрозділами у межах тактичної операції має не формальний, а системний характер. Слідчий забезпечує формування слідчих версій, визначення доказових потреб, процесуальне оформлення рішень і подальше використання результатів у доказуванні [3, с. 290-294]. Прокурор здійснює процесуальне керівництво, оцінює законність і достатність підстав, забезпечує погодження рішень та підтримує обвинувачення. Оперативні підрозділи забезпечують технічну та організаційну реалізацію негласних дій, здійснюють спостереження, залучають необхідні засоби та ресурси. Узгодженість виявляється у спільному плануванні, оперативному обміні інформацією, узгодженні моментів переходу до гласних дій, а також у координації під час невідкладних ситуацій.

Особливим елементом тактичних операцій із застосуванням негласних заходів виступає потреба у доказовій економії та концентрації. У складних провадженнях існує спокуса зібрати максимально великий масив інформації, але надмірність матеріалів може ускладнити аналітичну роботу, створити труднощі у процесуальному оформленні та подальшому дослідженні в суді. Тому тактична операція має бути зорієнтована на пріоритетні обставини доказування, на збирання ключових даних, які підтверджують склад кримінального правопорушення, рольові функції співучасників, причинно-наслідкові зв'язки та розмір шкоди. Це не означає звуження розслідування, але передбачає розумне співвідношення між необхідним і надмірним, між інформаційним масивом і його доказовою цінністю.

В умовах цифровізації особливої актуальності набуває питання інтеграції негласних заходів із цифровою криміналістикою, адже значна частина комуніка-

ції та підготовчих дій відбувається у цифровому середовищі. Тактичні операції повинні враховувати, що злочинці використовують зашифровані канали, хмарні сховища, анонімні акаунти, віртуальні приватні мережі, а також можуть здійснювати швидке видалення даних або їх віддалене знищення. Тому операція має включати елементи підготовки до вилучення цифрових носіїв, їх негайного захисту від зміни, застосування режимів збереження даних, а також оперативне призначення експертиз. Водночас важливо дотримуватися процесуальних гарантій, щоб результати цифрового аналізу могли бути використані як належні й допустимі докази.

Завершення тактичної операції часто поєднується з реалізацією результатів у вигляді комплексу гласних слідчих (розшукових) дій, які мають закріпити отриману інформацію та не допустити її втрати [5, с. 111-117]. На цьому етапі організаційна дисципліна набуває вирішального значення. Потрібно забезпечити синхронність дій різних груп, розмежування об'єктів обшуку, визначення пріоритетів вилучення, підготовку спеціалістів, зокрема для роботи з цифровими доказами, а також документування всіх обставин проведення цих дій. Тактична операція у своїй завершальній фазі повинна бути спрямована на досягнення процесуальної завершеності, коли зібрані матеріали дозволяють сформувати обґрунтовану підозру, забезпечити необхідні запобіжні заходи та створити надійну доказову базу для подальшого судового розгляду.

Оцінювання результативності тактичних операцій із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій повинно здійснюватися не лише за критерієм формального досягнення мети, наприклад затримання особи, але й за якістю зібраної доказової інформації, її логічною пов'язаністю, процесуальною чистотою та стійкістю до критики сторони захисту. До критеріїв ефективності також належать своєчасність операції, мінімізація втручання у приватне життя понад необхідне, рівень збереження конспірації, безпека залучених осіб, а також здатність зібраних матеріалів витримувати судове дослідження [1, с. 30-43]. У методичному вимірі узагальнення досвіду таких операцій сприяє розвитку криміналістичної тактики, виробленню типових моделей і алгоритмів для окремих категорій злочинів, удосконаленню взаємодії між органами досудового розслідування та оперативними підрозділами.

Список використаних джерел:

1. Геселев О. В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1. С 30–43.

2. Ковальова О. В. Засоби інформаційного забезпечення під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1. С. 30–39.

3. Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 290–294.

4. Толпиго Д. М. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: концептуальні засади. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2019. № 2. С. 28–34.

5. Ходанович В. О. Використання науково-технічних засобів в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Том 13. № 2(36). С. 111–117.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, тактичні операції, доказова система, допустимість доказів, цифрова криміналістика, інтеграція доказів, протидія розслідуванню, міжвідомча взаємодія, доказова економія, процесуальне оформлення.

Key words: covert investigative (search) actions, tactical operations, evidentiary system, admissibility of evidence, digital forensics, evidence integration, counteraction to investigation, interagency cooperation, evidentiary economy, procedural formalization.

Черниш Юрій Петрович
Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

ДО ПОНЯТТЯ СУТНОСТІ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОНТРАБАНДИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Початок досудового розслідування у провадженнях про контрабанду культурних цінностей зумовлює зміну пріоритетів діяльності правоохоронних органів: від прихованого збирання інформації та прогнозування розвитку злочинної діяльності – до процесуального встановлення обставин кримінального правопорушення, кола причетних осіб, способів учинення та приховування протиправних дій, а також фіксації та збереження доказової інформації.

Також у практиці правоохоронної діяльності поширеною є ситуація, коли інформація про підготовку та вчинення контрабанди культурних цінностей виявляється не на етапі оперативно-розшукового забезпечення протидії даному прояву злочинної діяльності, а безпосередньо надходить до слідчого та носить такий характер, що дозволяю прийняти вмотивоване рішення про відкриття кримінального провадження. Виявлення фактів контрабанди культурних цінностей у межах досудового розслідування відбувається в умовах різної повноти та якості вихідної інформації, що об'єктивно зумовлює існування типових слідчих ситуацій. Їх визначення та наукове осмислення дозволяє окреслити найбільш імовірні варіанти розвитку розслідування, сформулювати основні тактичні завдання та обрати оптимальні засоби їх вирішення з урахуванням специфіки предмета злочинного посягання й транснаціонального характеру контрабанди культурних цінностей.

Необхідно зазначити, що серед вчених-криміналістів відсутній єдиний підхід до визначення сутності та змісту поняття «слідча ситуація», його місця у системі

положень криміналістичної науки та значення для теорії і практики боротьби зі злочинністю. Слід почати з того, що у науковій літературі зустрічаються різні поняття, зокрема: криміналістичні ситуації [3], слідчі ситуації [5, с. 164-165], тактичні ситуації [14], судові ситуації [4], кримінальні ситуації [6], експертні ситуації [8] тощо. Кожне із зазначених понять має свої відмінності в трактуванні та застосуванні при розробці тих чи інших наукових положень, отримує свою реалізацію в рамках різних розділів криміналістики.

Дослідженню проблематики визначення змісту, структури слідчої ситуації та її місця у системі положень криміналістичної наки у своїх роботах приділяли увагу Л. І. Аркуша, С. В. Веліканов, В. К. Весельський, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Б. В. Щур та інші. Слід відзначити, що дана криміналістична категорія є однією із найбільш досліджених у науці, адже відіграє важливу роль як для планування та здійснення розслідування у цілому, так і для визначення особливостей організації і проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Досліджуючи питання визначення типових слідчих ситуацій розслідування контрабанди культурних цінностей, ми погоджуємося із А. С. Шевченко, яка зазначає, що розслідування кримінальних правопорушень має здійснюватися за визначеною, логічно вибудуваною схемою, яка забезпечує найбільш раціональне та ефективне використання наявних сил і засобів правоохоронних органів. У цьому контексті особливого значення набуває алгоритмізація діяльності працівників правоохоронних органів у межах конкретних кримінальних проваджень. Водночас формування чіткого та дієвого алгоритму розслідування є неможливим без попереднього виокремлення типових ситуацій, у межах яких слід діяти за певною моделлю поведінки. Саме тому визначення типових слідчих ситуацій посідає важливе місце у методиці розслідування будь-якого кримінально караного діяння [12, с. 103].

О. А. Антонюк пропонує розглядати слідчу ситуацію як певну сукупність умов (інформаційну модель), яку уповноважена особа використовує при обранні відповідного комплексу процесуальних дій та інших заходів, необхідних для найбільш швидкого та оптимального вирішення завдань кримінального провадження [1, с. 31].

В. М. Шевчук досить слушно визначає, що «слідча ситуація – це системне, досить складне, багатокомпонентне утворення, зміст якого складають різні умови, обставини, чинники, що визначають обстановку процесу розслідування на певному його етапі і мають значення для обрання і реалізації оптимальних прийомів, методів і засобів» [13, с. 147].

Р. Л. Степанюк звертає увагу на те, що розуміння типової слідчої ситуації не варто зводити виключно до обсягу та змісту інформації, якою на певний момент володіє слідчий щодо обставин учиненого злочину. Науковець обґрунтовано наголошує на необхідності включення до структури такої ситуації й іншого інфор-

маційного компонента, пов'язаного з найбільш істотними характеристиками самого процесу розслідування. На його думку, «типова слідча ситуація може бути визначена як сформульована на підставі аналізу практики розслідування певної категорії злочинів абстрагована штучна модель, яка відображає стан наявної у слідчого інформації про обставини злочину й обстановку, що склалась на відповідному етапі розслідування» [10, с. 111].

О. В. Пчеліна пропонує відійти від поняття «слідча ситуацію» та використовувати поняття «криміналістична ситуація» під час здійснення криміналістичних розробок положень методик розслідування певних видів кримінальних правопорушень, мотивуючи це тим, що це дозволить уникнути хибного зосередження суто на діяльності одного суб'єкта – слідчого. Вчена досить справедливо підкреслює, що ситуації розслідування, що складаються на певному етапі, безпосередньо впливають не лише на діяльність слідчого, але й на організацію діяльності працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів [9, с. 156-157]. Однак, на нашу думку, вживання поняття «слідча ситуація» є все-таки більш доречним, адже говорить не про прив'язку до фігури слідчого, а про специфіку стадії досудового розслідування та особливості пізнавально-практичної діяльності, що здійснюється в її межах. Як вже зазначалося, поняття «слідча ситуація» у криміналістиці традиційно використовується як узагальнена наукова категорія, яка відображає сукупність інформаційних, організаційних, тактичних та процесуальних умов, у яких відбувається розслідування на певному етапі, незалежно від кількості та ролей суб'єктів, залучених до цієї діяльності. У цьому розумінні слідча ситуація охоплює не лише діяльність слідчого як основного суб'єкта досудового розслідування, а й дії працівників оперативних підрозділів, експертів, спеціалістів та інших учасників кримінального провадження, що функціонально взаємодіють для досягнення його завдань. Саме тому збереження терміну «слідча ситуація» видається обґрунтованим і методологічно доцільним у контексті розроблення криміналістичних рекомендацій та алгоритмів розслідування конкретних видів кримінальних правопорушень.

Слід погодитися із Є. С. Хижняком, що ефективність організації та проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування, успішність використання тих чи інших тактичних прийомів безпосередньо залежить від адекватного сприйняття слідчим ситуації й правильної її оцінки [11, с. 197].

Також на увагу заслуговують висновки Л. В. Борисової, яка на підставі аналізу наукових робіт вчених прийшла до висновку, що типові слідчі ситуації дозволяють:

«– вірно визначити фактичне положення тих чи інших обставин у процесі розслідування, маючи на меті отримання даних для прийняття стратегічних і тактичних рішень по справі;
– висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії та визначити подальший хід розслідування в найбільш перспективному напрямку;

– намітити повний перелік слідчих дій і оперативно-розшукових заходів та їхній найбільш доцільний порядок з метою об'єктивного розслідування злочину;
– звести до мінімуму число рішень слідчого, що ґрунтуються на пробах та помилках слідчого» [2, с. 98].

В. В. Підпалий та А. М. Кислий, досліджуючи особливості розслідування крадіжок в умовах великого міста, зазначають, що правильна оцінка слідчої ситуації на початковому етапі дозволяє слідчому: «1) висунути низку версій; 2) зібрати криміналістично значущу інформацію про кримінальне правопорушення та його учасників; 3) своєчасно провести наступні слідчі (розшукові) дії тощо; 4) організувати належну взаємодію сил та засобів Національної поліції України; 5) правильно спланувати та організувати розслідування в цілому» [7, с. 405].

На основі наведеного, а також напрацювань інших науковців *типові слідчі ситуації, що виникають під час розслідування контрабанди культурних цінностей, можна визначити як узагальнені наукові моделі найбільш імовірних інформаційних, організаційних і тактичних умов, що складаються на певному етапі досудового розслідування та відображають стан наявних відомостей про обставини кримінального правопорушення, коло причетних осіб, предмет контрабанди, способи його переміщення й приховування, а також визначають особливості діяльності суб'єктів, залучених до здійснення досудового розслідування.*

Наукова розробка типових слідчих ситуацій як складової положень методики розслідування контрабанди культурних цінностей дозволяє: окреслити характер і обсяг вихідної інформації, її повноту та достовірність; спрогнозувати наявність або відсутність протидії розслідуванню та характер і способи її здійснення; визначити можливі напрями здійснення розслідування; сформулювати першочергові тактичні завдання; розробити оптимальні алгоритми вирішення тактичних завдань, які б охоплювали процесуальні й організаційні засоби їх вирішення.

Список використаних джерел:

1. Антонюк О. А. Наукові диспути стосовно сутності типових слідчих ситуацій розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Юридична наука.* 2020. №7 (109). С. 27-33.

2. Борисова Л. В. Типові слідчі ситуації при розслідуванні розкрадань наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Форум права.* 2011. № 2. С. 97-102.

3. Журавель В. А. Слідча ситуація. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія* / редкол.: В. Ю. Ше-пітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. С. 743-744.

4. Когутич І. І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с.

5. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

6. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

7. Підпалий В. В., Кислий А. М. Типові слідчі ситуації розслідування крадіжок в умовах великого міста. *Юридична наука.* 2020. № 2 (104). С. 403-410.

8. Проценко А. М. Експертні ситуації під час судового кримінального провадження. *Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування :* тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 140-141.

9. Пчеліна О. В. Ситуаційний підхід у методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки.* 2017. Вип. 1(2). С. 155-159.

10. Степанюк Р. Л. Ситуаційний підхід у формуванні методик розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Право і безпека.* 2013. № 3 (50). С. 110-115.

11. Хижняк Є. С. Типові слідчі ситуації при розслідуванні статевих злочинів щодо малолітніх. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2012. № 4. С. 197-199.

12. Шевченко А. С. Розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні : дис….канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 230 с.

13. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2014. № 1. С. 146-150.

14. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика. Системно-структурний аналіз : моногр. / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Харків юрид., 2007. 431 с.

Ключові слова: контрабанда, культурні цінності, типові слідчі ситуації, тактичні завдання, розслідування, слідчі (розшукові) дії.

Key words: smuggling, cultural property, typical investigative scenarios, tactical objectives, investigations, investigative (search) operations.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ківалов Сергій Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», президент, голова Вченої ради, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, академік НАПН України, Заслужений юрист України

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Аверочкіна Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри морського, митного та інформаційного права, доктор юридичних наук, професор

Адамова Олена Семенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент, психолог

Албул Сергій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, кандидат юридичних наук, професор

Аленін Юрій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

Альбещенко Олексій Станіславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Андронов Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Аніщук Ніна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

Антіпова Жанна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Антошина Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Аракелян Мінас Рамзесович, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з наукової роботи, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного та європейського права, Заслужений юрист України

Аркуша Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор

Артур Ліс, Люблінський Католицький університет імені Яна Павла II, доктор історії та адміністрації, ад'юнкт кафедри Історії устрою і права факультету права, права канонічного і адміністрації

Артьомов Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Афанасьєва Мар'яна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Афонін Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Ахмаметьєва Ганна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бааджи Наталія Пилипівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Бабич Ірина Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Базилевич Марія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», здобувачка вищої освіти факультету психології політології та соціології

Бакаянова Нана Мезенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор, адвокат, член Робочої групи з питань удосконалення законодавства у сфері адвокатури та адвокатської діяльності

Бакуридзе Ніна Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри психології

Баландіна Наталія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Барсукова Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Басалюк Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», провідний фахівець науково-дослідної частини, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Батан Юрій Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Бевзюк Ангеліна Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант, асистент кафедри адміністративного та фінансового права

Берзінь Сергій Людвигович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Берш Анастасія Яковлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Бершавська Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Бехруз Хашматулла, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри міжнародного та європейського права, доктор юридичних наук, професор

Бєлік Лариса Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Бєлогубова Оксана Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Біла-Тіунова Любов Романівна, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри адміністративного і фінансового права, доктор юридичних наук, професор

Білий Веніамін Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Білоус-Осінь Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент, докторант кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Бірюков Руслан Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук

Біцюк Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Богун Катерина Павлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу комплектування і наукової обробки документів наукової бібліотеки

Бойко Віктор Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Бойченко Віталій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Бойченко Наталія Вікторівна, Харківська державна академія фізичної культури, доцент кафедри одноборств, кандидат наук з фізичного виховання і спорту

Бондарюк Ольга Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Бориченко Катерина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Боярчук Віталій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Боярчук Михайло Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Бубен Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Бугаєнко Каріна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Бугаєць Альона Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистентка кафедри міжнародного та європейського права

Будзар Павло Степанович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Будяченко Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Бут Ілля Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Ваньчак Марта Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Варєшкіна Наталія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Ващук Олеся Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор юридичних наук, професор

Вересюк Ольга Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Винокуров Юрій Олегович, перший заступник голови Донецької обласної військової адміністрації, м. Краматорськ, Україна

Височанська Софія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Візіренко Світлана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Вітман Костянтин Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Вовчок Руслан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Войнарівський Микола Миколайович, суддя Миколаївського районного суду, кандидат юридичних наук

Войтович Павло Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, доктор філософії в галузі права

Волков Максим Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Волкова Дарія Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Волкова Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор

Волос Владислав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Волошина Владлена Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Гайдаржи Роман Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

Галат Владислав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Галупова Лариса Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Геращенко Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат юридичних наук, доцент

Глиняна Катерина Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Глиняний Іван Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», докторант кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії в галузі права

Гнатенко Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Гнатюк Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Гоголєва Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Голоядова Тетяна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Голубєва Неллі Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України

Гончарук Владислава Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Горбатюк Артем Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Горбаченко Ерік Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Горбачова Ірина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Горяга Оксана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Гофман Олександр Рудольфович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Horbachenko Stanislav, National University «Odessa law academy», Head of the Department of Artificial Intelligence and Mathematical Modeling, Doctor of Economics, Professor

Hrebeniuk Dmytro, National university «Odesa law academy», Phd, associate professor of the department of international and european law

Гресь Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Григор'єва Христина Антонівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, доктор юридичних наук, професор

Григоренко Юрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Гриневич Вікторія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. директора Центру поліграфологічних досліджень та тестування, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Hrytsenyuk Vladyslav Oleksandrovych, National University «Odesa law academy», graduate student of the Department of Intellectual Property Law and Patent Justice

Грунь Олександр В'ячеславович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Грушевська Юлія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

Грушко Мальвіна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Гура Володимир Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Гурін Руслан Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат педагогічних наук, доцент

Гуртієва Людмила Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Давидова Ірина Віталівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

Даниленко-Негара Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Данілов Олександр Дмитрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Дармопук Едуард Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Джежик Ольга Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Дзюбенко Юлія Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

Дика Анастасія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри програмної інженерії

Добровольська Володимира Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Дремлюга Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу НАЦ наукової бібліотеки

Дрига Єлизавета Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Дрогозюк Крістіна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Vladyslav Dronov, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of International and European Law, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Дрьомін Віктор Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Дудукіна Альона Олегівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», викладач кафедри гуманітарних дисциплін

Евдокимов Денис Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кібербезпеки

Ennan Ruslan, National University «Odessa Law Academy», Associated Professor at the Department of Intellectual Property Law, PhD in Law

Єленич Світлана Іграфівна, Національний університет «Одеська юридична академія», головний бібліограф наукової бібліотеки

Єременко Олександр Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор філософських наук, професор

Yeromenko Svitlana, National University «Odesa Law Academy», associate professor of the Department of Foreign Languages, candidate of philological sciences, associate professor

Єрофеєва Ольга Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Єфремова Наталя Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Жакун Маргарита Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Железков Андрій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Животовська Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, доктор філософії з права

Забавський Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Завальнюк Володимир Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Завальнюк Ірина Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри історії держави і права, доктор філософії в галузі права

Завальнюк Сергій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завгородня Юлія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, доцент

Заверзаєв Валерій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Заверюха Марина Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Завтур Віктор Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Загородній Андрій Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Загородній Віктор Євстафійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук

Загородній Ігор Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Задерейко Олександр Владиславович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання, кандидат технічних наук, доцент

Закаленко Олена Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Зарічанський Григорій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Згама Антоніна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Згода Юлія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Здирко Єлизавета Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Зільберт Валентина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Зубар Володимир Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, професор

Зубрицький Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Іванійчук Таісія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

Іванова Вероніка Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Іванцова Зоя Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, доктор філософії в галузі права

Іванчук Віра Євстафіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, доктор філософії в галузі права

Івахненко Єлизавета Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Ігнатов Євген Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Ігнатова Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри конституційного права

Іліопол Інна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Іоніді Костянтин Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Калашнікова Людмила Володимирівна, Криворізький державний педагогічний університет, професор кафедри соціології та соціальної роботи, доктор соціологічних наук, професор

Калитаєв Володимир Володимирович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін

Калітенко Оксана Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Каліцева Олена Вікторівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін

Канєнберг-Сандул Оксана Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Канівець Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Каприця Роман Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Капсамун Олег Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Kapustian Iryna Volodymyrivna, National University «Odessa Law Academy», Associate Professor of the Department of Economics and Management, Candidate of Economic Sciences

Капустіна Надія Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

Karyna Karakhanian, National University «Odesa Law Academy», Associate Professor of the Department of Land, Environmental and Energy Law, PhD, Associate Professor

Каретна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат політичних наук, доцент

Карпенко Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Касяненко Ігор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Квасніцька Ольга Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Кирилюк Алла Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, доцент

Кисельов Вадим Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, суддя Пересипського районного суду м. Одеси

Кібік Ольга Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор

Кіліміченко Анна Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення, доктор філософії

Кіліміченко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Кіліміченко Христина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Кірович Андрій Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Кірюхін Ігор Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Кісельова Анастасія Андріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, кандидат філологічних наук, доцент

Кісліцина Ірина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Коваленко Сергій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Коваль Наталія Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського, митного та інформаційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Kseniia Kovalova, National University «Odesa Law Academy», lecturer of the Department of Foreign Languages

Ковальчук Андрій Трохимович, Міжнародний університет (м.Одеса), аспірант кафедри морського та міжнародного права

Ковбасюк Степан Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Козак Тетяна Борисівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Козаченко Олександр Васильович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор

Козачук Діана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Козирь Дмитро Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Колкутіна Вікторія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, професор

Колодін Денис Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція), професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор

Колодіна Анна Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Коновальчук Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Кормич Борис Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри морського, митного та інформаційного права, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Кормич Людмила Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор

Корнієнко Ірина Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

Корнілова Олеся Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

Корнута Людмила Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри психології, доктор юридичних наук, доцент

Костенко Сергій Костянтинович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор філософії у галузі права

Костєв Степан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Костюк Михайло Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Косюта Михайло Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор юридичних наук, професор

Котлубай Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Кравченко Марина Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Кравченко Сергій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Кравченко Тетяна Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат медичних наук, доцент

Красіловський Вадим Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Краснопольська Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

Крейтор Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Кривенко Юлія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Крижановська Тетяна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

Кубаєнко Андрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри оперативно-розшукової та поліцейсchької діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Кузнєцов Сергій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

Kuznetsova Liudmyla Valentynivna, National University «Odessa Law Academy», Assistant of the Department of Economics and Management

Кузьмін Едуард Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

Куклінова Тетяна Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Курганський Олександр Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Кухаренко Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кібербезпеки, кандидат технічних наук, доцент

Кучеренко Геннадій Васильович, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін

Лабунський Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

Lagutina Iryna Victorivna, National University «Odessa Law Academy», Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of Labour Law and Social Security Law Department

Ларіонов Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції

Лесневська Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри іноземних мов

Лисак Станіслав-Юрій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальної теорії права та держави

Лисяк Назар Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Лісовенко Анна Федорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Літвінчук Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

Лобода Юлія Геннадіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент

Логінова Наталія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри програмної інженерії, кандидат педагогічних наук, доцент

Лукащук Каріна Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії з права

Львова Єлизавета Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

Любічанківський Ольгерд-Ілля Ілліч, Військова академія (м. Одеса), науковий співробітник науково-організаційного відділу, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

Малєєва Ганна Леонідівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

Малюта Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри адміністративного і фінансового права

Маляренко Тетяна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор наук з державного управління, професор

Мамич Мирослава Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри прикладної літератури та літературознавства, доктор філологічних наук, професор

Мамонтова Елла Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

Манаков Сергій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Манжос Кирило Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Мануїлова Катерина Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Маркіна Анна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального процесу

Мартинюк Іван Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, кандидат юридичних наук, адвокат

Матійко Микола Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Marchuk Iryna Petrivna, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент

Матковський Микита Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Мельник Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Мельник Олександр Леонідович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мельничук Ольга Степанівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальної теорії права та держави, доктор юридичних наук, професор

Melnychuk Tetiana, National University «Odesa Law Academy» (Ukraine), Associate Professor at the Department of Criminal Procedure, PhD; University of Osnabrück (Germany), Visiting Researcher

Мензатул Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Mishyna Natalia, Université nationale «Académie de droit d'Odessa», professeure au département de droit constitutionnel, docteure en droit, professeure

Мирошниченко Наталія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Мишак Дмитро Едуардович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Мозгальов Віктор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Московчук Дмитро Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Морозова Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу читальних залів наукової бібліотеки

Мунтяну Юліан Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Мурашко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Мурзановська Аліна Владиславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Мусиченко Віталій Олександрович, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін, магістр права

Мусиченко Ольга Михайлівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових дисциплін, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

Назаренко Оксана Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, кандидат філологічних наук, доцент

Назарчук Анастасія Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

Наньєва Марія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Насарая Артем Валерійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри морського, митного та інформаційного права

Негара Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права

Негара Родіон Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право», доцент

Неділько Сергій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Немченко Станіслав Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

Нерубацька Лариса Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», заступник директора наукової бібліотеки

Нестерчук Лілія Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Нечипорук Володимир Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Новиченко Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Овчинников Микола Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Омельченко Іван Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Омельчук Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Опольська Тамара Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

Орзіх Юрій Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Осадчий Анатолій Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Осадчук Ілля Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Оскілко Олексій Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, доктор філософії

Островерхий Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Павзюк Анатолій Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, доктор філософії в галузі права

Павлова Вікторія Георгіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права кандидат юридичних наук доцент

Павлова Олександра Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Павлова Юлія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Паламарчук Олексій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Панасюк Віта Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

Панфілов Олег Євгенович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Панченко Анна Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Пеліван Оксана Костянтинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Пересипко Дмитро Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Перстинчик Дмитро Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Пишненко Ірина Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», провідний фахівець відділу ліцензування, акредитації та забезпечення якості освіти, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, аспірант кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Підгородинська Анастасія Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Піть Ігор Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри адміністративного і фінансового права

Платонова Євгенія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Подцерковний Олег Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук, професор

Пожар Вадим Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Поліщук Єгор Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри земельного, екологічного та енергетичного права

Полуніна Ольга Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Польовий Святослав, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

Полюк Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Полянський Євген Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, професор

Понурко Тарас Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Попович Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри господарського права і процесу

Pozharova Oksana, National University «Odessa Law Academy», Associate professor of the Department of Labour Law and Social Security Law

Potenko Liudmyla, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the National University «Odesa Law Academy», PhD in Philology, Associate Professor

Примаченко Іван Федорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Притуляк Валерій Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент, приватний виконавець

Продун Олена Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Прохоренко Євгенія Яківна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Радецький Сергій Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Раздорожний Герман Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Разінкін Нікіта Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Ракіпова Інна Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, доцент

Рєдіна Євгенія Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцент

Редченко Ярослав Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Рєпнова Тетяна Петрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Романовський Денис Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Ругало Богдан Андрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Рутковська Анастасія Русланівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри кримінального права, директорка Юридичної клініки

Рязанов Михайло Юрійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Салик Вадим Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», капітан поліції, викладач кафедри військової та фізичної підготовки

Еміль Сальчинський, Люблінський католицький університет імені Яна Павла II, магістр права і історії, докторант докторської школи

Самара Ольга Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Самойленко Олена Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, доктор юридичних наук, професор

Самойлюк Дмитро Геннадійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Саранчук Олександра Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри історії держави і права

Сатановська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, методист навчально-методичного відділу ЦООПІАР

Сафончик Оксана Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

Свида Олексій Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Сергєєв Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри морського, митного та інформаційного права, кандидат юридичних наук, доцент

Сидорчук Владислав Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, доктор філософії в галузі права

Сидорчук Інна Сергіївна, академічний фаховий коледж, викладач, магістр права

Синицин Павло Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, доктор філософії в галузі права

Сідор Михайло Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Сітніков Микита Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Сіянко Павло Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри економіки та менеджменту

Скалацька Олена Віталіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, доктор філософських наук, професор

Скідан Владислав Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Скриннік Руслан Алізамінович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

Слатвінська Валерія Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кібербезпеки, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Слободянюк Ольга Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри економіки та менеджменту, доктор економічних наук, професор

Смазнова Ірина Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри філософії, доктор юридичних наук, професор, запрошений дослідник Університету Йорка (Велика Британія), департамент політичної філософії та міжнародних відносин

Снітко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу

Соколов Артем Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», в.о. завідувача кафедри кібербезпеки, доктор технічних наук, професор

Соколов Дмитро Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Сон Людмила Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності

Стародубов Олександр Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Стародубов Сергій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Стаурська Олександра Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач Підготовчого відділення Центру організації ос-

вітньої підготовки і аналітичної роботи, асистент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Сташук Тетяна Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри іноземних мов

Степаненко Андрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Степаненко Оксана Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального права, доктор юридичних наук, доцент

Стефанчишена Тетяна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу бібліографії та репрезентації рідкісних і цінних видань наукової бібліотеки

Стрельников Андрій Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Стрельцов Євген Львович, Національний університет «Одеська юридична академія», зав. лабораторією «Інновацій у сфері кримінальної юстиції», доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Стрілець Михайло Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Строченко Леся Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

Сугацька Наталія Василівна, Миколаївський навчально-науковий інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат історичних наук, доцент

Сушко Анатолій Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат історичних наук, доцент

Тавлуй Олена Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук

Татьянчиков Андрій Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Ташматов Вячеслав Абдуллайович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат психологічних наук, доцент

Taylor Alla Valeriivna, National University «Odesa Law Academy», Postgraduate Student at the Department of International and European Law

Телецька Тетяна Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Тімофєєва Лілія Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Тітова Аліна Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри приватного права

Тодощак Олег Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», ректор, кандидат юридичних наук, професор

Токар Людмила Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії

Токарева Віра Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, доктор юридичних наук, доцент

Толокнов Анатолій Арнольдович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання

Томчаковська Юлія Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри іноземних мов, доктор філологічних наук, доцент

Томчаковський Олександр Георгійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства, кандидат філологічних наук, доцент

Торбас Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри кримінального процесу, доктор юридичних наук, професор

Третьякова Тетяна Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

Трофименко Олена Григорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Туляков Вячеслав Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Тупікова Тетяна Валеріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Ульянов Вадим Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри психології, доктор медичних наук, професор

Ульянова Галина Олексіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», проректор з навчальної роботи, професор кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор

Фалінський Павло Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач криміналістичної лабораторії кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Фартух Олександр Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Фасій Анастасія Володимирівна, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри міжнародного та європейського права

Фасій Богдан Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, кандидат юридичних наук, доцент

Федорчук Олександр Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук

Федотов Олексій Павлович, Національний університет «Одеська юридична академія», начальник науково-дослідної частини, професор кафедри морського, митного та інформаційного права, професор, доктор юридичних наук

Федчун Наталія Олександрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Форманюк Вікторія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Форостян Ольга Іванівна, Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії і методики фізичної культури та спортивних дисциплін

Фролова Євгенія Ігорівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри адміністративного і фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

Халайджі Світлана Владиславівна, Одеський національний технологічний університет, доцент кафедри фізичної культури, спорту та фізичної підготовки, кандидат наук з фізичного виховання і спорту

Харитонов Євген Олегович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри приватного права, доктор юридичних наук, професор

Харитонова Олена Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Харитонова Тетяна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, доктор юридичних наук, професор

Хижняк Євген Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету цивільної та господарської юстиції, доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Хильченко Анастасія Сергіївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Хімченко Світлана Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Храпенко Олена Олегівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук, доцент

Цал-Цалко Юлія Юліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цвеліх Павло Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

Цехан Дмитро Миколайович, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, доктор юридичних наук, професор

Цибульська Ольга Юріївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних, доцент, адвокат

Цитряк Віктор Ярославович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Цільмак Олена Миколаївна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри психології, доктор юридичних наук, професор

Чанишев Рашид Ібрагімович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат юридичних наук, доцент

Чанишева Галія Інсафівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення

Chanysheva Alina Rashydivna, National University «Odesa Law Academy»,Professor of the Department of Civil Law, Doctor of Law, Professor

Chepurna Olena, National University «Odessa Law Academy», Associate Professor of the Department of Cybersecurity, PhD of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

Черевко Євген Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри штучного інтелекту та математичного моделювання, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Черемнова Антоніна Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Черниш Юрій Петрович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Чернов Олександр Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, доктор філософії з галузі знань 08 «Право»

Чернявський Марк Віталійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри міжнародного та європейського права

Чертов Іван Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри військової та фізичної підготовки

Чикунов Павло Олександрович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Чіпко Наталія Василівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук, доцент

Ciornii Inesa, National University «Odesa Law Academy», Postgraduate Student, Department of International and European Law

Чорний Максим Михайлович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Чубук Олег Леонтійович, Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

Чувакова Ганна Михайлівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри загальної теорії права та держави, кандидат юридичних наук, доцент

Чугуніков Ігор Іванович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук, доцент

Чумак Сергій Прокопійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології, кандидат юридичних наук

Чумаченко Інна Євгенівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри земельного, екологічного та енергетичного права, кандидат юридичних наук, доцент

Чурілова Єлизавета Вадимівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри криміналістики, судових експертиз та поліграфології

Шамота Олександр Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри приватного права, доктор філософії

Шамша Ігор Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», виконувач обов'язків завідувача кафедри філософії, кандидат філософських наук, доцент

Швелідзе Лідія Дмитрівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат філологічних наук, доцент

Шевченко-Бітенська Олена Валентинівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов, кандидат юридичних наук, доцент

Шершенькова Вікторія Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри оперативно-розшукової та поліцейської діяльності, кандидат юридичних наук, доцент

Шипков Єгор Олексійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Шлентов Юрій Сергійович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

Шмаленко Юлія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри психології, кандидат політичних наук, доцент

Шугалевич Ігор Васильович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального процесу

Щербатий Роман Романович, Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

Щербина Юрій Володимирович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри програмної інженерії, кандидат технічних наук, доцент

Яковлев Денис Вікторович, Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету психології, політології та соціології, доктор політичних наук, професор

Яковлева Лілія Іванівна, Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Якушев Станіслав Ігорович, Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри приватного права

Яніцька Інна Анатоліївна, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Ярмакі Володимир Христофорович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри міжнародного та європейського права, кандидат юридичних наук, доцент

Ярова Ліліана Вікторівна, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціології, доктор політичних наук, професор

Ясніцька Ганна В'ячеславівна, Національний університет «Одеська юридична академія», викладач кафедри іноземних мов, аспірант

Яценко Микола Анатолійович, Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології, кандидат соціологічних наук, доцент

Яцкевич Руслан В'ячеславович, Національна поліція України, перший заступник начальника Департаменту внутрішньої безпеки, доктор філософії за спеціальністю 081 – Право

Наукове видання

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 22 квітня 2026 року

Том 1

За загальною редакцією ***С. В. Ківалова***

Відповідальний за випуск ***М. Р. Аракелян***

Підписано до друку 05.05.2026.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 40,92.
Наклад 100 прим. Зам. № 2605-02.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net